

AZ 1848—49-IKI

MAGYAR SZABADSÁGHARCZ TÖRTÉNETE.

ÍRTA:

GRACZA GYÖRGY.

II. KÖTET.

A KÉPEK LEGNAGYOBB RÉSZE GRÓF KREITH BÉLA 1848—49-IKI ORSZ. EREKLYE-
MÚZEUMÁBÓL VALÓ.

BUDAPEST,
LAMPEL RÓBERT (WODIANER F. ES FIAI) KIADÁSA.

II. KÖTET.

SZABADSÁGHARCZ LEFOLYÁSA.

Nyomatott Wodianer F. és Fiai-nál, Budapesten.

A SZÖVEG TARTALMA.

Lapszám

- I. FEJEZET: *Megadjuk!* Az első népképviselési országgyűlés. — Az 1848-iki orsz. képviselők névjegyzéke. — Az országgyűlés ünnepélyes megnyitása Pesten. — Alakulás. Petőfi képviselősége. — Kossuth beszédje a kétszázezer újoncz megajánlása tárgyában. — „Megadjuk!“ — Válaszfelirati vita. — Küldöttség Innsbruckba. — A reakció újabb fondorlatai. — Az országgyűlés feloszlata. — Az utolsó törvényjavaslatok: Újonczozási javaslat. Az 1848—49-iki állami költségvetés. — Szövetségkötés a német birodalmi gyűléssel. — A reakció nyílt föllépése. . . 3—64
- II. FEJEZET: *A próba-háború.* A szerb lázadás nyílt kitörése. — Csemovics Péter béketörékvései. — Bechtold, a délvidéki magyar sereg vezére. — Harczok. — Szent-Tamás első ostroma. — Damjanich. Élete és jellemrajza. — Maycrhoffer fondorlatai. — Fehértemplom hősie védelme. — Maderspach. — Perczel áru-lással vádolja a délvidéki sereg vezérletét. — Perezel Mór. Élete és jellemrajza. — Kiss Ernő beveszi Perlaszt. — A szerbek vereségei. — Bechtold bukása. — A sereg élére maga Mészáros hadügyminiszter áll 65—130
- TIT. FEJEZET: *Jellasics betörése.* Hiábavaló kísérletek a horvát viszály elsimítására. — János főherceg. — Az osztrák kormány emlékirata. — A drávamelléki magyar sereg. — Ottinger. — Az ' országgyűlés száztagú küldöttsége Bécsben. — V. Ferdinánd nem akarja szentesíteni a honmentő törvényjavaslatokat. — Jellasics visszahelyeztetik báni méltóságába. — Forrongás Pesten. — Batthyány lemondása. — Széchenyi István gróf, kétségbeesvén a haza sorsa fölött, megőrül. — Kossuth és Szemere vonakodnak letenni tárczáikat. — Jellasics betörése, kiáltványai. — A horvát tábor, rablások. — Jellasics elfogott levelei. — Ottinger árulása..... 131—185
- IV. FEJFZET: *A császár nevében.* A, tótok és oláhok föllázítása. — Az első balázsfalvi oláh gyűlés. — Batthyány ideiglenesen megmarad állásában. — A horvátok előnyo-mulása. — István nádor a táborba indul, hogy Jellasics bánnal tanácskozzék. — A találkozás nem sikerül. — Kossuth, István nádornak felajánlja Magyarország koronáját. — István nádor menekülése az országból. Száműzetése. Életének végnapjai. — Szent-Tamás másodszeri sikertelen ostroma. — Harcz mindenfelé. . 186—218
- V. FEJEZET: *A haza nevében.* A magyar nemzet készül az élethalálharczra. — Kossuth felrúzó szózatai. — Seregszervezés. — Onkénytes csapatok. — Sáncczásás Budán. — Kossuth toborzó körútra indul. — Kossuth Czegléden. — A Kossuth-nóta keletkezése. — Lamberg Magyarország kir. biztosául nevezetik ki. — Az országgyűlés tiltakozása. — Lamberg Budapesten. Megöletése a lánchidon. — Az országgyűlés feloszlata. — Batthyány gróf leköszön. — A hon-

- védelmi bizottmány. — Harcz Jellasics ellen. — Ottinger helyét Móga foglalja el. — A Muraköz hazafias népe. Gasparich Márk. — A pákozdi ütközet. — Jellasics futása. — Görgei fölakasztja Zichy grófot. — Újabb csatározások. — A székesfehérvári polgárság hősie támadása. — Perczel Mór Ozoránál lefegyverzi Róth és Philipovic tartalékseregét. — Jellasics Magyarország főhadparancsnokául neveztetik ki. — Récsey Ádám, magyar miniszterelnök. — Az osztrák haderő mozgósítása. — A bécsi okt. 6-iki forradalom. — Latour osztrák hadügyminisztert lámpára akasztja a háborgó bécsi nép. — Torlasz-harcok. — Az uralkodó-család menekülése Olmützbe. — Ahorvátok kiűzése az országból. — Kossuth újabb toborzó körútja. — Kossuth Szegeden. — A felvidéki pánszláv mozgalom megtörése. Hurbán kudarca . . 219—334
- VI. FEJEZET: *Mikor az Isien alszik.* Windischgrätz átveszi az összes császári haderő fővezérletét. — Az erdélyrészi románok föllázítása. — Urbán. — Vay báró békkísérletei. — A második balázsfalvi oláh gyűlés. — A román forradalmi bizottság. — A szászok fondorlatai. — Ellenszegülés az újonczozásnak. Véres összeütközések. — A forradalmi bizottság római mintára szervezi Erdély közigazgatását. — Puchner főhadparancsnok árulása. — Mikor az isten alszik. — Az agyagfalvi székely nemzeti gyűlés. — A magyarság lefegyverzése. — Oláh vérengzések. — Akis-enyedi mészárlás. — A zalathnai vérfürdő. — Az oláhok rémtettei. — A székely haderő kimozdulása. — Harczok. — A marosvásárhelyi csatavesztés. — A székely tábor feloszlása. — A magyarországi oláh mozgalmak.
- Kolozsvár eleste és okai. — Az isten mégsem alszik 335—439

FIGYELMEZTETÉSÜL.

E helyütt említjük föl, hogy a munka az eredeti tervtől eltérőleg két kötet helyett *három kötetre* terjed. Az első kötet a szabadságharcz okaival foglalkozik, a másik két kötet pedig a szabadságharcz lefolyását mondja el. A IIIik kötet kiadását főleg az illusztrációk sokasága és elhelyezése tette szükségessé.

Egyik-másik füzetbe sajtóhiba csúszott. Nehogy e hibák zavarólag hassanak a mű összhangjára, a következőkben javítjuk ki azokat:

66-iklapon: Sztratimirovics	helyett <i>Szlanimirovics</i>	olvasandó.
101-ik „ aug. 16.	„ <i>augustus 18</i>	„
177-ik » Kökényessy László	„ <i>Kökényessy Szaniszló</i>	„
279-ik „ Ütközet Szikszónál 1848. decz. 28.	„ <i>Ütközet Szikszónál 1848. decz. 23.</i>	„

A jelen kötethez két külön melléklet van csatolva. Az egyik: „*Kiáltvány a horvát hadsereg lefegyverzéséről*”; a másik pedig „*Az 1849-iki magyar köztársasági párt programja*.” Mindkettő egészen hű másolata az eredetinek.

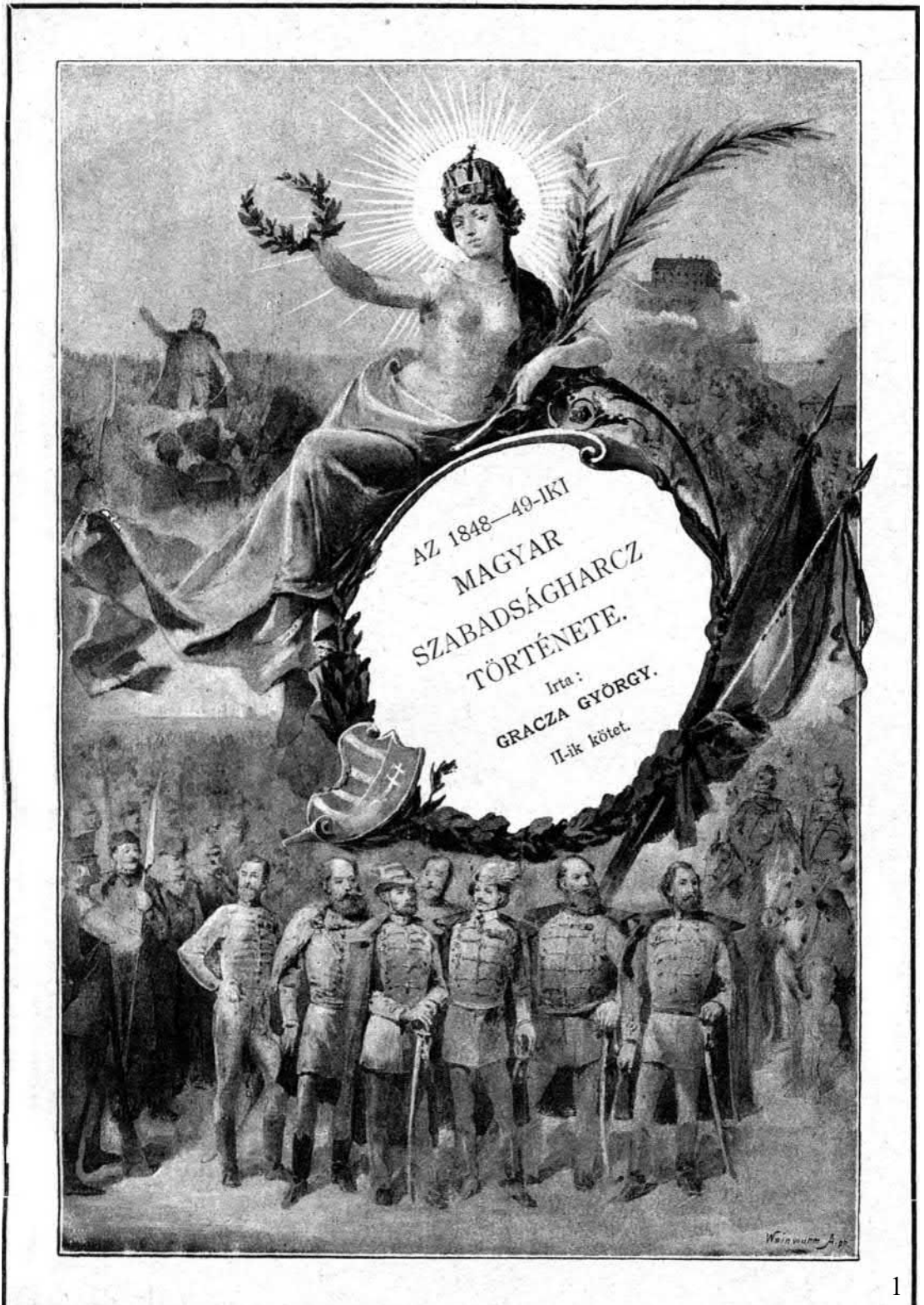
A KÉPEK JEGYZÉKE.

	Lap		Lap
1. Falusi nemzetőrök	3	22. Ormay Norbert honvédezredes. (1848. arcsképe után.)	49
2. Palóczy László, az 1848-iki képviselőház korelnöke	4	23. Gróf Széchenyi Istvánné szül. Seilern Crescentia. (1848-iki arczkép.)	53
3. Majláth György, a főrendiház elnöke	5	24. Petőfi Sándor, mint honvéd. (Egykoru rajz.)	55
4. Az <i>ozorai fegyverletétel</i> . Színes melléklet kép.		25. Récsey Ádám. (Eredetije a bécsi csász. udv. muzeumban.)	57
5. Báró Perényi Zsigmond, a főrendiház alelnöke. (Egykoru arczkép után.)	7	26. Kazinczy Lajos honvédtábornok. (A vértanu 1848-iki arcsképe.)	61
6. Pázmándy Dénes, az 1848-iki képviselőház elnöke. (Egykoru arczkép.)	9	27. Visoczký György honvédtábornok. (A lengyel hazafi 1848-iki arcsképe.)	63
7. Almásy Pál, az 1848-iki képviselőház alelnöke	11	28. Szerb csapatok szállítása	65
8. Az első népképviselői országgyűlés megnyitása Pesten 1848. július 5-én	13	29. Suplikács István szerb vajda. (Eredetije a bécsi cs. udv. levéltárban.)	67
9. A képviselőház ülésterme a Redoutban	15	30. Osztrák dragonyos. (1848-iki rajz)	69
10. A főrendiház ülésterme a nemzeti muzeumban	19	31. A győztes nemzetőr hazatérése. (Egykoru festmény. Eredetije az 1848—49-iki ereklyemuzeumban)	71
11. Schlick Ferencz osztrák tábornok. (Eredetije a bécsi cs. udv. levéltárban).	21	32. Táborozó osztrák gyalogság 1848-ban. (Egykoru rajz.)	73
12. Sárossy Gyula, az „Arany trombita” szerzője	25	33. Szent-Tamás besánczolása 1848. aug. 19-én. (1848-ban készült tér-rajz.)	77
13. Lebstüek Mária, a nőhonvéd. (1890-ben felvett fénykép után.)	27	34. Cseh önkéntesek a Hurban táborában. (Prágában 1848-ban készült rajz.)	79
14. Lebstüek Mária mint huszárhadnagy a tápió-bicskei ütközetben. (Egykoru rajz. Eredetije az 1848—49-iki orsz. ereklye-muzeumban)	29	35. Részlet a verseczi ütközetből. (Egykoru rajz.)	81
15. Török Ignác honvédtábornok	31	36. A verseczi ütközet 1848. július 11-én. (A bécsi cs. udv. levéltárban őrzött eredeti után.)	85
16. Krivácsy József tüzérezredes. (Egykoru aquarellről)	33	37. Hátráló osztrák csapatok. (Eredetije a bécsi cs. udv. levéltárban.)	87
17. Gróf Leiningen Károly honvédtábornok	37	38. Damjanich kardja. (Eredetije a 48-iki ereklye-muzeumban.)	89
18. „ <i>Megadjuk!</i> ” A kétszáz ezer katona megajánlása a nemzetgyűlés által 1848. jul. 11-én. (Egykoru rajz után)	39	39. Gróf Guyon Richard honvédjei élen. (Egykoru rajz.)	91
19. Szacs vay Imre. (A vértanu 1848-iki arcsképe.)	41	40. Herczeg Woronieczky. Miczisláv Venczel. (A vértanu 1848-iki arcsképe után.)	93
20. Horváth Mihály csanádi püspök	45		
21. Részletek a bécsi októberi forradalomból. (Egykoru felvételek.)	47		

	Lap		Lap
41. Részlet Szent-Tamás ostromából. (Egykoru rajz.)	95	66. A horvát hadak vonulása a Balaton mellett. (Eredetije a bécsi csász. udv. muzeumban.)	155
42. Bem, mint a bécsi mozgóórség parancsnoka. (Bécsben készült egykoru rajz)	97	67. 1849-iki szükségpénz	157
43. Bem József honvédtábornok. (Nagy-Szebenben kiadott egykoru fénynyomat után)	99	68. Gábor Áron. (Egykoru arczkép után.)	159
44. Részlet Fehértemplom ostromából	101	69. Messenhauser, a bécsi nemzetórség főparancsnokának kivégzése 1848. nov. 6-án Bécsben. (Egykoru kép.)	163
45. A veres-sipkás. (Egykoru rajz után.)	105	70. A világszellem. (1848-iki gúnykép.)	165
46. Részlet a perlaszi harcokból. (Egykoru rajz után.)	107	71. Kossuth Lajos azt izente. . . (Kollárz rajza.)	167
47. Jelenet Fehértemplom harmadik ostromából. (Egykoru rajz)	109	72. Komárom haditerképe	171
48. 1848-iki osztrák bankó	111	73. Blum Róbert, a bécsi forradalom egyik vezetőjének kivégzése. (Egykoru kép.)	173
49. Gábor Áron ágyugyára. (Eredetije az orsz. 1848—49-iki ereklye-muzeumban)	113	74. A Szemere-miniszterium. (Csányi László, Batthyány Kázmér, Vukovics Sebő, Szemere Bertalan, Horváth Mihály, Görgei Arthur, Duschek Ferencz.)	175
50. I. Miklós orosz czár (1849-iki arczkép.)	115	75. Nevezetesebb szereplők a honvédség köréből. (Eredeti arczképek után. Stein Miksa honvédtábornok, Kökényessy Szaniszló honvédezeredes, Pikéti Gusztáv honvédtábornok, Fiáth Pompejus huszárfőhadnagy.)	177
51. Paskievics Iván herceg, az orosz hadak fővezére. (Eredetije a bécsi csász. udv. levéltárban)	117	76. Lamberg gróf megöletése 1848. szept. 28-án. (Egykoru rajz.)	179
52. Rüdiger Feodor gróf, orosz tábornok. (Eredetije a bécsi udv. levéltárban.)	119	77. Pöltenberg kardja. (Eredetije az orsz. ereklye-muzeumban.)	181
53. Lüders Sándor gróf, orosz tábornok. (A bécsi csász. udv. levéltárból.)	121	78. „Kossuth Lajos azt üzente“ . . dallama	183
54. Bebentoff herceg, a kozák ezred parancsnoka. (Eredetije a bécsi csász. udv. levéltárban.)	123	79. A nádor menekülése az országból	186
55. 1849-ben Magyarországon forgalomban levő orosz pénzek és orosz érdemrend. (Az 1849-iki orsz. ereklye-muzeumban őrzött eredetiek után.)	125	80. Jellasics a Balaton partján. (Eredetije a bécsi csász. udv. levéltárban.)	189
56. Részlet Perlasz ostromából. (Egykoru kép.)	127	81. István nádor a „Kisfaludy“ gőzösön. (Egykoru kép.)	193
57. Udvari futár Jellasicsnál	131	82. Jellasics nem mer a nádor hajójára menni. (Egykoru kép. Eredetije az ereklye-muzeumban.)	197
58. Orosz katonaság	133	83. Latour hadügyminisztert lámpára akasztja a bécsi nép. (Egykoru kép.)	201
59. A szabadságharcz nevezetesebb magyar szereplői a polgári osztályból. (Markhót, Puky Miklós, Ostróvszky.)	135	84. A <i>tömösi szoros Leonidása</i> . Színes melléklet	
60. Bem a bécsi barrikádoknál. (Egykoru rajz.)	139	85. Damjanics, mint osztrák tiszt. (Egykoru kép.)	205
61. Görgei Arthur a sereg élén. (Eredetije az orsz. ereklye-muzeumban.)	141	86. Részlet az alvidéki harcokból. (Egykoru kép.)	207
62. Gúnykép Latour és Zichy gróf kivégzetéséről. (Egykoru rajz.)	145	87. A magyar czimer 1849-ben a függetlenségi nyilatkozat után	209
63. Ivánka Imre honvédezeredes. (1848-iki arczkép)	147	88. Szerbianusok átkelése a Dunán. (Egykoru kép.)	211
64. A szabadságharcz nevezetesebb női szereplői. (Egykoru arczképek után: Teleki Blanka, Pázmándi Dénesné, Meszlényiné, Lövey Klára.)	151	89. István nádor menekülése. (Gúnykép 1848-ból)	215
65. Gróf Lamberg Ferencz	153	90. Lamberg holttestét az utcán hurcolja a nép	219

	Lap		Lap
91. Lamberg megöletése a pesti hajóhídon 1848 szeptember 28-án. (Egykoru rajz.)	221	111. A mosonyi ütközet 1848. decz. 18. (Egykoru kép.)	263
92. A honvédelmi bizottmány. (Pálffy János, Kossuth Lajos, Madarász László, Sembery Imre, Patay István, Nyáry Pál.)	223	112. A nagyszombati csata 1848. decz. 16-án (Egykoru rajz.)	265
93. Kossuth fegyverre szólítja Czegléd népt. (Szemlér rajza.)	225	113. Windischgrätz herczeg bevonulása Pozsonyba 1848. decz. 19-én. (Egykoru rajz.)	267
94. A sukorói ütközet 1848 szept. 29-én. (Eredetije az udv. muzeumban.)	227	114. A soproni csata 1848. decz. 16. (Az 1848-iki Armeec-Bulletin által kiadott egykoru kép.)	269
95. Hentzi Henrik osztrák tábornok, Budavár védője. (Eredetije a bécsi csász. udv. muzeumban)	229	115. A moóri ütközet 1848. deczember 30. (Egykoru kép.)	271
96. Párbaj a csatatéren. A tápió-bicskei csata alatt Sebő honvéd huszárezredes párviadalban levágja Riedesel bárót.)	231	116. A zentai halottfej-koszoru. (Egykoru rajzok után.)	273
97. Vitéségi érdemjel. (Csináltatta Perczel Mór Szent-Tamás bevétele után.)	233	117. A debreczeni reform. nagytemplom. (Kiss Ferencz fénykép felvétele után.)	275
98. Zichy Jenő gróf kivégzése Lórén 1848. szeptember 30. (Egykoru rajz.)	235	118. A debreczeni reform. nagytemplom belseje	277
99. Puchner Antal báró, erdélyi főhadparancsnok	237	119. Ütközet Szikszónál 1848. decz. 28.	279
100. Kiáltvány 1848-ból	239	120. Schlick táborából. (A bécsi császári udv. muzeumban őrzött kép után.)	281
101. Gáspár András a képviselőházban bemutatja a lefegyverzett horvát sereg zászlóit. (Eredetije az orsz. ereklye-muzeumban.)	241	121. A hábolnai csata 1848. decz 28-án.	283
102. Latour osztrák hadügyminiszter holttestét lámpára huzza a bécsi nép 1848. okt. 6-án. (Bécsben készült egykoru kép.)	243	122. Részlet a hábolnai csatából. (Eredetije a bécsi csász. udv. muzeumban.)	285
103. Részlet a bécsi 1848. októberi forradalomból. Windischgrätz és Jellasics egyesült csapatai ostromolják Bécsét. (Egykoru kép.)	247	123. Részlet a Szőreghnél vivott csatából 1849. aug. 5-én. (I. Ferencz József király ő felsége tulajdonát képező olajfestmény után.)	288—289
104. A schwecháti csata 1848. okt. 30-án. (Eredetije a bécsi csász. muzeumban.)	249	124. Részlet a moóri csatából 1848. decz. 30-án.	291
105. Báró Mednyánszky László. (A vértanu 1848-iki arcképe.)	251	125. A kassai ütközet 1849. jan. 4-én. (Eredetije a bécsi csász. udv. levéltárban.)	293
106. Abencourt Károly huszárszázados. (A vértanu 1848-iki arcképe.)	253	126. Lipótvár ostroma. (Egykoru kép.)	295
107. A zalathnai vérfürdő 1848. okt. 23-án. (Egykoru rajz. Eredetije az orsz. ereklye-muzeumban.)	255	127. A kápolnai csata térképe. (Egykoru felvétel. Eredetije az orsz. ereklye-muzeumban.)	297
108. A szamosujvári ütközet 1848. november 13-án. (Eredetije a bécsi csász. udvari könyvtárban.)	257	128. A tarczali ütközet 1849. jan. 22. (Egykoru kép.)	299
109. Schlick bevonulása Kassára a ludaméri ütközet után 1848. decz. 11-én. (Egykoru festmény után.)	259	129. A bécsi nép örvend Latour halálának. (Bécsben készült egykoru kép.)	301
110. Csata Aradnál 1848 decz. 14-én	261	130. A külföldi szabad csapatok. (Egykoru vázlatok után. A bécsi halálfejes legio tagja. Lengyel legionarius. Tiroli vadász.)	303
		131. Branyiszko.	305
		132. Kossuth a szegedi nép között. (Szemlér Mihály rajza.)	307
		133. Csata Nyárasdnál 1849. jan. 13.	309
		134. A nagyszabeni első csata 1849. jan. 21. (Eredetije az orsz. ereklye-muzeumban.)	311
		135. Részlet a szolnoki csatából 1849. jan.	

	Lap		Lap
22-én. (Eredetije az 1848—49. ereklye-muzeumban.)	313	nára tűzve gyalog kénytelen Balázsfalvára vinni.)	367
136. A windschwechati ütközet 1849. jan. 25. (Egykoru rajz.)	315	161. Az oláhok rémtetteiből. (Boros-Bocsárdon Székács gazdatisztet és Péterfy tanárt ekébe fogják s addig hajszojják őket, míg holtan össze nem rognak.)	369
137. Ihász Dániel ezredes 1879-iki arcképe.	317	162. Báró Valden Lajos osztrák tábornok.	371
138. Részlet a szolnoki csatából 1849. márcz. 5.	319	163. Hazatérő horvát felkelők.	373
139. Részlet Komárom ostromából. (Eredetije az orsz. ereklye-muzeumban.)	321	164. Csutak Kálmán honvédezeredes. (1848. arcképe.)	375
140. A bodrogkereszturi csata térképe. (Egykoru felvétel.)	323	165. Oláh lándzsa.	377
141. A szabadságharc nevezetesebb szereplői a honvédség köréből. (Murmán őrnagy, Mártonffy Károly ezredes, Ujfalussy Sándor nemzetőri őrnagy, Huczódczy Dénes őrnagy.)	325	166. Oláh tölténytartó tüző. (Eredetije az orsz. ereklye-muzeumban.)	379
142. Messenhauser C. Venczel. (A bécsi októberi forradalom vezetője.)	328	167. Ramming Vilmos osztrák tábornok.	381
143. Hurbán pecsétje.	329	168. Eszék ostroma. (Eredetije a bécsi cs. udv. muzeumban.)	383
144. A komáromi vár új erődítéseinek térképe	333	169. Magyar lovassági karabély.	385
145. Az agyagfalvi székely népgyűlés.	335	170. Részlet a komáromi harcokból. (Egykoru kép.)	387
146. Az oláhok rémtetteiből. (Fehérváron Mégai óramestert eleven megsütik.)	337	171. A hegyesi csata. (Eredetije az orsz. ereklye-muzeumban.)	391
147. Az oláhok rémtetteiből. (Egy dombai magyar földbirtokosnak levágják kezét-lábát, aztán övig földbe temetik.)	339	172. Részlet a bécsi októberi forradalomból. (A felkelők és a katonaság harca.)	393
148. Gróf Hadik Gusztáv honvéd ezredes.	341	173. Részlet a bécsi októberi forradalom harczaiból. (Küzdelem a Táborhidnál.)	395
149. Az oláhok rémtetteiből. (Naszódon a magyarokat oszlopokhoz kötik s a legszörnyűbb kegyetlenségek közt gyilkolják le.)	342	174. A bécsi nemzetőr és családja. (Gúnykép a bécsi 1848-iki forradalmak idejéből.)	399
150. A komáromi csata. (I. Ferencz József ő felsége a király magántulajdonát képező festménye után.)	344—345	175. Horvát tábor Bécs alatt. (Eredetije Zágrábban jelont meg 1848-ban.)	401
151. Az oláhok rémtetteiből. (Baranyai Károlynak, neje és leánya szemelátára lefűrészelik karját és fejét.)	347	176. Zalathna piazza 1848-ban	403
152. Pétervárad 1848-ban.	349	177. Nő mint nemzetőr. (1848-iki kép.)	407
153. Nugent osztr. tábornok. (Egykoru kép.)	350	178. Petőfi a táborban.	409
154. Pestváros látképe és nevezetesebb épületei 1848—49-ben	352—353	179. Torlasz-építés a bécsi októberi forradalom idején. (Eredetije a bécsi demokrata kör birtokában.)	411
155. Janku mint csendes őrült. (A 60-as években rajzolt kép.)	355	180. Magyar népfelkelők kaszája.	413
156. Zsófia főhercegnőasszony. (A bécsi csász. udvari muzeumban őrzött eredeti után.)	357	181. Nagy-Szeben ostroma. (Eredetije az 1848—49-iki országos ereklye-muzeumban.)	415
157. Buda látképe és nevezetesebb épületei 1848—49-ben	360—361	182. Útczai lapelárusító Bécsben 1848.	417
158. Susán János osztrák tábornok	363	183. Honvédségi fegyverek.	421
159. Jablonovszky Felix osztrák tábornok. (Eredetije a bécsi udv. levéltárban.)	365	184. Gábor Áron elsűti első felszerelt ágyuját	423
160. Az oláhok rémtetteiből. (Baranyai Károlyné férjének lefűrészelt fejét póz-		185. Turóczy Mózes, Gábor Áron ágyuöntőjének gyárvezetője. (1893-iki arckép.)	425
		186. A szászvárosi csata 1849. február 7-én. (Egykoru kép.)	427
		187. Kufstein vára.	429
		188. Erdősy Ráfael, Bem tábori lelkész.	431
		189. Losoncza a leégés után.	433
		190. Vasas-német tisztí kard.	435

AZ 1848-49-IKI
MAGYAR
SZABADSÁGHARCZ
TÖRTÉNETE.

Irta:
GRACZA GYÖRGY.
II-ik kötet.

Falusi nemzetőrök.

I.

„Megadjuk!”

48—49-iki önvédelmi harcz, hazánk eseményekben gazdag történetének kétségtelenül egyik legtanulságosabb részét képezi. E vérbefuló korszak legendaszerű krónikájából láthatjuk talán legtisztábban, hogy miként sodorható egy békés és hű nép, akarata ellenére, csupán azért, mert a szabadságot szereti, a legrettenetesebb háborúba.

A magyar nemzet megihletve az ébredő század fenséges eszméitől szintén demokratikus alapokra igyekszik fektetni államéletét. Milliók kezéről veszi le a hűbériség szolgánczát. Szabaddá teszi a lenyűgött gondolatot, egyenlővé az osztályokra tagolt társadalmat.

S miglen másutt véres forradalmakkal jár az átalakulás: nálunk zavartalanul folyik le minden. Egy puska nem dördül el. Néhány lelkes ifjú, mosolygó arczczal, verseket szavalva, úgyszólván egy délelőtt vívja ki az összes szabadelvű reformokat.

Ámde, a magyar nép az új jogokat nem tartja fenn csupán a maga részére, hanem nagylelkűen megosztja azokat idegenajkú honfitársaival. Nemcsak hazát és otthont ad nekik, de nyújt szabadságot is. Testvéries szeretettel magához öleli őket.

A nemzet serényen, vidáman kezd a reformok gyakorlati megvalósításához. Az alapok jórészt már lerakvák, midőn egyszerre egy titokzatos kéz mozdul meg, s akadályt akadályra gurít az átalakulás munkája elé. A magyarság verejtékezve kettőzött erővel dolgozik tovább. De a titokzatos kéz sem pihen; most hirtelen a nemzetiségek felé fordul és a visszavonás magvát hinti el közöttük. A mag megfog, s gyűlölet nő belőle. A nemzet eleintén azt hiszi, hogy a szabadság mánora ajzotta fel a szenvedélyeket, s szelíd szóval igyekszik a békételenkedők lecsitítására. Majd midőn azt látja, hogy több helyütt már a lázadás lángja csap fel, hagyományos hűségével a trónhoz fordul oltalomért.

A jámborlelkű, elaggott uralkodó egyik rendeletét a másik után

Palóczy László, az 1848-iki képviselőház korelnöke.

bocsájtja ki, de a titokzatos kéz gondoskodik róla, hogy egyiknek se legyen foganatja.

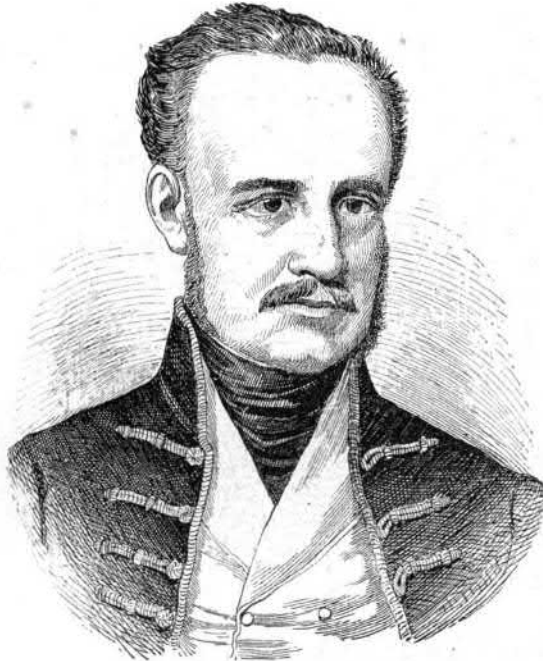
S elkezdődik a végzetes játék a király és a császár nevével. Míg a király békére inti a zendülőket: azalatt a császár fegyvert nyom kezükbe.

Vén katonák, minő Hrabovszky, a legszörnyűbb dilemma elé kerülnek, nem tudván, hogy kinek engedelmeskedjenek hát voltaképp: a császárnak-e, avagy a királynak, akinek mindkét minőségében hűséget esküvének?

De ellentétbe helyezik a trón- és a haza iránti hűséget is. Maga

a fenköltlelkű, lovagias és a vérpadig loyális Batthyány gróf megdöbbenve áll meg e probléma előtt; ismételten erőfeszítéseket tesz, hogy összhangba hozza e kettőt, de nemes törekvése mindannyiszor hajótörést szenved.

A nemzet egyre keresi a mentő-utakat, hogy e rettenetes bonyodalomból kimenekülhessen. Sajat állami méltóságának a rovására még engedményekre is hajlandó, csak nyugalomra bírassa a párttököket. A bécsi titkos hatalom azonban gáncsot vet minden békés törekvésünk elé. Neki zavar, vész kell, amely kimerítse és megölje a nemzetet. A

Majláth György, a főrendiház elnöke.

császár lobogói alatt minden vonalon csakhamar megindítja tehát aharczot az uralkodóház legszebb és leghűbb országa ellen.

Mit tehetett az elárult magyar nép ez ádáz támadással szemben? Kénytelen volt védekezni. Kardot rántott, hogy megoltalmazza életét, hazáját s szabadságát.

Most már tisztán látta az ármányt. Észrevette, hogy az a titokzatos kéz a trón háta mögül nyúlik ki. Tudta immár, hogy az udvari-párt, a király gyöngelműségét kizsákmányolva, a háború eltemető örvényébe akarja taszítani a balgaságig hiszékeny magyar nemzetet.

Végtelen elkeseredés fogta el a kedélyeket. Maga a kormány is mint a szárnyaszegett madár, megbénulva intézte az ügyeket. Tőle telhetőleg igyekezett oltani a tüzet, de immár nem volt képes megbirkózni a pusztító elemmel. A szerb lázadás egyre nagyobb arányokat öltött. Erdély havasai közt már szervezkedni kezdtek a felkelő bandák. Jellasics, diktátorrá választatván magát, még vakmerőbb lett; a Dráva mentén óriási tábornot gyűjtött és kihívó hányavetiséggel készült a betérésre.

A kormánynak, a gyakorlatlan, s hiányos felszerelésű honvédszázaljakon kívül, a rendes sorhadból alig állott 14—16 ezer ember rendelkezésére. Ez is idegennyelvű: olasz, cseh, horvát katonaság; megbízhatlan, ügyünkkel ellenszenvező tisztek által vezényelve.

Ily vészterhes viszonyok közt érkezett el az országgyűlés megnyitásának ideje. A képviselőválasztások, fegyvercsörgés és harci zaj közt, június közepén folytak le.

A pesti márcziusi mozgalmaknak csaknem valamennyi vezetője fellépett. Nyári Pált, a pestmegyei ráczevei kerület nyerte meg. Tancsics Mihály a siklósi, Irinyi József a hosszú-pályi, Irányi Dániel a Pest-lipótvárosi, Hajnik Pál a váczai kerületben választották meg. Fellépett Petőfi Sándor is a szabadszállási kerületben, de egy helyi nagyság: Nagy Károly ellenében megbukott. A miniszterek közül Batthyány Lajos gróf a sárvári, Kossuth a Pest-belvárosi, Deák Ferencz a zalamegyei szent-gróthi, Széchenyi István gróf a sopronmegyei nyéki, Eötvös József báró a kövesdi kerületekben; Mészáros Lázár Baján, Szemere Bertalan Miskolczon, Klauzál Gábor pedig Csongrádon vállaltak mandátumot.

Az összes megválasztott 1848-iki orsz. képviselők névsora, — Szeremlei összeállítása szerint, — a következő:

A megyékben:

Abauj megye. Bárczai Albert (mislei), Ferdinandy Bertalan (n. idai), Szentimrei György (szepsii), Darvas Antal (szikszai), Gábrriel István (gönczi). *Alsó-Fehér m.* Kemény Domokos, pótk. Fosztó Ferencz. *Arad m.* Fábrián Gábor (világosi), Szerb Tivadar (radnai), Szőke Károly (pécskai), Mülek Ferencz (sz. annai), Orbán Gyula (butyini), Simonyi Lajos (kis-jenői). *Aranyos-szék m.* Zeyk József, Fejér Márton. *Árva m.* Májericsik Márton (bobrói), Kubinyi Flóri (kubini).

Bács megye. Latinovics Mór (kulai), Zákó István (rigyiczi), Mánics Péter (ó-moraviczai), Szalmásy Ferencz (ó-becsei), Mártonfi Károly, Zahorai Márton, Hauke Béla, Állaga Imre, Vörösmarty Mihály (bácsalmási), Zákó Péter. *Baranya m.* Batthyány Kázmér (pécsi), Angyal Pál (bü-

kösdí), Madarász József (dárdái), Táncsics Mihály (siklói), Perczel Vincze (mágócsi), Bencze Ignác (mohácsi), Hegedűs Imre (pécsváradi), Barthos Ede (németürögi). *Bars m.* Sebestyén Ignác (újbányai), Balogh János

Báró Perényi Zsigmond, a főrendiház alelnöke. — (Egykorú arckép után.)

(a. maróthi), Farkas Pál (lévai), Mácsai Lukács (1849. jún. óta). *Békés m.* Boczkó Dániel (orosházi), Omaszta Zsigmond (gyomai). *Belső-Szolnok m.* Torma István, Torma József. *Bereg m.* Budai Sándor, Román

Ferencz (munkácsi), Lónyai Menyhért (beregszászi), Szintay János (kászonyi). *Beszterczevidék*. Soltész Traugott, Stábriger Dániel, Láng Dániel és Wittstock Károly (e kettő 1849. ápr. 15 óta.) *Bihar m.* Dobozy Mihály (margitai), Bernáth József (székelyhídi), Haller Sándor (élesdi), Drágoss János (belényesi), Irinyi József (h. pályii), Ercsey Zsigmond (bihari), Szívák Miklós (b. ujfalusi), Beöthy Ödön (1849. jun. óta), Miszkolczy Károly (bárándi), Nagy József (ugrai), Toperczer Ödön (szalontai), Ambrus József (tenkei), Gozmán János (csekei). *Borsod m.* Eötvös József (kövesdi), Okolocsányi László (edelényi), Vadnay Miksa (szirma-bessenyői), helyette: Klapka György (1848. máj. 9. óta), Gencsy József (csáthi), Ágoston József (dédesi), helyette Görgei Arthur (1849. máj. 18. óta). *Brassó vidéke*. Mysz Károly, Róth Illés.

Csanád megye. Glatz Antal (battonyai), Dedinszky József (nagy-laki). *Csikszék*: Mikó Mihály, Boér Antal. *Csongrdd m.* Somogyi Antal (tápéi), Bogyó Sándor (szeghvári).

Doboka megye. Vas Samu, Bohetzel Sándor.

Esztergom megye. Zsitvay József (dunáninnyi), Varga Benedek (párkányi).

Fehér megye. Fiáth István (ráczalmási), Madarász József (alcsuthi), Salamon Lajos (vaáli), Madarász László (csákvári), Festetics Géza (bodaiki), helyette Lethenyi Károly, (1849. jun. 6. óta). *Felső-Fehér m.* Horváth István, Pócsa Ferencz. *Fogarasz vidék*, Pap Máté, Boer Antal.

Gömör megye. Ragályi Ferdinánd (rozsnányi), Kubinyi Rudolf (r. szécsi), Bodon Ábrahám (kövi), Hevesi Bertalan (putnoki), Nagy Sámuel (jolsvai), Kubinyi Ödön (r. szombathi). *Györm.* Kálóczi Lajos (sukorói), Bay Antal (pusztai), Keresztesi Ambrus (öttevényi).

Hajdúkerület. Kovács Miklós (szoboszlói). Molnár György (nánási). *Háromszék m.* Szentiványi György, Berde Mózsza. *Heves m.* Recski Andor (abádi), Borbély Lajos (túri), Gráfl József (szolnoki), helyette: Damjanics János (1849. jun. óta), Fehér Lajos (pétervásári), Német Albert (tiszanánai), Puky Miklós (n. fügedi), Papp Pál (kápolnai). *Hont m.* Ivánka Zsigmond (ipolysági), Okolocsányi Antal (szálkái), Zsembery Imre (németi). *Hunyad m.* Gyulay Lajos, Győrffy Sándor, pótk. Váradi Ádám.

Jász-Kunkelet. Nagy Károly (szabadszállási), Szentkirályi Mór (turkevii), helyette: Pompéry János (1849. máj. 30. óta), Pethes József (árokszállási), Papp Mór (karczagi).

Kőhalmiszek. Fáik Károly, Jakobi János, pótk. Todt János. *Ko-
lozs m.* Mikes János, Zeyk Károly. *Komárom m.* Halassy Ede (udvardi),
Ghiczy Kálmán (csallóközi), helyette: Thaly Zsigmond (1849. márcz.

Pázmándy Dénes, az 1848-iki képviselőház elnöke. — (Egykoru arckép.)

óta), ifj. Pázmándy Dénes (nagyigmándi), Sárközy József (tatai). *Közép-
szolnok.* László Imre (tasnádi), Buda Sándor (szilágycsehi), Décsey
László (zsibói). *Kővárvidék.* Kemény Zsigmond, Pap Zsigmond. *Kraszna*

m. Bagosy Sándor, Lázár János. *Krassó m.* Murgu Euthym (lugosi), Vlád Alajos (nagyzorlenczi), Joanneszkó István (bogsáni), Borzsinka Axent (szászkai), Csokolos Dénes (facseti), Paszku Miksa (oraviczai). *Küküllő m.* Haller Lajos, Teleki Domokos, pótk. Szentpály József.

Liptó megye. Szentiványi Márton (szentmiklósi), Jakubik Antal (rózsahegyi).

Máramaros megye. Asztalos Pál (huszthi), Mánn József (sugatagi), Szaplóczai József (m. szigethi), Selevér Elek (ökörmézói), Mihály Gábor (f. visói), Móricz Antal (técsoi). *Marosszék.* Berzenczey László, Antal Imre. *Medgyesszék.* Fabinyi Frigyes, Schnell József. *Mozsony m.* Zichy Antal (zurányi), Imrédi Lipót (szentjánosi).

Nagysinkszéke. Schmidt Mihály, Schindler János, pótk. Capesius Gusztáv és Eitel Frigyes. *Nyitva m.* Vagyon Antal (szakolczai), Szidor Ferencz (galgóczi), Tarnóczy Kázmér (nyitrai), Markhot János (érsekújvári), Rudnyánszky János (vágvecsei), Zmertics Károly (szénásfalvi), Tormay György (vágújhelyi), Zelenay Gida (verbói), Simonyi Ernő (privigyei), Kovácsics János (n. tapolcsányi), Brogyáni Imre (ny. zsámbokréti). *Nógrád m.* Kubinyi Ferencz (losonczi), Sréter László (b. gyarmathi), Horváth Ödön (ecseghi), Pulszky Ferencz (szécsényi), Repczky Ferencz (füleki), Frideczky Lajos (nógrádi), helyette: Horváth Mihály püspök (1849. jun. óta).

Pest megye. Nyáry Pál (ráczkevei), Hajnik Pál (váczi), Eckstein Rudolf (szentendrei), Beniczky Ödön (gödöllői), Halász Boldizsár (dabasi), Széles Lajos (d. pataji), Teleky László (abonyi), Nagy Ignác (keczeli), Hajós József (d. vecsei), Patay József (monori). *Pozsony m.* Boldizsár István (szentgyörgyi), Szalé Antal (stomfai), Beniczky Pál (bazini), Olgyay Lajos (somorjai), Bittó István (d. szerdahelyi), Csehy Zsigmond (n. szombathi), Sebestyéni László (galanthai), Szüllő György (szempczi).

Sáros megye. Pillér Gedeon (kisszebeni), Kapy Ede (eperjesi), Dobay Hugó (héthársi), Fábri István (bártfai), Szirmai Pál (kurimai), Jakovics József (zborói). *Segesváriszék.* Gosz Károly, Wennrich Mihály. *Somogy m.* Festetics Miklós (lengyeltóti), Fekete Lajos (csurgói), Záborszky Alajos (szigethvári), Kund Vincze (kaposi), Mujszer József (n. atádi), Koller József (marczalii), Záborszky Imre. Említetik még Farkas Lajos (tabi). *Sopron m.* Csupor Gábor (csornai), Niczky Sándor (lövői), Tar János (nagy martoni), Lukinics Mihály (kapuvári), Széchenyi István (nyéki), Glózer Ferencz (kismártoni). *Szabolcs m.* Elek Mihály (bogdáni), Erős Lajos (kisvárdai). Bónis Sámuel (löki), Kállay Ödön (nádudvari),

Szunyogh Rudolf (n. kállói), Somossy Ignác (nyirbáthori). *Szászsebesi-szék.* Majster Sámuel, Ballomiri Simon, Khail Mihály (1849. jun. 19. után). *Szdszvárosiszék.* Lészay Lőrincz, Popovics Miklós. *Szatmár m.* Kovács Lajos (nagybányai), Ternyei János (a. medgyesi), Nagy Ignác (csengeri), Riskó Ignác (n.-károlyi), Botka Imre (f.-gyarmathi), Ujfalusy

Almássy Pál, az 1848-iki képviselőház alelnöke.

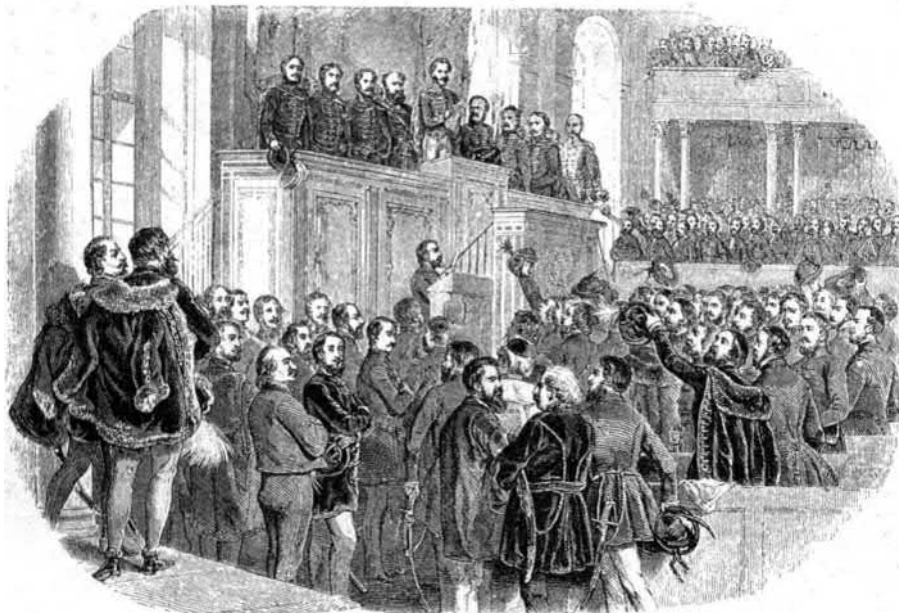
Lajos (szalkai), Kricsfalusy Lajos. *Szebenszék.* Rosenfeld József, Schmidt Henrik. *Szepes m.* Raisz Szilárd (lubló), Hunfalvi Pál (szepesszombathi), Ludvig János (igló), Francsek János (lőcsei), Veszter Pál (kézsmárki), Jekelfalusy Emil (gölniczbányai). *Szerdahelyszék.* Schmidt Konrád, Zimmermann József, pótk. Löw Vilmos. *Szerémi végvidék:* Fésüs György (pétervárad).

Temes megye. Vukovics Sebő (kisbecskereki), Gorove István (orczifalvai), Várkonyi Ádám (csákóval), Fischer István (rékasi), Rötth Sándor (uj-aradi), Kis Miklós (rittbergi), Deskó Athanáz (lippai), Nyéki Albert (moraviczai). *Tolna m.* Bezerédi István (szekszárdi), Perczel Miklós (kölesdi), Radnics Pál (paksi), Bartal György (pinczehelyi), Dóri Frigyes (bonyhádi), Simon Rudolf (szaksi). *Torda m.* Demény József, Hörögi Sámuel. *Torna m.* Gedeon János (széni), Soltész János (görgei). *Torontál m.* Plechl József (sz. györgyi), Bogdanovics Vilibárd (párdányi), Bogdán Vincze (komlósi), Bakalovics Szilárd (zsombolyai), Dániel Pál (zichydorfi), Hertelendy Miksa (biliéti), Karácsonyi Antal (n.-sz.-miklósi), Rónay Lajos (ó-bessenyoői), Raczkovics Kozma (bassahidai). *Trencsén m.* Borsiczky István (baáni), Kubicza Pál (trencsényi), Ullman László (vágbeszterczei), Nozdroviczky Gyula (puchói), Marsovszki Bertalan (bicsei), Martincsek Miklós (kisutczaujhelyi), Dualszky Ignác, Vitulay József. *Turóc m.* Justh György (mosóczi), Prónay Gábor (szentmártoni).

Udvarhelyszék: ifj. Bethlen János, Keller János. *Ugocsam.* Abonyi István (tiszaujlaki), Egri János (halmii). *Ujegyháziszék.* Bransch Mihály, Friedenfels Ödön. *Ungh m.* Pribék Antal (szobránczi), Olcsvári Gábor (unghvári), Fekete Lőrincz (kaposi), Kandó Kálmán (szerednyei).

Vas megye: Batthyány Lajos (sárvári), Széli József (rumi), Szapáry Antal (mura-szombathi), Bezerédy László (kőszeghi), Reissig Alajos (felsőöri), Hettyei István (németujvári), Horváth Boldizsár (szombathelyi), Szabadfi Sándor (sz. gothárdi), Hettyei Vincze (körmöndi), Békássy Imre (kiszelli). *Verocze m.* Antal Mihály (rétfalvai), Szallopek Lajos (diakóvári), Tallián Ede (veróczei), Tanai Mátyás (oroviczai). *Veszprém m.* Szabadhegyi Antal (ugodi), Kupricz Imre (veszprémi), Bocsor István (enyingi), Ányos István (zirczi), Pap János (s. vásárhelyi), Molnár Dénes (nagyvásonyi).

Zala megye. Bója Gergely (kanizsai), Deák Ferencz (szenthgróthi), Tolnai Károly (keszthelyi), helyette: Csány László (1849. jun. 15. óta), Glavina Lajos (Csáktornyái), Horvát Péter (letenyei), Gyika Jenő (lendvai), Puthcány József (tapolczai), Simon Pál (baksai), Cserfán Sándor (egerszegi). *Zaránd megye.* Batternay Imre (brádi), Dobolyi Károly (halmágyi). *Zemplén megye.* Szirmay Ödön (liszikai), Budai András (mádi), Lónyai Gábor (megyasszóí), Molnár György (terebesi), báró Sennyei Pál (helmeczi), Szirmay József gróf (nagy-mihályi), Kazinczy Gábor (új-helyi), báró Luzsénszky János (homonnai). *Zólyom megye.* Havas József (breznóbányai), Kalauz Pál (szliácsi), Huszágh Dániel (korponai).

*Városokban:**Abrudbánya:* Reinik Ágost, *Arad:* Szalbek György.*Békéscsaba:* Ördög Frigyes, *Besztercebánya:* Szumrák János, *Bereczk:* Fejér János, *Buda:* Perczel Mór, Házmán Ferencz.*Czepléd:* Varga Sándor, *Csongrád:* Klauzál Gábor, *Csik-Szereda:* Horváth Dániel.*Debreczen:* Komlóssy Imre, Tarr Károly, Farkas Károly.*Eger:* Csiky Sándor, *Erzsébetváros:* Másvilági István, Karácsi János, *Eszék:* Freund Ferencz, *Esztergom:* Besze János.*Félegyháza:* Szabó Sándor, *Fiume:* Sussani József.

Az első népképviselői országgyűlés megnyitása Pesten 1848. július 5-én.

Gyöngyös: Almási Pál, *Győr:* Lukács Sándor, *Gyula:* Bessenyei Károly, helyette 1848 októbertől Huszka János, *Gyulafehérvár:* Kemény Domokos, Szoboszlai Tóth György.*Hajdú-Böszörmény:* Sillye Gábor, *Halas:* Ifj. Gózon Imre, *Hát-szeg:* Onucz János, *Hódmezővásárhely:* Török Bálint.*Illyefalva:* Gaal Dániel.*Jászberény:* Illésy József.*Kassa:* Bárány Lúszénszky Pál, *Kecskemét:* Simonyi János, Karika János, *Kézdivásárhely:* Fábián Dániel, *Kolos:* Topler Antal, *Kolozsvár:*

Méhes Sándor, Gyergyai Ferencz, *Komárom*: Tóth Lőrincz, *Körmöcbánya*: Mátyás József.

Makó: Bánhidya Albert, *Marosvásárhely*: Pap János, *Miskolcz*: Szemere Bertalan, Palóczy László.

Nagykikinda: Stojanovics Mihály, *Nagybecskerek*: Hadzsics Lázár, *Nagykőrös*: Tanárky Gedeon, *Nagyvárad*: Szacsavay Imre, *Nyíregyháza*: Hatzel Márton.

Oláhfalva: Gál János.

Pápa: Vermes Illés, *Pécs*: Aidinger Pál, *Pestváros*: Kossuth Lajos belváros, Irányi Dániel Lipótváros, Trefort Ágoston Terézváros (1848 deczembertől Molnár György), Kendelényi Károly Józsefváros, Kacsokovics Lajos Ferenczváros; *Pozsony*: Neszter József.

Selmeczbánya: Jendrassik Miksa, *Sepsi-Szt-György*: Demeter József, *Sopron*: Martini Frigyes, *Szabadka*: Bíró Antal, Szepletics Bódog, *Szamosujvdr*: Sárosi Ferencz, Korbuly Bogdán (helyette később: Simay Gergely), *Szarvas*: Boczkó Károly, *Szatmár-Németi*: Pap Endre, *Szeged*: Osztrovszky József, Rengey Ferdinánd, *Székváros*: Nagy Károly, *Székesfehérvár*: gr. Batthyány István, *Szentes*: Horváth Ferencz.

Temesvár: Fülöp Lipót.

Újvidék: Hermann Gáspár.

Vajda-Hunyad: Papfalvi Konstantin, *Versecz*: Császár Ferencz, *Vizakna*: id. Szász Károly.

Zilah: Sámi László, helyette 1849. ápril. 2-tól Deáki Sámuel; *Zenta*: Sinkay János, *Zombor*: Kovács Gáspár.

Az igazolt képviselők száma 415 volt. A pártütő Horvátország persze nem küldött képviselőket a magyar országgyűlésre, de a végvidék sem; e miatt aztán mintegy negyven ülőhely üresen maradt. De különben is e zavaros időkben a ház soha sem volt teljes. Többen elhaltak, mások, megrettenve a fenyegető veszélytől, lemondtak; úgy, hogy már néhány hónap múlva nemcsak a létszám, de a névsor is lényegesen változott. Jellemző e dicsőséges kor demokratikus hangulatára, hogy négy választókerület egyszerű földműveseket küldött a nemzetgyűlésre.

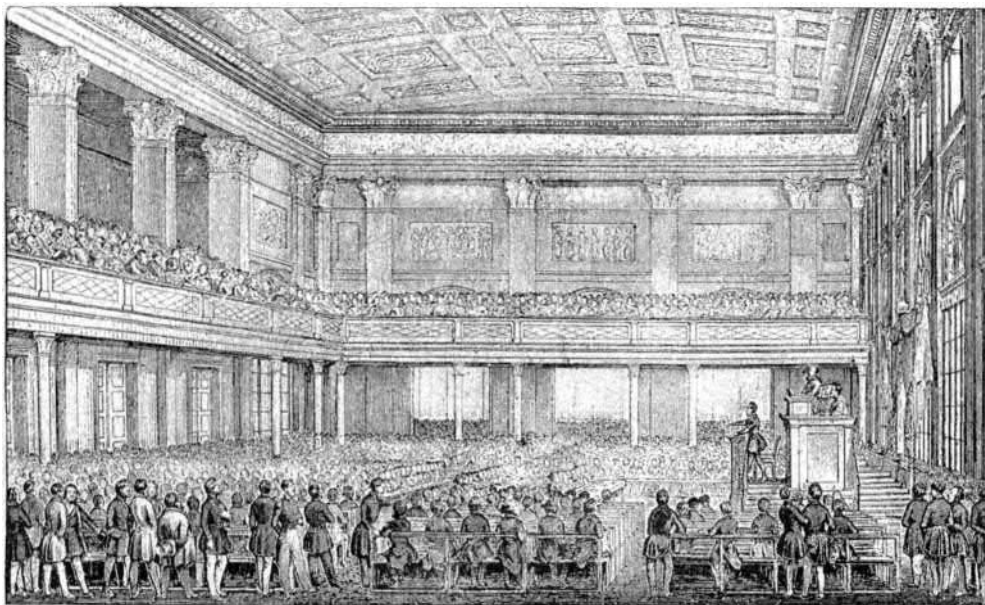
Az országgyűlés megnyitása elé a nemzet nagy érdeklődéssel tekintett. Segedelmet, erőt várt annak működésétől. Bizva bizott, hogy a törvényhozó-testület bölcsessége és hazafisága okvetlenül megtalálja az alkalmas eszközöket az ország belnyugalmának a helyreállítására.

De legélénkebben vágyakozott a megnyitás után a főváros közönsége. Lázás öröm dobogtatta meg szívét, hogy a nemzet választottjai,

annyi viszontagságos hosszú század után végre ismét falai közt ülhetnek össze tanácsra. Már július kezdő napján szokatlan élénkség támadt Budapesten. Gyülekezni kezdtek a honatyák. Mintha az egyenlőség diadalünnepére készült volna a nép: oly buzgalmat fejtett ki méltó fogadtatásukra. A múlt napok leverő keserveit egyszerre csapongó vídamság váltotta fel.

Az országgyűlés július 2-ára hivatott össze, az ünnepélyes megnyitást azonban július 5-ikére tűzték ki. Előző napon, július 4-én már mindkét ház előleges ülést tartott.

A felsőház korelnöke a hetvenkét éves báró Sztojka Ferencz volt.

A képviselőház ülésterme a Redoutban.

A jegyzői tisztet mint legifjabbak: Andrássy Gyula gróf, Podmaniczky Frigyes és Podmaniczky Ármin bárók vették át.

A korelnök rövid üdvözlése után Szemere Bertalan belügyminiszter felolvasta a király leiratát, a mely szerint a főrendiház elnökéül *Majláth* György országbíró, alelnökéül pedig báró *Perényi* Zsigmond neveztetik ki.

A képviselőházban az agg Palóczy Lászlóra esett a korelnökség. A körjegyzők a következők voltak: Simonyi Lajos, Vojnics Lukács, Irányi Dániel, Dedinszky József, Marics Péter, Dániel Antal.

Palóczy lendületes szép beszéddel nyitotta meg az ülést.

A szerencsét, — úgymond — hogy a sors rejtélyes vedréből az én nevem lön a főnyerő, nem polgári érdemeimnek, nem is a szabad választás bizalmának köszönhetem, hanem azon napok számának, melyeket az isteni gondviselés megérem engedett.

A jelen pillanatnak reám nézve mind komoly, mind örvendetes voltát honpolgári szívem mélyen érzi. Ugyanis hallom felém csengeni az ő hajdan korban évezredek előtt hangzott amaz isteni szótatot: „a hely, melyen állasz, szent.“ Eszent helyről szólván tehát legelői hozzátok, nemzeti gyűléstökön üdvözölve köszönt beneteket nemzeti képviselők, közös jó édes anyánk a haza nevében is legkorosb társatok, a hazának hozzátok és ő hozzá örökre hűséges öreg szolgája, az ő szolgálatában megöszült fia l

Folytatólag főlemlíté, hogy ő volt az, aki az 1832—36-iki országgyűlésen, mint jegyző Pustzaszer óta az első magyar jegyzőkönyvet szerkesztő; s ime, most a sors ritka kedvezése folytán ismét hasonló történelmi fontosságú eseményben vehet részt, midőn mint korelnök az első népképviselési országgyűlést megnyithatja. Beszédjét e fohászszerű szavakkal végezte:

Nemzeti képviselők! A munkálkodás szükségének komoly órája ütött. Munkálkodjatok. A reátok várakozó munkák terhesek és temérdek; ámde könnyűkké teszi és megédesíti azokat a hazának kebletekben lobogó hő szeretete, s a szép pálmaág, melyet a haza nemtője a kivívott nemzeti szabadság és egység oltára előtt állva tart jobbjobban pályabérül számotokra, s ti jól tudjátok azt, hogy a szentek ama szentébe: úgymint a haza hálája Pantheonjába csak az erény és érdem templomán keresztül lehet eljutni.

Hogy és miként munkálkodjatok? Elrendezendi azt a ti bölcsességtek. A haza áldást kér istentől munkálkodástokra, s kérek én is nemcsak e szent helyen, melyen állok, hanem kérek mindenütt és mindannyiszor, a hányszor az ő nem emberi kéztől csinált legdicsőbb s legpompásabb templomában, az általa alkotott szép természetben érettetek s imádott hazánkért bocsájtandom fel hozzá buzgó könyörgésemet.

Másnap, július 5-én, szerdán déli 12 órakor történt az ünnepélyes megnyitás. Márczius 15-ike óta nem volt a főváros közönségének ennél szebb napja. Az egész Budapest pazar zászlódíszbe öltözött. Már kora reggel roppant néptömeg lepte el a budai királyi várpalota és a pesti Dunaparton levő színpület (redout) közötti hosszú útvonalat. Kivonult a sorkatonaság és a nemzetőrség is.

A színpület átalakított nagyterme kilencz óra után már szorongásig megtelt az országgyűlés mindkét házának tagjaival. A főpapok

violaszín talárja, a mágnások ékköves drága öltözéke, a képviselők diszmagyarja, így tarka vegyülékben szemgyönyörködtető látványt nyújtott. Az érdekes képet eleven keret gyanánt a zsúfolt karzatok övezték körül.

Némi lehangoltságot keltett, hogy a király, mint ígérte, nem jött el. Azt mondták, hogy súlyos beteg, s helyettesítésével István főherceg bízott meg.

Tíz óra után Palóczy László vezetése alatt huszonöt tagú küldöttségment fel a várba, hogy a nádort az országgyűlés megnyitására felkérje. A küldöttség a következő tagokból állott: *A főrendiház részéről* Teleki Domokos, Festetics Géza, Csáky László, Batthyány Ferencz, Almássy György, Festetics Tasziló, Zichy Henrik, Zichy Ferencz, Almássy Dénes, Almásy Mórícz grófok és Vay Lajos báró. *A képviselőház részéről* Repeckzy Ferencz, Buday Sándor, Csupor Gábor, Vermes Illés, Szaplanczay József, Szidor Ferencz, Komlóssy Imre, Bernáth József, Beniczky Pál, Szeles Lajos és Ferdinandy Bertalan.

Tizenegy órakor ágyudörgés hirdette, hogy a nádor a kir. várpalotából megindult. A fényes menet élén Perczel Mór rendőrfőnök lovagolt; utána kocsikon: legelői a polgármester, majd a ministerek kettesével. A ministereket lovas nemzetőrökből összeállított díszőrség kísérte. Ezután hatlovas udvari határon, balján Batthyány gróf miniszterelnökkel, István főherceg jött. A batár nyomán ficzánkoló paripákon egy század vértess haladt. Aztán kocsin, gyalog a közönség tömött, hosszú sora. A menetet nemzetőrség zárta be.

A főherceget a színpület bejáratánál az országgyűlés küldöttsége nevében Palóczy László üdvözölte; midőn pedig a terembe lépett, oly hatalmas éljenriadal zúgott fel, hogy szinte megremegtek a falak.

A nádor barátságos főhajtással köszönte meg a szép fogadtatást, aztán a trónszerű emelvényen foglalt helyet. Mellette jobbról-balról, két oldalt a ministerek sorakoztak. Az elhelyezkedés után a főherceg ezen szavakkal nyitotta meg az első népképviselési országgyűlést:

„Felsőleges urunk királyunk hű magyar népének országgyűlését f. hó 2-ikára méltóztatott kegyelmesen összehívni. Atyai legkegyelmesebb szándéka volt, az országgyűlést önfelsőleges személyében megnyitni és vezérelni. De hű népeinek mély fájdalomára, súlyos betegség gátolja ő felségét ezen atyai szándékának teljesítésében; s legkegyelmesebb királyi rendelete által én vagyok megbízva, hogy felsőleges nevében és személyében ezen országgyűlést megnyissam. Általadom tehát ezen

kegyelmes királyi rendeletet, s általadom ezennel ő felségének azon kegyelmes királyi rendeletét is, melyben ő felsége legkegyelmesebb urunk királyunk, az ország rendjeinek kegyelmesen tudokra adja, hogy addig, míg betegsége általi akadályoztatása tart, s e miatt hű magyarjai közt meg nem jelenhet, Magyar- s vele egybekapcsolt Erdélyországban s minden Magyarországhoz kapcsolt országokban, ideértve a határ-örvidéket is, felséges királyi személye képviselőjének engem méltóztatt kinevezni.“

Erre Szemere Bertalan belügyminiszter felolvasta a nádor által átnyújtott két kir. leiratot. Az egyik leiratban tudomására hozza az egybegyűlteknak az uralkodó, hogy az országgyűlés megnyitásával István főherceg-nádort bizta meg, mivel őt súlyos betegsége a megjelenésben akadályozza. A másik leirat pedig István főhercegnek a király helyettesévé történt kinevezését tartalmazza. E leirat szerint István főhercegnek nádori és helytartói hatáskörén túl, teljes hatalom adatik, hogy az országgyűlés határozatait megerősíthesse, törvénycikkeit szentesítse, üléseit megszüntesse; szóval a végrehajtó hatalom mindazon jogait gyakorolhatja, a melyek az 1848: Ill-ik törvénycikkben körülírvák.

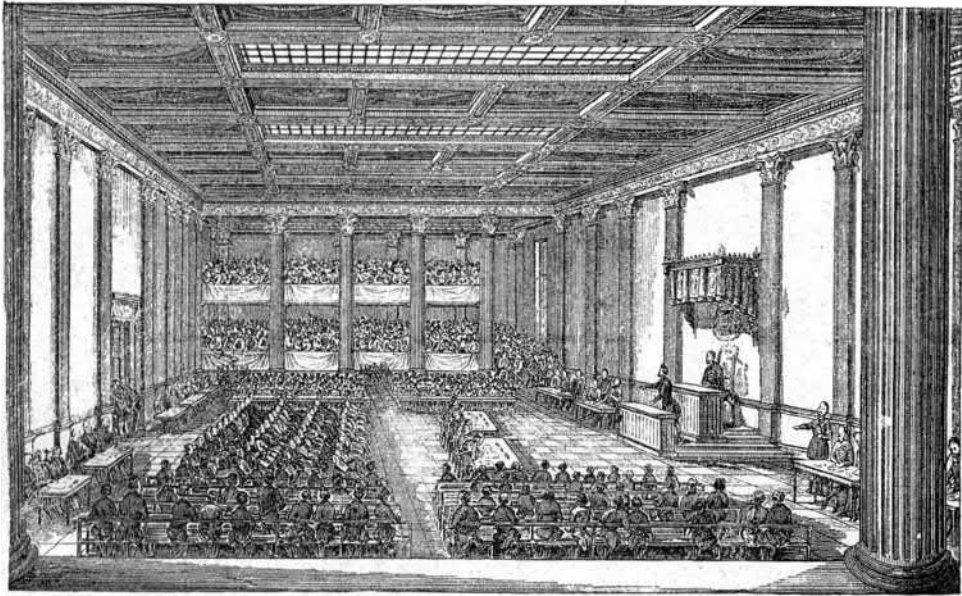
Az országgyűlés tagjai a második kir. leiratnak különösen ama részét fogadták nagy tetszéssel, amely a törvénycikkek szentesítésével a nádort bízza meg.

A kir. leiratok közlése után a nádor érczes, csengő hangon a következő *trónbeszédet* olvasta fel:

Én tehát ő felségének dicsőségesen uralkodó királyunknak V. Ferdinándnak felséges nevében és személyében a jelen országgyűlést ezennel megnyitom.

Az országnak rendkívüli körülményei tették szükségessé, hogy nem várva mindazon javaslatoknak s intézkedéseknek előkészítését és bevezetését, melyeket ő felsége felelős minisztériumának, a közelebb lefolyt országgyűlés rendeleténél s megbízásánál fogva elkészíteni s bevégezni kell vala, ezen országgyűlés haladék nélkül összehivassék. Horvátországban nyílt támadás van, Magyarország aldunai vidékén föllázadt fegyveres csoportok zavarták meg az ország békéjét, s valamint ő felségének legforróbb óhajta, hogy a polgári háború elkerültessek: úgy más részről meg van győződve ő felsége, hogy a nemzetnek összegyűlt képviselői gondoskodásuk első és legfőbb tárgyának tekintendik mindazon eszközöknek előállítását, mik a megzavart békének helyreállítására, a magyar szent korona épségének megóvására s a törvények sérthetetlen szentségének oltalmára szükségesek. Az ország védelme és pénzügye lesznek tehát a főtárgyak, melyekre a jelen rendkívüli körülmények között ő felsége nevében a nemzet képviselőinek figyelmét és gondoskodását különösen felhívom. Ó felségének felelős miniszterei elő fogják terjeszteni az e tárgyakra vonatkozó javaslatokat. Biztosan reméli ő felsége, hogy a nemzet képviselői gyorsan és czélszerűen

fognak intézkedni mindazokról, miket a honnak biztossága és boldogsága mindenekelőtt megkíván. Fájdalmas érzéssel, a legmélyebb nehezteléssel értette ő felsége, hogy ámbár ő az ország minden lakosainak boldogságát mindenkor atyai szíven viselve, ön kegyes indulatának sugallatát követte akkor, midőn a legközelebb lefolyt országgyűlésen, hű magyar nemzetének kérelmére legfelsőbb királyi helybenhagyásával szentesítette azon törvényeket, melyek a hon jobblétének felvirágzására a kor igényei szerint szükségesek valának; találkoztak mégis különösen a kapcsolt országokban s Magyarországnak aldunai vidékén rosszakaratú lázítók, kik az országnak különnyelvű s vallású lakosait álhirekkel s rémítésekkel egymás ellen ingerelték, s azon alkoholtámmannal, mintha az említett törvények nem ő felsége királyi akaratának szabad kifolyásai volnának, arra izgatták: hogy a törvények rendeletének, s a törvényes hatalomnak tettelesen ellenszegüljenek; sőt némelyek annyira vetemedtek lázításaikban, hogy a tetteleges ellenszegülést ő felségének s felséges királyi házának érdekében,

A főrendiház ülésterme a nemzeti múzeumban.

ő felsége, vagy királyi háza tudtával s elnézésével törtéteknek hirdetgették. Az ország minden nyelvű és vallású lakosainak megnyugtatósára tehát, felséges urunk királyunk legkegyelmesebb különös meghagyása folytán s felséges nevében és személyében ezennel kijelentem, hogy ő felsége erősen és változhatlanul el van határozva, magyar királyi koronájának egységét és épségét, minden külmeztámadás és belső szakadás ellen királyi hatalmával megvédeni és az általa szentesített törvényeket mindenkor sértetlenül fenntartani s amint egyrésztől ő felsége a hon polgárainak törvény által biztosított szabadságát senki által csonkítani nem engedi: úgy más részről, mind ő maga, mind királyi házában minden tagjai szigorúan kárhoztatják azoknak vakmerőségét, kik bármely törvényelleni cselekvést, vagy törvényes hatalom iránti engedet-

lenséget, ő felsége legmagasabb akaratával megférhetőnek, vagy éppen királyi háza érdekében történhetőnek merik állítani.

Erdélyországnak Magyarországgal egybeolvadását a legszívesebb atyai indulattal szentesítette 6 felsége azért is, mert ez által igazán kedvelt hű magyar és erdélyországi népének buzgó óhajtását teljesíthette; de azért is, mert az ekképen egybeforr két ország most már egy országgá alakulva, erejének, felvirágzásának egyesült kifejlődésével még erősebb támasza leend a trónnak és szabadságnak. Ő felségének magyar minisztériuma elő fogja terjeszteni mindazokat, mik ezen már megtörtént egybeolvadás részleteire nézve, a törvényhozás által még elintézendők. A külviszonyokat illetőleg: a lombard-velencei királyságban, hol a szardíniai királynak s némely más olaszországi hatalmasságoknak ellenséges seregei is harcczal támadták meg ő felségének seregeit, a háborút bevégezni nem lehetett. Minden egyéb hatalmasságokkal sértetlenül fennáll a békés egyetértés, melynek állandóságán annyival kevésbbé kételkedik ő felsége, minthogy fejedelmi legfőbb gondjai közé számította mindenkor, semmit el nem mulasztani, mi királyi széke méltóságának s hű népei biztosságának és jogszerű érdekeinek sérelme nélkül a külhatalmasságokkal békés egyetértést szilárdíthatja s méltán reményli, hogy valamint ő más hatalmasságok belviszonyaira nézve a nem avatkozás elvét követi, úgy ezen nem avatkozás a külhatalmasságok részéről is teljes mértékben fog viszonoztatni.

Nem kételkedik ő felsége, hogy az országgyűlés a királyi székek és alkotmányos szabadságnak elválaszthatatlanul egyesült érdekében haladék nélkül fog intézkedni mindazokról, miket a hon java oly igen sürgetőleg kíván. Én pedig ő felségének legmagasabb meghagyását teljesítem, midőn az országgyűlést és az egész hű nemzetet felséges urunk királyunknak legmagasabb kegyelméről és atyai legszívesebb indulatáról bizonyosokká teszem.

A legéberebb figyelemmel, mélységes csöndben hallgatták az országgyűlés tagjai a trónbeszédet, mely nagy vonásokban leplezetlenül tárta fel ugyan a helyzetet, de mégis a kibontakozás reménye villant ki belőle. Midőn a nádor bevégezte a felolvasást és kíséretével együtt elhagyta a termet: újból kitört a lelkesedés vihara. A felhangzó éljenzaj magával ragadta az utca közönségét is, amely a szeretet és a ragaszkodás meg-megújuló tüntetési közt kísérte vissza budavári palotájába a népszerű főherceget.

A képviselőház mindjárt másnap az alakuláshoz fogott. A rendi országgyűlés megszűnván, a törvényhozó testületet is a parlamentáris rendszernek megfelelően kellett átszervezni. A kormány kész tervvel jött, s így a megalakulás minden nagyobb nehézség nélkül gyorsan folyt le. A házszabályok megszerkesztésére külön bizottságot küldtek ki. Majd az igazolási eljárás következett, melynek során ismét felszínre került Petőfi választása.

A költő, mint említettük, Szabadszálláson lépett fel; de hívei, az

ellenpárt terrorizmusával szemben, nem tudták diadalra vinni lobogóját. A nemzet büvösszavú lantosa megbukott; egy jelentéktelen apró ember: Nagy Károly győzedelmeskedvén fölötte. A Petőfi-pártja a választás ellen petícióval élt. A kérvényt 176 választó polgár írta alá, s a következő pontokban összegezték sérelmeiket:

a) Petőfi Sándor követjelöltüket az ellenfél rágalmazta, hogy t. i. Petőfi lázító orosz kém, kinek agyonütését, vagy felakasztását a minisztérium csak örömmel hallaná;

b) midőn Petőfi Szabadszálláson megjelent, a felizgatott tömeg ellene rohant;

Schjick Ferencz osztrák tábornok — (Eredetije a bécsi cs. udv. levéltárban.)

c) midőn Petőfi választói a szavazáshoz megjelentek, az ellenfél választói által agyonütéssel fenyegettvén, távozni kényszerültek;

d) a város tanácsa pártos állást foglalt el, mert azzal fenyegetőzött, hogy ha Petőfi választatik meg, lemond hivataláról;

e) a főbíró parancsára nem a kezes (igás), hanem a szilaj ménes hajtván be, e miatt sokan a választás helyére nem mehettek.

E panaszpontokhoz hozzáteszik még, hogy azon esetre, ha sérelmük nem nyer orvoslást, kilépnek a nemzetőrségből. Nagy Károly választása azonban, noha a képviselőház vizsgálatot rendelt el, mégis igazoltatott.

Július 10-én a ház tisztviselőire ejtetett meg a szavazás. Elnökké Pázmándy Dénes, alelnökké: Pálffy János és Almássy Pál választattak.

Jegyzők lettek: *Záborszky* Alajos, *Zakó* István, *Ludwigh* János, *Irányi* Dániel, *Keller* János és *Kazinczy* Gábor.

A megnyitás ünnepségeinek örömmámora csakhamar eloszlott. Beköszöntöttek ismét a szomorú hétköznapok. De nem csoda, hiszen súlyosabb, nehezebb viszonyok közt nem ült még össze törvényhozó testület, mint most a magyar nemzetgyűlés. Míg bennt az ülésteremben apró ügyekkel bíbelődtek a képviselők: azalatt odakünn egyre szilajabban tombolt a vihar. A mennydörgés moraja hömpölygőit végig az országon, vakító villámok czikkáztak mindenfelől. A veszély pillanatonként nőtt, s a védekezés érdekében alig történt valami. A honfiaggodalom borúja sűrű sötét ködként nehezedett az egész házra. Nyáry Pál, mindjárt az elnökválasztás után kifejezést is adott ennek az elkomorult hangulatnak. „Összehívtunk — úgymond, — hogy a hon védelméről gondoskodjunk, s naponként érkeznek hozzánk aggodalmas hírek, segély utáni szózatok. És mi, tehetetlen vén gyermekek itt ülünk már egy hete, hogy bármit tennénk.“

A szemrehányás voltaképp a minisztériumnak szólt, ámde nem volt egészen jogosult. A kormány ugyanis csak a ház formaszerinti megalakulását várta, hogy kész javaslataival előállhasson. Ugyanazon a napon, mikor Nyáry felszólalt, az elnök bejelentő a háznak, hogy Kossuth a közelebbi ülésen sürgetős indítványt fog tenni a haza védelme iránt.

A magyar törvényhozás terén századok óta talán ez volt az első eset, hogy csaknem az összes képviselők egy elvi alapon állottak. A szabadelvű reformok kiépítése, a magyar államegység megóvása, — ez volt a program, amely a képviselőház tagjait egy nagy tömör egésszé egyesítette.

De a főrendiház is lényeges eszméleti változáson ment át. Régi szervezete ugyan megmaradt, de a reform-mozgalmak tüzeiben egészen megtisztult. Az átalakulás, amelyen a nemzet átesett, a főrendiház szellemét is annyira átformálta, hogy reakcionárius törekvéseitől nem lehetett többé tartani. Igaz, voltak többen, akik visszasóvárogtak kiváltságaik után, de ezek, legalább az országgyűlés elején, nem mertek szembe szállni a liberális áramlattal.

Az országgyűlés tagjai közt, ismételjük, elvi eltérés alig volt: de az Ausztriával szemben követendő eljárásra nézve úgy a főrendeknél, mint az alsóházban már megoszlottak a nézetek.

A képviselőházban három párt képződött. A túlnyomó zöm Kos-

suth köré tömörült, aki bámulatos tetterejével, szónoklatának varázsával a győzelmes vezér szerepét vitte az új házban is. Ez volt a tulaj donkéri kormánypárt, amely kezdetben a personális unió alapján állva, a nemzet alkotmányos jogait teljes épségében akarta fentartani.

Ezzel szemben alakult Nyáry Pál, Teleki László gr. és Perczel Mór vezetése alatt az ellenzék, — az úgynevezett „radikal-párt“ — amely főképp azt tekinté feladatának, hogy a kormányt szigorú ellenőrzésével még nagyobb tevékenységre, s még szívósabb ellentállásra sarkalja.

Volt egy harmadik árnyalat is, amely a kormánypárt csendesebb és félnkebb elemeiből verődött össze. Nyílt oppositíót ez a töredék ugyan nem fejtett ki, de passzív magatartásával mégis mérséklőleg igyekezett hatni, legkivált Kossuthra. Ezek nagyobb engedményekre is készek voltak, csak az Ausztriával való egyetértés ne zavartassék meg. Ami azonban Magyarország területi épségének és állami főnhatóságának megóvását illeti, úgy ez a csoport, mint a többi két nagy párt alkut nem ismert. Kitűnt ez mindjárt az ülésszak elején, Kossuthnak július 11-én tartott emlékezetes, nagyszabású beszédje alkalmával.

Kossuthot a folytonos izgalom, a roppant munka beteggé tette. Alig tudott járni, annyira gyöngé volt, midőn a képviselőházban megjelent, hogy a hon védelmére nézve az elnök által bejelentett indítványát megokolja. Halvány arczárói, lázban égő szemeiből látszott a szenvedés. A lépcsőkön barátjai segítették fel. A mint az ülésterem ajtajában feltűnt szenvedő alakja, harsány éljenzés fogadta. Tudták, érezték, hogy ez a beteg férfiú van hivatva a nemzetet a szégyenletes bukástól megmenteni. A karzatokat válogatott közönség léptéi, mert hire futott, hogy Kossuth nagyfontosságú nyilatkozatokat akar tenni, s ezek kapcsán a hon védelmére *kétszázezer* katona megszavazását fogja kérni az országgyűléstől.

Az elnök az ülést megnyitván, Kossuth csaknem vánszorogva lépett a szószékre. A teremben ünnepies, síri csend támadt. Kossuth megtörülván verejtékes homlokát, az ő behízelt, dallamos hangjával halkán,csöndesen szólni kezdett:

Uraim! (Felkiáltások: Üljön le 1) Engedelmet kérek, ha majd ki fogok fáradni. Midőn a szószékre lépek, hogy önöket felhívjam, uraim: „mentsék meg hazát,“ e pereznek irtózatossága szorítva hat keblemre.

Úgy érzem magamat, mintha Isten kezembe adta volna a tárogatót, mely fölkiáltja a halottakat, hogy ha vétkesek, vagy gyöngék, örök halálba süllyedjenek;

ha pedig van bennök életerő, örök életre ébredjenek. Úgy áll e perczben a nemzet sorsa. Uraim! önök kezében; és Isten kezökbe adta a mai határozattal a nemzet életét, de kezökbe adta a nemzet halálát is. Önök határozni fognak. De éppen, mert e Perez ily nagyszerű, feltettem magamban, nem folyamodni az ékesszólás fegyveréhez.

Lehetetlen nem hinnem, lehetetlen meggyőződve nem lennem, hogy bármiben különbözzenek is a vélemények e házban, a haza szent szeretete, a haza becsületének, a haza önállásának, a haza szabadságának olyan érzete, hogy azért utolsó csepp vérének is kész a ház feladni: mindnyájunkkal közös. (Éljen 1) És ahol ezen érzés közös, ott nem kell buzdítani, ott a hideg észnek kell az eszközök között választani csak.

Uraim! a haza veszélyben van. E szót elég volna tán száraz ridegen kimondani; mert hiszen a homály a szabadság napjának felvirultával lehullott a nemzetről, és önök látják, miként áll a hon. Önök tudják, hogy az országban dispositiójukra levő sorkatonaságon kívül közel 12,000 önkéntes honvédsereg állítottatott. Önök tudják, hogy a törvényhatóságok föl voltak szólítva a nemzetőrségi seregek mobilisatiójára, miszerint legyen erő, képes megvédeni a hont, megtorolni a bűnt odalent a széleken. És e felhívás a nemzetben viszhangra talált.

Ha a nemzet nem érezte volna, hogy veszély van, nem talált volna nála viszhangra. Ez maga elég mutatványa annak, hogy a veszélynek érzete közös. De én azért mégis úgy gondolom, hogy köteles vagyok önöknek, uraim, nagyobbszerű vonásokban csak, és ezúttal nem minden apró részleteiben, a haza állapotának némi rajzát előterjeszteni.

A mint a múlt országgyűlés szétoszlott, és az első felelős magyar miniszterium hivatalába lépett, üres pénztárral, fegyver nélkül, honvéderő nélkül: lehetetlen volt mély fájdalommal nem éreznie a nemzet állapotának irtóztos elhanyagolását. Én egyike voltam azon számosoknak, kik éveken keresztül figyelmeztették a hatalmat és figyelmeztették a nemzetet: legyen igazságos a nép iránt; mert késő lesz egyszer. Talán még a hazafiúságnak közös érzete és a közös lelkesedés a késő szót s annak egész súlyát fejünkről elháríthatja.

De annyi bizonyos, hogy elkésett a nemzet és a hatalom az igazságosságban s mivel ezen Perez elkésett, azon Perez, melyben először volt igazságos a nép iránt; bomlásnak indította a népi viszonyokat. Ezen viszonyok között vettük át a kormányt, megtámadtatva áruulás, pártütés, reactionális mozgalom és mindazon szenvedélyek által, melyeket átkos örökségül hagyott reánk Metternich politikája. Alig voltunk a kormányban, sőt még csak össze sem jöhettünk mindnyájan, már a leghitelesebb tudósításokat vettük arról, hogy a pánszláv mozgalmak a felvidéket nyílt lázadásba borítani szándékoznak nemcsak, hanem a napot is kitűzték már, mikor tör az ki Selmeczen. Nagyobbszerű vonásokban akarok csak szólani: azért itt megállapodom és csak annyit mondok, hogy a felföld nyugodtan van. De ezen nyugalom nem a biztosságnak nyugalma, és meglehet, sőt valószínű, hogy ez tűz, mely a hamu alatt lappang.

Az ország közepén maga azon magyar faj között is, mely életrevalóságát amott a Drávavonalnál és az ó-kéri tábor táján minden nap mutatja, nehéz volt a népnek a hosszas szolgaság után megbarátkozni a szabadság eszméjével, és tájékozni

magát annak első viszonyai közt: mert nem hiányoznak bujtogatók, kik a népben aggodalmat költöttek, még azon nem mondom adományok, hanem igazságok iránt is, melyeket a múlt országgyűlés neki megadott. 9 hét múltéi azóta: az ország belje nyugodt, s a magyar faj áldozatra kész, önkényt, nem kényszerítve viszi életét oda, hova felszólíttatik.

Horvátország nyílt pártütésben van. Sok évek folytak le azóta, uraim 1 mióta

Sárosy Gyula, az „Arany trombita“ szerzője.

e hazában nem egy, nem két ember figyelmezteté a hatalmat, hogy midőn az illír bujtogatásokat szítogatja, szítogatja mondom, s nemcsak elnézi, kígyót ápol kebelében, mely az uralkodó háznak vesztét fogja maga után következtetni. Azt gondolták azon urak ott lent, hogy mivel a lázas állapot, melyben Európa van, megingatta az országnak minden oszlopait a fönlevő viszonyokra nézve, már most büntetlenül, nyílt

pártütésben törhetnek ki. És, uraim! hogy e pártütésre a magyar valamely alapos okot szolgáltatott volna, e perczben is, nem tekintve azt, hogy pártütés van, felszólítanám önöket, legyenek Horvátország iránt igazságosak, és hogy igazságosak lévén, nem fegyverrel, hanem az igazság szent szavával, annak megadásával csillapítsák le a lázadást.

Kossuth ezután a horvát bonyodalmak fejtegetésébe fog, s mindinkább erősödő hangon ekként folytatja:

így lévén lelkesítve, kötelesnek érzem magamat egy futó pillanatot vetni Horvátországnak Magyarország irányábani viszonyaira. Önök előtt tudva van, uraim! hogy a nemzet még azon időben is, mikor különösen kegyelt kiváltságosoknak osztotta a maga jogait, Horvátországot minden jogokban részesítette. Nem volt e nemzetnek Árpád korától egy joga sem, melyet, mióta Horvátország velünk kapcsolatban van, vele a nemzet meg nem osztott volna testvériesen (Igaz); Ts nemcsak, de midőn megosztott vele minden jogot, azonkívül még adott néki, e nemzetnek magunknak terhére különös kiváltságokat. Azt látom a históriában uraim! hogy egy nagy birodalomnak egyes része nem részesül a közös jogokban úgy, mint Irland nem mindenben, mivel Anglia bír; — de hogy egy nemzet tömege, a nemzetnek nagyobb része önmagát tagadja ki jogokból egy bizonyos kevesebbségnek kedvéért, — ezen nagylelkűségre példát Magyarhon adott a horvátok irányában. (Igaz.)

Tehát hol van a múltban azon ok, minél fogva, ha már a haza megmentésére fegyvert fogunk is kezünkbe, szívünkben érzeni lennénk kénytelenek, hogy a pártütést mi provocáltuk. A múltban erre ok nincs. Vagy talán a legközelebbi országgyűlés, mely új időszakot nyitott a nemzet életében, tett változást a régi viszonyokban? Azt mondom: nem.

A mely jogokat kivívtunk magunknak, nekik is kivívtuk. Amely szabadságot a népnek megadott a hatalom, az országgyűlés Horvátország népének is megadta; a mely kármentesítést az itteni nemességnek resolvált Magyarország, saját erszényének rovására, mert a parányi Horvátország nem bírja, az ő kármentesítését is elvállalta. És ahol nemzetiségi tekintetben, nem jól felfogva bár és hibásan képzelve, de mégis aggodalom volt, annak megnyugtására hatott, midőn kimondotta a múlt országgyűlés, hogy a horvátoknak közéletükben saját hazájukban, saját törvényhatóságaikban, nyelvükkel, saját szabályaik következtében is élni tökéletes joguk van. Municipális jogaikat nemcsak nem csorbította, sőt azokat még gyarapította.

Van-e magasztosabb jog, mint a képviselők választásáról rendelkezni, amely képviselők hivatva vannak törvényt szabni, szabadságot adni, védeni az országot? és az országgyűlés azt mondotta: „ti horvát barátaink l magatok osszátok fel, miképen válaszsztátok képviselőiteket.“ Ez által municipális állásában és ezen municipális körben nemzeti önállását Horvátországnak a múlt országgyűlés elismerte. Tehát ha a múltban nem volt ok, mely ezen pártütésnek a természeti jognál fogva valamely szint adhasson, a múlt országgyűlésnek cselekvényei okot bizonyosan nem szolgáltatottak.

Avagy talán a minisztérium? mi egy lépést tettünk, uraim! miért önöknek felelősek vagyunk. Ha sikerült volna e lépéssel lecsillapítani a fellázadt kadélyeket,

Lebstück Mária, a nőhonvéd. — (1890-ben felvett fényképe után.)

örömökre szolgált volna azt megemlíteni, hogy azon érzéssel említtem meg, hogy a miniszterium némi részben túlmént a törvényen, hanem ment azért, mert lehetetlennek látta el nem fogadni a törvény természetes következményeit. Ha az országgyűlés elismerte azt, hogy a horvátoknak beldolgaikat saját nyelvükön folytatni joguk van, a miniszterium a körülmények szerint hivatva érezte magát arra, hogy nemzetiségüknek ez elismerését a kormányhatalmi érintkezésekbe is vegye be, és ismerje el, midőn azt határozta, hogy velük magyar nyelven és a magyar nyelv mellé egyszersmind az ő nyelvükre fordításban levelez és intézkedéseit úgy küldi hozzájuk.

A horvátok a báni hatalomba igen nagy súlyt helyeztek. A múlt országgyűlés ezen báni hatalmat nemcsak sértetlenül hagyá, hanem annak egyszersmind az ország összes kormányzatában befolyását biztosította, midőn törvény által meghívta a bánt, hogy vegyen részt azon álladalmi tanácsban, mely a királyi helytartó körül a nemzet sorsa fölött intézkedik. És a miniszterium ennek következtében semmit sem tartott sürgetőbbnek, mint azon bánt, kit az igazságnak és szabadságnak ostora alatt leszállóit hatalom, léteiének utolsó percében, átok gyanánt tolt nyakunkra, hogy megkísértse, váljon nem lehetne-e a kárhozatos reactio ördögét visszaidézni.

A miniszterium mégis egyáltalában nem vonakodott első perczben is a bánt felszólítani, foglalja el székét István királyi helytartó álladalmi tanácsában és a miniszterekkel értekezzék arról, miképpen lehetne Horvátországnak nyugalmit, békéjét, csendjét biztosítani, mik Horvátország azon igazságos kívánatai, melyek teljesítésére ha ez a miniszterium kezében van, késznek nyilatkozott; ha pedig nincs, késznek nyilatkozott arra, hogy önök előtt indítványt tegyen, és annak elfogadásához állását is kösse. A bán meg nem jelent, makacsul visszautasította a felszólítást, s pártütésre támaszkodván, s annak élére vetvén magát, a magyar koronától prononciált elszakadásnak terén áll.

Nem tagadom, hogy Horvátországnak vannak sok részletes sérelmei, melyek még a mai napig sincsenek orvosolva, de azokat nem a miniszterium, nem a nemzet okozta; ezen sérelmek hagyomány gyanánt maradtak reánk a múlt kormánytól; a nemzet pedig azon sérelmeket magáévá tette minden időben, s mindent elkövetett orvoslásukért, épen úgy, mint saját sérelmei tárgyában. És az bizonyosan egyike volt a felszólítás okainak, miérthogy Jellasichot, mint ő felsége által akkor kinevezve volt bánt felszólítottuk, hogy érintkezésbe tegye magát a miniszteriummal, hogy rögtön intézkedhessünk a sérelmek megszüntetése iránt, mert a miniszterium felhatalmazva, de kötelesek is érezte magát arra, hogy ahol a törvény sértve van, azt a maga épségébe visszahelyezze. De a bán még csak annak lehetőségét is elvágta a pártütés által, hogy a horvátoknak az 1845-iki tartományi gyűlésből ő felségéhez felterjesztett kívánataikra nézve a miniszterium határozatát velök közölhette volna.

És mégis mindezen viszonyok közt, midőn a miniszterium nem tájékozhatta magát a körülményekben, nem mulasztott el semmit, mit Horvátország és a határszélek megnyugtatóására vélt czélszerűnek. A határvidékek képviseleti joggal ruházatok fel a múlt országgyűlés által; — nyertek tehát egy oly jogot, melylyel nem bírtak soha, mióta a határörvidék áll.

A miniszterium annak valóítására nézve nemcsak megtette az intézkedéseket, melyek hatalmában állottak, hanem egyszersmind keresve kereste az alkalmat, mit tehessen azon népség megnyugtatóására; és b. Hrabovszki főhadiparancsnokot,

Lebstück Mária, mint huszárhadnagy a tápió bicskei ütközetben.
(Egykorú rajz. — Eredetije az 1848 —49-iki orsz. ereklye - múzeumban.)

mint királyi biztost megbízta és felhatalmazta, hogy a határőrvidékeknek a föld tulajdonát adja meg, mint meg van adva a magyar földön lakó úrbéri jobbágyoknak. Felhatalmazta arra, hogy a robotokat, melyek az álladalom irányában ott fennálltak, törölje el. Felhatalmazta arra, hogy az iparnak, kereskedésnek, művészetnek üzésére szabadságot adjon nekik, melylyel eddig nem bírtak, és a szabad költözködést mindenkép könnyítse; és egyszersmind felhívta arra, hogy a nép maga községenkint vagy kerületenkint válasszon maga közül embereket, kik ide feljövén, tájékozzák a minisztériumot és tolmácsolják a népek ottani kívánatait, ha volna még valami, mit ezenkívül számukra jogszerűen adni lehet, azt a minisztérium nyomban megadhassa. S pártütéssel, lázadással feleltek ezen elcsábított szerencsétlen emberek, úgy hogy azon jótétemények valósítására sem lehetett alkalom, melyeket a minisztérium hetek előtt megadni elhatározott.

A nemzetiségéről már szoltottam. A többek közt egyike volt azon vidékek sérelmeinek, hogy a tengeri sóval élő szávai rész a drága istriai sót kénytelen vásárolni, és a siciliai sónak behozatala meg nem engedtetik. Fiumének ez régi kívánsága volt, s az országgyűlés előtt gyakran ismételtetett. Mi megengedtük a siciliai só behozatalát, és a só árát tetemesen leszállítottuk.

Szóval, semmit egyáltalában el nem mulasztottunk, mit ott a kedélyek megnyugtására tennünk lehetett, a nemzet szabadsága és jogainak határáig. Mi tehát, uraim, a horvát párütést sem a minisztérium, sem a nemzet részéről legkevesebb ok által is provokálnak el nem ismerjük. Hanem hiszen az a különös, ha egy nép kevesli a szabadságot, melylyel bír, s többnek kivívására fegyvert ragad, kétes játékot üz bár — mert az ily fegyvernek két éle van — ezt megtudom fogni, de mikor azt mondja valamely nép: nekem sok a te szabadságod, nekem nem kell amit adsz, hanem megyek görbülni a régi absolutizmus járma alá, — azt megfogni nem tudom.

Pedig a dolog körülbelül így áll. Mert úgynevezett petitiójukban, melyet a zágrábi conventiculumból ő felségéhez felküldöttek, egyenesen azt kéri, hogy elakarnak Magyarországtól szakadni, nem avégett, hogy önálló s egészen elszakadt független nemzet legyenek, hanem, hogy magukat az ausztriai minisztériumnak vessék alá. Ez uraim! a hajdani Vendée szerepe, melyet részünkről nem provokált senki, s a fejedelem iránti affectált hűség leple alatt reactionális ármány létezik. Vagy kérdem én, hűség jele-e nem akarni tartozni a magyar koronához, mely mint symboluma az ország népeinek, ő felségének és dynasztiájának e perczben nem csak legerősebb támasza, de mondhatom egyedüli biztos támasza? (Helyeslés.)

Avagy a hűség jele-e, nem akarni engedelmeskedni a m. minisztériumnak, hanem akarni engedelmeskedni az ausztriai minisztériumnak, mely erőtlenségében az aulától veszi parancsait, mely annyi erővel sem bír, hogy urát, királyát ősi városában megtudta volna védeni, hogy földönfutóvá ne legyen. (Helyes.) Kérdem én, nem nagyobb hűség-e a magyar koronától függni, azon koronától, mely mint symboluma ezen országnak, azon perczben, midőn a bécsi minisztérium gyáva gyöngesége miatt fejedelme ősi várát elhagyja, nem él vissza a perczczel arra, hogy elszakítsa a kapcsot, mely közte és az ősi várából kiüzött fejedelem közt van, hanem egy szívvel-lélekkel arra kérte a királyt: jöjjön körünkbe, támaszkodjék hűségünkre, mi megvédjük a pokol ellen is. (Éljen.)

Vagy nagyobb hűség talán azon bécsi minisztériumtól akarni függeni, mely

ha volna (mert most nincs) és megkérdetnék: ki hát tulajdonkép a te urad, kitől veszed a parancsot: császártól, az aulától, a bécsi birodalmi országgyűléstől, vagy pedig a frankfurti Reichsverwesertől?

E kérdésekre nem tudna felelni, ki azt sem tudja, hogy fejedelme alá lesz-e vetve a frankfurti gyűlésnek, s be fog-e Ausztria olvadni a nagy Németországba, vagy a kis Bécs fogja absorbeálni a nagy Németországot, és ők azt mondják, hogy ők a hűség érzeténél fogva rebellálnak V. Ferdinánd ellen. (Kaczagnak.)

Azonban őszintén megvallom, mikép én a szabadság érzetének a tömegre

Török Ignác honvédtábornok.

nézve oly erős hatását hiszem, miszerint lehetetlen meg nem győződnöm, hogy maga azon affektált hűség is még affectatióban is csak puszta ürügy, melylyel más czélok fedeztetnek; a vezérek részéről fedeztetik a reactionális mozgalom; más részről pedig kapcsolatban van ezen eszme az ausztriai birodalom szláv alapjai állításával.

Azt mondják: Bécsbe fogunk küldeni követeket, csinálni fogunk a szláv elemnek többséget; Ausztria megszűnik német birodalom lenni, és majd a csehek alól a szláv déli birodalom fogja felütni jövőjét. Ez kétes játék, majd határoz felette alkalmasint Európa, mert ha mi nem bírunk felette, európai kérdéssé válik; de annyi biz-

tos, hogy ezen combináció, ha húz valamit maga után, az ausztriai háznak vesztét húzza maga után. Erről nincs kétség.

Elmondottam uraim, önök előtt, mit tettünk a horvát nemzet irányában a megnyugtatóra. Még egy lépés van, melyet említenem kell. Azt láttuk minden jelekből, hogyha István főherceg királyi helytartó s nádor parancsol, és a magyar miniszterium rendelkezik, s ezen rendeletek s parancsok ellenében pártot ütnek, s azt mondják: mi a fejedelem nevében nem engedelmességek, mivel ezt tapasztalok, kötelességünknek tartottuk megkérdeni a királyt nyíltan, őszintén — hiszen nincs terrorismus alatt, mert Innsbruckban van hű tyroljai közt — adja tudtára a népeknek, mi hát az ő királyi akarata? ő felsége nyíltan, őszintén tudtára adta a népeknek, amit vallásosságától s amit a törvény iránt tartozó kötelességétől várni lehetett.

Es midőn ő felségének ezen parancsai hozzájuk érkeztek, ismét azt mondták rá: ez sem a király akarata, a terroristikus magyar miniszterium kényszerítő a királyt oly szóknak mondására, melyeket ő nem értett. Ezt mi tapasztalva, azt gondoltuk, hogy meg kell kísértetni, ezen ürügynek elvágni minden alapját; azért kérelem járultunk ő felségéhez, hogy miután Jellasich és párthívei nemcsak hajdan hatalomban volt, most pedig a megbukott camarilla körébe tartozók titkos szítogatására hivatkoznak, hanem még a dynastia némely tagjairól is azt mondják, hogy kedves előttük a pártütés.

Tehát megkérdezők ő felségét, méltóztassék a dynastiának egyik tagját, kit nem gyanúsíthatnak, mint István főherceget, hogy segítette megtörni a király hatalmát, küldené oda Horvátországba, Zágrádba, hogy mondja meg előszóval a népeknek, hogy az rágalom, mit a fejedelem- és dynastiára mondanak, és hogy ő felségének az az akarata, melyet június 10-iki manifestumában proclamált, melyben Jellasichot minden hivatalától felfüggesztette és a horvátországi pártütést felségsértésnek nyilatkoztatta, és b. Hrabovszkyt megbízta arra, hogy törvényes intézkedéseit, ellenükben, ha kell, fegyverrel is vigye keresztül.

Ő felsége méltóztatott János főherceget e tekintetben intermediációra megkérni; János főherceg mint tudva van a ház előtt, időközben az ausztriai birodalom-beli császári képviselőjévé lett kinevezve; és erre támaszkodva, midőn kijelenté, hogy a kiegyenlítés megkísértését szívesen elvállalja, hogy Horvátországba menjen, ezen körülménynél fogva lehetetlenségnek nyilatkoztatta. Mi ő felségének nem késztünk kijelenteni, mikép vélekedésünk szerint ő fensége sikeres eljárásának basisa és induló pontja épen az, hogy Horvátországban a dynastiának oly tagja, minő ő, előszóval világosítsa fel, hogy a dynastia és a fejedelem valósággal pártütésnek nyilatkoztatta a horvátországi mozgalmakat.

És kinyilatkoztattuk azt, hogy kételkedünk, miszerint e kiegyenlítési eljárásának sikere lehessen, ha ezen első alapot elmellőzi; de kinyilatkoztattuk másodsor azt is, hogy Horvátországnak, legyen az pártütésben, azon állását, mintha önálló ország, önálló hatalommal alkudnék, el nem ismerjük. Horvátország irányában mi minden méltányos és igazságos kívánatokra hajolni készek vagyunk, de Jellasich nem áll al pari a magyar királyhoz; a magyar király megbocsáthat, de Jellasich szerepe az engedelmség.

Azért kinyilatkoztattuk, miszerint mi a horvátországi viszonyok kiegyenlítésében azon utat látnok legcélszerűbbnek és legsikeresebbnek, hogyha ő fensége méltóztatott

tóztatnék a maga részéről is közbenjárni, Horvátországban a tartományi gyűlést megtartván; hogy t. i. véleményük tökéletes szabadságával nyilatkozhassanak a horvátok, rendezzék el a követválasztást, küldjenek ide képviselőket, s azok által teijeszszék elő kívánataikat, melyeket, — ehhez állásunkat is kötjük — ha kívánásaik méltányosak és igazságosak lesznek, a magyar nemzet nem fog késni teljesíteni, ha pedig nem teljesítené, mi készek vagyunk lelépni.

És ha más kívánásai lesznek a törvényesen tartandó tartományi gyűlésnek, melyeknek törvény, jog és igazság szerinti teljesítésére maga a kormány is hatalom-

Krivácsy József tüzérezredes. — (Egykorú aquarellről.)

mal bír: azokat terjeszszék fel a kormánynak és a kormány irántok nyilatkozni fog. Ő fensége János főherceg a német birodalom Reichsverweserjévé neveztetvén, talán tegnapelőtt, ha jól tudom a napot, Frankfurtba utazott, néhány nap múlva visszajön, akkor meg fogjuk látni, váljon az ezen alaponi kiegyenlítésnek sikere lehet-e, vagy nem. De a horvátok azon kívánását, hogy ha kiegyenlítésről van szó, Magyarország részéről minden hadi készületek szüntetessenek meg, indignato pectore vetettük

vissza magunktól, kötelességünknek tartottuk kijelenteni, hogy jöjjön bármi, a magyar készülni fog, a kormány is készül minden erejével, s azért hitta össze az országgyűlést, hogy annál nagyobb erővel készüljön.

Nem volna tanácsos, de önök sem fogják kívánni, hogy tábláját mutassam elő számszerint azon erőnek, mely az erélyes és a haza hálájára érdemes Csányi biztos intézkedése alatt a Dráva partjánál annyit mutathat, hogy valóban tekintélyes erő, és a horvát lázadók, kik régóta szeretnének spekulálni a szép magyar föld kegyerére, borára, e perczig Magyarország földét megtámadni nem merték, nem is merhették a nélkül, hogy visszaverettek volna, mind a mellett, hogy szerkezetüknél fogva a múltból fegyveresen készek voltak, nekünk pedig még csak készülni kell.

A másik dolog ott lent a szerb lázadás.

Mi az okokat illeti; erről, uraim, nincs mit mondanom, mert itt a dialektikára nem nyílik többé tér. Magyarorszában különböző népek laknak, de a ki Magyarország belsejében külön országot akar alkotni, az oly lázító, oly pártütő, kinek statáriummal kell felelni.

Hanem, uraim, a polgár vérontása még a bűnösöknél is nagy dolog, s azért a kormány tekintetbe véve azt, hogy ily izgalmas és lázas korban, mint amelyben most vagyunk, az elcsábított tömegeket a polgárháború minden szerencsétlen iszonyaiba borítani, nehogy nagyravágyó bűnösnek vétke miatt, oly cselekvés, melyet ha a honról elháríthatunk, megérdemlettük Istennek s embereknek is helyeslését. E tekintetből sem akartunk semmit kísérletlenül hagyni. Azért, ami kívánságok itt fennforoghattak, ezek teljesítésére nézve intézkedtünk. De hiszen az ország integritása, sérelme nélkül nem lehetett másképen intézkedni, mint hogy azon vallás számára, hova a szerbek Magyarországra tartoznak, hijjuk össze azon congressust, melyet a múlt kormány számos éveken át össze nem hitt.

E részben megtörtént a rendelkezés, s Rajasics érsek jónak látta Karlovitzon egy gyűlést tartani, s ezt a szerb nemzet gyűlésének proclamálni. És itt a szomszéd Szerbiából rablási vágyból betört csoportok segítségével mondották ki, hogy ők nemzet, s hoznak törvényeket s állítanak pátriarchát, állítanak vojvodát. Bonyolódván odalent a viszonyok, kir. biztosok küldettek ki. A szerémi szláv vidékre b. Hrabovszky mint pétervárad parancsnok, kit épen ezen állásánál fogva ezen célra legalkalmasabbnak kell ítélnünk. Mert parancsnoka azon határőrvidéki ezrednek, melynek felbujtogatására leginkább remélt támaszkodni a pártütés.

A Dunáninneri vidékekre kiküldöttük a temesi gróft s főispán Csernovits Pétert, egyrészt azért, mert személyessége s érzései iránt a múlt időkben is bizalommal viseltettünk; s másrészt azért, mert unokája azon Csernovics Arzénak, kihez, úgy hiszszük, a szerbek pietással szítnak. A bánáti vidéken Vikovics Szabbás temesi alispán működik, mint biztos. Míg ezeknek működése tartana, mi iparkodtunk seregeinket összegyűjteni, de seregeket, erről itt többet nem szólhatok, de biztos seregeket, mondom, Magyarországon a mostani körülmények közt hirtelen összeremteni, nem könnyű dolog.

Azért úgy gondolom, hogy az országra nézve igen nagy nyereség lesz már az is, hogy ezen pártütő lázadás, míg minden iszonyaival elvonulna, csak az országot el ne borítsa addig, míg elegendő erők leszünk, mint a sas, reájok ütni s őket semmivé tenni.

Azon időközben, míg a seregek összevonattathatnának, Csernovics Péter kir. biztos úr jónak látta a békéltetés eszközeit megkísérlem, s érintkezésbe bocsátkozván a pártütés főnökeivel, oly egyezkedést kötött, mely a hírlapokból önök előtt tudva van, és melynek tartalma az, hogy 10 napi fegyvernyugvás adaték, hogy azon idő alatt, a főnök szétoszlattatván a pártütő seregeket, őket a törvény iránti engedelmesgre visszahozza.

Ezen fegyvernyugvás kötésének ideje június 4-én járt le. S ezen kötést kir. biztos úr önfelelősségére tette, ő ki volt küldve kir. biztosul, felhatalmazva arra, hogy minden szükséges eszközökkel a megzavart csendet állítsa helyre. Úgy vélte, hogy azon eszköz a csend helyreállítására alkalmas lesz. E lépés olyan, mely talán azon lépések sorába tartozik, melyeknek helyeslése vagy kárhoztatása a sikerhez van kötve. Most e perczben tekintélyes erő van ott, egy ügyes, tapasztalt, bátor s vitéz hadvezérnek parancsnoksága alatt.

Az eljárási terv megállapítottát általa a hely színén; közöltetett a hadügy-miniszter úrral, ki azt végkép megállapította. Hogy mikép fog és mikép kell egy tábornoknak a harcmezéjén eljárni, úgy gondolom, az ily strategicus tervek nem a nyilvánosság elébe valók, mert nem akarjuk, nem akarhatjuk visszaidézni azon kort, midőn Magyarország alján török táborozás harczi menetelét a bécsi Hofkriegsrath aluszékony pamlagon intézte, és midőn elintézte, már megverettek odalent, és ha még meg nem verettek, ez csak azért történt, mert volt egy híres hadvezér, ki a nyert parancsot zsebébe tette és a törököt megverte. (Tetszés.)

Egyet akarok még mondani. Azon hír kezd tegnapelőtt óta rebegni, mintha újabb fegyvernyugvás kötöttet volna a lázadó szerbekkel. Én és az egész minisztérium erről általában semmit sem tudunk, s nem lehet hinnünk, miszerint ha az való volna, hogy róla tudósítva nem volnánk, de még sem mondhatom azt, hogy nincsen; de csak azt, hogy semmit sem tudunk róla, s utolsó levelünk, mely július 6-ról szól, egyáltalában a fegyvernyugvásról még csak említést sem tesz.

Hanem van egy, uraim, mi a kebelnek fáj. Fáj az, hogy a pártütés szerte a vidéken el lévén terjedve, imitt-amott egyes speciális szerencsétlenség történt, mint történt Torontál-megye szélén Szt.-Mihályon; erre csak annyit akarok megjegyezni, hogy ha egyszer egy vidék valahol lázadásban van, én a lázadás elnyomására megbízott emberek részéről legnagyobb hibának venném, ha minden helységnek szalmafedelét, minden ember biztosságát külön-külön intézkedés tárgyává tennék. Minden lázadásnak ezen szerencsétlensége megvan. Az elvesztett életet az Isten sem adja vissza; a kárt kipótolja azoknak vagyona, kik azt okozták, hanem azért, mert itt-ott egyes helyek felgyújtattak, nem lehet kívánni, hogy a tábor strategikus tervéből ki-mozduljon, és ide s oda is vigyen egy századot, s hagyja a római sánczokat észrevétlenül, s a körül seregeit mindenünnen össze ne gyűjtse.

Én sajnálom, hogy ily szerencsétlenségek történtek, de azt nem lehet kívánni a minisztériumtól, hogy a sereget oszlassa fel, s hogy minden falut külön-külön őrizzen meg. (Helyes.) Itt sem szólok arról, mennyi erőnk s katonánk van, hanem örömmel csak azt mondom, hogy reményem s bizodalmamon túl fel tudott a magyar lelkesülni. Néhány évek előtt azt mondám: csak egy pontot adjon az Isten, melyre támaszkodva mondhassam, hogy a nemzet fel fog lelkesülni, és nem desperálok jövője

felett. Most meghagyta Isten érnem e perczet; s im nem esem kétségbe a nemzet jövője felett. (Zajos tetszés és zajos vihar.)

A harmadik, uraim! azon viszonyok közt, melyek fenforognak, az aldunai tartományok állapota. Mint minden nemzettől megkövetelem a magyar irányában azt, hogy dolgaiba ne avatkozzék, úgy a magyar is kétségtelenül azon tartományok bel-dolgaiba avatkozni nem akar. Erről tehát nem is szándékozom szólni, csak annyit mondok, hogy a Pruth szélén egy hatalmas orosz sereg áll, mely fordulhat jobbra, fordulhat balra, lehet irányunkban barátságos, lehet ellenséges, de mivel lehet ez, lehet amaz, a nemzetnek készülni kell. (Úgy van.)

Eddig még nem léptek be Oláhországba, azonban a minisztérium részéről az orosz követség interpelláltatván, azt felelte, hogy korántsem a török hatalom elleni barátságtalan indulatból indította oda seregeit, hanem tartományai nyugalmanak oltalmára. Egyébiránt kinyilatkoztatta, hogy ha Oláh- és Moldvaországok kormányai által bejövételre felszólíttatnék, meg fogja tenni azt, mert arra az adrianopoli békekötés által kötelezve van; kinyilatkoztatván azt is, hogy a magyar nemzettel szomszédoságos jó egyetértésben kíván lenni és Magyarország irányában semmi ellenséges lépést nem fog tenni mindaddig, míg a magyar nemzet kebelében valamely oly összecsoportozásokat s fegyvergyűjtéseket nem fog látni, melyek által ő magát fenyegetve érezné.

Ez meglehet, uraim, arra vonatkozott, hogy a moldva- és oláhországi viszonytagóságok s események következtében némely odavaló egyének Erdélybe menekültek. Mi kötelességünknek tartottuk kijelenteni, mikép a magyar nemzet vendégszerető készséggel tárja ki karjait minden üldözöttnek, minden menekvőnek, hanem azt nem fogja tűrni, hogy ezek visszaéljenek a vendégszeretettel az ország békéjének háborítására.

Ez tehát a harmadik tényező. A negyedik a bosnyákországi szélek; hol a legújabb tudósítások szerint a bosnyákországi vezér 40—50.000-ból álló tábort gyűjtött össze, a mint állítatik a végett, hogy Szervia ellenében felállítván, ennek nyugtalanságait figyelemmel kísérje, s legyen elég erős a porta érdekében akkép fellépni, amint kötelessége. Az egyik tábor Bányalukánál, a másik, nem jut eszembe a hely neve, a hol felállítva van, a harmadik a montenegrinek felé vonult. Történt, hogy a bosnyákországi raják nagyobb számmal költöztek át Horvátországba, adván okúit azt, hogy a török hatalom által nyomattak és üldöztettek; tehát mint menekvők jöttek át.

Nem lehet tagadni, hogy a török adminisztrációnak régi természete szerint némi zsarolások s elnyomások fordulnak elő: de annyit mondhatok, hogy a porta részéről a keresztyén raják irányában ellenséges lépés nem határozottatott, s így azok átjövételét annak kell tulajdonítani, miként csak ürügyül hozták fel állítólagos elnyomatásukat, csakhogy átjöhessenek a zavarban s rablásban osztozhatni. S e perczig nincs semmi okunk arról kétkedni, miként a bosnyákországi seraskiernek a kordonok általi föllépése barátságos indulatból történt.

Végre, uraim I meg kell említenem Ausztria irányában viszonyainkat. (Halljuk, halljuk). Én igazságos akarván lenni, azt mondom, miként én természetesen meg tudom fogni, hogy a Bécs falai közt létező hatalomnak fáj Magyarország felett nem rendelkezhetni többé.

De azért, mert valamely fájdalom természetes, nem minden fájdalom jog-szerű; és még kevésbé következik, hogy valamely fájdalom iránti könyörületesség-ből egy nemzet a maga jogát megnyirbáltatni hajlandó legyen. (Nagy tetszés s éljenzés). Igenis, uraim! megvannak, kétségtelenül megvannak azon mozgalmak, hogy ha egyebet nem, hát legalább a pénz- és hadügyi tárczát ismét a bécsi minisztérium számára visszaszerezni sikerüljön. Mert hiszen a többi majd elkövetkezik.

A kinek keze egy nemzet zsebében, s kinek kezében egy nemzet fegyvere:

Gróf Leiningen Károly honvédtábornok.

az ezzel a nemzettel rendelkezik (igen, igen); összeköttetésben látszik nekem ezzel lenni a horvát mozgalom is, mert Jellasic azt nyilatkoztatta, hogy neki nem kell szabadság, hogy neki csak az kell, miként Magyarország had- és pénzügyi tárczája a bécsi minisztériumra bízassék. S a legutóbbi perczekben, június utolsó napjaiban lehullott egyszerre a fátyol, s a bécsi minisztérium jónak látta az ausztriai császár nevében megizenni a magyar király minisztériumának, hogy ha minden áron meg nem alkuszik a horvátokkal, fel fogja mondani ellenünkben a neutralitást. S ezzel az

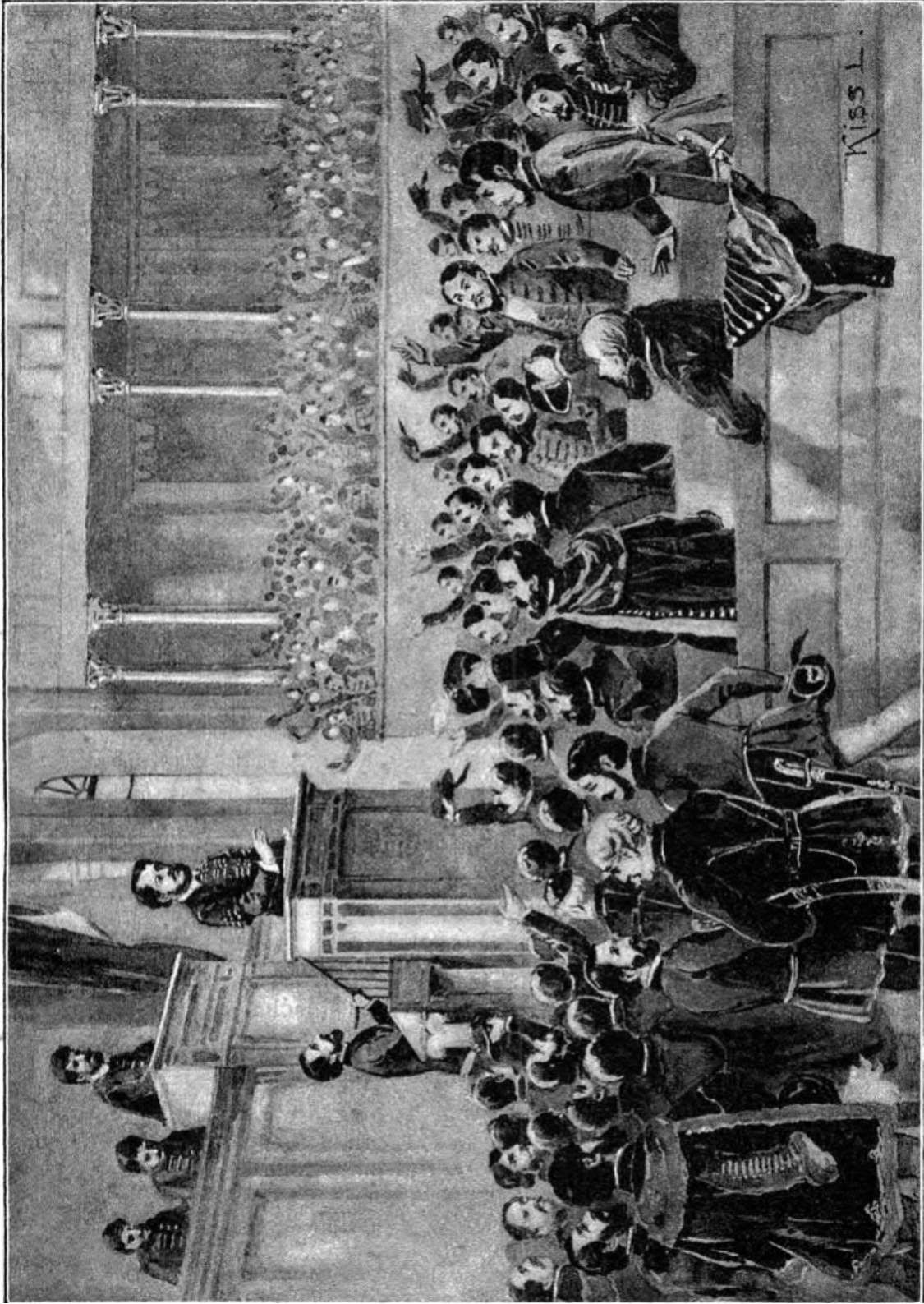
ausztriai császár a magyar királynak hadat izent. (Kaczaj.) Lehetnek önök, uraim! a minisztérium iránt ilyen vagy amolyan véleménynyel, hanem azt hiszem, hogy annyi honfíúi szíves becsületükre még számíthatunk, hogy ne kelljen hosszan mutogatnunk, miként az ilyen intenciókra úgy feleltünk, mint a nemzet becsülete megkívánta. (Tapsvihar s általános helyeslés és hosszasan tartó éljenzés.)

Hanem épen, midőn ezen nóta jött, hogy milyen rettenetes ember az a magyar pénzügyi miniszter, hogy Jellasicznak nem akar pénzt adni, mert természetes, hogy a mint Horvátország nyílt pártütésre lépett, azonnal a zágrábi hadparancsnokságnak pénzt küldeni megszűntem; s nem érdemeltem volna, hogy szívjam a levegőt, hanem megérdemelném, hogy szemembe köpjön a nemzet, ha ellenségének pénzt adtam volna. (Általános tetszés és helyeslés). Hanem azt mondták: micsoða szörnyű gondolat ez s a monarchia felforgatásairai törekvés: küldünk tehát mi 100,000 frtot, — s küldtek is.

Ezen tett, uraim l nagyszerű boszankodásra, nemzeti haragra ébreszthetné e házat; de ne ébredjenek haragra, uraim l mert azon minisztérium, mely ily politikában kereste állását, nincs többéi Az aula elfujta! (Tetszés és nevetés) s én remélem azt, hogy akár mely tagokból álljon is össze az új minisztérium, mely utána következik, az érezni fogja, hogy hacsak az ausztriai császár iránt, — ki egyszersmind magyar király is, — a hűség ösvényéről nem akar lelépni, miszerint a pártütők részére álljon ő is császárja ellen, — ezen politikát Magyarország irányában nem követheti anélkül, hogy Magyarországot ne provokálja, oda dobni az ausztriai szövetséget s másokat keresni, hivebbeket. (Szűnni nem akaró éljenzés és tapsolás). Nincs semmi okom, uraim, subsumtiót vagy neheztelést érezni az ausztriai nemzet iránt, neki csak erőt és kalauzt kívánok, mindkettőnek még eddig híjával volt, amit mondék, az az ausztriai minisztérium érdeklette, s remélem, hogy e szó meg fog hallatni Bécsben is, s nem maradand nyom nélkül.

Tehát az ausztriai viszonyok imitt, amott az orosz hadsereg, mely még most békességes — ott állanak a szerb lázadók s horvátországi pártütés, pánszlávismusi agitátorok, s imitt-amott reactionális mozgalmacskák is, mikre nézve Pestmegye érdeemes alispánja s követe, ha specialitásokra ereszkedni kellene, hivatalos adatokat előterjeszthetne. Ezek együtt véve képezik azt, minél fogva mondanom kell, hogy e nemzet veszélyben van, vagyis inkább veszélyben lesz, ha e nemzet el nem határozza magát élni. (Tetszés.) E szerint, uraim, hol és mikép keresik az ország biztosítékát: külszövetségekben talán?

Nem kicsinylem a szövetség fontosságát, sőt azt vélném, kötelességét mulasztaná el a minisztérium, ha e tekintetben is mindent nem tenne, mit a nemzet biztosítása megkíván. Hivatalba lépésünk első perczében a kormány mindjárt az angol hatalommal érintkezésbe bocsátkozott, őt felvilágosítván arról, minek ellenkezőjét szerették volna előterjeszteni; mintha t. i. Magyarország pártütés vagy revolutió útján csikarta . volna ki a fejedelemtől jogait és szabadságait, — mondom, őt felvilágosítottuk azon érdekekre nézve, melyek köztünk s közte, ha lefelé tekintünk a Dunán — közösek. S az angol hatalom részéről erre oly választ nyerünk, minőt azon nemzet liberális gondolkozásától s egyszersmind a maga érdekeit józanul felfogni tudó politikájától remél-

„Megadjuk!” — A kétszáz ezer katona megajánlása a nemzetgyűlés által 1848. júl. 11-én. — (Egykoru rajz után.)

heténk. Azonban arról meg lehetünk győződve, hogy az angol ott is annyira s addig fog bennünket pártolni, mennyiben egyszersmind saját érdeke fogja megkívánni.

Második Franciaország. (Halljuk.) Én a francia nemzet, mint a szabadság személyesítője iránt az ő világban, a legnagyobb rokonszenvvel viseltetem, de önéltetet az ő oltalmazásától föltételezve látni nem akarom. Franciaország e perczen egy második 18-iki brumairet él. Franciaország a dictaturának küszöbén áll, meglehet, hogy ebből a világ egy más Washingtonját, de az is meglehet, hogy egy másik Napóleont látand, de annyi minden esetre igaz, hogy tanúság nekünk Franciaország arra, mikép nem minden láz a szabadság érdekében történik, és hogy egy nemzet, midőn a szabadság kivívására törekedik, legkönnyebben jut a szolgaság jármába az által, ha túlhág a korlátokon. (Zajos taps és tetszés.)

Szomorú esemény oly nemzet körében, mint Franciaország, hogy Párisban polgárok keze által 15.000 polgárnak vére ömlött, ilyentől Isten őrizzen 1 Egyébiránt akár mint alakuljanak is a franciaországi viszonyok, legyen azon férfiúból, kit az isteni gondviselés most ezen nagy, dicső nemzetnek élére állított, egy második Washington, ki el tudja magától vetni a koronát, vagy egy második Napoleon, ki a népek szabadságán emelte fel dicsőségének templomát, annyi bizonyos, hogy Franciaország messze van a francia sympatiákra támaszkodhatni. Lengyelország is csak sympatiára támaszkodott; a sympatia megvolt, de Lengyelország nincs többé. (Tetszés.)

A harmadik a Német-birodalom. Uraim! kimondom, mikép érzem annak természetes igazságát, hogy a magyar nemzet hivatva van a szabad német nemzettel és a német nemzet hivatva van a szabad magyar nemzettel szoros barátságos viszonyban élni és együtt állani őrt a nyugati civilizáció fölött. Ezen szempontból fogtuk fel a dolgot, midőn teendőink elsője közé számítottuk, hogy a mint Németország az egység felé a frankfurti gyűlés összehívása által lépést tett, azon érdemes honfiakat, kik közül egyet (az elnökre mutatva) most a tisztelt ház ezen polezra emelt, Frankfurtba küldöttük, hol ők a magyar nemzet iránt tartozó s e nemzet által is megérdemlett tekintettel fogadtattak ugyan, de minthogy épen a frankfurti gyűlés az alakulás vajúdásaiban volt, s minthogy még nem jött ki a test formából, melylyel eredményyel lehetett volna vinni az érintkezést, s ezt csak a Reichsverweser megválasztása után az általa kinevezett minisztériummal történhetik meg, egyik küldöttünk visszatér, a másik most is ott van, hogy azon perczen, melyben Németországon lesz kivel érintkezni, azonnal hivatalos érintkezésbe bocsátkozzék, szorosabb összetűzése iránt azon barátságunk, melyet köztünk és Némethon közt föllállani óhajtunk, de úgy, hogy jogaink-, önállásunk- nemzeti szabadságunkból senkinek barátságáért és senkinek fenyegetése miatt egy hajszálnyit is engedjünk. (Harsány helyeslés.)

Tehát mert a veszély nagy, vagy is inkább nagy lehet, ha elhárítására nem készülünk, mert minden szövetségi érintkezések mellett is élni nem fog azon nemzet, mint azon ember sem, kit nem a saját életerege tart fenn, hanem csak másoknak gyámolítása. (Tetszés.)

Én, Uraim! ezennel egy nagyszerű határozatra hívom fel önöket, (általános feszültség, harsány „halljuk!“ felkiáltással) felhívom önöket ezen határozatra: mondják ki önök azt, hogy azon rendkívüli körülményeket, melyeknél fogva e hongyűlés rendkívülileg is összehivatott, méltó tekintetbe vevék, a nemzet el van határozva koronájának, szabadságának, önállásának védelmére a legnagyobb áldozatokat is meg-

hozni, s hogy e tekintetben oly alkut, a mely a nemzetnek önállását s szabadságát legkevésbé is sérthetné, egyáltalában el nem fogad (erélyes közfelkiáltások: „úgy van!“) hanem minden méltányos kívánatot akárki irányában is örökkén teljesíteni kész, miszerint békét eszközölhessen, ha lehet, vagy visszaverhesse a harezot, ha kell!! felhatalmazza a kormányt arra, hogy a szükséghez képest 200,000 fegyverest állíthasson, vagyis a jelen disponibilis haderőt 200,000-re emelhesse, és ezen első perczben 40,000 embert mindjárt kiállíthasson, és a többit a szerint s úgy, mint a szükség fogja kívánni (köztetszés). 200,000 embernek kiállítása, fegyverrel ellátása s évi tartása 42 millióba kerül, 40,000 embernek kiállítása pedig 8—10 millióba kerül.

Szacsay Imre. — (A vértanú 1848-iki arcképe.)

Én, uraim! elő fogom e háznak majd a következő napokban terjeszteni, midőn ez indítványom elfogadtatván, részletesen lesz tárgyalandó, finanziaális tervemet, most előre kijelentvén, mikép eszem ágában sincs a nemzettől kívánni, hogy 42 milliónyi adót fizessen; hanem úgy gondolom, hogy annyi adót viseljen, amennyit elbír a nemzet. S e részben előlegesen is öröömre válik kijelenteni, miként tervem, mélyet előterjesztendek, oly adókulcsot foglal magában, mely azon erélyi adókulccsal combináltatván, mit Mária Terézia ezelőtt egy századdal megállapított, ennél kevesebb.

S ha elfogadtatik s tesz a ház külön intézkedést, hogy a végrehajtás körében sikertelenül ne enyészszék el a nemzet képviselőinek áldozatkészsége, a nemzet megfogja azt bírni nagy terheltetés nélkül s meg fogja menteni az országot. De amennyiben a hadierő kiállítására, mely a körülmények szerint szükséges leend, a kivetendett adók elegendők nem lennének: felhatalmazást fogok kérni arra, hogy hitel nyitassák a kormány számára azon határig, melyet a képviselők kiszabnak; s azon határig vagy kölcsön, vagy papírpénz kibocsátására, vagy más finanziaális munkálat által segítsen az ország szükségein.

Uraim! én abban a vélekedésben vagyok, hogy azon határozattól, melyet a ház most indítványomra hozand, e nemzetnek jövődjé függ nemcsak, hanem nagy részben függ azon módtól is, mi szerint a ház a határozatot hozni fogja. (Úgy van! Igaz I) És ez az egyik ok, uraim! miért nem akartam én e kérdést a válaszfelirat vitakozásaiba idomítva látni. Azt hiszem, hogy midőn egy nemzet minden oldalról fenyegettetik, de ez sejti, érzi a bizalmat, hogy megtudja, meg akarja, meg fogja magát menteni: akkor a haza megmentésének kérdését soha semmi kérdéstől nem kell függeszteni.

Ha ma mi vagyunk a nemzet miniszterei, holnap mások lehetnek, ez mindegy, a nemzet ezzel a minisztériummal, vagy másokkal kell, hogy megmentse a hazát; de hogy akár ez a minisztérium, akár a másik megmenthesse: a nemzetnek erőt kell teremtenie. Azért minden balmagyarázat kikerülése végett egyenesen ünnepélyesen kérem, hogy midőn azt mondom: adja meg a képviselőház a 200,000 katonát, s az erre szükséges pénzerőnek előteremtését.“

Kossuth pillanatnyira megszakítá beszédjét, s ekkor következett a legfenségesebb jelenetek egyike. Nyári Pál a szónoklat varázsereje, a helyzet rendkívülisége által megkapatva, hirtelen felugrott helyéről s jobbát magasan esküre emelve, hangosan kiáltá:

— Megadjuk!

A visszafojtott keserv, aggodalom, lelkesedés, — mely Kossuth beszédje eddigi folyamán legfeljebb egy-egy helyeslésben nyilvánult — viharként tört ki most egyszerre. A haza szent szerelme megihleté az elméket és a szíveket. Mindnyájan felugráltak. És kipirult arczczal, a lelkesedés lángragyujtó hevével, kezeiket szintén esküre emelve zúgták:

— Megadjuk! Megadjuk!

Kossuth szemeiben köny csillant meg, s a meghatottságtól reszkető hangon folytatá:

Uraim! mondani akartam még, ne vegyék a kérést a minisztérium részéről olyannak, mintha maga iránt bizodalmát akarna szavaztatni. Nem! A hazának megmentését akarta megszavaztatni.

Kérni akartam még önöket, uraim, hogy ha van valahol a hazában sajjó kebel, mely orvoslásra, — ha van kívánság, mely kielégítésre vár: szenvedjen még egy kissé a sajjó kebel s várjon még egy kissé a kívánság; ne függeszszük fel ezektől azt, hogy a hazát megmentünk.

Ezt akartam még kérni, uraim! De önök fölállottak, mint egyetlen férfiú, és én — leborulok e nemzet nagysága előtt! És azt mondom: annyi energiát a kivitelben, mint a mennyi hazafiságot tapasztaltam a megajánlásban, s Magyarországot a poklok kapui sem dönthetik meg.

Kossuth, mióta a közélet terén mozgott, rendkívüli szónoki tehetségével egyik diadalt a másik után aratta; de eddig talán egyetlen egy beszédje sem tett olyan megrázó mély hatást, mint a mostani. Midőn szavait befejezte, perczekig tartott a taps és az éljen-riadal. Viharedzett öreg emberek szemében a megilletődés könnye csillant meg. Pázmándy, az elnök odament Kossuth Lajoshoz és a ház színe előtt megölelte.

Pedig ez a beszéd, mint szerkezetéből látszik, nem is volt külső hatásra számítva. De a szív mélyéből fakadt; megdönthetien igazságokat tartalmazott: regzésbe hozta hát a legnemesebb érzelmek húrjait. Keresetlen szavakkal tárta fel a beteg nagyember az ország súlyos helyzetét. Elmondja, hogy a minisztérium mily válságos viszonyok közt vette át az állam ügyeinek vezetését. Leleplezi a bécsi reakció ármánykodását, feltárja a nemzetiségek lázongásának valódi okait, rámutat a pártütő Jellasics üzelmeire. Még a külföld magatartását is számbaveszi. Kimutatja, hogy itt-ott talán némi rokonszenvvel viseltetnek törekvéseink iránt, de, ha kenyértörésre kerül a dolog, egyik állam támogatására sem számíthatunk. Magunkra vagyunk hagyva. Ámde, nincs ok a csüggedésre, csak fejtsük ki erőinket. Szavazza meg a nemzetgyűlés a 200 ezer katonát; s „ha annyi erély lesz a kivitelben, mint a mennyi hazafiság a megajánlásban, — fejezte szavait — Magyarországot a poklok kapui sem dönthetik meg.“

A közönség, — amelynek a drámai erővel lüktető események úgyszólván minden idegszálát lekötötték, — jól ismerte a kamarilla fondorlatait; egyes részletek azonban mégis homályban maradtak előtte, több helyütt nem látta elég tisztán az összefüggést. Kossuth e történeti nevezetességű beszédje megvilágított minden árnyalatot. Mint egy fényes, tiszta tükörben: szemlélhető volt benne a helyzet egész képe. Köröskörül tüztenger, a háttérben a kaján gyújtogatok, szítva a felcsapó lángokat. És e növekvő szörnyű veszedelem közt elhagyottan, minden segedelem nélkül a maroknyi magyarság.

A megdöbbenést, amit a kép látása okozott, az elszánt önfeláldozás követte. A rendkívüli lelkesedés, amely Nyári „*Megadjuk!*“ kiáltására a képviselőházban tört ki, mint a delejes áram végigfutott minden magyar ember szívéen. S szerte a hazában millió ajk viszhangozta:

— Megadjuk! Megadjuk!

A képviselőház Kossuth beszédjének felemelő hatása alatt egész nekimelegedve fogott július 20-án a *trónbeszédre adandó válaszfelirat* tárgyalásához. Szerfölött élénk vita fejtett ki, amely leginkább az olasz csatatér számára kért negyvenezer újoncz megajánlása körül forgott.

A minisztertanács már előzőleg ismételten foglalkozott e kényes és nehéz kérdés megoldásával. Az udvar, mint tudjuk, az újonczok megajánlásához kötötte Budára jövetelét. A kormány, már erre való tekintetből is, szeretett volna meghajolni e kívánság előtt; ámde, ilyen jelentékeny haderő kivonása az országból, éppen most, midőn a lázadás az alvidéken tényleg kitört, végzetes lett volna ügyünkre nézve. De másrészt a szabadság fenséges eszméjével sem fért össze, hogy az önállóságáért küzdő magyar nemzet egy másik testvérnép elnyomására nyújtson segédkezet. Batthyány gróf a negyvenezer újoncz föltétien megajánlása mellett foglalt állást; Kossuth azonban csak azon esetre, ha országunkban a megzavart béke és a törvényes rend helyreáll. A nyújtandó segély azonban ekkor is ne az olasz nemzet leigázására, hanem méltányos békekötésre használtassák fel. Végre is Kossuth nézete győzött. A kormány megkérte a nádort, hogy ez a kérdés lehetőleg mellőztessék már a trónbeszédben is, s csupán azon tény legyen megemlítve, hogy a lombard-velencei királyságban a háború nem volt befejezhető. Így is történt.

. . . „Midőn azonban a minisztérium, — így szól a többi közt a minisztertanács jegyzőkönyvének erre vonatkozó része, — ezen javaslatot teszi, egyszersmind közakarattal jegyzőkönyvbe iktatni elhatározó, miként ezt korántsem kívánja oly értelemben vétetni, mintha a pragmatica sanctioból, melynek alapján a birodalom kapcsolatának épségben tartását az 1848: III-iktcz. 2-ik szakasza is kikötötte, — Magyarországra háruló azon kötelezettséget, miszerint őfelségét külmegettámadás ellen védeni tartozik, kétségbevonni akarná.“ . . .

A radical-párt ennek daczára heves támadást intézett a kormány ellen. Az ellenzék kétségbe vonta azt, hogy Magyarország a *pragmatica sanctionál* fogva köteles volna résztvenni Ausztria támadó háborújában. Ha ez állana, — vetette fel Irányi, — úgy hazánk függetlensége nem egyéb szemfényvesztésnél. De következetlenséggel is vádolták a kormányt, amely azt mondja, hogy nem akar hozzájárulni Olaszország elnyomásához, mégis katonát ajánl ellene. Háttha az olaszok nem fogadják el Ausztria esetleges békeajánlatát? Újabb, még véresebb harcra kerül a sor, s ami feltételesen adott segédcsapatainkkal verik őket bilincsbe. Mindezekről eltekintve azonban, még azt sem lehet reményleni,

hogy a reakció, bármennyi haderőt is adjunk neki, kibéküljön alkotmányos törekvéseinkkel.

Kossuth ismételten felszólalt, nagy erővel védelmezve a kormány álláspontját. Kifejté, hogy a segítségnek csak akkor lehet helye, ha hazánk békéjének és alkotmányos jogainak biztosítására az udvari-párt, illetőleg az osztrák kormány is segédkezet nyújt. „Ha az országban, — így szólt a többi közt, — Ausztria részéről ezen feltételek teljesítettek, nem fogjuk egyszerűen azt mondani: *tessék seregeinkkel rendelkezni*, hanem megkérdjük az osztrák minisztériumtól, mit ad az olaszoknak? Itt mindenekelőtt kikötjük, hogy az olasz nemzetnek a legszabadabb intézüciók biztosíttassanak, mik a monarchia kormányzata alatt lehetségesek.“

Három napi izgalmas vita után, — a melyben Kossuthon kívül

Horváth Mihály csanádi püspök.

csaknem az összes miniszterek résztvettek, — a ház a kormány szövegezésében elfogadta a válaszfeliratot.

A válaszfelirat mindenekelőtt sajnálkozását fejezi ki, hogy öfélésege betegsége miatt az országgyűlést személyesen meg nem nyithatta; ezután a horvát és a szerb zavarokról emlékezik meg, majd így folytatja;

. . . Nagy megnyugtatónkra szolgált Felseged a rosszakaratú lázítók ámitásai ellenében tett és a nemzet határozott szándékával találkozó azon ünnepélyes nyilatkozata, miszerint „változhatlanul el van határozva magyar királyi koronájának egységét és épségét minden kül megtámadás és belső szakadás ellen királyi hatalmával megvédeni,“ — szigorúan kárhoztatván maga és királyi családja nevében azoknak

vakmerőségét, kik a törvényes hatalom iránti engedetlenséget Felséged legmagasabb akaratával megférhetőnek, vagy éppen királyi háza érdekében történhetőnek merik állítani. Felséged ezen királyi nyilatkozatában, mely népeire kétségtelenül üdvös leend, újabb zálogát látja a nemzet azon vallásos buzgóságnak, melylyel atyai gondviselésére bízott népeinek jogai és boldogsága fölött örködni meg nem szűnik.

Erdélynek Magyarországgal egybeolvadása által a nemzetnek százados törvényes kívánata teljesült. Felségedé a dicsőség, hogy az egymástól elszakított két testvérhon egy közös hazává alakult. Ez egyesülés által kétszerezett erő annál szilárdabb oszlopa leend a hon boldogságával válhatlan egybeforrott királyi szék dicsőségének.

Felségednek a külviszonyokra vonatkozó nyilatkozata, mikép majd minden hatalmasságokkal sértetlen áll békés egyetértése, és annak állandóságán — a be nem avatkozás elvének teljes mértékbeni viszonztatása reményében, — nem is kételkedik, nagy örömünkre szolgál.

Annál aggasztóbban hatott reánk annak értése, hogy a lombard-velencei királyságban, hol a sardinai király és más olaszországi hatalmasságoknak ellenséges seregei harczzal támadták meg felségednek seregeit, a háborút mindeddig bevégezni nem sikerült.

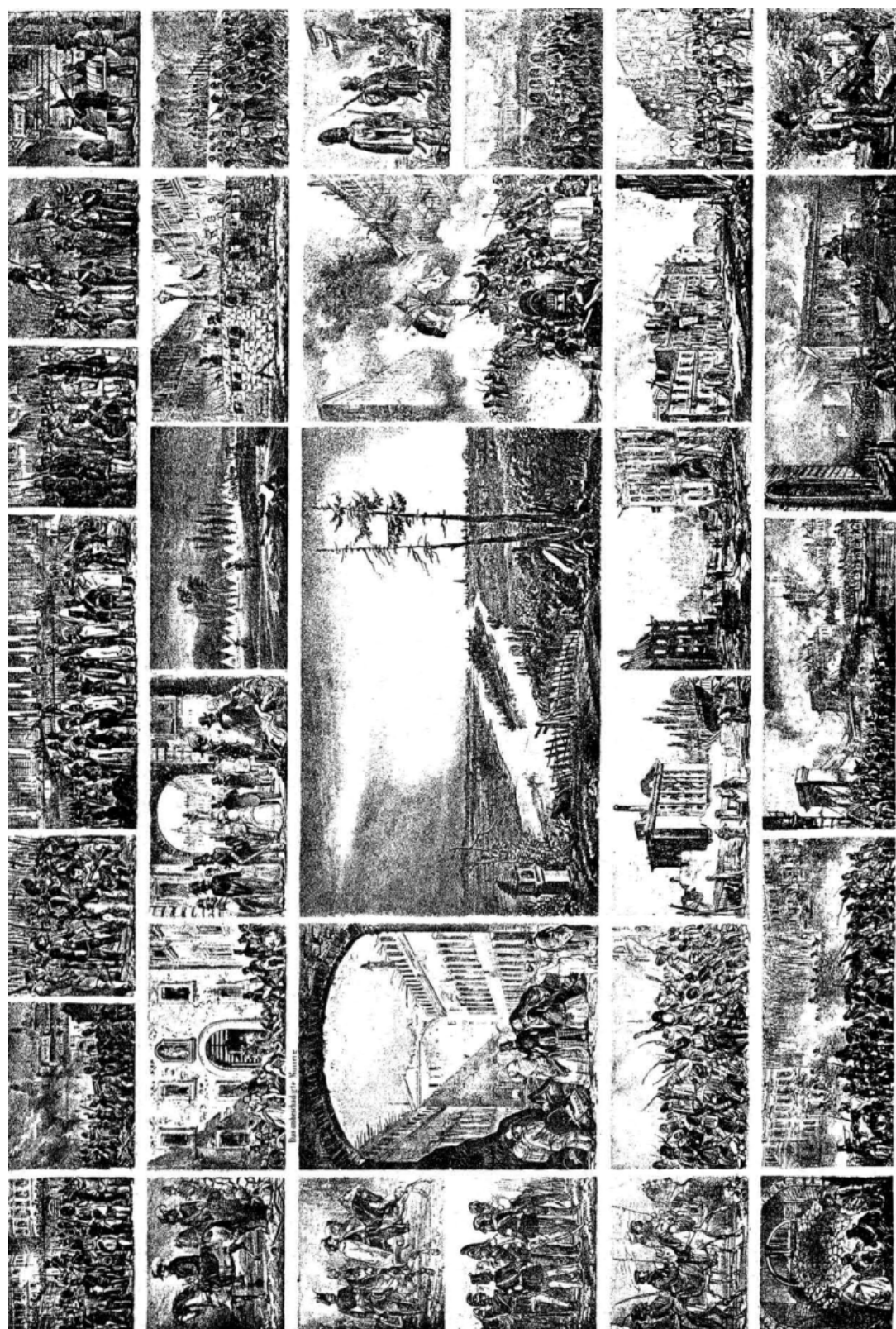
Keblünk mélyéből szólalunk fel: mennyire óhajtjuk nemzetünk érdekében szinte, mint eldőeink példája nyomán, erőteljesen hozzájárulhatni a közbirodalom említett háborús viszonyainak a trón méltóságával és igazságával egyeztethető alkotmányos szabadság elve szerinti kiegyenlítéséhez; *minek eszközlését, ka megzavart leibékénk fölséged királyi hatalmának mérlegbe vetése által helyreálland, erélyesen elősegíteni készek leszünk.*

S midőn ily érzéssel fogunk a királyi széknek és alkotmányos szabadságnak elválaszthatlanul egyesült érdekében azoknak feladatunkhoz képesti elintézéséhez, a miket a hon java oly sürgetőleg kíván: újabb, meg újabb jeleit óhajtjuk nyújtani azon őseinktől öröklött tántoríthatlan ragaszkodásnak, melylyel fölséged királyi háza és alkotmányos létünk iránt, jó és balszerencse közt egyaránt viseltetünk.“ . . .

A ház egyben azt is elhatározta, hogy a válasziratot az országgyűlés egy külön küldöttsége vigye Insbruckba, s annak átadása kapcsán kérje meg újól a királyt: jöjjön Magyarországba.

A felsőház juh 21-én vette tárgyalás alá a válaszfeliratot. A kormány nézetét szép és magvas beszéd keretében Szemere Bertalan belügyminiszter fejtette ki, mire a főrendek, — Andrássy Gyula gr., Beöthy Ödön bihari főispán, Wesselényi Miklós báró, Géczy Péter hontí főispán és Teleki Sándor gr. hozzászólása után, — teljes egészében szintén elfogadták azt.

Az országgyűlés ezután tovább folytatta munkálkodását, de a tárgyalások menete hovatovább szakgatottabb lett. A Bácskából és a Bánátból már rendszeres csaták híre jött, végkép megbontva a higgadt tanácskozást. Mint a megbolygatott méhköpu, olyan volt e nehéz napokban a

Részletek a bécsi októberi forradalomból. — (Egykorú felvételek.)

képviselőház; naponként többnyire két ülést tartott, többször este is, belenyúlva a késő éjszakába. Ideges nyugtalanság fogta el még a higadtabb kedélyűeket is. A redout folyosói idegbontó zajtól viszhangzottak. A képviselők kisebb-nagyobb csoportokba verődve, hevesen tárgyalták az érkező újabb, meg újabb vész híreket. Az idegesség aztán átragadt a ház tanácskozásaira is. A szónokok ajkán a beszéd keményebb és érdekesebb lett, gyakran a durva kíméletlenségig fokozódva.

A kormány dicséretes önuralommal tűrte a támadásokat, s igyekezett menteni, amit még lehetett. Újabb sürgető iratot intézett Latour osztrák hadügyminiszter a külföldön tanyázó magyar ezredek hazarendelése iránt. A honvédsereget a 13-ik és a 14-ik zászlóalj felállításával szaporította. Az alvidékre újabb csapat-erősítéseket küldött. A horvát kérdésben, János főherceg lanyha közvetítésével, igyekezett békés megállapodásra jutni. Hogy a köznép a szerte csatangoló izgatok által félre ne vezetessék: körrendeletileg az új törvények kihirdetésére és kellő megmagyarázására utasítá az alpapságot.

Ez időtájtban, — jún. 25-én, — tölthetett be az üresedésben levő esztergomi hercegprímási szék is. A magas főpásztori méltóságot *Hám János* szatmári püspök nyerte el. *Hám* (szül. 1780-ban) jótékony, de gyöngé akaratú ember volt, akit *Windischgrätz* fenyegetőzdő kiáltványa elijesztett a nemzet igazságos ügyétől. Hazafiatlan viselkedése miatt a honvédelmi bizottmány később vagyonát is zár alá vette. E miatt aztán lemondott a primási méltóságról és Bécsbe költözködött. A szabadságharc lezajlása után azonban az udvar kegye visszaadta neki a régebbi állását: a szatmári püspökséget. Itt halt meg 1857-ben.

A primási-szék betöltésével egyidejűleg *Lonovics József* Csanádi püspök *egri érseknek*, *Horváth Mihály* hatvani prépost s jeles történetíró *Csanádi*, — *Jekelfalassy Vincze* esztergomi kanonok *szepesi*, *Karner Antal* győri kanonok pedig *székesfehérvári püspökké* neveztetett ki. A bácsi g. n. e. püspökséget, mely szintén üresedésben volt, ugyanekkor *Athánáczkovics* Plátó budai szerb püspökkel töltötték be. Midőn a kormány *Rajasics* karlóczi érseket üzelmei miatt állásától felfüggesztő: *Athánáczkovics* bízott meg a magyarországi gör. nem egyesült egyház igazgatásával.

Eközben más nevezetes események is történtek, amelyek döntő befolyással voltak ügyünk további folyására. Ausztriában ismét kormányváltás köszöntött be: rövid idő alatt immár a harmadik. *Pillersdorf*, aki annyi kellemtelenséget csinált a magyar kormánynak, megbukott, s

Ormay Norbert honvédezredes. — (1848-iki arczképe után.)

az új kabinet vezetését Dobelhoff vette át. Eleintén az volt a hit, hogy az új osztrák kormány elődjénél barátságosabb érülettel fog viseltetni irántunk. A reménykedő Batthyány érintkezésbe is lépett Dobelhoff miniszterelnökkel, azonban csakhamar meggyőződött, hogy ez is odaadó, vak eszköze a kamarillának. Ismét csak a cégéta válozott, de a portéka maradt a régi.

Az ismétlődő bécsi forradalmak egyik állandó és makacs követelését képezte a népképviselési országgyűlés. Az udvar, mely félt az újabb zavargásoktól, nagy nehezen végre beleegyezett ebbe is: jul. 11-ére összehivatott az osztrák tartományok országgyűlése. A kamarillának azonban gondja volt rá, hogy az alkotmányos-élet e góczpontja ártalmatlan maradjon. Széleskörű befolyásával kivitte, hogy a képviselőház inye szerinti egyénekből alakittassék. A küldöttek közül számosan, kivált a galicziaiak, még irni-olvasni sem tudtak. Mivel pedig a ház tanácskozási-nyelve a német volt: a képviselők zöme, saját anyanyelvénél mást nem beszélvén, jóformán azt sem tudta miről folyik a szó. A Parlamentarismus szép eszméjéből tehát valóságos paródiát csinált a reakció. Ily körülmények közt aztán vajmi könnyű volt e zagyva, s nagyobbára pánszláv érzelmű gyülekezetei a saját sötét terveinek a kivitelére felhasználnia. S fel is használta. A kamarilla óhajtása szerint történt az is, midőn az osztrák képviselőház egyik feliratában majdnem követelte, hogy a császár minél előbb térjen vissza elhagyott székhelyére.

Az udvari-párt ugyanis eleintén azt hitte, hogy Insbruckban egészen elszigetelheti az uralkodót. Midőn azonban azt tapasztalta, hogy a magyarok sérelmeikkel ide is eljönnek: mindenáron vissza akarta vinni Bécsbe, arra számítva, hogy itt, a reakció központján mégis csak jobban ellensúlyozhatja a magyar nemzet törekvéseit.

„A császárnak Insbruckban tartózkodása, — írja a „Wiener Zeitung“, — csak a magyarok számára gyümölcsözött. E félreeső városban találta a legkívánatosabb alkalmat az orczátlanul vakmerő Batthyány Lajos gróf az *osztrák miniszterek tudta nélkül* cselek, ármányok és gyanúsítások által kicsikarni azon rendeleteket, amelyek Magyarországnak a birodalomból való kiszakasztását még határozottabbá, még bevégzettebbé tették. E kierőszakolásban a gróf hű segédre talált a jóérzelmű, de hígvelejű Eszterházy herczegben.“

Így köpködött a bécsi hivatalos lap, az osztrák kormány akkori szócsöve; tajtékozó dühében akaratlanul elárulván a kamarilla ezélzatait. Ferdinánd eleintén hallani sem akart arról, hogy Insbruckból távozzék.

Ámbátor folyvást gyöngéledett, mégis elég jól érezte magát, ez eldugott csöndes helyen, távol a forradalom riasztó zajától. Az udvari-párt most fortélyhoz folyamodott: az osztrák képviselőház által hazahívó feliratot intéztetett hozzája. Az agg császár, ki nyilván azt hitte, hogy a felirat népe szeretőinek önkénytelen nyilvánulása, nehéz szívvel mégis csak rászánta magát a visszatérésre. Az elutazást azonban lehetőleg halogatta.

Az olasz harcterről azonban egyre kedvezőbb tudósítások érkeztek. Radecky, a császári hadak vezére nagy sikerrel kezdett működni Lombard-Velenczében. Sőt rámosolygott a hadiszerecnese is: Custozánál jul. 25-én sikerült megvernie a vitéz piemonti király, Károly-Albert seregét. A küzdő felek, Anglia és Franciaország közbenjárása folytán, erre fegyverszünetre léptek.

A custozzai diadal híre roppant öröme hangolta a bécsi udvari köröket. A kamarilla még kihívóbb, még vakmerőbb lett. Most már a döntő támadásra készült. A fegyverszünetet meghosszabbítá; a Lombardiában fekvő horvát ezredeket pedig, Jellasics haderejének erősítésére, sietősen hazarendelte. A reakció abban reménykedett, hogy a fegyverszünet ideje untig elegendő lesz a magyar nemzet megbabolázására; s majd azután, ha velünk végzett, annál nagyobb erővel vetheti magát az önállásáért vérező olasz népre.

Midőn tehát a magyar országgyűlés négy venegy-tagu küldöttsége, Almácssy Pál alelnök vezetése alatt, a válaszfelirattal Insbruckban megjelent: csaknem sértő hidegséggel fogadtatott. Még kihallgatáshoz is alig tudott jutni. Azzal a kifogással álltak elő, hogy az uralkodó éppen utikészületeit végzi, aztán tudvalevőleg beteges is: árt neki az izgalom. S talán úgy is volt. Mikor a küldöttség végre mégis színe elé került: mint a megriasztott gyermek, idegenkedve fogadta azt. Ijedt tekintettel, megnyúlt ábrázattal, vastag ajkait lecsüggesztve hallgatta végig Almácssy rövid beszédjét, ki — a válaszfelirat átnyujtása kapcsán, — a ragaszkodó nemzet nevében esdve kérte: jöjjön hozzánk, tegye át székhelyét ős Budavárába, hűségese magyarjai közzé.

A király elővette a megszokott írásos papirost, s felelet gyanánt, reszketeg hangon olvasta fel e néhány szót:

„Köszönettel fogadom hűségük nyilvánítását. Ami azon kívánatokat illeti, hogy az országgyűlést a törvények szentesítésével személyesen fejezzem be, azt ha a gondviselés engedi, minden bizonynyal teljesíteni fogom. Elhatározásomról egyébként majd leiratilag értesítendem magyar országgyűlésemet.“

A küldöttség az uralkodó elé azzal a kérelemmel járult, hogy jöjjön állandóan Budára lakni, ő pedig az országgyűlés személyes berekesztésére ígérek. A válasz tehát egészen másra vonatkozott, mint a kérelem. De környezete ilyen kiterő feleletet adott szájába, hát elmondta azt.

A küldöttség balsejtelmeiktől gyötörtetve, lehangoltan tért vissza Budapestre. Néhány nap múlva aztán lehullott a lepel a kamarilla legújabb ádáz terveiről. Alig ment el a küldöttség: Ferdinánd csodálatos módon egyszerre egészséges lett. Kocsira ült, s környezetével sietett egyenesen Bécsbe, hogy a jogart János főhercegtől, — ki Ausztriára nézve helyettese volt, — átvegye. Innen Bécsből, aug. 14-én, a kilátásba helyezett írásbeli választ is megkapta az országgyűlés. A kir. leirat, mely mézes szavakba burkoltan *az országgyűlés berekesztését* foglalta magában, ekként hangzott:

Mi V. Ferdinánd . . . Kedves híveink! Minél fájdalmasabban esett atyai szívnünknek, hogy a folyó évi július 2-án összehívott országgyűlést legmagasabb királyi személyünkben megnyitni közbejött súlyos betegség által gátolatánk: annál őszintébb örömmel tölt el annak nyilváníthatása, hogy azon királyi ígéretünket, miszerint fejedelmi székünket sz. kir. Buda városába áttéve, hű körötökben hosszabban mulatgatunk, teljesíteni az isteni gondviselés elvégre megengedte.

Midőn tehát kegyelmesen tudotokra adjuk azon legmagasabb akaratunkat, miszerint *a jelen országgyűlést f. évi szeptember hó 17-én saját legmagasabb személyünkben berekeszteni* és a törvényeket, melyek eddig általunk nem fogtak megerősíteni, ugyanakkor királyi hatalmunknál fogva szentesíteni óhajtjuk. Egyszersmind kijelentjük, miképen e hű körötökben megjelenésünk által egyszersmind újabban is biztosítani kívánunk titeket ezen fejedelmi szándékunk és védő hatalmunk iránt, melyet nektek nyújtani készek vagyunk mindazok ellenében, kik királyi parancsainknak, a törvények és a törvényes hatóságoknak engedelmeskedni még mindig vonakodnak.

Egyebekben értesítünk titeket arról is, miképen királyi magas kötelességünk szerint Horvát-, Szlavón- s Dalmátország és a határvidékek mind polgári, mind katonai hatóságainak meghagytuk, hogy miután a két ország közti villongásoknak békés utón kell kiegyenlítettetniök: Magyarország határait megtámadni és azokat átlépni semmikép ne merészeljék; összes hadseregünknek pedig megparancsoltuk, miszerint a zendülők legyőzésében tanúsítsák azon buzgalmat és kitartást, melylyel a királyi székünk iránti hűségnek s a világ által is elismert vitézi becsületüknek tartoznak.“

A király tehát az országgyűlés váratlan és gyors berekesztésével válaszolta nemzet hazahívó esengésére. Igaz, hogy a leiratban Ígéret foglaltatik az udvar hosszabb látogatására; de az, — mint a későbbi események igazolták, — csak hitegetés volt. Czukorpor a keserű labdacson.

Hiszen arra, hogy az országgyűlés állandóan együtt maradjon, talán soha sem volt nagyobb szükség, mint most, midőn a nemzet élet-halálharcz előtt állott. S ime, a kegyes kir. leirat, — a nélkül, hogy a magyar kormány véleménye kikéretett volna, — már szept. 17-ikére, tehát a megnyitás után alig két hónapra feloszlatását határozza el. A kamarilla e mesterfogásával persze azt akarta elérni, hogy a szorongatott magyarság épp a legsúlyosabb és a legválságosabb időben vezető és képviselet nélkül maradjon. Így aztán annál könnyebben igazthatja le.

Most még csak azt kellett megakadályozni, hogy István főherczeg,

Gróf Széchenyi Istvánná szül. Seilern Crescentia. — (1848-iki arczkép.)

mint a király helyettese időközben valamikép ne szentesítse a hon védelmére szolgáló törvényjavaslatokat. Megtalálták erre is az alkalmas ürügyet. Azzal a megokolással, hogy az uralkodó, ki immár egészséges, ismét maga veszi át birodalmának országlását, sietősen felmentetett a nádor a helyettesítés alól. Mindjárt másnap, aug. 15-én kibocsájtatott a felmentő kir. kézirat is, amely imígy szólt:

„Mi első Ferdinánd, ausztriai császár stb. Hű Magyar- és vele egyesült Erdélyországunk s ahhoz kapcsolt országok zászlósainak, egyházi és világi főméltósá-

gainak, nagyjainak és képviselőinek, kik az általunk Pestvárosunkba összehívott országgyűlésen egybegyűlve vannak, üdvet és kegyelmünket l

Kedves híveink! Miután egészségünk Isten jóvoltából helyreállván, *az ország-
lást ismét átvettük*, ennek' folytán birodalmi fővárosunkba: Bécsbe visszaérkezvén, megszűntek azon körülmények, melyek közt f. évi június 26-án kibocsájtott legkegyelmesebb leiratunk szerint kedves öcsénk, István főherczeg nádor és királyi helytartónknak, mint kir. Felségünk teljhatalmú képviselőjének azon jogoknak ideiglenes gyakorlására való hatalmat átadtuk, melyek a fennálló törvények szerint legfelsőbb királyi Felségünknek fenn vannak tartva, ezen rendkívüli *ideiglenes megbízásunk'is megszűnt*, miről, valamint az országiasnak ismétli átvételéről, hűségteket ezennel legkegyelmesebben értesítjük.

Hozzátok egyébiránt cs. kir. kegyelmünkkel állandóan hajlandók maradunk.

Kelta mi őszintén kedvelt hívünk, méltóságos és nagyságos herczeg Eszterházy Pál, legmagasabb személyünk körüli miniszterünk kezéből, birodalmi fővárosunkban Bécsben, augusztus 15, az Urnák 1848. esztendejében. *Ferdinánd s k*

Kormányunk e két kir. leirat okozatos összefüggéséből könnyen kitalálta a kamarilla rejtett szándékait. Azon igyekezett tehát, hogy a hátralevő rövid idő alatt legalább a fontosabb törvényjavaslatokat tárgyalassa le az országgyűlés által. Ezek közül a legsürgősebb volt: *a kétszázezernyi hadsereg kiállítására vonatkozó törvényjavaslat*, melyet Mészáros hadügyminiszter nyújtott be a háznak.

A javaslat, — mely az *általános védkötelezettség* elvére volt fektetve, — a következő lényegesebb pontokat tartalmazta:

1. A minisztérium felhatalmazást nyer, hogy a rendes katonaság számát, hová a honvédek is tartoznak, a határőrvidéki ezredekben felül 200.000 harczosra emelje.

2. A minisztérium ennek folytán elrendeli, hogy a törvény szentesítése után a legrövidebb idő alatt 40.000 főnyi gyalogos és 4300 lovas állíttassák ki; továbbá 40.000 gyalogra és 4300 lovasra az újonczozás úgy készíttessék elő, hogy szükség esetén ezek is azonnal besorozhatók legyenek. Ha a nyolczvanezer emberből álló sereg sem volna elegendő a haza védelmére: az újonczozás továbbfolytatandó.

3. A védkötelezettség vallás- és rangkülönbség nélkül Magyarországon és kapcsolt részeinek minden polgárára kiterjed. Csupán az egyházi személyek, a családfők, a család fentartásáról gondoskodó egyetlen fiúk és vők, s a hadi szolgálatra alkalmatlan egyének vétetnek ki.

4. A szolgálat-idő hat év. A sorozás a 19 éves ifjakkal kezdődik; ezután a szükséghez képest következik a 20 és 21 évesek korosztálya stb. Kiváltásnak, vagy helyettesítésnek nincs helye. Az eddig dívó toborzás beszüntettetik.

Petőfi Sándor, mint honvéd. — (Egykorú rajz.)

5. A katona-állításra és sorozásra vonatkozó további rendeleteket a minisztérium fogja kiadni.

A javaslat fölött nagy élénkséggel aug. 16-án indult meg az általános vita, mely különösen a besorozandó katonaság szervezésénél öltött szenvedélyes jelleget.

Mészáros, — aki mint megcsontosodott régi katona félt minden rohamos újítástól, — azt ajánlotta, hogy az új magyar sereg is a régi seregek modorában, az osztrák rendszernek megfelelően szerveztessék. Egyelőre még a német vezényszót is fenn akarta tartani. Az átalakítás, — ez volt az egyik indoka, — csak békés időben, hosszabb idő alatt, s csak nagy munkával vihető keresztül; most pedig háborúskodunk, arra kell tehát törekedni, hogy mentői gyorsabban tegyünk harczképessé seregeinket. De ha az óriási nehézségeket sikerülne is legyőznünk, — ez volt a másik főindoka — az újítás, miután „szomszédainkkal egy kalap alatt állunk,“ legalább ez idő szerint nem tanácsos. „A hazának, — jegyezte meg — joga van ugyan, hogy legyen magyar hadserege, de e jogot úgy tanácsos csak gyakorolni, hogy rögtönzés, hevenyészet által kárára ne váljék.“

Mészáros nézete mellett főleg Batthyány szállt nemes önfeláldozással síkra, ki viszont attól tartott, hogy a törvényjavaslatot, ha a régi rendszertől eltérünk, nem fogja szentesíteni a király.

Ezzel szemben a radícál-párt, sőt maga Kossuth is azt követelte, hogy az új magyar hadsereg kizárólag nemzeti legyen. Ezt parancsolja — mondották — az ország méltósága és függetlensége. Az újjászervezés, — mint az összetoborzott honvédszászlóaljok is igazolják, — minden nagyobb feltartóztatás nélkül gyorsan történhetik meg. De az átalakításra azért is van szükség, mert attól lehet félni, hogy a régi rendszer fentartása mellett az új magyar hadcsapatok az osztrák hadsereg gyűlölködő szellemét szívják magukba. „Azt pedig, — érvelt a többi közt Nyári, — még föltételeznünk sem szabad, hogy a koronás király a nemzet jogszerű kívánságát törvénynyé ne szentesítse.“

A vita, széleskörű érdeklődés közt, zsúfolt karzatok előtt, több napig tartott. A pártok azonban, — noha mindkét részről a legkiválóbb szónokok léptek a küzdő-porondra, — nem tudták meggyőzni egymást. Mindkét fél makacsul ragaszkodott nézetéhez. Az izgalmas harcznak, egy közbevetett harmadik indítvánnyal, végre is a minisztertanács vetett véget. Azt ajánlotta, hogy a két ellentétes vélemény egyesítésék; még pedig olyanformán, hogy egyik is, másik is engedvén vala-

micskét követeléséből, a középúton aztán egyesüljenek. Mondja ki ugyanis azt a képviselőház, hogy csak az országban fekvő seregek harmadik zászlóaljai egészíthetők ki a régi rendszer értelmében, az

Récsey Ádám. — (Eredetije a bécsi csász. udv. múzeumban.)

újonczok fenmaradó tetemes része azonban a honvédség mintájára alakíttassák egészen új ezredekke. A módosítás a központi bizottság szövegezése szerint, aztán ekként hangzott:

A kiállítandó újonczokból azon ezredek harmadik zászlóalja, melyek az ország határain belől a zavarok lecsillapítására tettelegesen működnek, kiegészítendőek.

Ezenfelül új ezredek alakíttatnak. Az új ezredeknél ügyvezetési és vezényleti nyelv, továbbá zászló, ruha és jelvény magyar leend.

Mihelyt azonban a körülmények megengedik, a már létező többi magyar seregzredek nemcsak tökéletesen magyar lábra állíttassanak, hanem egyszersmind az új ezredekbe beolvasztassanak, minek végrehajtása a hadügyminiszterre bízatik. (4 magyar hadseregről: 4. 5. 6. §§.)

A képviselőház ily értelemben végre elfogadta az indítványt.

A törvényjavaslat részletes tárgyalása szintén igen élénk menetű volt. A hadügyminiszter 12 szakaszból álló rövid ujonezozási javaslata együttesen tárgyalatott a ház központi bizottságának hasonló irányú szövegezésével, a melyből azonban erőteljesebben domborodott ki az önálló magyar hadsereg eszméje.

A vita folyamán több elvi jelentőségű határozatban állapodott meg a ház. Így a szolgálati időt hat esztendőről *négy évre* szállította le, Kimondta továbbá, hogy az *ezredtulajdonosság*, — mely nem egyéb élő s legtöbbször méltatlan egyének tömjénezésénél, — *mellőzendő*. A zászlóaljak számmal jelöltessenek. Ha már névvel akarjuk megkülönböztetni ezredeinket: ott vannak történetünk dicsőséges, nagy alakjai: mint Árpád, Mátyás király, Hunyady, Kinizsi, Bocskay, Rákóczy stb. Nevezük el ezekről az ezredeket, de ne holmi idegen származású nagyságok után.

Ennél azonban sokkal jelentősebb volt a *botbüntetés eltörlésére* vonatkozó határozat. Igaz, hogy később, midőn a dúló csaták közepette az újoncz seregeknél a hadifegyelem lazulni kezdett, egyes tábornokaink kénytelenek valának ehhez a megtorló eszközhöz is folyamodni; de ennek daczára, mégis az 1848-iki magyar nemzetgyűlést illeti a dicsőség, hogy a humanizmus intelmére hallgatva, ebben az irányban is megtette a kezdeményezést.

Az újonczozási törvényjavaslat illetén elintézése után nyomban az *állami költségvetés* tárgyalásába fogott a képviselőház. Kossuth, mint pénzügyminiszter egyszerre két esztendő költségvetését terjesztette be. Az egyik 1848. július 1-től december 31-ig, tehát csak *félévről* szólt, a másik azonban az *egész* 1849-ik évre vonatkozó bevételi és kiadási irányzatot foglalta magában.

A két költségvetés, — mely tanulságos bepillantást enged szabadságharcunk pénzügyi viszonyaiba, — főbb tételeiben a következő volt:

Az 1848-iki állami kiadások:

A király udvartartása	2.166.667 ft.
A nádor udvara és hivatala	112.860 ft.
Miniszterelnökség	41.750 ft.
Külügyminiszter	49.308 ft.
Belügyminisztérium	408.720 ft.
Pénzügyminisztérium	1.449.910 ft.
Közmunka-minisztérium	4.412.475 ft.
Ipar- és kereskedelmi minisztérium	318.813 ft.
Vallás- és közoktatásügyi minisztérium	825.414 ft.
Igazságügyminiszterium.....	404.590 ft.
Hadügyminisztérium.....	16.480.000 ft.
Nemzetőrség.....	2.175.000 ft.
	Összes kiadás: 28.845.507 ft.
	Összes <u>bevétel: 10.126.730 ft.</u>
	Hiány: 18.718.777 ft.

Az 1849-iki állami kiadások:

A király udvartartása.....	3.000.000 ft.
A nádor udvara és hivatala	225.720 ft.
Miniszterelnökség .	35.500 ft.
Külügyminisztérium	94.890 ft.
Belügyminisztérium	817.4-10 ft.
Pénzügyminisztérium	1.995.011 ft.
Földmivelés, ipar és kereskedelem.....	994.526 ft.
Közmunkaügyi minisztérium	8.799.950 ft.
Vallás- és közoktatásügy	2.902.394 ft.
Igazságügy-minisztérium	809.180 ft.
Hadügyminisztérium	39.197.757 ft.
Nemzetőrség.....	<u>3.350.000 ft.</u>
	Összes kiadás: 62.222.368 ft.
	Összes bevétel: 16.359.053 ft.
	Hiány: 45.863.310 ft.

Mindakét év költségvetésére, amint látjuk, döntő súlylyal a hadügyi kiadások nehezedtek. Az 1848-ik esztendő hátralevő felére (a nemzetőrségre vonatkozó kiadásokat is ide számítván) 18.755.000 frtot, az 1849-ik évre pedig 42.547.757 frtnyi kiadást volt kénytelen a kormány ezen a czimen előirányzatba venni. Ez a két tétel együtt: 61.302.757

irtot tett ki; tehát éppen annyit, a mennyi a deficit volt. Ha békés viszonyok uralkodnak: Kossuth lángelméje, a tervbevett nagyarányú nemzetgazdasági és kulturális beruházások dacára, bizonyára még többletet teremt; sőt kevés idő múltán az anyagi jólét magas fokára emeli az áldozatkész nemzetet.

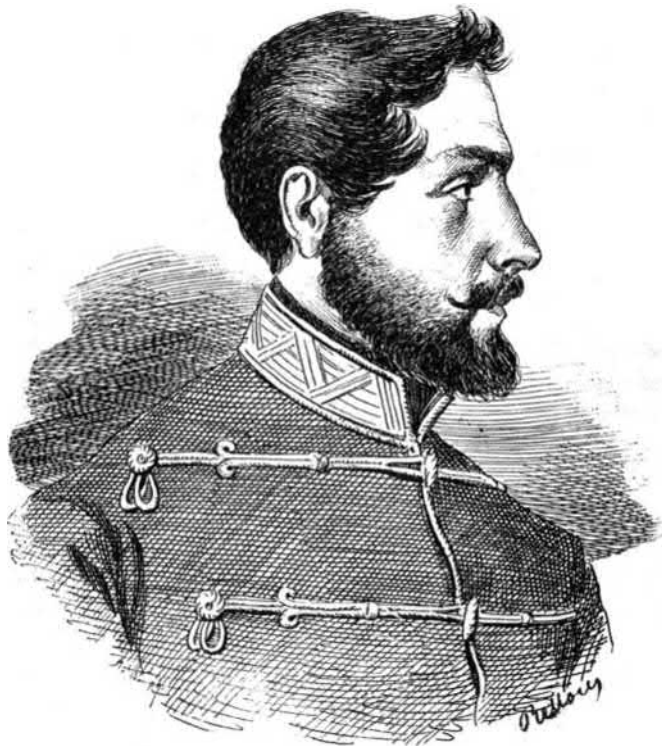
Kossuth, szakszerű hosszabb jelentésben ismertette a költségvetést, s az ennek kapcsán benyújtott pénzügyi-javaslatokat. Bevezetéseken felemlíté, hogy ámbár tárczája átvételekor mindössze csak 506.075 forintot talált az állampénztárban: mindazonáltal eddig képes volt az összes kiadásokat zavar nélkül fedezni; a nélkül, hogy azajándékgyanánt és kölcsönkép adott pénzhez kellett volna nyúlnia. Majd áttért a hiány fedezésére és kifejtette, hogy e zavaros időben, midőn egész Európa forrong, a külföldi piacokon olcsó pénzhez jutni alig lehetséges. A bécsi bank tett ugyan ajánlatot 12 millió forintnyi kölcsönösszegre nézve, de ennek fejében azt kívánja, hogy 1866-ig tartó kizárólagos szabadalma a magyar törvényhozás által szintén ismertessék el, s ezen időn belől az állam a bank javára mondjon le a papírpénz kibocsájtásának jogáról is. „E kölcsönért tehát, — jegyezte meg Kossuth, — az ország független pénzügyét kellene feláldoznunk.“ Nem marad egyéb hátra, mint a deficitet újabb papírpénzzel fedezni. Felhatalmazást kért tehát a nemzetgyűléstől, hogy a kormány a 61 millió forintnyi hiány erejéig kamat nélküli államjegyeket bocsájthasson ki. E papírpénz beváltásáért aztán az állam minden vagyonával és összes jövedelmével felelős legyen. A törlesztés, illetőleg a beváltás, évenkénti három millió forinttal, 1852-től kezdődjék.

Kossuth nem hagyta figyelmen kívül az ország erőforrásait sem. Fel akarta ezeket is használni az állam bevételeinek a növelésére. Tervezetet nyújtott be az adózási-rendszer megváltoztatása iránt, irányelvül az egyenlő teherviselést tűzvé ki. Az egyenes-adó kulcsául a tiszta jövedelem hat százalékát vette alap gyanánt. Ezenkívül többféle közvetett adó, u. m. bélyeg-, szesz-, italmérési- s dohányjövédék-adók behozatalát hozta javaslatba. Eltörülte azonban a zsidó türelmi-váltságot, a papi (várerősítési) segély-adót, az államhivatalnokok tisztjellemi díját, stb.; szóval azokat a különleges adónemeket, amelyek még a hűbériség maradványai voltak. Kilátásba helyezte a só árának a leszállítását is. Összegezvén előterjesztéseit, végezetül abbéli reményének adott kifejezést, hogy az államháztartás mérlege az adóreformok életbeléptetése után lényegesen meg fog javulni, s a kétévi deficit előreláthatólag nem lesz több 40 milliónál.

A képviselőház aug. 28-án befejezte a költségvetés tárgyalását is; mire az összes törvényjavaslatok a felsőházba kerültek, ahol beható eszmecsere után szintén elfogadtattak.

A kormány most már azon volt, hogy a nagyfontosságú és a nemzet védelmi harcához feltétlenül szükséges törvények mielőbb megnyerjék a korona szentesítő jóváhagyását. Batthyány és Deák az eshetőleg akadályok elhárítására legott Bécsbe utaztak.

Említettük, hogy Frankfurtban a németegység tárgyában nemzeti-gyűlés folyt, amelyre kormányunk Pázmándy Dénes és Szalay László

Kazinczy Lajos honvédtábornok. — (a vértanú 1848-iki arcképe.)

személyében szintén küldött két képviselőt. Pázmándy, a képviselőház elnökéül választatván, időközben hazatért, s csak Szalay egyedül maradt ott. Több biztató jel azt mutatta, hogy a terv sikerül, s az apró fejedelemségekre tagolt német-elem egy nagy, egységes birodalommá olvad össze. Kormányunk ezt a kedvező alkalmat arra akarta felhasználni, hogy az alakítandó új németbirodalomban Magyarország a szláv népek áradata ellenében támaszt és szövetségest nyerjen. Odautasította

tehát Szalayt, hogy bocsátkozzék tárgyalásokba a német birodalom végrehajtó-hatalmával egy védőszövetség megkötése iránt. A kormány erre vonatkozó utasítása, amelyet Szalaynak Frankfurtba küldött, a következő javaslatot foglalta magában:

Küldetésének célja általános elvekben már előzőleg meglévén határozva, ezennel oda utasítatik ön, hogy az egyesült német birodalmi végrehajtó hatalommal azon viszonyban, melyben Magyarország az ausztriai császárhoz a *pragmatica sanctio* értelmében áll, fentartása mellett, egy oly szövetségi szerződést igyekezzen kötni, mely szerint:

1. Magyarország és a Németbirodalom viszonylagosan kötelezik magukat százezerig terjedő hadsereg kiállítására azon esetben, ha a Németbirodalom vagy Magyarország határai a szláv elem által, vagy a szláv elemmel szövetkező más hatalmasságok részéről megtámadtának.

2. A kikötött hadseregek bármily európai nép szabadságának elnyomására nem használhatók. És a segélyadás kötelessége csak azon esetben áll be, ha a szövetséget kötő hatalmasságok tartományai, vagy külső ellenség által támadtának meg, vagy bár az anyaország alkotmányos szabadsága reájok is kiterjesztetik, mind e mellett is nyílt lázadás után elszakadni törekednének.

3. Ezen említett esetekben a kért segély-hadsereget egymásnak három hónap leforgása alatt kiállítani kötelezik magukat az érdekelt hatalmasságok.

4. A hadseregek megindítván, hazájuk határain belül a segélyt adó hatalmasság által fizettetnek. Hazájok határát átlépve, rendes zsoldjaikat, minden kárpótlás nélkül, a segélyt kérő hatalmasságtól nyerendik.

Ily alapokon megkezdheti ön a Németbirodalom végrehajtó hatalmával az alkudozásokat, biztossá tévén őt Magyarország azon őszinte barátságos indulatáról, melyet a két hatalmasság geográfiai helyzete, Magyarországnak az ausztriai dynastiához századokon át bebizonyított hűsége és azon érdekegység igényelnek, melyet a Magyarországon lakó különfajú nemzetiségek közt a magyar és német elemnek szoros csatlakozása szükségessé teszen.

Így szólt a kormány tervezete a szövetségről. Az eszme különben az országgyűlésen is felmerült. Gorove István vetette fel, a kinek indítványára a képviselőház egyértelemmel kijelenté, hogy a szövetségkötést helyesli és óhajtja.

A frankfurti alkotmányozó-gyűlés hasonlóképen örömmel fogadta az eszmét; sőt Möhring képviselő felszólalása folytán azt is elhatározta, hogy a központi kormányhatalom haladéktalanul tegye meg a szükséges lépéseket a szövetség megkötésére.

A tárgyalás megkezdése azonban, noha Szalay többször sürgette azt, egyre húzódott. Pedig, ha valamikor, úgy most lett volna szüksége a szorongatott magyar nemzetnek komoly és számottevő segedelemre. Mert a helyzet perczről perczre fenyegetőbbé vált. A Jellasicssal felvett

béketárgyalások sem vezettek kívánatos eredményre. A pártos bán csak a kamarilla intését várta, hogy martalócz hadaival beüssön az országba. Maga Batthyány gróf is, aki pedig legtovább bízott a béke fenntartásá-

Visoczky György honvédtábornok. — (A lengyel hazafi 1848-iki aroszképe.)

nak lehetőségében, kezdte immár feladni a reményt. Augusztus 18-án komorhangú levélben sürgeti Szalayt a szövetség mielőbbi megkötésére.

„A reakció — úgymond — már nyíltan lép fel és többé nem titkolja szándékát és terveit. Magyarország van kijelölve első áldozatul. E végre az olasz győze-

delem után huszonnégyezer katona küldetett Olaszthonba ugyanannyi végvidéki felváltása végett, hogy ezek egyesüljenek azon tizennégy zászlóaljjal, melyeket Jellasics Varasd körül már is koncentrált. Ő hidakat készít s proklamációiban betörését Ígéri. Ha aztán a horvátok, szerbek és reakcionáriusok segedelmével legyőzik a magyart: akkor akarnak Bécsnek menni, hol Windischgratz és Hammerstein Jellasicsnak segédkezet nyujtand a végre, hogy megbüntessék azon oktalan várost cs minisztériumot, mely most bajunkat nagyobbítja és veszedelmünknek örül.

Ez, a mit irok, mind tény; s ezekből az következik, hogy *előttünk legfeljebb három hét van*. Arra szólítom tehát fel önt, hogy értesse meg a német diétával, és bírja azt mielőbb egy oly diplomatikai fellépésre, nemzetiségünk és függetlenségünk mellett; legyen az követküldés, legyen az szövetségkötés, mely lépésnél fogva megakadályoztassék azon irány és törekvés, melynek diadala csak antigerman felsőbbséget tenne uralkodóvá Ausztriában; mert ezen műnek főtenyezői mind szlávok. Ezt csak értendi a diéta.“

Hiábavaló volt azonban sürgetése. A bécsi reakció fondorlatai a távol fekvő Frankfurtba is elértek. János főherceg, aki időközben a német birodalom kormányzójául választatott, minden befolyását felhasználta, hogy a szövetségkötés még csirájában megghiúsuljon. És Szalay László dicséretes buzgalma csakugyan hajótörést szenvedett.

Az ekként elszigetelt magyarság most már minden reménységét a honvédő törvényjavaslatok szentesítéséhez kötötte. Csodálatos hiszékenységével még mindig bízott, hogy a koronás király védő karja, bármennyire ármánykodjék is a reakció, nem hagyja a belháború eltemető örvényébe taszítani leghűbb népét.

Oh dőre hiszékenység, hányszor sodortad már veszélybe a gyanútlan magyart?! . . .

Rhamosan követték egymást az insbrucki visszatérés után az események. Csaknem minden nap újabb idegrázó meglepezés az országgyűlés tanácskozásához ágyúörgés szolgált zenekísérettül. A kamarilla célját érte: a magyar nemzet immár belékerült a polgárháború iszonyaiba. Míg a pártütő Jellasics, Varasd alatt tábort gyűjtve, sietősen készült a betörésre: azalatt az Alvidéken már megkezdődött a szörnyű emberirtás. A Bánság buja mezőit csatározó hadak tiporták. Harczizajtól visszhangzott a búzatermő áldott róna, a melynek méla csöndjét máskor ilyentájt az aratók víg dala verte fel. Izgalom, gyűlölség, szenvedély hajtotta a csataterék vágóhídjára a szerbeket. Azt hitte az elvakult, dőre tömeg, hogy szabadságáért küzd, hogy hulló vére árán egy önálló vajdaságot szerez; — pedig csak a reakciónak volt bosszúálló eszköze.

Midőn Hrabovszky a Karlócza elleni győzelmes rohamot intézte, már az egész Délvidék lángban állott. A lázadás tüztengere borított el mindent. Sztratimirovics György, a „szerb nemzeti bizottság“ (obdor) elnöke, hogy tekintélye nagyobb legyen, a fővezéri címet (vrhovni

vozd) vette fel; véresebbszájú társai közül pedig Joanovics, Dragulics, Sztratimirovics, az ezredesi rangot kapták tőle.

Sztratimirovicsék vakmerőségét nagyban növelte a szomszédos Szerbia támogatása. Szerbia fejedelmi fővegét 1848-ban tudvalevőleg Karagyorgyevics Sándor viselte, aki 1842-ben véres erőszakkal ragadta azt el Obrenovics Miloštól. A trónjavesztett Milos herceg, ki elűzetése óta legnagyobb részben Bécsben tartózkodott, e zűrzavaros forradalmi időt arra akarta fölhasználni, hogy fejedelmi-székét visszaszerezze.

Éppen kapóra jött neki a magyarországi szerb-mozgalom. Azonnal a Bácskába utazott, s érintkezésbe lépve a zendülés vezetőivel, pénzbeli segédelmet ígért nekik, ha trónja visszaszerzésében támogatják.

S míg Milos herceg Karlócán szötte az ármányt: az alatt hivei bennt Szerbiában fogtak az összeesküvés szervezéséhez. Egy nagy független szerb állam eszméjével izgattak, a mely államnak a Magyarországból kikerekítendő vajdaság is egyik alkotórészét fogná képezni. Ez a terv azonban csak úgy sikerülhet, ha a magyarországi szerb testvérek felszabadulnak az iga alól. Tehát segíteni kell őket.

A tetszetős eszme élénk viszhangra talált. A délvidéki rácok törekvése odaát Szerbiában rövid idő alatt nemzeti ügygyé nőtte ki magát. A határszéli szerviánusok, akik a folytonos török háborúkban teljesen elvadulva, csak rablókalandokból éltek, kisebb-nagyobb csoportokban siettek véreik támogatására.

A mutatkozó rokonszenvet persze Rajasics igyekezett lehetőleg éleszteni. Újabb meg újabb siralmas panaszok mentek „az erős és hatalmas testvérhez“, segély után esengve. Karlócza helyett csakhamar Belgrád lön a lázadás gócpontja. Ide szállították Karlóczáról a patriarchátus levéltárát és templomkincseit; itt kerestek menedéket az igazságszolgáltatás büntető keze elől a megriasztott izgatok.

A szerb fejedelem, hogy Milos herceg fondorlatait, — melyekről könnyű volt tudomást szereznie, — ellensúlyozza, maga állott a népszerű mozgalom élére.

A kamarilla ezt a vetélkedést is a magyar nemzet ellenében használta fel. A bécsi udvar, ahelyett, hogy erélyesen felszólalt volna a semlegesség illetően durva megsértése ellen, még segítőkezet nyújtott a szerb rabló-csapatok beözönléséhez. Szolgálatrakész alkalmas eszközt talált erre nézve *Mayerhoffer* Ferdinánd, a Belgrádban székelő osztrák konzul és császári ezredes személyében. Mayerhoffer, a kamarilla intésére, nemcsak helyeselte Sándor fejedelem eljárását, hanem maga is egész nyíl-

tan a mozgalomhoz csatlakozván, annak egyik legtevékenyebb részese lett. Garasanin miniszter és Petrovics kormánytanácsos buzgó támogatásával valóságos segélyző-irodát szervezett Belgrádban. Ügynökök barangolták be Szerbiát, Boszniát, Hercegovinát, sőt még Montenegrót is, mindenütt önkénteseket toborozva. Ami haramiája csak volt a Balkán félelmes rengetegeinek, a konzul azt mind Magyarország felé indította.

Mayerhoffer aztán, az udvar engedélyével, maga is Karlóczára költözködött és Sztratimirovicscsal együtt innen szervezte a felkelést. Nagyobb összegeket adott a csapatok ellátására, gondoskodott ágyukról, lőszerokról. Az ő egyenes tanácsára választatott meg Rajasics, Suplikác megérkezéséig, a szerb vajdaság ideiglenes kormányzójául (upravitelj narodna). Ezt a kevély czímzést a karlóczai érsek azután is meg-

Suplikác István szerb vajda. — (Eredetije a bécsi cs. udv. levéltárban.)

tartotta, mert Suplikác, Olaszországból való hazatérése után néhány hétre, meghalt.

De Mayerhoffer nemcsak a szerb felkelő-vezéreket látta el pénzzel és tanácsal, hanem Jellasicscsal is érintkezésbe lépett. Megbeszélendő a teendőket, többször találkoztak is. Sőt, Jellasic még Karlóczára is ellátogatott, a hol Rajasics hangos ünnepségekkel fogadta. Kétségtelen volt, hogy Rajasics, Mayerhoffer és Jellasic előre megállapított terv szerint egy kézre dolgoznak.

A magyar kormány, hogy a belgrádi üzelmeknek útját szegje, végre is a török kormány közbenjárásához vala kénytelen fordulni. A porta nem késett a megintéssel. Sándor fejedelem égre-földre esküdzött, hogy neki az egész mozgalomban semmi része sincs, ámde képtelen alattvalóinak harczivágyát fékentartani, akik „az őrizetlen magyar határon önként sietnek leigázott testvéreik segélyére.“ Megígérte egyúttal, hogy most még szigorúbban fog őrködni a köteles semlegesség megtartása fölött. Azonban míg hivatalosan ilyen fogadásokat tett, titokban a bécsi kormány ösztönzésére, az eddiginél még nagyobb tevékenységet fejtett ki. Odáig ment, hogy egyik államtanácsosa, a harczias Petrovics István (Knicanin) vezetése alatt újabb csapatot küldött a magyarországi ráczok segélyére. Julius elején Knicanin, Koics és Jadics vezetése alatt már 10—12 ezer jól föl fegyverzett szerviánus táborozott a Szerémségben.

A felkelők négy helyen ütöttek rendszeres tábor: Perlasznál, a római sánczok közt, Szent-Tamásnál és Karlócza alatt. Mind a négy hely már a természet által is védelemre alkottatott.

A perlaszi táborhely a Béga partján feküdt. Természetes erősség gyanánt a titeli magaslat földte, a mely szakadozott partok közt a Tisza és Duna szögét foglalja el. Kelet felől meredek hajlással a Tisza védi, délre pedig egészen a Dunáig, de a többi oldalon is, csaknem járhatlan mocsarak környezték akkoron.

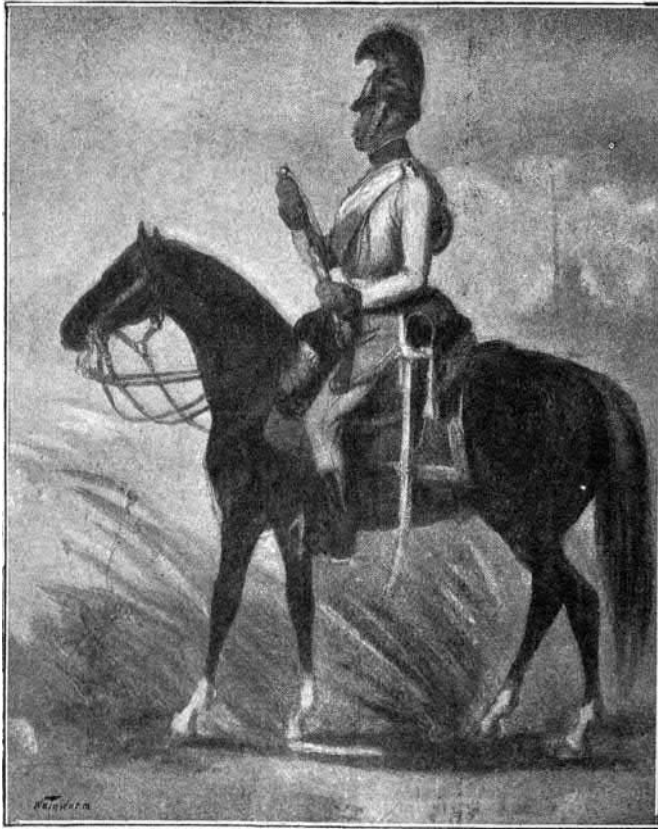
A felkelők második, még nagyobb és még erősebb táborhelye a *római sánczok* közt volt. A római sánczok a Duna és Tisza között Bács-megye déli részén húzódnak el. Mérföldekre terjedő óriási földhányások ezek. A legújabb régészeti kutatások szerint azoknak a nomád népeknek a csodás alkotása, amelyek a III—V-ik században ezen a vidéken laktak. Legvalószínűbb, hogy a hunok műve; noha többen azt tartják, hogy a rómaiak emelték. Innen elnevezésük is.

Harmadik táborhelyük a karlóczai magaslaton feküdt, oltalmazva a Duna által.

Junius közepén *Szent-Tamásnál* még egy negyedik táborhelyet csináltak. A kis város, mely oly szomorú nevezetességre tett szert, Bács-Bodrogmegyében, a Ferencz-csatorna éjszaki sarkán fekszik. Népe szerb, amely vad fanatizmussal követte a lázadás kibontott zászlóit. E bátorságos helyet szemelte ki Sztratimirovics főhadiszállásául. Legott hozzáfogtak a város megerősítéséhez. Éjjel-nappal ezer meg ezer kéz dolgozott foldsánczok emelésén. A város megerősítése különben könnyen ment, mert csaknem köröskörül szintén süppedékes posványok övezték.

Mindamellett a város előtt egy igen erős csillagsánczot emeltek, a melynek földalatti összeköttetése is volt Szent-Tamással. A Ferencz-csatorna hídját pedig hadászatiilag megerősítették. A földhányások ormát, a hídfőt aztán megrakták sűrűn ágyúkkal. Egy-egy táborban már június végén 8—10 ezer ember lehetett együtt.

De ezenkívül még más helyütt is, mint: Alibunáron, Vrecsejágón, Cservenicznél stb. ütöttek tanyát kisebb-nagyobb felkelőcsapatok.

Osztrák dragonyos. — (1848-iki rajz.)

A „Közlöny“ egyik tudósítója július elején a verbászi magyar táborból ezeket írja:

Általán mondhatni, hogy itt a veszély nagy. A rácok igen eszélyesen és összefüggőleg dolgoznak. Sík térre nem csálhatok ki, hanem minden oldalról besánczolják magukat.

Jelenleg főerejük Szent-Tamásnál van összepontosítva, a hol mintegy 3—400 rendes katona, nagy csapat szerb rabló és négyezerre menő tömeg tanyázik.

A római sánczoknál 3000 ember s köztük 800 rendes katona áll készen, 6 rószt ágyúval.

Harmadik táboruk a karloviczi hegyoldalon — mint mondják — 10 ezer emberrel s mintegy 2000 hozzájok pártolt határőrökkel tanyázik.

Cservenicznél levő csapatjuk nem igen erős, de napról-napra szaporodik s már a Dunán való átkelést is merészkedtek megkísérteni, azonban visszaverettek.

Táboraikból szertejárnak a portyázók; rabolnak, dúlnak és minden közlekedést elzárnak

A kamarillának gondja volt arra is, hogy a felkelők nyugodtan szervezkedjenek. Piret báró, a temesvári hadparancsnok ugyanis a megyék és a végvidék között katonai örvonalat húzott. S míg seregeink Verseczen, Becsén, Kikindán tétlenül vesztegeltek: azalatt a szerbek, velük szemközt, mintha egészen más állam területén laktak volna, a legcsekélyebb háborgatás nélkül erősítették táborhelyeiket, s készültek a támadásra.

Csernovics Péter, a kir. biztos egyre sürgette a parancsnokoló tiszteket, hogy nyomuljanak a végvidékre és verjék szét a még rendezetlen ráczt csapatokat. A parancsnokok maguk is belátták Csernovics óhajának helyes voltát, de a legjobb akarat mellett sem mozdulhattak, mert egyenesen megtiltatott nekik, hogy a határőrvidéket átlépjék.

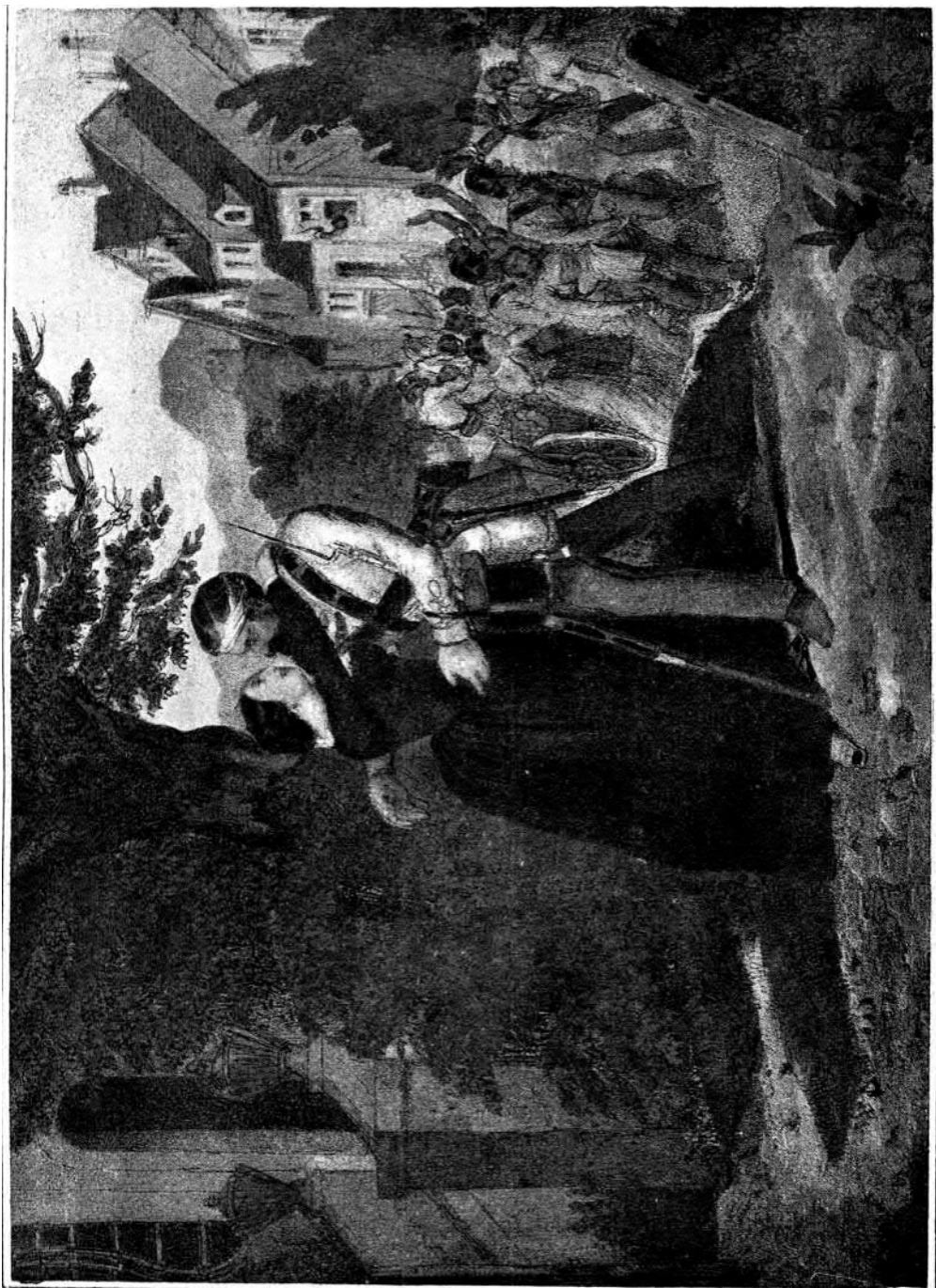
Ekkor Csernovics magához Piret báróhoz fordult. A tábornagy úgy tetette magát, mintha csakis a magyarok ügye feküdnék szívében.

— Hiszen éppen az önök érdekében rendeltem el az örvonal felállítását, — felelte ravasz mosolygással Csernovicsnak. — Csapataink előnyomulása a szerbeket még nagyobb ingerültségbe hozná, e miatt aztán a kívánatos kibékülésnek még a lehetősége is elenyészne.

Csernovics most egyenesen a kormányt kereste fel panaszával. Ez sem vezetett eredményre. Piret báró, Mészáros hadügyminiszter felhívására, ismét azzal a gyöngye kifogással hozakodott elő, hogy mind-ezt csupán a béke érdekében cselekszi.

„A kormány javának előmozdításából, — írta Mészároshoz intézett válaszában — a legkomolyabban terjesztem elő, hogy a rendszabályok, melyeket a minisztérium ezen mélyen fekvő okokból támadt ellentállás leküzdésére látszik foganatba venni, előttem semmi tekintetben nem tűnnek fel olyanoknak, hogy a kívánt célra vezessenek, sőt könnyen megtörténhetik, hogy bármely erőszakos lépés által kiszámíthatlan zavar fog előidézteni.“

Ilyen kicsinyes ürügyet használt Piret a zendülők iránt táplált rokonszenvének az elpalástolására. És használta ezt akkor, midőn már

A győztes nemzetőr hazatérése. — Egykoru festmény. — (Eredetije az 1848/49-iki ereklye-muzeumban.)

az egész Alvidék nyílt lázadásban állott, a midőn tehát a békés meg-egyezésnek az utolsó halvány reménye is eltűnt.

A felkelők tehát nyugodtan készülhettek. A támadó-pontokon Piret báró állott őrt, ott bent a Szerémségben pedig a másik császári katonamayerhoffer vezette a zendülést.

A dolog az udvari-párt nagy öröme pompásan ment. A fölkelők száma ily magas pártfogás mellett nap-nap mellett természetesen rohamosan növekedett. A határőrvidék harcedzett népe csekély kivétellel, csakhamar szintén a lázadókhoz csatlakozott. Az összegyűlt tömegeket a granicsár tisztek aztán rendes századokba osztották, betanítván őket a fegyverfogásra és a hadimozdulatokra. Ágyúikhoz gyakorlott tüzéreket szereztek. Gondjuk volt arra is, hogy az egyes táborhelyek közt erős őrzékek tartásuk fenn az összeköttetést.

Immár tehát nem szétszórt apró bandákkal, hanem katonailag szervezett hadcsapatokkal állott szemben a magyar katonaság. S ez a szervezkedés ott folyt le előtte, anélkül, hogy megadályozhatta volna.

A felkelők serege gyalogságból és tüzérségből állott. Lovasságuk igen kevés volt. A gyalogságot hosszunyelű ódon puskákkal, övben hordott pisztolyokkal és handzsárokkal fegyverezték fel. Csapatjaik a nagyobb mozdulatokat rendszerint kocsikon tették meg. Ez adta meg a szerb hadviselés jellegzetes voltát. Kirendeltek öt-hatszáz, sokszor ezer könnyű parasztszekeret, egy-egy kocsin 5—6 felkelő foglalt helyet s aztán villámsebességgel, sokszor egyhuzamban tíz-tizenöt mérföldet téve, törtek egy-egy gyanútlan községre. A szekerek széles vonalban megálltak a támadó-csapat háta mögött, s ha vége szakadt a harcnak, avagy menekülni kellett, mindenki felugrott a maga kocsijára és száguldtak ismét tovább.

„Különös látvány, — mondja egy szemtanú, — a ráczi felkelők kocsikon való vonulása. Csaknem minden nap több száz ilyen szekér, megrakva vad kinézésű harcosokkal, látható a Bánságban. Hol itt tűnnek fel, hol ott. Szilaj vágatással, nyomukban óriási porfelhővel, törtetnek keresztül síkon-mezőn át, nem egyszer meglepve s zavarba hozva a mieinket. Ez a sajátágos, rendszer nagyon megkönnyíti csapataik harczképességét. Gyorsan érik el a kitűzött célt, emellett nincsenek a gyaloglástól elcsigázva, midőn támadásra kerül a sor. A kocsikat a ráczi gazdák, kiknek erős s jó lovaik vannak, rendszerint önként és ingyen bocsájtják a felkelők rendelkezésére. Fuvardíj fejében, a hol lehet, ők is zsákmányolnak.“

A kormány, a mennyire megbénított ereje engedte, újabb hathatós intézkedéseket tett a lázadás elfojtására.

A becsületes törekvésű, de erélytelen Csernovics Péter mellé Vukovics Sebőt, ki szintén szerb származású volt, küldte le. E két kir. biztos között aztán megosztá a működéskörét. Csernovics részére csupán Bács megye hagyatott meg, Vukovics pedig az egész Bánságot kapta. Később, midőn a féktelenségek már túlcaptak minden korlátan, a vaskezű Szentkirályi Mór, majd pedig a hadiismeretekkel bíró Beöthy

Táborozó osztrák gyalogság 1848-ban. — (Egykorú rajz.)

Ödön vette át a kir. biztosság vezetését.

Rajasicsot, a lázadás megindítóját a kormány elmozdítá méltatlanul viselt főpásztori állásától, s helyére a megbízhatóbb Athanáczkovics Plátó, budai szerb püspököt tette.

Szemere még június elején lelkes szózatot intézett Délmagyarország, továbbá Pestmegye és Jászkunság közönségéhez, a melyben a haza nevében felhívja a népet, hogy a szerb lázadás elfojtására fogjon fegyvert.

E szózat, — a mely a Délvidék nemzetiségi viszonyait is érdekes statisztikai adatokkal világítja meg, — következőleg hangzott:

Zala, Somogy, Tolna, Arad, Vas, Baranya, Bács, Temes, Krassó, Torontál, Csánád, Csongrád, Jászkúnkerület és Pestmegyékhez.

Naponként fenyegetőbb alakban tör ki az ország déli részén a lázadás. Az ámitok, csalók, bujtogatók serege a népet napról-napra mindinkább a zendülés örvényébe ragadja s attól lehet tartanunk, hogy e felbőszült sokaság a türelmet félelemnek, a higgadságot gyöngeségnek, a dolgok törvényes ösvényre fordulásának várását tehetetlenségnek tekintvén, előbb összetödul, aztán rabol, aztán öldököl s ekkép talán akaratlanul is szédelegve vitetik a törvénytelen és jogtalan feltámadás feneketlen mélységébe.

Veszélyben vannak azon részekben a békés lakosok, a birtok, az ipar, a családi boldogság, nők és gyermekek, a törvény, az alkotmány, a rend, a vagyon, a haza és a korona veszélyben van.

Kinek mindez kedves és drága, ki érzi, hogy természetes védője szeretett háza népének, ki hálás gyermeke honának, híve a királynak: az tegyen, mit tehet, és fogjon fegyvert minden, aki bírja.

Ha ellenerő gátul nem álland a szélvészestömegnek: elborítja a szomszéd megyéket is, dulás közben előbb-előbb haladva az ország szíve felé. Mi hódítani nem akarunk, de a törvények uraságát és a királyi tekintélyt vissza kell állítanunk a déli részekben mindenütt. De Isten nem fog leszállani az égből, hogy minket oltalmazzon; a hont polgárai, a házi szent tűzhelyet a család férfiai mentsek meg.

A kormány a mit tehet, mindazt megteszi. Eszék mellett sorkatonaságból, ágyúkkal ellátott táborot húz össze és más táborot Szeged körül állít és minden katonai erőt a déli megyékben pontosít össze és minden fegyvert odaszállít. De kell, hogy azok magok is óvják magokat a veszélytől, kik annak éppen torkában vannak. A ház és a haza védelme alól magát becsületes polgár nem vonhatja ki.

Fellépni erélyesen és elszántan: megriasztja a lázadást. Rövid kitartás csak a készületben is, diadalra vezet, mely meghozza a kívánt nyugalmat.

Ezennel tehát felhívom önöket, hogy házuk és a haza védelmére megyénként legalább 2—4 ezer polgárt állítsanak ki, két hét alatt fegyverezék fel, amint lehet és tudják. Fegyvereit és kaszáit hordja össze számukra a nép. Akik nem állanak ki, azok otthon békében dolgozhatnak; a kiállottak lesznek az ő és háznépök élő bástyái. Örködni fognak a megyei határszéleken. Ha a szomszéd megyék veszélyeit elhárítani segítenek, ezzel csak hazafiui tisztüket teljesítik. Ez esetben fizetéssel láttnak el.

A kiindulás, alkalmazás, elhelyezés és ellátás iránti parancsot (királyi biztos Csernovics, Vukovics, illetőleg Csányi uraktól, és Jovics, illetőleg Ottinger vezérőrnagytól) veendenek.

Buzdítva szólítsanak fel mindenkit, nyelv és valláskülömbőség nélkül. A magyar, német, oláh eddigelé hű maradt a testvériség szent szózatához; a bujtogatók csak a ráczt népet szédítették el leginkább. De aki közülök ment maradt *ettől*, — ezt is az Isten hozza a táborba, melynek jelszava leend: hódolni a törvényeknek, hív lenni a királyhoz, nyelv és valláskülömbőség nélkül egyenlően osztozni a jogokban, miket az 1848-iki törvényhozás minden nyelvű népekre a korona alatt egyenlően terjesztett ki.

Azon hatalom ugyan, mely Varasdától kezdve Krassó határáig, a Dráva innenső részén fekvő déli megyékben fekszik s 1.323,402 magyar, 485,836 német, 651,055 oláh és 66,425 tót, tehát 2.526,718 lakos kezében van, kik boldogul és békésen együtt éreznek; ezen hatalom ugyan oly roppant, hogy annak ellenében 378,352 ráczt és 72,949 horvát ha mind engedetlen volna is, mit sem tehetne, — mindazonáltal egyesülni kell, készen kell lenni, talpon kell állani és rövid idő alatt az elámítottak ki fognak józanodni, a tévelygők meg fognak térni és a rácztok ismét testvéreink lesznek, mint azok voltak, mióta magyar földön vendégszeretettel megtelepítették.

Miután tehát a fegyveres készüllet az, mely a békét s csendet visszaállíthatja, miután e hadikészület nem bosszúállásra czéloz, mert az ártatlan elámítottaknak kész a bocsánat, — hanem czélja a törvénynek engedelmességet szerezni, a királyi korona jogait épségben megőrizni és az ifjú szabadságot a rend által biztosítani: önök e házat és hazát védő s fennkített őrsereg kiállítására köteleztetnek. Nincs szó itt külső ellenségről. Csak a belső háborút kívánjuk elkerülni, visszavarázsolni a szabadság után a rendet. Nem hazafi az, ki most polgári kötelességét teljesíteni vonakodik. Gyálázat éri nevét, melyet önök nem felejtnek el megörökíteni.

Budapest, jun. 13. 1848.

Szemere Bertalan,
belügyminiszter.

A felhívás, kivált a magyar vidékeken, nem hangzott el hatástalanul. A törvényhatóságok rajta voltak, hogy sietősen fegyverbe állítsák a népet. Így Jászkúnság egymaga négyezer vitéz nemzetőrt küldött az alvidéki táborba. Ott valának az aradi és szabadkai nemzetőr-csapatok is. Sőt fegyvert ragadtak még a derék tolnai svábok is, hogy a nemzet ügyéért küzdjenek.

Egy általán véve az ország németajkú lakossága, — a háladatlan szász faj kivételével, — az ország e zivataros napjaiban számos tanujelét adta a magyar hazához való hűségének. Nemcsak a Bánság telepes sváb népe, hanem a Szepesség törzsökös németjei is ott harczoltak-véreztek a nemzetiszínű honvédzászlók alatt.

Különben még az alvidéki oláhság sem rokonszenvezett annyira a szerb mozgalommal, különösen eleintén, mint azt a kamarilla remélte. Már Rajasics patriarchává történt önkényes megválasztása ellen is óvást emeltek a kormánynál, felpanaszolván a „szerb hierarchia“ által nemzetiségükön ejtett sérelmeiket. Maguktartására a legnagyobb

befolyással egy krassómegyei tanító: *Murgu Euthym* volt, aki ritka népszerűségnek örvendett délmagyarországi fajrokonai között.

Murgu, egy igen eszes, de bizarr ember, mint író is szerepelt. Sajátlagos, külön elveit többször fejtette ki röpiratokban, czikkeiben. Azt hirdette, hogy az oláh nép mindenekelőtt a szláv befolyás alól szabadítandó fel s csak azután lehet kísérletet tennie önálló tömörülésére. Ő volt az első, aki a román nyelvben használatos czirill-betűket a római írásjegyekkel cserélte fel.

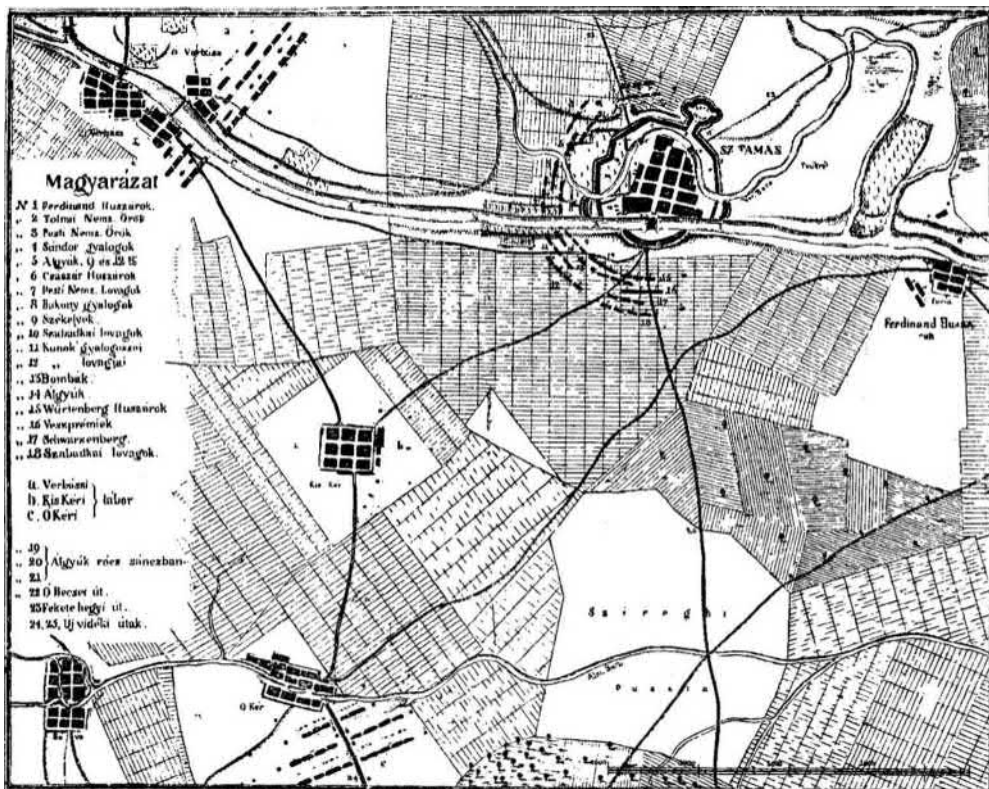
Murgu Euthymet a márcziusi mozgalmak a budai börtönben találták, a hova egy szabadelvű röpirata miatt került. A pesti ifjúság azonban, mint államfoglyot Táncsicsosai együtt őt is kiszabadítá, a lelkesült közönség pedig a szabadszólás vértanúja gyanánt ünnepelte. Murgu, úgy látszik, nem tudta feledni e rokonszenves tüntetést, s midőn a szerb mozgalom megindult, minden lehetőet elkövetett, hogy hitsorsosait a pártütéstől visszatartsa. Később Krassómegye egyik orsz. képviselője lett; s ezen minőségében, a kormány beleegyezésével Lúgoson, Karánsebesen stb. népgyűléseket rendezett, a hol az oláh népet, ékes szóval, a magyar nemzet iránti hűségére serkenté.

A nép zöme tehát, kivált a magyarság, dicséretes buzgalmat fejtett ki a lázadás megfékezésében. Kedvvel állott fegyverbe, szívesen ment a csataterre is, a hol, főképen portyázásra elég jól lehetett fölhasználni. Ámde ezek csak rendezetlen segélycsapatok valának, hiányos felszereléssel és kellő fegyelem nélkül. Komoly ütközetbe alig lehetett őket vinni.

Erre azonban egyelőre nem is volt szükség. A kormány gondoskodott, hogy a felkelőkkel rendes katonaság vegye fel a tusát. A szerb gyülekező-helyeknek megfelelőleg szintén négy ponton vont össze tetemesebb hadierőt. A perlaszi tábor ellen Becskerek vidékén helyezett el Kiss Ernő vezérlete alatt 2500 főnyi sereget; az alibunári szerb tábor szemmeltartásával Blomberg ezredest bírta meg, akinek parancsnoksága alatt 1500 főnyi katonaság állott; a római sánczok megvételére Ó-Becsén és Újvidéken körülbelül 2500 ember szállásoltatott el. Midőn a felkelők Szent-Tamás földsánczaiba is beásták magukat, a kormány a közeli Ó-Kéren még egy negyedik erős tábort is szervezett, amely mintegy 3000 embernek szolgált őrhelyül.

Itt-ott, az egyes fenyegetett városok védelmére még két-három ezer katona lehetett széthelyezve; így a többi közt Fehértemplomban a hőselkü Maderschpah Ferencz(és nem Sándor) őrnagy parancsnoksága alatt szintén tanyázott néhány száz főnyi helyőrség.

Ezenkívül Délmagyarország két várában: Temesvárott és Péterváradon is feküdt némi haderő; Temesvárott báró Rukowina György altábornagy parancsnoksága alatt négy zászlóalj, Péterváradon pedig, a hol tudvalevőleg Hrabovszky volt a várparancsnok, három zászlóalj és a megfelelő tüzérség. Pétervárad a szerb lázadás árjában feküdvén, alig jöhetett komolyan szóba; Rukowina meg ellenséges indulattal viseltetett ügyünk iránt; sőt később, midőn színvallásra került a sor, a temesvári várat álnokul az osztrákok kezére játszotta.

A' Sz Tamasi besatczolásii

A a' aagyar katonaság. fiúit a nemz ümk állasa up Augustusi meg Cimadásakor. ugyan is Sz Tamás körül fekvő magyar Tabárok Szent-Tamás besatczolása 1848. aug. 19-én. — (1848-ban készült tér-rajz.)

A szerb lázadás elfojtására tehát június közepén, harminczhat ágyúval, mintegy 8—9000 ember állott a kormány rendelkezésére. Ez a haderő azonban később, júliusban, az újabb segítő-csapatokkal csaknem 15,000 főre szaporodott. A felkelők száma ezen időtájt ellenben már körülbelül *harminczezerre* volt tehető.

Határozott, gyors és erélyes fellépéssel azonban, a ráczok e túl-

súlya daczára, a lázadást ekkor még könnyen lehetett volna elfojtani. Piret báró azonban, mint láttuk, minden lehető elkövetett a pártütők kímélésére. Harczvágyó csapatainkat bűnös veszteglésre szorította. Mihelyt híret vette, hogy egyik-másik kormánybiztos előnyomulásra hívja fel a csapatvezéreket, nyomban ellenkező parancsot küldött nekik. Maga Kiss Ernő, — ki pedig szívvel-lélekkel támogatója nehéz feladatában a kormánynak, — elkedvetlenül panaszodik Vukovicshoz intézett egyik levelében ez érthetetlen huzavonáról.

„ . . . Hatályosan eddig fel nem léphetvén, — írja egyebek közt, — csupán a tekintélytelen alkudozás meddő terére vagyok szorítva . . . Annyi ellentétes parancsok érkeznek hozzám, hogy valójában nem tudom mitévő legyek s annál kellemetlenebb állásom, mivel annyi fáradozásom és iparkodásomnak a jutalma, hogy kir. biztos Csernovics Péter úr, mivelhogy felszólítása következtében már Földváron voltam, de onnan a péterváradai fő-hadikormány utasítása szerint Kikindára visszatértem, most még felelősség terhével int rendeletéi teljesítésére; holott nekem szigorúan meg van parancsolva a *tartománybeli főhadi-kormány világos parancsa nélkül a bánságból ki nem mozdulnom . . .* ”

Hiba volt az is, hogy Hrabovszky a karlóczi összecsapás után, a helyett, hogy győztes seregével tovább üldözte volna a futamló felkelőket, ellenkezőleg még fegyverszünetet kötött velők. Szándoka kétségtelenül tiszta volt; úgy gondolta, hogy most, midőn a lázadókkal már érezte erejét, annál könnyebben térítheti őket a törvényesség és a béke útjára. De épp az ellenkezőt érte el. A ráczok, azt hívén, hogy Hrabovszky maga is fél az újabb mérkőzéstől, még vakmerőbbek lettek. A remélt megalázkodás helyett, a fegyverszünet idejét vert csapatjaik kiegészítésére használták fel.

A fegyverszünet tehát csak a felkelőknek használt. Hrabovszky-nak különben ez engedékenysége daczára csakhamar ott kellett hagynia Péterváradot. A „szerb nemzeti bizottság“, mint tudjuk, még a karlóczi csata előtt az udvarnál panaszt emelt ellene. A vádaskodás, úgy látszik, meghallgatásra talált, mert Hrabovszky, nyilván, hogy ne legyen a lázadás útjában, egy szép napon a budai főhadparancsnokság vezetésével bízott meg. Helyét, a magyar hadügyminisztérium ajánlatára, *Blagovics* Imre tábornok foglalta el. Benne azonban szintén csalódott a kamarilla, mert *Blagovics*, ámbár granicsár származású volt, de gyermekkori emlékeinél fogva (*Sulykovszky* Menyhért zempléni megyei földbirtokos neveltette) meleg rokonszenvvel viseltetett ügyünk iránt.

De úgy ő, mint Hrabovszky ugyancsak megadta az árát alkotmányos magatartásának. A szabadságharcz lezajlása után Blagovics haditörvényszék elé került; a becsületes és uralkodójához mindvégig hű Hrabovszky pedig, a kinek vitéz mellét tíz érdemjel díszítette, rangjától megfosztva, tizenkét évi várfogságra Ítéltetett. Ott is halt meg, mint rab, az olmützi várban, 1852-ben.

Tehát még a pusztá rokonszenv is ügyünk iránt, főbenjáró bűnként ítéltetett Bécsben.

Cseh önkéntesek a Hurbán táborában. — (Prágában 1848-ban készült rajz.)

Nem lehetett aztán csodálni, hogy a magasabbrangu tisztok, még ha egyébként rokonszenveztek is ügyünkkel, nem mertek a magyar kormányval összeköttetésbe lépni.

Kitűnt ez mindjárt az alvidéki hadvezér megválasztásánál.

A magyar kormány, hogy a temesvári hadparancsnokság rossz akaratú viselkedésének egyszersmindenkorra útját szegje, egy magasrangú törzstiszt kezébe szerette volna letenni az alvidéki csapatok vezérletét. Odautasította tehát Mészáros, hogy nézzen szét a hadsereg tábornokai közt, s válaszson ki erre az állásra egy alkalmas és megbízható egyént.

Mészáros felkereste ezt is, amazt is; ámde egyik sem akart a kényes feladatra vállalkozni.

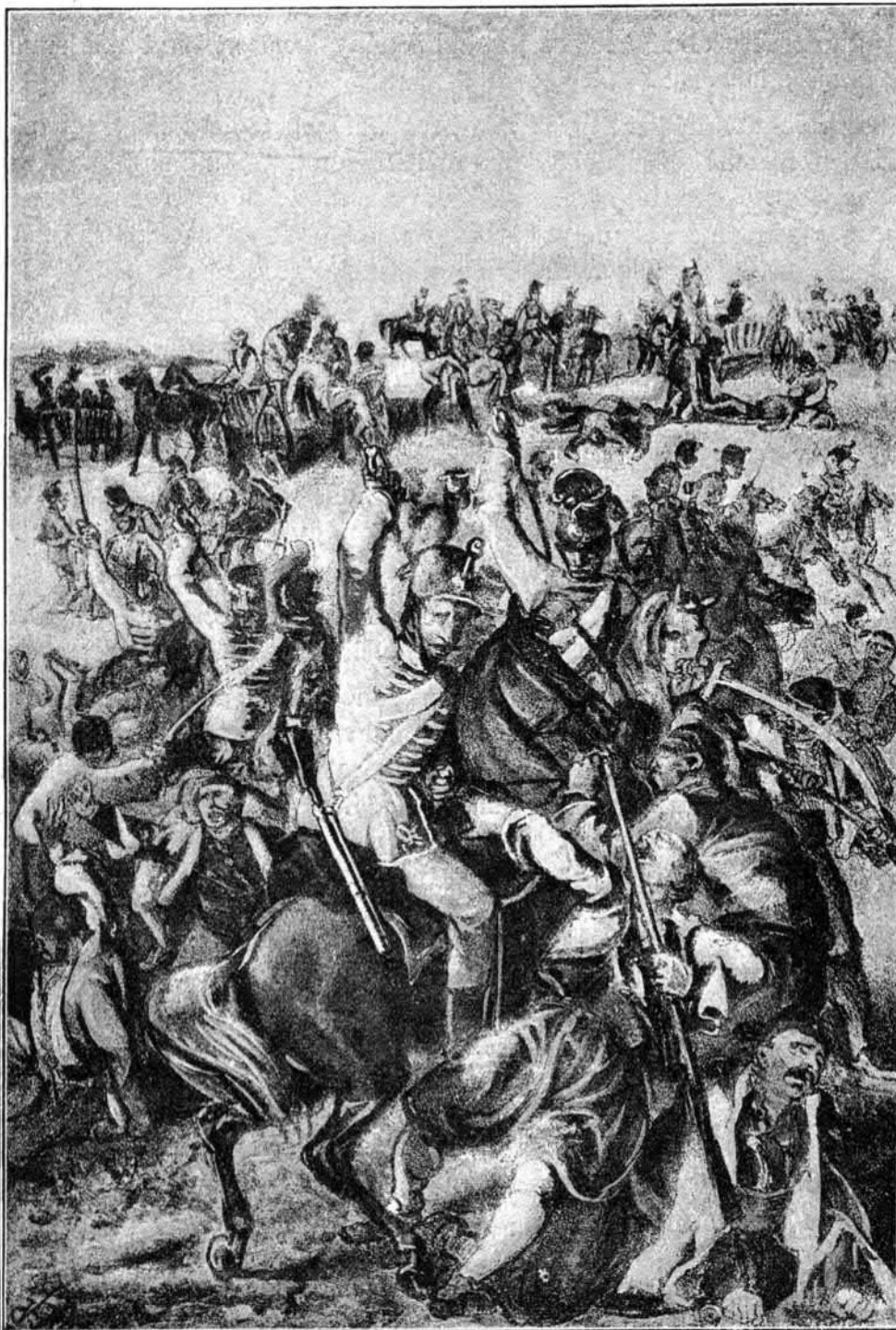
„ . . . Negyven és több név állott a lajstromban, — mondja Mészáros emlékirataiban, — melyek közül választani hatalmamban állott, hanem közöttük felette kevés, kinek hajlama lett volna előbbi biztos állásából a magyar ügy szolgálatába lépni; úgy, hogy többen, mint például: Legedics, Vogel stb. még magyarságukat is megtagadták. Mások, mint gróf Gyulay, kit a magyar hadi-parancsnoksággal megkínáltam, nem is feleltek; sőt emez még hazafiatlanul nyilatkozott körében Többen saját hazájok ellen szintoly készséggel és kedvvel küzdöttek, mintha külföldi ellenség lett volna. Ilyenek voltak például: Puchner, Vogel, Legedics, Burics, Benedek, gr. Pálffy János és kis-öcscse: a nemtelen gondolkozású Mórítz, Petricsevics, Horváth, Barkó, a gyalázatos gr. Török és többen mások, kiknek neveit elfeledtem Mások, a kik talán akartak, öregek voltak, mint Hrabovszky, Blagovics, Gallbrunn“ stb.

Mészáros annyi visszautasítás után, végre báró *Bechtold* Fülöp kassai altábornagyhoz fordult, ki hosszú unszolásra a vezérséget nagy nehezen elfogadta.

Bechtold, hesszeni katona-család sarja, de Magyarországon született. „Szerette a jó, víg életet, — így jellemzi őt Mészáros, — egyenes lelkűnek és jó tábornoknak mondták mint lovasvezért, amennyiben az ilyest békeidőben kivenni lehetett.“

Az új vezér elfoglalván helyét, azon volt, hogy megkedveltesse magát; sőt csaknem hajhászta a népszerűséget. Lakásának erkélyéről mindig nagy nemzetiszín zászlók lengtek. A szerbek ellen nagyhangú kifakadásokat tett s mellét verve fogadkozott, hogy rövid idő alatt egészen összemorzsolja őket. S ezek mellett, — említi Horváth Mihály — adta a komoly s tanulékony hadvezért. Gyakran lehetett látni, amint összeránczott homlokkal ott búvárkodott az asztalán fekvő térképeknél. S mindezt tüntetve úgy csinálta, hogy lehetőleg minél többen észrevegyék.

A közvélemény, mely legtöbbször külsőségek után Ítélt, bizalom-

Részlet a verseczi ütközetből. — (Egykorú rajz.)

mai kezdett eltelni iránta. Azt hitte, hogy az Alvidék végre mégis egy olyan talpraesett hadvezérhez jut, aki néhány kardcsapással csakhamar elnyomja a lázadást.

Bechtold lejövetele főképen Kiss Ernőnek esett zokon, aki már eddigi sikeres működésénél fogva is méltán igényt formálhatott ez állásra. Úgyis volt eleintén, hogy Kiss veszi át a vezérletet, de kinevezése elé Bécsben mindenféle akadályt gördítének. Bechtoldnak azonban sikerült őt kiengesztelni; reábizván a Bánságban fekvő összes csapatok önálló vezetését. Kiss Ernő, ki sokkal jobb hazafi volt, hogysen a maga személyes sérelmét a nemzet ügyének föléje helyezze, elfogadta Bechtold ajánlatát, annál is inkább, mert az akadékoskodó temesvári főhadparancsnokságtól most már egészen függetlenül működhetett.

A felkelők még Bechtold kinevezése előtt megkezdették támadásaikat. Kisebb-nagyobb csapatokban, mint az éhes farkascsoordák, öszszc-vissza barangolták az egész Alvidéket s gyűjtogattak, raboltak. A törvényes rend mindenütt felbomlott; az ököl jutott uralomra.

A „Serbische Bewegung“ ismeretlen szerzője, akinek minden sorából kirí a részrehajlás, maga így ecseteli az akkori állapotokat:

„ . . . Míg mindenik nap a római sánczban, az alibunári, perlaszi, tamásfalvi táborokban és Fehértemplomnál apró, de annál véresebb viadalokat idézett elő, a szerb és magyar lakosok kölcsönösen megrohanták, kirabolták és szétűzték egymást s ma itt, holnap amott rendeztek szicziiai estét... Itt szerb, ott magyar portyázó-csapatok száguldtak magukszántukból harcz és kalandok után a pusztákon s a legelső emberen, akivel találkoztak, aggastyánokon, nőkön és gyermekeken saját felelősségükre a kínvallatás és a hóhérlás tisztjét gyakorolták. Krónikát lehetne írni a kegyetlenségekről, ha mindazon embertelenségeket számba akarnók venni, melyeket ezen két nép közt dúló harcz története följegyzett, melyek közül mindegyik megesküdni látszék a másik fajnak a földszínéről való kiirtására . . . “

A kormány ez iszonyatosságok megfékezésére statáriumot hirdetett; ámde, — mint Szemere a képviselőházban kijelenté, — „a Bácskában nem találkozott ember, ki a rögtönítélő bíraskodásban résztvenni mert volna; s ha a statáriális bíróság összeült és Ítéletet hozott volna, annak ítéletét végrehajtani bátorkodott volna.“

A kormány ily körülmények közt a haditörvényszékhez volt kénytelen fordulni, s ezeket bírta meg a rögtönítélkezés jogának a kezelésé-

vei. Piret báró, a bánsági főhadparancsnok azonban ügyet sem vetett a belügyminisztérium rendeletére, sőt még ki sem hirdette azt.

A szerb forradalmi bizottság persze a hadparancsnokság ezt a hallgatólagos támogatását is a maga javára sietett kizsákmányolni. Sztrati-mirovics jul. 24-én „a császár és király nevében, a kinek atyai kezei a hű szerb népre egy idő óta meg vannak kötve“, újabb nagyhangú kiáltványt nyújtott elő, a melyben az összes magyar tisztviselőket állásaiktól csak úgy rövid úton felfüggeszti; a népnek pedig tudtul adja, hogy addig is, míg a közigazgatás vezetését szerb nemzeti alapon szervezendő bizottságok veszik át, „honárulás bűne alatt“ csak az „obdor“-nak engedelmessé kellé.

A lázadás területére ékelt jóérlmü lakosság körében természetesen nagy lett a rémület. A „Közlöny“ június 19-iki számában elkese-redve panasolja egy torontáli magyaremler, hogy a védekezésre még valamirevaló fegyverök sincs.

„ . . . Nyakunkon a rablócsoportok, — kiált fel. — Azok mindinkább növekednek számra és erőben; nekünk ellenben sem fegyverünk, sem lőporunk. Hónapok teltek el, hogy fegyvereket szorgalmazunk s alig kaphatónk Péterváradról 800 iszonyú nehézségü régi fegyvert. Nincs lőporunk sem, hogy a nemzetörség magát a lövésben begyakorolja. Iszonyú az elkeseredettség. Ez így tovább nem maradhat. Nekünk kellő mennyiségü jó fegyver kell, mert azt nem nézhetjük gyáván, hogy állomásnyira tőlünk naponként gyülekezzen a rablócsoport. Fegyverre kell szölitánunk a népet s kiirtánunk a lázadást, mely nemcsak körülöttünk, de közöttünk is felemelt fövel jár . . .“

S csakugyan ilyen volt akkoron a helyzet. A felkelök immár tényleg úgy viselkedtek, mintha meghódított ellenséges földön tartózkodnának. Az egyes községekre sarczot vetettek, a népet erőszakkal hajtották táboraikba és kényszerítették a hadiszolgálatra. A melyik falu vonakodott meghajolni parancsaik előtt: azt megrohanták és fölperzselték.

Így járt a többi közt Szent Mihály is, a Brezova csatornánál fekvő *oláh* község. Szent-Mihály ebben az időben: a polgárosítás előtt a végvidékhez tartozott ugyan, de Torontálmegye határán fekvő, élénk összeköttetésben volt a megyei közigazgatás alatt levő szomszédos falvakkal. Ezektől aztán értesült mindenről; megtudta, hogy az új magyar kormány legelső sorban épp a föld népének érdekeit karolta fel; megtudta, hogy a szabadság áldása, vallás és nyelvkülömbőség nélkül, egyaránt kiterjed az ország minden hű gyermekére. A szent-mihályiak tehát, megismervén

a való tényeket, a kísértés e napjaiban is, rendületlen hűséggel viseltettek az ország alkotmányos ügye iránt. A karlóczi tábor ügynökei váltig igyekeztek, hogy lázadásra bírják a szent-mihályiakat is, de sem a csábító szó, sem a fenyegetés nem használt. Sőt, a bujtogatókat elfogták és megkötözve Temesvárra küldötték.

A szorongatott község jól tudta, hogy ezen hazafias cselekedetéért a rácok bosszúja nem fog elmaradni. Az előljáróság tehát Damaszkín István verseczi szolgabíróhoz fordult és sietősen fegyveres segílyt kért tőle. Damaszkín, ámbár maga is szerb, megtántorithatlan buzgalommal támogatta ügyünket; s hatáskörében mindent elkövetett a dúló polgárharcz elfojtására. Megértvén a helyzet fenyegető voltát, készséggel hajolt a szent-mihályiak kérésére, s gróf d'Orsay Miksa kapitány vezetése alatt azonnal egy század dzsidást és egy század gyalogost küldött a falu védelmére.

Jól sejtették a szent-mihályiak: a felkelők támadása csakugyan bekövetkezett. Junius 30-án, éjjel a lakosság álmát egyszerre csak ágyúdörgés verte fel. Kétezer elszánt, vadkinézésű szervián kerítette körül a kis helységet. Roppant zavar, lárma támadt. Gróf d'Orsay riadót fuvatott, a harangokat megkonditották. S elkezdődött a kétségbeesett viaskodás. Gróf d'Orsay csapata azonban oly bátran küzdött, hogy a lakosság áldozatkész támogatásával, csakhamar megfutamította a szerbeket. Ámde, míg a dzsidás-század a támadókat űzte, egy csoport felkelő, lopva visszatért és tűzcsóvákkel felgyújtotta a falut. Öt helyen csapott fel a láng, végigfutva a szalmafedeles házakon. Mentésről a nagy szárazságban szó sem lehetett. Rövid másfél óra alatt hatvan épület égett porrá; s ami még legszomorúbb volt, a megriasztott lakosság még holmiját sem menthette meg a tüztengerből.

Katonáink közül csak hárman estek áldozatául a kemény összecsapásnak. De elvérzett maga a vezér: d'Orsay is. A vitéz századost, aki pedig a békéltetés szavával közeledett a hátráló felkelőkhöz, orozva ölték meg. Öt golyó fúródott testébe.

A harc lefolyásáról, — amely mintegy bevezetését képezi a további iendszeres hadviselésnek, — egy kikindai tudósító ekként emlékezik meg:

Nagy-Kikinda, jal. 3. A tegnapi napon nyert hivatalos tudósítás szerint szomorú való, hogy végvidékbeli Szent-Mihály község porrá lőn égetve a rabló csoport által. Gróf d'Orsay dzsidás ezredbeli kapitány, ki értekezni kívánt a rabló-csoporttal, szándékukat kitudandó, 5 golyó által térített földre, lovát külön 3 lövés találta.

Meggyilkoltatott két közvitéz s egy halálosan sebesített meg. A falnak csak romjai látszanak. Mennyi gyilkoltatott meg alakosok, nők, gyermekek közül, bizonyosan még nem tudatik. Mi történt a szomszéd helyeken, nem tudni. A nép iszonyúan meg van rémülve. Életre-halálra elszántan várja sok helyütt a támadást. A véghelyeken éjjel-nappal föl van a szegény lakosoknak minden holmijok szekérre rakva, hogy megmenthessék a mit menteni lehet. Ott áll búzatermésök a földön, nem merik learatni, mert a keresztek sokkal könnyebben fogja felgyújthatni a rabló-csoport. Kiszámíthatlan a kár és a veszteség. Félni lehet, hogy e boldog, termékeny évben a lakosok az éhhalál iszonyú karjaiba lesznek taszítva . . .

Szent-Mihály gyászos pusztulása riasztó hatással volt a jóérelmű közönségre. A jankiáltás, mely a hű község füstölgő romjai közül

A verseczi ütközet 1818 július 11-én. — (A' bécsi cs. udv. levéltárban őrzött eredeti után.)

felhangzott, nemcsak általános részvétet keltett, de feléleszté egyúttal a méltatlankodás haragját is. Főképp a fővárosban lőn nagy az elkeseredés. A háborgó közvélemény ingerülten követelte, hogy lépjen fel immár támadólag a magyar sereg s titorja össze kíméletlenül a rablócsordákat.

De valóban legfőbb ideje is volt a támadó fellépésnek, mert a ráczok, vérszemet kapván, most már sorba vették azokat a községeket, a melyek vonakodtak meghajolni az obdor rémuralma előtt. Csakhamar kirabolták Vljakováczt, mindjárt ezután Paulist, amelynek lakói közül több embert lemészároltak, köztük Andreovics kapitányt is. Az iszonyúan megcsonkított holttest fejét aztán karóra tűzték s öröm-üvöltések közt hordozták körül az égő faluban.

Egy-egy ilyen barangoló rácz csapat élén különben, — amint azt egy szemtanú is följegyezte, — gyakran lehetett látni magas póznára húzott emberfejet. Orvtámadásaik közben, mint az afrikai vad törzsek, e szörnyű diadalmi-jelvényt vitték rendszerint legelői.

Paulis kirablása után, július 11-én, még vakmerőbb lépésre vete-medtek. Nagy erővel egyenesen a Verseczen táborozó magyar sereg ellen intéztek támadást. Blomberg ezredes azonban, értesülvén közeled-tükről, haderejével eléjük ment és lovasságával oly kemény rohamot intézett ellenük, hogy teljes bomlás közt a kukoriczásokban kerestek menedéket. De ekkor előtört a gyalogság, s véres tusával innen is kiszorította őket. A négyezer főből álló felkelő-csapat rémült futással menekült tovább.

A győzelem fényes volt. A ráczok 303 halottat hagytak a csatatéren; 194 emberük pedig foglyul esett. A szervianusok egyik vezére: Jadics maga is elesett; a másik vezér Koics, úgyszintén az obdor biztos: Sztanimirovics fogságba kerültek. E két lázítót a temesvári haditörvényszék július 19-én felakasztatta.

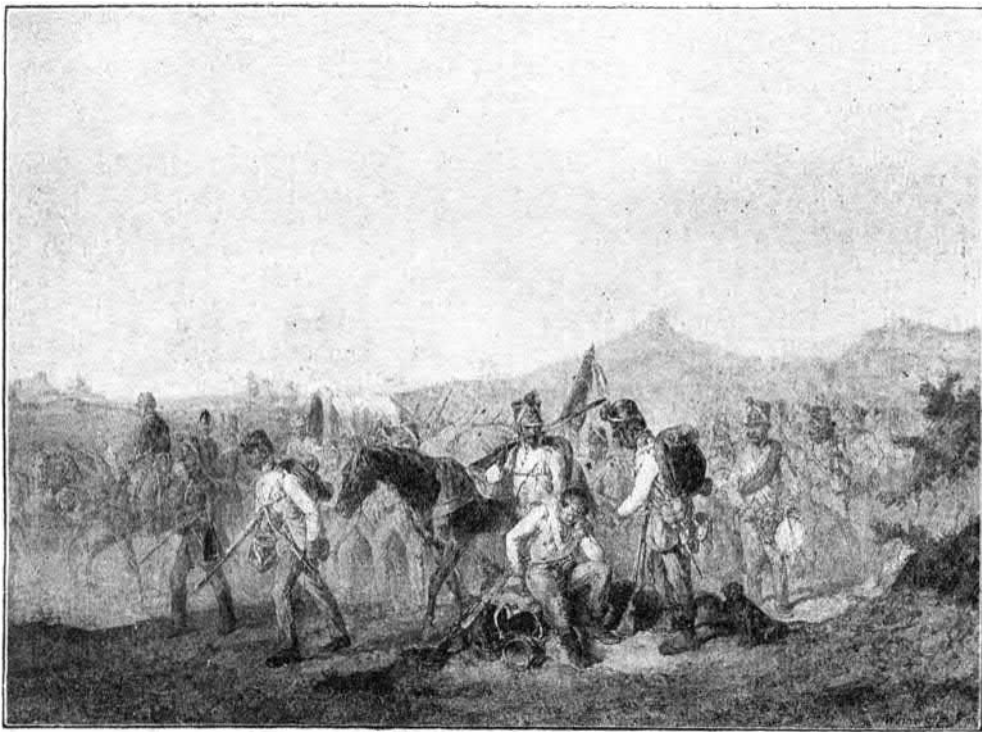
A hadisákmány közt igen érdekes zászlóra is akadtak. A lobo-gót ugyanis egy rugó segélyével, tetszés szerint, szerb- vagy osztrák-színűvé lehetett változtatni.

A verseczi kudarcz némileg megtörte a felkelők bátorságát. A Bánság szorongatott népe könnyebben kezdett lélegzeni, míg viszont a felkelők táborában a csüggedés jelei mutatkoztak. Még Rajasics is meg-hökkent; s hogy a lohadó harczikedvet felélessze, Pancsovára, a lázadás e politikai központjára sietett, a hol szenvedély-gyújtó szónoklatokkal bátorítá híveit a további kitartásra.

— Nem szabad csüggednünk — így szólt a többi közt egyik be-szédében, — hiszen az igaz háború csak ezután fog kezdődni. Ezt én mon-dom nektek, ki dicsekedhetem a legmagasabb udvar bizalmával. Bátorság tehát! A csorbát hamar kiköszörüljük. Aztán közel van a pillanat, midőn horvát testvéreink is segélyünkre jönnek. A vitéz bán serege már készen áll

a támadásra. Bizton remélem, hogy egyesült erővel leverjük a gógös és zsarnok magyart, s rövid idő múlva Pesten fognak lobogni a diadalmas szerb és horvát zászlók. Tehát csak előre az Isten és a szabadság szent nevében!

E közben megjött Bechtold tábornagy is, s átvette a fővezérletet. S erre aztán az egész vonalon megkezdődött a rendszeres háború, a mely váltakozó szerencsével egy huzamban csaknem tavaszig tartott. Alig virradt fel olyan nap, hogy egyik, vagy másik helyen kisebb-nagyobb összeütközés ne lett volna. Az Alvidék szikkadt mezőit véreső öntözte.

Hátráló osztrák csapatok. (Eredetije a bécsi cs. udv. levéltárban.)

Az éhes dúvadak temetetlen harezosok csontjain rágódtak. Rommá hamvadt faluk jelölték a hadak borzalmas útját.

A szerb lázadás egyik legerősebb fészke, mint tudjuk, Szent-Tamás volt. Magas földsánczokkal körülövezett táborhely; megrakva több ezernyi elszánt fegyveres néppel. Maga a felkelők vezére: Sztrati-mirovics is legörömbestebb e félelmetes odúban tanyázott. Itt tartotta főhadiszállását, innen intézte a hadviselés menetét.

Úgy az Alvidék, mint a főváros közönségének egyik leghőbb óhaját képezte, hogy mindenekelőtt a lázadás ez anyafészke szórassék szét. Bechtold tehát, nyilván a népszerűség okából, hajolva a közvélemény sürgetésére, hadműködése első céljául Szent-Tamás megvétele tüzte ki.

Ámde, Bechtoldnál, úgy látszik, hiányzott a hadvezér legelső kelleke: a titoktartás. Talán dicsekvésből, vagy az sem lehetetlen, hogy árulási szándékkal, terveit mindig előre kikürtölte. Így történt Szent-Tamás első tervezett ostromával is.

Bechtold július 14-ére tüzte ki a táborhely megtámadását; szándékából azonban annyira nem csinált titkot, hogy már napokkal azelőtt széltiben beszéltek róla, s így bizonyára a felkelőknek is jó eleve tudomására jutott az egész haditerv.

A szószátyár fővezér, ki Ó-Becsén táborozott, július 13-án éjfél-tájt négy hadoszlopban, minttervezé, csakugyan Szent-Tamás felé indította csapatjait. A támadó sereg 3000 gyalogosból, 1000 lovasból és három ágyú-ütegből állott. A terv az volt, hogy egy időben a szomszédos *Turia* ellen is intéztetik roham, s ennek bevétele után aztán az összes csapatok együttesen ütnek Szent-Tamásra.

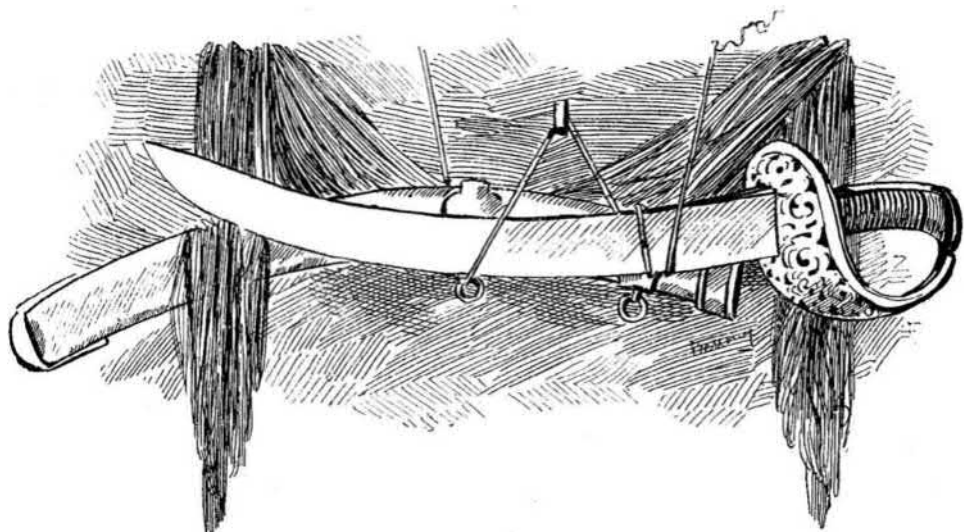
Csapataink, a hosszú úttól elcsigázottan július 14-én érkeztek Szent-Tamás alá, amelyet hatezer felkelő védett. A ráczok megelőzván a támadást, erős ágyutúzzal fogadták Eder tábornok seregét. Végre megszólaltak a mi ágyúink is. Három óráig tartott ez a golyóváltás, anélkül, hogy akár csapatainkban, akár a földsánczokon valami nagyobb kár esett volna. Bechtold erre, mint aki jól végezte dolgát, lefúvatott és seregét visszaindította Ó-Becsére. Innen, Becséről aztán mentegetőző levelet irt Mészárosnak, azzal védekezve, hogy Szent-Tamás csakis rendszeres ostrommal vehető be; ehhez pedig sokkal nagyobb erő kell, mint a mennyi neki áll rendelkezésére. Küldjenek tehát segélycsapatokat, ha azt akarják, hogy fellépésének sikere legyen. A segély megérkezéséig védelmi állásban kénytelen maradni.

Hasonló balszerencsével járt a turiai támadás is. A felkelők a Ferencz-csatorna hidját idején felszedték, s így csapataink nem hatolhattak a községbe. Ennél az ütközetnél merül fel legelőször a szabadságharcz oroszánjának, a hősök hőségének: Damjanichnak a neve. Mint őrnagy, a híres 3-ik honvédszászlóaljzat ő vezette először tűzbe.

Damjanich János szerb nemzetiségű szülék gyermeke; született Stázán 1804-ben. Katonai pályáját a bánági határőrségnél kezdte meg.

Az 1848-iki márcziusi mozgalmak már mint századost Temesváron érték. Damjanich a helyőrség tisztjei között úgyszólván az egyetlen volt, ki bátor szóval fejezte ki rokonszenvét a nemzet törvényes ügye iránt. Piret báró, a főhadparancsnok kivitte, hogy a magyar érzelmű százados az olasz csatátra vezényeltessék. Damjanich azonban csak néhány hétig maradt Radeckzy táborában; mihelyt hírért vette a honvédsereg szervezésének, azonnal áttételért folyamodott. A kormány örömmel vette a vitéz katona jelentkezését, s őrnagyi ranggal legott a 3-ik honvédszászlóalj parancsnokául nevezte ki.

Damjanich rohamosan haladt előre. Csakhamar ezredes, majd

Damjanich kardja. — (Eredetije az 1848—49-iki orsz. crcklye-muzeumban.)

önálló hadtest-parancsnok, 1849 elején pedig tábornok lett.

Sajátságos játéka a sorsnak, hogy első csatáit éppen saját fajrokonai: a rácok ellen kellett vívnia. Pedig Damjanich jó szerb volt, szerette népét, s odaadással munkált annak javán. Ámde átérezte, hogy a szerblakta föld csupán egyik alkotórészét képezi annak a magyar hazának, mely őseit oly testvériesen ölelte keblére; tudta, hogy a honfentartó magyarság a kivívott alkotmányos reformok áldásaiban részesíteni akarja a szerbeket is. Rút hálátlanságnak tartotta tehát, hogy éppen azon nagylelkű nemzet ellen emeljenek gyilkot, amelyik nekik tűzhelyet és szabadságot adott.

De azt is hamar átlátta, hogy népe csak boszúálló eszköz a bécsi kamarilla ármányos kezében. Harag fogta el, hogy annyira vak, s nyil-

vánvaló megcsalását észre nem veszi. Midőn pedig a lázongó rác z bandák még kegyetlenkedni is kezdtek, elborult kedélyvel, szégyenkezve fordult el fajától, mely annyira megbecsteleníti Brankovics György és Csernovics Arzén megszentelt emlékét.

Haragvó lelkének felgerjedése volt csak tehát az a híres kiáltvány, a melyet a közép-tiszai hadsereghez vonulása alkalmával bocsájtot t ki a lázadókhöz.

. . . „Ti kutyák! — így kiáltott fel, — én most elmegyek, de mondom nektek, békén legyetek. Mert különben visszajövök, s kiirtalak mind benneteket egyenként a föld színéről, s aztán magamat lövöm föbe, hogy az utolsó rácznak is magva szakadjon.“ . . .

Damjanich méltán kapta tehát a „rác zok réme“ elnevezést. De réme volt ő e vérzivataros időben a magyar nemzet minden ellenségé nek. Előtte a dicsőség járt, nyomán győzelem fakadt. A honvéd arcza lángbaborult, ha Damjanich nevét hallotta; s midőn a hős vezér diadalmas alakja megjelent előtte: büszkén és ujjongva rohant a legszörnyűbb viadalba. A veressipkás 3-ik és a 9-ik honvédszászlóalj Damjanich veze tése alatt vált oly rettenthetetlenné.

Damjanich, — így jellemzi egyik kortársa, — természetére óriás, minden viszontagság ellen megedzve, vitéz a hihetetlen vakmerő séig; vakon engedelmeskedve, a kit tisztelt. Dühös és kitartó a meg támadásban.

Agyuszó volt a legkedvesebb zenéje, csatározás a gyönyörűsége. Róla is el lehetett mondani, amit Shakespeare Percyről: „Ez embernek nincs jó kedve, hacsak reggelire hét-nyolez darab ellenséget agyon nem vert.“

A mennyire vakmerő volt: épp oly gyorsan föl találta magát. 1848 telén a rác zok egyszer éjjel támadták meg. A zordon időjárás, a dermesztő hideg daczára úgy ő, mint vitéz honvédjei mezítláb s ingben álltak ki és megfutamították az ellenséget.

A szabadságharezot nem küzdhette végig. Komáromnál egy sétakocsizás alkalmával lábát törte. Ki tudja, hogy hanyatló ügyünk nem fordult volna-e ismét kedvezőbbre, ha Damjanich ezt a balesetet elkerülheti?.. Hiszen éppen Debreczenbe volt menendő, hogy Görgeitől a fővezérletet átvegye.

Damjanich rajongó szeretettel csüggött Kossuth személyén. De vi szont Kossuth is végtelenül becsülte őt. Midőn betegágyánál meglátogatta, így szólt hozzá:

— Félkezemet adnám önnek a féllábáért.
 — Én pedig a nyakamat kormányzó úrért, — válaszolta Damjanich,

Gróf Guyon Richárd honvédjei élén. — (Egyko ru rajz.)

Damjanich azonban még így bénán sem tudott tétlenül maradni. Ideiglenesen átvette az aradi vár parancsnokságát. Itt érte a világosi gyásznapi híradás. Görgei tanácsára aztán ő is feladta Aradot. S ugyanabban a várban, melynek még néhány hét előtt parancsnoka volt, hurczolta bitóra az önkény boszúja.

Bechtold szent-tamási kudarcza új tápot adott a lázadásnak. Most már az a néhány szerb község is a felkelőkhöz csatlakozott, a mely eddig félelemből nyugton maradt. Így július 15-én, támogatva a Tiszán átkelt csajkásoktól, Ecskán és Táráson ütött ki a zendülés. Kiss Ernőnek nagy erőfeszítést kellett tennie, hogy megfékezhesse őket. Kisebb arányú, de véres viadal volt ez is. Az összeütközésről maga Kiss Ernő, ki Ecskán foglalt állást, ekként emlékezik meg Vukovicshoz írott egyik levelében:

. . . „Soha sem feledem el, — írja — július 15-ét, amikor 8000 ember és 22 ágyú ellen két század lovassággal és öt század gyalogsággal harcoltam és teljes hat óráig megakadályoztam az ellenségnek Ecskára betörését. Sikertült ugyan őt veszteséggel visszavonulásra kényszerítenem, de helyzetem vészteljes voltát is láttam ez alkalommal. Szegény, szegény Bánát! ... Mi tudunk is, fogunk is egyes harczokat kivívni, de arra, hogy őket egészen legyőzzük: ágyuk kellenek és 40 ezernyi sereg“ . . .

A csajkások azzal állottak bosszút a győzelmes vezéren, hogy eleméri gyönyörű kastélyára rátörtek; s azt kirabolván, felgyújtották.

Ugyanazon a napon, a mikor Kiss *Ernő* az écskai harczot vívta: *Futok* mellett is volt egy véres csata, amely azonban szintén csapataink győzelmével végződött. Itt tűnt fel először hősies bátorságával *Woronieczky* Miczisláv, (szül. 1824, f. 1849.) ez az eszményies lelkű szép és fiatal lengyel herczeg, ki lángoló szeretettel sietett hazánk védelmére, s aki ügyünkért, alig 25 éves korában, életének derűs tavaszán mártírhálált szenvedett.

Két nap múlva: júl. 17-én *Földvárnál* zajlott le egy újabb, heves ütközet. A csata lefolyásáról Bechtold hivatalos jelentésében ekként emlékezik meg:

Ó-Futak a római sánczoktól mintegy 1400 lépésnyire lévén, már fekvésénél fogva a sánczban levőknek keze ügyében van. Így történt, hogy ájul. 14. és 15-iki ütközet után, 16-án ugyan a megtámadás a sánczokból nem történt, s 17-ikén a mieink bírák Földvárt, akkor éjjelre kirendelt előőreinket azonban a sánczokból észrevétlenül kinyomuló lázadók egyszerre ágyulövésekkel támadták meg. Három óráig tartó lövöldözés után a mi tüzéreink kisebb ütegű ágyúikkal nem működhetek többé és a csataláncznak vissza kellett húzódnia. Hanem Ripp (alezredes a Ferdinánd-huszároknál) és Bergmann (százados a Ferencz-Károly gyalogezrednél) rohamcsapatokra oszták a sereget s ekkép az ellenséget zavarba hozták, hátrálni kényszerítették, s a mieink a hely birtokában maradtak. A szerb lázadók azalatt baromi kegyetlenséget tanúsítottak: raboltak, gyilkoltak, gyújtogattak, a csecsemőknek sem kedveztek, s a sérülteket megcsonkították.

Tény, hogy a rácok ez alkalommal a szokottnál is szörnyűbb kegyetlenségeket követtek el. Midőn Földvár ismételt küzdelem után csapataink birtokába jutott, néhány katona fölkutatta a templomot is, hogy nincsenek-e ott, a mint az a szerbeknél szokásos vala, fegyverek elrejtve. Amint benyitnak: vérfagyasztó látvány tárul szemük elé. A templomhajó közepén, csaknem az oltár előtt *gyermekfejekből* rakott gúla emelkedik. A gúla tetején szerb zászló, egy öt-hat éves szöke

Herczeg Woronieczky Miczisláv Venczel. — (A vértanú 1848-iki arczképe után.)

fiúcska beütött koponyájába szorítva. Köröskörül sűrű, megaludt vér. A gazok harminczhét ártatlan gyermeket mészároltak le, s fejeiket, kannibáli kedvteléssel az Isten házába rakásra gyűjtötték. Csoda-e, ha maga Damjanich is undorral fordult el e bestiáktól?! . . .

Júl. 23-án *Uzdinnál* és *Pancsovánál*, aug. 1-én *Szent-Tamás* határában (itt esett el gróf Zichy Ferencz őrnagy), aug. 3-án *Neusiczánál*, aug. 5-én *Szárcsánál* s *Ernesztházán*; aug. 6-án *Vrecsejágón* és *Járéknél*;

aug. 13-án *Verbásznál* voltak apróbb, de heves összeütközések, amelyek azonban legtöbbszörre a felkelők vereségével végződtek.

A. főváros közönsége lázas izgalommal kísérte a délvidéki harcok folyását. Örült, ha győzelem híre érkezett, lehangoltság vett rajta erőt, midőn egy-egy sikertelen támadásról értesült. Bechtold, a fővezér ellen hovatovább nagyobb lett az ingerültség. Tudatlansággal, sőt egyenesen árulással vádolták. S e vádban tényleg sok igaz volt, mert Bechtold, a helyett, hogy elhatározó csapást mért volna a felkelőkre, erejét szétforgácsolta, s jelentéktelen összeütközésekben találta kedvtelését. A szerb táborok meg bántatlanul állottak mindenütt; pedig ezek szétszórása nélkül szó sem lehetett a lázadás elfojtásáról.

Hasonló lázas hangulat uralta az országgyűlést is. Itt is forrongtak a kedélyek, senki sem volt megelégedve a dolgok ilyen menetelével.

Mészáros, hogy a háborgó közvéleményt megnyugtassa, aug. 10-én maga ment az Alvidékre, s beutazván az egész harctér, személyesen intézkedett a további teendőkre nézve.

Utjának eredményéről, aug. 16-án az újonczozási törvényjavaslat tárgyalásának megkezdése előtt számolt be a képviselőháznak.

Mészáros, mint katonaviselt ember nem volt mestere a szónak, de felszólalásait, ha arra alkalom kínálkozott, szerette humorral fűszerezni. Így tett most is.

. . . Nem mondhatom, — így kezdte beszédjét, — hogy megjártam Tolnát-Baranyát, hanem megjártam Torontáli és Bácsot. És ezen sétaközben sokat tapasztaltam, amely nagy reményt nyújt a későbbi időkre nézve ... A perlaszi tábortól kezdve csaknem a Dunáig láttam valamennyi sereget és örömmel tapasztaltam, hogy akármilyen fajú és nyelvűek legyenek azok, úgy vannak lelkesülve, hogy a közös célnak, melyet elérni akarunk, tökéletesen meg fognak felelni. . . Mé& eddig mindig nagyobb erőt vertek vissza; és hogyha igen nagy erő nem volt ellenük, mindig győzelemmel tértek vissza a táborba. A mai „Közlöny“ is a Neuzina, Jarek és Verbász helységek melletti győzelmeket jelenti.

A *katonaságról* nem mondhatok mást, mint hogy a katonaság kötelessége terén áll. A *nemzetőrökről* be kell vallanom, hogy azon kevés idő, melyet a táborban töltenek, katonai szempontból véve a dolgot, nem helyeselhető: mindazonáltal nagy hasznot hajtott. Mert ez által némely süvöltő bogarakkal megismerkedtek, a bátorságban is előre haladtak, mire egy kis szükségük is van: rendben és engedelmességben nyertek sokat. Amit leginkább ki kell emelnem, azok az *aradi tüzérek*, kik úgy viselik magukat, mintha rég szolgáló tüzérek volnának. (Éljenzés.) Máris jól lőnek, úgy, hogy nem nézik mennyi ellenség van előttük, hanem hogy hol az ellenség. Másik az, hogy néhány aradi és békési lovas, mikor kitélt idejük, tovább is a táborban maradtak. Az *önkéntesekről* akárhol vannak, nem lehet mást mint jót mondani.

Ugyanis akárhol állanak, mindenütt teljesítik kötelességüket. Van ugyan némely emberi gyarlóság bennök, de azon is keresztül esnek, amiért ezen gyengéjüket közönyt nyel betakarom.

Általmegeyek a Duna és Tisza közötti térre. És örömmel kell jelentenem, hogy a tolnai nemzetőrök megesküdték életre-halálra, hogy megtartják helyüket. És amint szemükbe néztem, láttam, hogy Ígéretük igazsággá fog válni. A jász-kúnok is derék emberek, jó katonák, különösen a lovasság kitünteti magát; csak az a kár, hogy igen nagyra nőtt Bácsban a kukoricza, mert még többet is tettek volna; azonban az ütközetnél mégis azon jó történik, hogy míg az első vonalbeliek használják az alkalmat s lekaszálják a földet, hogy a lovasság keresztül kasul járhasson. Szinte

Részlet Szent-Tamás ostromából. — (Egykorú rajz.)

jót lehet mondani a bácskaiakról, kik, különösen a szabadkaiak és a bácskaiak, némely ütközetben derekasan viselték magukat. Ezek közt is találkoztak önkénytesek, kik a táborban maradtak.

Ha talán valamit elfelejtettem mondani, csak azt nyilatkoztatom ki, hogy ezen táborozás, ha mindjárt vérbeli és pénzbeli kárára volt is az országnak, mindenestre azon hasznára volt, hogy a nemzetőrök, kik ott táboroznak, megszokták a rendet, engedelmisséget, ágyúdörgést és jövődöben hasznára lesznek a hazának. Azt az egyet kell kijelentenem, hogy mivel vaspályán és gőzösön szeretünk járni, alig bírjuk elvárni az eredményt és mindenáron szeretnénk gyorsan előhaladni. Noha katona vagyok, mégis az emberi bánást választottam, mert hasznunk van az emberekben és még több hasznunk fog lenni.

Azon két czél között kellett választanom: akarunk-e mindjárt eredményt véráldozatokkal, vagy később kevesebb véráldozattal. Én elhatároztam magamat a kevesebb véráldozatra; így későbbben érünk célra, noha már nagyon szeretnénk is híreket hallani. A háború nagy harczjáték, bizony drága játék, s a szerencsekerékhez hasonlít. Annyira, mennyire embertől kitelik kiszemelni, mondhatom, hogy száz eseményesség (chance) között hatvanöt, vagy hetven részünkre van, s csak harmincz az ellenség részén. Ha tehát nem csalódom, bizonyosan nem sokára valami jót fogunk hallani.

Nem felejtetem el Szeged városát, melynek hazafiúi szeretetét és készségét nem lehet elegendőképen dicsérnem. Mit a katonaság átszállításánál, a betegek és sebesültek ápolásánál tenni kellett, úgy hogy a sebesültek, még azok is, kik élet-halál közt feküdtek, azt mondák: „nem bánkódunk sebeink miatt, bárcsak tovább szolgálhatnánk a hazának.“ Ugyanezt lehet mondani Bajáról is, mely város szinte mindent készséggel teljesít.

Végre, hogy személyekről szóljak: Szentkirályi biztos ur (éljenzés) különös erélyességgel működik a táborban. És igen nagy hatással van a nemzetőrökre, az egyetértésre és kiegyenlítésre. Soha jobb választást nem lehetett volna tenni. Szinte dicsérettel kell említenem Török Gábor élelmezési biztos urat. Úgy szinte a torontál-megyei élelmezési biztost, szerencsétlenül elfelejtettem nevét. (Egy hang: Vukovics 1) Nem Vukovics, ez királyi biztos, akiről szinte nem mondhatok mást, mint Szentkirályiról. Meg kell emlékezni még Horváth Antal bácsi főispán úrról is, ki, bár karja eltört, kötésben hordozva karját, szinte ott működik a táborban. Vannak még több egyének, hanem ezek legyenek azon általános elismerésben és dicséretben részesek, melyet a tisztelt Ház mindnyájoknak szavazni méltóztatik ...

A hadügyminiszter ezen kecsegtető nyilatkozata után az izgalom némileg lecsillapult. Csapataink harczikészsége reményt nyújtott, hogy a lázadás mégis csak elfojtható lesz. Ami bizonyára rövidesen meg is történik, ha Mayerhoffer, a kamarillának ez a körmönfont és tevékeny eszköze nem tartózkodik az Alvidéken.

Mayerhoffer, támaszkodván az udvari-párt tekintélyére, lassan-lassan minden befolyást kezébe kaparitott. Sztratimirovics, Knizsanin, sőt maga Rajasics karlóczai érsek is egyszerre csak öntudatlan figurái lettek annak a vakmerő sakkjátszmának, a melyben a húzásokat, bécsi sugallatra, itt a Délvidéken immár kizárólag Mayerhoffer tette.

A ravasz konzul két irányban szötte cseleit. Egyrészt a felkelésnek volt a gyámola és irányítója; másrészt pedig a hadsereg tisztjeit igyekezett ügyünkől eltántorítani.

Mert ekkor még a rendes katonaság honvédeinkkel együtt küzdött a lázadók ellen; ekkor még zászlóink egy táborban lengtek. Ekkor még, legalább külső látszatra, maga az uralkodóház is segítő kezet nyújtott a belzavarok elnyomására. Bechtold és a többi törzstisztek

Bem, mint a bécsi mozgóórség parancsnoka. — (Bécsben készült egykorú rajz.)

kinevezését a király írta alá. Sőt, aug. 20-án kibocsájtott kir. rendelettel 'még a külföldön tanyázó magyar ezredek is hazarendeltettek. Ezek közül a 4. 9. és 10-ik számú huszárezred, továbbá a 34-ik és a 60-ik gyalogezred tényleg meg is jött, s résztvett a további hadjáratban.

Mayerhoffer azonban mindezekkel nem törődván, éppen e sor-katonaság főtisztjeire vetette ki hálóját. Érintkezésbe lépett velők, leveleket írogatott nekik és formaszertint áruulásra csábítgatta őket. S fondorkodása nem maradt eredmény nélkül. Az idegen származású tisztek, kik különben sem rokonszenveztek törekvéseinkkel, kötelességeiket kezdték elhanyagolni. A nyert előnyöket nem zsákmányolták ki; sőt, lassú hadmozdulataikkal azon voltak, hogy a felkelők lehetőleg kiméltessenek. Mayerhoffer, amint később bebizonyult, nemcsak Blomberggel, de a nagyhangú Bechtold báróval is összeköttetésben volt, s többször titokban még találkozott is velők. Éppenséggel nem lehetett tehát alaptalannak mondani azt a gyanút, hogy a fővezér egy kézre dolgozik a kamarilla megbizottjával. Különben kiviláglott ez mindjárt a folytatólagos csatározások közben..

Bechtold, csapaterősítéseket nyervén, Mészáros hadügyminiszter utasítása folytán Szent-Tamás újabb megostromlására készült. Taktikája megint ugyanaz volt, mint az előző sikertelen roham alkalmával. Már napokkal előre dobra ütötte, hogy a támadást augusztus 18-án fogja intézni.

— Majd megmutatom én a ráczoknak, — kiáltotta fel öntelten, — kivagyok én! Földig rombolom Szent-Tamást, ezt a nyomorult sárfészket. A hydra fejét aztán Titelben és Karlóczán vágom le.

A harczszomjas csapatok hittek szavainak. Önbizalmukat még növelte a kún nemzetörök diadala, a kik Szent-Tamásnál, a tanyai kukoriczáson, a Verbász felé nyomuló 2500 főnyi felkelő-sereget megfutamították.

Bechtold csakugyan rászánta magát az ostromra. Hadiszállását már két nappal előbb Ó-Becséről Verbászra helyezte át. A megállapított haditerv szerint nemcsak Szent-Tamás, hanem a szomszédos Turia is egyszerre vala megtámadandó.

Augusztus 18-án reggel hat órakor Wollenhoffer dandára a kiskéri útról a Ferencz-csatorna hídjá ellen legott megkezdte a támadást. S míg maga Bechtold Szent-Tamást lövette: azalatt Bakonyi gyöngye csapatjával a verbászi út felől próbált a városba hatolni.

S mind a három oldalon megindul a viadal. Wollenhoffer dandára oly erővel ostromolja a hídfőt, hogy már-már birtokába jut. A szerbek

ágyúí lassanként elnémulnak. Csapataink ellenállhatlanul törnek előre, mind előbbre.

A verbászi vonalon szintén győzelmesen lobognak zászlóink. A Sándor-gyalogosok már fent vannak a várost övedző földsánczon. Rettenetes szuronyharcz fejlődik. Ember ember ellen küzd. A szerviánusok kétségbeesetten védik magokat, de katonáink szilaj rohama előtt nem állhatnak meg, s hátrálni kezdenek.

Bem József honvédtábornok. — (Nagy-Szebenben kiadott egykorú fénynyomat után.)

Bechtold, a diadal pillanatában, midőn Szent-Tamás immár majdnem kezeink közt van, egyszerre csak visszavonulót fuvat. Maga beszünteti az ágyúzást, Wollenhofferhez pedig futárt küld, hogy tüstént hagyjon fel a hidfő ostromlásával. A hid védelmében lekötött felkelők most a verbászi sánczokra rohannak, s a szerviánusokkal egyesülten sikerül visszaszoritaniok a vitéz Sándor-gyalogezredct. Érré aztán Bakonyi dandára is hátrálni kénytelen.

De ennek következtében a Turia elleni támadás sem sikerült. Az ostrom alól felszabadult szent-tamásiak Turiára siettek, s visszaverték Kolowrat seregét is.

Csapataink minden ponton becsülettel állták meg helyüket, s ha a vezérek nagyobb erélyt fejtenek ki, biztos lett volna a teljes győzelem. Főképp a Galicziából hazaszökött Württemberg-huszárok fejtettek ki ez alkalommal csodás hősiességet. Maga Lenkey és Fiáth vezette őket újabb, meg újabb rohamra. A derék fiuk közül több elesett, számosan megsebesültek. A vakmerő, lelkes főhadnagyot, Fiáth Pompejst, aki annyi viszontagság közt hazavezette őket, egy ágyúgolyó marczan-golta szét.

Bechtold hosszú jelentésben számolt be Mészáros hadügyminiszternek újabb kudarczáról.

. . . „Támadásunk eredménye az lön, — így mosakodik, — hogy mi daczára minden megerőltetésünknek és seregeink vitézségének, Szent-Tamás és Turia birtokába nem juthattunk, lankadtan, azonban jó renddel elfoglalt hadállásunkba visszakeltünk“ . . .

Második, aug. 22-én küldött újabb jelentésében, mintegy bizonyágául annak, hogy őt mulasztás nem terheli, nagy dicsérettel emlékezik meg az ostromló sereg vitéz magatartásáról s többeket névszerint is főlemlít.

„ ... Az egész sereg tántorithatlan bátorságát, — írja — dicsérettel kell említennem, mely mindén rendeleteimet, a legnagyobb lelkesedéssel pontosan teljesítette. Különösen kiemelendők: *Aulich* alezredes tanúsított rendületlensége és ügyessége miatt. *Schonát* kapitány, aki Wollenhofer vezérőrnagy oldalán hasznos szolgálatot tett. *Zeh* tizedes, ki egy fél 6 fontos ágyútelepet ügyesen vezényelt. Különösen pedig *Adler* tizedes, a Sándor-ezredből, ki élte koczkáztatásával a legveszedelmesebb ágyúzás közt, a sebesültek megmentésében kitüntette magát.

A Württemberg huszárezred kapitánya *Lenkey* derék századával a legveszedelyesebb helyeken vitézsége kitűnő jeleit adá, valamint bebizonyítá azt, hogy a század a kegyes bocsánatra, minden kivétel nélkül valódilag érdemes.

Fiáth Pompejus egy ágyúgolyó által nehéz sebet kapott s ámbár ezen derék tiszt felgyógyulásában kételkedtünk, mégis ahhoz reményt kötünk.

Fiáth Pompejus az ágyútelep jobb oldalán a második szárnyat vezénylél, kinek elestével *Harsányi* őrmester vette át a vezényletet, ki is a visszavonulás alkalmával a 6-ilt ágyút, melynek rúdja egy ágyúgolyó által összezúzatott, kartácsok és golyók zápora közt visszahozta, mely alkalommal *Harsányi* őrmester és *Kaszás Samu*, *Boció János*, *Szabó István*, *Márkus Péter*, *Böszörményi Ferencz* közvitézek, s egy-néhány honvéd a 6-ik zászlóaljából visszamenvén, a 6-ik ágyú mellett elesett két tüzért is szinte megmentették.

Ennek utánna egy segédtiszt jelentésére, miszerént a sánczoknál elesett három egyén elhozattatnék, ismét *Harsányi* őrmester, *Bódog László* tizedes, *Juhász*

Ferencz őrvezető, *Kaszás Samu*, *Perekó Mihály*, *Szabó István*, *Korotnoky Dani*, *Holossy József*, *Bodó János* és *Márkus Péter* közvitéz önkénytesek a sánczok hosszában lementek, de senkit sem találtak, minthogy az elesettek már megmentettek ..

Végül Turia ostromáról számol be, s sajnálatát fejezi ki *Neffzern* százados eleste fölött; *Pyrker* őrnagy, *Horváth* hadnagy, továbbá *Sturm* őrmester és *Cserepes* nevű dobos vitézségének pedig meleg elismeréssel adózik.

Jellemző, hogy veszteségeinkről egyik jelentésében sem teszen említést. Később, a hivatalos lapban jelent meg ugyan egy rövid kimu-

Részlet Fehértemplom ostromából.

tatás, amely az elesettek számát negyvenre, a sebesültekét pedig százra teszi; a szállongó hír azonban kétszázötven halotról beszélt.

Ugyanezen a végzetes napon, — aug. 16-án, — *Fehértemplomnál* is volt erős ütközet, amely azonban fegyvereink győzedelmével végződött.

Fehértemplom ebben az időben, mint szabad katonai város, a bánási oláh határőrezred székhelyét képezte. 1848-ban mintegy hétezer ember lakta, vegyesen németek és románok, s néhány száz szerb.

A kis város, már fekvésénél fogva is, kezdettől fogva szálla volt a „szerb nemzeti bizottság“ szemében. Az obdor kiküldöttjei ismételt kísérletet tettek, hogy lázadásra bírják, de sikertelenül. Fehértemplom lakossága, épp úgy mint a szent-mihályiak, rendületlen hűséggel viseltetett az ország alkotmányos kormánya iránt.

A szerbek még június közepén, első szervezkedésük alkalmával Sztanimirovics vezetése alatt rátörtek Fehértemplomra és a városban levő ágyuk és lőszerrek átadását követelték. Dreyhann őrnagy, mint tudjuk, a lakosság tiltakozása ellenére, a kívánt hadiszereket maga vitte a felkelők táborába; sőt a határőrség egyik tartalék-századát is rendelkezésükre bocsájtotta. S hogy Fehértemplom a nagyobb veszedelemtől legalább rövid időre megszabadult: az csakis Maderspach Ferencz századosnak vala köszönhető, ki az elárult lakosság élére állva, földszocokkal sietősen megerősíté a várost.

Az első vihar elvonulása után a város polgársága feliratilag egyenesen a királyhoz fordult oltalomért.

. . . Midőn Fehértemplom, — így esdekelnek, — hűségesen hódol Felséged azon legfelsőbb rendeletének, minél fogva a végvidék a magyar minisztérium alá rendeltetett: ugyanakkor a bánóság két határőri ezredének kerületeiben Felséged azon rendelete ellen szerb polgártársaink által felkelés rendeztetik.

És ezen mozgalom akadálytalanul terjesztetik s igazgatlak ugyanazon többségek szemeláttára, melyek e pillanatig minden politikai mozgalmat el szoktak volt taposni. Mi egy helyen rendes és törvényes, az más helyen a jó ügy elárulásának tekintetik. Azok, kik *a felkelést vezetik, szintűgy hivatkoznak Felséged akaratjára, mint azok, kik Felséged magyar minisztériumának tekintélyét megismerik.* Felséged szent nevével tehát az egyik fél bizonyosan visszaél . . .

Ily körülmények közt Fehértemplom hű német és oláh lakosai előtt csak azon szörnyű választás áll: vagy szerb laktársaik és vidéki testvéreik ellen fegyvereket villogtatni; vagy a felkeléshez csatlakozva, a honárulás bűnébe esni . . .

Kérvényük, mely egyszerű szavakkal oly hüen tárja fel az akkori helyzetet, a legmagasabb helyen elfogadtatott ugyan, de érdemleges választ soha sem kaptak reá.

Feljajdulásukkal azonban azt mégis elérték, hogy az áruló Dreyhann, a magyar kormány közbelépésére, elmozdított állásától, s helyét, mint a város parancsnoka, a közkedveltségű Maderspach Ferencz foglalta el. Sőt Vukovics kormánybiztos még 750 fegyveres határőrt is küldött védelmükre.

A hangulat egyszerre megváltozott a derék városkában. A német lakosság, a kormány örökös figyelme által felbuzdulva, maga is nem-

zetőr-csapatot szervezett; s Maderspach okos vezetése alatt immár aggodalom nélkül mert szembeszállani a felkelőkkel, akik újabb, meg újabb kísérleteket tettek meghódítására. Így, aug. 2-án, egy szervianus-csapat, mely a közelben portyázott, két követséget is küldött Fehértemplomba, hogy a várost megadásra bírja.

— Rablókkal és gyilkosokkal nem állunk szóba, ezeknek statárium és hóhérvétel való! — felelte az agg Zinser, a város egyik legérdemesebb polgára.

Ez önérzetes válaszra a felkelők fegyveres támadással feleltek. Nekibőszülve két rohamot is intéztek Fehértemplom ellen, de mindakétszer véres fővel voltak kénytelenek a város földsánczai alól menekülni.

Maderspach azonban nemcsak a gondjaira hagyott város biztonsága felett örködött, de a környéken csatangoló felkelő-bandák ellen is sikeres működést fejtett ki; egy-egy kisebb elszánt nemzetőrcsapat, villámgyorsan, mint a bézei sas, reájok csapott és aztán lefegyverzé őket.

Maderspach vas erélye és szívós kitartása nagy riadalmat okozott a vrecsejági szerbek között. Attól tartottak, hogy a vakmerő parancsnok egyszer csak meglepi és szétszórja táborukat. Ezt megelőzendő, abban egyeztek meg, hogy ők lépnek fel támadólag, s bármily véráldozattal is, egyszersmindenkorra végeznek ezzel a makacs emberrel, aki annyi galibát okoz nekik.

Augusztus 17-én alkonyaikor csakugyan mintegy ötezer marazona szervián indult el Knizanin és Bobulics vezetése alatt a vrecsejági táborból Fehértemplom megostromlására. Már későre járt az idő, midőn a város közelébe, a Nera partjához értek.

Ezen az estén épp erős zivatar keletkezett. Villámos barna felhők kavarogtak a sötét égbolton. Egész éjjel zuhogott az eső. Fehértemplom fáradt népe, nem is gyanítván a küszöbön álló veszélyt, mély álomba merülten pihent. Csak a torlaszokon virrasztóit egy-egy polgár-katona, de a tomboló vihar elől az is csakhamar földél alá menekült.

A város éjszakai részén, a Versecz felől elterülő szőlőhegy csilagsánczának a védelmére, még este ötven nemzetőrt rendelt ki az óvatos Maderspach. Egy kis ágyút is adott melléjük, hogy esetleges meglepetés esetén jelt adhassanak. Az őrség azonban hajnal felé, — abban a hiedelemben, hogy támadástól már úgysem kell tartani, — szintén nyugvóra tért.

Úgy látszik, hogy a felkelők kémei tudomást szereztek erről az elbizakodásról, mert szürkületkor Bobulics ezer szerviánnal hirtelen

meglepte az alvó őrseget, egyrészt lemészárolta, a többit pedig megfutamítá. Ezzel a csillagsáncz egyszerre a kezébe került, s a városba vezető út nyitva állott előtte. S mindez annyi körültekintéssel, oly villámgyorsan történt, hogy Fehértemplomban mitsem vettek észre.

Most aztán a felkelők, tervök sikerén fölbátorodva, egetverő zajjal, mint az áradat nyomultak a város felé. Bobulics a nemzetőrség lefoglalt kis ágyúját megfordíttatja és Fehértemplomot kezdte lövetni. A kartácsok tüzet fogtak és több ház kigyúlt.

A váratlan támadásra óriási zavar és ijedelem támad a hajnali szenderéből felriasztott városkában. Az utcák jajveszékli közönséggel telnek meg. A polgárság védelmi-eszköz után kapkod, a sorakozó őrserg nem tudja, mihez fogjon. Maderspach, a parancsnok tartja meg csupán szokásos hidegvérét. Tüstént riadót fuvat, megkondíttatja a templomharangokat, s csatarendbe szedvén seregét, roham-lépésekkel siet a támadás visszaverésére.

De a miglen Maderspach Bobulics bős csapatját igyekszik fel tartani: azalatt Fehértemplom egy másik, védtelen oldaláról Knizanin háromezer emberrel szintén a városba tör, néhány percz alatt a piacon terem, s csaknem ellentállás nélkül a rácz-negyedbe vonul, hogy az itt lakó szerbeket vonja magához. A ráczok, azt gondolván, hogy a város immár Knizanin birtokába került, minden habozás nélkül az előnyomuló szerviánusokhoz állanak, s ablakokból, padláslyukakból saját fehértemplomi polgártársaikra kezdenek orvul lövöldözni.

Maderspach szerencsére észreveszi az újonnan keletkezett veszélyt s csapatját megosztva, hirtelen visszafordul. Bobulics visszaszorítását a nemzetőrség parancsnokára: a vitéz Verbovszkyra bizza, maga pedig Knizanin szerviánusaival veszi fel a viadalt. S erre minden vonalon iszonyú küzdelem fejlődik. Roskadozó aggok, serdületlen gyerkőczök ragadnak fegyvert, s a kétségbeesés elszántságával csatáznak Maderspach oldalán. A rémes harc utcáról utcára húzódik. Minden kapualj, minden szöglet, egy-egy újabb halálonító összecsapás színtere.

Maderspachnak hat mozsárágyúja van. Ezeket is előveszi. A kis ágyúk megdördülnek, s apró golyóik véres barázdákat vágnak a ráczok gomolygó soraiban. De elfogy a töltés. Sebaj! Van a szerviánusoknak. Vakmerő asszony nép, nem törődve a halállal, a csata színhelyére rohan, s mintha illatozó virág volna, bátor kézzel szedi össze az ellenség el lövődözött ágyúgolyóit, s kötényszámraj hordja Philippovszky tüzérparancsnoknak. S a kis ágyúk csakhamar ismét megszólalnak.

Nyolczszor-tízszer, mindig nagyobb dühvel, egyre elkeseredettebben ujul meg a roham. A küzdők üvöltése, a haldoklók jajkiáltása,

A veres sipkás. (Egykorú rajz után.)

az ágyúdörgés és puskaropogás őrzítő hangzavara tölti be a lőporfüstös levegőt.

Pirkadó hajnaltól késő délutánig, több mint *tíz órán* keresztül tart ez az iszonyatos tusa; míg végre, ozsonatájt, a felkelők kimerültén hátrálni kezdenek, s még egy utolsó megfeszített szuronyrohammal végkép kiüzetnek a városból.

A küzdelem véres, a veszteség nagy Volt, hetvenöt ház csak a tűz martalékául esett; de annál dicsőségesebb a diadal. Katiburgi Maderspach Ferencz, a hős védő ezen a napon írta be nevét a szabadságharcz történetének lapjaira.

De a diadalmas harcznak volt még egy komor utójátéka is. A város közönsége annyira elkeseredett a fehértemplomi szerbek gaz árulásán, hogy bosszútól lihegve, megrohanta őket és többet megölt közülök.

Az emlékezetes ostrom lefolyását egy szemtanú azon hevenyében ekként írta le:

Tizennégy órai ágyúzás és puskázás után Fehértemplom megmentetett. A történet folyama következő:

Aug. 17-én nemzetőreink, határőreink és a fehértemplomi polgárkatonaság, — ezekből állott Fehértemplom őrsége, — egész nap fegyver alatt volt. Langenfeld és Kussich helységek felől szénaboglyák lángba borulva látszottak, nem sokára a Néra folyón létező fehértemplomi malmok legszebbike az ellenség által felgyújtott, egyes lövődözések történtek, de a város megtámadva nem lett.

Másnap, aug. 18-án reggel roppant záporosöben támadták meg a verseczi oldalon épített redoutot a szerb csoportok, mely ötven fehértemplomi lakos és egy Oraviczából segélyül küldött mozsárgyucska által volt védve. A nagy esőben nem sejtve megtámadást öreink, álomnak adták magukat és így váratlanul lepettek meg; húsz közülök meglövetett, a többiek hátrálni kényszerültek, az ágyút az ellenségnek hagyva martalékul.

Reggel félöt órakor már az egész város körül volt fogva ellenséggel, s három helyen 9 ágyúval ostromoltatott. A sűrűn hulló eső közben a város népe mély álomba merülve; az ellenség folyvást előbbre nyomult; hat, három és egyfontos ágyúgolyói keresztülczikkázták a város minden részeit; kartács és puskagolyók sűrűn hullottak.

Az összes városi lakosság legnagyobb zavarban és kétségbeesésben volt. Az ellenséges ágyúzás egyfelől d. u. 2-ig, másfelől félnégyig tartott. Tömérdek szalma, szénarakvány és sok ház gyújtatott fel. Az ellenség a házakat előbb kirabolta.

A helybeli ráczlakosság harcosaink árulója lett. Midőn a mieinkkel az ellenségre lőtt, a levegőbe röpítette golyóit; midőn az ellenség már a városig ért, fegyvereit egyenesen a mieink ellen fordította. E körülménynek tulajdonítandó, hogy a szerbeknek sikerült a város felerészét reggeli félnyolcz órakor elfoglalni és délután két óráig birtokukban tartani. Ez idő alatt a város utczái folytonos ágyúzás és puskázás színhelyei valának. Délután *félháromkor* népünk győzött s az ellenség a városból kiveretett. Embereink a helybeli ráczok ravasz árulását kezdték most boszúlni, sokat közülük bezártak, sokat az utcán és házaikban agyonlöttek.

A lövöldözéseknek esti félhétkor vége lett. Félnyolcz óraker érkezett a verseczi főszolgabíró, Damaszkín István, egy század Rukovina-gyalogossal a városba, éjjeli két óraker ugyanazon ezredből ismét egy század jött, — s a város meg lön mentve. A dzsidások a városon kívül foglalónak helyet; s estve Udvarszállásra vonultak.

Embereink Fehértemplomban lőszerekben nagyon megfogyatkoztak. Ágyújuk négy volt, kettő háromfontos, kettő egyfontos; az utóbbiak egyikét a megtámadás kezdetén az ellenség elfoglalta. Elfogyván lőszerük, az utcán szedték fel az ellenség ágyúiból szórt golyókat, s azokkal töltötték meg saját ágyúikat. Vitézül viselték magukat.

Halottaink és sebesülteink számát hitelesen nem tudhatni. Az ellenség részéről 100-nál több hullott el.

Maderspach, a derék fehértemplomi parancsnok, e város védelmét a legna-

Részlet a perlaszi harcokból. (Egykori rajz után.)

gyobb hidegvérűséggel és elszántsággal vezette; igen méltányos, hogy utánna és mellette azon hősök is említettessenek, kik a kezdetben kétes harcot teljes diadalhoz vezették. *Skublics* főhadnagy a Rukovina-ezredből, ki a temesi önkénytes nemzetőröket és *Filipeszko* hadnagy az illirbánsági ezredből, ki az ágyukat szakadatlanul kormányozta, kitűnő ügyességet és bátorságot tanúsítottak; hasonlókép *Fiola* hadi kormányzó tiszti, ki a temesi határőröket Fehértemplomba vitte és ez alkalommal derekasan vezérelte. A zádorlaki és czákóvári nemzetőrök szintűgy igen jó szolgálatot tettek. Kitűnőleg viselték magukat még a nemzetőrök közt *Ónossy* és *Tormássy* Kálmán szolgabírák; *Czichini* főhadnagy, *Rumi* altiszt, *Abancourt*, egy nem régen 13 éves politikai rabságból kiszabadult lengyel, Rüttek László, Somogyi és

mások igen sokan. Két fiatal tanuló: a testvérpár Medveczky, mint önkénytesek szintén résztvevői valának a hősiesség védelmének. . . .

A fehértemplomi polgárság bámulatos kitartása az egész országban mély hatást tett. A hős Maderspach nevét a hírnév vette szárnyaira.

De annál nagyobb haraggal fordult a közvélemény Blomberg ezredes ellen, ki vezére: Bechtold báró példáját követve, szintén rátért immár a hűtlenség útjára.

Blomberg ugyanis, ki a közeli Verseczen vesztegelt, még az nap: a délelőtt folyamán értesített Fehértemplom veszedelméről. El is indult egy ezred dzsidással a szorongatottak segélyére, de úgy intézte a dolgot, hogy csak az ostrom befejezésével érkezett a város alá. S ekkor sem vette üzőbe, amint kellett volna, az ellenséget, hanem egész nyugodtan Udvarszállásra vonult vissza. A kormány, hogy a hű város ne maradjon védtelenül, erre a jeles 9-ik honvédszászlóalj négy századát rendelte oda őrségül.

Az erélytelen hadviselés miatt, mint tudjuk, kezdettől fogva csaknem szakadatlanul zúgolódt a közönség. Mészáros beszédje, a melyet alvidéki szemleutjáról a képviselőházban tartott, valamennyire lecsillapította ugyan a kedélyeket, de Szent-Tamás második sikertelen ostromának híre megint kitért az elégedetlenség moraja. Szélűben ámulásról kezdtek beszélni, s a legsúlyosabb gyanúval illették Bechtold bárót.

A gyanú a törvényhozó-testület csarnokába is utat tört magának. A képviselőház aug. 19-iki ülésén, a napirend előtt Zákó István sürgetős interpellációt intézett Mészáros hadügyminiszterhez Szent-Tamás ostroma ügyében. Zákó után egyszerre csak felállott Perczel Mór budai képviselő, s mindjárt a dolog érdemére térve, rendkívül szenvedélyes szónoklat keretében, egész nyíltan az ámulás főbenjáró vádját dobta az alvidéki hadvezérlet szemébe.

... Ha egy angol, vagy francia káplárt hoznának ide, — Így szólt Perczel a többi közt, — s azzal Ítéltetnék meg azokat, a mik lennt történtek több hetek előtt, s történnek újabban a támadásra nézve, ki fogná mutatni, hogy a *lehető legnagyobb ámulás követetett e l. . . .*

Roppant zaj s izgatottság keletkezett e súlyos szavakra. A meglepetést még növelte, hogy épp e pillanatban lépett az ülésterembe Szentkirályi Mór, aki Csernovics után a Délvidék kormánybiztosságát vitte, s a jászok nemzetörökkel szintén ott volt Szent-Tamás ostrománál.

— Tessék meghallgatni! — kiáltá ingerülten a zajongó jobboldal felé Perczel, aztán így folytatta:

... Uraim! Többször mondtam, hogy veszélyben van a haza, de nem a kül-ellenség sokasága, hanem a magunk ügyetlensége és gyávasága miatt. Ezen mondásom igazolva van s minden kétségen felül áll mindenki előtt, hogy *a szerbek és horvátok támadása azon részről gyarapítatik és ápoltatik, mely rész iránt e nemzet hónapokon által a legnagyobb bizalmat jelentette ki, sőt tettekben is tanúsította.* Mindig tisztán állott szemeim előtt, hogy az azok által megbízott és azoknak föltétien hűséget esküdött egyéneknek, ha a legnagyobb erőt fogjuk is kezeikbe szolgáltatni, nem fognak azok ellenében oly elhatározott támadást tenni, kik azon hatalomnak eszközei...

Mikor több hónapokig tesz valaki előkészületeket egy sáncznak a megtáma-

Jelenet Fehértéplom harmadik ostromából. — (Egykorú rajz.)

dására, midőn 20—24 ezer főből álló rendes katonasága van, midőn 48 jól felszerelt ágyúja van, 3—4 ezer jó lovassága, s ezen csapatokról büszkén tétetnek tudósítások; midőn az ellenfélnek jól felszerelt ágyúja nincs, s lovassága sincsen: akkor egy sáncznak be nem vétele maga már olyan dolog, mely azt mutatja, hogy nem a közkatona, vagy a magyar tisztek, kikre nézve adatokat tudnék előmutatni, hogy a legnagyobb hazafisággal viseltetnek irántunk, hanem a vezérlet, mely azokat irányítja, nem tett úgy, amint azt cselekedni kellett volna az ország érdekében...

Beszédje további folyamán azt az indítványt tette, hogy Szentkirályi tüstént hallgattassák ki, az alvidékre pedig új teljhatalmú kormánybiztosok küldessenek.

Szentkirályi azonnal a szószekre lépett és kinyilatkoztatta, hogy ő semmiféle árulásnak nem jutott a nyomára. „Az bizonyos, — jegyzé meg, — hogy odalennt tenni kell valamit, mert úgy nem maradhatnak a dolgok, a mint jelenleg vannak.“

A kormánybiztos ez utóbbi éles nyilatkozata még olaj volt a lobogó tűzre. A megütközés moraja zúgott végig a padsorokon. Mészáros Lázár, a hadügyminiszter izgatottan ugrott fel, s a felindulástól remegő hangon hátrította el magáról a Perczel vádjait.

. . . Ha valaki — monda, — valamely seregről, vagy több egyének vezérletéről azt mondja, hogy árulás van benne: ebben az is foglaltatik, hogy aki őket vezeti, az is áruló . . .

Én azt tudtam, — fakadt ki aztán mélyen elkeseredve, — sőt elkészültem rá, mielőtt Magyarországba visszajöttem, hogy itt ötven évi becsületesség füstbe mehet; arra is elkészültem, hogy hazaárulónak mondanak, de azt nem hittem, hogy e házban árulással vádolják azt, amit én vezérlek. Itt már most nincs más mód, vagy reám mondják ki a verdiktet, vagy rosszalják azt, ki az árulás szót mondotta.

Rendkívül szenvedélyes vita fejlett ki ezután, a melyben mindkét párt részéről többen vettek részt. Az ellenzék még tovább menvén, most már egyenesen a kormány ellen fordult; bűnös hanyagsággal vádolta, a miért ennyire engedte nőni a lázadást.

Batthyány gróf miniszterelnök erre a bizalmi-kérdést vetette fel, s kijelenté, hogy az egész kormány kész lemondani, ha a becsületében sértett hadügyminiszter megfelelő elégtételben nem részesül.

A türelmetlenség láza hevítette az amúgy is izgatott kedélyeket. A harag sértő kitörései mérgezett nyilak gyanánt röpködtek a fülledt levegőben. Már-már attól lehetett tartani, hogy a kormánynak a támadás hatása alatt csakugyan le kell köszönnie, midőn a képviselőház többsége, Perczel gyanúsító kifejezése fölött, végtére mégis csak rosszalását fejezte ki.

A fürgeteg szerencsésen elcsitult, de ugyancsak erősen megtépázta a Bechtold megbízhatóságában vetett bizodalját. Sajtó és közönség több napon át élénken foglalkozott a képviselőház e viharos ülésével.

Perczel ezen nagy idők egyik legsajátosabb alakja volt, aki vaserélyével úgyszólván kierőszakolta az eseményektől, hogy neve ott ragyogjon a szabadságharcz babérkoszorus hősei között.

Perczel Mór, régi nemes család ivadéka, született 1811. november 11-én Bonyhádon. Tanulmányai befejezésével mint hadapród a Pesten állomásozó 5-ik tüzérezredhez lépett, de rövid szolgálat után elhagyta a

katonai pályát. Hazatért, s csakhamar Tolnamegye közéletében kezdett szerepet vinni. 1839-ben szülőmegyéjének követe gyanánt mára pozsonyi diétán foglal helyet, s tevékeny résztvesz a szabadelvű reformok megérlelésében. Radikalizmusa, mely a haza függetlenségét helyezi mindenek

1848-iki osztrák bankó.

föle, már ekkor ismeretes vala. Aztán megint hazakerül, de az 1848-iki márcziusi szabadságszello őt is Pestre hajtja, s a mozgalmak egyik legelkesebb zászlóvivője lesz. Az alkotmányos reformok kiküzdése után egy darabig a főváros rendőr-ügyeit vezette, még pedig oly megeledéssel, hogy az időközben megejtett képviselőválasztások alkalmával, Budaváros egyik mandátumát neki ajánlotta fel.

A képviselőházban Nyárrival együtt ő alakította a radikál-pártot, a melynek egyik vezérszónoka volt. Alig került felszínre olyan kérdés, a mihez hozzá ne szólt volna, még pedig nagy erővel és kellő alapos-sággal. A közfigyelmet azonban mégis a Bechtold elleni merész támadá-sával vonta magára.

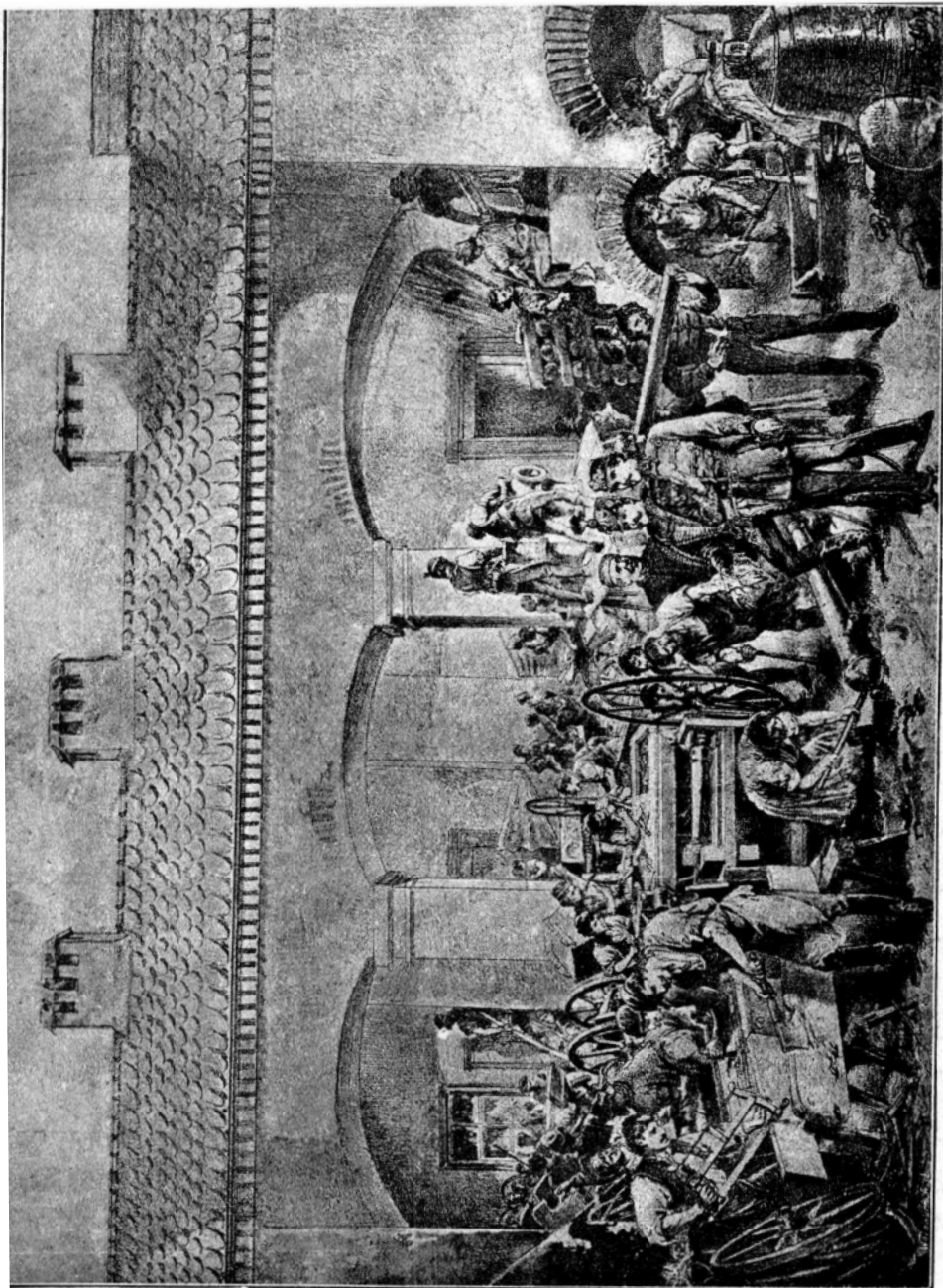
Perczele feltűnést keltő beszédje után nem sokáig maradt a képvi-selőházműködőtagja. Szeptember elején Tolna- és Baranyamegyék terü-letére kormánybiztosnak neveztetett ki, s ebbéli minőségében is szorgos tevékenységet fejtett ki. Ezen időben toborzotta Miklós és Sándor testvérei támogatásával a Zrinyi-csapatot, a melynek magvából később a dunán-túli hatalmas honvédsereg fejtett ki. Perczelt az önkénytes csapat sike-rült szervezése visszaterelte ismét a hadipályára. A tollat karddal cserélte föl, a szószerk helyett a csatatéren próbált használni hazája ügyének. Eleintén mint a Zrinyi-csapat vezére aratta a babért, csakhamar azonban önálló parancsnok, majd tábornok lett és végigküzdé az egész szabad-ságharczot. Több diadalmas csata fűződik nevéhez, de legszebb győzel-mét mégis Szent-Tamásnál aratta. A sors különös játékánál fogva épp neki jutott osztályrészül, hogy ezt az erős rácz-fészket, — a mely miatt a képviselőházban oly nagy visszatetszés közt felszólalt, — 1849. ápril 3-án vitézül megostromolja.

Perczel, — kortársai elbeszélése szerint, — igen vonzó külsejű férfiú volt; társalgása kellemes, s mint szónok ritkította párját. Jellemére nézve heves, indulatos, de egyenes és jószívű. Katonáit csaknem becézgette; gyakran közējök elegyedve, elbeszélgetett velők s a bátrakat kitüntetések-kel halmozta el.

Mint szervezőnek nem akadt mása. Valahányszor elfordult tőle a hadiszerecsé, mindig megfosztották seregétől, de ő páratlan ügyes-ségével csakhamar újabb csapatokat toborzott össze magának. A haza szabadságának eszménye uralta egész valóját, a melyért készen állott minden áldozatra.

„Perczel mint tábornok, — ekként jellemzi őt Gellich Richárd — nem volt ugyan tudós katona, de oly tulajdonságokkal birt, a melyek őt ezért bőven kárpótolják. A kezdeményezés embere volt; s jó felfogási tehetséggel gyors elhatározási képességet kötött össze.“

A temesvári csata után Perczel szintén Törökországba menekült, s Kutahiába bellebeztetett. Innen 1851. tavaszán Angliába ment, s előbb Londonban, majd Norwoodban lakott, később pedig családjával Jersey szigetén telepedett meg. A koronázás után 1867-ben tért vissza hazájába,

Gábor Áron égygyára. — (Eredetije az orsz. 48—49-iki ereklye-muzeumban.)

a melyet tizennyolcz évig nem látott. Kezdetben mint orsz. képviselő belé-
vegyült a politikai-élet zajába is, de 1870-ben visszavonulás maiglan is
csendes magányában él.

Kétségtelen, hogy Perczel Mór súlyos váddal terhelte az alvidéki
hadsereg vezérletét; de az is bizonyos, hogy a további események csak-
nem egészen neki adtak igazat.

Az idegen tiszték buzgalma szemmel láthatólag napról-napra
lanyhult. Bechtold báró játszotta a sértett férfiút és leköszönéssel fenye-
getőzött. Blomberg, mihelyt szerét ejthette, félrevonult a nyílt csata elől.
Ha a törzstisztek közt nincs az a néhány lelkes magyareMBER: a felkelő-
bandák úgyszólván minden komolyabb ellenállás nélkül csakhamar az
ország belseje felé nyomulhatnak.

Hiszen máris megváltoztatták eddigi taktikájukat, s a védekezés
helyett támadó-hadjáratba fogtak. Az egész vonalon megkezdették az
előnyomulást, s hol itt, hol amott ütöttek szétszórt seregeinkre.

Augusztus 22-én *Új-Moldovát* rohanták meg. Asbóth Lajos (szül.
1803. † 1882.) őrnagy, a későbbi erélyes honvédtábornok, kicsiny nem-
zetőr-csapatjával öt óra hosszáig tartotta fenn magát, de a túlnyomó erő
elől végre is Szász-kára volt kénytelen húzódni. Erre aztán a ráczok, vad
ösztöneiknek szabad folyást engedvén, kirabolták és fölperzselték a
virágzó bányatelepet. Ámde a kardján esett csorbát hamar kiköszörülte
a vitéz őrnagy. A szomszédos *Ó-Moldován* tanyázó szervianusok ellen,
egy hét múlva: augusztus 28-án viszont Asbóth intézett merész táma-
dást, s rövid harc után a Dunába szorítá őket. Több mint száz fegyvé-
resök az örvénylő habok martaléka lett.

Az efféle apróbb vereségeket azonban könnyen kiheverték a
felkelők. Olcsó volt ekkor az élet, egy-két száz ember pusztulása alig
jött számba. Csak *Fehértemplomot* nem tudták feledni. A bosszú károm-
lása fakadt ajkukon, ha az augusztus 18-iki kudarczukra gondoltak.
Mindenáron megakarták lakoltatni a kevély városkát, a melynek torla-
szain, mint egy gránitszírtén, megtört a lázadás tajtékzó hullámverése.

Bosszujok kivételére éppen kedvezőnek hitt alkalom kínálkozék.
Maderspach ugyanis beteg lett, s gyógyulást keresendő egy-két hétre
Erdélybe utazott. Ez a körülmény valamikép fülébe jutott Knizaninnak,
aki tüstént elhatározta, hogy Maderspach távollétét Fehértemplom leigá-
zására használja fel. Azt hitte, hogy a város népe, mint a pásztor nélküli
nyáj, a hős vezér távozásával most már könnyedén szétszórható.

Azonban ezúttal is csalódott. A város polgársága az eddigi véres

harczok által megedződve, immár bátran nézett a veszély szemébe. Aztán, Vitális Sándor őrnagy parancsnoksága alatt, Fehértemplomban volt a 9-ik honvédszászlóalj négy százada is. Csupa hős fiú, akik mintha szórakoztató multságba mennének: vidáman, dalolva siettek a csatamezőre.

Midőn tehát Knizanin augusztus 23-án újabb kemény támadást intézett Fehértemplom ellen: a fürge vörös-sipkások, a polgárság oda-

I. Miklós orosz czár. — (1849-iki arczkép.)

adó támogatása mellett, csak úgy játszva bántak el az ostromlókkal, s egész Kruzsiczáig kergették őket.

A szerbeke csúfos megfutamodás után fordítottak egyet a dolgon, s most már a béke olajágával közeledének Fehértemplomhoz. A közvetítést a ravasz Mayerhoffer vállalta magára, aki gróf Nugent Alberttel, Jellasics biztosával épen a vrecsejági rácztáborban tartózkodott. A konzul-ezredes Skublics Ráfaelhez, Fehértemplom polgármesteréhez levelet intézett, a melyben elmondja, hogy mennyire szívén fekszik neki a derék város biztonsága, s mennyire szeretné ő, ha a polgárság és a felkelők közt, a további czéltalan vérontás elkerülése céljából valami

egyezséget tudna teremteni. Arra kéri tehát, küldjön ki néhány bizalmi-férfiút, akik ezt a kívánatos dolgot vele megbeszéljék.

Skublics nagyon jól tudta, hogy a mézes-szavú levél nem egyéb újabb csselfogásnál; mindazonáltal, nehogy polgártársai baj esetén szemrehányásokkal illethessék, mégis elfogadta Mayerhoffer meghívását.

A város külső sánczainál, augusztus 24-én, történt a találkozás. A honvédség részéről Vitális őrnagy jelent meg két századossal, a polgárság köréből pedig maga Skublics jött el, kísérve négy tanácsbéli általl. A szerbek képviselőjében ott volt: Mayerhoffer, Bobulics, Nugent gróf, s még néhány szervián-főnök.

Rövid eszmecsere után Mayerhoffer a következő feltételeket terjesztette a fehértemplomiak elé:

1) A város polgárainak élete és vagyona biztosittatik. 2) A magyar honvédek és nemzetőrök a várost haladéktalanul elhagyni kötelesek. 3) A német polgárság annyi kezeset adjon kebeléből, amennyi szerb van még Fehértemplomban. 4) E feltételek elfogadására a meggondolási idő negyvennyolcz óra.

Diadalmas hadsereg szokott ilyen békeajánlatot tenni letiprott ellenfelének. Fehértemplom földsánczai pedig még győzelmesen állottak. Skublics tehát, anélkül, hogy a meggondolásra szánt időt igénybevette volna, ott nyomban kijelenté, hogy ők e lealázó föltételeket nem fogadják el; s a várost, honfiúi kötelmökhez híven, minden megtámadás ellenében az eddigi erélylyel tovább is védelmezni fogják.

Mayerhoffer összes ékesenszólását elővette, hogy az önérzetes polgárt más nézetre bírja, de csábító szavai kárba veszttek.

— Majd megbánják még, hogy jóakarató tanácsomat visszautasították, — szóló végül bosszús, fenyegető hangon.

— Olyan tanácsot, mely egyértelmű a hazaárulással, senkitől sem fogadhatunk el, — válaszolta Skublics, s társaival együtt otthagya a szerb küldötteket.

Másnap Verseczről, Blomberg személyes vezetése alatt, egy dzsidás-század érkezett a város őrségének a megerősítésére. A lakosság természetesen hangos örömmel fogadta a nem várt segélycsapatot, s hálálkodással adózott a figyelmes ezredesnek.

Blomberg, mindjárt megérkezése után, sürgős értekezletre hívta össze a város előkelőbbjeit, „hogy, — mint mondá, — egy szerfelett fontos ügyben értekezzék velök.“

A tanácsház ódon terme csakhamar megtelt közönséggel. Ott volt a polgárság színe-java. Majd megérkezett maga Blomberg is, s barátságos kézszorítások után szót kért.

— Uraim, — kezdte el fontoskodó arczczal, — egy igen-igen jelentékeny, a város létérdekét érintő ügyben óhajtok önökhöz néhány jóakarató szót intézni. Tehetem ezt annál is inkább, mert a mint azt a dzsidásszázad ide vezényleésével most is beigazoltam, Fehértemplom sorsa iránt meleg érdeklődéssel viseltetem. Tudomásom van a tegnapi béketárgyalásokról, — folytatá tovább az egybegyűltek feszült figyelme közt. — Megvallom, mélyen sajnálom, hogy azok eredményre nem vezettek. Azért jöttem ide, hogy én, jó barátjuk kérjem önöket: fogadják el Mayer-

Paskievics Iván herceg, az orosz hadak fővezére.
— (Eredetije a bécsi csász. udv. levéltárban.)

hoffer méltányos feltételeit. Ne tegyék ki városukat a végpusztulásnak, a lakosságot a nyomornak és a háború további borzalmainak . . .

Nem fejezhette be mondanivalóját. A terem minden részéből tiltakozás hangzott fel.

— Nincs szükségünk ilyen tanácsra! Nem adjuk fel a várost! — kiáltották egyszerre hűszan is.

Az agg Zinzer, ki két fiával mindig ott harczolt legelői a sánczokon, haragra gyűlt arczczal pattant fel.

— Ezredes úr,— kiáltotta nehéz aczélkardját a padozathoz ütve, — ha csak ezeket akarta mondani: úgy kár volt bennünket idecsődíteni. A míg én élek, s erre esküszöm, szerb zászló nem fog kevélykedni Fehértemplom falain!

Zinzer szavainak hatása leírhatatlan. A polgárok büszkén kiegyenesedtek, mellük kifeszült, szemeikben az önbizalom és az erő lángja

gyűlt ki. Aztán mint a vihar kitört a tomboló helyeslés, a riadó éljenzaj, amely, megreszkettetve a terem ablakait, perczekig tartott.

Damaszkin István, a verseczi szolgabíró, ki szintén megjelent a gyűlésen, alig tudott szóhoz jutni.

— Én csak arra figyelmeztetem az ezredes urat, — mondotta kemény, érdes hangon, — hogy a kormány biztosának tudta és beleegyezése nélkül tilos bármiféle alkuba bocsátkozni az ellenséggel. A ki ezt cselekszi, vagy ilyen tetre csábít: az a honárulás bűnét követi el. Csak erre akartam figyelmeztetni.

Blomberg vörös lett, mint a pipacs. Idegesen kapkodott aranyos gallérjához, mintha láz gyötörné.

— Én a város javát kívántam, — kezdett mentegetőzni. S még csak annyit mondok, hogy engem ne okoljanak, ha jön a veszedelem ideje. Én mosom kezeimet.

S erre boszusan, ajkait harapdálva, minden köszönés nélkül elment.

Blomberg fehértemplomi látogatása azonban még sem végződött egészen eredménytelenül. Vitális Sándor őrnagy, nyilván az ő rábeszélésére, lemondott az őrség parancsnokságáról, s végleg elhagyta a harcz szinterét. Helyét Rácز Sándor százados foglalta el.

A fehértemplomi polgárság e vaserélye annál bámulatosabb, mert a lázadás központján fekvő városka már az első ostrom után Ínséggel küzdött. Egyetlen vízimalmuk felgyújtatott a ráczok által, s így ha lett volna is gabonájok, — a mint nem volt, — azt meg nem őrlhették. A mi kevés vágómarha bennrekedett a városban: azt rég fölemésztették. A szomszédos rácз községek, a felkelőkkel tartván, még pénzért sem adtak a fehértemplomiaknak eleséget. Szerencse, hogy a külső sánczokon belől voltak szőlők, a melyeken a borág már érni kezdett. Ez mentette meg őket az éhínségtől. S megesett, hogy még a honvédek is napokon át pusztán csak szőlővel táplálkoztak. Egy féligérett fürtöcske képezte az ebédet, vacsorát. S még sem csüggedtek.

Blitz János honvédszázados, a távollevő Rácznak gondos helyettese e bajon segítendő, augusztus 29-én hajnalban egy honvédszázadot, továbbá a Blomberg dzsidásainak a felerészét, társzekerekkel Verseczre küldötte, hogy onnan élelmet és lőszert hozzanak.

Az élelemszállító csapatnak ozsonnatájban kellett volna hazatérnie, azonban már alkonyodni kezdett s még sem jött meg. Ekkor Blitz (később *Villám*-ra magyarosította nevét) futárt szalajtott Verseczre;

megtudakolandó, hogy mi történt embereivel. A futár későn este azzal a meglepő hírrel érkezett vissza, hogy a kiküldött csapatot Blomberg ezredes a maga erősítésére táborában tartotta. Éjjel aztán az az újabb meglepetés érte a fehértemplomiakat, hogy a dzsidás-század másik fele-része, csaknem szökve, szintén eltávozott a városból.

A rejtélyes dolgok megfejtésére nem kellett várni. Másnap, augusztus 30-án, még alig virradt, midőn egyszerre három oldalról is: Oravicza, Vrecsejág és Versecz felől, Knizanin kétezer emberrel és nyolcz ágyúval, immár harmadizben, tört Fehértemplomra.

A város őrségét ezúttal csupán három honvédszászlóalj és mint-

Rüdiger Feodor gróf, orosz tábornok. — (Eredetije a becsi csász. udv. levéltárban.)

egy kétszáz temesi nemzetőr képezte. De melléjük sorakozott a lelkes polgárság, amely kipróbált vitézségével most sem maradt hátra.

És ismétlődött az augusztus 18-iki rettenetes viadal. A torlaszok agyagos földje piros lett az omló vértől. Az árkok megteltek jajongó sebesültekkel, sápadt s csendes halottakkal.

A felkelők eleintén a Versecz felőli szőlőhegyet próbálták birtokukba keríteni, a 9-ik honvédszászlóalj második százada azonban visszaverte őket. Majd a külső sánezok ostromlásához fogtak: de itt meg a nemzetőrség állott résen, s a szervianusok ádáz támadása e helyütt is sikertelen maradt. Ekkor az egész őrség összefogott és oly ellenállhatatlan szuronyrohamot intézett az ostromlók ellen, hogy Knizanin emberei eldobálva puskát, handzsárt, rémült iramodással menekültek a föld-

sánczok alól. Honvédeink aztán csaknem Vrecsejáig üldözték az ellenséget.

A fényes diadalhoz mérten a fehértemplomiak vesztesége csekély volt. Soraikból csak öt ember — közte a temesi nemzetőrség derék kapitánya: Teiser — esett el, huszonketten pedig kisebb-nagyobb sebet kaptak.

A szerbek ellenben csupán halottakban kétszáz embert vesztettek, sebesültjeik száma pedig túlhaladta a százat.

Blomberg ezredes a verseczi szőlőhegyről, a legnagyobb nyugalommal, szívarozva nézte végig a fehértemplomiak kétségbeejtő védekezését, anélkül, hogy mozdult volna. De még azt sem tette, hogy az ellenség üldözéséhez nyújtott volna segítőkezet, pedig egy egész dzsidas-ezred állt a rendelkezésére.

Nem alapelkülű tehát a gyanú, hogy Knizanin Blomberg tudomásával, sőt talán egyenes biztatására intézte Fehértemplom ellen ezt az újabb ostromot; s a védelem meggyöngítése céljából tartotta magánál Blomberg a Verseczre élelemért küldött csapatokat.

Az ostrom lefolyását élénk színekkel festi a „P. H.“ temesi levelezője, a többi közt ezeket Írván:

Temesből, szept. 1. Már pittymallatkor elterjedt Fehértemplomban, hogy a vrecsejái tábor egész ereje, — mely mintegy 1500 főre tétetik — a város felé nyomul; mindenki fegyvert ragadva a torlaszok mögé; mert támadásról ezúttal szó sem lehetvén, csapataink csak védő állásra valának kárhoytatva. Az ostrom részükről erős ágyúzással kezdetvén meg, reggeli 4 órától 10 óráig tartott szakadatlanul. S midőn a felkelők már közel nyomulnak a torlaszokhoz, honvédeink a már edzett bátorságu nemzetőreinkkel teljes elszántsággal kirohanva, minden oldalról oroszlányi bátorsággal megtámadták az ellenséget és szegzett szuronynyal vevék üzöbe a csordaként szaladó rablókat, — Blitz Antal kapitány látván a pillanat fontosságát s az ellenség tökéletes megsemmisítésére használni kívánván az alkalmat, — Kolman báró Bukovina soredrebeli őrnagyhoz fordult, kitől egy osztályt nyervén, ezekkel üzte az ellenséget csaknem háromnegyed óráig folytonosan, míg végre a nagy hőség által el-lankasztott vitézek kifáradván és a lovasság által nem fedezetvén, az üzéssel felhagyott. Tüzereink, — kik közt néhány verseczi újoncz kitünő ügyességgel működött, az ellenség négy ágyúját leszerelve, tökéletesen hasznavehetetlenekké tévék.

A rablókat az ismert kalandor: Nugent Albert, Bobulics exfőhadnagy és Knizanin szervián ezredesek vezérelték. Vesztességök 200-nál többre megy, holott a mienk négy halottból, hét terhesen s vagy nyolcz gyengébben sebesültből áll . . .

Fehértemplom hősiessége előtt még maga a barbár ellenfél is elismeréssel adózott. Kitünik ez egy szerb írónak a következő feljegyzéséből:

„A legkitartóbb és legmakacsabb ellentállásra talált a szerb fölkelés a nagyrészen németek által lakott Fehértemplomban, melynek lakossága vitézsége és oroszláni bátorsága által, melylyel magát és városukat az ostromló szerbek ellen hónapokon át fentartották, magoknak a magyar hadtörténelemben nagy hírnevet szereztek, s elleneik elismerését is kivívták.“

S mialatt Knizanin újabb, meg újabb támadással Fehértemplomot szerette volna hatalmába ejteni: azalatt a szent-tamási rácok az Ó-Kéren összpontosított magyar tábor szétrobbantásán fáradoztak. A közeli

Lüders Sándor gróf, orosz tábornok. — (A bécsi csász. udv. levéltárból.)

Temerin, melyet Máthé ezredes tartott megszállva, augusztus 26-án és 31-én, továbbá szeptember 1-én ismételtén megújuló véres csatározások középpontja volt. Sztratimirovics, a szerb hadak vezére e hadakozás közben jelentékeny előnyöket vívott ki. *Temerin*, úgyszintén a szomszédos Szőreg és Jarek birtokába került; Péterváradot a szeged-szabadkai közlekedési-úttól elszakítá, a tiszai vonalat pedig felszabadította.

Hasonló kemény harcok folytak Periasz körül a Bánságban is. Itt azonban már a szerbeknek nem kedvezett annyira a szerencse.

Periasz, mint tudjuk, egyik középső láncszemét képezte azoknak a félelmetes szerb táborhelyeknek, a melyek Szent-Tamástól Vrecsejágig

húzódtak. A felkelők a harctér eme részén, innen Perlasztól intézték kitoréseiket, s csaknem az egész Torontáli rettegésben tartották.

Kiss Ernő, a bánági sereg vezére e harácsolásaik közben többször közéjük ütött; augusztus 18-án *Tarrásnál*, augusztus 28-án pedig *Ecskánál* szórta szét egy-egy csapatjukat. Ezek az apróbb győzelmek azonban szintén sokkal jelentéktelenebbek valának, hogysen megtörhették volna az ellenség erejét. A szerbek ugyanis, mihelyest ilyen portyázásaik alkalmával komolyabb veszedelem fenyegette őket: sietve Perlaszra húzódtak, a hol minden további baj nélkül készülhettek az újabb támadásra. Periasz volt a köpü, a honnan szétrajzottak, s a mely, szükség esetén, biztos védőhelyet nyújtott számukra. Addig tehát, amig ez az erős földvár bántatlanul állott, szó sem lehetett a lázadás elfojtásáról.

Kiss Ernő maga is nagyon jól tudta ezt, de habozott megostromlásához fogni, nehogy úgy járjon, mint Bechtold Szent-Tamásnál. Végre azonban Mészáros hadügyminiszter sürgetése folytán, mégis csak rászánta magát e nehéz, de dicsőséggel kecsegtető feladat megoldására.

Perlasz földsánczai közt ez időtájt Drakulics parancsnoksága alatt, mintegy ötezer felkelő tanyázott. A torlaszokat tizenegy ágyú védte.

Az ostrom szeptember 2-án történt.

Szép, langyos, őszi idő volt. A derűs égbolton a csillagok még nem hűnytak ki, a hegy-völgyes vidéket még az éj fekete takarója fődte, midőn *Perlasz* körül elhelyezkedtek csapataink. Egyszerre aztán a közeli magaslatról megszólaltak az ütegek. A kartácsok, tűzkigyókat rajzolva, süketítő zajjal robbantak szét a sánczokon. A perlaszi táborból siettek viszonzni a tüzelést, s erre mindkét részről heves ágyúharc fejlett ki. De a magyar tüzekek sokkal ügyesebben működtek, majd minden lövésök talált. A szerbek négy ágyúja csakhamar ott hevert végleg elnémítva, szétromcsolt kerekkel a torlaszokon.

Az ágyúk szakadatlan bömbölése közt hajnalhasadtával végre megkezdődött a támadás. Seregeink három oldalról nyomultak előre. A lejtős földsánczokon csakhamar megvillantak a 10-ik honvédszászlóalj szuronyai. Majd jött Vetter vezetése alatt a Mihály gyalogezred, aztán a Woronieczky herczeg zöldhajtókás vadász-csapatja, végül a nemzetőrség.

A felkelők kétségbeesetten védekeztek. Eleintén puskatúzzal akarták elriasztani az ostromlókat; midőn azonban ez nem használt, handzsárjaikat kapták elő, s azzal törtek előnyomuló katonáinkra. Rémes, öldöklő harc keletkezett. A szurony összecsendült a handzsárral. Egy-

egy felszökkenő vérsugár, egy idegrázó sikoly, aztán egy tompa zuhanás jelezte itt is, amott is, végtől-végig a torlaszokon, a halál szörnyű aratását.

Csapataink szuronyrohama oly tömör, oly erős vala, hogy a felkelők nem állhatták annak ellen. Soraik bomladozni kezdtek, majd felhagyván a védelemmel, először egyenkint, aztán csapatostul futásnak eredtek.

Reggel nyolcz óraker a perlaszi sánczok ormán már a Szűzmáriás honvédzászló lengett. A felkelő őszi nap százötven szerviánus véres tetemére vetette bágyatag fényét.

A szerbek táborában leirhatatlan rémület támadt. Szétszöktek

Bebentoff herczeg, a kozák-ezred parancsnoka. —
(Eredetije a bécsi csász. udv. levéltárban.)

minden irányban, hátrahagyván még ágyúikat is. Maga Drakulics kétszáz emberével, a készen tartott kocsikon Titelre menekült.

A dicsőséges ostrom lefolyását a „Közlöny“ nagybecskereki tudósítója ekként beszéli el:

Nagy-Becskerek, szept. 3. A perlaszi tábor csak volt, de nincs többé, mert ez a tegnapi napon dicsően bevétetett, teljesen megsemmisítettett.

Előtte való éjjel, azaz szept. 1-én kivonult lelkes hadparancsnokunk Kiss Ernő ezredes a helyben létező katonasággal és egy telep ágyúval s egyesítvén Écskán erejét a derék Vetter alezredes vezérlete alatt állott seregekkel, másnap u. m.

szept. 2-án éjjelután a tábor felé vonult 14 ágyúval. Remek haditaktikával valának föllállítva seregeink; egyenest szembe a rablókkal a Woronieczky századig mely éppen egy nappal előbb ért városunkba, s Don-Miguel 3 százada, balról a Würtenberg és Hannover huszárság, jobbról pedig Vetter alezredes csapatai, úgymint Mihály ezredből 6 század, a debreczeni honvédszászlóalj, egy század bihari önkéntesek, ágyú mindenfelé s fedezetül lovasság.

Öt órakor kezdték meg a mieink a támadást: egy pár ágyulövessel köszöntik a rablókat. Ezek azonban nem valának meglepetve; sőt, mint később világosan megtudtuk, már előre értesítettek a megtámadtatásról. Minden lehető legszorosb elővigyázat daczára is találnak eszközt és módot néhány gaz gondolkozású lakói a városnak tudatni mindent a rablókkal, mi csak városunkban történik; csóvákat gyűjtának fel a kertekben s azzal adák tudtul a másnap bekövetkezendett támadást. Így már készen várták seregeinket, az ágyulövéseket tehát rögtön viszonzák. A mieink egyre nyomultak előre a sánczok felől; elsők voltak a Mihály gyalogosok, kik fölhágtak a sánczokra, majd a honvédek, a Woronieczkyek, Don-Miguel, balról pedig a huszárság előnyomulván, négy tűz közé valának a rablók szorítva.

A rendes katonaság, honvédek, továbbá a bihariak, kik fedezetül használtattak, oroszládként vívtak. A tüzérek remekül, felségesen lőttek, rémületbe hozák a rablók táborát, akik futni kezdtek s mivel az ütközetet készen várták, a készen állt kocsikra felugrálva, szaladásnak indultak. A mieink semmivé tevék az egész tábor... A rablóknak csak egy némelyek szerint két ágyújok maradt, tüzéreik közül többeket ellőttek, 2—300 körül, köztük sok szerviánust iszonyú vitézséggel lekaszaboltak. Ott fekszenek a gazok a sánczokban, elvevék méltó jutalmát gaz törekvéseiknek. A megfutott rabló-tábor Perlaszon keresztül részint Titelre, hová maga Drakulics eszeveszetten futott két századával, részint Csentára, részint haza futottak. Katonaságunk szép csendesen egész Periasz alá ment, a német lakosság fehér zászlókkal jött ki, katonáinkat mint megváltójukat éltetve, esdekelve, könyörögtek irgalomért. Kiss főparancsnok egy telep ágyúval, egy osztály lovassággal és a Mihály gyalogsággal bement a városba, itt egy rácz sem vala látható, fölkutatott mindent és Berkits nevű kereskedőnél a pinczében talált 20 mázsa lőport s 68 ezer töltést, s ezeket is magához vevén, miután a sánczoknál, melyeknek behuzatása az oda kiharancsolt pár száz egyén által azonnal elkezdett, katonaságot hagyván hátra estvéli 6—7 óra közt bejött városunkba . . .

Az ellenségtől összesen tíz ágyú vétetett el, melyek a főtéren állítvák fel. A nép bámulván az ágyukat, alig akará hinni, hogy azok rablóktól vétettek el s ámulva kiálták:

— Hiszen ezek császári és királyi ágyúk!

Fájdalom azok. Rablók kezében ellenünk, a hű magyar nép ellen használtattak; a kamarilla eszközölte, hogy ellenünk használtassanak. Hol vannak ég villámaid, hogy örökre elhomályosítsd szemeiket a gonoszoknak, hogy ne látnák többé napodat!...

Kiss Ernő az ostrom részleteiről két rövid jelentésben számolt be a hadügyminisztériumnak.

1849-ben Magyarországon forgalomban levő orosz pénzek és orosz érdemrend.
 (Az 1849-iki orsz. ereklye-múzeumban őrzött eredetiek után.)

Az első jelentés így szól:

Nagybecskerek, szept. 3-án 1848. Tegnap rövid tudósításom folytán jelentem, hogy az elsáncolt perlaszi táborn három órai ostrom után elfoglalván, az ellenség tüzei hősieen elszánt seregem által mindnyájan leszuronyoztattak. Kik az ellenállók közül meg nem ölettek, futásnak eredtek, s ez hihetően meg fogja rettenteni a határvidékieket.

Két egyfontos, öt háromfontos és két hatfontos ágyun kívül egy bomba-ágyú és nagy mennyiségű lőszer foglaltatott le és több hatfontos ágyú leszereltetett. Az elfoglalt ágyúk közül hatból egy telepet alakítottak.

A megtámadás tervét, a tett rendelkezéseket és megtámadás részleteit, valamint azon tisztet, altisztet és közvitézket neveit, kik ezen jeles, de elszánt ütközetben magokat különösen kitüntették, akkorra fogom bejelenteni, midőn a részletes tudósításokat összeállítandom; addig is különös dicsérettel említem az ostromló gyalogság parancsnokát: Vetter Antalt, a Mihály nevű ezred alezredesét, ugyszinté tábornoki tisztet, Kolmann 52. sz. magyar ezredbeli kapitányt, ki terjedelmes szakörében a legczélszerűbb intézkedéseket tette.

Magyarország jelen viszonyaiban a győzelem elhatározó lehet. Az elsáncolt tábor bevétele után hadamnak egy részével Periasz felé nyomultam, mely helységet a rácz népségtől elhagyatva találtam. A helységben, melyet minden tekintetben kíméltem, még 30 mázsa lőport találtam . . .

Másik jelentése pedig, melyben különösen Woroniczky herczeg vitézségét emeli ki, ekként hangzik:

Nagybecs kerek, szept. 3-án 1848. Kedves kötelességemnek ismerem bejelenteni, mikép parancsnokságom alatt álló herczeg Woroniczky pesti önkénytes két vadász-század, úgy a csatában résztvett bihari nemzetőrök és az aradi tüzerek jól-lehet csak ujonezok, a tegnapi perlaszi csatában oly kitűnő bátorságot és komoly elszántságot tanúsítottak, mely a legnagyobb dicséretre érdemes.

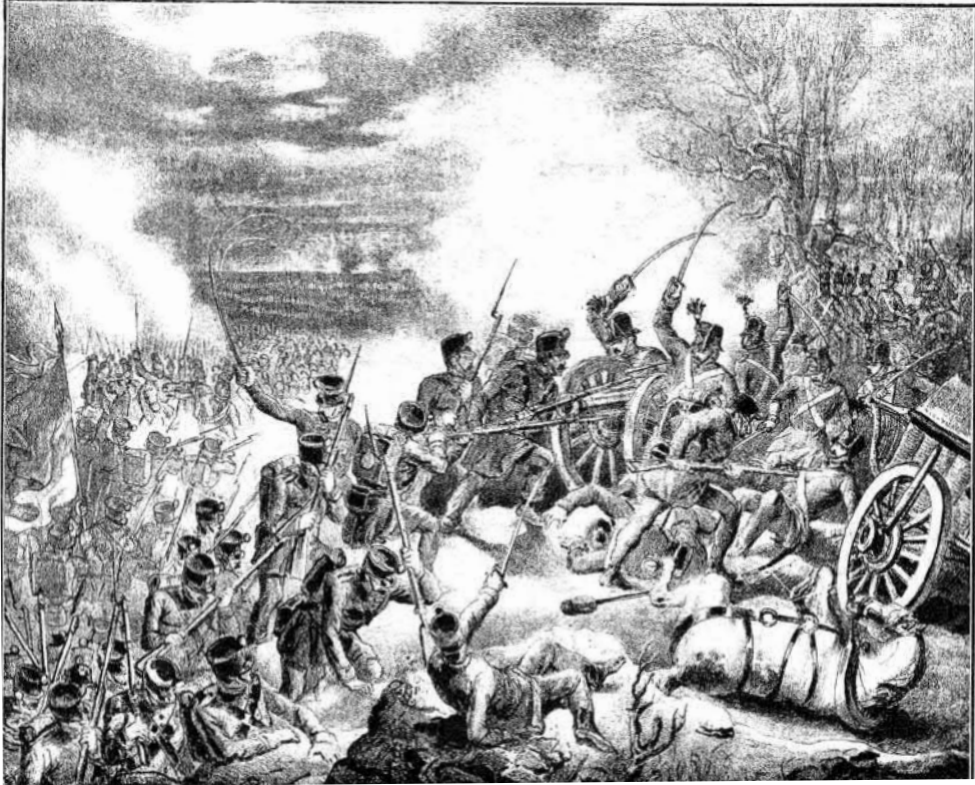
Herczeg Woroniczky lováról leszállván, seregét személyesen vezette az ostromba, Kiss Pál, porosz herczeg Mihály ezredbeli kapitány a vitézséggel vezérlett bihari nemzetőrséget annyira buzdította, hogy e tökéletlenül fegyverzett derék nemzetőrök halálmegvetéssel követték a sorkatonaság szép példáját, mert az ellenséget egy sűrű erdőből és nádasból kiűzvé, legjobb sikerrel még az ostromban is részt vettek; ezen bátorság annál dicséretesebb, mivel a fegyver-forgatásban Kiss Pál kapitány fáradozásai mellett csak most gyakoroltattak.

A pesti vadászeregben a lelkesedés oly nagy és enyészthetlen, hogy a kórházba érkezett sebesültek és csonkítottak is még mindig kiáltották: „*éljen a magyar!*“

Itt, Periasz ostrománál, — mint Kiss Ernő jelentéséből is látjuk — vonta magára legelőször a közfigyelmet kiváló szakképzettségével és halálmegvető bátorságával *Vetter Antal* (szül. 1803., † 1882.) a későbbi

tábornok, aki ekkor a Mihály orosz nagyhercegről nevezett 37. gyalogezrednél mint alezredes szolgált.

A kormány, — a mely kivált kezdetben nagy híjával volt a hadtudományilag képzett megbízható erőknek, — mindjárt Perlasz bevétele után a működés széles terét nyitotta meg számára. S Vetter, majd mint önálló parancsnok, majd mint tábornok, aztán mint helyettes hadügy-

Részlet Periasz ostromából. — (Egykorú kép.)

miniszter, majd pedig mint hadvezér mindenha teljes odaadással szolgált a nemzetet.

Vetter magas, szikár növésű férfi volt; jellemére tiszta, becsületére kényes, teendőiben pontos és lelkiismeretes. Kortársai a legjobb sztratégák egyikének tartották. Haditervei tényleg ritka éleslátásra és széleskörű szakismeretre vallottak. De ezek daczára inkább csak az elmélet embere maradt; mások mindig nagyobb sikerrel tudták keresztülvinni terveit, mint ő maga.

Vetter sorsa a szabadságharcz leveretése után ugyanaz volt, mint annyi más társáé. Elkerülte ugyan a bitót, de nem kerülhette el a szám-

üzetést. Majdnem két évtizedig bolyongott idegen országokban, idegen népekköz, küzdve ezer bajjal és ínséggel. A koronázás után végre ő is hazajöhetett; s előbb Pozsonyban, majd Budapesten lakott. A gondviselés kivételes hosszú étellel áldotta meg; csaknem 80 éves volt már, midőn a halál keze, — 1882. július 26-án, — szelíden és kímélettel örök álmra zárta le szemeit.

Periasz bevétele, mely az első számottevő komoly győzelem volt, mindenütt, de különösen Budapesten ujjongó lelkesedést keltett. A belügyminiszter mindjárt a hír vétele után a következő kiáltványt bocsájtotta ki:

A PERLASZI tábor seregeink bevették.

Folyó hó 2-án reggeli 4½-kor KISS ERNŐ ezredes a lázadók perlaszi táborát megtámadta. Csak két órai ostrom után a tábor vitéz seregünk által bevétetett.

Az ellenségnek a sánczokban 90 halottja maradt. Elvétetett hét álgú, sok lőszerrel terhelt szekerek. Sokan elfogattak.

Seregünkben kevés a sebzett, köztök a 10-ik honvédi zászlóalj őrnagya Szemere Pál, kit hasba két golyó talált.

Jelesül viselte magát a Doni Miguel sorkatonaság, a 10-dik honvéd-zászlóalj, és herczeg Voronyeczky vadászcsapatja.

Seregeink visszatartózatlan harczvágyának köszönhetni e diadalt, és Kis Ernő lelkes vezérletének.

A lázadókat még folyvást üzik katonáink. Ezért részletes tudósítás csak a csata bevégzésével adathatik.

Budapest, sept. 4. 1848.

SZEMERE BERTALAN,
belügyminister.

A közönség mohó érdeklődéssel olvasta az értesítést. Kiss Ernő nevének a dicsőítésétől visszhangzott minden utca. A csüggedő szívekbe visszatért ismét a remény, s fellobogott a hunyó harczikedv.

De a perlaszi kudarczon kívül még egy újabb vereség is érte a szerbeket.

Maderspach jobban érezvén magát, megszakította szabadságát és visszatért Fehértemplomba. A polgárság nagy öröme ismét ő vette át a parancsnokságot. A hős védő, hogy városát a folytonos nyugtalanításoktól megszabadítsa, merész lépésre határozta el magát. *Krusicza* és

Kusics, e két bandita-fészek megtisztítása után, szeptember hó 7-én a veres sipkások három századával megtámadta a *vrecsejági*-tábort, s rövid küzdelem után szétszórta azt.

Az örömhírt az ütközet egyik részese a következőkben adja tudomására a „Közlöny“ olvasóinak:

Fehértemplom, szept. 7. Vrecsejág nincs többé! Ma reggeli négyórákor seregünknek a város oltalmától nélkülözhető része három csapatban indult meg a félév óta csak rablók bitor használatában levő utakon. Látásunk a falvakban félelmes kiáltozást idézett elő s kétezer lépésnyi távolságban lövéseket haliánk. Mi lövés nélkül csatáriánczczal nyomulánk előre sa falutól hatezer lépésnyire hat ágyulövést tevénk.

Az ostromlottakat mindjárt az első lövés futásnak riasztotta, mi pedig ellentállás nélkül a helységbe nyomultunk, melyet egészen üresen és elhagyatottan találtunk; egyetlen egy rácz volt vakmerő lövést tenni, ki azonban rögtön leszuronyoztatott. Mire a falu túlsó végét elértük, mögöttünk az egész lángaborult s nem hiszem, hogy egyetlen ház is maradt volna fel, amely embereink dühét kikerülhetné.

Ez alkalommal is, mint már több ízben is tapasztalnunk kellett, mennyire nincs kiegészítve a győzelem, ha lovasság hiányzik. Egyetlen egy futásközben öszszedőlt ráczot tudtunk elfogni, a többbit utolérhetelenné tette a félelem. Ha lovasságunk van: az egész tábort mint juhokat behajtuk s ez által még nagyobb rémülést okozván, egy csapással az egész vidéket megtisztíthattuk volna . . .

Maderspach sok szolgálatot tett még a nemzet ügyének. Sajnos, a szabadságharcot nem küzdhette végig. A téli hadviselés egészen aláásta az erőslékű, de gyöngge szervezetű ember egészségét. Pancsova ostroma közben meghült, s rövid szenvedés után, az alvidéki magyar sereg mély gyászára, váratlanul elhunyt. A sors megtagadta tőle, hogy ott veszítse életét — ha már hálnia kellett, — a csaták viharában vitéz csapatjai élén. Porladó tetemei Zsombolyán pihennek. A rémuralom hazafias hűségét még a sírban sem tudta feledni és megbocsátani. Haynau, a győztes kamarillának ez a hitvány pribékje, ki akarta ásatni sírjából, hogy bitóra akasztassa holttestét.

Periasz és Vrecsejág megostromlása kétségtelenül súlyos vereség volt a felkelőkre nézve. De ezzel a lázadás zsarátnoka nem aludt ki; sőt csakhamar, a kamarilla gondoskodása folytán, újólág még nagyobb lángra lobbant.

Az eddigi csatározás tehát jóformán csak előjátékát képezte a bekövetkezendő véres napoknak. *Afféle próba-háború* volt ez csupán: a reakezió és nemzet első komoly mérkőzése.

S ez a próba-háború a magyar csapatoknak kétségtelenül csak hasznára vált. A honvédség egyes zászlóaljai legalább keresztül men-

tek immár a tűz-keresztésen. De a nemzetőrség is bátrabb lett; s míg eleintén húzódozott a veszélyes hadiszolgálatól, most már derekasan megállta helyét.

Volt azonban még egy másik jó haszna is e próba-háborúnak. A1 vidéki seregünk lassankint kezdett megtisztulni az ellenséges és idegen főtisztoktól. Bechtold báró, Perczel vádjai következtében lemondott a vezérletről; példáját nem sokára követte Blomberg is, a ki feladván Verseczet, egész dzsidas ezredével átment az osztrák táborba.

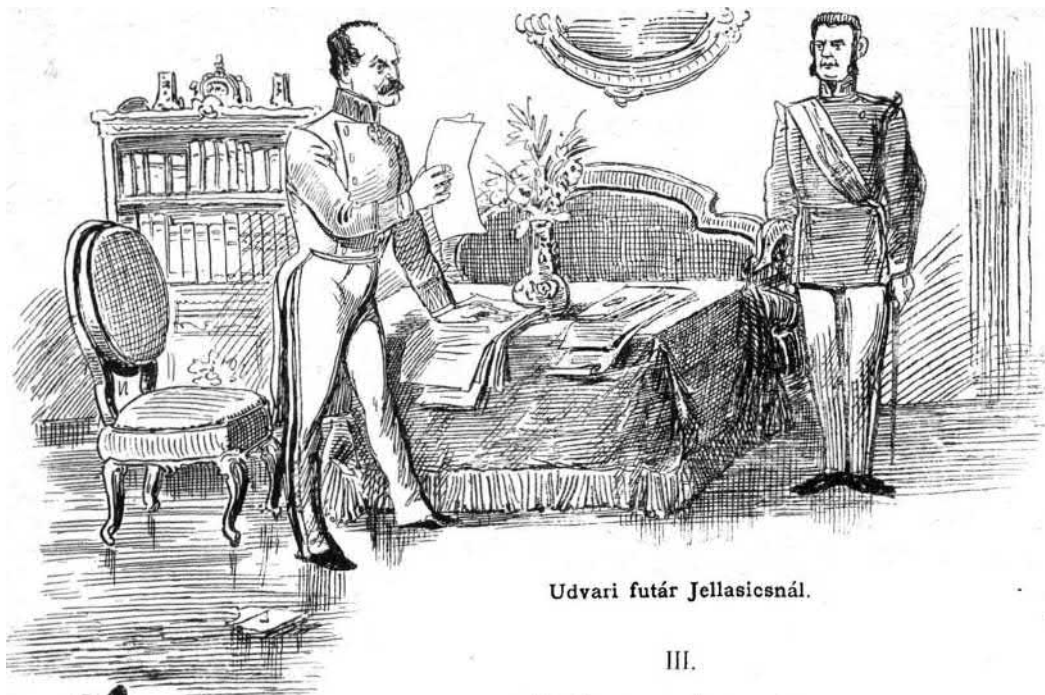
Érdekes, hogy később maga Mészáros is elismerte a Bechtold ellen felhozott vádak alapos voltát.

„Nem akarom, — így szól emlékirataiban, — kétségbevonni Bechtold generálnak akkori *jószándékát*, *hanem mindannyi* mozdulatai, vagy oktanok voltak, vagy úgy intézvék, hogy idő múlják és mi sem tétessék.“

Bechtold távozása után az alvidéki sereg vezérletét ideiglenesen maga Mészáros vette át, aki lelkes buzgalommal fogott új feladatához, de a hadiszerecse mostohául bánt vele.

E próba-háborút aztán csakhamar követte a nagy mérkőzés. Az élethalálharcz a nemzet és a Kamarilla közt.

Udvari futár Jellasicsnál.

III.

Jellasics betörése.

Jellasics lázas hadikészületei mindinkább elvonták a figyelmet az alvidék csatasíkjairól. A közönség tekintete a Dráva felé kezdett irányulni, a honnan a szerb lázadásnál sokkal nagyobb veszély fenyegette a magyar nemzetet.

A kamarilla, cselszövényeivel odáig érlelte a dolgokat, hogy a horvátokkal való békés megegyezés, a magyar kormány minden igyekezete daczára, lehetlenné vált. Immár csak napok kérdése volt, hogy Jellasics Varasdnál összegyűjtött martalócz hadaival betörjön az országba.

A magyar kormány, mint tudjuk, ahorvát viszály kiegyenlítésére, a király megegyezésével, János főherczeget kérte fel. A főherczeg elvállalta ugyan a közvetítést, de mindjárt a legelső lépésével elárulta, hogy a reakezió törekvéseinek nemcsak részese, hanem buzgó előmozdítója is.

A kormány ugyanis arra kérte fel őt, hogy utazzék Horvátországba; s ott, mintáz uralkodóház tagja, megjelenésének tekintélyével és szavának súlyával vágja útját a pártütő Jellasics további üzelveinek. A főherczeg azonban e helyett, mintha csak két egyenjogú fél villongásának a kiegyenlítéséről lenne szó, a meddő alkudozások útjára terelte az ügyet. Levelet intézett István nádorhoz, a melyben arról értesíti, hogy

a helytartósággal járó bokros teendői miatt, miként Ígérte, sajnálatára, immár nem mehet Zágrábba; legjobb lesz tehát, ha a magyar kormány egy-két tagja Becsbe jön, s itt nála kísérli meg Jellasics bánnal a viszály elintézését. A főherczeg Jellasics bárót is értesítette e körülményről, s mihez tartás végett tudomására adta, hogy siessen azonnal a császárvárosba, mihelyt hivatni fogja.

A „kedves bán“, — a mint a főherczeg levelében nevezte, — nagyon jól tudta, hogy a magas közvetítő az ő pártjukon áll, s az alku-dozás ürügyével csak időhaladékot akar nyerni, míg az olasz harezter-ről hazarendelt végvidéki zászlóaljok megérkeznek.

Hiszen a horvát tartománygyűlés, — melyet a király tilalma ellenére Jellasics csak azért is összehítt, — már előzőleg, junius 10-én tartott ülésében olyan követelésekkel állott elő, a melyek eleve kizárták a békés megalkuvást. Ez újabb követeléseik a következő pontokból állottak:

1. Semmisíttessenek meg a magyar kormánynak reájuk nézve sérelmes rendeletéi, a mostani ideiglenes helyi kormányzat erősíttessék meg, jövőre pedig egy országos hatóság (derzavno vice) engedélyeztessék a bán elnöklete alatt, melynek tanácsnokait a bán előterjesztésére a felség nevezi ki. E hatóság a bécsi kormánynak lenne alárendelve; s egészen függetlenül a magyar minisztériumtól, a tartománygyűlésnek felelős.

2. *A pénz-, had- és kereskedelem ügyeit az egész birodalomra nézve egy felelős ősszminiszterium vigye Bécsben.*

3. A határőrvidék polgári ügyekben az országos hatóság alatt álljon, a királyságok katonai parancsnoka a bán legyen.

4. A hivatalos nyelv nemzeti legyen.

5. Az ősszbirodalommal való viszonyok tekintetében *Horvátország aláveti magát a központi birodalmi gyűlésnek, s e célból oda négy követet küld.*

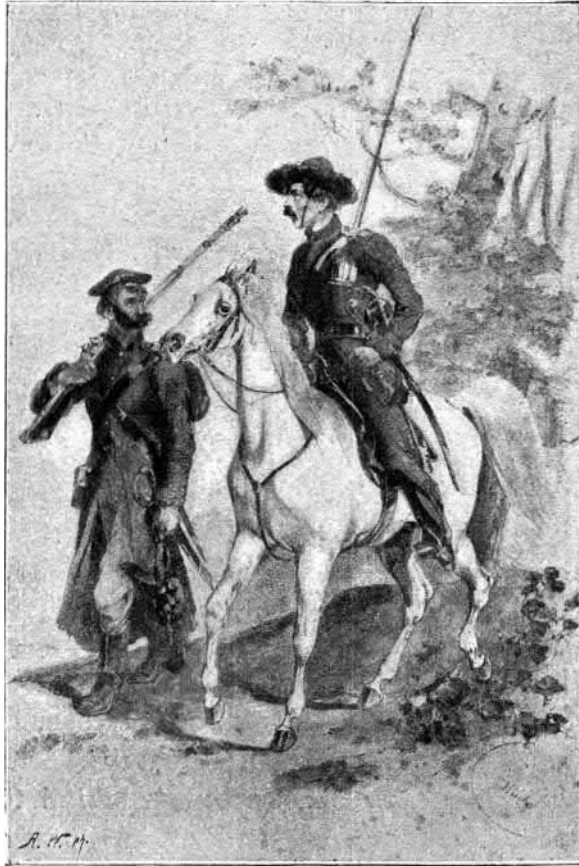
6. Dalmácia egyesíttessék a horvát-szlavon királysággal, a szerb vajdaság Alsó-Steiermark, Karinthia, Krajna, Isztria és Görz hozassanak szorosabb viszonyba a Kapcsolt-Részekkel.

7. A magyar királyság népeivel való barátságos viszonyt a pragmatica-sanctió értelmében s a magyar korona alatt élő minden nemzeti-ségek szabadsága, egyenlősége és testvérisége alapján továbbra is fenn kívánják tartani. De hogy miképen történjék ez meg, ezen országok nemzete azután fogja meghatározni, midőn ezen igazságos kívánatai ő felségétől teljesíttetnek, s Magyarország valódi helyzete az ősszállammal szemben világosan kivehető leend.

8. Az országos hivatalnokokat a király helyett a bán nevezze ki, utólagos megerősítés mellett.

9. Míg az új törvénykezési rend életbe nem lép: a magyar fotörvénytörvényekre felelősen ne lehessen.

10. Kulmer Ferencz a fölség oldalához a királyságok képviselőjéül választatik.

Orosz katonaság.

11. Pozsega, Verőcze és Szerémmegyék, a gradiskai és péterváradai ezredek; továbbá a fiumei, buccari-i és tengerparti kerületek, Horvátország kiegészítő részeit képezik.

Az illirizmus, — a melyen az egész horvát mozgalom alapult — e követelésekben, mint látjuk, immár alig csillan meg, de annál erősebben domborított ki az öszbirodalom eszméje.

S ez a szembeötlő irányváltozás kizárólag a Jellasics műve, aki mióta diktátor lett, egészen megváltoztatta eddigi viselkedését és mo-

dórát. Az illir-ábrándok dédelgetésével egyszerre felhagyott, s Gáj Lajost, az illirismus.megindítóját lassanként leszoritá a cselekvés teréről. Kezdte lehányini magáról a szabadsághős csillogó jelmezét; s szavaiban, cselekvéseiben mindinkább előtűnt az önző és rideg zsoldos, aki csak azért kaczerkódott az illir-eszmével, hogy a kamarilla táborába terelje a horvátokat.

S az elkábitott műveletlen tömeg, nem gondolván a saját nemzeti érdekeivel, mint a holdkóros vakon ment utána. A tartománygyűlés hasonlóképen Jellasics delejes befolyása alatt volt, s jóformán már csak arra szolgált, hogy a népakarat csalékony látszatával ruházza fel a bán önkényes törekvéseit.

Az udvari-párt fokozódó buzgalommal dolgozott a kezére. Értésíté mindenről, ami a király környezetében történt; s viszont Jellasics is úgyszólván nap-nap mellett részletes jelentésekkel számolt be tetteiről Ferencz-Károly főherczegnek. Az „Östreichische Zeitung“ szinte dicsekvőleg írta: „Mióta a bán öngyméltósága hivatalát folytatja, egy lépést sem tett olyat, melyről *felsőbb helyre* hivatalos jelentést ne tett volna, s mostanáig egy lépése sem rosszaltatott.“

Budapesten mindezt igen jól tudták, sőt értesülve valának arról is, hogy János főherczeg támogatására immár komolyan nem számíthatnak. A kormány mindazonáltal nem akarta kísérlet nélkül hagyni a kibékülésnek ezt a kínálkozó eszközét sem. A főherczeghez, a nádor után, rövid emlékiratot intézett, a melyben kifejti, hogy közbenjárásának csak a minisztérium által javasolt alakban lehet sikere. Utazzék tehát — mint ígérte — Zágrábba, s ott személyesen, élő szóval világosítsa fel a népet és a hatóságokat a valódi helyzetről. Jelentse ki előttük, hogy az uralkodó-ház Jellasicsot nem tekinti többé bánnak, s pártütését elítéli; óhajtja, sőt egyenesen kívánja, hogy a horvát nép a magyar kormány iránt engedelmességgel legyen; ámha jogos panaszkodás van: forduljanak az országgyűléshez, a mely azon lesz, hogy sérelmeik orvosoltassanak.

Egyedül e módon lehet még elejét venni a polgárháborúnak, — így szól aztán az emlékirat. De hogy ez valóban sikerüljön, a főherczeg személyes megjelenése mulhatlan Horvátországban. írás általi közbenjárás célra nem vezethet, az mind gyanusítottatni fog, mint eddig ő felsége kéziratai gyanúsítottak.

A pártütés vezéreivel való érintkezésnek sem lehet semmi eredménye. Bizonyítja ezt Jellasicsnak és társainak Insbruckban fogadtatása, mi a pártütők elbizakodását csak még magasabbra hangolta.

E felett, miután ő felsége a június 5-iki zágrábi gyűlést törvénytelennek nyilvánította, báró Jellasicsot pedig mint pártütéssel vádolt egyént fölfüggesztette: a zágrábi gyűlés küldöttségével cs Jellasics báróval ő felsége kormánya alkudozásokba nem ereszkedhetik; különben sem tekinthetvén őket a horvát nemzet oly képviselőinek, kik annak kívánatait jogszerűleg tolmácsolhassák. Itt csak a király részéről bo-

Marckhót.

Puky Miklós.

- Ostróvszky.

A szabadságharcz nevezetesebb magyar szereplői a polgári osztályból.

csánat és feledés; Jellasics részéről pedig a hűséghez és a törvény iránti engedelmességhez való visszatérés, nem pedig alku állhat egy vonalban. “

A kormány, — mint ez emlékiratból is látjuk, — a horvát nép iránt a legutolsó perczig jóindulatú engedékenységgel viseltetett. Még most is, a pártütés zászlójának nyílt kibontása után, kész volt közbenjárni, hogy a magyar nemzet keblére fogadja a megtévelyedett testvéreket

És ha János főherceg a kormány tanácsa szerint jár el: a szaka-

dás valószínűleg még mindig elkerülhető lett volna. A főherceg azonban makacsul ragaszkodott abbéli nézetéhez, hogy a viszály kiegyenlítése tárgyalás alapjául szolgáljon, s a találkozó Jellasics és a kormány megbízottjai között, Bécsben legyen.

A minisztérium, a nádor rábeszélésére, hogy békés szándokának újabb további bizonyosságát adja, még e lealázó kívánságba is beleegyezett. István főherceg és Batthyány gróf július 27-én legott Bécsbe utaztak. Jellasics már ott volt, s ezúttal is megkülönböztető kitüntetésekkel halmoztatott el az udvar által. Zsófia főherceggasszony ebédet adott a tiszteletére.

Harmadnap, július 29-én János főhercegnél megtörtént a találkozás. Rövid, hideg és eredménytelen volt. A bán hányaveti modora mindjárt a kölcsönös üdvözlés után, kellemetlen benyomást keltett.

— A fenséges főherceg parancsára eljöttem ugyan, — szolt kihívó hangon, — de előre tudom, hogy összejövetelünknek kívánatos eredménye nemigen lesz. Én ugyanis a horvát nemzetgyűlés megmásíthatlan határozatához képest csak az itt bemutatott föltételek alapján bocsátkozhatom érdemleges tárgyalásba.

S ezzel írásba foglaltan bemutatta e következő három pontot:

Először, a magyar pénzügy, hadügy és külügy Bécsben az összbirodalom kormánya által kezeltessék;

másodszor, a horvát nemzetiségnek és a horvát nyelvnek adassák meg a tökéletes egyenjogúság úgy a belkormányzatban, mint a közös magyar országgyűlésen; és

harmadszor, a délvidéki szerbek összes kívánságai teljesíttessenek.

Mindjárt a legelső pont, mely hazánknek az összbirodalomba való beolvasztását célozta, olyan vala, hogy jogfeladás nélkül e követeléseknek még csak elméleti vitatásába sem ereszkedhettek a magyar kormány megbízottjai.

Batthyány gróf csak néhány szóval, röviden válaszolt:

— Sem az országgyűléssel, sem pártommal szemben, — úgymond, — nem vagyok azon helyzetben, hogy e pontokat, úgy a mint formuláztattak, elfogadhassam.

Maga a nádor is hasonló nézetten volt, s szintén kijelenté, hogy az előterjesztett alapon még tárgyalásokba sem bocsátkozhatnak.

Jellasics felfuvalkodottsága, — mint Frey írja, — még a türelmes és szelidlelkű Batthyányi is annyira kihozta sodrából, hogy távozásakor köszönés helyett e szavakkal fordult a bánhoz:

— Viszontlátásra tehát a Drávánál!

— Nem a Drávánál, hanem a Dunánál! — vágta vissza a bán fennhéjázó dölyffel.

A béketárgyalások végleg megszakadtak. János főherceg másnap Frankfurtba utazott, hogy elfoglalja a német birodalom kormányzói méltóságát. Közvetítő szerepe, melyre csak azért vállalkozott, hogy a reakció a szervezkedésre időt nyerjen, ezzel befejeződött.

De véget ért az udvari-párt tartózkodása is. A kamarilla, mint láttuk, már Radezky custozzai győzelme után egész leplezetlenül fordult ellenünk. Latour gróf, az osztrák hadügyminiszter immár nemcsak pénzzel látta el Jellasicsot, hanem hadiszereket is szállított részére. Gráczból tizenhat ágyút küldött neki, Laibachból pedig megfelelő tüzérséget. Az olasz hárcztérről nem kevesebb, mint huszonnégy határőrvidéki zászlóalj indított útnak a bán táborának az erősítésére.

Ámde az agg király alkotmányhűsége, noha akaratának nem tudott érvényt szerezni, mindezideig e nagy tusában mégis csak erősségünkre szolgált. A kamarilla feszélyezve érezte magát cselekvéseiben. Fondorlatokhoz kényszerült folyamodni, hogy céljához közelebb jusson. Most már erre sem volt többé szüksége. Addig-addig rémitgette a magyar nemzet forradalmi törekvéseivel a félénk és gyöngye fölfogású uralkodót, míg egészen elfordult rokonszenve és hajlandósága igazságos ügyünktől.

A kormány, mint tudjuk, a honvédő törvényjavaslatok szentesítésének kisürgetése végett két tagját: Batthyány grófot és Deák Ferenczet Bécsbe küldötte. A két miniszter napokon átjárta a megalázkodás tövises útját, anélkül, hogy eredményt tudott volna elérni. Még csak kihallgatáshoz sem juthattak. A Burg vaspántos tölgyfakapui végleg bezárultak a magyar nemzet küldöttjei előtt. Az ódon császári lakban immár Debelhoff osztrák miniszterelnök, az udvari-párt teremtménye volt a szívesen meghallgatott tanácsadó.

Eleintén sokan azt hitték, hogy Jellasics saját kezdeményezésére, csupa túlbuzgóságból sorozta a békepontok közé a hadügy, pénzügy és a külügy összpontosítását. Hisz ez a kérdés voltaképp nem is tartozott a horvát sérelmek közé. Csakhamar kiviláglott azonban, hogy a bán egyenesen a kamarilla megbizásából cselekedett így. Az udvari-párt minden áron az eddig követett törvényes út elhagyására akarta kényszeríteni a magyar nemzetet. Ez pedig a legkönnyebben az összbirodalom eszméjével vala elérhető. Nagyon jól tudta, hogy a nemzet, kivált mos-

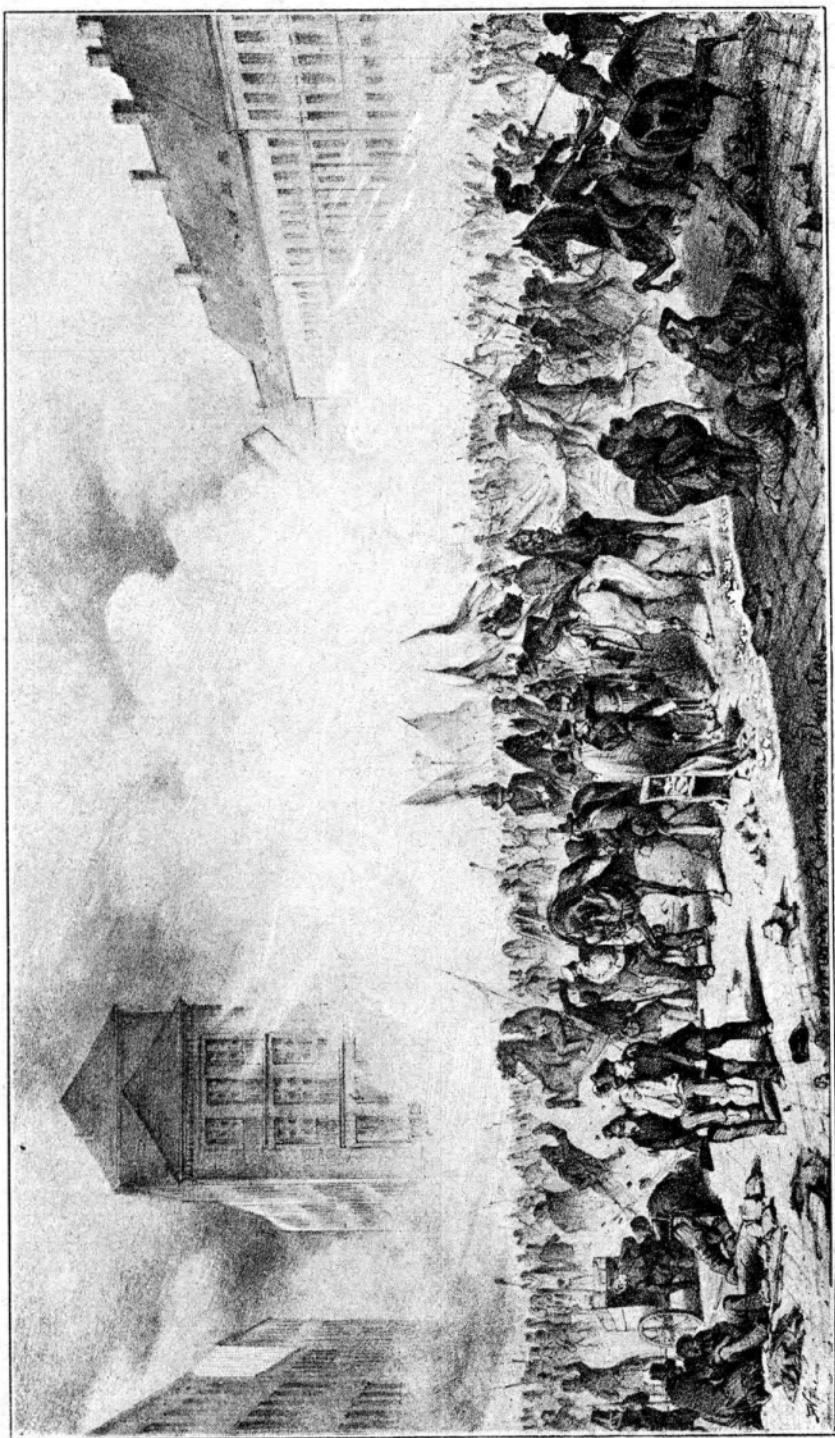
tan, midőn a polgárháború dúl terein, semmi körülmények közt sem egyezhetik abba, hogy kardja és pénze fölött a bécsi központi kormány rendelkezék. A magyarság tehát bizonyára elkeseredetten védekezni fog e törekvés ellen; s védekezése közben lobbanékony és heves természeténél fogva könnyen túlzásokra ragadtatja magát. S ime, csaknem magától előáll az ok és ürügy a trónvédő bán fegyveres támadására. Jellasics, a többi lázadó nemzetiségek támogatásával aztán egyenest Pest felé vonul. Mikor a zavar tetőpontra hág: egyszerre közbeszól maga a császár. Ha a magyarok békét akarnak: úgy meg kell hajolniok az udvari-párt föltételei előtt; ha ellenben, ami valószínűbb, a király közvetítése daczára tovább hadakoznak: ez esetben lázadóknak fognak nyilváníttatni, akik a birodalom minden hatalmi eszközével megfélemezendők. Ez volt az udvari-pártnak — mint Rüstow is megerősíti, — titkos politikai és a haditerve.

Épp ezért a bán által jelenetezett alapon tovább folytatták a kötekedő játékot. Most már egy új szereplő: a bécsi minisztérium lépett a színtérre. Debelhof, kormánya nevében egy emlékiratot nyújtott át az uralkodónak, a melyben hosszú közjogi okoskodások kapcsán az fejtetik ki, hogy a magyar nemzet jelenlegi törekvései mennyire vészthozók az összbirodalomra nézve.

A memorandum, amely »*Emlékirat a Magyarország és a többi osztrák tartományok közt fennálló egységi kapcsolat iránt*“ czímet viseli, főleg annak a bebizonyítására törekszik, hogy a hadügyek és pénzügyek kormányzásában való egységet Magyarország és az osztrák tartományok között már a pragmatika sankció megállapította.

... A pragmatica sanctiónak kifejezése, — így hangzik az emlékirat ezen része, — mindenkor oly érthetőnek, oly tökéletesnek tartott, hogy e felett soha kétség nem támadt. Egység a legfőbb álladalmi kormányban, az összes fináncz-ügy vezetésében, a hadsereg tartásában és vezényletében, — a monarchia szétbonthatatlanságáról szóló álladalmi alaptörvények kifolyásai valának. *Magyarországa külföld irányában Ausztriától soha el nem volt különözve, soha elválhatónak nem tartott, soha külön nem képviseltetett. Ausztria nevezete alatt sohasem maga az osztrák fölterczezség, hanem azzal egyesítve Magyarország is fellépett az európai nagyhatalmak körébe ...*

Ebből a valótlan és hamis alaptételből folyólag azt a tanácsot adja a koronának, hogy a magyar független hadügy- és pénzügyminisztérium haladéktalanul a bécsi központi minisztériumba olvasztandó; azokat a változtatásokat pedig, melyek Magyarország alkotmányos életében márczius óta történtek, különösen az 1848: Ili. 2. törvényczikket,

Bem a bécsi barrikádoknál. — (Egykoru rajz.)

mely az öszbirodalom eszméjének oly nagy ártalmára van, mielőbb meg kell szüntetni. Megteendő ez annál inkább, — így biztatják az uralkodót, — mert őfelsége márczius 15-én az osztrák-német tartományok számára is alkotmányt Ígervén, „e perezcz óta a törvényhozó hatalom nem vala, mint régente, kizárólag az uralkodónál“, s így a császárnak jogosultsága sem volt engedményeket az öszbirodalom egy részének nyújtani.

Az emlékirat aztán a vádak egész özönével illeti a magyar kormányt, majd az öszbirodalom eszméjének megvalósítását sürgetvén, ezen szavakkal végződik:

... *Az ausztriai császárságtól különvált magyar királyságnak létezését politikai lehetetlenségnek kell nevezni.* Ezen két tartomány és annak népei sokkal belsőbb és sűrűbb érdekekben állanak, ezeknek lakói a belső társasátnak számtalan fonálával századokon át sokkal öszbébb foglalvák, mintsem hogy ennek különválasztása veszélyes rázkódás nélkül megtörténhetne . . .

Ausztriának gyengülésével, annak két oly részre leendő osztásával, mely közül mindegyik saját külön járna: a császárság és Magyarország mind' benn,, mint a külföld irányában oly erőtlenségre süllyedne, hogy abból szükségképen az európai egyensúly megzavarása következne, s azon külföldi hatalmak, kiknek érdekében áll ezen egyensúly fenntartása, Ausztria gyengülését el nem tűrnék.

Mindezekből kiderül, hogy minden áron szükség a magyar kormánynak 1848-iki márczius óta felvett intézkedéseit az öszses monarchia szükségei, úgy a *pragmatica sanctio* értelme és szavai szerint megváltoztatni, s az ausztriai német minisztériummal egyetértőleg oly készüléket tenni, miszerint a monarchia egysége biztosítva, a *pragmatica sanctio* célja tökéletesen elérve legyen, s a közös legfőbb státuskormány ismét visszaállíttassék . . .

Az osztrák kormány illetén nyílt állásfoglalása elvégre nem lephetett meg senkit. Hiszen Debelhoff csak a megjelölt nyomon haladott. Folytatta az eddigi szokásos ármánykodást. Fellépésének modora volt csupán új és szokatlan, de a vágy, a törekvés a régi közösügyes forrásból bugyogott.

Általános és mély megdöbbenést keltett azonban az a szomorú valóság, hogy immár maga a koronás király is helyeselte az összeolvasztás eszméjét. Erre vall István főherczeg-nádorhoz intézett következő levele:

Kedves Úröcsém Főherczeg István!

Bécsben létező miniszteri tanácsom egy emlékiratban, *melyet Kedvességgeddel ezennel közlök*, mindazon bajos állapotot kifejtette, mely az utolsó pozsonyi országgyűlés óta, különösen a magyar minisztérium részéről követett irány által, az öszses

birodalmat már-már fenyegeti, és mennyire sürgetős szükséggé vála a hasonlós kikerülése végett egymást megérteni és a minden oldalról tagadhatatlan, támasztó pontnak elismert pragmática sanctiót teljes kiterjedésében és hatásában érvényessé tenni.

Az én osztrák miniszteri tanácsom már 1848-ik május 10-én, mint ez Kedves-

Görgei Artúr a sereg élén. — (Eredetije az 1848—49-iki orsz. ereklye-múzeumban.)

séged előtt tudva van, oly ajánlattal fordult a magyar minisztériumhoz, hogy bizonyos, az összes birodalmat és a kölcsönös viszonyokat illető állapotok iránt ezentúl egyetértésbe s közös tanácskozás és tárgyalás által összeegyeztetésbe lépjen.

Az én osztrák-német minisztériumom most újra ezen útra lépést hiszi ajánlatba hozni, hogy egyrészt oly elhatározó intézkedésbe egyesüljön, mely által a; Lajtán túl és inneni álladalmi kormányoknak egysége biztosíttassék, másrészt pedig a Magyarország és a hozzátartozó királyságok és örvidék közt létező és már sietős határozatot igénylő viszálykodások békés úton elintéztessenek.

Ez utóbbira nézve eddigelé reményleni lehetett, hogy nagy Urbátyám Főherczeg János a reá 1848-ik június 19-én bízott közbenjárói tisztet szerencsésen bevégezendi; azonban ennek időközben a német birodalom kezelésére történt hivatása, a Magyar- és Horvátország közti alkudozásokat nemcsak félbeszakította, hanem annak most egyhamarjába lehető megújítását is lehetetlenné tette, úgy, hogy az altiszai és dunai háborgásoknak és erőszakoskodásoknak fenyegető öregbedése miatt, én már most továbbra nem halaszthatom, hogy Bécsben létező miniszteri tanácsomnak a véres küzdelem megszüntetésére irányzott ajánlatait Kedvességgel, oly felszólítással ne közöljem, miszerint azokat a magyar minisztériumhoz tüsténti megfontolás és méltányolás végett utasítsa. Ugyanis az előmbe terjesztett ajánlatok nyomán, melyektől jóváhagyásomat meg nem vonhatom, a magyar minisztérium némely tagjainak mihamarább Bécsbe kellene jönni, hogy az említett kettős czélzásu alkudozásokat, az én osztrák-német minisztériumommal azonnal megújítsák. Mivel azonban a horvát kérdésre nézve érett vigyázattal békés utón, csak úgy lehetne tartós kiengesztelést reményleni, ha minden halasztás nélkül békés állapot jelentetik ki és tartafik fenn, a magyar minisztériumnak jelenleg meg kell engedni, hogy az osztrák-német minisztérium, a korpát kérdés feletti további alkudozásokra nézve, következő előfeltételekre támaszkodhassék:

1) A bécsi alkudozásokhoz báró Jellachich, vagy annak és az illető ország-részek meghatalmazottját kell alkalmazni.

2) Minden támadások, ellenségeskedések, készültek Magyarország részéről, Horvát-, Tótország és az örvidék ellen s viszont azonnal megszüntettessenek és ne folytattassanak.

3) Az örvidék ideiglenesen a bécsi hadi miniszter vezérletére bizatik.

Mínthogy magyar minisztériumomnak nyílt készsége felől magamnak Ígérhetem, hogy kezet nyújtand a polgári háború undokságainak mielőbbi meggátolására, ennél fogva bizodalmom van, hogy az, haladék nélkül, ha lehet 8—14 nap alatt a czélbavett alkudozásokra megjelenend. Ezen tekintetből időnyeres végett jelen határozatot báró Jellachich-csal oly meghagyással tudatom: miszerint magát az utazásra készen tartsa, s erre való nézve úgy intézkedjék, hogy az én mirtdkét minisztériumomnak alkudozásai, — a fentebbi előfeltételek részéről mulasztás, vagy nem teljesítése miatt, — akadályt, avagy halasztást ne szenvedjenek.

Schönbrunn, augusztus 31. 1848.

Ferdinand, s. k.

Most már tehát minden kétségen felül állott, hogy az elaggott és beteges király teljesen a kamarilla végzetszerű befolyása alá került. Gyöngye akaraterejét végképp megtörte az ármány. Nem volt többé szükség alkotmányos rendelétéinek a kijátszására, ime ő maga, — talán öntudatlanul, talán megriasztva, — állott a győzedelmes reakció élére.

Magyarország adja át a bécsi központi kormánynak vére és pénze fölött a rendelkezést! ... Mondjon le hitlevelekkel és számos koronázási esküvel szentesített ezredéves jogairól! . . . A kormány, a bécsi minisztérium beleszólásával bocsájtkozzék újabb céltalan alkudozásokba a pártos bánnal! . . . Olyan követelések, a miknek teljesítése egyértelmű lett volna a nemzet mindenk felett álló becsületének és állami méltóságának a meggyalázásával; olyatén követelések, amelyek ha megvalósulnak: Magyarország kitörültetik az élő népek sorából.

Így semmisült meg egyszerre az a sok édes ábránd, amit a nemzet a márcziusi vívmányokhoz fűzött. Ködbe veszett, eltűnt, mint a délibáb; szétfoszlott, mint egy szép álom. Így szakadt szét az utolsó reményfonál is, mely a magyar nép hű szívét uralkodójához kötötte.

S míg a nemzet néma fájdalommal rombadólt reményét siratta: azalatt Jellasics túlaradó kedvvel készült a hadjárat megkezdésére. Horvátország óriási kaszárnyához hasonlított. Az egész tartományban szabadon folyt a zsoldosok toborzása. Zaj, lárma, harci izgalom töltötte be a Dráva erdős partjait. Varasznál nagy tábor gyülemlt. A lobogó őrtüzek mellett veresköpenyeges szerezsánok élesítették handszárjaikat.

S e hadikészülődés közt Jellasics vakmerősége immár annyira megnövekedett, hogy egyik alvezérét: Bunyeváczt Fiume erőszakos elfoglalására utasította. S a haramiavezér augusztus 31-én fegyveres csapatokkal csakugyan rátört a védtelen kikötő-városra, s azt a bán nevében megszállotta.

A magyar kormány figyelmét és erejét részint a szerb lázadás, másrészt a kamarilla legújabb cselszövénye annyira lekötötte, hogy a fiumei erőszakoskodás méltó megtorlására ez idő szerint nem is gondolhatott. Hiszen még Jellasics fenyegető betörésének a visszaverésére sem volt kellőképen elkészülve. A Dráva-folyam magyarországi partvonala csaknem egészen védtelenül maradt. Mindössze Nagy-Kanizsa vidékén táborozott mintegy hatezer főnyi sereg. Vajmi csekély erő Jellasics 25—30 ezernyi hadával szemben.

De ennél sokkal nagyobb baj volt, hogy a magyar csapatok vezénylete itt is megbízhatlan kezekbe került. A sereg élén ugyanis egy ósdi katona: *Ottinger* Ferencz tábornok állott, ki múltjánál és összekötéseinél fogva egyáltalán nem rokonszenvezett ügyünkkel. Alig érkezett a kanizsai táborba, nyomban érintkezésbe lépett Jellasics báróval; levelezni kezdett vele, sőt Varasdon a béke-kísérlet tetszetős ürügye

alatt meg is látogatta. A bán ez alkalommal gazdag vendégséget rendezett a tiszteletére. A lakoma folyamán egyszerre csak feláll Ottinger és ezt a rövid, de jellemző köszöntőt mondja:

— Poharamat emelem a császári hadsereg egészségére!

A poharak összecsendülnek, minden oldalról felhangzik az „éljen.“ De a köszöntő a legnagyobb hatást a bánra teszi. Arcza az örömtől elvörösödik s a bor mámorának hatása alatt szinte akaratlanul kiáltja a vele szemben ülő Kulmer báró felé:

— Éljen! Éljen! Ottinger meg van nyerve! Ő miénk!

A jelenetnek gyorsan hire ment. Eljutott a magyar táborba, megtudták a fővárosban is, ahol nagy megbotránkozást keltett.

Ottinger ezek után nem maradhatott tovább a sereg élén. Elmozdítását leköszönéssel előzte meg. Azt mondta, hogy beteg, nem szolgálhat többé. Pedig néhány hét múlva mint egy lovasdandár parancsnoka már ellenünk harczolt. Ottinger helyét a kormány ideiglenesen Melczer ezredessel töltötte be, később pedig gróf Teleki Adám tábornokra bízta a sereg főparancsnokságát. Csakhogy, a mint az nagyon is hamar kiderült, Teleki sem volt külömb áruló elődjénél.

A helyzet ily megbízhatlan vezérek mellett egyre komorabbá vált. A Magyarországra vezető út csaknem egészen nyitva állott Jellasics előtt. Úgyszólván ellenállás nélkül bárhol átkelhetett volna a Dráván. A határos megyék népe, a kormány felhívása folytán, nemzetörséggé szervezkedett ugyan, de ezek a csapatok, már hiányos felszerelésüknél fogva is, gyöngék valának a betörés megakadályozására. Az alvidékről, hol a szerb lázadás ujult szenvedélylyel tört ki, nem lehetett idevonni a katonaságot, mert ott is égető szükség volt a fegyveres erőre.

A fenyegető veszedelem a honvédség gyors szaporításával talán még elhárítható lett volna. Ámde, hiába szavazta meg az országgyűlés oly nagy lelkesedéssel az erre vonatkozó javaslatot, mikor a koronás király nem akart annak szentesítéséhez hozzájárulni. E nélkül pedig, az alkotmányos gyakorlat szerint, nem lehetett újonczozni.

Az a titokzatos kéz, a mely márczius óta annyi bajt zúdított a nemzetre, most kardjának markolatát ragadta meg, hogy ne védhesse magát. Batthyány és Deák immár nyolczadik napja vesztegeltek Bécsben, anélkül, hogy a szentesítést kieszközölhették volna. Nagy lelki önmegtagadással, pironkodva megzörgettek minden kilincset, de hiába. Ferencz Károly főherczeg az osztrák miniszterekhez utasítá őket, ezek viszont azzal tértek ki, hogy nekik a dologhoz semmi közük. A király

schönbrunni palotájába zárkózott. A káröröm gúnyos mosolya fogadta őket mindenütt, a hol megjelentek.

Gúnykép Latour és Zichy gróf kivégeztetéséről. —(Egykorú rajz.)

A két miniszter eleimén azt hitte, hogy mindez csak a megszkott töprengés, s a király előbb-utóbb mégis csak szentesíteni fogja

ezeket a törvényjavaslatokat is. Reménykedésük annál indokoltabbnak látszott, mert a kamarilla legújabb fondorlatáról nem bírtak még tudomással. Az udvar ugyanis, Batthyány és Deák óvatos megkerülésével, egyenest a nádornak küldte meg a bécsi kormány jogfacsaró emlékiratát.

Pedig ez a memorandum felfejtett volna előttük is mindent, amint a kormány otthon időző tagjai belátták, hogy immár az alkotmányérző agg uralkodó támogatására sem számíthatnak többé.

Kossuth, noha már ekkor föltétien ura volt a helyzetnek, még ezek után sem akart az uralkodóházzal szemben az önvédelem fegyveréhez nyúlni. Meg akarta tenni az utolsó kísérletet.

A képviselőház szeptember 4-iki ülésén, — a nélkül, hogy a bécsi memorandumról említést tett volna, — azt indítványozta, hogy Batthyány és Deák támogatására az országgyűlés *száztagú* küldöttséget meneszsen a királyhoz. Ezenkívül pedig szózat intéztessek a nemzethez, úgyszintén Európa népeihez, feltárva az ármányt, amelylyel az uralkodó tanácsosai hazánk alkotmánya, sőt élete ellen törnek.

Nagy fontosságú, izgatott ülése volt ez is a nemzetgyűlésnek. Kossuth ismét betegen jött a házba. Arcza sápatag, szemeiben lázas fény. De a rendkívüli körülmények erőt adtak neki. Nem beszélt hosszasan, de minden egyes szava döntő súlylyal nehezedett az események mérlegébe.

. . . Ő felsége a király iránt a legtisztább hűséggel viseltetve, — így szólt a többi közt — csak azért esedeztünk, hogy hű magyarjai közti megjelenésével adja meg az új alkotmányból kifolyó új kormánynak azon erkölcsi támaszt, mely a monarchia eszméjének s a magyar nemzetnek fejedelme iránti hűségében rejlik. Öt hónapon át esedeztünk s még sem történt meg.

Egy hadsereggel találkoztunk pártütés és zendülés ellenében, a mely pártütés és zendülés a fejedelem nevében mondja magát működni. Mi volt természetesebb, mint hogy ő felségétől kértük, hogy a hadsereg hozassák a hűség tiszta eszméjére vissza, mely nem abban áll, hogy ő felsége nevében, a magyar király nevében pártot üssenek, hanem, hogy ő felsége kormányának engedelmeskedjenek. Ő felsége méltóztatott ugyan e részben egy pár manifesztumot kibocsájtani, hanem őszintén megvallva, nekem erős meggyőződéssem, hogy az ő felségét legközelebb környező körökből sok történt ezen parancsok sikerének a meghíúsítására. Sok történt arra nézve, hogy a hadseregben ezen szellem foglaljon helyet, hogy ő felségének talán nem is akarata, a mi azon parancsokban történt . . .

Rút, ocsmány játék játszatik velünk, — folytatá tovább. —A művelt világnak morális ereje bizonyára az igazságos ügyet fogja támogatni. Felhívom tehát a házat, a nemzet képviselőinek nevében készítsen rögtön manifesztumot Európához, melyben el legyen mondva a magyar nemzet joga, mérsékeltisége, hűsége, minőhöz hasonlót a legközelebbi időkben Európa példája nem mutat fel, hogy nyíltan álljon

Európa előtt, miszerint annyi ármányok által mérsékelt követeléseink és elidegeníthetetlen jogaink alapján megdöntötték bennünket, s bennünk a civilizáció egyik előbástyája és szabadságunk egyik oszlopa rendítetik meg. Kívánom, hogy a ház apeláljon Istenre s Európának igazságszeretetére és készítsen manifesztumot.

-fa-

Ivánka Imre honvédezeres. — (1848-iki arckép.)

A miniszterelnök s az igazságügyminiszter felküldettek a kormány határozatából a végett, hogy egyszer már végkép lássunk tisztán, határozottan, hogyan áll ellenünkben a dinasztia, hogyan áll Ausztria? Esedeztünk ő felségének: méltóztassék a Magyarországon levő hadseregnek saját aláírása alatt szétküldendő tábori parancs-

ban kijelenteni, miszerint ő felsége minden katonától, bármi rendű, bármi fegyverzetű legyen is, szorosan megvárja és parancsolja, hogy a míg Magyarországon van, a magyar kormány parancsai szerint a hon minden ellenségei ellen szintazon hűséggel és vitézséggel szolgáljon, mint a magyar hadseregek most ő felsége trónjának, támogatására szolgálnak . . .

Ezután, a ház egyre fokozódó figyelme közt, elősorolja, hogy mi mindent tett a minisztérium a horvát nép megbékítésére; majd felemlíti, hányszor esdekeltek a trónnál, hogy jöjjön a király közibénk, s megjelenésének erkölcsi súlyával legalább hallgatólag támogassa magyar kormányát békeszerető és becsületes törekvéseiben. Mind hasztalan. S most már odáig jutottunk, hogy a hon védelmére elkerülhetlenül szükséges törvényjavaslatok szentesítésétől is elriasztotta a reakció. Két minisztertársa nyolcz napja ögyeleg már Bécsben, a nélkül, hogy még csak meghallgatásra találna. Ezt a végzetes játékot a nemzet becsületével és jövőjével, nem lehet tovább túrni. Ezen segíteni kell. Erre aztán előterjeszté indítványait:

Kérem a házat, méltóztassanak egy küldöttséget küldeni ő felségéhez, hogy jöjjünk már egyszer tisztába dolgainkkal. De ne a végett menjen a küldöttség, hogy ott heteket mulasson, hanem nyisson magának utat a fejedelem trónjához, mondja meg: hogy a haza veszélyben van és veszélyben a trón, tehát akarja-e ő felsége megtenni a nemzetnek azt, mi a nemzetnek megtartására szükséges. Nem várhatunk napokat és heteket, miután hónapokon által az intrikák minket veszélybe döntöttek. Gyors határozatot akarunk, dőljön az jobbra, vagy balra, hogy számot vethessünk magunkkal, mivel tartozunk a hazának. De ne mulasson ott a küldöttség tovább 24 óránál; tudni fogjuk, ha nem fogadtatik el, hogy mit akarnak Bécsben. Kérem a házat, méltóztassék ezt megtenni, s a minisztérium részéről most kísérletben levő utolsó lépést, — *mert természetesen utolsó lépés a törvényhozás részéről*, — támogatni, s a nemzet erejével sikerre, vagy valósággra vezetni.

Végre, mert semmi a világon lelkenek nem fáj annyira, mintha az ármánynak azon diadalát látom, hogy nemzetek, — mert nemzetek nem ismerhetnek nagyobb kincset a szabadságnál, — ármányok következtében, a szabadságnak neve alatt, egymás ellen vérontásra izgattatnak, kérem a házat, méltóztassék egy kis bizottmányt nevezni, mely a minisztériummal értekeznek a horvát ügyek iránt, mely elő fogja terjeszteni mindazon hosszadalmas adatokat, melyek kezénél vannak, s e dologban terjeszszsen elő a háznak javaslatot . . .

Kossuth beszéde megdöbbenő mély benyomást keltett. Az elmentét, mely a vitázó pártok közt az előző üléseken nem egyszer oly éles kifejezésre jutott, most egyszerre eltűnt. A haza szent szerelme összeolvasztotta a szíveket.

— Elfogadjuk! Elfogadjuk! Mondassák ki a végzés! — zúgták, a ház minden oldaláról.

Madarász László valamit mondani akart.

— Ne szóljunk a dologhoz, hanem fogadjuk el általánosan! — kiáltotta nekihevülve Nyári, aki mint a radikál-párt vezére sokszor erősen támadta ugyan a kormányt, de midőn a haza nagy érdekei forogtak koczán, ajkain elnémult a gáncsos szó.

Az elnök, a képviselők zugó éljenzése közt, Kossuth indítványához képest legott kimondta a határozatot. Sorshúzás útján mégis választott a száztagú küldöttség. Tagjai lettek a következők:

Bernáth József, Boczkó Károly, Bodon Ábrahám, Kubinyi Ödön, Szaplóczay József, Szirmay Pál, Balogh János, Dániel Pál, Tallián Ede, Luzsénszky Pál, Recsky Andor, Szirmay József, Halassy, Szabadhegyi Antal, Fábián Dániel, Jakubik Antal, Okolicsányi Antal, Zmertics Károly, Németh Albert, Ekstein Rudolf, Gorove László, Sebestyén János, Róih Illés, Mihályi Gergely, Vermes Illés, Bakalovics Szilárd, Sebestyén László, Glavina Lajos, Kubinyi Flóris, Bethlen János, Molnár György, Szirmay Ödön, Salamon Lajos, Martinyi Frigyes, Kállay Ödön, Mánn József, Farkas Károly, Puky Miklós, Szél József, Abonyi István, Tanárky Gida, Patay József, Kedelényi Ágoston, Farkas Pál, Molnár Dénes, Angyal Pál, Rosenfeld József, Reiszig Alajos, Hauszer Ernő, Csupor Gábor, László Imre, Détrej László, Szentiványi Márton, Szucsányi József, Nagy Ignác, Szathmáry, Sztojanovics Mihály, Festetics Miklós, Várkonyi Adám, Pálóczy László, Selevér Elek, Sréter László, Hadzsics Lázár, Ghiczy Kálmán, Fabiny Frigyes, Kacskovics Lajos, Kupricz Imre, Antal Imre, Haller Sándor, Lukonics Mihály, Hevessy Bertalan, Lónyay Menyhért, Csolokos Dénes, Kálóczy László, Fiáth István, Imrédi Lipót, Rudnyánszky János, Kemény Zsigmond, Nyári Pál, Sillye Gábor, Somogyi Antal, Dobay Sándor, Pulszky Ferencz, Csertán Sándor, Hertelendy Miksa, Ternyey János, Simon Rudolf, Mátyás József, Bárczay Albert, Schmith Mihály, Hetey István, Boldizsár István, Soltész János, Zákó Péter, Radnics Pál, Mayercsák Márton, Békássy Imre, Mujszer József, Freund Ferencz és Ragályi Ferdinánd.

A küldöttség vezetésével Pázmándy Dénes, a képviselőház elnöke bízott meg. Kimondta végül a ház, hogy a küldöttség azon esetre, ha negyvennyolcz óra alatt nem kap kihallgatást, térjen haza.

A felsőház még aznap este nyolcz órakor tartott ülésében minden vita nélkül egyhangúlag hozzájárult a képviselőház összes határozataihoz, s a maga részéről húsz tagot nevezett a küldöttségbe.

A nemzet választottjai szeptember 5-én reggel a bécsi hajóval

indultak el történelmi nevezetességű útjokra. Ezúttal nem volt olyan lelkes a hangulat, mint kikeletkor, midőn a pozsonyi országgyűlés hetvenkét tagú küldöttsége vitte a reformokat kérő feliratokat a császárvárosba. Most a lehangoltság sűrű, nehéz köde ült a kedélyekre, s tette hangtalanlanná a máskor oly beszédes ajkakat.

A főváros közönsége is nagy változáson ment keresztül. A vidám fiatalság nem volt már itt. Szétszéledt. Ott küzdött-vérzett a csatamezőkön. Már sebesülteket is lehetett látni a kórházakban, sőt több család már elesett kedvesét is siratta. Gyászba öltözött nők, elkomorult aggok ödöngtek az utcákon. Szomorú napok valának ezek. A szívek elszorultak, az emberek keblét balsejtelem szorongatta, mint mikor valami nagy szerencsétlenség közeledését érezzük.

Az országos küldöttség másnap, szeptember 6-án, már Bécsben volt. A csalódás itt is megváltoztatta az embereket.

A reakció, mely ismét hatalomra vergődött, egész súlyával ráfeküdt a közvéleményre, s megfélemlítette azt.

A küldöttség megérkezéséről Deák Ferencz igazságügyminiszter nyomban értesítette az udvart. A király környezete azonban mindent elkövetett, hogy a magyarok panaszos jajja ne jusson el a trónig. Újólaj az ismert ürügyei álltak elő: azt mondták, hogy a felség beteg, nagyon beteg, nem fogadhat senkit. Pedig V. Ferdinánd talán soha sem volt egészségesebb, mint e napokban. Ami rég nem történt, csaknem minden déltájt ott sétálgatott rugalmas léptekkel a schönbrunni park fehérfővényes utjain.

Hosszú huzavona után, nagy nehezen szeptember 8-ikára végre mégis kitűzetett az audiencia. Pázmándy elkészíté beszédjét, s az udvari szokásoknak megfelelőleg „tudomás vétel“ végett betérjesztette azt a kabinet-irodának. A küldöttség már épp indulóban volt, midőn egész váratlanul betoppan a király egyik szárnysegédje: Lobkovitz herczeg, s tudomására hozza az ámuló Pázmándynak, hogy a kihallgatás elmarad, mert a felséghez intézendő beszédjében olyan kifejezések vannak, amelyek mélyen sértők a koronára. Ezeket tehát ki kell hagyni, meg kell változtatni. S csak ha ez megtörténik: fogadhatja őket az uralkodó. S Lobkovitz mindjárt meg is mutatta ezeket a kifejezéseket, a melyek vörös irónnal voltak vastagon aláhúzgálva.

A beszéd elejétől végig a köteles hódolat hangján szólott, s egyetlen sértő szóval sem érinté a király felkent személyét. De volt benne néhány találó kifejezés, mely egyrészt a nemzet százados sérelmeire vo-

**A szabadságharcz nevezetesebb női
szereplői**

(Egykorú arczképek után-)

natkozott, másrészt a kamarilla fondorlataira tett erősebb czélzást. Ezeket találta sértőknek, nem is a király, hanem Ferencz Károly főherczeg. íme, egy-két ilyen kifogásolt pont:

A beszéd egyik része eredeti szövegezésében ekként hangzott:

.... „Ferdinánd volt Felséged uralkodóházából az első, kinek Magyarország, és Leopold, kinek Erdély önkénytesen, szabad akaratából tette fejére királyi szent koronáját, s ez által bizonyos feltételek alatt átadá az alkotmányos ország feletti uralmat. De ezen feltételek Felséged elődei által több mint három századon keresztül nem teljesítettek.“ . . •

E mondatban sértőnek találtatott: „és ez által bizonyos feltételek alatt átadá az alkotmányos ország feletti uralmat. De ezen feltételek Felséged elődei által több mint három századon keresztül nem teljesítettek..“

Lejebb ez a kifejezés: „Felséged legközelebbi köréből kiinduló reakcionális törekvés“ ... szintén kifogás alá esett.

Ezt a pontot pedig egészen törülni kellett: „Széttépve Magyarország kormányzatát az ausztriai kormánynak kezébe vetni és ezáltal Magyarországot, mint egy fegyverrel meghódított gyarmatot az osztrák birodalomba beolvasztani. A reakciónak ezen törekvései vészbe döntenek a mindig hűnek maradt nemzetet; de okvetlen vészbe fogják dönteni Felséged trónját is.“

Pázmándy, hogy ne koczskáztassa a kihallgatást, kelleetlenül bár, kénytelen volt meghajolni az udvari párt e gáncsoskodása előtt. Átalakítá beszédjét. Egyik-másik kifejezésen szelidített, az erőteljesebb pontokat pedig törülte. A szárnysegéd az ekként átjavított beszéd szövegével, azzal, hogy az eredményről értesíteni fogja őket, visszasietett a kabinetirodába.

A küldöttség tagjai reménykedve együtt maradtak. Azt hitték, hogy a trónhoz vezető út most már mégis csak megnyílik előttük. Csatlakoztak. Lassanként beesteledett, s a szárnysegéd híradása még sem jött. Végtelen elkeseredés fogta el ekkor a kedélyeket.

— Ez már mégis sok! — kiáltott fel ingerülten Kállay Ödön. Ilyen csúf játékot üzni e komoly percekben a nemzettel.

— Ne szégyenkezzünk itt tovább, menjünk haza, — indítványozta Patay. — A nemzetgyűlés által kítűzött negyvennyolcz óra úgy is elmúlt már.

— Igen, igen, térjünk vissza! — zúgták rá többen.

— A felelősséget a következményekért viseljék azok, akik a nemzet és a király közé álltak, — mennydörgő az erőshangú Kálóczy.

A küldöttség tagjainak egy része már távozni akart, hogy csomagoljon, midőn Batthyány gróf lépett a terembe.

— Ne heveskedjék el a dolgot, — kezdé az ő udvarias, finom modrával. — Gondoljuk meg uraim, hogy a nemzet boldogsága forog koczán. Meg kell tennünk a végső próbát. Holnap még egyszer megkísérlem az audiencia kieszközlését; s ha nem sikerül: vasárnap reggel azután csakugyan hazamegyünk.

A miniszterelnök kérése hatott. A küldöttség elhatározta, hogy a holnapi nap fejleményeit még bevárja.

Gróf Lamberg Ferencz.

Másnap, szeptember 9-én, Batthyány gróf már a kora reggeli órákban Schönbrunnba hajtattott, hogy a fogadtatást kieszközölje. Visszaautasító hidegséggel találkozott azonban most is. Egyik udvari méltóságtól a másikhoz küldték. A király megközelíthetlen volt. Már délre járt az idő, s a nemes gróf egy lépéssel sem jutott közelebb céljához.

A küldöttség tagjai, készen az indulásra, idegbontó türelmetlenséggel vártak Batthyány gróf üzenetére. Ismétlődött a tegnapi jelenet. A kínos bizonytalanság e keserű perczeiben egyszerre csak így szól Pázmándy:

— Ne várjuk a hívást, hanem gyerünk Schönbrunnba. De menjünk valamennyien. Hadd lássuk, merik-e elcsukni a magyar nemzet előtt a magyar király ajtaját!

És fölkerekedtek. Száztíz bérkocsi robogott végig Bécs hosszú utcáin, ki Schönbrunnba, s megállotta kir. palota tágas udvarán. A küldöttség sorakozott s Pázmándy vezetése alatt megindult a mogorva, vén kastély fehér kőlépcsőjén egyenesen a király elfogadó terme elé.

Hiányzott most a színes, tündöklő diszmagyar. Egyszerűen, feketebe voltak öltözve, mintha valami gyászszertartásra mennének. De mentek: elszánva, készen a legvégsőre.-Arczaikon a dacz sötét pirja ült, szemeikben a harag villámai cikláztak.

Azt mondják, hogy Ferdinánd az ablakból nézte végig a váratlan és meglepő felvonulást. Nyilván megrettent, mert környezetének makacs ellenzése daczára, kiadta a parancsolatot, hogy a küldöttség bocsájtassék színe elé.

Az egyik szárnysegéd kijött, s értésére adta Pázmándynak, hogy a király, noha most is beteges, hajlandó fogadni őket. Csak legyenek egy kis türelemmel.

Körülbelül egy félóra múlva feltáruáltak a nagy fogadóterem szárnyas ajtói, s a küldöttség hallgatagon bement. A király már ott állt a trónszerii emelvény mellett; oldalánál kevély tartással Ferencz Károly főherczeg. Ferdinánd sápadt volt, alig tudta belső izgatottságát legyőzni. Keze idegesen reszketett, szürke, fénytelen szemeit lesütötte.

A küldöttség, — amelyhez Batthyány gróf és Deák Ferencz szintén csatlakozott, — hallgatagon, komoran helyezkedett el. Nem hangzott fel egyetlen egy „éljen“, a lelkesedésnek a legkisebb nyoma sem látszott. Végigtekintve az elszánt férfiak gyülekezetén, úgy tetszett, mintha maga a nemzet génusza állt volna szemben az uralkodóval, hogy figyelmeztesse esküvel szentesített kötelmeire.

Néhány pillanatnyi kínos csönd után, Pázmándy Dénes, fejét büszkén hátraszegve, érczes, csengő hangon szólni kezdett:

Felséges Úr! Az Erdélylyel egybeolvadt Magyarhon nevében jövünk felséged elébe, mely a felséges uralkodóház iránt századokon át tanúsított tántoríthatatlan hűségének érzetében méltán megkívánja, hogy az ország jogainak sértetlen megtartásában koronázott királya által támogattassék.

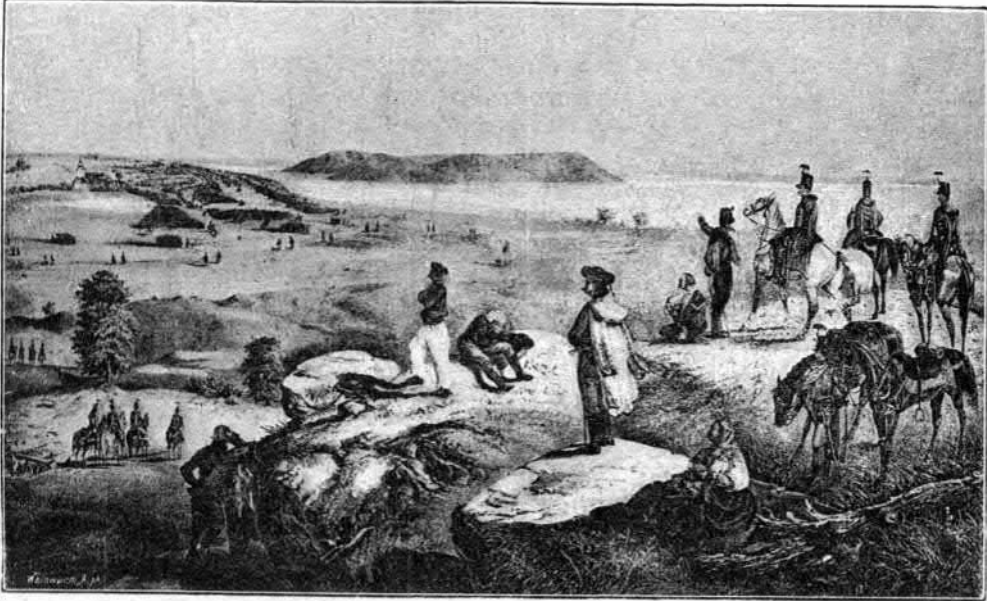
Ferdinánd volt felséged uralkodóházából az első, kinek Magyarország s Leopold, kinek Erdély önkénytesen, saját akaratából tette fejére királyi szent koronáját.

Magyarország nem fegyverrel hódított tartomány, hanem egy oly szabad ország, melynek alkotmányos szabadságát, függetlenségét felséged koronázási esküvel biztosítá s megpecsételé. Azon törvények által, melyeket felséged f. évi ápril hó 11-én legfelsőbb királyi jóváhagyásával szentesített, a nemzetnek régtől fogva hón táplált kívánatai teljesítették. És ezen a nemzet megnyugodva, régi hűséggel s a szabadság

kölcsönözte kettőztetett erővel készen állott, a több oldalról fenyegető veszélyeknek közepette, felséged trónjának fenntartására.

Most Magyarország több részein pártütés van, melynek vezérei folytonosan s nyíltan azt állítják, hogy az uralkodóház érdekében s felséged nevében ütöttek pártot s zen dültek föl a magyar nemzetnek felséged által ismételve, törvényileg biztosított szabadsága s önállása ellen.

A magyar hadsereg egyik része az ausztriai monarchia érdekében Olaszországban vérzik, s a csatateren diadalbábérokat arat addig, míg ugyanazon sereg másik része arra izgatott, hogy az ország kormányának az engedelmisséget felmondja.

A horvát hadak vonulása a Balaton mellett. — (Eredetije a bécsi csász. udv. múzeumban.)

Azon pártütésnek, mely Magyarország alvidékein a békés falvakat porrá égeti, ártatlan asszonyokat s gyermekeket a barbár népek szokásait túlhaladó kínzással végez ki, mint szinte azon pártütésnek is, mely Magyarországot Horvátországból ellenséges beütéssel fenyegeti; sőt már Fiúmét, a magyar kikötőt és a szlavóniai megyéket minden legkisebb ok nélkül el is foglalta, — mozgató rugója nem más, mint azon reakcionális törekvés, mely célul tűzte ki, Magyarország törvényes önállását és a nép szabadságát megsemmisíteni, s a felséged dicsőült ősei s magának felséged koronázási esküje következtében szentesített törvényeket széttépni.

A magyar törvényhozás felséged felszólítására a haza védelme végett már két hónappal ezelőtt összegyűlt. És most kívánja a nemzet, hogy felséged a törvényhozást nagy munkájában, királyi méltóságának súlyával, támogassa azon törekvésben, mely a haza megmentésére lévén irányozva, felséged királyi trónjának épségben tartásával ugyanazonos.

Ennek következtében a magyar nemzet nevében kérjük felségedet:

Méltóztassék sikeresen rendelkezni, hogy az ellenség előtt jelenleg nem álló magyar hadseregek Magyarországra bevonuljanak, s a minisztérium rendelkezése szerint honvédelmi kötelességeiket vitézül és híven teljesítsék.

Parancsolja meg felséged, királyi kegyelme elvesztésének s a törvényes büntetésnek súlya alatt, hogy mindennemű hadsereg, mely Magyarországon van, a magyar törvény fenntartásának és az ország védelmének kötelességét a pártütők ellen — bárkinek nevét és zászlaját bitorolják azok, — pontosan teljesítse.

A magyar nemzetnek elhatározott szándéka, közte s a horvát nemzet között fennforgó nemzetiségi s beligazgatási kérdéseket még a jelen országgyűlésen, az egyenlőség, testvériség, szabadság és közös alkotmányosság alapján megoldani és kiegyenlíteni.

Horvátország jelenleg katonai zsarnokság alatt van és ez által polgárai megakadályoztatnak törvényes kívánatainknak a magyar törvényhozás elébe juttatásában.

Tegyen azért felséged sikeres rendelkezést, hogy a horvát nemzet ezen zsarnokság alól felszabadítva, szabadon nyilatkozhassék. A pártütőleg elfoglalt szlavóniai megyék és Fiume pedig azonnal visszaadassanak.

A magyar nemzet nem kételkedik, hogy létezik egy reakció, mely célul csak önhasznát tűzte ki, s hogy ezt felséged nem csak eltávolítani, de a büntetendőket megbüntetni is fogja.

Kívánja a magyar nemzet, méltóztassék felségednek a Magyarország gyűlése által már felterjesztett törvényeket királyi jóváhagyásával szentesíteni és a nemzet körébe, Budapestre azonnal lejönni, a törvényhozásnak és alkotmányos kormánynak működéseit királyi jelenlétével ön magas személyében gyámolítani és vezérleni.

Felséges Úr! a magyar nemzet életének jelen percei annyira fontosak, hogy a hű nemzetre a halogatások jelenleg legkárosabban hathatnak.

Alattvalói hűséggel kérjük azért felségedet, hogy kívánatainkat teljesíteni, különösen pedig Magyarországon haladék nélkül megjelenni annál inkább méltóztassék, minél bizonyosabb az, hogy ezen kérésünk teljesítése nélkül a szent kapocs megintgattván: a törvényes eszközök sikerei s használatában elszibbasztott magyar minisztérium a belbékét és rendet helyre nem állíthatja.

Felségednek gyors elhatározásától függ ezen megmérhetlen veszélynek elhárítása. Járuljon felséged királyi hatalmának mérlegbe vetésével a haza megmentéséhez és a magyar nemzet tántorithatlan hűséggel fogja támogatni felséges trónját.

Ferdinánd, e keserű igazságok elmondása után, mintegy bátorítást keresve, gyermeketeg ijedtséggel tekintett Ferencz Károly főherczegre. Ajkáról gyöngye sóhaj lebbent el, aztán gyors elhatározással fölkapta az előtte fekvő iratot, s siránkozó hangon a következő választ olvasta le róla:

Nehezen esik szívemnek, hogy az országos választmány által kifejezett nemzeti kívánságnak lejövetelem iránt, elgyengült egészségi állapotom miatt eleget nem tehetek.

Ismétlem, hogy eltökéltem akaratom: magyar koronám birodalmának törvényeit, integritását és jogait, királyi hitem szerint fenntartani.

A mi a többi, önök által bemutatott pontokat illeti, ezek részint már a nemzet kívánatai szerint elintéztettek, részint a legrövidebb idő alatt, a minisztérium útján nyilvánítani fogom irántok szándékomat.“

Ez a kitérő, hideg válasz elosztatott minden kétséget. Akamarilla győzelme teljes volt: az agg király szíve egészen elfordult a magyaroktól.

A küldöttség tagjai némán, leverve távoztak a kihallgatásról, s egyenesen a hajóállomásra hajtottak. Egy perczig sem akartak tovább időzni Bécsben. Siettek, mintha lábaikat égette volna ez a föld, a

1849 iki sziikség-péncz.

honnán háromszáz esztendő óta annyi bánat, oly sok keserv zúdult a magyar nemzetre.

A mint a nehézkes hajó lassú dohogással a nyílt Dunára ér, egyszerre csak egy nagy vörös-zászló tűnik fel az árboczon. A forradalom, a vér jelvénye. A küldöttséggel néhány jurátus is utazott, ezek hozták magokkal s tüzték ki.

Kevés vártatva az ifjak ajkán a kesergés dalban tör ki. Erős, üde hangon zendítenek a Rákóczi siralmára:

Jaj, régi szép magyar nép,
Az ellenség téged mikép
Szaggat és tép!

Mire jutott állapotod
 Romlandó cserép?
 Mint egy ékes eleven kép
 Voltál olyan szép,
 Magyar nép!
 De a német körme között
 Fonnyadsz mint a lép,
 Szegény magyar nép I
 Szegény magyar nép I

A szívtépő kuruczdal akkordjait messze ragadja az alkonyi szellő. S a hajókerekék zuhogása közt úgy tetszik, mintha a zöldelő partok viszhangja is velők zokogná:

Szegény magyar nép,
 Szegény magyar nép . . .

A küldöttség utazásának eredményét roppant érdeklődés közt várta a főváros. Az úri-utczai Pilvax-kávéház, a szabadságmozgalmak ez ismeretes csarnoka, ismét megtelt lázas, vitázó közönséggel. A történetek után alig lehetett immár jót várni, de arra, a mi következett, még sem volt senki elkészülve.

Szeptember 9-én, — ugyanazon a napon, midőn a százas küldöttség Schönbrunnban járt, — estefelé Irinyi képviselő rohan a kávéházba.

— Uraim! — kiáltja az egyik asztalra ugorva, — el vagyunk árulva. íme, hallgassák és Ítéljenek!

S ezzel a „Márctzius Tizenötödike“ másnap megjelenő számának kefelevonatát húzta ki atillája zsebéből, s harsány hangon olvasni kezdte:

Kedves báró Jellasic!

A hűség és ragaszkodás ama kétségtelen bizonyítékai, a miket Ön Horvátország bánjául történt kineveztetése óta dinasztíám és az összmonarchia érdekei iránt tanúsított, valamint ama készség, a melylyel ön a magyar minisztériummal egyértelműleg kibocsájtott rendeleteimnek engedelmeskedni igyekezett, — azon meggyőződést érlelték bennem, hogy Önnek sohasem lehetett szándéka legmagasabb parancsaimnak ellenszegülni.

Ugyanazért atyai szívemnek különös megnyugtatóására szolgál, hogy eltérhetek azon nyilatkozatomtól, a melynek kimondására folyó évi június 10-iki kiáltványomban az Ön ellen megindítandó vizsgálat és Önnek a báni méltóságtól és egyéb katonai állásától lett ideiglenes felmentését illetőleg *álvádak* alapján reábirattam, amely vádak Önnek tetteleg kimutatott hű engedelmességében a legteljesebb záfolatot találják.

Gábor Áron. — (Egykorú arckép után.)

Midőn erre vonatkozó rendeletemet Magyarország főherceg-náporához, unokaöcsémnek elküldöm, jövőre is elvárom az Ön ismert kötelességérzetétől és loyális gondolkozásától, hogy azon állásban, a melyre Önt bizalmam emelte, mindig csak az összmonarchia javára, Magyarország koronája épségének a fentartására, s a magyar társországok viszonyainak sikeres megoldására fog törekedni.

Schönbrunn, 1848. szept. 4.

Ferdinánd s. k.

m

Egy mozdulat sem zavarta a felolvasót. Lélegzetüket is visszafojtva hallgatták, hogy a végzetes iratnak egy szava se veszszen el. Csak mikor Irinyi bevégezte a levél felolvasását, zúgott fel a méltatlankodás moraja.

— Lehetetlen, hogy ez igaz volna! Bizonyosan hamisítás! — kiáltották.

— Bár koholmány lenne! — válaszolta Irinyi. — Sajnos, minden jel azt mutatja, hogy betűről-betűre igaz. A kanizsai táborból Teleki Ádám küldte a kormánynak.

A vészír villámszárnyakon repült szét a városban. Egy félóra múlva már mindenki a királyi kézirat tartalmáról beszélt. De a legtöbben kételkedéssel fogadták azt. Nem hitték, nem akarták hinni, hogy Szent-István koronájának felkent viselője egy tollvonással megsemmisítse összes eddigi alkotmányos intézkedéseit; visszahelyezze a pártos bánt méltóságaiba és dicséretekkel halmozza el törvénytíró viselkedése miatt. Hisz ez annyi, mintha kegyes vállveregetés közt azt mondaná neki: „Kedves Jellasich, Ön jól csinálta a pártütést. Csak bátran tovább a megkezdett utón! Borítsa vérbe-lángba Magyarországot az összbirodalom nevében.“

Lehetetlen, lehetetlen! A trón iránti hűség még mindig oly erősen gyökerezett a magyar nép szívében, hogy ilyesmit még csak föltételezni sem merészt volna koronás királyáról.

De sőt maga a kormány is abban a reménységben ringatózott eleintén, hogy a kézirat, a mely ellenjegyezve sem volt, csakugyan nem egyéb durva koholmánynál. Az irat eredete is erre látszott mutatni. Teleki ugyanis Neustädter bárótól, a varasdi horvát-tábor parancsnokától kapta. Nem volt tehát éppen indokolatlan az a föltevés, hogy a levél, a közhangulat megtévesztésére, Jellasich környezetében koholtatott. Hiszen még a nádor sem tudott róla, pedig a kéziratban hivatkozás történik reá.

A rideg valóság azonban hamar szétoszlatta ezt a hiedelmet is. A Bécsben időző miniszterek: Batthyány és Deák — akik szeptember

10-én tértek haza, — szomorú bizonyosságot szereztek a levél hitelességéről. A császárváros köreiből ugyanis már szeptember 6-án közkezen forgott e királyi kézirat több másolata. Egy ilyen példány egész véletlenül Deák Ferencz birtokába került. Az igazságügyminiszter egyenesen Ferencz Károly főherceghez sietett vele.

— Igaz-e ez a kézirat, fenséges uram? — kérdezte tőle Deák, felmutatván a másolatot.

— Igaz. Ő Felsége akaratával bocsájtotta ki, — felelte a főherceg szárazon.

A Jellasicschhoz intézett királyi kézirat szeptember 4-én kelt, az országgyűlés küldöttjei pedig szeptember 9-én jutottak kihallgatáshoz. Midőn tehát a nemzet — hűségétől vezéreltetve, — panaszával a trón elé járult: a pártos bán már vissza volt helyezve méltóságaiba. Innen magyarázható meg, hogy Ferdinánd úgyszólván a legutolsó pillanatig vonakodott elfogadni a magyarokat. Bizonyára ő maga is érezte, hogy letért az alkotmányosság útjáról.

A csapás, melyet a kamarilla e királyi kézirattal a nemzetre mért, kegyetlen és súlyos vala. Megingott tőle minden, ami az ország biztonságát és erejét képezte. Megingott maga a kormány is, amely a kéziratra csak lemondással felelhetett. A minisztérium tagjai közt legott megkezdődött a bomlás. Eszterházy herceg, a külügyminiszter, látván sértő mellőztetését, mindjárt ott Bécsben beadta lemondását; s lehangoltan, reményét veszelve, egészen visszavonult a küzdelem teréről.

Széchenyi István gróf, testben-lélekben megtörve, már előzőleg otthagya a miniszteri széket. Tépelődő lelkét a honfiaggodalom borúja egészen elsötétítette, úgy, hogy szept. 5-én a döblingi gyógyintézetbe kellett őt vinni.

Balogh Pál, a Széchenyi-család háziiorvosa, aki a gróftól Döblingbe kísérte, meghatóan mondja el e megrázó tragédia kezdetét.

... „A naponként vésteljesebben tornyosuló felhők imádott hona láthatárán — írja a többi közt Balogh — visszatükröződtek Széchenyi lelkében; s ő, ki a béke olajágával óhajtá legyőzni hazánk démonait, borzasztó sejtelmeket érte keletkezni keblében, midőn az alacsony udvari cselszövények és ármányok által gyújtott polgári háború lángjai csapkodni kezűének az egekre és pusztítani szép hazánk virágzó határait. . . Folytonos álmatlan éjjeli virrasztásai közt nem látott egyebet, mint rémképeket, melyek ellen lelke diadalt kivívni képes többé nem vala. És ezen lelki küzdelmekhez azon gondolat csatlakozott a legkino-

sabb hatással, hogy imádott hazája veszedelmének legfőbb oka ő maga, ő ébresztvén fel a nemzetet százados álmából . . . Útközben szüntelen hazája szerencsétlenségét emlegeté, s egész komolysággal fejtegeté, hogy nincs többé menekülés nemzetünkre nézve. Már látá hazánk fővárosát ellenséges vad csordák által elpusztítatva, e század egyik legpompásabb mesterművét: a budapesti lánczhidat a hullámok mélyibe temetve, s mint Márius Karthágó düledékein, úgy képzelő ő magát elpusztult hazája romjain. És mikor a szerencsétlen grófot meglepi az eszelősség haragja, — mint Esquirol a dühöt nevezi, — az eltorzult arcz barázdáin gyakran a kétségbeesés keserű könnyei görgedeznek . . .“

A „legnagyobb magyar“ e szörnyű lelki vivódása visszatükrözte csaknem az egész magyarság kedélyhangulatát. A szilaj harag, az őrjítő kétségbeesés vad kitörései voltak hallhatók mindenfelé. A főváros közönsége lázas beteghez hasonlított. A múlt napok komor zárkózottsága után megint az utczákat lepte el. De nem volt ez már a márcziusi mozgalmak lelkes, cselekvő népe. Az ezernyi ezer ember napestig célátalanul rajzolt az utczákon, háborgó indulatai által egyik helyről a másikra üzetve. A legképtelenebb tervek röpködtek a levegőben. Az egyik azt ajánlotta, hogy kiáltassék ki menten a diktátorság, a másik Bécs megostromlásában vélte az egyedüli megtorló-eszközt.

Batthyány gróf, mihelyt visszaérkezett Bécsből, azonnal értekezletre hívta össze minisztertársait. A tanácskozásnak az lön az eredménye, hogy a kormány leköszönt. A lemondásról szóló okiratot, hogy az alkotmányos élet jogfolytonossága fentartassék, Szemere nem irta alá.

Az első független magyar felelős minisztérium, a melyhez oly nagy reményeket fűzött a nemzet, ezzel befejezte rövid, de dicsőséges pályafutását. Megbuktatta a győztes kamarilla.

A nádor, a ki ekkor már ingadozni kezdett a nemzet iránti hűségében, szó nélkül fogadta a kormány lemondását. Rövid átiratot intézett a képviselőház elnökéhez, a kinek tudomására hozza, hogy a kormány gyeplőit, az új miniszterelnök kinevezéséig, ő maga veszi kezébe. Az átiratot azonban, az alkotmányos szokás ellenére, miniszteri ellenjegyzés nélkül bocsájtotta ki.

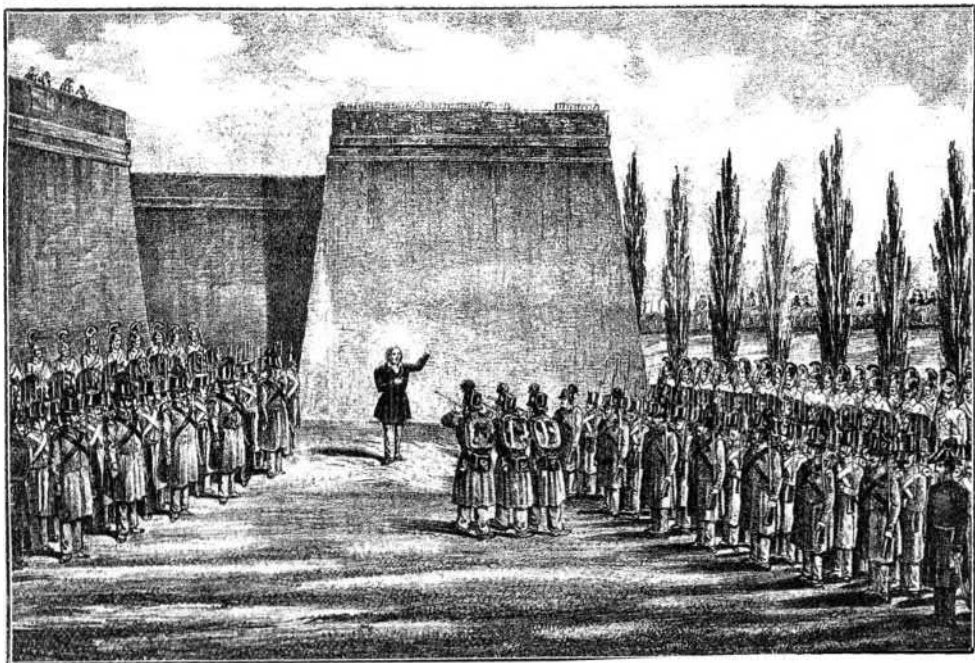
István főherczeg levele gyanút keltett. Többen azt hitték, hogy eljárásával az udvari párt törekvéseit akarja előmozdítani. S csakis azért állt maga a kormányzás élére, hogy útját vágja az új minisztérium megalakulásának.

E lappangó gyanúból másnap, —szept. 11-én, — erős vihar kerekedett a képviselőházban.

A közönség, mely már értesült a kormány lemondásáról, sűrű tömegekben lepte el a redout előtti térséget. A roppant sokaság már kora reggeltől ott morajlott, mint a haragos tenger.

Bent az ülésterem is szokatlan képet nyújt. A padok egészen telvék, a karzat a szakadásig zsúfolva. De csönd van, alig hallatszik itt-ott egy-egy suttogó megjegyzés. A temetések ünnepélyes komorsága ömlik el az egész Házon.

Mindjárt az ülés elején Pázmándy tesz jelentést a százas küldött-

Massenhauser, a bécsi nemzetőrség főparancsnokának kivégzése 1848. nov. 6-án Bécsben.

(Egykorú kép.)

ség bécsi útjának eredményéről. „Hidegen és szárazon terjesztem elő a dolgot, — úgymond, — mert itt a tények erősebben szólnak, mint a szavak.“

A képviselőház szó nélkül tudomásul veszi az elnök jelentését.

Ezután — a nádorhoz intézett kir. leirat kapcsán — a bécsi minisztérium hírhedt memoranduma olvastatik fel.

Mintha halálos ítéletet hirdetnének ki, olyan mélységes csöndben hallgatja végig ezt is a Ház. Csak mikor az utolsó mondathoz ér a jegyző, viharzik föl a megbotránkozás fürgetege.

— Gyalázat! Hitványság! — zúgják minden oldalról.

— Nem érdemli meg, hogy feleljünk rá. A ház archívumába vele! — kiáltják indulatosan mások.

Az elnök e szerint cselekszik.

Most István főherceg-nádor átíratára, amelyben a Batthyány-miniszterium lemondását veszi tudomásul, kerül a sor. A levél így hangzik:

A királyi Helytartó a képviselőház elnökének!

Miután a miniszterelnök hivatalából lemondván, az összes minisztérium és annak egyes tagjai működése megszűnt, én pedig ezen lemondást elfogadván, a jövőendő miniszterelnököt ő Felsége jóváhagyása alá terjesztettem.

Elnök úr a törvényhozó testületet értesítendő, miszerint a törvény értelmében gyakorlandó kormány gyeplőit kezembe vettem és a két ház erélyes támogatására számolok.

Kelt Budapesten, szept. 11-én 1848.

István nádor,
kir. helytartó.

Az átírat felolvasása után nagy mozgás támad az ülésteremben. Elsőnek Bezerédy áll fel, s azt indítványozza, hogy a leköszönt minisztérium tartsa meg ideiglenesen helyét, „mert a haza egy pillanatig sem maradhat kormány nélkül.“

Bezerédy után Madarász László emel szót, s haragos beszéd keretében fejti ki, hogy a király és a nádor rendeletei egyaránt, csakis akkor érvényesek, ha azokat egyik, vagy a másik miniszter ellenjegyző. A nádor átírata tehát, mely nincs ellenjegyezve, „érvénytelen és törvénytelen“. Egyúttal felvilágosítást kér a Jellasicshoz intézett királyi kézíratra vonatkozólag.

Most felemelkedik Kossuth Lajos. Minden tekintet reá irányul. Vájjon mit fog mondani? Helyesli-e a nádor eljárását? És Kossuth lassan, hangsúlyozva minden mondatot, imígy szól:

Az elnöki előadásból értették uraim, miszerint ő császári királyi hercegsége a nádor egy iratot bocsájtott ide, melyben tudatja, miként a minisztérium lemondását elfogadja; kijelentvén, hogy annak következtében felterjesztést tőn a miniszterelnök iránt ő Felségéhez, s míg ez megtörténik, a kormány gyeplőit kezébe veszi.

Én, ki ő Felsége által neveztettem ki ezen ország egyik miniszterévé, tagadom, hogy István főhercegnek joga legyen miniszteri ellenjegyzés nélkül parancsolni ezen országban. Ha ő ezt tenné, megszegné esküjét s a törvények iránti kötelességét. . .

Mint a harci riadó, úgy hat ez a merész és határozott kijelentés. A lehangoltság, mely ott borong majd mindegyik arczon, egyszerre eltűnik. A képviselők felugrálnak helyeikről, tapsolni és éljenezni kezdenek.

E pillanatban, mint a távoli mennydörgés, az utczáról is felhangzik a türelmetlenkedő nép rivalgása:

— Éljen Kossuth! Le az árulókkal!

Perczekig tart ez a szívdobbantó tüntetés bent a házban és lent az utczán. Kossuth alig bír további szóhoz jutni.

— Ha a miniszterek lemondtak is, — folytatta Kossuth mindinkább neki hevülve, — Szemere Bertalan, ki azon tárczát viszi, mely egyszersmind a közrend és bátorság fentartását is kezeli, kérelmünkre a konferenciában tett nyilatkozata szerint

A világszellem. — (1848-iki gúnykép.)

Világszellem: El attól a katlantól! Népszabadság kell a beteg Európának, nem pedig háború, amit ti főztök.

is kötelességének ismeré — köszönet neki ezen kötelességerzetéért — a miniszteri tollat kezébe tartani addig, míg nem lesz törvényes orgánom, kinek azt általadhassa. íme én . . .

Kossuth, hirtelen támadt ötlettől megkapatva, egy széket kap fel, azt a miniszteri asztal mellé helyezi és ráül.

. . . íme én, — kiáltja aztán így ülve, — ki lemondtam hivatalomról, e széket a miniszteri asztal mellé teszem és ráülök. S azon erőnél és hatalomnál fogva,

melyet nem egyéniségem gyöngesége, hanem melyet nekem a törvény nyújt, akarom látni azon embert, ki tagadni merje, hogy itt azon körben, melyet a törvény a pénzügyminiszterre ruházott, én parancsolok . . .

E megkapó jelenetre újra felzúg az éljen-riadal, csakhogy most még lelkesebben, még nagyobb tűzzel. Számosán a szónokhoz sietnek, hogy üdvözöljék. E közben az utczáról egyre sűrűbben hangzik a kiáltás:

— Éljen Kossuth! Éljen Kossuth!

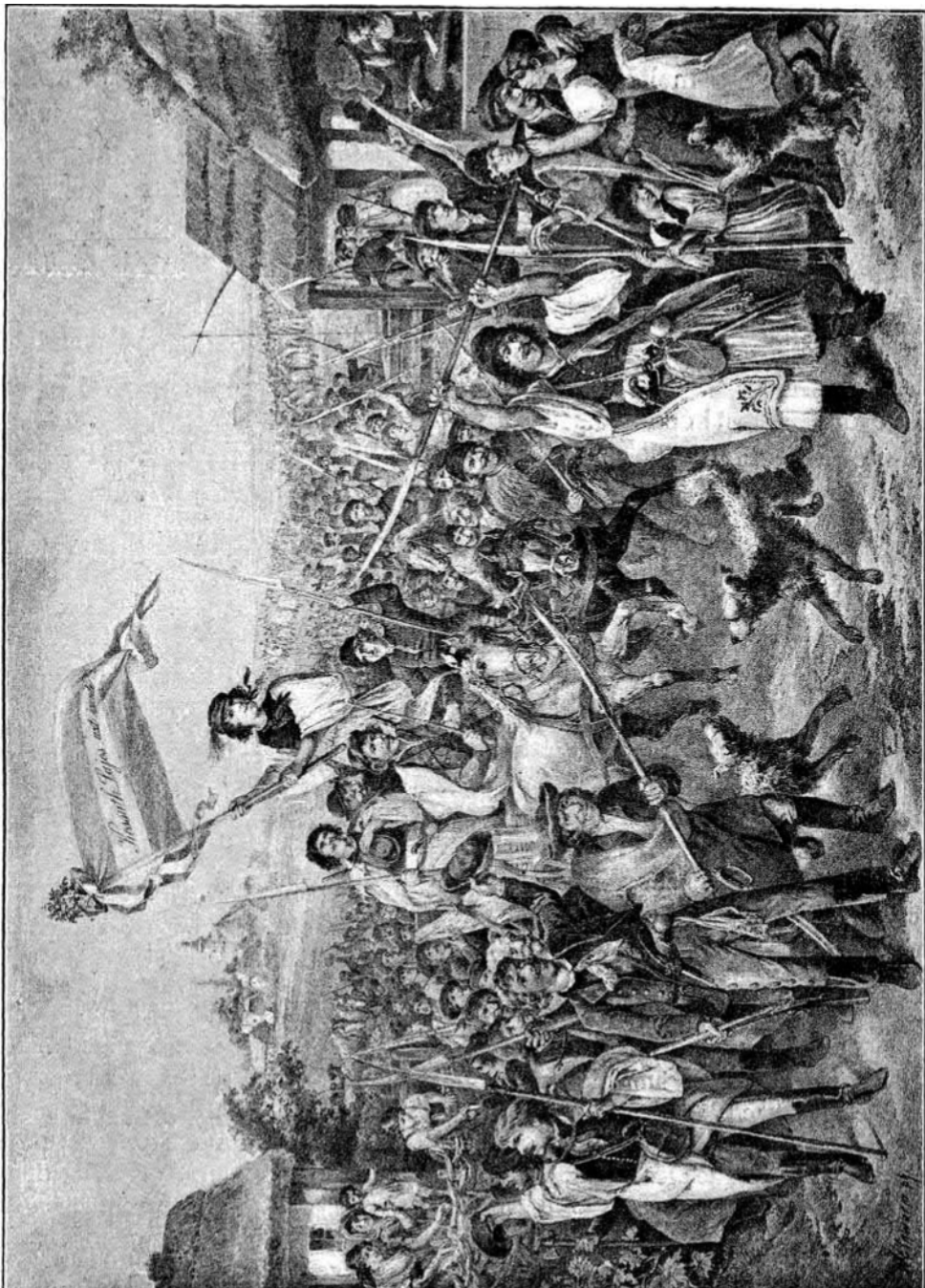
Nyári, az elnök kérésére, az erkély-ablakhoz megy, hogy a zajongó tömeget lecsillapítsa.

Kossuth ezután elmpndja, hogy a Jellasicshoz intézett kir. leirat mi módon jutott a kormány kezeihez, de mindjárt azt is hozzátette, hogy annak valódiságában kételkedni immár nem lehet. Majd kifejté, hogy ily válságos időben a nemzet egy pillanatig sem maradhat felelős kormány nélkül. Beszédje további folyamán hivatkozik egy Mátyás-korabeli törvényre, melynek értelmében olyankor, midőn elgyöngült egészsége miatt maga a király nem viheti az országlást, e hatalommal a nádor ruházandó fel. A nemzet veszélyben forgó szabadságának megóvása érdekében azt kívánja tehát, hogy István nádor a melléje adandó felelős minisztérium útján vegye át mielőbb az ország kormányzását. Végezetül azt az indítványt tette: mondja ki a ház, hogy a főherczeg átiratát, — mely az 1848: III. törvényczikk 11. §-ába ütközik, — nem fogadja el. A ház e határozatát, most azonnal, az ülés folyama alatt, egy küldöttség hozza tudomására a nádornak.

A képviselőház egyértelemmel hozzájárult az indítványhoz; tüstént kimondta egyszersmind, hogy az új miniszterelnök kinevezéséig Kossuth és Szemere, alkotmányos felelősség mellett, továbbra is vigyék az állam ügyeit.

A küldöttség gyorsan és eredménynyel járt el. Rövid félóra múlva Almássy megbízatásuk eredményéről a következőkben számolt be:

„A ház határozata következtében — úgymond — ő fenségével tudattuk a ház határozatát, melyre ő fensége válaszolta, hogy igen sajnálja, miszerint a mai napon a ház elnökéhez intézett levele, mint törvénytelen, el nem fogadtatott, mert jól tudta, hogy határozatnak, vagy törvénynek hozatalához miniszteri ellenjegyzés szükséges, s arra szükségesnek is tartotta volna az ellenjegyzést megnyerni. De ezen levelet sem határozatnak, sem törvénynek nem tekintvén, hozzá miniszteri ellenjegyzést szükségesnek nem látott,“

„Kossuth Lajos azt izente“... (Kollarz rajza.)

„A másodikra nézve sajnálja, hogy az ő mellőzésével méltóztattak Kossuth és Szemere urakat a kormány folytatásával megbízni, mert ő azt hiszi, hogy 1848-ban megmutatta, mit tud és mit tesz ezen hazáért. S annál fogva ezen mellőzést bizalmatlanságnak nézi. Mondta, hogy azon esetben, ha a ház a bizodalját elvonná tőle, arra is kész lenne, hogy szeretett és imádott hazáját elhagyja. Kijelentette, hogy míg törvényesen jár el a ház, addig ő reá mindig számolhat, azontúl egy perczig sem.“

A képviselőház, megnyugtatta a nádor mentegetődző szavai által, Kossuth éltetésével oszlott szét. S ez a lelkes tüntetés, mely a nép szívverésének volt csak a visszhangja, Kossuthot most már formailag is odaállítá a szorongatott magyarság élére. S tény, hogy ez a viharos ülés fordulópontot képez Kossuth további működésében. Innentől kezdve előtérbe lép a *tettek* embere, aki döntőleg hat a nemzet elhatározásaira; s aki a tomboló vihar közepette szilárdan áll mint a gránit-szikla, bizva-bizván a magyar nép csodatevő öserejében.

Kossuth tehát Szemerével együtt továbbra is az államügyek élén maradt. Ezt a körülményt a főváros közönségének a következő csitító felhívással adták tudomására:

Polgárok i

Az országgyűlés által ő Felségéhez küldött választmány, mint szinte az ott járt miniszterek is, óhajtott törvényes eredmény nélkül térvén meg, a miniszterek lemondásaikat a nádor-főherczegnek benyújtották.

Ez események az országgyűlést mély fájdalommal tölték el, mivel eképen a nemzet összes akarata nem teljesedett és a felelős kormány tagjainak tanácsadásai mellőztettek. Az ország függetlenségének és a nemzet szabadságának veszedelmes ármány és idegen befolyás foglalja el azon helyet a királyi szék körül, mely egyenesen és csak a felelős tanácsosokat illeti.

A képviselőház e mai napon kijelenté, hogy a haza rendkívüli eszközöket rendkívül sietséggel kíván; a képviselőház kijelenté, hogy míg új minisztérium alakítatik, az előbbi minisztériumnak helyén maradni kell, mivel kormányt az ország, kivált jelen veszedelmei közt, egy pillanatig sem nélkülözhet. És miután a többi miniszterek azt tovább folytatni vonakodtak, alulírottak a képviselőház kijelentett bizalmából is tisztüknek ismerték megtartani a hatalmat addig, míg a minisztérium megalakított. És siet fölhívni a főváros polgárságát, hogy legyenek csendben és rendben, mert a czéltalan háborgás a szabadságnak nem szülőanyja, hogy épen a legnehezebb kérdésekre megoldására szükséges a leghiggadtabb nyugalom, hogy vállvetve, közös értelemmel, egyesült akarattal biztosítsák a főváros kebelében a rendet és békét, mert a fegyveres erőt csak így lehet elszálltati oda, hol a hazának reá a legnagyobb szüksége van.

De egyszersmind ébren legyünk. Kivívtuk a nemzet szabadságát és függetlenségét a nélkül, hogy másokét bántottuk és csonkítottuk volna; azt őrizzük meg a király iránti azon hívség alapján, mely hívség tulajdona volt nemzetünknek mindig; akkor is, midőn keblét a fájdalom keserősége töltötte el.

Kik a koronának azokat tanácsolták, amik legújabbán történtek, annak ellenségei; mivel a nemzet lelkében megingatták azon bizodalját, mely a királyi székeknek egyedüli alapja, mi pedig azt megakarván védeni ármány és erőszak ellen, a koronának a leghasznosabb szolgálatot tcszszük, midőn a nemzetet ébrenlétre intjük azon ármányok ellenében, a melyek szeretett királyunk személyét és székét környezik.

Éljen a király! Éljen szabadságunk és függetlenségünk!
Budapest, szeptember 11-én 1848.

A minisztérium:

Szemere Bertalan.

Kossuth Lajos.

A schönbrunni hideg fogadtatás után csaknem bizonyosnak látszott, hogy a honvédő törvényjavaslatokat nem fogja immár szentesíteni az uralkodó. Ámde az elárult nemzetnek, ha a siker kilátásával védekezni akart, pénzre és katonára volt szüksége. És szüksége volt sürgetősen, haladéktalanul, míg bős ellenségei túlsúlyra nem vergődnek.

Ily kétségbeejtő viszonyok között, a közeledő istenítélet tizenkettedik órájában, mit tehetett az országgyűlés? Kénytelen volt intézkedni, hogy a függőben levő törvénycikkelyek, — a király utólagos jóváhagyásával, — legalább részben végrehajtsanak.

Kossuth tehát, a képviselőház szeptember 12-iki ülésén — előleges megállapodásra, — a következő két határozati-javaslatot terjesztette a nemzetgyűlés elé:

I. *A pénzügyekre nézve.* Addig is, míg az ország szükségeinek fedezése végetti hitelnyújtás iránt alkotott törvénycikk ő Felsége által szentesíttetnék, a pénzügyminiszternek azon rendelete, miszerint az 5 forintos pénzjegyeknek kibocsajtását elhatározá, ezennel helyeseltik; s a nemzet képviselői ezen pénzjegyek teljes névszerinti értékét a törvényjavaslat értelmében az ország minden közjövödelmeivel biztosítván, azoknak minden közpénztárakban ezüstpénz gyanánt elfogadását elrendelik.

II. *Az ország védelme iránt.* Addig is, míg a katonaszállítás iránti törvénycikk ő Felsége által szentesíttetnék, a nemzet képviselői az országot védelmi eszközök nélkül nem hagyhatván, következőket határoznak:

1. A minisztérium megbíztatik, hogy azon seregmennyiséget, mely az ő Felségéhez felterjesztett törvényjavaslatban nyomban kiállítatni rendeltetik, toborzás útján állítsa ki.

2. Ennek sikeresebb eszközlése végett a minisztérium felhatalmaztatik, ezen seregmennyiséget a törvényhatóságok közt felosztani, s a törvényhatóságoknak kötelességek leend, areájok eső illetőséget viszont községenként oly módon kiszabni, hogy minden község a maga illetőségét a minisztérium által megszabandó határnapig toborzás útján akként tartozzék kiállítani, hogy ha a kiszabandó határnapig illetőségét ki nem állítaná, a törvényhatóság a fenmaradó hiányt az illető községnek ifjai közül sorshúzás útján legyen köteles azonnal pótolni.

3. Az ekként kiállítandó sereg egyenesen és kirekesztőleg csak a már felállítatni kezdett honvéd-zászlóaljok szaporítására fordítandó s új honvédzászlóaljjá alakítandó, melyeknél az ügyvezetési- és vezényleti-nyelv, zászló, ruha és nyelv azonnal magyar leend.

4. A rendes hadseregben szolgáló tiszteknek s katonaságnak ezen honvédzászlóaljakba átlépése megengedtetik, s ha oly közkatonák s altisztek lépnek át, kik már szolgálati idejüket kitöltötték, eddigi zsoldjuknál egyharmaddal nagyobb díjt huzandnak.

Az ekkép kiállítandó honvédsereg az ország békéjének tökéletes helyreállításáig szolgáland, s ha ezen idő nem tenne annyit, mint a mennyi rendes katonáskodási idő gyanánt törvény által meg fog állapíttatni, a kitöltött honvédségi szolgálat mindenkinek be fog számíttatni.

A nemzetgyűlés vita nélkül egyhangúlag a törvény jellegével ruházta fel mindakét javaslatot, s hozzátette:

Ezen határozatok rögtönös végrehajtása a minisztériumnak kötelességévé tétetik, s a képviselőtest megvárja a nemzettől, hogy a haza vészes perceiben lelkesülten sietend a királyt és hazát megmenteni, s megvárja a törvényhozás mindazon tagjaitól, kik vidékeiken e határozatok lelkes végrehajtására sikerrel közremunkálhatni vélnek, hogy ezen közremunkálási készségüket a minisztériumnak haladéktalanul bejelentvén, a hazát megmenteni fáradhatlan buzgalommal törekedjenek, mert a képviselőház úgy magára, mint az összes nemzetre nézve jelszavul tűzi ki: hogy az nem érdemli a magyar hazafi nevet, aki mindent meg nem tesz, amit tehet, a király és a haza megmentésére.

A nemzetgyűlés hangulata e sorsdöntő percekben kétségtelenül elkeseredett volt, de a háborgó indulatok viharát még mindig a higgadt megfontolás komoly intelme uralta. Kitűnt ez Zsembery Imre felszólá-

halottakból, elhullott vitézek százezreiből emelt választófalat a nemzet és a Habsburg-ház közé. Csaknem húsz év kellett, míg e választófal szertemállott, s a türelmes idő elsimíthatá a porladó csontokat az óhajtott kibékülés útjáról.

Jellasics már szeptember első napjaiban készen állott a betörésre. A király kitüntető levelének vétele után tüstént megtette az utolsó intézkedéseket is, hogy átkeljen a Dráván.

Előnyomulását három kiáltványnyal vezette be. Első szózatában fajrokonaihoz: a horvátokhoz fordul. „Egy elbizakodott önző párt — úgymond—Magyarországon a márcziusi izgalmakat oly engedmények kicsikarására használta fel, a melyek nemcsak a magyar korona alatt élő idegen nemzeteknek szolgaságára és elnyomására vezetnek, hanem az összbirodalmat is alapjában megrendítik.“ Aztán elmondja, hogy János főherceg jóakarató közvetítésének semmi haszna nem lett, mert a dölyfös Batthyány gróf nem fogadta el az ő,— t. i. Jellasics — méltányos föltételeit.

„Mi egységes, hatalmas, szabad Ausztriát akarunk,— e szavakkal végzi kiáltványát, — s annál fogva *elmar ad katlan föltételül a had-, pénz- és a külügyek minisztériumának összpontosítását, továbbá a nemzetiségek jogegyenlőségét kívánjuk.* Miután a magyar minisztérium azt véli, hogy erre nem állhat rá, s miután megmarad különszakadási törekvéseinél, vagyis a szép monarchia fölbomlását akarja előidézni: annál fogva a kötelesség és a becsület azt parancsolják, hogy tegyük meg a legvégsőt és ragadjunk Isten nevében fegyvert!“

A másik szózatot egyenesen *a magyar nemzethez* intézte. E kiáltvány, amely, úgy látszik, a köznép megtévesztésére volt szánva, szószerinti szövegében így hangzik:

A magyar nemzethez!

Midőn az országba lépek, amely iránt a leghőbb rokonszenvvel viseltetem, az Eget hívom fel tanúul, hogy ezt a lépést csak azért teszem, mivel a békés megoldás minden eszköze ki van már merítve. Csakis egy töredék bűnös cselszövényei kényszerítettek e lépésre. E töredék, a melynek a magyar minisztérium csupán bűnös eszközül szolgál, gonosz tervei által nem akar egyebet, mint a király ő Felségét megálázni s megsemmisíteni a szent szövetséget, mely Magyarországot a maga királyához és alkotmánya által az egyesült királyságokhoz fűzi.

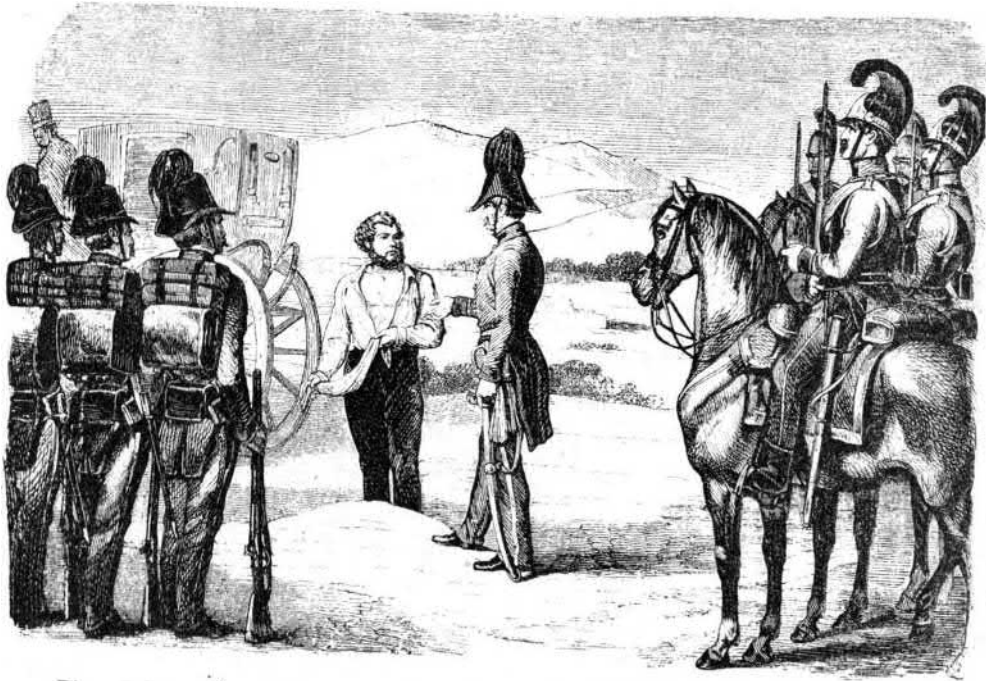
Hasztalan igyekezet, lépésemet, melyre hazám iránti szeretetem és királyom iránti hűségem késztet, árulásnak és pártütésnek bélyegezni. Senki se féljen attól, hogy én a vívmányok bármelyikét is, melyeket királyi szó még nem régen a nemzetnek engedményeztet, meg akarnám csorbítani.

Nem ellenség árasztja el Magyarországot síkságát, jó barát az, ki az alkotmányos király loyális alattvalóinak segítségére siet. Ezek nekem testvéri jobbukat nyújtják, *hogy Isten segedelmévé/ az országot egy kormányzásra képtelen, gyűlölt és lázadó kormánytól megszabadítsam.*

Varasd, szeptember 10. 1848.

Jellachich s. k.

Egy harmadik kiáltvánnyal pedig a Magyarországon fekvő sor-katonasághoz fordul s támogatásukat kéri. Ez a manifesztum, mely élénk világot vet Jellasics törekvéseire, imígyen szól:

Blum Róbert, a bécsi forradalom egyik vezetőjének kivégzése. - (Egykorú kép.)

Bajtársaim!

A horvát- és szlavonországi határvidéki őrseregek átlépnek vezérletem alatt Magyarországot, a ti oltalmatokra bízott földjére.

Ne nézzetek minket ellenségnek, az ausztriai lobogók emelkednek sorainkban. *A kétféjű sas*, jelképe száz meg száz csatatéren a dicsőségnek és a becsületnek, *nem válhatik lázadás és árulás jelképévé.*

Fegyverhez nyúltunk oltalmára nemcsak jogainknak, hanem egyszersmind fentartására szeretett fejedelmünk jogainak is, melyekkel egy gonosz párt — nem figyelve egy nemeskeblű és hű nemzet nagy többségének igaz érzelmeire, — vétkes céljaival visszaélni átkodik.

Máris tetézte ezen párt a birodalom felbontására célzó ármányát, midőn határozatai által a fejedelem és a haza iránti szeretettel egybeforrasztott seregben az

elkülönzés szellemét akarja felébreszteni, a bizalmatlanság és a gyűlölség magvát hinti el és ez által az összbirodalomnak ezen erős védfalát igyekszik lerombolni.

Vitézek az ausztriai hadseregben, melyhez büszkén számítjuk magunkat, ti osztjátok ezen ármány fölött érzett haragunkat! Fegyvereiteket sohasem fogjátok testvéreitek ellen fordítani, kik *császárukért s ennek jogaiért*, melyek egyszersmind a népek jogainak legszilárdabb védfalai, életöket mindenkor képesek feláldozni.

Olaszország csataterein visszaszerzé egy dicső hős legyőzhetlen vitézeivel a koronának egyik drága gyöngyét. Egy szó vezette, egy szellem éleszté ezen seregeket nemzetiségi különbség nélkül, s győzelemmel lón jutalmazva egységük.

Mi nem lehattünk olyan szerencsések, hogy vérünket onthassuk ezen magasztos cél érdekében, mindazonáltal azon boldogító öntudat, hogy olaszországi vitézeinket testvéreinknek nevezhetjük, éreztesse velünk azon nagybecsű szerencsét, hogy — *egyesítve az ausztriai színek kötelékével*, — a becsület és a vitézség példáját hagyhatjuk örökségül késő maradékainknak.

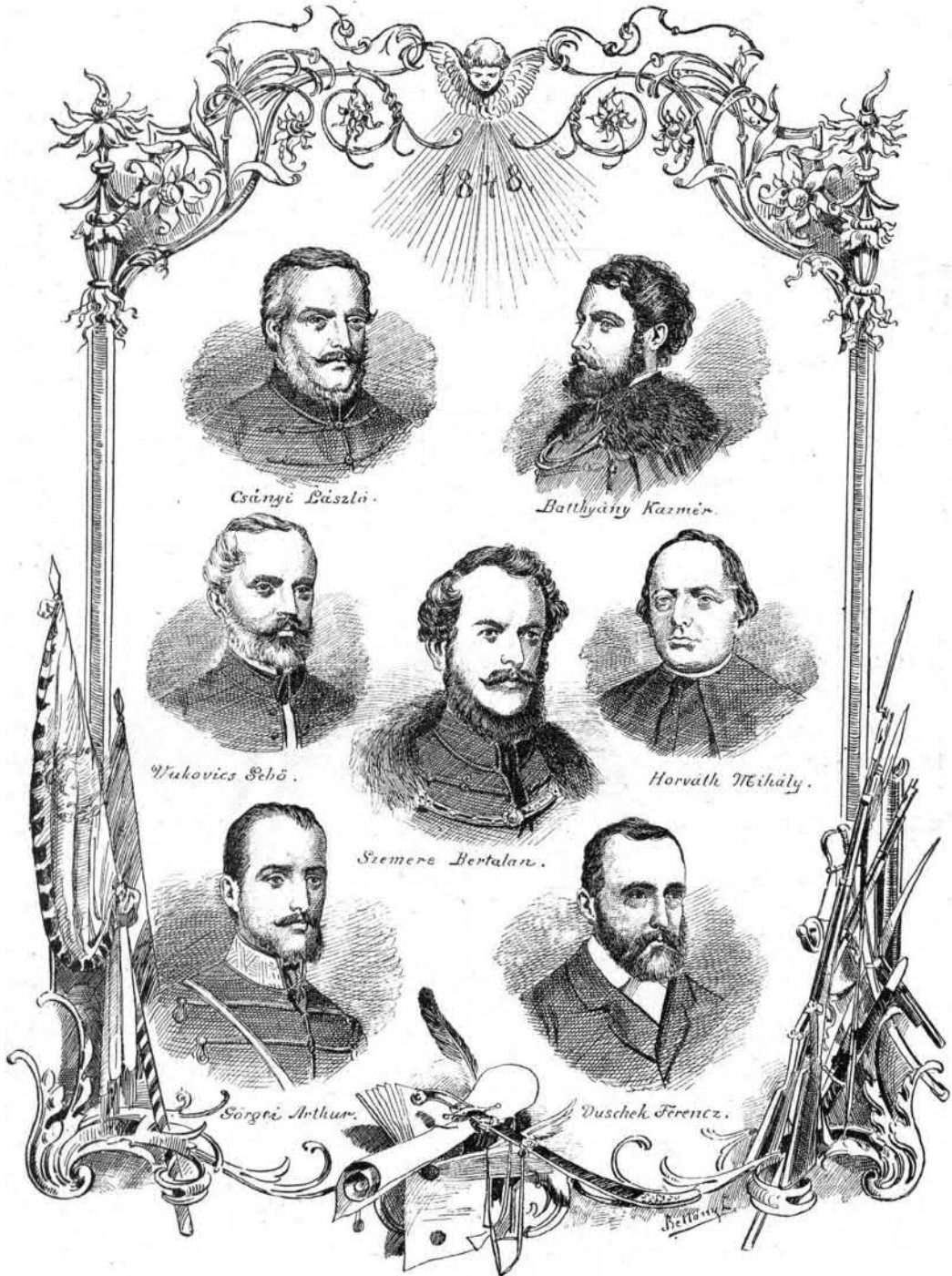
Éljen az osztrák hadsereg egysége! Éljen kegyelmes császáruk és királyunk!

A Dráva partján, 1848. szept. 10.

Jellachich,
tábornagy és bán.

Jellasics a háború megkezdéséről egyetlen szóval sem értesíté a magyar kormányt. Még csak ultimátumot sem küldött, amint az lovagias hadviselő felek között szokásos. Lopvást, gyáván, közönséges haramia-vezér módjára, tört reánk. És betört a császár nevében, az összbirodalom veszélyeztetett érdekeinek a hangoztatásával. A horvátügy most már teljesen közömbös lett előtte. Nem törődött többé vele. Odáig ment, hogy a Drávánál még a horvát lobogókat is beszédte, s fekete-sárga „*Császárukért*“ felirásu hadizászlókkal látta el csapatjait.

Az előre megállapított terv szerint járt el egészen. Zsoldos volt, kinek Bécsből parancsoltak. Innen kapta az utasítást' a támadás megkezdésére, innen látták el pénzzel. Mindez csakhamar okmányyszerűleg is bebizonyult. Három vakmerő somogyi juhász elfogta ugyanis a bán tábori-postáját, a mely mintegy háromszáz különféle levélből állott. A derék pásztoremberek az érdekes hadizsákmányt beszolgáltatták a magyar főhadiszállásra s innen aztán az egész levélcsomó a kormány kezébe került. E levelek által minden kétségen felől megerősített, — a mi különben úgy sem volt titok, de Bécsben egyre tagadták, — hogy Jellasics a császári hadügyi-kormány rendszeres támogatásával vitte ellenünk a háborút. A bán egyik ilyen elfogott levele, a melyet Latour hadügyminiszterhez intézett, ekképen szól:

**A Szemere-
miniszterium.**

Baillet de Latour Tivadar gróf ö exczellenziája, cs. kir. hadügyminiszter, táborsernagy, a katonai Mária Theresia- és több érdemrend lovagjának, valóságos belső titkos tanácsos és aranykulcsos vitéznek.

Főhadiszállás Kiliti, a Balaton mellett, 1848. szept. 23.

Bármennyire hálás vagyok is kegyes gondoskodása és minapi pénzküldeményéért, ép oly sürgősen kénytelen vagyok felkérni Exczellenziádat egy kellő költségalap küldésére a nálam levő tábori pénztár számára.

En most sereggemmel magyar területen vagyok, hogy Ausztria közös ügyéért működjem. Vérző szív nélkül a részben ártatlan magyar népre nem róhatok nagyobb terheket, mint azt már az ily nagy haderő átvonulása úgyszólván magával hozza. A szükséges pénz nélkül azonban egy lépést sem tehetek tovább, mivel egyrészt a nép jóhangulatát, másrészt pedig a katonaság harci kedvét is fenn kell tartanom, ami pénz és a szükséges ellátási költségek fedezése nélkül lehetetlen. A költségek előirányzatát ezúttal nem terjeszthetem be, seregem napról-napra növekvő létszáma miatt.

Számításom szerint egyébként a pénzbeli ellátás folyó évi október havára legalább is 200.000 pforint, a természetbeni ellátás pedig 400.000 pforint, s így összesen 600.000 pforintra van szükségem. *Bátor vagyok alázatosan kérni Exczellenziádat, méltóztatnék ezen összeget legkésőbb 1-éig mulhatlanul rendelkezésemre bocsájtani; annál is inkább, mert az általam Ausztria jogainak érvényesítése érdekében megkezdett hadműveleteknél a cs. kir. hadügyminisztérium segélyére számolok, sőt.e támogatásra számolni jogosítva is vagyok.* S Exczellenziád most, midőn Magyarország kellő közepén vagyok, annál kevésbé hagyhat el, mert ennek úgy az országra, mint hadseregemre, de sőt az egész osztrák birodalomra a legborzasztóbb következményei lehetnének.

Mihelyt seregeim egyesülnek, nem mulasztom el a szükséges költségelőirányzatot pótlólag előterjeszteni.

Jellachich, s. k.

Egy másik levelében, — mely Kulmer báró tárczanélküli miniszternek szólott, — arról panaszkodik, hogy az udvari-párt kezdi cserbenhagyni. „Azzal biztattak, — úgyszólván — hogy seregeim, mihelyt Magyarországon leszek, rendes kincstári ellátásban részesülnek, s engem mindenben istápolni fognak. Hidszereket s tizenkétfontos ágyúüteget is ígértek, ezt sem kaptam.“

Jellasics serege a betöréskor mintegy 35—40 ezer főből állott. A haderő beosztása, egy báni törzstisztnek elfogott levele szerint, a következő vala:

I. hadtest, Hartlieb altábornagy vezérlete alatt:

1-ső dandár. Vezénylő: Dietrich tábornok. Létszám: egy otocsányi, két varasdi határőrvidéki zászlóalj, egy század Wrba-lovas, egy hatfontos ágyúüteg s egy csapat felkelő.

2-ik dandár. Vezénylő: Kriegen tábornok. Létszám: kétvarasdi, egy likkai határőrvidéki zászlóalj, egy század báni huszár, egy háromfontos üteg, egy csapat szluini szerezsan, s néhány száz Varasd-határőrvidéki népfelkelő.

U—za,»

Stein Miksa, honvédtábornok.

Kökényessy László, honvédezredes.

Pikéti Gusztáv, honvédtábornok.

Fiáth Pompejus, huszár-főhadnagy.

Nevezetesebb szereplők a honvédség köréből. — (Eredeti arcképek után.)

II. hadtest, Kempen tábornok vezérlete alatt:

1-ső dandár. Vezénylő: Neustädter tábornok. Létszám: két bródi, egy ogulini, egy szluini, egy ottocsányi határőrvidéki zászlóalj, egy század báni huszár, egy háromfontos üteg, ogulini szerezsanok, s ogulini népfelkelők.

2-ik dandár. Vezénylő: Rasztics ezredes. Létszám: egy likkai, egy első s egy második báni ezredbeli zászlóalj, egy báni huszárszázad, egy háromfontos üteg, egy csapat báni népfelkelő.

III. hadtest, Schmiedl tábornok vezérlete alatt:

1-ső dandár. Vezénylő: Theodorovics tábornok. Létszám: két gradiskai, egy ottocsányi, egy ogulini határőrvidéki zászlóalj, egy háromfontos ágyúüteg, egy csapat likkai és ottocsányi szerezsán s egy csapat népfelkelő.

2-ik dandár. Vezénylő: Sedlmayer ezredes. Létszám: három osztály Hardegg-vasas, egy osztály Kress könnyű lovas, három század báni huszár, egy hatfontos és egy vegyes üteg s két röppentyű-telep.

Összesen tizennyolcz rendes határőrvidéki gyalog-zászlóalj, három ezred vasas, két ezred könnyű, lovas, hét század báni huszár, nyolcz ágyú-üteg és két röppentyű-telep. Számszerint közel 22,000 ember a rendes sorhadból, s körülbelől tizenötezer szerezsán és népfelkelő.

Az előhad Grammont ezredes vezetése alatt szeptember 11-én és 12-én vonult Varasdról Csáktornyára, s onnan Letenye, majd Nagy-Kanizsa felé vette útját. Maga Jellasics, — környezve vörösköpenyeges szerezsánai által, kik testőrségét képezték, — szeptember 11-én reggel kelt át Légrádnál a Dráván, s Csáktornyáról kiindulva, Perlak, Kottori, Kanizsa, Berény, Sárd felé tartott.

Volt Jellasicsnak még egy IV-ik *hadteste* is, mely mintegy tízezer szlavóniai határőrből állott, s a tartalékot képezte. E tartalék-hadtest, Róth és Philippovics tábornokok vezetése alatt, néhány nappal később lépte át a határt.

Számra nézve Jellasics kétségtelenül jelentékeny haderő fölött rendelkezett. De ez csak papiroson festett így. A valóságban egész serege — néhány ezer lovas kivételével, — nem ért egy töltésnyi puska-port. Gyülelész, martalócz nép; kellő felszerelés, katonai fegyelem, de sőt vitézség nélkül.

Egy szemtanú így írja le e maga nemében páratlanul álló hadsereget:

„Valami húszezer ember; de rendes határőrök, kik magvát képezik az egésznek, alig hat zászlóalj. A többi szerezsánok, népfelkelők, kaszások, tarka-barka, de éppen nem tekintélyes, vagy félelmes egyvelege. A szerezsánok vörös köpenyeikkel és sapkáikkal, aranyozott, keskeny csövű, hosszú puskáikkal, egypár pisztolylyal és handzsárral övükben, magas, erőteljes férfiak, a kiknek durva, elvadult arczán ott ül a rablás és gyilkolás vágya. De egy szuronytámadásnak nem állhat-

nak ellen, abból az egyszerű okból, mert nincs szuronyuk... De miként írjam le a többi toprongyos, nyomorult hadat, ezt a rongyos, mezítlábás,

Lamberg gróf megöletése 1848. szept. 28. — (Egykorú rajz.)

furcsa népséget, amelynek nagy része fegyvertelenül vagy rozsdás puskával és kaszával követte a bánt...”

Tény, hogy amennyi csavargó dologkerülője, útonálló banditája csak volt a határvidéknek, az mind a bán seregéhez csatlakozott. Követték őt, mint az éhes dúvadak.

Seregének csak egy része: a sorkatonaság kapott zsoldot. Aszerezsánoknak és népfelkelőknek a hadizsákmányból járt ki minden legényre tíz-tíz krajczár. Ezen intézkedés által tehát maga Jellasics uszította őket a harácsolásra. És mindjárt a Dráva magyarországi partvidékén megkezdődött a szabad rablás. Mintha Isten sújtó csapása nehezedett volna azon vidékre, a hol ez a csürhe had elvonult. Mint a sáskasereg, fölزابált és elpusztított mindent, ami csak kezeügyébe esett. Számos fenmaradó adat igazolja, hogy ennél hitványabb ellenség nem taposta még hazánk vérázott földjét.

Íme, egy muraközi földbirtokos levele, amelyben a felháborodás hangján ekként emlékezik meg Jellasics rablócsordájáról:

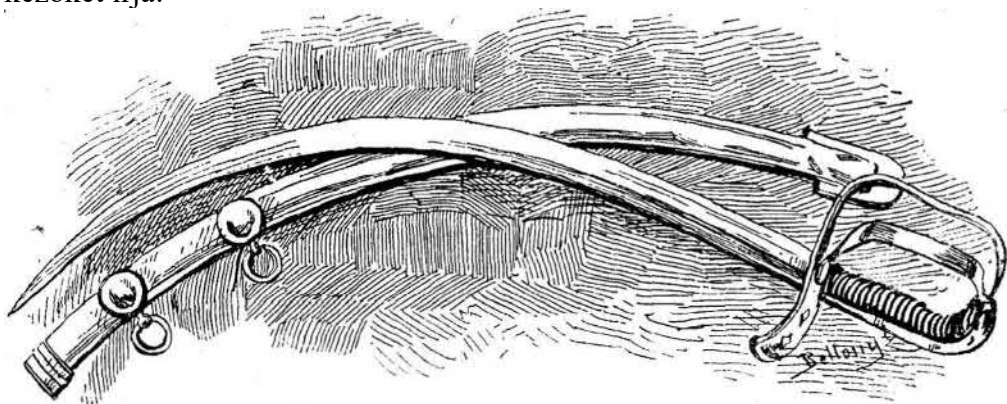
„Jellasics átjött. Egy pompás proklamációt bocsájtott ki. Minden szava hazugság. Emberei rabló népcsorda. Egy gazember német ezredes, Rinbach nevű, azt mondá: „ez ellenség földje, requiriren.“ Képzelheted, mivé lettünk. Itt két helység tönkretéve. Háromszázhetven birkámat, disznóimat, boraimat elvitték; a községnek több mint 100 tehenét és 150 sertést. Minden majorság kirabolgatott, agyonlövöldöztetett s künn a legelőn összedarabolva hagyatott. Anyaszült meztelenre vetköztelek az emberek, mindkét nemen levők. Semmi kegyelem. Sok örökre koldusbotra jutott . . . Jóllehet, polgártársaim ithorvátok, mégis agyba-főbe verték őket „ti szi magyar“ szóval. Rontottak, törtek mindent. A húst félnyersen ették. Ezen csoport többnyire *török határbeli czigányokból* áll, s ámbár rabló, mégis egy kiáltásra szétfut. Fegyvereik jók, pisztolyok, kés és puska. Férgekkel telt alsó ruháikat elhányták s a lopottakat felöltötték. Fizetésök semmi, csak rablás. Merre mennek, sem bor-, sem kukoricza-szüret nem lesz“ . . .

De magának Jellasicsnak műveltebb tisztjei is undorral fordultak el e szörnyűségektől. Elfogott leveleikben keserűen panaszojják, hogy martalócz csapatjaikközt minden igyekezetük daczára sem képesek fentartani a fegyelmet.

. . . „Néhány nap múlva — mond egy ilyen elfogott levél — Pesten leszünk. Jaj ennek a városnak! Népünk borzasztóan fog ott garázdálkodni. Már most sem lehet őket a legdurvább kihágásoktól visszatartani, rettenetesen lopnak és rabolnak. *Naponként ezer botütést* osztatunk ki, de nem használ semmit. Az Isten sem tartja őket vissza,

annál kevésbé egy tiszt ... Én kétségbeesem e rabló-expediczió miatt s úgy látszom magamnak, mintha haramia-kapitány volnék, mert akarva, nem akarva gondoskodnom kell az élelmezésről. Ha jószerivel nem adják, erővel kell foglalnom, s vérző szívvel kell sokszor a szegény paraszt marháját az istállóból elhajtani, s borát a pinczéből elvinni. Naponkint 9000 kenyérre, 280 akó borra, 100 mázsa húsrá, 5 mázsa sóra, 80 mérő zabra van szükségem. És mindezt harácsolással kell előteremtenem. Rémítő helyzet. S ezenfelül határőreink, minden igyekeztünk daczára, egyre rabolnak, már eddig is kétszáz pinczét törtek fel s több ezer akó bort hagytak kifolyni“... .

Egy másik tiszt, nejéhez intézett levelében, többi közt a következőket írja:

Pölsenberg kardja. — (Eredetije az 1848—49-iki orsz. ereklye-múzeumban.)

... „Majd megszakad a szívem a szégyenérzettől. Borzasztó egy hadjárat. Egy zsarnoksággal bemázolt emberiség. Már nem is kívánok élni ... A határőrök a legdurvább kihágásokat követik el. Hasonlók a vadállatokhoz, kiket minden katonai fegyelem és szigor sem képes rendben tartani. Rablás és lopás az ő foglalkozásuk ... Én nem értem a bánt, miért hozta el ezen szemetet, mely jól fegyverkezve sincs. Ez nem szolgál becsületére. Nem lehet fogalmad gorombaságukról és vadságukról. 20-án reggel Bökörnyére utaztam Festetich kastélyába. A lakosok mindent tettek, a mi tőlük kitelt, de azért hordáink mégis meglop-ták és kifosztották őket. A szőlőt mind leszedték. Gyalázatos, hitvány söpredék, mely a bánt és Horvátország jó hírnevét meggyalázza. Én a kétségbeesésig vagyok. A sok munkával éppen nem gondolnék, csak rendes katonasággal lenne dolgom. Ez a szolgálat isten büntetése rajtam s ha bárminő nagy bűneim vannak, azokat most mind levezeklem.“

Egy százados pedig ekként jellemzi saját ezredét:

„ ... Ez a mi csapatunk valóságos rablócsorda, mindenütt a legborzasztóbban lop és rabol, még akkor is, ha semmiben sem szenved hiányt. A lakosokat a legkíméletlenebb módon kifosztják, a szőlőhegyeket elpusztítják, a bort, a mit nem képesek már meginni, kifolyatják. Undor fog el, ha látom őket...“

Schmiedl vezérőrnagy, Weindenheim lovagnak szóló levelében egyebek közt ezeket mondja:

„ .. Nekem, szegény ördögnek, itt a magyarokkal kell birkóznom és a vad horvátokkal mennem, -kik rendetlen tömegekben vannak összeállítva és elég bosszúságot okoznak nekem. Én rendes hadviseléshez vagyok szokva, de nem ilyenhez. Torkig vagyok ezzel a garázdálkodó bandával. Adja az ég, hogy mielőbb vége legyen, mert akkor egy pillanattig sem várok, hanem nyugdíjaztatom magamat.“

Doshen ezredes — mint Lápossy domborúi ref. lelkész följegyezte — látva a horvát csapatok vandalizmusát, imára kulcsolt kezekkel ily átokszerű szavakban tört ki:

— Oh, mindenható Úristen! Te többször hallgattad meg könyörgésemet, hallgasd meg kérésemet most is. Szedd össze minden menykövedet, s verd agyon e kutya népet, hogy egy se maradjon közülök.

Így nyilatkozik a horvát csapatokról Jellasics saját tisztikara. Valóban ennél lesújtóbb elítélésben nem részesült még újabbkori hadsereg.

És ez a hitvány söpredék úgyszólván ellentállás nélkül törtetett mégis az ország szíve felé. Jött mint a dögvész, mely elől rémülten menekülnek az emberek.

Igaz, hogy a bán harácsoló hadaival csekély védősereg állott szemben. Mindössze hatezer ember. Két zászlóalj .az Erneszt- és a Waza-ezredekől, az 1-ső és 7-ik honvédzászlóalj, s a Sándor-és Miklós-huszárezred. Ezenkívül 16 ágyú, két ütegben.

Erély és akarat ha párosul, mindazonáltal már a Muraközben gátat lehetett volna vetni a horvátok előnyomulásának. Csakhogy Jellasics megint olyan vezérrel állott szemben, akinek sem kellő erélye, sem komoly akarata nem volt az ellentállásra. Ottinger árulása után, mint tudjuk, gróf Teleki Ádám vezérőrnagy neveztetett ki a drávamelléki sereg főparancsnokául. Teleki nem sokban különbözött Ottingertől. Rideg császári katona volt ő is; a megtévelyedett gyászmagyarok ama fajához tartozván, akik az osztrák hagyományos szellem mérgező

hatása alatt rendszerint egészen kivetkőznek nemzeties jellegükből. Jellasics, úgy látszik, jól ismerte Teleki átidomult lelkületét. A helyett, hogy eltántorítására kellett volna tennie lépéseket, egyszerűen csak ráijesztett. Azt írta neki, hogy a horvát csapatok egyenesen a császár parancsára kelnek át a Dráván; figyelmezteti tehát, óvakodjék minden ellentállástól, mert az egyértelmű lenne a felségárusal.

A cselvetés sikerült. Teleki, Csányi László kormánybiztos kérése, sőt tiltakozó szava ellenére, elhatározta, hogy kitér a bán útjából, nehogy valamikép a felségárusal bűnébe keveredjék.

Kos-suth La-jos azt ü-zen-te El-fs-gyott a
re-gi-ment-je. Ha még egyszer azt ü-ze-ni
mind-nyá-jünk-nak el kell men-ni. El-jen a-ha
za!

„Kossuth Lajos azt üzen-te“... dallama.

A magyar sereg tehát, mindjárt szept. 1 l-én, mihelyest a bán betörésének hirt jött, megkezdte visszavonulását. Jellasics ujjongott örömeben, s immár biztosra vette, hogy néhány nap múlva diadalmas hadaival Budapesten lesz.

Egész Keszthelyig hátráltak csapatjaink; szégyenkezve, kedvetlenül, mintha veszett csatából menekültek volna. Keszthelyen azonban egyszerre vége szakadt komor hallgatásuknak. A harcvágyó legénység hangos zúgolódásban tört ki, hogy futnia kell ilyen toprongyos ellenség elől, amelyet egy kardcsapással semmivé lehetne tenni; magok a tisztek pedig pironkodva tárgyalták a kérdést. De mitevők legyenek? A bán, mint főparancsnokuk állítja, a császár utasítására tör előre. Nekik pedig a király nevében a magyar hadügyminiszter viszont azt parancsolja, hogy verjék vissza Jellasicsot. Kinek engedelmeskedjenek: a császárnak-e,

avagy a királynak? Hiszen mindakettő egy személy, mindakét minőségében legfőbb haduruk. Lehetetlen az, hogy a felség ilyen ellentmondó parancsokat adjon, s ezzel úgyszólván önmaga ellen viseljen háborút. A tisztikar, véget vetendő e kínos bizonytalanságnak, gróf Bubna őrnagy indítványára, abban állapodott meg, hogy küldöttségileg magától Jellasicstól tudakolja meg a valót.

A küldöttség, — mely gróf Bubna huszárőrnagyból, Bárczay és Wiedersperg századosokból állott,— csakugyan fölkereste a bánt. Jövevények célját Bubna adta elő.

— A drávamelléki magyar sereg tisztikarának megbízásából jötünk exellenciádhoz, — így szólt Bubna, — hogy felkérjük, méltóztassék nekünk előmutatni ő Felsége ama parancsolatját, amely exellenciádat Magyarország megtámadására utasítja. Mert ha csakugyan létezik ilyen parancs, mint Teleki vezérőrnagy úr is állítja: úgy a megalázó visszavonulás helyett inkább leköszönünk. De ha nincs ilyen utasítás: ez esetben katonai becsületünk és jó hírnevünk fentartása érdekében kénytelenek leszünk exellenciád hadaival fölvenni a harezot. E megállapodásunkat ime Írásban is átnyújtjuk exellenciádnak.

Jellasics elnevette magát.

— Hát nem elég az én szavam? — kérdezte öntelten.

— Mi ő Felsége a császár írásbeli utasítását óhajtának látni, — felelé Bubna. — Ez erősítene meg iránta való hűségünkben.

— Ej, mit nekem a császár, mit nekem a hűség! — vágott közbe most már egész ingerülten Jellasics. — Én fogok tenni a császárért. Ha önök segítenek feladatomban, örülni fogok rajta; de ha ellenállnak: lásák következményeit.

A küldöttség azzal a tudattal tért vissza Keszthelyre, hogy Jellasicsnak a betörésre, legalább a királytól nincs semmiféle írásos parancsa.

Ily értelemben tett jelentést Bubna a tisztikarnak, amely aztán egy újabb értekezleten kimondotta:

„Miután az ország törvényes állapota még mindig fennáll: ők letett esküjükhöz híven, a horvátokkal minden harcztot elfogadni és a trón s a magyar királyság jogaiért épen olyan hősíleg harcolni akarnak, mint ezt társaik Olaszországban megmutatták. Ez alkalommal, minthogy a jelen zavaros időkben talán némelyek a kötelesség útját nehezebben ismerik ki, mindenkinek szabadon hagyatott az illetőre nézve talán nem kellemes helyzetből magát visszavonhatni, mert ezen

határozat pillanatától kezdve a legcsekélyebb ingadozás a király, haza és bajtársiasság ellen elkövetett árulásnak fog tekintetni.“

Ez a derék határozat nagyobb nyomaték kedvéért a lapokban is közzététetett.

A visszavonulás tehát a tisztikar, de különösen Bubna és Bárczay, elhatározó föllépésére véget ért. Csapatjaink Jellasicsnak szembefordultak, türelmetlenül lesve a harci kürtök riadó szavára. Ámde Teleki egyre töprengett, tovább tétovázott; végül aztán, midőn a komoly sürgetés elől már ki nem térhetett, kijelenté, hogy ő Jellasics ellen, „*kivel ugyanazon eskü kötelezi a császár iránt*“ nem fog harcolni.

A táborban, őrűztől őrűzig, mint valami bánatos gyász hír, végigrepült a főbenjáró, szörnyű vád:

— Áruló!

A nádor menekülése az országból.

IV.

A császár nevében.

szabadságharcz drámája most már rohamosan bonyolódott. Az idegrázó nagy események szinte kergették egymást. Az elárult nemzet pillanatról pillanatra mélyebben sodortatott a háború örvényébe.

Jellasics betörése jeladásul szolgált az általános felkelés megkezdésére. Forrongó nemzetiségeink, mintha valami láthatatlan kéz intett volna nekik, minden oldalról csaknem egyszerre fegyverhez kaptak.

Az alvidéki szerbek fokozódó düh vei, vad elszántsággal újították meg támadásaikat. Hunyó harczikedvük ismét lángalobbant. S csapatjaink,— noha maga a vitéz Mészáros állt a vezérlés élén,— alig tudtak kézzelfogható eredményhez jutni. Szent-Tamás immár negyedszer ostromoltatott eredménytelenül, hiába. Sőt, előbbi hadállásainkat is veszély fenyegette. Periasz megint az ellenség birtokába került. Verseczet a szerbek kezére játszotta Blomberg. A vreczejági szétszórt táborban újra gyülekeztek a szerviánusok.

De megmozdultak a felvidéki panszlávok, sőt az erdélyi oláhok is. Azt hitték, hogy csakugyan vége a magyarnak; siettek hát a támadással, hogy részük legyen majd a prédában is.

Hurbán, az udvari-párt hallgatólagos támogatásával, Bécsben toborz össze mintegy ötszáz kalandvágó cseh diákot. A csapat, mely fegyvereit és felszerelését egyenesen a császári hadiszertárból kapta, nyomban Jellasics beütése után, külön vonaton indíttatik Ma-

gyarországba. S a pánszláv apostol, Brezován tábort ütve, a *császár nevében* fegyverre szólítja a felvidék tótajkú népét.

Kossuth, midőn a panszlávok beütéséről értesült, méltó haragjában így kiáltott fel:

— Az ilyen vérebekeket, amelyek a szegény magyar hazát vérrel akarják áztatni, agyon kell verni, mint a kutyákat.

Sokkal fenyegetőbb volt azonban a veszély Erdélyben, ahol az unió kimondása óta még szenvedélyesebben folyt az izgatás, mint annak előtte. A ravasz és önző szászok, mihelyest a rácokkal viaskodó Magyarország figyelme elfordult tőlük, nyomban hozzáláttak az újabb izgatáshoz, hogy az oláh köznépet zendülésre bírják.

A minisztérium, mint tudjuk, Vay Miklós bárót küldte Erdélybe a megzavart közrend helyreállítása végett, s az izgalmak lecsillapítására. Ámde Vay, minden jóakarató igyekezete daczára, nem birt a háborgó szenvedélyekkel. S helyzete annál nehezebb volt, mert a főhadparancsnok: Puchner báró, nemhogy kezére járt volna, hanem kétszínű viselkedésével még hátráltatta békeszerző működésében. A kormánybiztos egy-két főbb izgatót, — így a többi közt Laureanit, Jankut stb. — el is záratott, de Puchner tanácsára, elég óvatlanul, ismét szabadon ereszté őket.

Az engedékenység csak növelte a bujtogatók vakmerőségét. Zsongott egész Erdély, mint rajzás előtt a méhköpű. E titkos forrongást csakhamar a kitörésig fokozta *Urbán* Károly nevű ezredes, egy elbizakodott és becsvágyó granicsár tiszt, aki, úgy látszik, Jellasics dicstelen szerepére áhítozott.

Urbán, mint a naszódvidéki 2-ik oláh határőr-ezred katonai és polgári parancsnoka, szeptember elején foglalta el állását. Bécsből jött, a hol távozása előtt magánkihallgatáson fogadta Ferencz-Károly főherczeg.

Alig érkezett Naszódra, mely az ezred-parancsnokság székhelye volt, azonnal kitűzte a pártütés zászlóját. A horvát bán modorában kiáltványt bocsájtott ki, amelyben formasierint hadat izén a magyar nemzetnek. Proklamációját azzal a fenhéjázó dicsekvéssel kezdi, hogy tőle már eddig is nem kevesebb, mint ötven község kért a korjnány ellen segedelmet; s ő a támogatást a segélykérőknek meg is fogja adni, mert meggyőződése szerint a márcziusi reformok a császártól csak kicsikartattak, s a birodalom egységét és főnállását veszélyeztetik. *A császár nevében* megtiltja tehát a románoknak, hogy a magyar

kormány iránt engedelmisséggel viseltessenek. Tömörüljön a román nép körülötte, s nyújtson neki segítőkezet a káros újítások és az unió megdöntésére.

Egy másik szózatával pedig már egyenesen fegyverre szólítja az oláh népet. „Saját kívánságtok szerint — úgymond, — keljete fel a *császár nevében* és a birodalom védelmére, s minden száz fej után egy újonczot küldjétek hozzám, hogy seregemet megerősítve, megkezdhessem a felszabadító hadjáratot zsarnokaitok ellen.“

E kiáltványok kibocsátása után Naszód az erdélyi oláh-mozgalomnak egyik góczpontja lett. Idejártak útbaigazításért és tanácsért az izgatok, innen ágaztak szét az összeesküvés szálai. Urbán, hogy tekintélyét még jobban növelje, híveinek kétfejű sassal lebélyegzett oltalomleveleket, „pazsurá“-kat (románul: sas) osztott szét. Ennek csakhamar hirtje terjedt az egész környéken. S a nép, pópáik vezetése alatt, harangzúgás közt, mintha bucsújárásra menne, nagy tömegekben zarándokolt Naszódra, hogy bemutassa hódolását „*a császár emberének*.“ A törvényes rend Erdély eme részén végkép felbomlott. Többhelyt, így Belső-Szolnok megyében, az oláhság immár az engedelmisséget is felmondá a megyei tisztviselőknek.

Hasonló veszélyes mozgalmak szintere volt Balázsfalva, a hol meg Saguna, Laureani készítették elő mohó buzgósággal a fölkelést. A balázsfalvi nagyréten valóságos tábort ütött a dologtalan sokaság. Egymást érték a zajos, izgató gyűlések. Egyik ilyen gyűlésen a hazafias érzelmű Lemény püspök, az unió pártolása miatt, rövid utón elmozdított méltóságából. A féktelenségek hatása alatt lassanként a nagyzás örülete kezdte elhomályosítani a vezetők elméjét. Immár odáig mentek, hogy Erdélyt a római birodalom mintájára akarták berendezni. A komité, — melyet kormányhatalommal ruháztak fel, — utasított, hogy Erdélyt prefekturákra osztsa, e prefekturák élére pedig tribunokat nevezzen ki. Mindezt pedig egy *latin-nyelvű* felhívással tetőzték be, amelyben a „*populus Romanus*“ — román nemzet — ünnepélyesen kijelenti, hogy jogainak védelmére, a dicső római ősök példájára, ezennel fölfegyverkezik; s azok ellenében, kik törekvése elé gátat akarnak vetni, az utolsó csöpp vérig védekezni fog.

Szeptember 16-án, — Jellasics betörése után ötödnap — ugyan csak a balázsfalvi mezőn újabb népgyűlés tartatott, amelyen nyolcz-tízezer ember jelent meg: asszonyok, férfiak, sőt gyermekek is vegyesen; a férfiak zöme fegyverrel. A gyűlés czélja az volt, hogy „a román

nemzet, mielőtt fegyverhez nyúlna, még egyszer elmondja megmásíthatlan követeléseit.“ E „megmásíthatlan“ követelések íme, a következők valának:

1. A magyar önkény által felállított rögtönítelő bíróságok tüstént oszoljanak fel; az elfogottakat bocsássák szabadon, a lefoglalt birtokok oldassanak fel a zárlat alól.

2. Az adóvégrehajtás, robot és újonczozás függeszt essék fel.

3. Román nemzetőrséget állítsanak, s azt lássák el fegyverrel és ágyukkal.

Jellasics a Balaton partján. (Eredetije a bécsi csász. udv. levéltárban.)

4. Az eddigi erőszakoskodások és elítélések megvizsgálására a különböző nemzetiségek arányában: a köznép, a polgárság és az uri-osztályból vegyes bizottság szerveztessék.

5. A földesurak és a jobbágyok közötti viszályok kiegyenlítésére szintén bizottság szerveztessék.

6. Az uniót visszautasítjuk.

7. A magyar minisztérium joghatóságát nem ismeri el a román nép.

8. A románok, a főhadparancsnokság közvetítésével, a bécsi császári minisztériumtól kívánnak függeni.

9. Nemzeti gyűlés tartassék a román érdekek kielégítésére; a májusi román nemzeti bizottság erősíttessék meg.

10. Erdély tartson külön országgyűlést, melyen a román nemzet is képviselve legyen.

11. Az osztrák alkotmány Erdélyre is kiterjesztessék.

12. Ideiglenes kormány alakíttassék, amelynek a népesedési arányhoz képest: románok, németek és magyarok legyenek a tagjai.

A népgyűlés, természetesen rivalgó tetszéssel fogadta el ezt az ultimátumszerű tizenkét pontot.

Követelések, amik csak a forradalmi láz által megzavart agyban szülehetnek; kívánságok, amelyeket a kormány, a magyar állameszme főnségének megsértése nélkül még csak komoly szóra sem méltathatott. De hát nem is azért fogadta el azokat a balázsfalvi népgyűlés, hogy békés tárgyalás alapjául szolgáljanak, hanem hogy elfogadható ürügyük legyen a vérengzések megkezdésére.

Hátszeg vidékén Riebel József őrnagy, a havasok közt pedig Janku Ábrahám törekedett ugyanezen gonosz célra.

De külön préda után nyújtották kapzsi kezeiket immár a százok is. Szintén részt követeltek Magyarország szétdarabolandó testéből. Emlékirattal járulnak a trón elé, s azt kérik, hogy az általuk lakott terület — összesen mintegy kétszáz négyszögmérföld, — kiszakittatván Erdélyből, önálló *Markgrófságra* emeltessék.

Minden oldalról egyszerre megindult tehát a támadás, hogy vérbe fojtsák a honszerző és honfentartó magyar népet, s aztán foszlányokra tépjék Árpád ezredéves birodalmát.

És a nemzet kormány nélkül állt a közeledő istenítélet e szörnyű perceiben. Úgy volt, mint vihar közepette a tenger gályája, melynek árbocza törik. Növelte a bajt, hogy Kossuth és Batthyány között meglazult a régi szoros összetartás. Kossuth, ki sastekintetével átlátott az udvari-párt cselszövényein, a jog rideg álláspontjáról bírálta a helyzetet, s készebb volt inkább megbirkózni az egész világgal, mintsem a nemzet elidegeníthetlen jogaiból csak egy szemernyit is engedjen. Batthyány viszont, — kinek szelíd, rugalmas lelke ismét remélni kezdett, — a nagyobb áldozatoktól sem riadt volna vissza, ha szeretett hazájának ezáltal a kívánatos békét megszerezheti. S épp ezért a nádor felkérésére hajlandónak mutatkozott, hogy az új kormányt megalakítja. Azt hitte, hogy azon esetre, ha Kossuth megszűnik a kabinet tagja lenni, s az új minisztérium mérsékeltebb elemekből alakul: az udvar haragja talán mégis eny-

hülni fog. Kijelenté azonban, hogy csakis úgy hajlandó a kormány megalakítására, ha Jellasics eltiltatik a támadástól, s a szerb lázadás elfojtására maga az udvar nyújt segítőkézset. „Azon esetre,— mint hátrahagyott emlékiratában maga mondja, — ha az újonnan felterjesztett minisztérium a kikötött föltételek alatt megerősítenék, Szentkirályi Móriczczal a követendő belpolitika iránt, gróf Erdődy Sándorral pedig Pulszky elbocsájtatása iránt a külügy alstátustitkári hivatalából, már megegyeztem. Tervem az volt, hogy ha Jellasich és a szerbek komolyan békére intetnek és nyugalomra térnek, a legjobb és mérsékeltebb elemeket magam körül összegyűjtöm, s a rendet a magyar sereggel helyreállítom.“

A nádor, csakhogy Kossuth a cselekvés teréről lezorittassék, mindent Ígért. Sőt még abba is beleegyezett, hogy Batthyány új kijelölése addig ne tétessék közhírré, míg Wenkheim Béla báró, a főherczeg udvarmestere a megerősítésről szóló királyi kéziratot Bécsből le nem hozza.

Ámde, maga Kossuth, ki e megállapodásról mitsem tudott, érezte legjobban, hogy ily súlyos viszonyok közt a nemzet rendes kormány nélkül nem maradhat. A szeptember 12-iki ülésen azt indítványozta tehát, kéressék fel a nádor, hogy azon hatalomnál fogva, melyet a törvény reáruház, alakítsa meg haladéktalanul a felelős minisztériumot.

A képviselőház, mint mindig, ezúttal is készséggel hozzájárult Kossuth indítványához s a küldöttséget, mely a nádorhoz vala menendő, nyomban meg is választá. Ekkor Batthyány, — miután látta, hogy kijelölése úgy sem maradhat tovább titokban, — fölállott és bejelenté a háznak, hogy a nádor őt már meg is bízta az új kormány alakításával. Általános éljenzés fogadta a gróf e kijelentését. Kossuth volt az első, ki ez örvendetes fordulat fölött lelkes szavakban adott kifejezést örömének.

. . . „Már-már aggódni kezdtünk, — így szólt a többi közt, — hogy vagy nem lesz alkotmányos kormányunk, vagy pedig a reakció valamelyik eszköze ül a magyar miniszterelnöki székbe. S íme a kijelölés olyan férfúra esett, ki mint Magyarország első felelős minisztere, nevét, históriai becsületét a haza állapotával azonosítá, ki István főherczeg után legtöbbet tett a magyar minisztérium létrehozásában. Most már Magyarország önállása iránt — folytatá tovább — nem kételkedem többé. Az újonnan alakítandó minisztérium útja, eszközei talán különbözhetnek az enyémtől, de célja nem lehet más, mint a haza szabad-

ságának biztosítása. S azért ígérem, hogy bár más úton is fog járni az új minisztérium, mint én járnék, Batthyány egyénisége a jó szándékról kezeskedvén, én mindaddig egész erőmmel pártolom és kormányát gyakorolni fogom, míg meg nem győződöm, hogy eszközei a jószándék mellett is veszélybe döntik a hazát“: . .

A megzavart egyetértés ezzel helyreállt, Batthyány gróf ismét átvette az állam ügyeinek vezetését. De ha valamikor, úgy most kellett, hogy minden jó hazafi együtt érezzen, mert a veszély sokkal közelebb volt, mintsem azt a nemzetgyűlés tagjai e perczen hitték.

Az éljenzaj, amely Kossuth engesztelő szavait követte, jóformán még le sem csillapult, midőn a szószékre lép Batthyány gróf és elborult kedélylyel, a belső megindulástól rezgő hangon megszólal:

— Uraim! Épp e pillanatban veszem Csányi László kormánybiztos úr levelét, amelyben értésünkre adja, hogy Jellasich f. hó 11-én betört az országba.

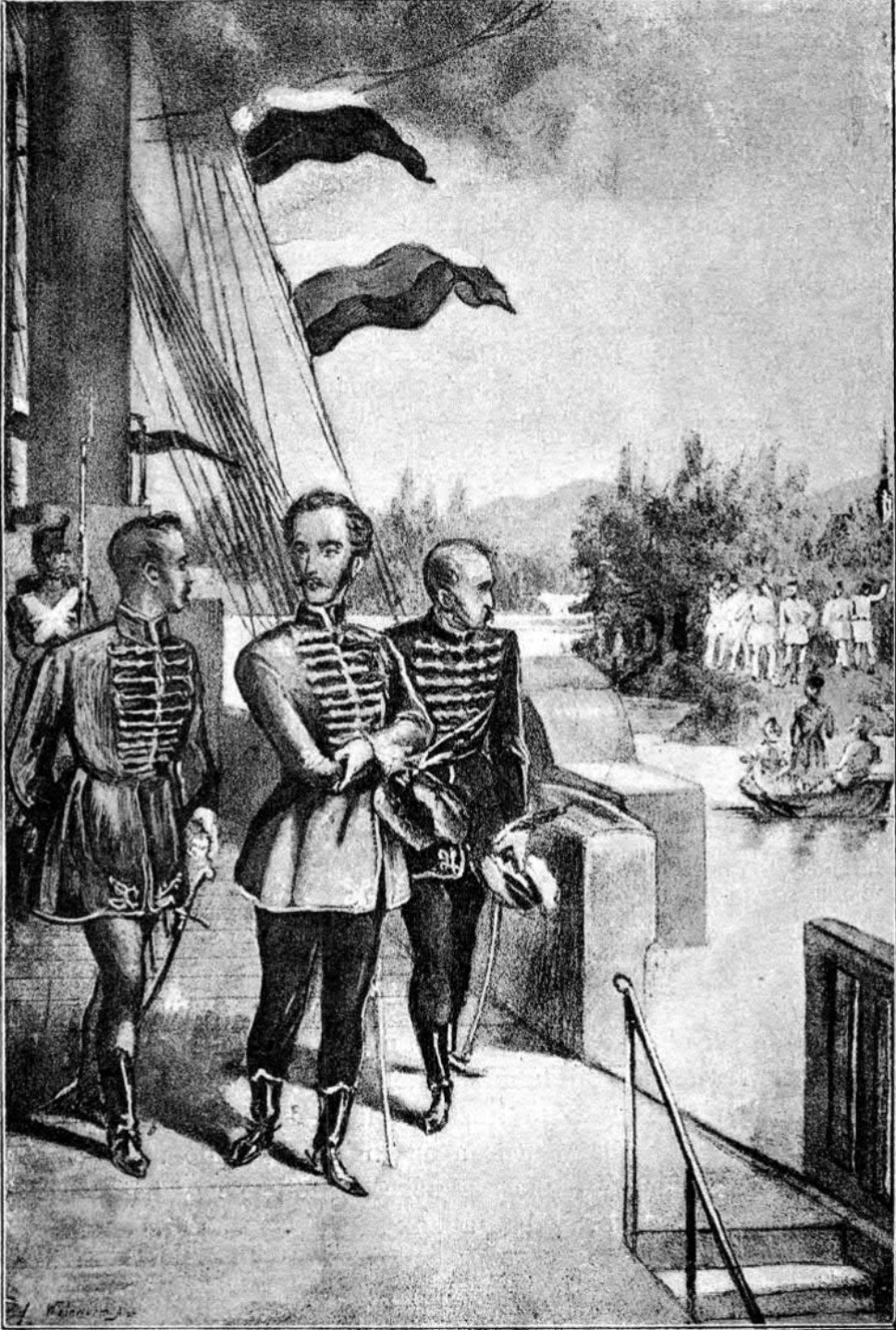
Leírhatlan e vészír hatása. Kínos, nyomasztó csönd borúja nehezült egyszerre a tanácskozókra. Perczekig tartott ez a zsidbasztó meglepetés. Perczel volt az első, ki visszanyerte nyugodalmát, s a következő sürgető s kérdésekkel fordult a miniszterelnökhöz:

1. Vájjon biztosítva van-e a nemzet a hadvezérletre nézve?
2. Budavára megvan-e védve, s tétettek-e intézkedések a külföldi seregek eltávolítására?
3. Van-e Pest közelében annyi haderő, hogy Budapest védhető legyen?

Batthyány gróf az interpellációra ezúttal csak röviden válaszolt.

A horvátok előnyomulásának meggátlására — úgymond — a szükséges intézkedéseket már előzőleg megtette a kormány; de, hogy az intézkedések végrehajtottak-e, azt nem tudja. Az idegen katonaság iránt intézkedni fog, hogy azok a csapatok, amelyek esetleg vonakodnának a magyar kormány parancsai előtt meghajolni, mielőbb eltávolíttassanak az országból. A főváros védelmére vonatkozólag a meglevő haderőt akként fogja felhasználni, hogy egyrészt az ellenség előnyomulásában hátráltassák, másrészt Budapest nyugalma is biztosítva legyen.

A miniszterelnök válaszát alig hallgatta néhány ember. Mindjárt a hír első benyomása alatt szétrebbent csaknem az egész ház. A tanácskozás további menete a lázas izgalom között végkép megszakadt. Az elnök kénytelen volt az ülést bezárni.

István nádor a Kisfaludy-gőzösön.

(Egykorú kép. — Eredetije az 1848—49-iki orsz. ereklye-muzeumban.)

A nádor a közvélemény megnyugtató czéljából, a törvényhatóságokhoz még aznap a következő rendeletet intézte:

Az ország felelős miniszterei, a férfiak, kiket az utolsó pozsonyi országgyűlés ő Felsege a nemzet kívánságára tanácsba hívott, tárczáikat tudvalevőleg letették.

Az 1848-iki III. t.-cz. 11. és 12. §-ainak értelmében új minisztérium alkotása következik. Ezt ő Felsege az országbóli távollétóben, az én előterjesztésemre nevezi ki. E gond a mostani viszonyokban nem legkisebb a haza gondjai közt. Nem oly állapotban van az ország, hogy a végrehajtó hatalmat egy perczig is nélkülözhesse.

Mi végből részemről nem késtem a miniszteri hivatalról lemondott gróf Batthyány Lajost, mint a jövődő minisztérium elnökét, ő Felsege jóváhagyása alá terjeszteni; őt egyszersmind felhívtam, hogy lemondását ideiglenesen visszavevén, az időközben általam kiadandó rendeleteket ellenjegyezze, s mint ideiglenes felelős miniszter, a többi ügyeket is vezesse.

Ennek kinyilatkoztatásával felelősekké teszem a közigazgatás minden orgánumait a törvényes rendnek a föntartásáért.

Kiszabom elengedhetlen kötelességül minden polgárnak, hogy a rendbontóknak egyenkint, s összesen ellenségei legyenek.

A közjó, a király, a vész által fenyegetett haza iránti hűség tegye törvényt a haza polgárainak, hogy tántoríthatlanul támogassanak. A király és haza ellenségeit ellenségeimnek tekintem; az ország törvényeit, alkotmányát, szabadságát minden ellenség ellen erőmhöz képest megvédeni, föntartani el vagyok határozva, miként ezt királyomnak és a nemzetnek esküvel fogadtam; s miként ezt, mint nádor és királyi helytartó, kötelességemnek ismerem.

Király és törvény nevében!

Budapest, szeptember 12. 1848.

Gróf Batthyány Lajos.

István,
nádor s királyi helytartó.

E rendelet némi megnyugvást keltett. Batthyány helyzete azonban mindazonáltal igen súlyos vala. Úgyszólván egyedül állott a tomboló viharral szemben. Az új kormányt még nem alakíthatta meg, régi minisztertársai pedig egymásután kezdték elhagyni. Eötvös József külföldre készült, Klauzál falun húzódott meg, Deák visszatért az egyszerű képviselők sorába, „nem akarván azon hatalomnak eszköze lenni, — írja sógorának, — mely a békesség föltétele gyanánt nemzeti önállásunk s alkotmányos szabadságunk legfényesebb részeinek feláldozását követeli.“

S Batthyány mindezek daczára bámulatos lelki erővel fogott a honmentés emberfölötti munkájához. Még mindig hitt, még folyvást reménykedett.

Első teendője volt, hogy a dunántúli megyéket gyors és bátor ellentállásra serkentse. E célból a következő lelkesítő szöveget bocsájtotta közre:

Felhívás

*Zala-, Somogy-, Veszprém-, Sopron-, Komárom-, Fehér-, Győr-, Vas megyékhez;
továbbá Győr, Székesfejervár, Komárom és Pécs városokhoz.*

Azon vész, mely a magyar hazára és különösen a magyar nemzetre az alkotmányos szabadság újabb kivívása óta perczről-perczre nehezedék, ime egész erejében kitört. A drávai vonalat az ellenség három helyen nyíltan megtámadván, hazánknak a Duna-Dráva közti részeit fegyveres erővel elfoglalni, azon földet, melyért őseinknek annyi vére omlott, hű maradékoktól jogtalanul eltulajdonítani, a magyar nemzetet szolgává alázni törekszik.

Azon kötelességnél fogva tehát, mely mint a hazának miniszterelnökét, engemet a honhoz, a nemzethez csatol, fölszólítani sietek a haza minden polgárát: miszerint a lakosságot a haza szent szeretetére, s a századok óta fennállott alkotmányos szabadság nemes érzetére emlékeztetve, s buzdítva, azonnal tömeges felkelést rendelni, minden fegyverfogható embert kiállítani, ott, honnan az előre nyomuló ellenség részéről a veszély leginkább fenyeget, összpontosítani s az így felkelő sereget alkalmas vezető egyénnel, élelemmel s a szükséges védőeszközökkel ellátni, s azzal az ellenséget, míg előlről a rendes hadsereg által megtámadtatik, minden oldalról nyugtalanítani, pusztítani, az eieségtől elzárni, egyszóval: mindent elkövetni szoros, egyszerűsmind hazafiui kötelességének tartsa, mi a felbőszült és bennünket igazságtalanul megtámadott ellenségnek visszaverésére, visszatartására szolgálhat, és mi azt, hogy a magyar nemzet megsértett jogait fegyverrel is kivívni s megóvni még mindig elég erős, elég hatalmas, a művelt világ előtt bebizonyíthatja.

Pest, szeptember 13. 1848.

Batthyány Lajos s. k.,
miniszterelnök.

Másik szövegében, ugyancsak a dunántúli törvényhatóságokat arra hívja fel, hogy a magyar seregeket minden tekintetben támogassák.

„A veszélyben levő haza — úgymond — követeli, hogy érte nyugalmunkat, tehetségünket, sőt életünket is föláldozva, a magyar név dicsőségéhez illően szembeszálljunk elleneinkkel, hogy küzdő vitézeinket minden tehetségeinkkel támogassuk és segítsük, honunkat dúló elleneinknek pedig minden lépteit nehezítsük.“

Egy harmadik fölhívásával pedig a honvédsereg szaporítása céljából országszerte a toborzást rendelte el. E felhívása így hangzik:

A törvényhatóságok Elnökeihez.

Addig is, míg a katonaaállítás iránti törvényezikk ő Felsége által szentesítették, a veszélyben levő hont védelmi eszközök nélkül hagyni nem lehetvén, az alsó-

ház határozata nyomán felhívom Önt, hogy a honvédsereg szaporítására e rendeletén vételével rögtön toborzást indítson, s a beállottak száma felől engem mielőbb értesítsen.

Az ekként kiállítandó sereg egyenesen a már felállítatni kezdett honvéd zászlóaljok szaporítására lesz fordítandó, s új honvéd zászlóaljakká alakítandó, melyeknél az ügyvezetési és vezérleti nyelv, zászló, ruha és jel magyar leendő. Az ekképp kiállítandó honvédsereg az ország békéjének tökéletes helyreállítására szolgálandó, s ha ezen idő nem tenne annyit, mennyi rendes katonáskodási idő gyanánt törvény által meg fog állapítatni, a kitöltött honvéd szolgálat be fog számíttatni.

Igyekezék Ön czélszerű rendeletek által oda munkálni, hogy a veszélyben forgó haza mentő karok után soká várakozni kénytelen ne legyen.

A toborzás megkezdéséről rögtön, haladásáról időről-időre elvárom a tudósítást, s később a részletesebb föltételekkel azon számot is tudatni fogom, mely a törvényhatóságra népessége arányához háruoland.

Budapest, 1848. szeptember 13.

Gróf Batthyány Lajos,
miniszterelnök.

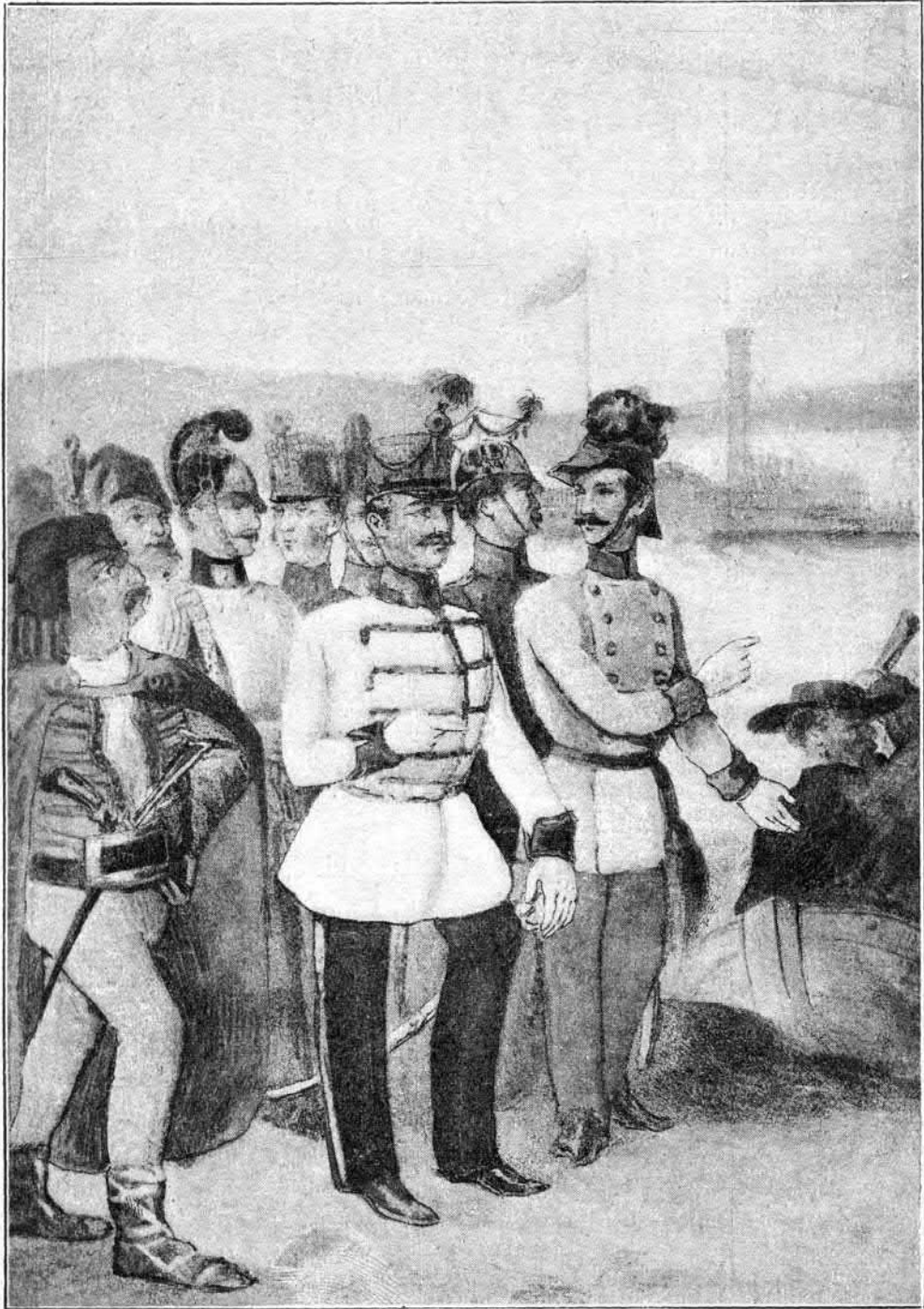
E szózatoknak mély hatása lett. Az egész nemzet talpra ugrott. A magyar nép lelkes áldozatkészsége, mint egy kiapadhatlan csodaforrás, ismét ömleni kezdett. Jöttek az adományok, megindult a toborzás. Az ősi harczikedv fellángolása kápráztató fényével szinte eltakarta a gyülemlő viharfellegeket.

A képviselőház szeptember 13-iki esti ülésén Batthyány eddigi intézkedéseiről, amiket a védelemre nézve tett, a következőkben számolt be:

. . . Jelentést teszek arról, mit a haza védelmére tettem.

Politikám abból áll, miszerint én, ha lehet, arra bírom ő Felségét, hogy az országot az inváziótól mentse meg. Ha e feltételem el nem fogadtatik ő Felségétől: akkor az én hivataloskodásomnak vége. A válasz után nem soká kell várni, csütörtökre van Ígérve. Addig is semmit el nem mulasztottam arra nézve, hogy az ellenség megtámadásában részünkről kellőleg fogadtassák. Hrabovszky altábornagytól becsületszavát bírom, hogy rendeleteimet pontosan teljesítendi.

Ezenkívül első teendőmnek tartottam úgy intézkedni, hogy Jellasics útjában sikeres ellentállást találjon, s ha ezen törekvésnek sikere nem volna: a főváros, mennyire csak lehet, biztosítva legyen. Azért a lehető legnagyobb számú és legbiztosabb csapatokat az ellenállásra alkalmas pontra szándékozom összehúzni, hol azon erő minden kelléssel ellátva legyen. Másrészt parancsomra a főváros környéke már erősítettik. Minthogy pedig a pesti rész védelmi szerekre nem alkalmas, tehát ezen szerek Budára lesznek összpontosítva; az ágyuk és más becses szerek ugyanoda fognak átvitetni az Újépületből, nehogy az ellenség által elfoglaltassanak. Hogy pedig a budai vár, mint utolsó menhely szükség esetében a visszavonuló katonaságnak, a lehető legbiztosabb kezekbe legyen: a tüzérség tisztét még ma a honvéd tüzérség fogja átvenni.

Jellasics nem mer a nádor hajójára menni.

(Egykorú kép. — Eredetije az 1848—49-iki orsz. ereklye-múzeumban.)

A komáromi vár parancsnokának szintén katonai szavát bírom, hogy rendeleteimet teljesíteni fogja. Itt a városban van a Ceccopieri-ezred egy része, másik részét én rendeltem ide. Most azon parancsot adtam ki, hogy a Ceccopieri katonaság innen és Komárombói távozzék, s helyette a Turszki-ezred egy része menjen oda. S így azt gondolom, hogy ha leköszönök is, utódom nem tehet szemrehányást, hogy ezt a becses három-négy napot elvesztegettem.

Éppen a fentebb mondott oknál fogva, hogy t. i. az erő egy ellenállásra alkalmas ponton huzassók össze, szükségesnek láttam, hogy a Vác, Szolnok, Arad és Pápa vidékén tanyázó táborok kimozdítottassanak. Ezek közül három már útnak indult az ellenség elé, úgyszintén a honvéd tüzérség egyrésze és a Würtemberg-huszárok két divíziója.

A fővárosban számolok a nemzetőrségre, hogy kötelessége teljesítésében annál serényebben járand el, mivel szerencséje van a törvényhozó-testületet is a város kebelében fogadhatni. A főváros iránt legyenek a ház tagjai megnyugodva abban, hogy mint mondám, a sánczok már készülnek, az ágyuk elhelyeztetnek, s most nincs szükség nagyobb erőre, mint a mennyit a közbátorság igényel. Ha ezen rendelkezéseimet elég biztosaknak tartja a tisztelt Ház, szerencsésnek fogom magamat érezni; ellenkező kijelentését úgy veszem, mintha ily perczekben nem lenne bennem elég bizodalma“ . . .

A képviselőház általános helyesléssel fogadta Batthyány intézkedéseit. A zavar, mely a vészhiresítő hatása alatt keletkezett, oszlófélben volt; s a háborgó kedélyek kissé lecsillapodtak. A nemzetgyűlés tagjai lassanként meggyőződtek, hogy Jellasics hadereje nem olyan félelmes, aminőnek látszik. A nemzet, ha erejét kellő mértékben kifejtheti, könnyen elbánhatik e gyűlevész haddal is.

A már-már visszatérő önbizalmat azonban csakhamar ismét elűzte egy újabb keserű csalódás. Megérkezett Teleki Ádám gróf árulásának a híre. Csányi László kormánybiztos szeptember 15-én külön futár által adta értésére a miniszterelnöknek, kérve gyors és erélyes közbelépését. Batthyány gróf a képviselőház esti ülésén tett jelentést e váratlan és meglepő körülményről. Teleki árulása roppant felháborodást keltett a nemzet képviselői közt. Batthyány indítványa, hogy *kérjék fel a nádort a drávamelléki magyar sereg vezérletére*, egyhangúlag fogadtatott el.

. . . Már az igaz, uraim, — szolt Kossuth, a miniszterelnök indítványát támogatva, — hogy a históriában csakugyan nincs példa arra, miként egy nemzet, úgy a dinasztia részéről, mint saját magában annyi ellenséggel találkozni, mint a szegény magyar! Ki hitte volna, hogy még a *Teleki* név sem lehet szenny nélkül! Mi a nádort illeti, azon vélekedésben vagyok, hogy mint az ország nádorának, vannak eskü szerinti kötelességei, melyeket teljesítenie kell.

A nádornak Jellasics eljárására nézve az udvartól vagy van valamelyes értesítése, vagy nincs. Ha nincs: akkor neki nádori tiszte szerint, melynek lemondásáról a veszély perczeiben beszélni nem szabad, természetesen teljesítenie kell azt, mi azon méltósághoz kötvé van. Ha ellenben valamely értesítése volna az udvartól: akkor is kétségtelenül választania kellene vagy születési állása, vagy esküvel megerősített kötelessége között. És én felteszem róla, hogy azt fogja választani, mit a becsület, a letett eskü, mit a haza iránti kötelessége parancsol.

Ő fensége, ki a fejedelem iránti törvényes kormány élén áll emlékezzék meg a históriából, hogy ezen állásnak magának is nagy hatása van, s ha ő Fensége ott a táborban kellőleg felhasználja állását, nem kételkedem, hogy sok ember ne fogna akadni, ha Ausztriának egy örökös főherczege Jellasics táborában csak egy sétabottal menne is ki, kétszer meg ne fontolná, hogy olyan tábor ellen indult fegyveres kézzel, melynek élén a császárnak és királynak öcsce, helytartója és a királyi családnak egyik tagja áll . . .

Kossuth beszédje után rögtön megválasztatott és elindult a küldöttség Budára a nádorhoz, megviendő neki a nemzetgyűlés kívánságát. Egyben kimondatott, hogy addig nem oszlik fel az ülés, míg a nádor érdemleges választ nem ad. Késő éjszaka volt már, midőn a küldöttség meghozta a nádor üzenetét. A főherczeg kijelentette, hogy ő készséggel megy a táborba, csak azt óhajtja, hogy visszaérkezéséig az országgyűlés a törvényesség korlátai között maradjon.

Éjfél után, midőn a viharos ülés véget ért és a képviselők haza széledtek, István főherczeg magához hívatta Kossuthot.

— Mi lesz ebből s vajjon lehet-e még kibékülésre fordítani a dolgot? — mindjárt e kérdéssel fordult a nádor a belépő Kossuth Lajoshoz.

— A felülről működésbe hozott eszközök és czélok megítélése után, — felelé őszintén Kossuth, — amelyekkel Magyarország megsemmisítésére törekszenek, nyíltan mondom fenségednek, hogy ebből nem lehet más, mint szakadás a nemzet és az uralkodócsalád közt.

— Nincs más segítség?

— Van. Fogadja el fenséged Magyarország koronáját, s a helyzet rohamosan megváltozik.

— Hajlandó volna erre az országgyűlés? — kérdé a főherczeg.

— Biztosítom fenségedet, csak tegyen határozott ígéretet, hogy Szent-István koronáját elfogadja s huszonnégy óra múlva az országgyűlés egy küldöttsége lesz itt, hogy a nemzet nevében hivatalosan felajánlja azt.

— De hát a törvényes öröklési rend? — töprengett Kossuth előtt megállva a főherczeg.

— Fenség, öröklési törvényeinkben csak arra kötelezte magát az ország, hogy a Habsburg-Lotharingeni ház tagját ismeri el királyul.

— Igaz, igaz. De nem teszem, nem tehetem, — válaszolta a nádor csaknem könybefuló hangon. — Haldokló atyám kezére borulva esküdtem meg, hogy ezt semmiféle körülmények közt tenni nem fogom. Jöjjön, a minnek jönnie kell. Én eskümet meg nem szegem. Ne szóljunk erről soha többet.

Nem is szóltak. Kossuth és a főherczeg ez éjjeli találkozás óta sohasem látták többé egymást.

A nádor, ígéretéhez képest másnap csakugyan a táborba indult, katonai tanácsadó gyanánt magával vivén Móga tábornokot.

Eközben Schönbrunnból megjött a király válasza a nádor fölterjesztésére, amelyben a kormány lemondását és Batthyány újabb jelölését tudatta a koronával. A nevezetes kir. kézirat, amely teli van váddal és szemrehányással, s amely az új kormány megalakítását súlyos föltételekhez köti, a következőleg hangzik:

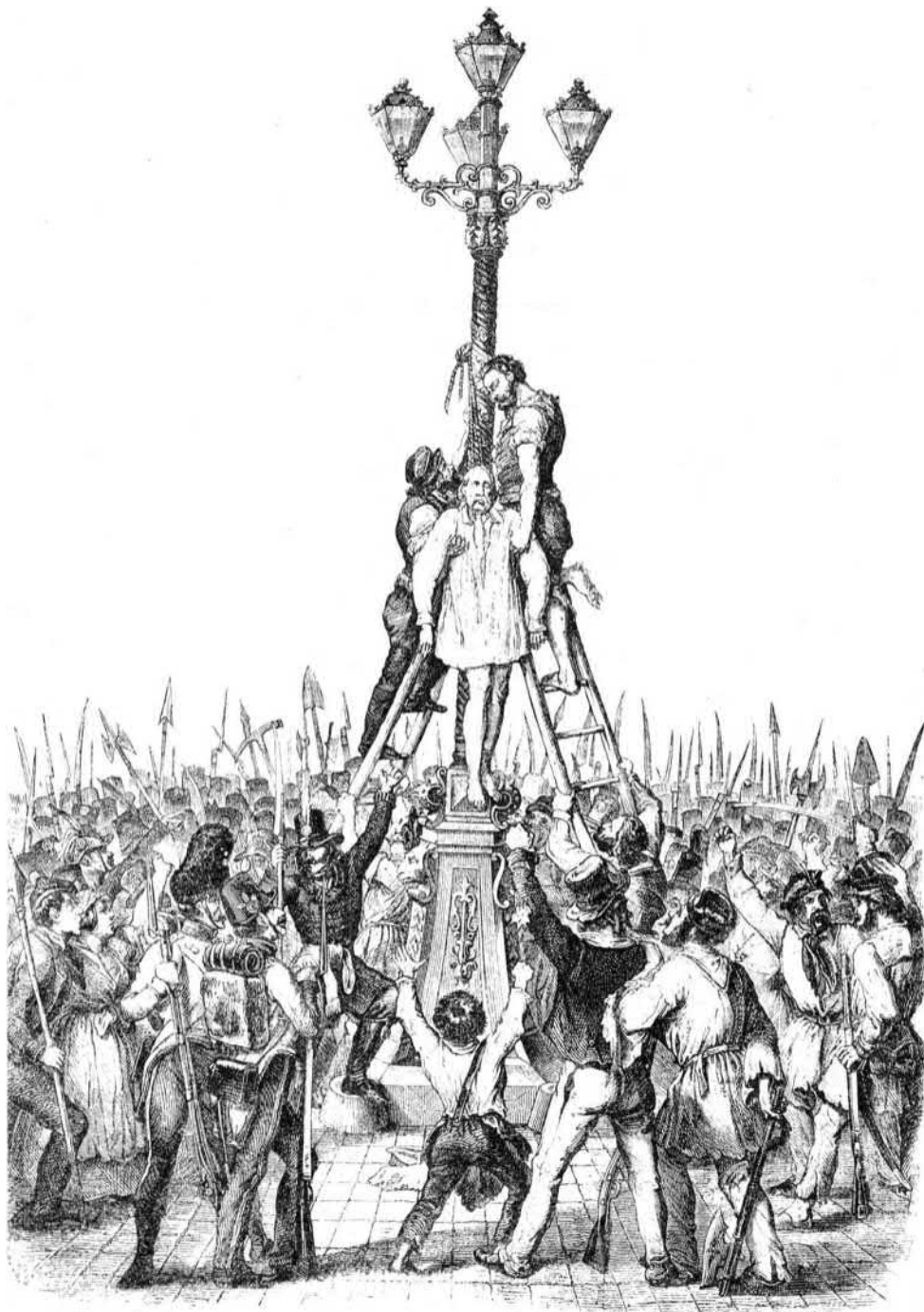
Kedves unokaöcsém István!

Midőn magyar minisztériumomnak leköszönését elfogadom, egyúttal beleegyezésemet adom, hogy Batthyány gróf a kormányt ideiglenesen vezesse.

Ami a föltételeket illeti, melyeket gróf Batthyány egy új, s az ő elnöksége alatt alakítandó minisztérium összeállítására nézve elkerülhetlennek vél, jelenleg nem vagyok azon helyzetben, hogy ezen föltételre nézve határozottan nyilatkozhatssam. Mert miután az előbbi minisztérium több tagja a legújabb törvényt oly értelemben kezelte, melyhez megegyezésemet nem adhatom, e bajok ismétlése ellen csakis az ajánlandó egyéniségekben találhatnék biztosítékot.

Nagybátyám, János főherczeg, meghagyásomból megkísérlette a horvát bonyodalmak kiegyenlítését, de siker nélkül. S a magyar országgyűlés már több, mint két hónapja ül együtt anélkül, hogy ez ügyre nézve csak egy lépést is tett volna. Ellenben oly határozatokat hozott, melyek sem Magyarország érdekeinek, sem pedig a Magyarország és Ausztria közt törvényesen fennálló összeköttetés fentartásának meg nem felelnek. Sőt a képviselőház szeptember 11-én elhagyta a törvényes tért, midőn a minisztériumot az 5 forintos bankjegyek kibocsátására, anélkül, hogy az erre vonatkozó törvényjavaslat szentesítését bevárta volna; az újonczkatonák toborzását és sorozását szintén egy olyan törvény alapján foganatosította, a mely általam nem szentesített. De nem elégedvén meg a képviselőház az új törvények által teremtett rend fölforgatásával, hanem tovább menve, még hadseregemet zászlóinak hűtlen elhagyására s a honvédséghez való átpártolására és ez által a rend és fegyelem megbontására fölhívni is merészkedett.

A magyar országgyűlés ily irányú ténykedése és a Kapcsolt Részekben keletkezett ellenmozgalom egy egész képez; s én a dolgok miatt a legnagyobb aggodalomban vagyok. S most mir csakis az országgyűléstől várom, hogy megkeresse a

Latour hadügyminisztert lámpára akasztja a bécsi nép — (Egykorú kép.)

horvát bonyodalmak kiegyenlítésére a módokat. Kedvességedtől pedig elvárom, hogy azon személyeknek neveit, akiből Batthyány gróf minisztériumát akarja összealkotni, velem mielőbb közölje.

Schönbrunn, 1848. szeptember 15.

Ferdinánd, s. k.

A leiratnak minden betűjéből a bizalmatlanság sötét gyanúja feketéllik. Hangja érdes, bántó. Az államfő beleegyezik ugyan, hogy Batthyány ideiglenes minőségben tovább maradjon a kormány élén, de egyúttal csaknem rákényszeríti a leköszönésre. Batthyány gróf — mint láttuk, — Jellasics támadásának megszüntetéséhez kötötte tárczáját. A korona erre azt feleli, hogy előbb látni akarja, kiből fog állani az új minisztérium, s csak azután válaszol e kérelemre. Szinte úgy hangzik, mintha Batthyány lenne a forradalmár, és nem Jellasics.

Nyilvánvaló, hogy a kamarilla e kir. leirattal, mely sugalmazásából eredt, azt akarta elérni, hogy Batthyány köszönjön le. Így aztán a nemzet kormány nélkül maradván, annál nagyobb lesz a zavar és fejtelenség. Mind megannyi ürügy a beavatkozásra.

De a kamarilla ezúttal is csalatkozott. A nemzetgyűlés idejekorán észrevette a kitett kelepczét. Midőn Batthyány, a kir. leirat fölolvása után, kijelenté, hogy kénytelen lemondani, mert föltételei Bécsben visszautasítottak, a tiltakozás moraja zúgott végig az üléstermen.

— Nem engedjük, hogy leköszönjön! Maradnia kell! Ez csak cselvetés, hogy az országnak ne legyen törvényes kormánya! — kiáltották minden oldalról.

Majd a szószékre lépett Nyári Pál, az ellenzék keményszavú vezére, s ő maga kérte Batthyány grófot, hogy álljon el szándékától, s ne tegye ki hazáját e válságos perczekben még nagyobb rázkódtatásoknak. Igaz, hogy kérelme nem teljesített, de az a tény, hogy a főherczeg-nádor Jellasics ellen a táborba indult, sokban ellensúlyozza a kir. leirat ridegségét. Az egész ház nevében, pártkülönbség nélkül újóláger arra kéri tehát, hogy a történetek daczára, maradjon csak tovább a kormány élén, s igyekezzék mielőbb megalakítani az új minisztériumot. Hasonló értelemben nyilatkozott a radikális-párt másik vezérszónoka: Madarász László is.

Batthyány nemes szívében sokkal erősebben lángolt a honszeretet, hogysesem bármily áldozattól visszariadt volna, midőn az ország sorsa forgott koczán. Csodálatos lelkierejével újra hitt a viszály kiegyenlítésében. Még habozott, de magában már elhatározta, hogy azon esetre, ha a nemzetgyűlés osztatlan bizalmával támogatja, vállalkozni fog a lehetetlenre.

... A képviselő urak — így szólt Nyári felszólalása után — megfeledeztek arról, hogy én a miniszterelnökség elvállalásában két feltételhez kénytelenítettem ragaszkodni. Az első nem teljesített; de még a másikat sem látom teljesítve: *értem a ház bizalmát* . . .

— Megvan a bizalom! — kiáltott közbe Nyári.

Batthyány nem folytathatta beszédjét. Innen is, onnan is, mind sűrűbben hangzott:

— Mi bizunk'önben!

— Ismerjük hazaszeretetés!

— Mindnyájan támogatni fogjuk!

Majd felugráltnak helyeikről, s valamennyi ajkról elrebben a szívből fakadó kiáltás:

— Éljen Batthyány! Éljen a miniszterelnök!

Perczekig tart a lelkes zaj, a bizalomnyilvánító éljenzés. Batthyány nemes arczán a mély megilletődés tükröződik vissza. Majd erőt véve viharzó érzelmein, így folytatja:

... A mit most tapasztaltam, némi biztosítást nyújt a jövőre nézve . . . Én a legközelebb múltról szóltam s ez igazolta állításomat. En itt két lehetetlenség közé vagyok állítva: az egyik lehetetlenség ott fenn Bécsben, a másik itt lenn Pesten van. Bécsre nézve lehetetlen oly férfiakkal környeznem magamat, kik nemcsak a háznak, a nemzetnek, hanem magamnak is legkedvesebbek volnának. Itt lenn pedig lehetetlen, hogy magamat azokkal környezzem, a kiknek kedvéért Bécsben az országra nézve némi kedvezményeket lehetne remélnem; kedvezményeket, a mennyiben kívánatosnak tartom, hogy — ha csak bizonyos egyéniségek kedvéért is, a nemzet kissé lélegzethez juthasson. Megvallom, ha most újra befogatom is ezen igába, nem hiszem, hogy az más hasznot hajtson, mint meghosszabbítását azon provisoriumnak, melyet most néhány napig vittem. Mert hiszen többről nem lehet szó, mint arról, hogy képes leszek-e kijelölésem által a minisztériumot ott fenn és ittjenn is lehetővé tenni. Mind a kettőre tekintettel kell lennem. Ha nagyon figyelembe venném a hajlamot ott fenn, saját meggyőződéseimmel jönnék ellentétbe. Ha ellenben túlsúlylyal bírna reám a tér, a melyen állok, akkor felülről kapnék a mostanihoz hasonló, vagy még világosabb feleletet, melyben mondva lenne, hogy a kijelölt egyének nem kielégítők s nem erősítenek meg. S így akkor is a házára hagyatnék, hogy segítsen magán, a mint tud, s nem volna nyerve semmi, csak időt vesztenénk. Mert ha már életét, existenciáját kénytelen egy nemzet védeni, s azon utolsó végre jutott, hogy nincs többé semmi reménysugár: akkor én is meg vagyok győződve arról, hogy e loyális némi tekintetben akadálylá is válhatik. Ugyanezért felszólítom at. Házat, vegye komolyan fontolóra, ha *vájjon nem érkezett-e már azon végper ez, melyben a nemzet azon legutolsó s legelszántabb önvédelemre szorult, melynél a törvényességet nem képes, de nem is köteles tekintetbe venni.* , ,

E nehéz kérdésre Kossuth válaszolt: mérséklettel, higgadtan; mintha csak megakarta volna czáfolni a bécsi körök ama gyanúját, hogy ő forradalomra törekszik. Reámutatván a kamarilla fondorlataira, — a mely, mivel, tényekbe nem kapaszkodhatik, most személyek ellen folytat háborút, — így folytatja:

. . . Tényekbe nem kapaszkodhatván, nem fogadják el Batthyány föltételeit, mert nem tudják, hogy nem leszek én is az új kormány tagja. S mivel ezen ürügy, bármily nyomorult legyen is, ürügyül használtatik a nemzet elnyomására, szüntessük meg ezen ürügyet, uraim. Ki jót akar a hazának: annak egy politikát kell követni, melynek két teendője van. Az egyik az: odavinni a dolgot, hogy az ármány és árulás vagy legyen kénytelen lemondani feltett czéljáról, vagy legyen kénytelen bevallani, hogy minden ürügyből kifogyott és nyíltan kimondja: „*én ármány és árulás vagyok, rcakczio és semmi más.*“ A másik: hogy míg a nemzet ezt eszközölné, *készüljön.*

Most e pereczben ott állunk, hogy hogy ha a miniszteriális formáktól eltérne és azt mondaná a ház: jól van, hát kénytelenségből elfogadja, hogy gr. Batthyány nem akar minisztériumot alkotni, s azt mondja, hogy nem lehet kormány nélkül az ország, tehát ezen és ezen emberek vigyék a kormányt, csak *ezt várják most*, hogy ezt mondhassák: iholni! világosan lerombolta a király hatalmát az országgyűlés, ellentétbe helyezte magát a koronával. Mi lenne ennek a legelső következése? Az, hogy azon alkotmányos erőt, mely a nádor fővezérségében fekszik, melyre nekünk szükségünk van, az első pereczben elvesztenők. Én tehát azokhoz csatlakozom, kik gr. Batthyány Lajost kéri, hozza meg a hazának ezen áldozatot, maradjon meg a kormány élén és alakítsa meg a minisztériumot. . .

Batthyány gróf erre kijelenti, hogy engedve a nemzetgyűlés egyhangú felhívásának, megmarad állásában. Másnap aztán mindjárt elő is terjesztette a következő miniszteri névsort: *Erdödy Sándor gróf, Ghyczy Kálmán, Szénikirályi Mór, Vay Miklós báró, Kemény Dénes báró, Mészáros Lázár és Eötvös József báró.* A nyolezadik helyet, mivel a személyre nézve még nem jutott megállapodásra, üresen hagyta. A névsor egyébként sem volt végleges, a tárczák sem osztattak ki.

Kossuth, hogy Batthyány gróf helyzetét ezáltal is könnyítse, előre kijelenté, hogy az új kormánynak nem akar tagja lenni. Elhatározásának okait a „*Kossuth Hírlapja*“ című közlönyében mondja el.

Sajátos jellemvonása Kossuthnak, hogy országos nagy gondjai között sem pihentette tollát. Hírlapíró maradt még a miniszteri székben is. Mint gyakorlati államférfiú jól tudta, hogy bármily ékes szónoklatnál szélesebbkörű. és mélyebb hatást lehet elérni egy-egy lendületes cikkel. Még július végén „*Kossuth Hírlapja*“ cím alatt egy új napilapot alapított tehát. Bajza József volt ugyan 'az új közlöny névleges

Griecsi, 1848-49-iki szabadságharc története.

Képkorú rajz után festette: Hellony L.

A TÖMÖSI SZOROS LEONIDÁSA.

szerkesztője, de politikai irányát hatalmas cikkeivel Kossuth szabta meg. A közönség, mintha valami édes, mámorító ital lett volna, mohó vágygyal szívta magába Kossuth közleményeit, s megittasult azok olvasásától. Az új lap hatása rohamosan nőtt, s csakhamar jelentékeny befolyást gyakorolt még az események alakulására is.

Kossuth, „*Lemondásom s a mi utánna következett*“ czim alatt egy hosszabb cikk keretében e lap hasábjain tárja fel leköszönésének okait. Cikke elején merész nyíltsággal mutat az udvari-párt fondorlataira, amelyek a Batthyányi-kormány megbuktatását eredményezték, azután így folytatja:

... Az ország el lévén árulva, királyától, kinek miniszterei valánk, el lévén hagyatva s a pártütés ellenünk a királyi név tekintélyével gyámolítva: a minisztériumnak természetesen resignálni kellett.

Damjanics, mint osztrák tiszt. —
(Egykorú kép. Eredetije az orsz.
ereklye-muzeumban.)

István nádor a lemondást elfogadta, de más miniszterelnököt mindjárt nem nevezett, az ország tehát felelős kormány nélkül volt.

Azon a ponton állottunk, hogy a mire a bécsi cselszövények működtek, a mi végett Jellachich fellázadt, t. i. hogy ne legyen magyar minisztérium, csakugyan teljesedni fog s visszaesünk a bécsi camarilla járma alá.

Ezt nem engedhetők. A képviselőház kötelezte a lelépett minisztériumot, folytassa hivatalát addig, míg más minisztérium alakíttatik; a többiek nem akarták, én és Szemere kötelességünknek véltük megtenni; s a ház osztatlan bizalommal kíséré cselekvésünket, melyet arra használtunk, hogy letegyük a magyar hadseregnek alapját s pénzerőt biztosítsunk az ország védelmére.

Fent nagyon haragudtak; de mi azt mondók: itt az országban miniszteri ellenjegyzés nélkül senki sem parancsolhat, tessék miniszterelnököt nevezni, annak kezeibe letesszük a hatalmat, de másnak nem.

Használt; mi lehetetlenné tettük magunkat, de a miniszteri kormányformát s vele Magyarország önállását megmentettük.

Gróf Batthyány Lajos miniszterelnökké neveztetvén, új minisztérium alakításával bízott meg.

Egyszersmind megérkezett a hír, hogy a pártütő Jellachich beütött az országba.

Batthyány a minisztérium alakítására feltételül kötötte, hogy ezen pártütőt ő felsége az országból kiharcolja.

Három napig vártunk a válaszra. Ezalatt érkezett hire Teleky Ádám borzasztó árulásának. Ezalatt szólított fel a nádor, hogy mint az ország főkapitánya, nádori kötelessége szerint menjen személyesen védeni az országot. Mit ő teljesített is.

Végre megérkezett a király válasza. Batthyány miniszterelnöknek elfogadtott, de a pártütőnek az országbóli kiharcoltatása iránt ő felsége azt mondá, hadd lássa először, minő egyéneket teend Batthyány javaslatba miniszterekké, s neheztelőleg szól, miért toborzunk katonát s miért bocsátunk ki papirospénzt.

Értsétek jól meg hazámfiak!

A beteg király nevében az adatik tudunkra, hogy az, vájjon ő felsége kiharcolja-e a vétkes pártütőt, ki hazánkat jogtalanul megtámad s Budának elfoglalásával fenyegetődzik, attól függ: Péter vagy Pál lesz-e miniszteri candidatus?

S a beteg király nevében rosszalják, hogy védeni akarjuk az országot, védeni a királyi széket a pártütés ellen, melylyel az udvari cselszövény hazánkat megszállotta.

Tehát sanctió nélkül szabad volt pártot ütni? de mi védelem nélkül görbüljünk meg a járom alá s adjuk fel hazánkat gyáván, hűtlenül!

Irtózatoss! minő játékot üznek a beteg király esküjével.

Sokan rosszalják talán, hogy ezen elválasztó perezben azon bizalomnál fogva, mely csekély személyem iránt nyilvánult, nem ragadtam kezeimbe a hatalom gyepőjét a haza megmentésére.

Nem, hazámfiak, én ezt nem tevém, sőt minden erőmmel oda dolgoztam, hogy gróf Batthyányt reá bírjuk: alakítson minisztériumot, még pedig akként alakítsa, hogy én s minden oly név mellőzve legyen, mely ürügyül szolgálhatna a királyi helybenhagyást megtagadni.

Istenemre esküszöm, csak így lehetett a haza megmentésére időt nyerni.

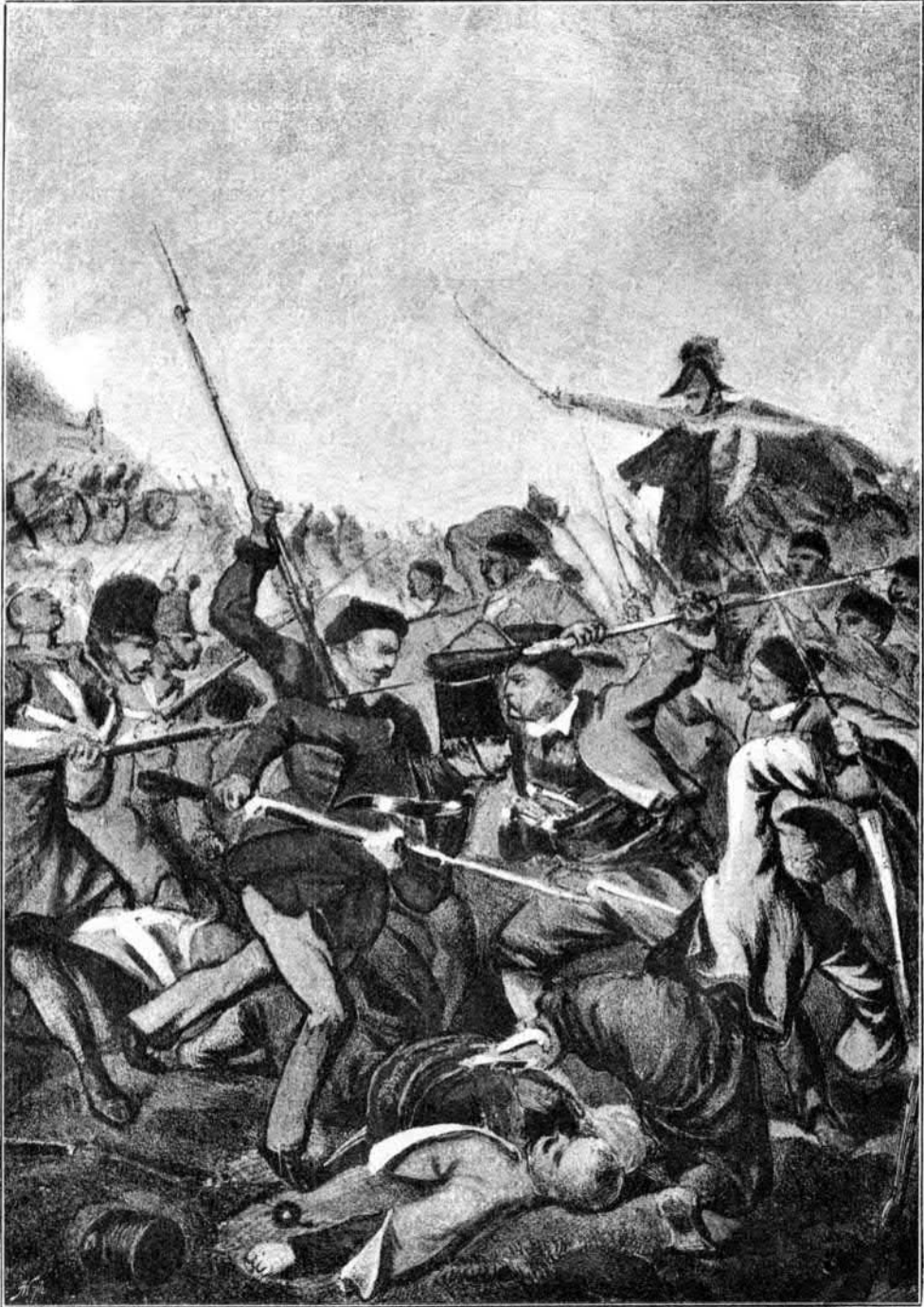
Elmondom röviden okaimat:

A nemzet elébe vetett kelepce nagyon is világos volt.

Bármi borzasztó tömege nehezedett is hazánkra az árulásnak, mégis van a jogban s igazságban annyi erő, hogy nem mernék a beteg király nevében Jellachichnak az országba beütését világosan megparancsolni; nem mernék a katonaságot a törvény iránti engedetlenségre világosan utasítani.

Ámde most azt gondolák: Batthyány feltétele nem lévén elfogadva, ő le fog mondani az elnökségről, új elnököt rögtön nem lehet nevezni, mert a beteg király Bécsben van, a nádor a táborba ment, kormány nélkül azonban az ország egy perczig sem lehet, azt hitték tehát, hogy a sok hitszegés által méltán felingerlett országgyűlés ragadja kezébe a végrehajtó hatalmat s vagy dictaturát, vagy provisorius kormányt állítand.

És ekkor készen van az árulás által annyira óhajtott ürügy, a beteg király nevében azt mondani: imhol Kossuth, Nyáry vagy nem tudom ki, kezükbe ragadták jogtalanul a kormányt, kivetkőztették a nádort törvényes hatóságából, kivették a király kezéből a kormánynevezési jogot, most tehát már a király parancsolja, hogy

Részlet az alvidéki harcokból. — (Egykorú kép.)

Jellachich nyomuljon előre Budáig, űzze el a király jogait bitorló kormányt s helyezze be ez s ez ministereket, kik között pénz- és hadügyi, kereskedési s külügyi miniszterek nem voltak volna, a többiek pedig azon vétkes camarillának tagjai voltak volna, mely hónapok óta ármánykodik hazánk szabadsága ellen s kész vért ontani, az országot lángba borítani, a királyi széket a hitszegés útján veszélybe dönteni, csakhogy elveszett hatalmát minden áron visszakerítse.

Ehhez járult még, hogy a nádor a helyett, hogy most az ország védelmében vezérkedik, itt hagyta volna az országot s jöttek volna parancsok királyi névvel, hogy a katonaság ne merjen a provisorius kormánynak engedelmeskedni, Jellachich ellen ne merjen senki harcolni, ne merjen senki önkéntesnek beállani, ne a magyar bankótát elfogadni, szóval lesve lesték az ürügyet, hogy az ország védelmi ereje elzsbasztatván, a szegény magyar nemzet védtelenül semmisüljön meg s kitömhesség a nemzetek sorából.

S most Ítéljen minden igaz hazafi. Nem követtem volna-e el a hazát veszélyeztető bűnt, ha az irántam nyilatkozó bizalomtól elszédítettve s engedve azon méltó indignationának, mely minden igaz magyar kebelt elfoglal, megadtam volna az árulásnak azon ürügyet, melyre oly régen hiában várokozik.

Nem, én azt mondom, ha van egy mákszemnyi érdem életemben, ha van, a miért hazámfiái szíves hajlandóságát megérdemlem, azáltal érdemeltem meg, hogy ezt nem tevém.

A képviselőház pedig, mert egyhangú nyilatkozatával Batthyányi minisztérium alakítására reábirta s Batthyány, hogy ezt elvállalta, a nemzet köszönetére érdemes.

Most csak az minden hazafi teendője, hogy készüljön a védelemre mindaddig, míg a nagy bajjal tartogatott törvényességi formák megbuktatására az ármány és árulás újabb ürügyet nem talál.

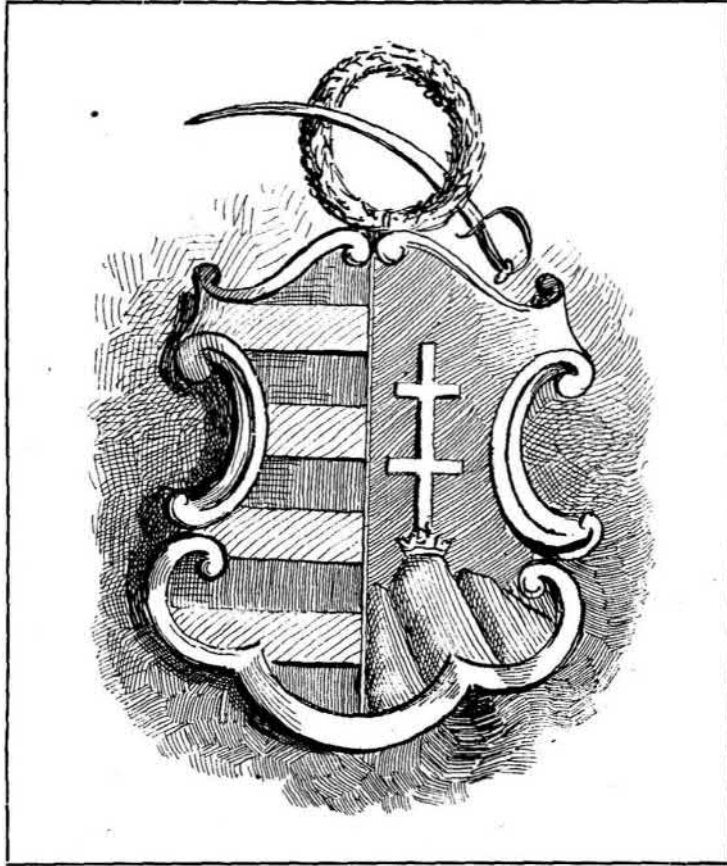
Krescend s találand kétségtelenül, mint a farkas Acopus meséjében a bárány ellen talált. De már csak holnap is készültebbek leszünk, mint tegnap valánk s a farkas nem bárányokra fog bennünk találni.

Gondolkozzatok, lelkesüljetek s fegyverre, fegyverre! az elárult hon védelmében a hazánkat megszállott ellenség ellen. Őt megbuktatva, megbuktatjuk a gyalázatos camarillát s a szegény beteg király s a szegény elárult hon mentve leszen . . .

Kossuth, mint cikkében is említi, saját elhatározásából maga állott félre a hatalom útjából. Tudta, hogy Bécsben az ő személye iránt viseltetnek a legnagyobb ellenszennvel: visszavonult tehát, hogy ezáltal is megkönnyítse az új kormány alakítását. Eddigi buzgalma és tevékenysége azonban nemhogy lanyhult volna, sőt fokozódott. Felszabadulván a hivatalos feszély nyúge alól, most még szabadabban mondhatta el nézeteit. És el is mondotta: nyíltan, merészen, egyre fokozódó hatással. A Batthyány kezébe került ugyan vissza a kormány szakadozó gyepölője megint, de a nemzet választott vezére továbbra is csak Kossuth maradt. Szava a képviselőházban talán még döntőbb súlyú volt, mint mi-

niszter korában. Indítványai mindenha csaknem egyhangúlag fogadtak el. Mint a hajó éber kormányosa, ő adta az irányt, hogy keresztül evezhessünk az örvénylő szirtek között.

Kossuth eszméje volt az is, hogy a nemzet, utolsó kísérletképen, közvetlenül az osztrák képviselőházzal lépjen érintkezésbe. A udvari-párt úgyis mindig az örökös tartományok érdekeire hivatkozik támadá-

A magyar czimer 1849-ben, a függetlenségi nyilatkozat után.

sánál, — intézze el tehát a két szövetséges állam népe egymás között barátságosan a vitás kérdéseket. Az országgyűlés elfogadta Kossuth indítványát, s a küldöttség nyomban el is utazott a császárvárosba. Ámde, békés törekvése az udvari-párt kárhuzatos befolyása miatt hajótörést szenvedett. A bécsi országgyűlés, a hol mint tudjuk, túlsúlyban volt a szláv elem, száznolczvankilencz szavazattal száznolcz ellen, kimondta, hogy hárszabályai értelmében, a magyar küldötteket nem fogad-

hatja, hanem megbízza az elnököt, lépjen érintkezésbe a magyarokkal, s eljárásának eredményéről tegyen aztán írásos jelentést a háznak. A magyar küldöttség azonban, mely egyenesen az örökös tartományok országgyűléséhez küldetett, nem állott szóba az elnökkel, hanem hazatért.

Kossuthot végtelenül bosszantotta ez ildomtalan elutasítás, s midőn a dolog a házban később szóba került, a többi közt ily korholó szavakra fakadt: „Ha hottentottákhoz küldött volna a nemzet ily küldöttséget, barátsággal hajolt volna meg előtte. De a bécsi országgyűlés cselekedete impertinens durvaság, s szégyen, gyalázat, mely civilizált emberekből álló gyűléshez nem illik.“

A küldöttség bécsi útja azonban mégsem volt egészen eredménytelen. A bécsi nép rokonszenve újból föléledt ügyünk iránt. A demokratapárt nagyszabású fáklyás-zenével ünnepelte a magyarokat, az ifjúság körében pedig, mely fegyverrel is akarta támogatni ügyünket, mozgalom indult meg külön légió alakítására.

Eközben István főherczeg nehéz szívvel érkezett Veszprémbe, ahol akkora hátráló csapataink táborozának. A nádor jól tudta, hogy Jellasics egyenesen az udvar elhatározása következtében indítá meg a háborút. Semmi kedvet nem érzett tehát magában olyan sereg ellen hadakozni, amely nagybátyja parancsára állott fegyverbe. Azt hitte, hogy ennél sokkal üdvösebb dolgot művei, ha befolyását az ellenségeskedések megszüntetésére használja fel. Mihelyt megjött, azonnal átüzent tehát Szemesre Jellasicsnak, hogy beszélni óhajt vele. A bán eleinte húzódozott, végre azonban, midőn a főherczeg a király megbízó levelét küldte el neki, úgy tett, mintha meghajolnék a nádor óhajtása előtt. A találkozásnak, kölcsönös megegyezés folytán, szeptember 21-én délután 2 órakor a Balatonon, a „Kisfaludy“ nevű gőzhajón kellett megtörténnie.

Pompás őszi nap volt. Verőfény aranyozta be a festői szép vidéket. A Balaton csendesen pihent regényes partjai közt. Mint egy óriási smaragd lap, úgy ragyogott mozdulatlan tükre a nap sugarai alatt.

A nádor kíséretével délben szállt a „Kisfaludy“-ra, mely e nevezetes alkalomból nemzetiszin lobogókkal diszítettett fel. A gőzhajó lassú méltósággal indult a somogyi parton fekvő Szemes község felé, ahol Jellasics főhadiszállását tartotta.

A nádor, ki ezúttal polgári ruhát öltött magára, a földélzeten maradt. Arczán a gond borúja sötétlett. Révedező tekintete belemerült a kéklő messzeségbe. Ki tudja, mire gondolt? Talán a kényszerű légyottra; vagy talán arra, hogy jobb volna neki most messze távol lenni ettől a boldog-

tálán országtól, ahol a hazaszeretet és a királyhűség oly szörnyű össze-
ütközésbe kerültek.

Jellasics ezalatt zászlós sátora elé rendelte tisztikarát. Tábornoki
díszbe volt öltözve, háta mögött egy szerezsán felügyelete alatt harci
paripája toporzékolt.

Mikor a tisztek összegyülekeztek, Jellasics néma köszönés után
a következő beszédet intézte hozzájuk:-

Szervianusok átkelése a Dunán. — (Egykorú kép.)

— Közlenivalóm van Önökkel. Ma, mint talán tudják is, talál-
kozni fogok István főherczeggel, Magyarország nádorával. Ha a nádor
nekem azt a tudósítást és biztosítást nem hozza, hogy a magyar minisz-
térium az osztrákkal egybeolvasztatott, úgy tanácskozásunk minden
eredmény nélkül marad. Hiszen az én célom nem egyéb, mint az erőtél-
jes és egységes Ausztria helyreállítása. E célból akarom a császár ingó
trónját ismét megerősíteni. Azt akarom, hogy aztán mindnyájan békében
éljünk egymás mellett. A német legyen német, a magyar maradjon ma-
gyarnak, a szláv szlávnak. Engem az útról, a melyre léptem, semmi sem
fog eltántorítani. Ófelségétől: a császártól báni kinevezésem óta huszon-
egy kéziratot kaptam, s helyzetemnél fogva, sajnós, egyiknek sem tehet-

tem eleget. S daczára ennek, végre maga Ófelsége is helyeselte ezen eljárásomat. De ha még újabb huszonegy kir. kéziratot kapnék, hogy föltett szándékomtól eltérítsenek, én ezeknek sem engedelmeskedném. Nekem a császárért kell dolgoznom, legyen az bár akarata ellen. Ha tervem erős akaratom daczára is dugába dől, s az egységes Ausztria szétbomlik: akkor, önök uraim, ha akarnak élhetnek, de én ... én nem fogok élni . . .

A bán az utolsó szavaknál hangját megrezegtette, s fejét búsan lehajtva, zsebkendőjét vett elő s úgy tett mintha könnyet törülne ki szemeiből.

E színpadias jelenet után egy sóhajtással lórapapott és tisztjeitől környezve a Balaton partjára ment. A „Kisfaludy“ már közeledett, de a sekély vízállás miatt ki nem köthetvén, a nyílt vízen, a parttól körülbelül egy puska lövésnyire, horgonyt vetett.

Jellasics tábori-messzelátóval nézte a megálló hajót.

— Négy zászló van rajta, — fordult környezetéhez. — Valamennyi magyar, s császári egyetlen egy sem. És egy főherczeg utazik a hajón. Igazán szégyen!

A tisztok a megbotránkozás minden változatával utána zúgták:

— Szégyen, gyalázat!

Kevés vártatva fürgé csónak kötött ki a parton. István főherczeg küldte, hogy Jellasicsot a hajóra szállítsa.

„Ekkor, — írja Jellasics egyik tisztje, ki szintén ott volt e nevezetes komédiánál — többen kiabálni kezdünk, hogy a bán nem mehet a hajóra, mert a főherczeg akarata ellenére is elvinnék őt. Egy tisztársunk azon kéréssel küldetett a bánhoz, hogy a szárazról a viláért se távozzék. De azt is elhatároztuk, hogy a bán, ha mégis a hajóra akarna menni, e merész szándokában tetteleg is megakadályoztassék. A bán könyörgéseinkre végre megígérte, hogy a parton marad. A csolnakba tehát csak a bán szárnysegédei szálltak, hogy a nádort a partra hívják. A csolnak Platner őrnagygyal tért vissza, aki tudatta, hogy a nádor szívesen jönne, de nem engedik. Midőn az őrnagy felénk közeledett, csaknem valamenynyien a bánhoz rohantunk, hogy megakadályozzuk, ha Ígérete ellenére mégis elmenni akarna. De buzgalmunk fölösleges volt, mert a bán azt a választ adá: „*Sajnálom, hasonló helyzetben vagyok én is.*“ Ezzel Platner őrnagy eltávozott. Ezt látva, hatalmas zsviót kiáltottunk, amely, mint később megtudtuk, a Kisfaludy-gőzösön is jól hallatszott. Mindnyájan ingerült állapotban valánk . . .“

Semmiféle akadály nem volt, hogy a nádor a partra menjen, ha

éppen úgy akarja. Ámde, megalázkodás nélkül ezt nem tehetette. Nemcsak rangjánál, de születésénél fogva is oly magasan állott Jellasics fölött, hogy joggal elvárhatta látogatását. Épp ezért visszaküldte még egyszer a csolnakot. Ezúttal gróf Zichy őrnagy bízott meg, hogy figyelmeztesse a bán szavának beváltására.

Zichy megbízatásához képest járt el. A bán azonban minden áron ki akart bújni Ígérete alól.

— Szívesen mennék,— válaszolta Zichy grófnak,— de tisztjeim nem engedik.

Ezzel a tisztikar felé fordult és hangosan, minden szót erősen hangsúlyozva kérdezte:

— Tisztjei a császári seregnek! Szabad-e elhagynom a partokat?

A kérdésben volt a felelet. A tisztek köréje tódultak, egyik kardja markolatához kapott, másik csákóját csóválta meg a levegőben s szilaj kitéréssel kiabálták:

— Nem! Nem! Nem engedjük!

Mások az álmélkodó Zichyhez fordultak:

— A hajón egyetlen feketesárga lobogó sincs. Nem is lehet azon a császári főherczeg. Ilyen helyre nem mehet a bán.

A csolnak ismét a bán nélkül tért vissza. A találkozásból semmi sem lett. Jellasics, tisztjeinek fölhasználásával megszegte adott szavát. Rút viselkedésének okairól, Kulmer báróhoz intézett egyik levelében néhány nap múlva maga rántotta le a leplet, a következőket írván:

. . . „Tegnapelőtt István főherczeg Beöthy, Szapár}’ stb. kíséretében vörös-fehér-zöld lobogóval diszitett, „Kisfaludy“ nevű gőzösön megérkezett. A hajóra akartam menni, de tisztjeim nem engedték meg; teljességgel nem engedték meg. A herczeg becsületszót becsületszóra halmozott, de embereim azt hitték, hogy *a gép mégis csak erősebb a becsületszónál*, s hogy a főherczeg kétségbeesése daczára *magokkal vihettek volna*. Elég az hozzá, hogy nem eresztettek a főherczeghez s így az értekezletből semmi sem lett. De különben sem lett volna annak semmi eredménye, mert habár a nádor, isten tudja mit ígért volna is neki, — nem lévén benne alkotmányos garancia, — az országgyűlés, vagy a minisztérium könnyen visszavonhatott volna mindent. Három-négy nap múlva úgyis megtörténik a véres elhatározás. Va benissimo . . . “

Jellasics tehát, mint e levelében is elárulja, azért csinálta az egész parti komédiát, mert attól félt, hogy elfogják. Pedig a hajó előkelő utasai közül, legalább azon alkalommal, senki sem gondolt ilyesmire.

István főherceg, sértődötten tért vissza a magyar táborba. Hatalán eddig kétkedett volna is, most már bizonyosra vette, hogy az élethalálharcz elkerülhetetlen. Kedélyvilága elkomorodott. Az a gyötrő gondolat, hogy Jellasics ellen küzdve, voltaképp a saját családja ellen fog harcolni, egészen megingatta lelkének egyensúlyát. A föld, hol bölcsője ringött; a nép, mely szeretetével környezte; a fogadalom, amit hazájának tett, — mind, mind háttérbe szorult az önös családiérdek előtt. A főherceg sietősen Moga János tábornokra bízta a sereg vezérletét, aztán, mintha földingás elől menekülne, futott vissza Budapestre.

— Este már itthon volt. Azonnal magához kérte Batthyány grófot.

— Bocsásson meg, hogy most zavarom, — szólt az izgatottságtól remegő hangon a belépő miniszterelnökhöz, — de szomorú közölni valóm van önnel.

Batthyány mély érdeklődéssel tekintett a főherczegre.

— Hozzászoktunk mi már a szomorú hírekhez, — válaszolta csöndesen.

— Igaz, igaz, — bólított elkomolyodva a nádor. — Ez is ilyen, amit mondani akarok. Parancsot vettem a királytól, — folytatá tovább — aki eltilt attól, hogy államuk ügyeit tovább vezessem; sőt még azt is kívánja, hogy Magyarországot tüstént hagyjam el. A legfelsőbb parancs előtt, mély sajnálatomra kénytelen vagyok meghajolni. *Holnap utazom.* Attól félek azonban, hogy a közönség, mely visszaérkezésemet a táborból rossz néven veszi, esetleg botrányokra ragadtatja magát. Arra kérem tehát, hogy kényszerű elhatározásomat távozásomig tartsa titokban.

Batthyány megdöbbsent. Erre a szomorú hírre csakugyan nem volt elkészülve. Lebeszélni próbálta a nádort.

— Én azt tanácsolnám fönségednek, hogy tegye közzé a király levelét, s maradjon továbbra is Budán. Ezzel igazolva leend, s legalább tudni fogja a nemzet, hogy mitévő legyen. Fönséged távoztával ügyünk veszve van, a nemzet és az uralkodóház közt megszakad az utolsó kötelék is.-

— Lehet, hogy jobb volna maradnom. Gondolkozni fogok tanácsa fölött s elhatározásomról majd értesíteni fogom.

A főherczeg azonban megmaradt eredeti terve mellett. „Azt hiszem, — írja Batthyánynak — ha Budán maradnék is, nem menekülhetnék meg annak félremagyarázásától, hogy a tábort elhagytam. Jobb tehát, ha mielőbb távozom.“

Még aznap, — szept. 23-án — éjfél előtt udvari hintó állt meg

az ódon nádori-palota kapuja előtt. Néhány perczel később útköpenybe burkolt alak szállt bele. A kocsis a lovak közé suhintott, s a batár gyorsuló dübörgéssel vágatott tova a vár csöndes utcáin, magával vivén István főherceget, Magyarország utolsó nádorát.

A nádor váratlan távozása általános meglepetést keltett. A nemeszívü Batthyány próbálta ugyan mentgetni, azt mondván, hogy Jellasics

István nádor menekülése. — (Gúnykép 1848-ból)

bepanaszolása végett utazott Bécsbe; — de a való tényállás hamar kiszivárgott.

S a főherceg nagy népszerűségének egyszerre végeszakadt. A sajtó éleshangú cikkeiben tört pálczát eljárása fölött. Még a gyanú is fölemelte fejét, s mindenféle vádakkal illette. Sőt a gunyoros torzképek sem maradtak el. A haragos közvélemény hatása alól a nemzetgyűlés sem vonhatta ki magát. Utasítására, a kormány zár alá helyezte, a menekvő nádor összes vagyonát. E feladat teljesítésével külön kormánybiztosok bíztak meg. A nádor hátrahagyott iratai közt több fontos okmányra akadtak. Legérdekesebb ezek közt egy levél-fogalmazvány; amelynek érdemleges része a következőleg hangzik:

... „Én csak röviden kívánom elősorolni azon három eszközt, melyek által csak egyedül reményiek még valamit Magyarországon elérhetni.

Az első: Minden fegyveres erőt kivinni az országból és azt végpusztulásnak engedvén, tétlenül nézni az öldökléseket és gyűjtogatásokat, — nézni a nemességnek a paraszttal való küzdelmeit.

A második volna: Gróf Batthyányval (ki a népnek egyedüli hőse jelenleg, mért ha még sokáig ingadozunk, nékie is letűnhetik csillaga) a törvényjavaslatok végett alkudozni és mindent menteni, amit még menteni lehet; s a teendőket előre tudni, ha ő elégtelensége esetére netalán lemondana.

A harmadik eszköz lenne: Tüstént a nádornak szabadságra bocsájtásával egy teljes- és vér-hatalommal felruházott kir. biztost, tekintélyes hadsereg kíséretében Pozsonyba küldeni, honnét az országgyűlésnek tettleges elosztatása után, Pestre menvén, a vaskezü kormányt mindaddig működni hagyni, míg a körülmények kívánnák

.....Őszintén megvallom: miként a dolgok jelen állásánál fogva én a *második mód* mellett lennék kénytelen nyilatkozni; s nem kétlem, hogy az ország főhivatalnokai is, — noha velők még nem beszéltem, hasonló véleményben vannak.

Ha mindazonáltal felséged, bölcs belátásánál fogva az első, vagy harmadik eszközt tartaná alkalmasabbnak, — kétségkívül a fennálló törvényekhez és eddigi szokásokhoz képest vélem rendelkezendik: vájjon azon esetre ideiglenesen Bécsben maradjak-e, vagy máshová utaznom szabad legyen?

E levéltöredék akkoron nagy megütközéssel fogadtatott. Sokan főbenjáró vádat kovácsoltak belőle a nádor ellen. Ámde a levél, mely még a tavaszi mozgalmak idején, márczius 23-án kelt, szavahihető kortársak állítása szerint el sem küldetett a királynak. Egyszerű fogalmazvány volt az csupán, a melyet valamelyik segédtisztje vetett papírra.

A boldogtalan főherczeg Budáról egyenesen Bécsbe ment, ahol a nádori méltóságról leköszönt. Az uralkodócsalád azonban, daczára engedelmességének, haraggal fordult el tőle. Számúzték az udvartól. A főherczeg neje birtokán: a nassau Schaumburgba húzódott meg. Itt élt feledve és feledten hosszú éveken át. 1857-ben, Rudolf trónörökös születése végre meghozta neki is az uralkodó, mint családfő bocsánatát. Rangját, birtokait visszanyerte, de Magyarországra nem volt szabad jönnie. Nem is jött, csak mint — *halott*. 1867. február 19-én hunyt el Nizzában, ahol veszélyes baja ellen gyógyulást keresett. Porai a budavári Szent-Zsigmond kápolnában, a nádor-család sírboltjában pihennek.

István főherczeg menekülése után végleg felszabadultak a harcz fűriái. A fegyverben álló nemzetiségek, azon hitben, hogy az uralkodó hajlandósága most már végleg elfordult a magyaroktól, fokozódó hévvel kezdték meg támadásaikat.

A ráczok, mint egy éhes hiénacsorda száguldták be az Alvidék letarolt rónáit. Útjuk nyomát vér, pusztulás jelölte. Egymásután gyűjtötták föl Debeliácsa, Zsigmondfalva, Jám, Ürményháza. Szárca, Udvarszállás stb. virágzó községeket. Hozzáfogtak egyúttal azoknak a hajmeresztő iszonyatoságoknak az elkövetéséhez, amelyekről még ma is, azok pusztá olvasására, borzalommal fordulunk el.

A „Pesti Hírlap“ nagybecskereki tudósítója szeptember végéről a többi közt ezeket írja:

„A ráczok az elfogottakkal iszonyú kegyetlenséggel bánnak. Kínozzák, korbácsolják, nyúzzák, hasukat fölhasogatják, s oly rettenetességeket visznek véghez, melyre megborxad az ember, s alig képes leírni.“

S e vadállatokkal szemben, minden vitézsége daczára, csaknem tehetetlenül állt a magyar sereg.

Szent-Tamás — szeptember 21-én — megint eredmény nélkül ostromoltatok, immár harmadizben. Pedig csaknem huszonötezer ember vett részt a véres tusában. A rohamot maga az új vezér: Mészáros Lázár vezette; vakmerően, bámulatos elszántsággal. A süvítő golyók ott röpködtek feje körül, több gránát lova előtt pattant szét, de ő mint egy hadisten, mozdulatlan arczczal, nyugodtan állt a halál e szörnyű aratása közt. Pirkadó hajnaltól délig tartott az ostrom. Csapataink, kivált a honvédzászlóaljok, páratlan vitézséggel harczoltak; a rácz-fészek vérázott sánczaira azonban ezúttal sem kerülhetett a magyar trikolor.

Mészáros hősiességéről egyik akkori lap ekként emlékezik meg:

Hadügyminiszterünk szeptember 21-én nagy hibát követett el. A tény, mely mellette, de ellene is szól, ez:

Szent-Tamás ostroma alatt ő több főtiszt körzetében oly ponton állott, hová legtöbb ágyúgolyó irányoztaték.

Volt egy percz, voltak több, vagy tán voltak sok perczek, midőn hadtársai, kik szinte bátor és magokat kitüntetett egyénekből állottak, lovaikról leszállván, a földre feküdtek, hogy a golyó fölöttük repüljön el, mert életüket, melyet soha félelemből nem kíméltek, eredmény nélkül kockáztatni a közügyre nézve károsnak tarták. A hadügyminiszter lován maradt, daczára ezer kéréseknek, ezer esdekléseknek. Csak az isten különös csodája tartá meg őt számunkra. Továbbá a hadügyminiszter midőn seregeinkben rendetlenség támadt, s egy hídon nagy bajjal lehetett volna áthatolni, a csatornába ugrék, s golyózápor közt úszván a másik partra, a zavart előbb megszüntető s úgy úszott táborkarához ismét vissza.

A képviselőház e hős tettéért egyértelműleg fejezte ki köszönetét és teljes méltánylását. Hadügyminiszter urnák a házelnök fogja ezt levél által megvinni.

Mi is a legbensőbb örömmel éltettük derék hadvezérünket. De ne vegye rossz néven, ha mégis aggódva kérjük tőle: nem vegyült-e tettei közzé a merészség mellé az élet kockáztatása is? Nekünk önre szükségünk van . . .

A szerencsétlen ostrom után, e nagy elismerés daczára, Mészáros mégis visszahivatott. Helyét *Eder* tábornok foglalta el.

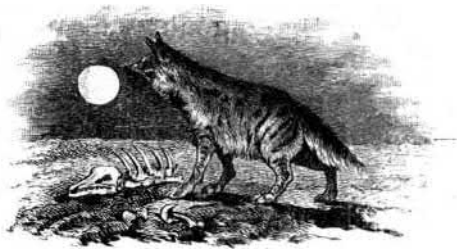
Jellasics a Balaton partján elbizakodott gőggel várt az alkalomra, hogy tétovázó csapatainkat tönkretehesse.

Hurbán, kinek gyűlevész serege már ekkor kétezer főre emelkedett, Jabloniczánál megkísérlette az első csatát.

Erdélyben immár Puchner főhadparancsnok is fölmondta az engedelmességet a magyar kormánynak. Urbán táborba szállt, Janku, a „havasok királya“ pedig megkezdte rémuralmát.

A szász követek otthagyták az országgyűlést, hogy tettleges résztvegyenek fajrokonaiak pártütésében.

Szóval, most már minden oldalról megindult az irtóháboru az elhagyatott magyar nép ellen, — *a császár nevében.*

Lamberg holttestét az utcán hurczolja a nép.

V.

A haza nevében.

koczká elvettetett. István főherczeg-nádor ijedt menekülésével összetört a legutolsó kapocs is, mely az uralkodóházat a nemzethez kötötte. A kamarilla teljes diadalt aratott: a magyar nép, mint a halálraítélt, átadatott a bakónak.

Ámde, a reakciónak e gyilkos elhatározása immár csaknem hatástalanul siklott át a magyar nép kedély világán. Tavasz óta a váltakozó érzelmek annyi vihara zajlott át keblén, hogy az újabb csalódások iránt közönyösebb lett. A nádor távozása kétségtelenül fájdalmasan érinté, de csakhamar napirendre tért fölötte. Az untalan csapások megedzették. Háborgó lelkében a kevély harag, a vakmerő dacz vert fészket.

— Csak azért sem tágitunk, — mondta Ujházy László, Sárosmege agg főispánja a nádor távozásakor, — szét döntjük börtönünk falát és megfojtjuk hóhérait.

Így gondolkozott csekély kivétellel az egész magyarság. És e zordon elhatározás fölött, mint egy ragyogó csillag, ott tündökölt a honszeret, ez az égi fény, mely keresztülvezette a nemzetet a vértengeren.

Aki népünk jellemét egész mélységében akarja ismerni: az forduljon a szabadságharcz krónikáihoz. Csodás dolgokat fog találni e lapokon. Egy-egy kiszakított részt a tündérregékből. A hazaszeretet oly fönséges nyilvánulását, amely páratlanul áll a világtörténelemben. Az a tudatlan, egyszerű földművelő, a kinek keze még sajkóit a jobbágyság szolgálanczának szorításától, mint a gyermek, ha anyja hívja, repeső

örömmel sietett a haza védelmére. Előbb vagyonát adta oda néki, aztán életét áldozta föl érte.

Kossuthé az érdem, hogy a nemzet tűnő önbizalma épp a legválóságosabb pillanatokban visszatért. Kossuth volt az, ki a magyar áldozatkészség csodaforrásait, mintegy újkori Mózes megnyitotta; ő volt az, akinek hívására, mintha varázslat alatt lett volna, sűrű tömegekben megindult az egész magyar nép — *a halálba*.

Noha Kossuth és Batthyány között meglazult a régi jóviszony, most midőn a nádor távozott, a szabadságharcz ez a két kimagasló alakja mégis mintegy kiegészíté egymást. Míg Batthyány a béke olajágával türtőztette elleneinket az erőkifejtéstől: azalatt Kossuth mindent elkövetett, hogy a nemzet mentői előbb harczeraképes legyen.

Mialatt Batthyány alkudozott: Kossuth, mint a vigyázó toronyőr egyszerre csak megkongatta a harangokat. Lapja élén, az érzelemkeltés szemkápráztató változataiban, minden nap újabb, meg újabb csatárahívó szózat jelent meg. Csak forradalmi idők méhe szülhet ilyen czikkelyeket. Izzó hangjuk még most is, e sivár tunya korban a lelkesedés pírját festi arcunkra. Egyik ily czikke,— talán legszebb valamennyi közt, — amelyet néhány nappal Jellasics betörése után tett közzé, a következőleg szól:

Jóslatot mondok hazám fiai, szegény elárult magyarok!

Hét év óta sok jóslatot mondék és szinte borzadok, látván, hogy mindén, de minden oly borzasztóan hamar teljesedett. Minden, de minden Szavam teljesedett, még az is, hogy egy férfiúnak (Széchenyi grófnak) irtózatos betegségét megjósolám, kinek emlékezetéhez sok érdem csatlakozik, s akinek szellemi halála mély fájdalommal illeti az ember-kebelt.

Amit a birodalomról, a mit a magyar arisztokracziáról, amit Horvátországról jósolék, minden, de minden teljesedett; s az is teljesítendő félben van, amit a dinasztíáról jósolék.

Szinte megborzadok magamtól. Úgy vagyok, mintha nyitva volna szemem előtt a fatum könyve, s hiába hunyom be előtte szemeimet, a világosság átczikáz lelkemen, mint a villám a sötétségen.

És én a kényszerűség ösztönének hódolva, ismét jóslatot mondok.

Hallgassatok meg, hazámfiai!

Az örökké való Isten nem egyes csodákban, hanem általános törvényekben nyilatkozik.

Isten örök törvénye, hogy a ki magát elhagyja, az Istentől is elhagyatik.

Örök törvény, hogy a ki magán segít, azt az Isten is megsegíti.

Isten törvénye, hogy a hitszegés végeredményben maga magát bünteti meg.

Isten törvénye, hogy a ki a hitszegésnek, az igazságtalanságnak szolgál, az igazságnak diadalát készíti elő akaratlanul.

A mindenség ezen örök törvényeire támaszkodva esküszöm, hogy jóslatom teljesedni fog. És jóslatom ez:

Jellasich beütéséből Magyarország szabadsága fog következni.

Szegény, hitszegően elárult magyar hazánk szent nevére kérlek, higgyetek a jóslatnak; ha hisztek, teljesülni fog.

Miből áll ennek a Jellasichnak hatalma?

Egy kis anyagi erő 50—60—70 ezer ember, pillanatnyilag hatalmasnak látszó, mert a határőrvidéki szerkezetnél fogva mintegy 30 ezer kész fegyverest talált.

De mi van a háta megett? mire támaszkodhatik? hol van a nemzet, mely az igazság lelkesedésével támogassa őt? mely kipótolja seregének csak azon hiányát is,

Lamberg megöletése a pesti hajóhídon 1848. szeptember 28-án.

(Egykorú rajz. Eredetije az orsz. crcklye-múzcumban.)

melyet nem is a szíve mélyében megsértett magyar engesztelhetlen karja, hanem maga az út fáradalma s a mohón hörpölt magyar bor kidönt?

Nincs sehol-sehol.

Egy ilyen sereg csak pusztítani képes, hódítani, vagy épen hódítását megtartani nem.

Batu kán százezrekkel szállta meg hazánkat. Pusztított és kiment.

Az ilyen Jellasich-féle expedíció legfőlebb sáskajárás. A sáskasereg mindig előre nyomul, de mindig fogy, s végtére kivesz.

Minél belebb nyomuland Jellasich az országba, annál bizonyosabb, hogy egy embere sem látja többé a Száva vizét.

Mi magyarok, csak akarnunk kell, elegen vagyunk, hogy csak kővel is agyonverjük.

Hogy aztán mi történik? arról majd akkor szólunk. A magyar nem érdemelné meg, hogy Isten napvilága reá süssön, ha reggel első, este utolsó gondolata nem volna az ocsmány hitszegésnek, a rút árulásnak eleven emlékezete, melylyel a magyarnak az élők sorából való kiirtására oly példátlan alávalósággal összeesküdtek.

A magyarnak most csak tehát két teendője van. Egyik: föllállani tömegben a haza földét megszállott ellenség agyonnyomására. A másik: „emlékezni.“

Ha a magyar e kettőt nem teszi, akkor oly gyáva, nyomorult nép, melynek neve a világ történetében ugyanazonossá lesz a szégyen s gyalázat névvel; akkor a magyar oly gyáva nyomorult nép, mely megfertőztette ősei szent emlékét, melyre majd az örökkévaló Isten azt fogja mondani: „*Bánom, hogy teremtettem,*“ akkora magyar oly Istentől elátkozott nép, melytől a levegő meg fogja tagadni élető erejét, melynek kezei alatt a televény búzaföld sivatag homokká fog változni, melynek közelítésekor kiaszik a szomjat enyhítő forrás, ki hontalanul bujdosandik a föld hátán, ki hiában kérendi az irgalomtól az alamizsnának száraz kenyerét, kit alamizsna helyett arczul csapand az idegen faj, mely őt saját hazájában vándor koldussá teendi; kit mint a gazdátlan ebet, büntetlenül verend agyon bármely gazember; olyanná lesz, mint a bélpoklos, kit minden ember kerül, mint az indus pária, kire az ebeket uszítják. Hiában forduland a vallás malasztjához, neki nem adand az vigasztalást.- Isten, kinek teremtési művét gyávasága által meggyalázta, nem bocsátandja meg bűneit sem ezen a világon, sem a másikon; a leány, kihez szemeit felemelendi, seprűvel hajtandja el a küszöbről, mint a rühes állatot, neje utálattal köpend gyáva szeme közé s gyermekének első szava lesz, hogy apját megátkozza.

Borzasztó! borzasztó! de így lesz. Az átok kérlelhetlen esküjével esküszöm a szabadság Istenére, e hont vérrel szerzett őseink meggyalázott emlékezetére esküszöm, hogy így leszen, ha a magyar faj oly gyáva, hogy tömegestül föl nyeny kel Jellasich szolga poroszlóit s a szerb rablókat és minden árulót, ki a magyar ellen kardját emelni meri, összezúzni, mint zúzza a fergeteg az útjába vetett kötetlen szalmakévé; s ha oly gyáva lesz a magyar faj, hogy szétzúzván ellenségeit, meg tudna bocsátani, vagy egy perczig is elfelejteni az árulókat és az árulást.

Nem, nem! Ezt a magyar nem teheti! És legyen átkozott, ha megteszi.

Azért mondom én, hogy Jellasich beütéséből Magyarország szabadsága fog következni.

Először győzni, aztán leszámolni. Ez a feladat.

Fegyverre tehát, aki férfiú!

Az asszonyok pedig Veszprém és Fejérvár között ássanak egy irtózatossírt, melybe vagy a magyar nevet, magyar becsületet, a magyar nemzetet, — vagy ellenségeinket eltemessük; s amelyen vagy a magyar név szégyen-oszlopa álland ily felirással: „*így bünteti Isten a gyávaságot,*“ vagy álland a szabadság örökzöld fája, melynek lombjai közül Isten szava szóland, mint szólott Mózeshez az égő tuskobokorból: „*A hely, melyen állasz szent, így jutalmazom a bátorságot: szabadság, dicsőség, jólét és boldogság a magyarnak!*“

Fegyverre tehát magyar! Életedért, becsületedért, hazádért, ősi tűzhelyedért; a földért, mely táplál, melyet véres verejtékkel műveltél, s. melyet most a

Pálffy János.

Madarász László.

Sembry Imre.

Nyá

Patay István

. ny Pál

A honvédelmi bizottmány

hitzegők, szabadságod megdöntésével bérül akarnak a szerbeknek és illíreknek a kezére játszani, s téged saját hazádban földönfutóvá tenni, mint teszik már a temerini szegén^ magyarokat.

Fel, fel, fegyverre magyar! — Aki a törvénynek nem engedelmeskedik, melyre a király is megesküdütt: az *áruló*; a ki pedig áruló, azt kell fogni és a törvénynek a kezébe szolgáltatni.

Hazánk mindenünk! E hazát megmenteni első kötelesség! A hazát mentve magunkat mentjük.

A kinek egy faluban, akinek egy megyében legkisebb hatása van: ragadjon zászlót! Ne halljunk más zenét Magyarhon tércin, mint Rákóczinak búskomor indulóját. Gyűjtsön maga körül tíz, húsz, ötven, száz, ezer embert, ki mennyit tud és vigye Veszprém felé. Veszprém táján gyűljön össze az egész magyar nép, mint összegyülemend Ítélet napjakor a feltámadott emberiség, — és rajta az ellenségre!

Énekeljétek ama szent éneket, melyet ismertek:

Tartsd meg Isten országunkat,
Mi magyar hazánkat;
Rontsd meg mi ellenségünket,
Kik üldöznek bennünket!

Fel, fel fegyverre! Velünk van az Isten és az igazság! Fel, fel magyar nép!

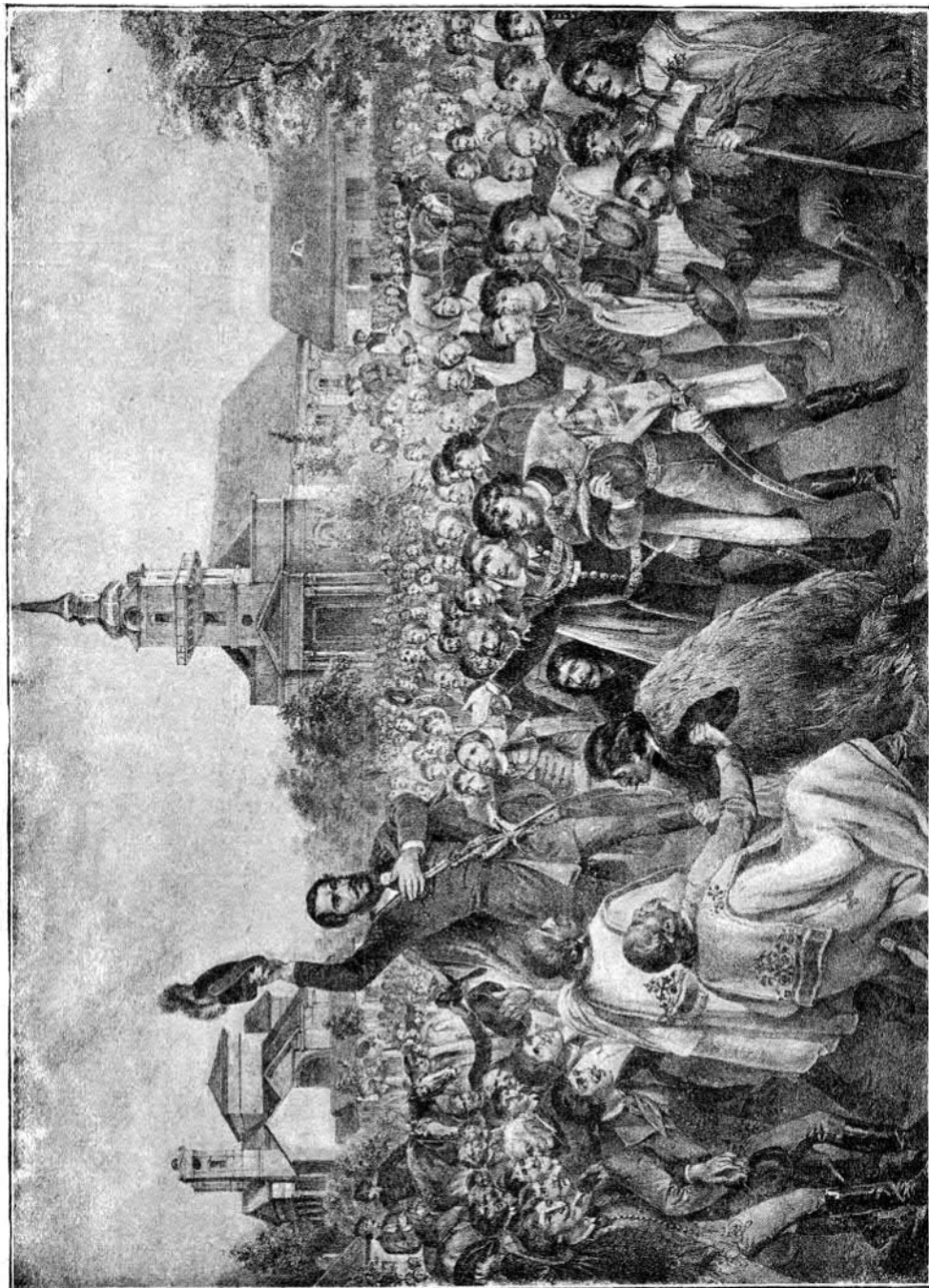
Egy másik cikkében a magyar katonasághoz emeli szavát. A lelkesedés vérforraló hangja vonul keresztül ezen a szózatán is. Mintha csak a dobok pergését, a trombiták riadóját hallanók. Azokat, akik már itthon vannak, a nemzet iránti hűségre hívja fel:

... Az ország kormánya — így szól a többi közt — a haza szent nevében azt rendelé, hogy induljatok a pártütő ellenség ellen, mely apáitokat, testvéreiteket zsarolva, rabolva nyomul előre szegény elárult hazánk földjén. Aki tehát benneteket az útból visszatérít: az hűtlen, gaz, áruló, az szintűgy elárulja hazáját, mintha az ellenség elől szöktetne meg benneteket; szintűgy megcsalja a hazát, mert elrabolja tőletek a ti vitéz karjaitok oltalmát.

Ne túrjétek azt tehát, vitéz magyar katonák! Az árulókon Isten átka fekszik. Bánjatok velök úgy, mint árulókkal banni kell. Ti ismeritek tisztjeiteket; tudjátok, kik azok köztük, akik a hazának hű fiai. Azokat kövessétek. És előre, előre! A szegény magyar hazát a hitszegőktől, pártütőktől, rablóktól megtisztítani! . . .

Majd a külföldön fekvő magyar ezredekhez fordul. Megindító hangon ecseteli előttük a veszélyben forgó nemzet sorsát; aztán felvilágosítja őket, hogy a király hazarendelő parancsa rég kiadatott már, de eltitkolják azt előttük. Siessenek tehát haza, önkényt, saját elhatározásukból, nem várva az engedélyre, nem törődven a tilalommal.

Fel, fel vitéz magyarok! — így végzi szózatát. — Elöttetek eltitkolták a király parancsát, — ime, én tudósítlak róla. Eltitkolták a nemzet óhajtságát, — ime, én tudotokra adom.

Kossuth fegyverre szólítja Czegléd népét. — (Szemlér rajza.)

A haza vár, a szegény magyar nemzet esdekelve hí haza benneteket.

A hazának vitéz karjaitokra szüksége van. A haza élet-halálveszélyben van.

Haza hát, haza! a kinek magyar lelke van.

A Lenkey kapitány százada a Würtemberg-huszárokból megmutatta az utat, megmutatta, miként kell a hú magyarnak cselekedni így cselekedjete ti is.

Átok reá, ki a magyar nemzetet elárulá! Átok reá, aki nem védelmezi.

Haza! Haza és fegyverre — a kinek magyar lelke van! Győzni és aztán számolni!...

Kossuth vészkiáltása túlharsogta a kardok csattogását, az ágyuk bömbölését.

— Fegyverre! Fegyverre! Velünk az Isten, velünk az igazság! Fegyverre, akinek karja van, aki magyar! — mennydörögte utána az egész nemzet.

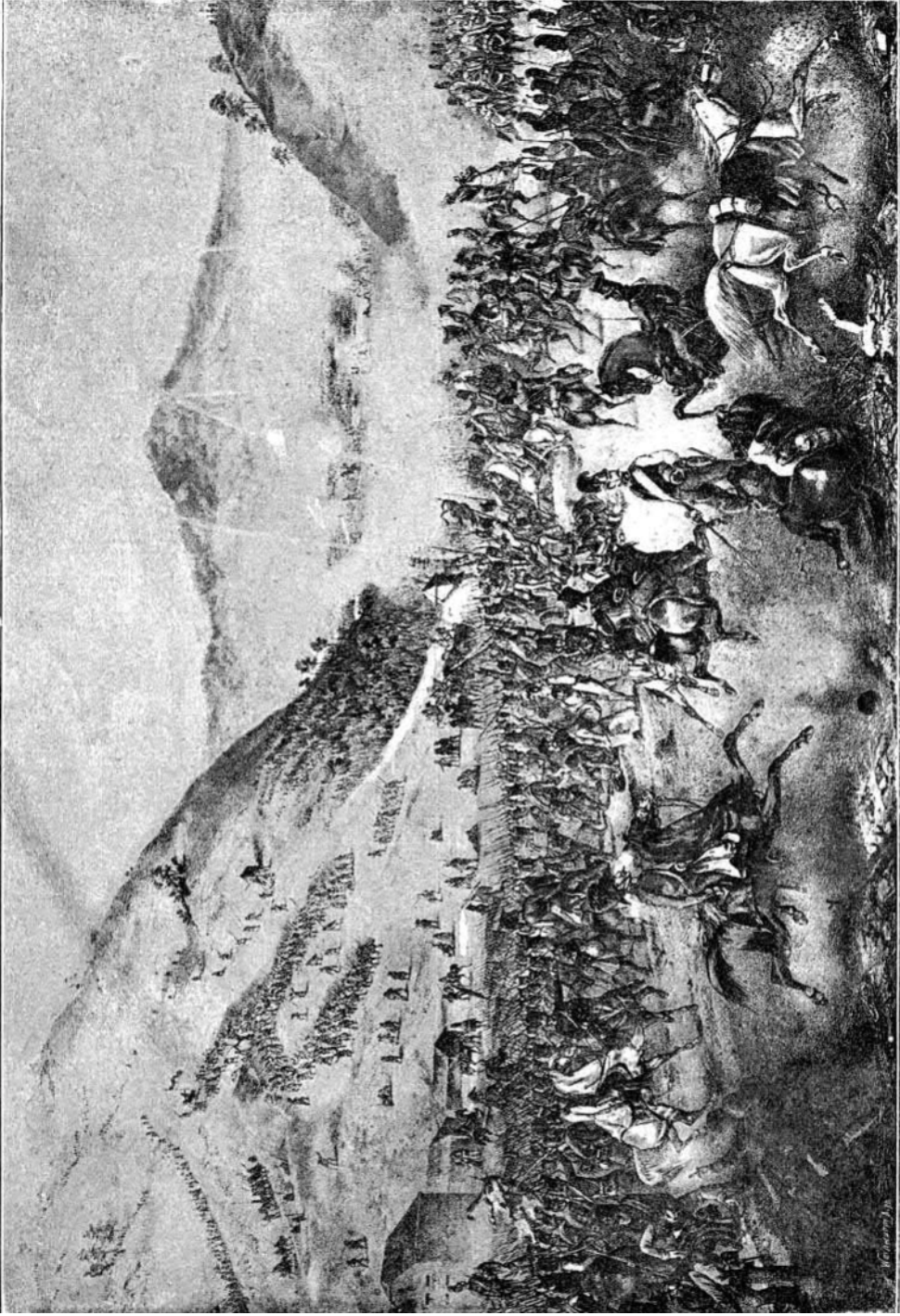
És óriási táborrá változott az ország. Szerzte a hazában ismét megzendült a toborzók csalogató muzsikája. Az anya fiát, a hitves férjét, a menyasszony vőlegényét küldte a honvédszászlók alá.

Csak most fejtette ki igazán szunnyadó erejét a magyar, midőn egészen magára lőn hagyatva. Mint mikor a sivatag oroszlánja, az apró fenevadak bosszantó üvöltésén talpra ugrik és erejének tudatában büszke merészséggel mordul a csendzavarókra, — ilyen volt e napokban a magyar nemzet.

Maga a főváros is a lelkesedés tüzeiben égett. Mintha csak visszatért volna a márcziusi szép napok lángoló tettvágya. Nem félt már a közönség Jellasics martalóczaitól, hanem erélyesen készült annak visszaverésére.

Batthyány gróf, hogy a fővárost a meglepetések ellen biztosítsa, a jobbparton, Jellasics utjának irányában, földsánczok emelését rendelte el. A földsáncz, párhuzamos kettős vonalban, a Gellérthegy háta mögött, a Kelenföldön, a Dunától a Sashegyig vala emelendő.

A miniszterelnök műszaki csapatokat rendelt ki. De nem kellett ide katona. A főváros közönsége ragadott kezébe ásót-kapát és páratlan buzgalommal fogott a sánczvetéshez. A Gellért-alja csak úgy nyüzsgött az embersokaságtól. Az előkelő úrinő egy sorban hányta az agyagos földet az egyszerű polgárasszonynyal, a finnyás gavallér és a kérgeskezű napszámos versenyre keltek a targonczázásban. Nem is volt ez munka, hanem kedvderítő multság. Még a cigányzene sérti hiányzott.' A csákányok tompa koppanásába, a talyigák éles nyikorgásába belévegyült a Rákóczi-induló szívdobbantó zenéje. Kinézték a társaságból, aki

A sükorói útközet. 1848. szept. 29. — (Eredetije a bécsi csisz. udv. muzeumban.)

legalább egy-két kapavágást nem tett a Kelenföldem. Divat lett a hazáért verejtékezni.

„A főváros utcáin, — írja egy szemtanú — öreg urak, gavallérok, csákánynyal, ásóval vállaikon, urihölgyek, kisasszonyok földhordó kosárral kezeikben siettek a sánezetéshez, mint ahogy járnak-kelnek máskor sétabottal, napernyővel a dunaparti korzóra, vagy valami híres zongorász déli hangversenyére. Ott is nagy zongoraverseny volt, amire akkor siettünk. Egyes akkordjait már hallottuk is — távoli ágyudördülésben. És ott hányták a sánezet Buda alatt urak és mesterlegények, tanuló ifjak és ősz princípálisok, finom hölgyek és szolgálók, papok és zsidók, jobb és balpárti követek, egymásnak adván kézről-kézre a földdel telt kosarat.“

Három nap alatt készen volt a hosszú földsáncz, úgy lehet temetője az előnyomuló kevély ellenségnek.

Eközben megújuló hévvel folyt a toborzás is. Alakulóban volt a Szalay-féle Hunyadi-csapat, amelynek törzsét a Turszky-ezred egyik zászlóalja képezte. A kormány mint tudjuk, fölhívta a sorkatonaságot, hogy lépjen át a honvédséghez. E fölszólítás nem maradt hatás nélkül. A Turszky-zászlóalj, mely itt a fővárosban feküdt helyőrségen, csaknem egészen ügyünkhöz pártolt. A legénység, — letépvén ruhájáról a sárgafekete zsinórzatot, — tisztjeinek minden erőlködése daczára, odahagyta ezredét és bátor elszántsággal sietett a Hunyadi-csapat háromszinü lobogója alá.

Még a fővárosban lakó idegeneket is magával sodorta a lelkesedés árja. A lengyelek *Záböleczy* Péter vezetése mellett alakítottak kis önkénytes-csapatot; egy *Lafite* nevű nyelvtanár pedig francia honfitársai körében látott a toborzáshoz. A főváros példáját követte a vidék. *Perczel* Mór, testvéreinek támogatásával, Tolnában és Baranyában a Zrinyi-csapatot toborzotta össze; a felvidéken *Ujházy* László sárosmegyei főispán fogott egy másik szabadcsapat alakításához. Erdély bércei közt *Berzenczey* László ragadta kezébe a toborzó-zászlót, s rövid idő alatt csatakészen állott a Kossuth-dandár. *Lo'Presti* báró lovas-csapatja és *Woronieczky* herczeg önkénytes vadász-zászlóalja már ott küzdött-vértzett a szerb csatatéren.

De a lelkesedés lángja túlcsapott még az ország határain is. Elhadt Galicziába, Csehországba, Morvába, sőt Olaszhon virányaira is; mindenüvé, ahol csak magyar ezredek tanyáztak. Gondoskodás történt, hogy Kossuth szózata, amelyet a katonasághoz intézett, a messze idegenbe is eljusson. Sőt akadtak bátorlelkű honfiak, akik személyesen keresték föl

az aggódó magyar fiukat, hogy felvilágosítsák őket hazájok szörnyű állapotáról.

A Württemberg-huszárok példáját csakhamar követte a Nádor-huszárezred, amely kilenczszor tört utat magának Magyarország határai felé. Aztán, mint szélvihar, Szontágh és Zsarmay vezetése mellett, hazarobogott a Vilmos-huszárezred. A Koburg-huszárokból, — Sulyok, Skolimovszky, majd Poplovszky kalauzolásával, — halálos veszedelmek között, vérezve-, csatázva három század térhetett csak vissza.

A magyar gyalogezredek helyzete sokkal nehezebb volt. De azért ezek is megkísérelték a lehetetlent. Apróbb csapatokban, tízével-huszá-

Hentzi Henrik osztrák tábornok,
Budavár védője. (Eredetije a bécsi csász.
udv. múzeumban.)

val szökdöstek haza. Vesszőfutás, börtön, tizedelés napirenden volt. A Máriássy-ezrednek egy egész százada került a josefstadi vár penészes kazamátáiba. Mind nem használt. A honszeretet tündérfénye, onnan a messze távolból: az édes szülőföldről behatolt még a börtönablakon is. Megkísérelték újra, meg újra a hazatérést. Még Radeckzy táborából: Majlandból is útra kelt Sándor Ferencz altiszt vezetése alatt egy tizenkét főnyi csapat. Mérhetlen szenvedések között, étlen-szomjan, bujdokolva mint az üldözött vadak, több mint kétszázhusz mérföldet gyalogoltak ezek a hős fiuk, míg a Muráig eljuthattak.

Ámde, még a királyi magyar nemes testőrség sem maradt illetlen. Pedig ez a kiváltságos testület, pazar pompa és gondtalan jólét között ott élt az udvar bódító légkörében. Otthagyták mégis az aranyos

egyenruhát. Az egész testőrség, két horvát kivételével, Budapestre sietett, hogy aczélos karját fölajánlja a magyar hazának.

Egyáltalán a régi osztrák hadsereg bomlásnak indult. Keretei, a vasfegyelem daczára, mindinkább lazultak. Az ósdi rendszerből, mint salakból az arany, lassanként kezdett kiválni az *önálló magyar hadsereg*. A szétválasztás vegyfolyama, a forradalmi láz hevében, feltartóztatlan erővel haladt előre. Tisztikar és legénység odament, a hová születésénél és nyelvénél fogva tartozott: a magyarok a honvédszászlók alá, az idegen származásúak az osztrák lobogókhoz. Ami idegenajku közlegénység a sorhadtól bennrekedt az országban, az később egészen a honvédseregbe olvasztatott.

Természetes, hogy maga a kormány is minden lehető megtett csapataink harczképességének az emelésére. Azon volt, hogy a magyar hadsereg mint szerves egész léphessen az ellenség elé. Több célirányos intézkedést tett erre nézve. Mindenekelőtt a honvédszászlóaljok újabb szaporítását rendelte el. Majd fölállítá a *mozgó-nemzetőrséget*, amely nyolcz-nyolczezer csapattestekre osztva az ország négy kerületében, u. m. Dunnáninnen és Dunántúl, Tizáninnen és Tizántúl egyszerre szerveztetett. E mozgó-nemzetőrség, a honvédszászlóaljok támogatásául, rendes és állandó hadiszolgálatra volt kötelezve. Parancsnokságával: Görgei Artúr, Ivánka Imre, Kosztolányi Mór és Máriássy János őrnagyok bíztak meg.

Nagy baj volt a műszaki-csapatok hiánya. Ezek pótlására is megtette a kezdeményező lépéseket a hadügyi-kormányzat. De gondoskodott a tüzérség szaporításáról is. Sőt, a Duna és a Tisza védelmére, még két kisebb magyar hadihajó is épült. Az egyik monitor: „*Mészáros*“, a másik pedig: a „*Perczel*“ nevet kapta:

A hadszervezés körül elévülhetlen érdemeket szerzett magának *Baldacci* Manó (szül. 1807 † 1852.) a nemzetőrségi tanács elnöke, s a későbbi dandárparancsnok, aki lelkes odaadással, ritka erélylycl és nagy szakértelemmel vezette az ügyeket.

Harczos csapataink száma lassanként idegen jóbarátokkal is kezdett szaporodni. A magyar nemzet igazságos küzdelme részvétet keltett mindenfelé, s megdobbantaa szabadságszerető népek szívét. Innen is, onnan is segélyünkre siettek hát, nem ugyan a rideg és önző hatalmasságok, hanem a nép bátor fiai. Szept. 15-én már Budapesten volt a *bécsi légió* első csapata, — mintegy négyszáz ember, — amelyet *Szerédy*, a bécsi egyetem egyik magyar születésű hallgatója toborzott össze.

Párbaj a csatatéren. — (A tápió-bicskei csata alatt Sebő honvéd-huszárezredek párviadalban levágja Riedesel bárót.)

Szeptember 19-én pedig *Breszlern-Sternau Ernő* lovag és *Mathey* Gusztáv vezetése alatt 1100 légionárius érkezett. Később, október elején a bécsi forradalom leveretése után *Giron* Péter még ötszáz önkénytest hozott. Ez volt a *halál-légió*; egyenruhája talpig fekete, fővegén: ezüst halálfe, keresztbetett karcsontokkal. A főváros közönsége, mindahárom csapatot nagy ünnepekkel fogadta. A légió, mely ilykép kétezer főre szaporodott, mindvégig buzgón résztvett szabadságharcunkban. Egyrésze a í'aczkok ellen küzdött, a másik nagyobb rész pedig Erdélybe ment, ahol Bem hadseregének a díszét képezte. A derék önkénteseknek több mint fele ott pusztult el a csaták vihara közt. Maga *Mathey* is elesett; *Breszlern Ernő* és *Giron Péter* pedig a bosszúálló önkény vértanúja *Ion*. Majd jöttek a lengyelek, akik *Wisoczky* József (szül. 1809. f. 1874.) a későbbi vitéz honvédtábornok köré csoportosultak. *A lengyel légió* szintén végig küzdötte harcunkat, s több csatában, de különösen Arad ostrománál halálmegvető hősiességével igen kitüntette magát.

Szol Frigyes nevű osztrák főhadnagy a *tiroliak* közt toborzott össze egy vadászcsapatot. *Szol* osztrák fogságba kerülén, kivégeztetett. A harc továbbí folyamán egy külön *olasz légió* is alakult. De soraink közt harcolt néhány telivér angol is, akik a ködös Albionból egyeneseit azért jöttek hazánkba, hogy a zsarnokság ellen küzdjenek.

Serényen, fokozódó buzgalommal folyt tehát a fegyverkezés. S bámulatos, hogy e süketítő fegyverzaj közepette a képviselőház még magánjogi kérdések elintézésére is időt tudott magának szakítani. Hozzáfogott a dézsmaváltságról és az úrbériség kármentesítéséről szóló törvényjavaslatok letárgyalásához. „Bármí következék is, — mondotta *Kossuth* — hadd legyen legalább a nép fölszabadítása teljes.“

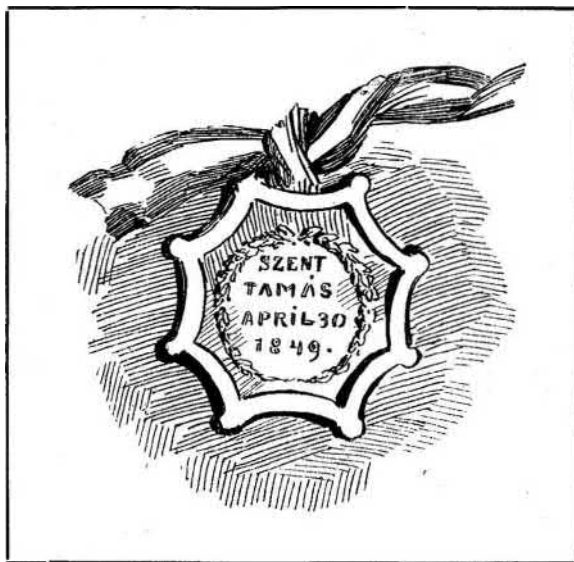
Ámde a vezérlő hazafiak tevékenységére mégis rendkívül zsibbasztólag hatott a hosszú kormányválság. Mert *Batthyány* miniszterelnök még mindig egyedül, társak nélkül állott. A fölterjesztett miniszteri névsor jóváhagyása egyre késett, s számos jel azt mutatta, hogy a király nem is fogja azt megerősíteni. *Batthyány* immár alig bírta a vállaira nehezőlő töméntelen munka súlyát. Tudta ezt a törvényhozás minden tagja, de tudta főleg *Kossuth*. Azt indítványozta tehát, hogy a képviselőház küldjön ki kebeléből egy bizottságot, amely a honvédelem ügyében, az új kormány kinevezéséig, segédkezzék a miniszterelnöknek.

Batthyány gróf azt hívé, hogy *Kossuth* indítványa bizalmatlanságból ered, kezdetben ellenezte a bizottság kiküldését, de csakhamar maga is belátta, hogy a nemzetgyűlés voltaképp az ő terhein akar

könnyíteni. A bizottság tehát a képviselőház szeptember 22-iki zárt ülésén megválasztott. Tagjai lettek: *Kossuth* Lajos, *Nyáry* Pál, *Sembery* Imre, *Madarász* László, *Pálffy* János és *Patay* István. Így keletkezett a „*honvédelmi bizottmány*“ amelyre később oly nagy föladat hárult.

A kamarilla azt hitte, hogy a nemzet ellentálló képessége, mint szírtén a hullám, végkép megtörik Jellasics támadására. S ime a magyarság nem ijed meg; sőt gyürkőzni kezd, hogy bírókra keljen támadóival. Bécsben erre nem számítottak. A reakezió tehát újra mozgásba hozott mindent, hogy erőink kifejtését megbénítsa.

A „*Wiener Zeitung*“ szept. 23-iki számában az uralkodó egy ha-

Vitézségi érdemjel. — (Csináltatta Perczel Mór Szent-Tamás bevétele után.)

ragos kiáltványa jelent meg, amely immár egyenesen a magyar nemzetet vádolja a béke megzavarásával; Kossuth és elvbarátjai pedig a „*lázító*“ elnevezést kapják.

Majd keményhangu felszólítás megy az országgyűléshez, hogy a bécsi kormány ismert emlékiratára haladéktalanul adja meg az érdemleges választ.

A képviselőház, nehogy hallgatása beleegyezésnek magyaráztassék, újabb eszmecsere után, a következő határozati javaslatban tömöríté a visszautasító feleletet:

A magyar képviselőház, — egyrészlől a birodalom és Magyarország között létezhető érdekelletétek kiegyenlítése fölött sikeresen mindaddig nem tanácskozhatik, míg őfelsége a hazában levő ellenséget el nem távolítván, a tanácskozás teljes szabadságát helyre nem állítja; másrészlől pedig a leendő minisztérium oda utasítassék, hogy valamint minden, úgy a jelen tárgy körüli eljárásban is Magyarország területi épségének, független önállóságának, polgári szabadságának s alkotmányának az őfelsége által szentesített 1848-iki törvényeknek, — melyekhez a képviselőház mindenkor és mindenben szorosan ragaszkodik, — értelmében leendő szigorú megóvását és fenntartását elmulaszthatlanul szemé előtt tartsa, attól egy hajszálnyit se távozzék el.

Jellasics, a nádor durva megsértése után nemhogy feddésben részesült' volna, de sőt megdicsérték. Külön udvari-futár — Mensdorf gróf — kereste föl pénzzel és kiáltványokkal. A Hardegg-vértesezred egészen, a Kress- és a János-dragonyosezredeknek pedig egy-egy osztálya, felsőbb rendeleltre, a bán haderejéhez csatlakozott. A szerb lázadók egy újabb ágyú-üteget, az erdélyrészi oláhok pedig löszert kaptak az osztrák hadügyminisztertől ajándékba. Szóval, ásták a sirt buzgón a magyar részére.

A kamarilla ez újabb fondorlatainak hírére Kossuth nagyfontosságú lépésre határozta el magát. A szept. 24-iki ülésen bejelenté a képviselőháznak, hogy ő, mint a kormány küldöttje, nyomban útra indul, s személyesen hívja föl a népet a fegyverkezésre.

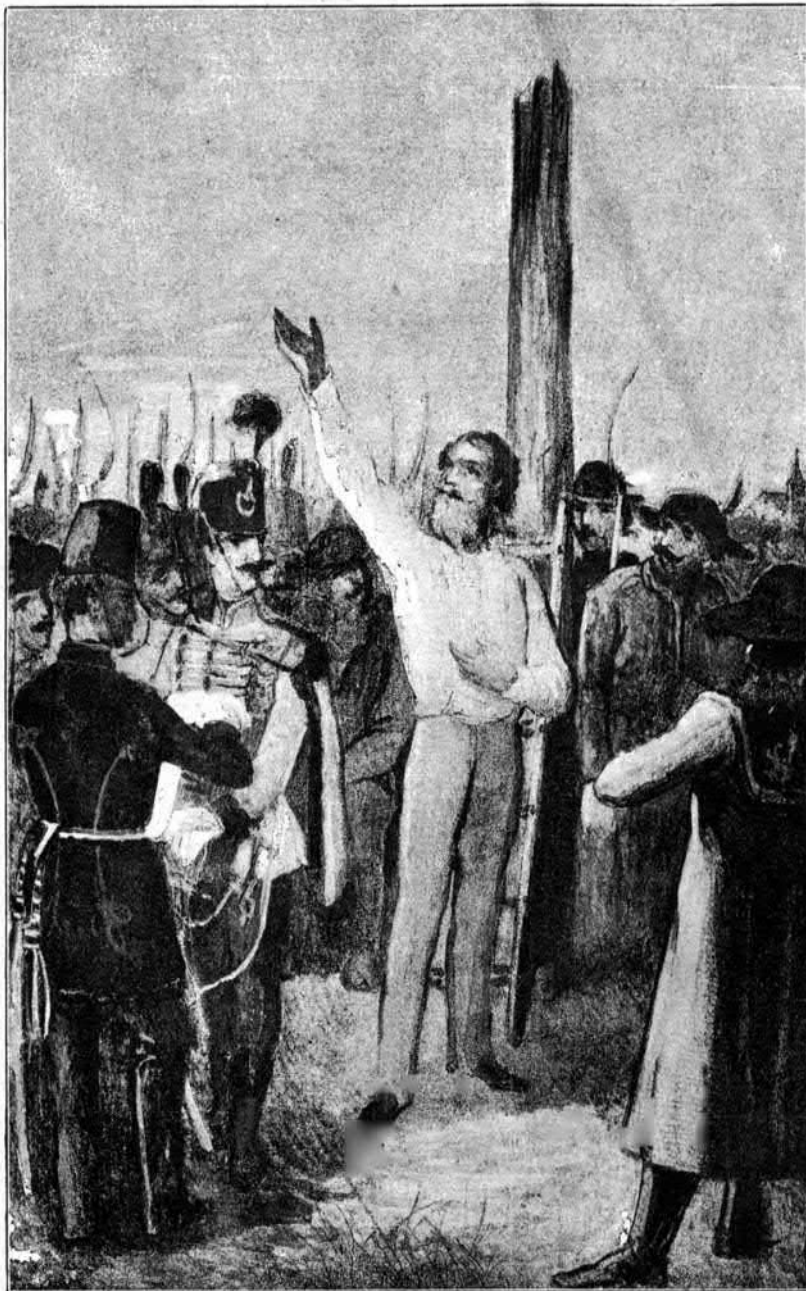
Lelkemben fel vagyok indulva — úgymond — azon gondolattól, hogy az ármánynak, árulásnak nevetséges satyrája, egy nemzet feletti győzelme csaknem sikerül; hogy 40—50 ezer potom ember bejő az országba, s úgyszólván kardvágás nélkül foglalja el a hazát.

Én nem érzek magamban annyi erőt, hogy ezt tőrjem; egy fél óra múlva mint a miniszterelnök által kiküldött biztos, de ha nem volnék is kiküldve, azon megbízásnál fogva, melyet saját érzetem s a haza veszélye nyújt, megyek vasúton s megkezdem *Czeglédnél* felhívni a népet, hogy tömegestül fegyverbe szálljon; és így megyek tovább faluról-falura és vagy nem látnak önök többé, vagy látnak, mint utócsapatát oly seregnak, mely maga is képes lesz semmivé tenni azon gyalázatos rablócsordát.

Félóra múlva zászló van kezemben s indulok; hogy hol kezdem, megmondtam, merre fogok menni, nem tudom, de megyek arra, merre a körülmények, a nép hangulata s lelkesedése fogja adni az irányt.

Első kérésem tehát, mit önökhöz akarok intézni, az, hogy ha van önök közt valaki, ki testvéri kezet akar nyújtani: Isten hozza!

— Megyünk! Megyünk! — kiáltja számos képviselő.

Zichy Jenő gróf kivégzése Lőrén 1848. szept. 30.

(Egykorú rajz. Eredetije az 1848—49-iki orsz. ereklye-múzeumban.)

Másodszor pedig azt gondolom, hogy valamint nekem Isten és jó barátaim s a nép hangulata segítségével talán sikerülend támasztani egy kis ellentállást az ellenség ellenében: úgy önök közt is vannak sokan, kik más vidéken hasonló, vagy talán nagyobb sikerrel is működhetnek; vélekedésem tehát az volna, méltóztatnának azt most első teendőjüknek ismerni, miszerint írja fel mindenki, melyik vidékre kíván menni. Én e részben a miniszterelnököt már főiszólitottam, s ő csak azt várja, hogy mindenki kijelentse, hová akar menni.

S ha aztán, amint remélem, annyian akadnánk, hogy néhány napig nem lehetne ülést tartani: ám jó, ne legyen ülés; hanem emeljük fel karjainkat s teremtsünk népet, melylyel a hazát megvédhessük.

Ez a második, a mit mondani akartam. A harmadik az, miként csak most is, míg szegény lakomból idáig jöttem s szétnéztem, láttam, mennyi tömérdek ember van itt Pesten, s ha magát csak a karzatot nézem is, meg vagyok győződve, hogy ha mindenki nem mást, mint követ vesz kezébe s fölteszi magában és megesküszik az örökkévaló Isten előtt, hogy nem nyugszik addig, míg egy rablót meg nem öl, az maga semmivé teheti azon rablócsordát. . . .

— Megteszszük! — hangzik válaszkép a karzatról.

Mindenki a közbekiáltó felé tekint. Egy galambősz öreg ember áll az első sorban; barázdás arcza mintha tulvilági fénytől tündökölné. Rajongó lelkesedéssel függeszti szemeit Kossuthra, aztán, jobbját mintegy esküre emelve, ihletteljesen kiáltja:

— Megteszszük! Isten minket úgy segéljen!

Mintha delejes áram érintette volna a karzat közönségét. Egyszerre felugrik mindenki, s a lelkesedés túlaradó hevével száz, meg száz ajk ismétlé:

— Megteszszük! Megteszszük! Isten minket úgy segéljen!

Kossuth maga is megilletődve nézi e megkapó jelenetet.

Éljenek! — szól a zaj lecsillapultával. — A hol a lelkesedés oly hő lánggal ég a szívekben: ott nem lehet félni a hazát. Még csak néhány szót, — folytatá aztán a tárgyhoz térve. Felszólitottam a városi hatóságot is, hogy tartson népgyűlést s szólítson fel mindenkit a haza védelmére, s önök uraim, kik itt vannak, legyenek ott jelen s biztassák a népet, hogy menjenek a Duna balpartjára — mert meglehet, hogy aizz ellenség e részről fog betörni, s fogadják az ellenséget, mint igaz hazafiaktól a Haza méltán megvárja.

S erre nézve azon vélekedésben vagyok, hogy a város lakossága nagyobb részben iparüző lévén, ha e tekintetben a keresetmód némi féltékenysége foroghatna fenn, s azt mondaná az egyik becsületes hazafi, ki munkájával keresi kenyerét: jó, én elmegyek, de szomszédom kinyitja addig a boltját s távollétemben minden keresetet felhasznál, tehát e részben is lehet intézkedni s bezáratni a boltokat annyival inkább, mert hiszen a két városban egy fél nap alatt tizenöt és több ezer embert lehet előteremteni, s ha egyéb fegyvere nincs, van karja, van foga, van kő, van kasza, maga a

miniszterelnöknél harmincznyolczezer kasza van, ha tehát valakinek egyéb fegyvere nincs, vegyen kaszát kezébe s tegye meg a haza védelmére azt, mi tőle kitelik.

Most a kinek tetszik, jöjjön velem. Aki pedig itt marad: iparkodjék itt is mindent elkövetni, a haza védelmére. Az Isten önöket áldja meg!

És úgy tett, miként mondá. Még aznap délben Czeglédre utazott. Érkezésének híre lázba hozta az egész várost. A nép sűrű tömegekben

Puchner Antal báró, erdélyi főhadparancsnok.

tódult eléje, s egetverő éljen-rivalgás közt kísérte a nagypiaczra. Egy asztalt hoztak, Kossuth erre állott fel. Kezének egy intésére lecsöndesült a morajló néptenger. Leemelte tollas kerek kalapját, aztán megeredt ajkáról a bűbajos beszéd. Elmondá, hogy minő szörnyű veszedelemben forog a haza, hogy összeesküdtek ellene, hogy nemzetünket ki akarják törölni az élők sorából. Az irtóháború már megkezdődött. A Bánátban, a Mura partjain magyar falvak állanak lángban, s legyilkolt magyarok holttestén rágódik a dúvad.

— Védeld hát magadat, szegény, elárult magyar nép! — kiált fel ezután. — Védeld magadat, tűzhelyedet, gyermekeidet, feleségedet: elszántan, rettentetlenül, mint a hogy védelnéd magadat, midőn útonálló rablók támadnak meg. Ha véded magad, nincs mitől félned, mert veled az Isten és az igazság. De ha magadat nem védeld: az Isten maga sem véd meg. Fel hát fegyverre, Czegléd népe. Kaszára, kapára, kinek miye van. Keljen fel tömegben a magyar nép és megmenti magát és megmenti az árva hazát . . .

Itt egy pillanatra megállt. Tekintetét az égre emelte, mintha tanúul hívná.

... — De ha fel nem kel, — folytatá tovább és hangja úgy zengett mint a menydörgés, — ha saját életét, vagyónát, hazáját gyáván feladja: úgy én, ki a népért küzdöttem egész életemben, mielőtt szívem hazám elvesztése felett megszakadna, egy *átkot* mondok, egy retteneteset, melynek minden szava teljesedni fog.

A magyarnak neve e földön annyit fog tenni, mint szégyen és gyalázat neve; a magyar nép megfertőzteti ősei szent emlékét és isten büntetésül azt fogja rá mondani: „pusztulj el, — bánom, hogy teremtettelek.“ Az Isten el fogja a népetátkozni, hogy a levegő méreggéváltozzék mikor beszívja; hogy kezei közt a termőföld ne teremjen mást mint hitvány kórót; hogy a forrásvíz bűzhödjék meg mikor ajkához viszi, hogy bujdoszák hontalanul a föld hátán, hiába kérje az alamizsna száraz kenyerét. Megfogja őt az Istenátkozni és alamizsna helyett arczul csapandja őt az idegen faj; és leszen saját hazájában egy vándor koldus, kit mint a gazdátlan ebet büntetlenül verhet agyon bármely gazember. Az ebeket fogják reá uszítani, s olyanná leszen mint a bélpoklos, kit minden ember kikerül. Hiába imádkozik Istenhez, neki a vallás nem ad vigasztalást. Isten, kinek teremtését gyávasága által meggyalázta, nem bocsátja meg bűneit sem ezeri a világon, sem a másikon. A leány, kihez szemeit fölemeli, seprővel hajtja el a küszöbről, mint a rühes állatot, felesége utálattal köp gyáva szemei közé; gyermekének első szava az lesz, hogy atyját megátkozza. És holtteste temetetlenül hever, míg a vadállatok, vagy az ég madarai megemésztik. A könyörület Istene hájítsa el ez átkot mirőlunk. De nem fogja másképp elhárítani, mint úgy, ha bátor karokkal védeld a szegény elárult magyar hazát . . .

E rettenetes átok már ismeretes volt; Kossuth több szózatában használta. De így élőszóval, Kossuth által elmondva, megdöbbentő hatást tett a tömegre. Az emberek hátán borzongás futott végig. Az asz-

Az éjjel vett
LEGÚJABB

hiteles hírek.

ROTH tábornok

Perczel Móricz és Görgey Arthur ezredesek áJtal
hat ezret meghaladó táborával, 12 ágyúval és minden
hadi készülékével együtt elfogatott

Kécsben kiütvén a' forradalom, Sopronmegyei kor-
mánybiztos Niczky Sándor tudósítása szerint
hazánk legnagyobb ellensége

LATOUR

osztrák hadügyminister

felakasztatott.

Sergeink Jellachich tábora ellen nyomulnak.

PEST, octoljcr 8-kán 1848, reggel 8 órakor.

Pázmándy Dénes.

Képviselőház elnöke.

Kiáltvány 1848-ból. - (Eredetije az orsz. ereklye-múzeumban.)

szony közelebb szorítá ziháló kebléhez gyermekét, a férfi barnapiros arca haloványra torzult. Néhány másodperczig tartott ez a néma megdöbbenés. Aztán egyszerre, mintegy fölszabadulva a bűvölet alól, tízezer torokból zúgott föl a kiáltás:

— Elmegyünk! Mindnyájan elmegyünk!

Nyomban hozzáfogtak a csapat-szervezéshez. A férfinép a toborzóhelyre tódult; s boldog volt, aki előbb Írathatta föl magát. Kossuth egyetlen beszédének hatása alatt egész Czepléd fegyverbe állott.

Kossuth még este továbbment. Czeplédről Nagykörösrre, innen Kecskemétre, majd Abonyra és Szolnokra. S a merre csak megfordult, rajongó lelkesedéssel fogadták mindenütt. Pusztá megjelenése, néhány gyújtó szava csodákat műveit. A nép ereiben megpezsdült a vér, szívét megdobbantá a haza szent szerelme. A férfiak tömegesen keltek fel, s a nők virágokat hintettek Kossuth útjára, midőn fegyverre hívta férjeiket.

Jókai Mór, — aki ez alkalommal szintén Kossuth Lajossal járt, — 1868-ban, a „Kossuth Album“ lapjain így emlékezik meg e történelmi nevezetességű útról:

Kossuth szeptember 24-iki nyilatkozatában felhívá azokat, kik őt küldetésében követni akarják, a csatlakozásra, úgy hiszem, tízen voltunk, kik őt e felhívásra követtük; mindannyi nevére már nem emlékezem: azok közt volt Rákóczy János, Egressy Gábor, Vörös Antal, Csernátony, Lopreti Árpád, a saját toborzású huszárezred egyenruhájában. Puska és kard volt fegyverzetünk.

Délután indultunk meg a vasúton. A czeplédi állomáson véletlenül találkoztunk a Földvály-féle önkénytes csapat utóhadával, melynek szolgálati ideje lejárván, hazafelé-térőben volt. Az aldunai harctétről jöttek, h'arcztéptek voltak, de harczedettek.

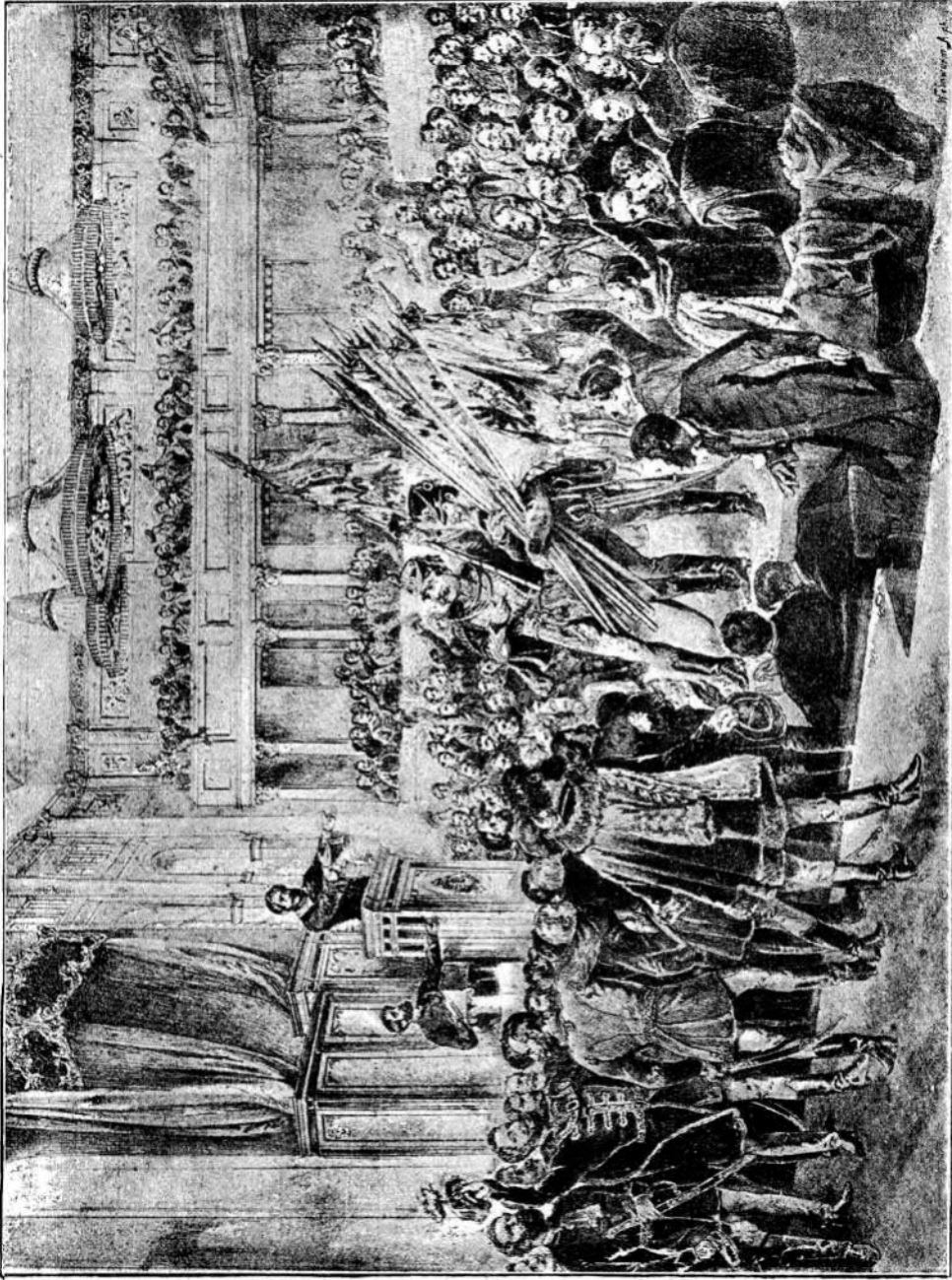
Kossuthnak egy perczbe került megfordítani a hazatérő csapat irányát. Ily időben pihenni ki merne? A derék hadfiak elfeledték fáradaimaikat s a még fárász-több keserúséget; vállukra vették a lábhoz tett fegyvert és követték a szónokot, akit Czeplédre már háromszáz csatapróbált bajnok kísért.

A hir villáma járt mindenütt előtte.

Czepléd vásárterén már egy felzúgó tenger várt reá, férfi-fők tengere, melyet hullámossá paskoltak fel szavai, mint a hol játszik a zivatar a tengerrel.

Kerek fekete kalapot viselt, hátralengő fekete tollal; viselete egyszerű volt, mint mindig. Hanem mikor szólt, — óh akkor bibor és arany volt rajta minden. Úgy árasztani maga körül a fényt, soha szónok nem tudta, mint ő. És soha őt magát úgy szónokolni nem hallottam, mint e napok alatt. Soha sem ugyanazon beszédet, amit itt, vagy amott mondott; mindig mást, mindig olyant, mit a belső hév sugallt ajkaira. A nép sirt, mint a hogy sírnak az oroszlánok.

De hisz azok nem is voltak minden csendes kor szülöttének meghallani való szavak.

Gáspár András a képviselőházban bemutatja a lefegyverzett horvát sereg zászlóit. (Eredetije az orsz. ereklye-muzeumban.)

„Eljöttem, hogy megkérdezzem a magyar nemzetől, hogy igaz-e hát, hogy meg akar halni gyalázatosan, vagy élni akar dicsőségesen?”

És az átok, mit végül mondott azon népre, mely hazáját elhagyná veszni . . . Lehetett-e e kérdésre, lehetett-e ez átokra más kiáltásra fölhangzani, mint annak, hogy „mindnyájan el fogunk menni?”

Egy óra múlva Czeglédnek minden férfi lakója talpra lett állítva, a vezérek kinevezve, a tömeg csapatokra osztva; s még aznap este ment Kossuth tovább. Nagy-Kőrösön megújult ugyanazon jelenet, lámpák világa, csillagok fénye mellett.

Másnap ugyanazon jelenetek Kőrösön és Kecskeméten a hullámzó férfifő tengerrel, amelyyei a vihar játszik. Kecskeméten éppen vásár volt,- a vásáros népből tábor lett, s ami vasat itt megvettek, az nem ment fűvet kaszálni.

Onnan még aznap délután mentünk szekéren tovább Csongrádra. Csongrádhoz közeledve nagyon rossz utak fogadtak bennünket. Ha repülni lehetett volna! Utóbb Kossuth azt indítványozta, hogy szálljunk le szekereinkről, azokat bocsássuk előre üresen, s magunk vágjunk neki erdőn-toronyirányban . . .

Egyszerre távoli dübörgés hallatszott.

— Ha czirkáló vasasok lennének? — jegyzé meg egyike Kossuth kísérei.

— Közzéjük lőnének! — felelte rá Kossuth és helyben maradt.

Az erdőből azonban egyre több lovasság vágatott elő és egyenesen felénk; egy teljes zászlóalj volt az.

Öt perc múlva előttünk álltak. Csongrádmegyei népfelkelés lovasai voltak azok, kiket aggódó hazafiak Kossuth keresésére előreküldtek. Persze, hogy üres szekereink rég Csongrádba értek már azalatt.

Kossuth azt viszonozta az üdvözlésre, hogy „kétezer ilyen lovassal a poklok is keresztül mennék.”

Másnap Szentesen, harmadnap Hódmezővásárhelyen volt, onnan éjszaka küldött el engem Pestre a honvédelmi bizottmányhoz azzal az izennel, hogy ez órában százezer harezos van indulóban a Duna felé . . .

Kossuth ezen körútja alkalmával született a csatárahívó nóta:

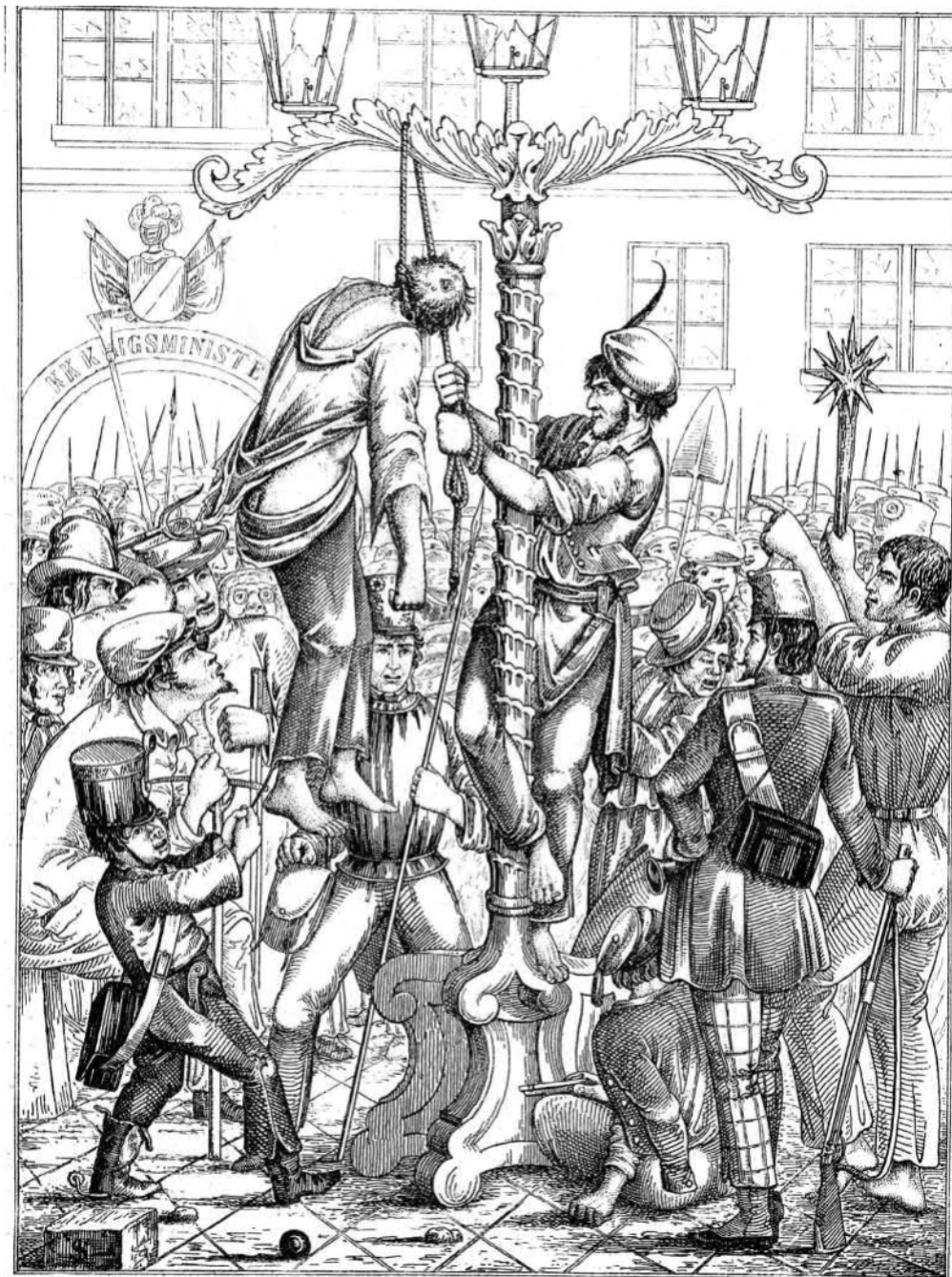
Kossuth Lajos azt izente:
Hiányos a regimentje,
Ha még egyszer azt üzeni,
Mindnyájunknak el kell menni.

Éljen a haza!

Esik eső karikára
Kossuth Lajos kalapjára.
Valahány csepp esik rája,
Annyi áldás szálljon rája.

Éljen a haza!

A szabadságharcz költészetében egy dal sincs, mely megkapóbb módon fejezné ki a magyar nép rajongó szeretetét Kossuth iránt. Ki volt

Latour osztrák hadügyminiszter holttestét lámpára húzza a bécsi nép 1848. okt. 6-án.

(Becsben készült egykorú kép.)

e dalszerzője? — ma már nem tudható. Káldy Gyula, a kiváló zenetudós azt mondja, hogy motívumai még a kurucz időkből származnak. Lehet. De a nóta szövege bizonyára a nép ajkán fakadt, s a lelkesedés szülte. A dal ma is él. Népünk, midőn szíve megtelik hazaszeretettel, midőn visszaemlékezik Kossuth legendaszerű alakjára: most is ez édesbús dalban önti ki szíve túláradó érzelmeit.

A lelkesedés mánora alatt Kossuth csakhamar 12—15 ezernyi sereget indított a Duna felé. Egész hadtestet néhány napon belül.

A nemzetgyűlés ezalatt, mint valami vészbizottság, csaknem szakadatlanul munkában volt. A Redout (a képviselőház tanácskozóhelye) valóságos főhadiszálláshoz hasonlított. Futárok jöttek-mentek. Ez híreket hozott a csatáról, amaz rendeletekkel sietett a táborba. Eközben egyik ülés a másikat követte: folyt a tanácskozás a haza nehéz sorsa fölött. A közönség pedig éjjel-nappal a Dunaparton tolongott, s mohó érdeklődéssel olvasta a Redout kapujára függesztett legújabb harcztéri-tudósításokat.

A képviselőház szeptember 27-iki ülésén mutatta be az elnök Jellasics elfogott tábori-postáját, amely, mint tudjuk, néhány vakmerő somogyi kanász révén került a magyar kormány birtokába. A csomag mintegy háromszáz különféle levelet tartalmazott; legnagyobbrészt a horvát hadsereg tisztjei által írva, akik bizalmas őszinteséggel mondták el hozzátartozóiknak hadi élményeiket. De volt a levelek közt néhány, amiket maga Jellasics intézett bécsi pártfogóihoz. Az egyiket Latour hadügyminiszterhez, akitől serege számára zsoldot kér; két másikat pedig Kulmer báróhoz, aki előtt siralmasan panaszodik, hogy az udvari-párt nem segíti úgy, mint kellene.

Jellasics leveleinek fölolvása roppant megütközést keltett. A kamarilla most már egészen le volt álcázva. Íme, kézenfekvő írott bizonyosságok is megerősítik, hogy a bán az udvar anyagi támogatásával háborúskodik ellenünk.

De ez csak a bevezetés volt. A kamarilla immár föltartóztatás nélkül haladt a maga törvénytíró útján. Batthyány grófhhoz, több, a nemzet további sorsára döntő hatással bíró kir. kézirat érkezett Bécsből. Ezek közül az első István főherczegnnek a nádori méltóságról történt lemondását tudatja az országgyűléssel. A második kir. kéziratban, kijelenti a fölség, hogy a Batthyány gróf által fölterjesztett minisztériumot nem erősítheti meg, s Vay Miklós bárót bizza meg az új kormány alakításával. Egy harmadik kir. kézirat pedig azt adja hírül, hogy az ország összes

haderejének főparancsnokául gróf Lamberg Ferencz altábornagy nevezetik ki. Ez az utóbbi kir. kézirat, amely oly megrázó tragédiának Ion az okozója, következőleg hangzik:

Kedves gróf Batthyány!

A belbéke megzavarásának mind nagyobbodó veszélye, s azon szükség következtében, hogy a vérontás lehetőleg meggátoltassék: indítva érzem magamat, hogy a Magyarországon levő összes haderő főparancsnokságát Lamberg Ferencz gróf altábornagyra ruházom. Mellékelve közlöm önnel erre vonatkozó rendeletemet és kiáltványomat, mely nevemben kibocsájtandó.

Bizom, hogy jószándéku rendelkezéseimet minden erejéből gyámolítani fogja.
Kelt Schönbrunnban, 1848. szeptember 26-án. *Ferdinánd s k*

A kir. leiratokhoz két szózat volt mellékelve; az egyik a katonasághoz, másik a néphez. A katonaságot arra inti az uralkodó, hogy viseltessék hűséggel a császári lobogó iránt, a nép pedig Lamberg kinevezéséről értesítetik. Ez a fölhívás így szólt:

Magyarországi Népeimhez!

Kévs napokkal ezelőtt magyarországi hű népeimnek tudtára adtam, hogy mennyire szívemen fekszik az ország békéjének és a törvényes rendnek helyreállítása. Fájdalom, hogy most már a helyzet rosszabbodott, s a polgárháború minden részen terjed.

Ezen veszélyes helyzetben és azon buzgó óhajtásom mellett, hogy a vérontást meggátoljam, és a féktelenségek iszonyait megszüntessem: elhatároztam, hogy tábornagyomat: gróf *Lamberg* Ferenczet, Magyarországon levő összes seregeim, s bármely nevezetű fegyveres csapatok főparancsnokságával fölruházom; s legott megbízom őt, hogy a fővezérséget Nevemben mindjárt át is vegye.

Első feladatául azt szabtam eléje, hogy mindenütt fegyverszünetet eszközöljön. Bizom tehát úgy a katonai, mint a polgári hatóságok buzgalmában, hogy küldöttemnek gyorsan és teljesen engedelmeskedni fognak, s e mellett mindenben segélyére lesznek.

Magyarország népeitől pedig királyi Biztosomnak annál odaadóbb istápolását várom, mert a szükséges lépések is megtétettek már, hogy a belső viszály kiegyenlítettessék, s birodalmam magyar és egyéb országai között állíttassák vissza mielőbb azon teljes egyetértés, mely századok óta fennállott és a pragmática sanctió által biztosított.

Kelt fő- és székvárosomban Bécsben, szeptember 25. 1848.

Ferdinánd s. k.

Batthyány gróf, noha az uralkodó bizalma immáron tőle is elfordult, még most sem csüggedett el. Honszerelme erősebb vala érzékenységénél. A kormány gyeplője. Vay megérkezéséig, még kezében hagra-

tott; azon volt tehát, hogy ezt a néhány rövid napot nemzete javára használja fel. Erős, bizó lelke a király szózatában ismét a reménység egy halvány sugarát fedezte fel. S mint az éj vándora az előbukkanó pásztortüiz felé, oly örömmel indult a csalóka fény után. Azt hitte, hogy Lamberg, egy szavával megállásra kényszeríti a bánt; a fegyverszünet ideje alatt aztán újólág hozzáfoghat a viszály békés elintézéséhez. A kir. kéziratokat nyomban elküldte a ház elnökének, hogy terjeszsze azokat a nemzetgyűlés elé; maga pedig a táborba, onnan pedig Bécsbe sietett. Találkozni akart mielőbb Lamberggel, hogy a teendőket megbeszélje vele.

Lamberg kinevezésének hire szeptember 27-én délután terjedt el a fővárosban, s mindenütt a legnagyobb megbotránkozással fogadtatott. A népszenvedély, mint a vihar által fölkorbácsolt tenger, háborogni kezdett.

Pázmándy, harmincz képviselő kívánságára, azonnal ülést hirdetett. Este tíz óra volt, midőn a nemzetgyűlés tagjai összegyűltek. Az ülésterem csillárának szétáradó fénye még zordonabbá füstötte a haragtól kipirult arcokat.

Kossuth, ki körútjáról épp hazatérőben volt, már Abonyban értesült a kir. leiratok tartalmáról. A pályaházból egyenesen a nemzetgyűlésre ment. Még Kossuth megérkezése előtt indítványozta a ház helyeslése közt Madarász László, hogy a miniszteri ellenjegyzés nélkül kibocsájtott kir. iratok érvényteleneknek nyilváníttassanak. Madarász beszédje alatt lépett az ülésterembe Kossuth, azon porosán, útiköpenyben, karddal az oldalán. Rögtön a szószékre lépett:

Fegyveresen jelenek még, nem azért, mert meggyőződésem szerint e hazának megmentése végett, mindnyájunknak karjára és fegyverére szüksége van, hanem azért, mert bejelentésem szerint odavoltam a népfelkelés rendezésére. Három nap alatt néhány népesebb városokat: Czeglédet, Kőröst, Kecskemétet, Abonyt és Szolnokot személyesen megjártam; s mondhatom, hogy a magyar népet a hon megtartására és az alkotmányos szabadság biztosítására elannyira késznek találtam, hogy csak ez öt helyről is már részint kiindult, részint rendeltetése helyére ért, részint útban van körülbelül *tizenkétezer* ember. Hanem kötelességemnek véltem, mielőtt a reám bízott munkálkodásban tovább eljárának, tájékozni a körülmények iránt magamat. És azért ma visszajöttem pár órára, s mély megütközéssel értesültem a történetekről.

. . . Egyszerűen szólok, mert nincs idő dikciózni. S röviden csak azt mondom, hogy gr. Lamberg Ferencznek miniszteri ellenjegyzés nélkül 'Magyarország hadseregének és fegyveres csapatainak főparancsnokává történt kinevezése annyi, mint a magyar alkotmány eltörlése . . . És igen ügyes fogás arra, hogy a hadsereg, mely át van hatva a haza és a törvényesség iránti hűség érzetétől, a győzelem per-

özében állíttassék meg, s kezére játsassák egy parancsnoknak, kit miniszteri ellenjegyzés nélkül, az alkotmány felforgatására neveztek ki. Ez a taktika. És mit akarnak vele elérni? A felolvasott irományokban megvan: Magyarország és az osztrák tartományok egységét. Hát hol van megírva, hogy Magyarország valaha az ausztriai birodalomhoz tartozott? A cél tehát: Magyarországot kitörölni az élő nemzetek sorából ...

Kossuth beszédje további folyamán kijelenti, hogy csatlakozik Madarász indítványához; egyúttal pedig tiltakozó javaslatot olvas fel, amelyet, - mint mondá, — útközben vetett papírra.

Részlet a bécsi 1848. októberi forradalomból.

Windisgratz és Jellasics egyesült csapatai ostromolják Bécsset. — (Egykorú kép.)

„A nemzet képviselői, — így szól a többi közt e tiltakozás, — megütközéssel tapasztalták, hogy ő Felségének nevében Bécsből szept. 25-ikéről miniszteri ellenjegyzés nélkül kelt nyomtatott nyilatkozványok adattak ki, melyek szerint: minden Magyarországon levő hadiseregek és akármily nemű felfegyverkezett csapatok gróf Lamberg Ferencz tábornagy főparancsnoksága alá rendeltetnek.

„És mivel ezen állítólagos rendelet, Budapesten székelő magyar felelős miniszter által aláírva nincs: az tehát az 1848:3-ik sarkalatos törvényezikk szerint érvénytelen. Mivel ő Felsége a király szavával szentesített ugyanazon 1848:3-dik t.-cz. szerint a végrehajtó hatalmat nem

másképp, mint csak a törvények értelmében, független magyar minisztérium által gyakorolhatja. Mivel, ha miniszteri ellenjegyzés nélkül kiadott rendeletek által kormányoztatnék az ország, s nem a felelős minisztérium útján kinevezett főparancsnok kezébe adatnék az országban hadsereg: ez annyit tenne, mint Magyarország önálló felelős kormányzatát megsemmisíteni, az ország alkotmányát felforgatni és a nemzet szabadságát elnyomni.“

„Annálfogva a nemzet képviselői, azon kötelességnél fogva, melylyel az ország alkotmányának megőrzésére kötelesek, ezennel a fenntebb érintett s miniszteri ellenjegyzés nélkül kelt állítólagos kir. rendeleteket, ha azok nem koholt irományok is, törvénytelenek, érvényteleneknek és semmitérőknek nyilatkoztatják.“

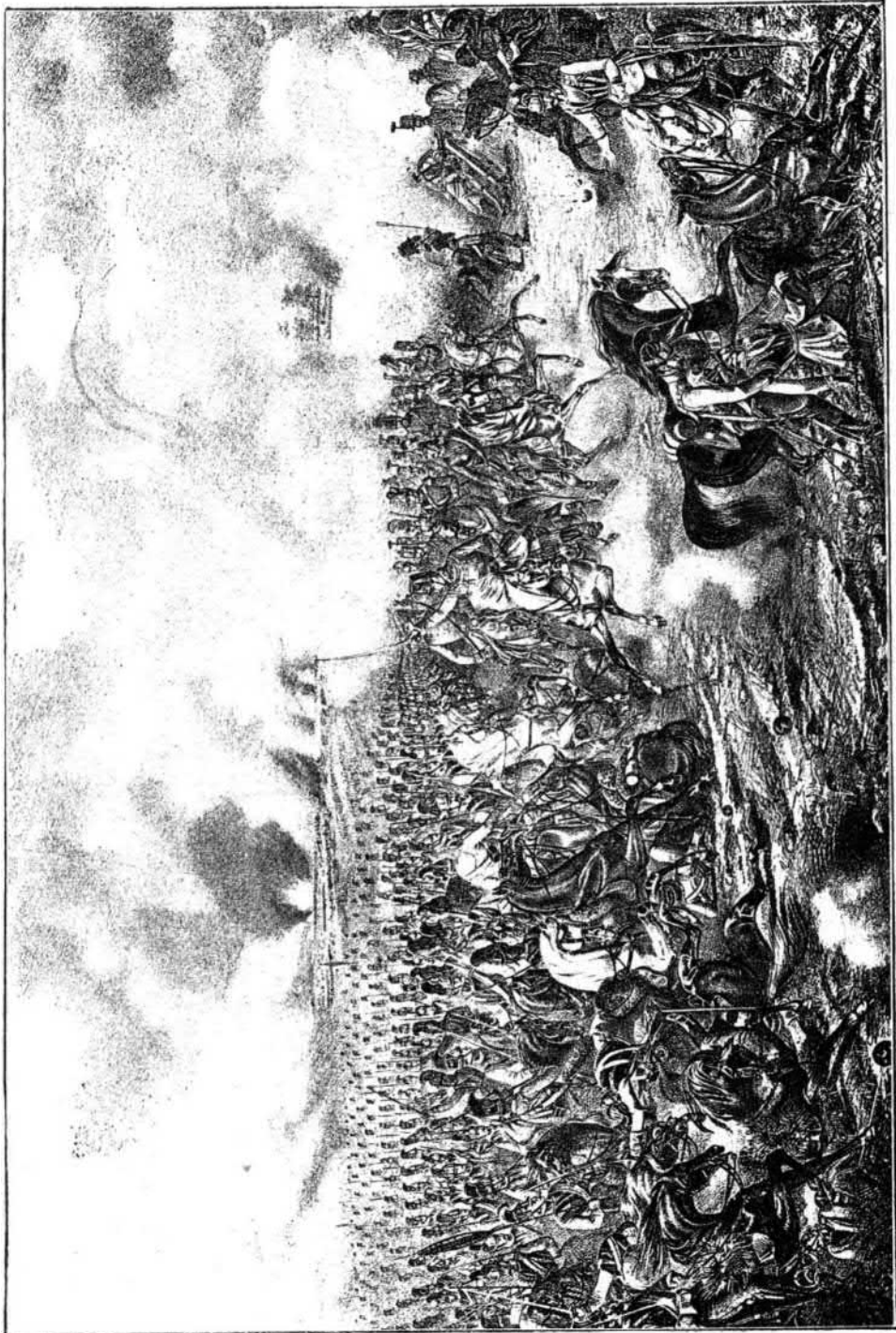
„Gróf Lamberg Ferenczet a Magyarországon létező hadseregek és akármily nemű fegyveres csapatok főparancsnokságáról ezennel a törvény és az alkotmány nevében eltiltják.“

„Az országban levő minden hadseregnek s akármily nemű fegyveres csapatoknak, tábornokoknak, hadi és várparancsnokoknak, tiszteknek és fegyveres vitézeknek a törvény nevében megparancsolják, hogy gróf Lamberg Ferenczet főparancsnoknak elfogadni, őt annak nézni és tekinteni, s neki mint ilyennek engedelmeskedni ne merészeljenek, hanem az ország törvényéhez és alkotmányához esküvel fogadott kötelességek szerint hívek maradjanak.“

„A nemzet képviselői, — a törvényre s azt szentesítő kir. esküre támaszkodva, kinyilatkoztatják, hogy gróf Lamberg Ferencz, ha az országban létező hadsereg, s akármilynemű fegyveres-csapatok főparancsnokságát elfoglalni merészené, s az országban hadsereg és fegyveres csapatok összesen és egyenként, ha őt főparancsnoknak elfogadni, s neki mint ilyennek engedelmeskedni merésznének, az alkotmány és a nemzeti szabadság fölforgatásának bűnébe esnek.“

„A nemzet képviselői kinyilatkoztatják, hogy mindazon akár polgári, akár katonai hatóság, avagy hivatalnok, ki a fenntérített érvénytelen, s alkotmányfelforgató állítólagos kir. rendelet sikerítéséhez, vagy annak terjesztéséhez segédkezet nyújtana, magát az ország törvényes alkotmánya fölforgatásának bűnében részesítené.“

„A nemzet képviselői kinyilatkoztatják, hogy valamint magukat az ország alkotmányának sértését hallgatólag el nem tűrni köteleseknek érzik, úgy az ország alkotmányának csonkítatlan megőrzését az egész nemzet törvényszerűségétől elvárják“ . . .

A schwechátí csata 1848. okt. 30-án. —

Kossuth ezen tiltakozása még éjjel sajtó alá került, s kinyomatván, a „legsebesebb úton“ azonnal megküldetett az összes hatóságoknak. A táborokba, a katonasággal leendő közlés végett, maguk az egyes képviselők, mint kormánybiztosok vitték el.

A főváros közönsége külön falragaszok útján értesült a nemzetgyűlés határozatáról. Az utcaszögleteken, a kiáltványok előtt, már kora reggel gyülekezni kezdett a nép, s hangos szóval olvasta: „*aki Lambergnek engedelmeskedni merészkedik, az a nemzeti szabadság és alkotmány fölforgatásának bűnébe esik*“ . . .

A közönség Lamberg küldetéséhez a legkalandosabb magyarázatokat fűzte. E találgatások hatása alatt aztán csakhamar mindenféle rémhírek keltek szárnyra. Egyik csoportban azt beszéltek, hogy Lamberg katonasággal akarja szétkergetni az országgyűlést, másutt meg azt újságolták, hogy a koronának titokzatos módon nyoma veszett. A vitázó, ingerült csoportok észrevétlen egy nagy egészszé olvadtak össze; s az egyre szaporodó tömeg, mint az áradat, kevés idő alatt előzönlötte az egész belvárost.

Eközben Lamberg (szept. 28-án) Ó-Buda felől zárt-kocsiban a várba érkezett. Csaknem észrevétlen jött, s ideiglenesen a Fortuna-vendéglőbe szállt meg. Hrabovszky főhadparancsnoknál akart legelőször is tisztelegni. Sietett hát az átöltözködéssel. Polgáriruhát vett magára, nyilván azért, hogy békés szándokának külsőleg is jelét adja. A fogadó egyik szemfüles szolgálja mihelyest megtudta, hogy milyen nevezetes vendégük érkezett, azonnal átfutott Pestre, s mindenkinek, aki csak útjába került, kedveskedett a friss újsággal. A hír, szájról-szájra adva, villámgyorsan terjedt szét az egész városban.

A tömeg, szilaj haraggal, a viharzó szenvedély zabolázatlan kitörései közt tódult a Dunapartra. Látszott a heves mozdulatokon, a tekintetek villogásán, az arezok elszánt kifejezésén, hogy a nép véres megtorlásra készül. Csaknem minden második ember valami fegyverfélét szorongatott kezében. Az egyik puskát, a másik kardot; aki hirtelenében egyebet nem keríthetett: füttykössel látta el magát. Közbe-közbe megvillant az egyenesre pántolt kasza, a köznép e félelmetes fegyvere. A lánczíd, amelyen ép az utolsó munkálatokat végezték, még nem adatott át a forgalomnak. A közlekedés Pest és Buda között, a régi szokás szerint, még mindig a hajóhídon történt. Ide tódult a tömeg, hogy megakadályozza a tábornagy átkelését.

Lamberg, ki ezekről mitsem tudott, egész gyanútlanul kopog-

tatott be Hrabovszkyhoz. A főhadparancsnok vendégét, — mint Gelich Írja, — mindjárt a kölcsönös üdvözlés után a legnyomatékosabban figyelmeztette az izgalomra, amely személye ellen irányul.

— Én nem félek, — válaszolta Lamberg. — Hiszen azért jöttem, hogy helyreállítsam az ország békéjét. Mindenekelőtt Batthyány gróffal szeretnék beszélni.

— Ha így áll a dolog,—jegyezte meg e nyilatkozatra Hrabovszky — úgy csak siessen, amíg a nép el nem zárja az utat.

Báró Mednyánszky László. — (A vértanú 1848-iki arcképe.)

Egy úttal meghagyja egyik hadsegédjének, hogy kísérje át a gróft Pestre. De a hadsegéd, aki, úgy látszik, sejdíté a fenyegető veszedelmet, valami kicsinyes ürügy alatt elmaradt. Lamberg tehát bérkocsiba ülve, egyedül jött át; még pedig ezúttal szerencsésen. — A tömeg a fakó fiakker egyszerű utasában nem ösmerte fel a bosszúval várt teljhatalmú császári biztost. Lamberg egyenesen Batthyány grófhoz hajtatott, azonban nem találta otthon, mert a miniszterelnök, mint tudjuk, azon reményben, hogy a tábornagygyal találkozhatik, még előző nap Bécsbe utazott. Lamberg tehát Majláth György országbíróat kereste fel, akinél hosszasabban elidőzött. Délután, úgy 2—3 óra között visszaindult a

várba. Már csaknem a budai hídfőnél volt, midőn egy Bakó nevezetű szakaszvezető, aki már régebről ismerte a grófot, harsányan elkiáltotta magát:

— Nini! Itt megy Lamberg!

A tömeg, mely a hajóhidat egészen ellepte, egy pillanat alatt a kocsi körül tömörült.

— Lépre került hát az áruló! Ki kell húzni a fiakkerből! — ordították mindenfelől.

Nem kellett ide biztatás. A tábornagy a másik pillanatban már a hajóhid szilánkos dobogóján hevert.

— Bocsássatok el, — könyörgött a szerencsétlen ember. — A képviselőházba akarok menni, hogy Kossuth Lajossal beszéljek.

Gúnyos hahota felelt esdő szavaira.

— Tudjuk, mit akar. Az országgyűlést szeretné fölosztatni!

Néhány nemzetőr mégis segélyére sietett. Erős küzdelemmel kiszabadították a tömeg kezei közül és az őrszobába vezették. A feldühödött nép azt hívéen, hogy Lamberg kisiklik kezei közül, most a nemzetőrök ellen fordul, s ostrom alá veszi az őrházat.

Stern nemzetőr-századosnak, — a derék ember könyvkötő volt a várban, — mentő ötlete támad.

Az őrház ajtajába áll és érczes'hangon kiáltja:

— Egy szót, uraim! Lamberg úgy sem szabadulhat már meg. Ettől ne féljünk. Ámde, nekünk nincs jogunk őt bántalmazni. Kisérjük a foglyot a nemzetőrség fedezete alatt Pestre, adjuk át az országgyűlésnek, amely aztán Ítéljen fölötte.

A vakmerő föllépés használ. A nép tomboló haragja egy-perczre lecsillapodik. Zúgolódva bár, de elfogadja Stern indítványát és felhagy az őrház ostromával. A menet megindul. Lamberg nemzetőrök fogják közre. A gróf valóban szánandó állapotba került. Kalapja hiányzik, arcza az ökölcsapásoktól kékes daganatokkal telve, ruhája csupa sár, merő foszlány. Már a hajóhid közepén voltak, midőn Kolossy György bölcsészethallgató és Bayersfeld bécsi aulista vezetése alatt egy újabb fölfegyverzett csoport jött velük szembe. A pesti oldalon ugyanis az a hír terjedt el, hogy Hrabovszky, értesülvén Lamberg elfogatásáról, a fővárost bombáztatni akarja. Kolossy ennek a megakadályozására törtetett a fegyveres tömeggel Budára.

Lamberg váratlan látása rettenetes dühre gyulasztja az amúgy is túlzgatott Kolossyt. Keresztültör a tömegen, odarohan Lamberghez, s

kardjával szörnyű vágást mér fejére. A tábornagy egy jajkiáltással összerogyik. A tömeg vad szenvedélye most már nem ismer korlátokat. Mintha csak ezen a vérbeborult boldogtalan emberen akarta volna összes sérelmeit megbosszulni, rettenetes dühvel rohan rá. Ruháját letépi, testét megrugdossa, üti-veri, szúrja.

A gróf elhaló hangon esd irgalom után. Egy serezedbeli katonához emeli megtört tekintetét.

— Az isten nevére kérlek, — nyöszörgi, — védelmezz meg

hisz katona vagy . . .

— Igen, én is a királyt szolgálom, de nem vagyok hazaáruló, mint az úr, — válaszol a vitéz és daczos arczezal fordul el tőle.

Abencourt Károly huszárszázados. — (A vértanú 1848-iki arczképe.)

Lamberg néhány percz múlva megszűnik élni. De a nép- tomboló haragja ezzel sincs még kiengesztelve. Néhány suhancz lábainál fogva megragadja a holttestemet, s a tömeg diadalordítása közt czipeli azt a Károlykaszárnya elé, hogy lámpavasra függessze. A fej odaverődik az utca kövezetéhez, s véres sáv marad nyomán.

A szörnyű népitélet hírére valóságos rémület szállja meg a közönséget. A kereskedők ijedten csukják be üzleteiket. Az egész nemzetőrség fegyverbe áll, a Károlykaszárnya udvarára ágyukat vonnak. A zavar, lárma, izgatottság leírhatatlan.

A képviselőház éppen ülésezik. Kolossy, néhány társával a merénylet színhelyéről egyenesen az ülésterembe ront. A huszonnégyéves fiatal ember csaknem önkívületi állapotban van. Szöghaja kuszáit, arcza sápadt, szürke, nagy szemei lázas fényben lobognak. Egész az elnöki emelvé-

nyig tör, s kardját, melynek hegyéről még csöpög a vér, magasra emelve, rekedt, tompa hangon kiáltja:

— A Lamberg vére!

Ezzel sarkon fordul, s kirohan a teremből. Á ház tagjai szinte megkövültén tekintenek a rajongó ifjú után. Úgy tetszik, mintha talán nem is élő ember, hanem a bosszuállás démona jelent volna meg előttük.

A nemzetőrség, roppant erőfeszítéssel, megmentette Lambergét a végső meggyalázástól. Holtteteme a kórházba szállíttatott, ahonnan másnap egész csöndben eltakarították. Később, 1849. febr. 1-én Windischgrätz felásatta a holttestet, s újra nagy gyászpompával temettette el.

A hivatalos „Közlöny“ szeptember 29-iki számában a lap élén ezekkel a szavakkal emlékezik meg a szörnyű esetről:

Pest szept. 28-án.

Borzasztó eseményről vagyunk kénytelenek a közönséget értesíteni.

Ma délelőtt már mindennemű hírek tárták legnagyobb feszültségben a kedélyeket, s nevelék az izgalmat, melyre a legújabb politikai események hangolák a budapesti népet.

Tegnap óta mindenki ajkán csak gr. Lamberg altábornagy neve lebegett, s ma déltájban villám gyanánt futá végig a fővárost a hír, hogy a törvény- és alkotmányellenesen kinevezett kir. biztos és főparancsnok Budapest falai közt létez. Ezzel a legrémitőbb hírek hozatának kapcsolatba, s egy perc alatt Budapest utcáin dobok peregtek, nagyszámú nemzetőrség fegyvert ragadott; számosán kaszával fegyverkezének fel.

A rendőrség és több képviselőtagok Budára siettek a dolog mibenlétét meg tudni, s a várkapukat nemzetőrök állották el. Eközben az úzóbe vett altábornagyot balcsillagzata a hidrá vezeté, hol bérkocsija megállítatván, kikérdeztetett s miután magát gr. Lamberg altábornagynak vallá, a felbőszült' sokaság által kaszákkal és egyéb fegyverekkel megtámadtatott, s kocsijából kiszökvén, az utána és elébe rohanó tömeg által irtózatosan legyilkoltatott s a Károly-kaszárnyáig végighurcoltatott. Ennyit a részletekről.

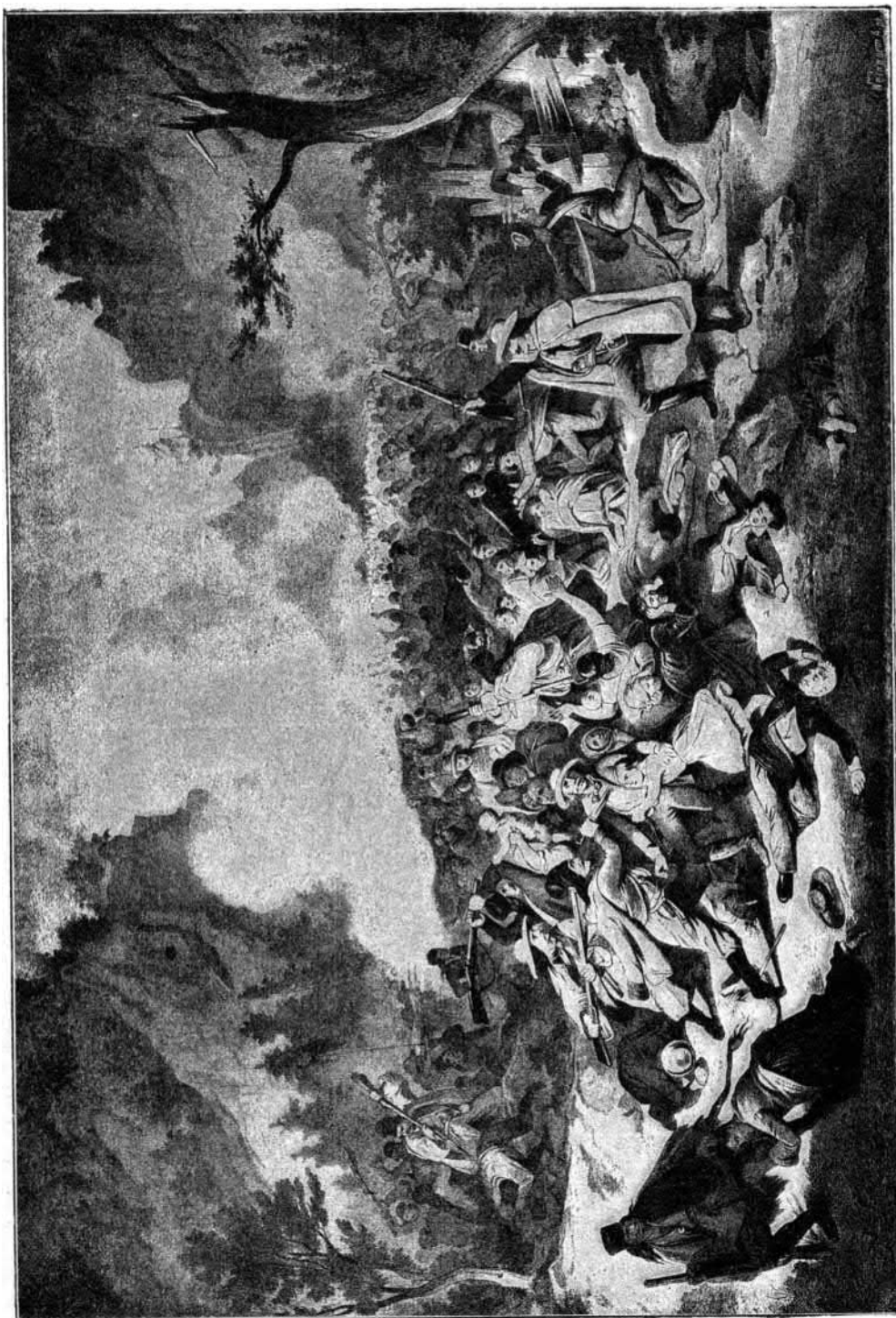
A tett iszonyú és a nemzet, — mely igazsága érzetében magának magasb álláspontot választott — e politikai gyilkosságot nem fogja magáénak ismerni.

De mit mondjunk azokról, kik a kedélyeket annyira fel tudták ingerelni, annyira végletekre hajtani a nemzetet, miszerint a szelídségéről annyira ismeretes pesti nép keblében sokan akadtak, kik e politikai gyilkosságnak magukat részeseivé tevék!

Gróf Lamberg nem a becsület mezején esett el, hanem elesett úgy, mint a legelvetemültebb armány által felzaklatott népbosszú áldozatja.

Irtózunk, ha a véres jelenetnek főleg erkölcsi és politikai következményeire gondolunk.

Őszintén fájlaljuk azon férfiú gyászos végét, ki szolgálati készségében urának és honának talán becses szolgálatot vélt tenni, midőn oly missziót vállalt el, melyet a hazafi sem törvényesnek, sem természetesnek nem ismerhet.

A zalatnai vérfürdő 1848. okt. 23-án. — (Egykorú rajz. Eredetije az orsz. ereklyemúzeumban.)

Egyébiránt úgy hiszszük, a constituált hatalmak kötelességüknek ismerendő e véres catastropha iránti törvényes lépések által az igazságnak és emberiségénél megadni azon elégtételt, melyet a törvények igényelnek.

Ez a hivatalos jelentés talán leghívebben fejezi ki a nemzet akkori értelmiségének fölfogását a kegyetlenséggel szemben. Elítélte azt csaknem minden nemesebb érzésű ember. De midőn iszonyodva fordult el a bünténytől, viszont belátta, hogy Lamberg erőszakos halálának értelmi szerzői voltaképen mégis azok valának, kik törvénysértéseikkel a nép türelmét a végsőig feszítették.

Lehet, sőt valószínű, hogy maga Lamberg Ferencz gróf, aki mint indigéna ismeretségben volt a magyar főúri-körökkel, a békéltetés szándokával jött Budapestre; de másrészt kétségbevonhatatlan tény, hogy az udvari-párt alkotmányellenes czélok keresztülvitelére akarta őt fölhasználni. Csattanósan igazolja ezt a zsebében talált levél, amelyet a király Batthyány grófhhoz intézett, s amely levél ekként szól:

Kedves gróf Batthyány!

Idekapsolva küldök önnek egy, Majláth György országbíróhoz intézett rendeletet, mely által ő a királyi helytartói tiszt ideiglenes viselésével megbízatik, továbbá egy leiratot az országgyűléshez, mely által ez december 1-ső napjáig elhalasztatik. Meghagyom Önnek, hogy mindakét rendeletet ellenjegyezze s azoknak végrehajtására a szükséges lépéseket megtegye, s engem azoknak eredményéről minden esetre haladéék nélkül tudósítson.

Az ország jelen állapota bizonyosan önt is meggyőzendí annak szükségéről, miszerint az országgyűlést el kell halasztani. És midőn önnek azon biztosítást adom, hogy Magyarországnak épségét és törvényes szabadságát fenntartani erősen el vagyok tökéelve, számolok önre, hogy minden arra vezető rendszabályaimat gyámolítandja.

Kelt Schönbrunnban, 1848. szept. 26.

Ferdinand s. k.

A levélhez két irat volt mellékelve. Az egyikben a király Majláth György országbíróat a leköszönő István főherczeg helyére kir. helytartónak nevezi ki; a másikkal pedig az országgyűlést december 1-éig elnapolja. Mindkét intézkedés alkotmányellenes. Eféle kir. helytartót törvényeink nem ismernek, az országgyűlés pedig az állami költségvetés letárgyalása előtt fel nem oszlatható. S a király mégis e két irat ellenjegyzésére hívja fel a miniszterelnököt. Kérdés, mi történik, ha Batthyány gróf, — ami alkotmányos érzületénél fogva csaknem bizonyos, — az ellenjegyzést megtagadja? Több mint valószínű, hogy Lamberg szabad kezét nyer, s szükség esetén erőhatalommal lép fel a nemzetgyűlés ellen.

Kiáltvány a horvát hadsereg lefegyverzéséről

Melléklet: Gracza György „Az 1848—49. Magyar Szabadságharc: Tör”

ÖRÖMHÍR! Freuden Neu,

Roth
és
Philippovics
Tábornokok Dandára
nincs többé!

Eppen e perczben hozza Peroczel Gyula, Tolna Megye Főbirája, mint szemtanú s a kivított dicső Diadalnak munkás részese, azon hivatalos tudósítást:

Mi szerént, tegnap October 7-én Osorán, Tolna szélén a Sió mellett, Tolna Megye öszves felkelt Népe, a már csak ~~csak~~ menekvésért kereső Ellenségnek útjat állván, az ~~ellenség~~ által váltott csak néhány puskalövés után, mellyek közülünk egy embert sem ejtettek el, az öszves sereget fegyvereik felevésére kényszeríték!

Az eredmény ez:

Négy Zászló, Tizenkét Ágyú, Huszonnégy Munitiós szekér, Hat ezer ötszáz Hadi fogoly, köztük Roth s Philippovics Tábornokok, öszves tisztikarokkal, kik közt két Tüzér tiszt nálunk szolgálatot vállalt.

Hazaflak! Isten az igazságos ügyet el nem hagyja, hitszegés s árolás más gyümölcsöket nem teremhetnek mint alávaló eszközeiknek a bosszuló Nemesis általi lesujtását!

A dölfős Pártütő Jellacsics ki a magyar korona gyöngyei után szemtelenkedett kezeit kinyújtani, kengyelfutóvá lealázva, gyűlevész népei mint öszves alegeyek hüllanak ell! Kevés nap még csak, s hitor Ellenség nem fogja Hazánk szent földét tiporni!

Remény, Csüggedetlenség kebleinken, az ezredéves magyar vitézség még nem tagadta meg magát, miénk a Győzelem! — mert vélünk van Isten és igazság! — Éljen a Szabadság, Egyenlőség, Testvériség! —

Pécs october 8-án 1848.

Pécsen, nyom. a Ivc. nyomdában.

Das Truppen Chor der Gen.

Roth
und
Philippovics
ist nicht mehr!

Diesen Augenblick bringt Ober-Stuhlrichter Julius Peroczel von Tolna, als Augenzeuge, und thätig Mitwirkender des großen Sieges, die officielle Nachricht:

Das am 7. October gestern zu Osora, in Tolnauer Comitath am Fluße Sió, der gesammelte Landsturm desselben Comitaths, den Ausweg des schon in wilder Flucht begriffenen Feindes hemmend, nach wenigen gegenseitig gewechselten Plänkler Schüssen, wobei wir keinen einzigen Mann verloren, das ganze feindliche Chor, zur Strafung der Waffen zwangen! —

Die Resultate dieses großen Sieges sind: Vier Fahnen, zwölf Kanonen, vier und zwanzig Munitions-Wägen, sechs Tausend und fünf hundert Gefangene, darunter die Generale Roth und Philippovics, sammt ihrem ganzen Officiers-Chor, von welchen zwei Artillerie Officiere um unsere Dienste nachsuchten. —

Patrioten! Gott verläßt die gerechte Sache nicht! Meineid und Treulosigkeit können keine andere Früchte tragen, als schonungslose Schläge der rächenden Nemesis!

Der hoffärtige Landes Verräther Jellacsics welcher sich erdreustete, mit frechen Händen nach der schönen Perle der ungarischen Krone zu greifen, muß beschämt das Metier eines Schnellläufers ergreifen! wenige Tage nur, und kein Meuterischer Feind wird die heilige Scholle unsers Vaterlandes mit Füßen treten!

Darum flamme Hoffnung Unerschütterlichkeit in unsern Busen, die Tausend jährige ungarische Tapferkeit kann sich nie verlügen, Unser ist der Sieg! denn mit uns ist Gott! die Gerechtigkeit! Es lebe die Freiheit, Gleichheit, Brüderlichkeit! — —

Fünfkirchen den 8. October 1848.

Küldetése tehát mindenképen további bonyodalmak csiráját hordozta magában.

A képviselőház másnap: szeptember 29-én, midőn az izgalom kissé lecsillapult, foglalkozott érdemlegesen a véres ügygyel. Többen szólaltak fel, s valamennyien elítélőleg. Csupán Irinyi volt más nézetén.

„A tegnapi eseményt, — úgymond, — én sem helyeselhetem, hanem a dologban csak *formahibát* látok. Lamberg megérdemelte a halált, de ilyesmit nem az utcán kellett volna elkövetni, hanem forma szerint elítélni.“

A szamosújvári ütközet 1848. november 13-án. — (Eredetije a bécsi csász. udvari könyvtárban.)

A ház, Kossuth indítványához képest azt határozta, hogy a bűntény ügyében a legszigorúbb vizsgálat indíttassák; egyúttal pedig egy külön nyilatkozattal fölhívta Batthyány grófot, ki éppen Bécsben időzött, hogy a király előtt fejezze ki az országgyűlés mély sajnálkozását a merénylet fölött. Ez a nyilatkozat, illetőleg fölszólítás így hangzott:

A nemzet képviselői mély megilletődéssel értették, hogy gróf Lamberg Ferencz tábornok a fellázadt nép dühének esett áldozatul.

A képviselőház felszólítja a miniszterelnököt, adja tudtára ő felségének a nemzet képviselői ezen mély megilletődését s őszinte sajnálkozását és figyelmez-

tesse ő felségét, mily borzasztó következményekre vezet az, ha a királyi szóval szentesített törvények uralma felett kétségbeesés támad, s ennek következtében a polgári társaság kötelékei bomlásnak indulhatnak, hogy a törvényes rendnek s közbátorságnak fenntartása minden konstituált hatóságok szíves közremunkálásának sem sikerülhet. S azért kérje meg miniszterelnök úr a képviselőház nevében is ő felségét, hogy hazánk sarkalatos törvényeinek királyi nevét felhasználhatni ne engedje; s ekként vallásos törvényszerűséggel környezett királyi tekintélyével segítse a konstituált törvényes hatóságokat azon rendnek, közbátorságnak s törvényszerű állapotnak helyreállításában s fenntartásában, mely a tegnapi szomorú esemény által oly borzasztóan megháborított.

A képviselőház teljes bizalommal van, hogy a miniszterelnök alkotmányos hivatalát mindaddig folytatandván, míg más törvényszerű minisztérium nem alakul: meg van győződve, hogy ezáltal a fővárosbani közrend és bátorság, mely az ország sorsára nézve legnagyobb fontossággal bír, szintűgy fenn fog tartatni, mint a legsúlyosabb körülmények között is egészen a tegnapi napig fenntartatott.

A képviselőház biztosítja a miniszterelnököt, hogy e részbeni közremunkálására bizton számíthat.

S a képviselőház megvárja a két testvérfőváros hatóságaitól, nemzetőreitől, s minden jó polgáraitól, hogy a miniszterelnököt ezen törekvésében gyámolítandják, Pest város hatóságának pedig kötelességévé teszi, hogy gróf Lamberg Ferencz meggyilkolása iránt a kellő vizsgálatot megtevéen, a törvény értelmében járjon el.

A képviselőház, mint mindig, úgy most is azon meggyőződését fejezi ki, hogy a hazának megmentését semmi sem kompromittálja nagyobbban, mint a törvényes rend kötelékeinek felbomlása, amely, mint a tegnapi szomorú eseményből is látható, a testvér két főváros lakossága igen hamar féktelen dühre fajul, s véres jelenetekben tör ki, s ezáltal a személyes bátorlét felett aggodalomba ejtett honpolgárokban a hon megmentése iránti hitet megcsökkentvén, a közremunkálási lelkesedést is könnyen lehangolhatja.

Aki a hazát szereti, az ne háborítsa a közbátorságot, s ne nehezítse ezáltal a főváros felé közelgő ellenség visszaverését.

A képviselőháznak ez a határozata, a Lambergnél talált iratokkal együtt, még aznap elküldetett Batthyány grófnak; Hajnik Pál, „az országos rendőri hivatal igazgatója“ pedig nagy erélylyel indította meg a merénylet ügyében a nyomozást. Ámde, csekély eredményre tudott jutni; az egyre növekedő harczy izgalom közepette az egész vizsgálat végkép elposványosodott. Maga a főtettes: Kolossy szülőföldjére, Erdélybe illant, ahol honvédnek csapott fel. A rajongó ifjú, mintha csak a harczmezőn akarta volna levezekelni meggondolatlan szilaj tettét: Bem hadseregének egyik legvakmerőbb harczosa lett, s a szabadságharcz végén már mint százados küzdött a nemzet ügyéért. Ámde, még sem kerülhette el az önkény bosszúálló kezét. Világos után,

Schlick bevonulása Kassára a ludaméri útközet után 1848. decz. 11-én. — (Egykoru festmény után.)

bujdoklása közben elfogták, s 1850. január 23-án Pesten, az Újépületben kivégezték.

Batthyány gróf épp útban volt hazafelé, midőn Lamberg szörnyű haláláról értesült. A legnagyobb megdöbbenéssel fogadta a sötét hirt. Azonnal változtatott útitervén. Pest helyett Székesfej érvárra: a horvát táborba ment, hogy még egyszer lelkére beszéljen a bánnak. Találkozott is vele. A Lambergnél talált kir. kéziratokkal próbálta őt meggyőzni, hogy a király még most sem tett le a viszálynak békés utón való kiengyelítéséről. Arra kéri tehát, hogy az uralkodó újabb rendeletéig szüntesse be az ellenségeskedéseket. Jellasich azonban durva göggel ütött kardjára:

— Majd beszélünk Pesten!

Batthyány innen megint Bécsbe tért vissza. Azt hitte, hogy talán sikerül kiengesztelnie az udvart. De ez a nemes törekvése is hiábavalónak bizonyult. A mindenható kamarilla többé hallani sem akart engedékenységről. Bosszúért lihegve, készült a döntő csapásra.

Most már Batthyány sem remélt többé. Hitének horgonya összetört az események tomboló viharában. Csüggedés szállta meg, s október 1-jén leköszönt miniszterelnöki állásáról, sőt képviselői mandátumát is letette.

A magyar képviselőháznak.

Épen most vettem híret a képviselők utolsó határozatát nyomban követő gonoszságnak: Lamberg gr. meggyilkoltatásának. E tény minden, a haza javára tett fáradozásaim sikerét különben is megghusitá, úgy hogy csaknem fölöslegesnek látszik, midőn ezennel tudtul adom, hogy rögtön lettem hivatalomat, melynek törvényes hatáskörét a képviselőház úgyis megnyirbálta. Azonban nyíltan ki kell jelentenem, hogy ámbár e pillanatban visszalépek, benső .hitem szerint jogom van elvárni, hogy ezen lépésemet senki se tulajdonítsa sem a haza szent ügye iránti közönyösségnek, sem semmiféle önző aggályoskodásnak, hanem joggal megvárt bizalom hiányának, mely hiány a házat oly útra vezette, hová a törvényesség iránti tiszteletből, melyhez hivatalos állásomat és cselekedeteimet mindég fűzöm, nem követhetem és nem is fogom követni.

Bécs, 1848. október 1.

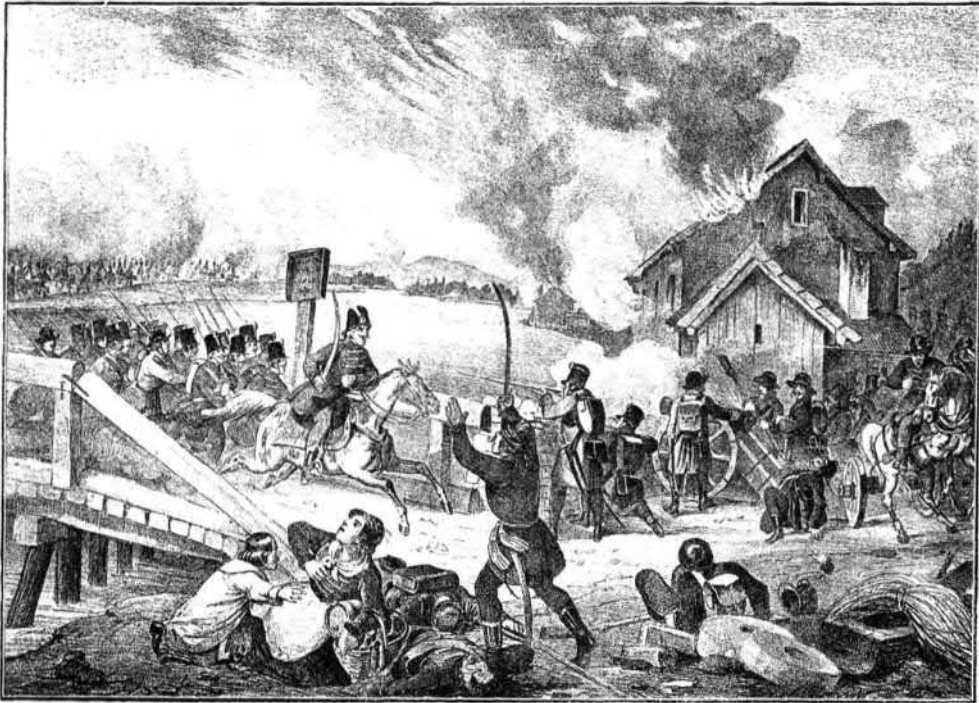
Gróf Batthyány Lajos.

A csalódás keserű hangja szólal meg leveléből. Batthyány az ő fennkölt gondolkozásával azt hitte, hogy abban az esetben, ha Lamberg nem esik a népharag áldozatául: még minden jóra fordulhatott volna. Dőre ábránd! — A kamarilla, mint a végzet, föltartóztatás nélkül, ridegen és kegyetlenül haladt a maga kitűzött útján. Lamberg halála talán

siettette a további eseményeket, de nem okozta. Az élethalálharcnak a nemzet és az uralkodócsalád közt így, úgyszólván be kellett következnie.

Csakhamar átlátta ezt maga Batthyány is. Legalább ennek tulajdonítható, hogy néhány heti visszavonulás után újra mandátumot vállalt, s decz. elején ismét megjelent a képviselőházban. Sokkal nagyobb szeretettel csüggött hazáján, hogyszem tétlenül nézhette volna a küzdelmet.

Batthyány gróf lemondásával a zavar tetőpontra hágott. Most már csakugyan egészen kormány nélkül állott az ország. Vay Miklós báró még csak kísérletet sem tett a minisztérium megalakítására. Megbukott, mielőtt

Csata Aradnál 1848. decz. 14-én.

kormányelnök lehetett volna. De még Majláth György, az országbíró sem merte elvállalni a felajánlott helytartói állást.

Ily nehéz és válságos viszonyok közt a képviselőház a kormányhatalmat, — addig is, míg az ország ügyei rendes mederbe kerülnek, — egészen a honvédelmi bizottságra ruházta. A főrendek szintén hozzájárultak a képviselőház ezen intézkedéséhez, s kebelökből Percnyi Zsigmond bárót, id. Eszterházy Mihály grófot, Somsich Pongráczot, Jósika Miklós bárót és idősebb Pázmándy Dénest küldték ki. A honvédelmi bizottság, amelynek Szemere Bertalan és Mészáros Lázár szintén tagjai

lettek, ekként kormányhatalommal ruházta fel, forma szerint is megalakult. Elnöke Kossuth Lajos lett.

Megvallom — így szólt Kossuth a választás után — óhajtottam volna, miszerint azon bizottmány elnökségére nézve a tisztelt képviselőház mást, nálam érdemesebbet méltóztatott volna kijelölni. Azonban a nemzet parancsával találkozáni; minden honpolgár részéről nincs egyéb tenni való, mint engedelmeskedni. Én engedelmeskedem; azon egyre kérve mind a tisztelt házat összesen, mint minden polgárát a hazának, hogy akármely perczen ügyetlennek találjanak, csapjanak el; ha pedig makacsságból, vagy akármiből veszélyesnek találjanak a hazára: *üssék le* fejemet.

A kormányzás roppant súlya most már egészen Kossuth vállaira nehezedett.

A Lamberg elleni merénylet országos feltűnést keltett ugyan, de azért a közönség lázas tekintete egy pillanatra sem fordult el a harcterről. A nemzet életbevágó nagy érdekei mellett egészen eltörpült a pesti hajóhíd véres eseménye. Az ágyúk mennydörgése elnyelt minden egyéb zajt; elnyelte a szerencsétlen Lamberg halálhörgését is.

Az országgyűlés már előzőleg minden lehetőt elkövetett, hogy Jellasics állíttassák meg diadalútjában. Az összes nélkülözhető haderő a balatonvidéki magyar táborba indíttatott. Az egész tiszáninneri és a dunántúli mozgó-nemzetőrség hadilábra állt. Az előbbi, amelynek *Görgei* Arthur volt a parancsnoka, a Csepelszigeten helyezkedett el, hogy Budapestet az esetleges meglepetések ellen oltalmazza; a dunántúli nemzetőrség pedig, — körülbelül 4500 ember, — *Ivánka* Imre vezetése alatt, egyenesen a harctérre ment. Táborba szállt a Perczel-féle Zrinyi-csapat is. Ilykép seregünk, mely Keszthelynél alig számlált öt-hatezer embert, csakhamar tizenhatezer főre szaporodott. Volt immár elég jól szervezett tűzérsege is. A sereg vezérletét, mint tudjuk, Teleki árulása után Móga altábornagy vette át. Móga János (szül. 1785. f. 1861.) bátor, szolgálatismerő, pontos katona volt, de alig egyéb. Nemzetünk ügye iránt soha sem tudott felmelegedni.

Intézkedés történt, hogy a komáromi vár, az országnak ez a leg-hatalmasabb erőssége ne kerüljön valamikép az ellenség birtokába. — A kormány, Kosztolányi Mór őrnagy parancsnoksága alatt, már szeptemberben nemzetőrséget szállásoltatott a várba. Ámde, ott volt Mertz tábornok is, aki, felsőbb utasítás folytán, minden áron az osztrák hadügyminisztérium kezére akarta játszani Komáromot. Kísérletet is tett ez irányban. Éjjel, lopvást egy gyalog-zászlóaljkat akart becsempészni; de terve, Kosztolányi ébersége miatt, dugába dőlt. Ugyanekkor a város

is felgyújtatott; a közhit szerint azért, hogy a tervezett árulásról a lakosság figyelme eltereltesék. Mertz szégyenkezve hagyta el a várat, melynek parancsnokául aztán *Majthényi* István honvédezredes neveztetett ki.

Ezeknek az erélyes intézkedéseknek a láttára maga a köznép is lassanként visszanyerte bátorságát. Csakhamar rájött, hogy Jellasics hadseregének zöme nem olyan félelmetes, a minőnek első pillanatban látszik. Rabol, pusztít, sőt gyilkol is; de gyáván meghátrál, ha komoly ellentállásra lel. Még a bakonyi futóbetyárok vakmerősége sincs meg benne. A nép tehát nemzetőr csapatokká tömörülve, rendszeres hadat kezdett viselni a

A mosonyi ütközet 1848. decz. 18. — (Egykorú kép.)

szerte barangoló rablócsordák ellen. Itt is, ott is rájuk ütött, lefegyverzé őket, sőt ha éppen kellett, bizony életüket sem kímélte. Így, *Nagy-Kanizsán* szept. 18-án, a kaszára kapott nép száz harácsoló szerezsánt vert agyon. *Oroszlón* pedig — szept. 28-án — a baranyamegyei nemzetőrség, *Perczel* Antal őrnagy vezetése alatt, Róth tábornok egész lőszer-szállítmányát elfogta. Közel kétszázezer töltés esett a nemzetőrség zsákmányául.

Az egész Dunántúl csaknem a Drávaig mozgó táborhoz hasonlított. De még a Muraköz horvátajku népe is ügyünkért buzgott. Jellasics egyik önkényes rendeletével Muraközt Horvátországhoz csa-

tolta ugyan, de a lakosság ügyet sem vetett rá. Csáktornyái gyűlésükön, — az összehívó Suminics tábornok minden rábeszélése daczára — egy-értelemmel kimondották, hogy ők „a királynak és a magyar miniszteriumnak engedelmeskednek, s Horvátországhoz tartozni nem akarnak.“

Egy igénytelen ferenczrendi szerzetes: *Gasparich* Márk érdeme, hogy a muraközi nép a megpróbáltatás e szörnyű napjaiban hű maradt a hazához. A lelkes fiatal pap (született 1810. Dráva-Egyházán) bejárta az egész Muraközt, s mellére tűzött keresztel, kivont karddal hívta fel a horvátokat a magyar szabadság védelmére. „*Ki a hazát szereti: Istent szereti; ki hazáját elárulja: azt megveti az Isten!*“ — így prédikált. És a becsületes nép szíve megtelt hazaszeretettel, s rajongva követte a fiatal szerzetest a csatamezőre. *Gasparich* csakhamar őrnagy lett, s Perczel oldalánál végigküzdötte az egész szabadságharczot. Szomorú sorsa ismeretes. Vértanúja Ion a szent ügynek, melyet oly lángoló lelkesedéssel szolgált. 1853. szeptember 3-án Pozsonyban kivégezték. „*Éljen ... és örökké élni fog a haza!*“ — ezek valának utolsó szavai.

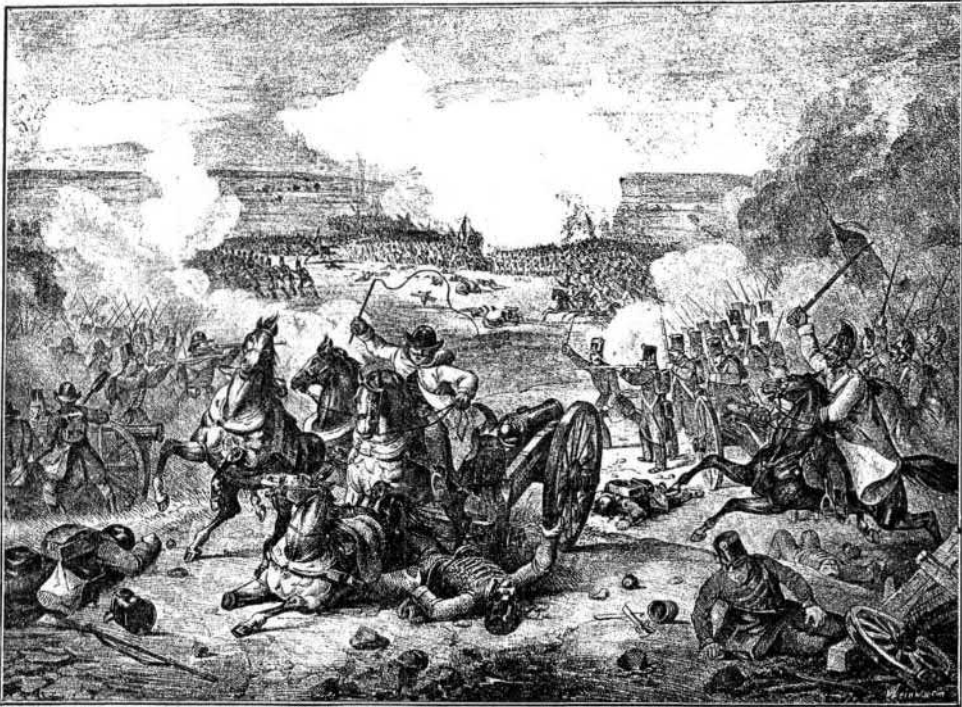
Midőn *Jellacsics* szept. 26-án seregével Székesfej érvárt megszállotta, a magyar hadak Sukoró vidékén táboroztak. A bán Budapest felé igyekezett, s minden áron hatalmába akarta keríteni fővárosunkat. Persze, ez nem ment olyan könnyen, mint eleintén hitte. A szembenálló magyar sereg erős gátat emelt dicsszomja elé. Bár a vitézség nem tartozott *Jellacsics* erényei közé: bízva túlerejében, mégis elhatározta, hogy most az egyszer fegyverrel tör magának utat. Előzőleg azonban tájékozódni akart haderőnk állásáról. *Fligelli* nevezetű őrnagyát bizta meg a föladattal. A kémkedés azonban ezúttal rosszul sikerült. *Fligelli* Martonvásáron elfogatott. Ebből aztán a mieink is megtudták, hogy a bán támadásra készül.

Móga, a magyar sereg vezére, látván, hogy a támadást immár alig kerülheti el, kedvezőbb hely után nézett. Hadait már el is indította Martonvásár felé, midőn *Ludwigh János* és *Repeczky János* orsz. képviselők a főhadiszállásra érkeztek. A nemzetgyűlés megbízásából jöttek, hogy a hátráló vezért ütközet elfogadására bírják. A kormánybiztosok azonnal haditanácsot hívtak Össze, a mely egyéb hely hiányában a sukorói templomban tartatott meg. Az értekezleten résztvett Perczel Mór, sőt maga *Batthyány gróf* is, aki a táboron keresztül éppen Bécsbe igyekezett. *Lamberg* meggyilkolásának híre ekkor még nem jutott ide. Móga tehát minden körülmények közt be akarta várni az új országos főhadparancsnok intézkedéseit. E fölött aztán heves vita támadt, mely csaknem Móga lemondásával végződött.

A visszavonásnak, egész akaratlanul maga a bán vetett véget, másnap: szeptember 29-én megtámadván seregeinket.

A horvát haderő 26,000 emberből állott, 58 ágyúval. A magyar csapatok létszáma pedig, mint tudjuk, alig ütötte meg a tizenhatezeret. Három ágyú-ütegük volt még ezenkívül.

Jellasics délelőtt tíz órakor Pákozdtól kezdte meg a támadást, nagy erővel, de csekély bátorsággal. Ami csapatjaink derekasan állták a tüzet, de itt sem lángolt valami magasan a harcizkedv. A legsajátságosabb ütközetek egyike volt ez. Azt lehet mondani, hogy ugyanazon had-

A nagyszombati csata 1848. decz. 16-án. — (Egykorú rajz.)

sereg csapatjai viaskodtak egymással. Az 5-ik tüzérezred egy osztálya például nálunk volt, a másik osztály pedig Jellasics táborában szolgált. Éppen így volt a gyalogezredekkel, sőt a lovasággal is. Emberek, kik néhány hét előtt még egy parancsszó alatt állottak, most egymást ölték. Móga a *király* nevében védekezett, Jellasics pedig a *császár* nevében támadott.

De azért megindult a harc. Dörögtek az ágyuk, süvített a puska-golyó. Az őszi nap derűjét eltakarta a szétterülő füstgomoly. A maroknyi magyar sereg egyik rohamot a másik után verte vissza. Délután két óra-

kor már csönd borult a sukorói völgyre. Jellasics, többszöri sikertelen kísérlet után, fölhangzott a támadással, s Fejérvár felé hátrált.

Móga, a kormányhoz intézett jelentésében, ekként számol be a pákozdi, helyesebben a sukorói ütközet lefolyásáról:

A mint már jelentettem, parancsnokságom alatt levő táborommal Velence mellett Sukoró helységeinél vettem állomást, hol is az ellenséget vártam, egyszersmind Falka helységét egy lovas-osztályal és Seregélyes tájékát a tartalék dandárság által tartottam figyelemben. Az ellenség ma, szeptember 29-én reggel féltíz órakor jobb szárnyamat öt zászlóaljjal és egy ágyú-üteggel élénken megtámadta; én ellenébe a tolnai nemzetőrséget, Vasa- és Erneszt-ezredbeli zászlóaljat, egy részét Ivánka őrnagy önkényteseinek és a Miklós-huszárokból egy huszárt állítottam. Az ütközet három óra folyásán túl tartott és az ellenség mindenütt visszaveretett. A csata alatt déli 12 órakor a csapatnak bal szárnya az ellenség közepét több ágyúkkal és egy röppentyű-üteggel élénken lövődözte.

Az ellenség lovassága s a gyalogságnak számos rohamcsapatja készült állásunk megtámadására. Egy nagyon jól célzott tüzelése három ágyutelepünknek felelt az ellenség ágyúzásának. A tűz két óráig tartott, mi alatt a jobb szárny az ellenséget az ütközetben harciasan visszaverte; ágyúink pedig az ellenség derekának ágyú-tüzelését hallgatásra kényteték. Ezután az ellenség több sorai készültek az előre küldött csalánozók által a támadást seregünk derekára, azonban ellene küldettek gróf Lázár 1-ső honvédszászlóalj őrnagyának térkutatói (tirailleurs), kik tüzelésök által az ellenséget győztesen visszanyomták, minek következtében a felállított sorok a tüzérségnek igen célirányos tüzelése folytán visszavonultak.

Ezen ütközetben alkalmuk volt magukat kitüntetni: Perczel őrnagy vezérlete alatt álló tolnai nemzetőrségnek, egyszersmind a Vasa-ezrednek és Ivánka őrnagy serege egy részének. A derékban az 1-ső honvéd-zászlóalj és a borsodi önkénytesek, úgyszintén tüzeink dicséretes elismerést érdemelnek.

Seregünk azon része is, mely az ütközetben nem vett részt, a legjobb akaratot és a legnagyobb bátorságot tanusítá, s az ellenség ágyútüzelései dacára, mely a második sort is érte, tántorithatlanul és félelem nélkül állott.

El nem hallgathatom erélyes és tevékeny működését a sorparancsnoknak, névszerint Holsche vezérőrnagynak és Milboch a Vasa-ezred ezredesének; továbbá Kissnek a hannoverai-huszárok ezredesének, ki a legnagyobb ágyútüz alkalmával szüntelen oldalam mellett volt és a jobb szárny bátorságát nagyban élénkíté.

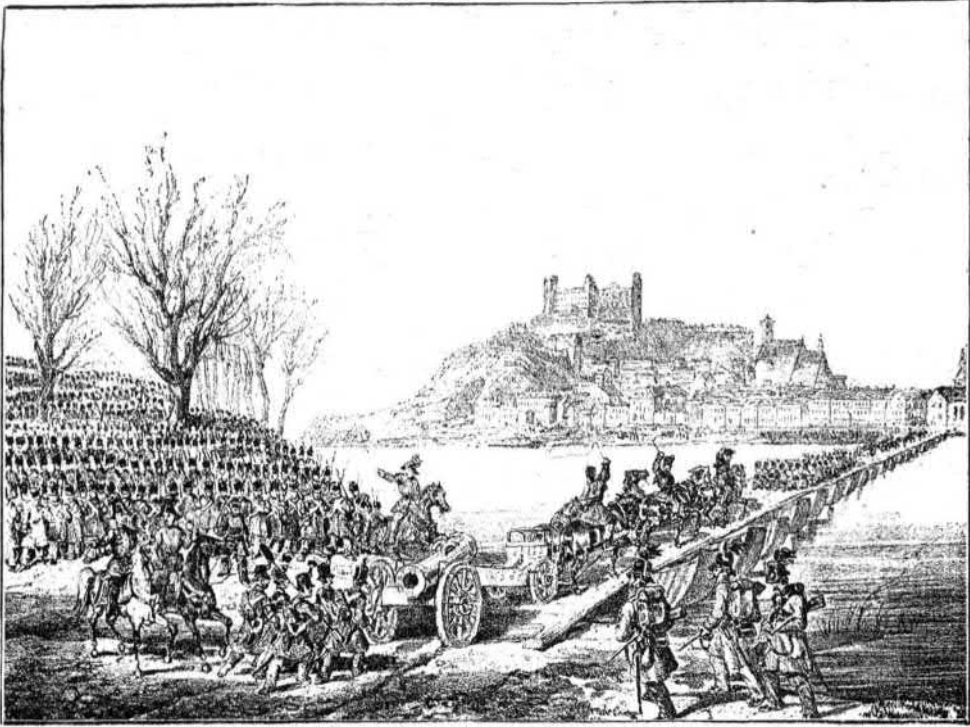
Táborkarom vezére: Kolmann 52-ik ezredbeli százados előrelátó és felette czélszerű intézkedései, továbbá karsegédem Anakker őrnagy fáradaimaik által magokat szintén kitüntették.

A pesti nemzetőrség részéről mint sebes lovasok mellém rendelt urak közül: báró Luzsinszky Ottó, gr. Andrássy Gyula, gr. Almássy és többen parancsaimnak köröztetése által az ütközet alatt a dicséretre magokat érdemesekké tették; úgy gr. Szapáry Antal is magát szorgalma által czélszerűen használtatta.

Az ellenség veszteségét bizonyosan meg nem határozhatom, de mégis legalább 100-ra mehet a halottak és sebesültek száma; részünkről a mostanáig vett beadványok szerint 7 halott, 37 sebesült egység és 5 agyonlőtt ló van.

Ámbár seregünk teljes győzelmet vívott ki, minthogy magát első állásában megtartotta, mégis katonai szempontból ezen ütközetnek eredménye csekély; ellenben annál nagyobb erkölcsi hatást tett az új csapatra, amennyiben helyét az első megütközés alkalmával diadalmasan meg tudta tartani.

Javában folyt még a harc, midőn Kempen tábornok egy tisztet küldött Ivánka Imre őrnagyhoz, azzal az üzenettel, hogy kölcsönösen állítsák be a tüzelést, mert ő nem akar a magyarok ellen harcolni. Azt hitte, — így szökött azt üzenet, — hogy egy pártos töredék garázdálkodásait kell csak megfékezniök, s most látja csak, hogy az egész nemzet áll

Windischgrätz herczeg bevonulása Pozsonyba 1848. decz. 19-én. — (Egykorú rajz.)

velök szemközt; sőt még a császári csapatok is ellenök küzdenek. Ivánka azt felelte, hogy a tábornok óhajtását közölni fogja Mógával. Ez csakugyan megtörtént. De a míg Ivánka egész gyanútlanul a válaszra várt: szerzésánok törtek rá és foglyul ejtették. Másnap azonban Jellasics szabadon bocsájtotta, s egy levelet adott át neki, megkérve őt, hogy kézbesítse azt Mógának. A bán e levelében rövid tartamú fegyverszünetet kér a magyar fővezértől. Móga kapott az alkalmon, s a tárgyalás azonnal megkezdődvén, a fegyverszünet három napra tényleg megkötetett. Az erre vonatkozó megállapodás így hangzott:

Alólírottak Jellasics báró altábornagy Horvátország bánja és Móga altábornagy által fölhatalmazva az alábbi föltételek alatt fegyverszünetet kötöttek:

A) A fegyverszünet a megerősítés órájától kezdve csalt háromszor 24 óráig tart.

B) A magyar királyi csapatok határvonala: Csákvár, Sukoró, Dinnyés, Seregélyes és Szolga-Egyháza; a cs. kir. horvát csapataké pedig: Csák-Berény, Zámoly, Pusztá-Kála, Pákozdt és Sárkeresztur.

C) E határvonalon túl a fegyverszünet ideje alatt semmiféle hadművelet nem történhetik és a már előretolt csapattestek ágyúlövésnyi távolságra vonandók vissza.

D) Ha a fegyverszünet alatt felsőbb helyről békéltetés kezdetnék meg, a fegyverszünet a körülményekhez képest meghosszabbíttatik.

E) A csapatok élelmezésénél minden erőszak lehetőleg kerülendő; így tehát a polgári hatóságok igénybevétele érvénytelen.

A bán ő exellenciája főhadiszállásán Pákozdon, szeptember 30-án, délután 6 órakor.

Kiss ezredes, s. k.

Szapáry Antal gr., s. k.

Milpöch ezredes, s. k.

Zcisberg vezérőrnagy, s. k.

a cs. kir. horvát hadsereg tábornoki

főnöke.

A fegyverszünet, mint láttuk, kölcsönös megegyezéssel *három napra* kötöttet. A hadviselés legelemibb követelménye, hogy ily esetben mindakét fél becsületesen váltsa be adott szavát. Vonuljon a záróvonal mögé, s maradjon mindaddig állásában, a míg a szerződés ideje le nem telik.

A magyar sereg, mely a kijelölt záróvonal mögé egész Martonvásárig vonult, úgysis cselekedett. Táborba szállt és erőinek a gyarapítására fordította a három napos szünetet.

Jellasics azonban túltette magát a katonai becsületnek ezen a követelményén is. Szavát szegve, másnap pittymallatkor egész seregével gyáván megszökött. Mire a fegyverszünet ideje letelt, a magyar sereg csak hült helyét látta a gyorslábú bánnak, aki okt. 3-án már Győrött volt, harmadnapra pedig Óvárnál átlépte az osztrák határt.

Jellasics vállalkozása tehát szégyenletes kudarczczal végződött. A vitéz bán, ki oly hányaveti kardcsörtetés közt indult hazánk leigázására, a legelső komoly ellentállás után hátat fordít a lenézett magyar csapatoknak és futvást menekül az országból. De még azzal sem törődik, hogy tartalék-hada, mely Róth és Philipovics tábornokok vezetése alatt, áll, egészen fedezet nélkül marad, s az ellenfél prédájául esik. Hát biz ez még osztrák hadi szempontból sem valami dicsőséges tett.

Maga Jellasics is érezte ezt, mert Dahlen altábornagyhoz intézett egyik levelében így mentegődzik:

.....„Működési vonalam az ellenséges befolyások által veszélyeztetve kezdett lenni. Budát bevenni fölszereléseivel lehetetlen volt, minthogy a magyar csapatok vakbuzgósággal küzdenek az enyéim ellen. Én tehát az ellenféllel kötött három napi fegyverszünetet arra használtam fel, hogy Győr felé egy *oldalmazdulatot* (Flankenbewegung!) tegyek, hogy így biztosabb tért nyerhessek, s segítséget vonjak magamhoz“

A soproni csata 1848. decz. 16. — Az 1848-iki „Armee-Bulletin“ által kiadott egykorú kép.

Ez a vitéz „oldalmazdulat“ még ma is gúny tárgya a hadi-írók előtt.

A sukorói győzelem hírének hangos örömmel fogadta a főváros. A diadalnak főképp erkölcsi hatása volt nagy. A magyar csapatok önértéke visszatért, bátorsága megnövekedett. Így fogta fel a kérdést maga a képviselőház is, midőn október 1-én tartott ülésén a következő határozatban állapodott meg:

A képviselők háza örömmel és meglelégedéssel értesült azon diadalról, melylyel seregeink szept. 29-én Jellasics ellenséges táborát visszaverték.

Örömmel értesült azon vitéz magatartásról, mely általában az egész táborot lelkesítette, s hálát mondanak a haza nevében is azoknak, kiket a fővezér külö-

nős kitüntetésre méltónak tartott, milyenek az egyes hadcsapatok közül az első honvéd-zászlóalj, a borsodi, a tolnai önkényesek Perczel Miklós őrnagy vezérlete alatt, a Vasa-ezrednek és Ivánka őrnagy csapatjának egy része és összes tüzeink.

Egyesek közül: Holsche vezérőrnagy, Mühlböck és Kiss ezredesek, Anakker őrnagy s tábornoki segéd, gróf Lázár őrnagy és Makk tüzérfőhadnagy; továbbá b. Luzsinszky Ottó, gr. Andrassy Gyula, gr. Almásy Dénes, gr. Szapáry Antal, kik mindnyájan vezérlék és buzgón élénkíték a hadnak bátorságát.

S határozza egyszersmind a képviselők háza különös köszönetét Kohlmann tábornoki vezérnek, ki előrelátó és kiszámított intézkedései által mind itt, mind a bánati hadviselésben jeles érdemeket szerzett magának, s minthogy áttétele nem járt anyagi áldozathozatal nélkül, annak némi pótlásául részére 500 darab arany kifizetetteti rendeltetik.

Elhatározza a képviselők háza végre és főképen köszönetét Móga altábornagy és fővezérnek, s amint egyrésztől mind ügyességében, mind hazafiúi akaratában bizalmát fejezi ki, hogy a hazát s a nemzetet ez igazságtalan és nemtelen háborútól megmenti, ezélszerűen alkalmazván azon hazafiúi erőt, melyet a haza rendelkezésére bocsájtott; úgy másrésztől várja és óhajtja az alkalmat, hogy a nevezett altábornagnak és fővezérnek kivívandó diadalát akképen jutalmazhassa meg, hogy neki az kedves és a nemzethez méltó legyen, mely azt el fogja határozni.

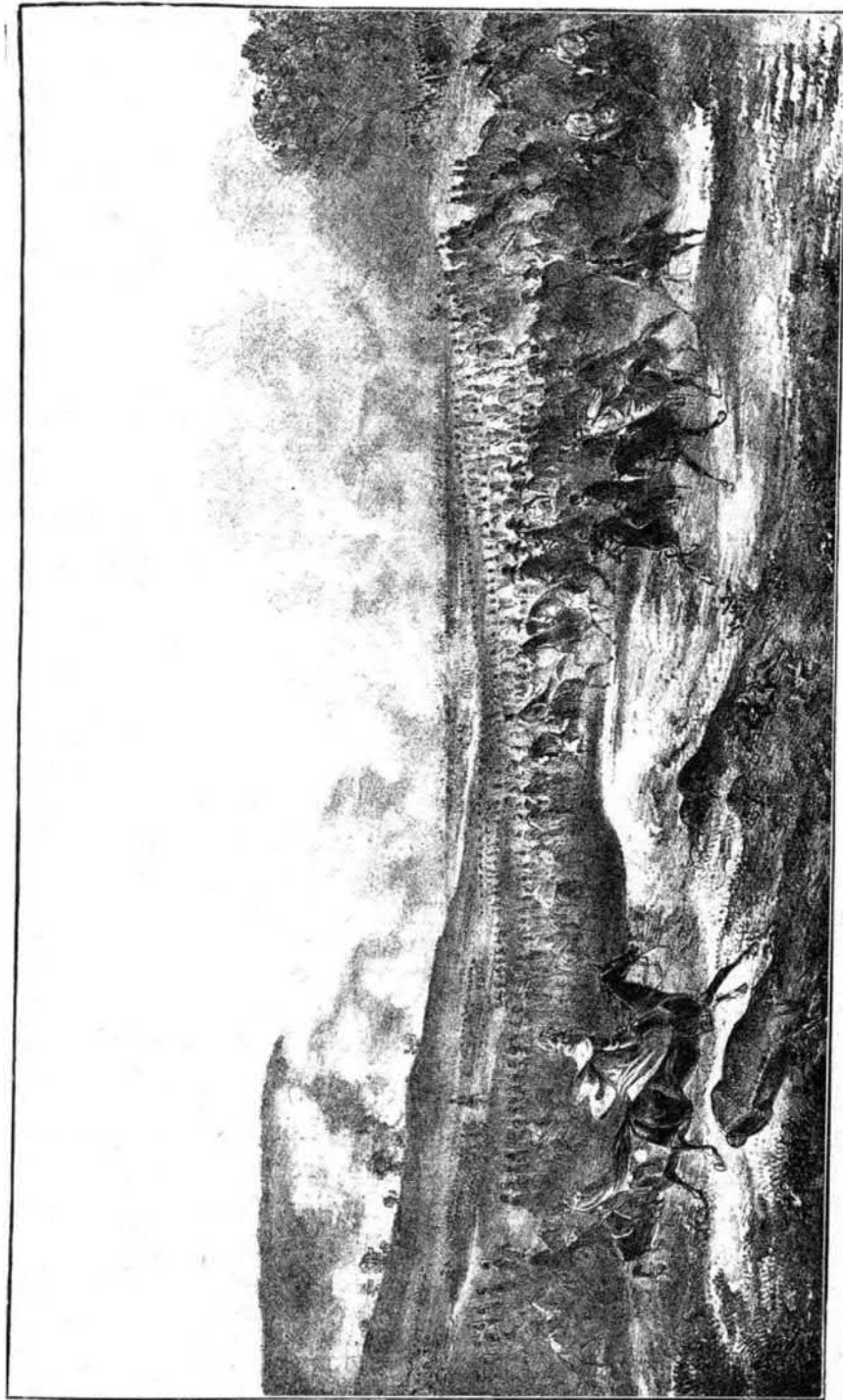
Büszke a képviselők háza az összes katonaság elhatározott vitézségére. És megvárja a nemzet nevében, hogy vezérei és tisztjei iránt bizalommal és szoros engedelmséggel fog viseltetni. A katonának hazaszeretet, bátorság és a fegyelem fenntartása legszorosabb kötelessége . . .

Jellasics futásáról persze ekkor még a fővárosban mit sem tudtak. A közönség örült ugyan a győzelemnek, de azt hitte, hogy a sukorói ütközet csak előjátéka a további komoly harcznak. A bán, kiköszörülendő a kardján esett csorbát, minden lehető el fog követni, hogy kevély hadai élén mielőbb Budapestre vonulhasson.

Épp ezért az egész főváros lázasan készült az ellenség visszavérésére. Szünetelt minden egyéb munka. Az üzletek, boltok zárva maradtak. Még a nemzetgyűlés is felfüggeszté tanácskozásait, s a képviselők külön vadász-zászlóaljja szervezkedtek.

Harczizaj töltötte be a főváros utczáit. Egyik csapat a másik után vonult a csataterre. Jött a bécsi légió, a tiroli vadász-zászlóalj, majd a francia önkényesek százada.

Aztán, mint egy félelmes óriáskígyó, melynek háta pikkelyek helyett kaszáktól fénylik, megindult az Alföld honszerető népe. Czeglédrol háromezer ember, Kecskemétről kétezer izmos férfi, Körösről ezer-

A moóri útközet 1848. december 30-án. — (Egykoru kép.)

hatszáz válogatott legény. Délczeg büszkeséggel vonultak át. Barnapiros arcukon elszántság, ajkukon dal:

Mindnyájunknak el kell menni.
Éljen a haza!

De még az ország éjszaki részéből: a. távoli Szepes, Sáros, Zemplén, Gömörből is érkeztek önkénytesek. Szép, lélekemelő látvány volt ez, a magyar hazaszeretet főséges nyilvánulása.

A sukorói diadal örömmámorában úszott még a közönség, midőn okt. 2-án a következő falragasz vonta magára a járókelők figyelmét:

Az árulók így bünhődnek!

Gróf Zichy Ödön volt adminisztrátor szeptember 30-án $\frac{1}{2}$ 9 órakor a Csepel szigetén, mint a haza ellenségeivel szövetséges honáruló kötéllel kivégeztetett.

Budapest, október 1. 1848.

A honvédelmi bizottmány.

A feltűnéstkelő értesítés igazat mondott. Zichy Jenő grófot (s nem Ödönt, mint a falragasz tévesen közli) Görgei Artúr őrnagy, a Csepelsziget parancsnoka, hazaárulás miatt, Lőrén tényleg fölakasztatta.

Görgei Artúr, mint említettük, a főváros védelméül a Csepelszigetet tartotta megszállva. A kormány mindjárt Jellasics betörése után: szeptember vége felé rendelte ide Szolnokról. Eleintén csak mintegy 700 tiszavidéki mozgó nemzetőr állott a rendelkezésére, de aztán parancsnoksága alá került a Hunyadi-csapat is; úgy, hogy dandára körülbelül 2000 főre emelkedett. Seregének illetően megszorításával egy új feladatot is bízta rá. Arra kellett vigyáznia, hogy Róth tartalékhada, mely Kálózd vidékén vesztegelt, ne csatlakozhassék Jellasics székesfejérvári

táborához. Görgei tehát átkelt a Dunán, s Adony és Soponya közt ketős őrvonalat húzott.

Adonynál, hol a Hunyadi-huszárok végezték a szolgálatot, szeptember 28-án egy urihintó surrant át az őrvonalon. Néhány szemfüles

A zentai halottfej-koszorú. — (Egykorú rajzok után.)

huszárnak feltűnt a dolog, a kocsit után iramodott, s föltartóztatta azt. A hintóban nagy meglepetésükre Zichy Jenő grófot találták, aki Székesfehérvárról: Jellasics főhadiszállásáról jött, s erre, kerülő úton kálozdi birtokára igyekezett. A gróf, mint Fejérmegye egykori vaskezü adminisz-

trátora, ismeretes volt ezen a vidéken, s a nép titokzatos működését a szabadságharc kezdete óta mindig gyanús szemmel kísérte. A huszárok tehát igazolás végett a hadiszállásra kísérték. Itt megmotoztatván, egy csomó kiáltvány és a következő levél találtatott nála:

Róth cs. kir. tábornoknak.

¹ Tábornok úr!

Gróf Zichy Jenő úr ké^mere rendelem, hogy a gróf úrnak szabad menlevelet adjon, s általán véve kellő oltalomban részesítse.

Székesfejérvár, 1848. szept. 27.

Jellasics, s. k.
altábornagy.

Ily háborús időben maga ez a levél elég alapul szolgált arra, hogy a gróf felelősségre vonassák. Úgy is történt. Görgei átkísértette őt a Csepelszigetre s Lórén haditörvényszék elé állítá.

Zichy igyekezett védekezni. Azt mondta, hogy testvére: a veszprémi püspök látogatására indult. A menlevélre tehát szüksége volt, mert Róth hadteste kálozdi birtokát érinti. A kiáltványokra nézve pedig azt hozta fel, hogy azokat a nála elszállásolt tisztek hagyták, s inasa tévedésből csomagolta útiböröndjébe.

Karacsay Károly, a hadbírótság vezetője, a megejtett vizsgálat után, a következő írásos véleményt adta:

„Zichy Ödön gróf saját vallomása szerint hosszabb ideig maradt az ellenséges táborban és szabadon járt-kelt ott. Az 1. alatt mellékelt okirat (Jellasics levele) azonban kétségtelenné teszi, hogy az ellenség előzékenyen fogadta, sőt kitüntetésekkel fogadta, mert Jellasichtól szabad menlevelet kapott. A 2. alatt csatolt kiáltványból (Magyarországon elszállásolt katonaságomhoz. Kelt Schönbrunnban, 1848. szept. 22-én) 31 darabot vitt magával, a 3. alattiból pedig (Kiáltvány Magyarország népeihez, hasonlóképpen Schönbrunnban 1848. szept. 22-én kelt) 11 darabot, amelyek a király nevében támadják meg a törvényes rendet és vádlott maga is jól ismerte ezeknek törvénytelenységét, miután hiányzott rajtok egy magyar miniszter ellenjegyzése. Végre a fogoly saját vallomásából és a körülmények összehasonlításából világosan látható, hogy ámbár a fogoly az ellenséges Róth tábornok előnyomulásáról már szept. 27-én tudott, mégis egész szept. 29-éig nem adta azt a magyar tábornak tudtára, hanem a kiáltványokkal Róth táborába remélt jutni.

Mindezek alapján a hadbírótság Zichy Jenő grótot az ellenséggel való összejátszásban bűnösnek találja, s miután a törvénytelen kiáltványok terjesztésén rajtakapott, mint honáruló statárium útján kivégezendő.“

A haditörvényszék, melynek maga Görgei Artúr volt az elnöke, ezen vélemény alapján, *kötél általi halálra* ítélte Zichy Jenő (Eugen) grótot.

A halálos ítélet Lőrén, szeptember 30-án reggel a szerencsétlen grófon csakugyan végrehajtott.

A kivégzés nagy feltűnést keltett. Görgei Arthur neve egyszerre népszerűvé lett. A közönségnek megtetszett a vaskezű honvédőrnagy, aki annyi ármány közepette, elég bátorsággal bírt a honárulás ily kemény megbüntetésére. Görgei népszerűségét még növelte, hogy egy hatalmas főúri-nemzetség sarja fölött mert ekképen ítélni.

De maga a honvédelmi bizottmány is hallgatólagos jóváhagyással siklott át Görgei e könyörtelen bíraskodása felett. Legalább erre vall az a körülmény, hogy a kormány a kivégzett gróf javait zár alá helyezte.

A debreczeni ref. nagytemplom. — (Kiss Ferencz fénykép-felvétele után.)

A lefoglalt nagyértékű aranyneműek közül néhány darab eltűnt, amiből 1849. tavaszán óriási botrány kerekedett.

Görgei tehát, Zichy gróf megkékült hideg holttestén keresztül egész váratlanul az események színterére lépett. Mintha csak a haragvó sors dobta volna fel, hogy a szabadságharcz drámájának egyik szomorú hőse legyen.

Lamberg halála, a sukorói győzelem, aztán Zichy kivégzése, — mind oly dolgok, amelyek nagy hatással voltak a lázas kedélyekre. Itt a bosszúálló megtorlás, amott a fényes diadal. A honárulók egy része immár meglakolt, a pártos bán pedig fut, hogy lába sem éri a földet. Úgy tét-

szett, mintha a komor égbolt egy pillanatra kiderült volna, s a kibontakozás reményének napfénye ragyogná be az ország vértől pirosuló földjét. A szorongatott nemzet bizóbb hittel tekintett a rejtelmes jövő felé.

A honvédelmi bizottmány a viszonyok ezt a kedvező változását igyekezett kihasználni. Móga fővezérnek meghagyta, hogy seregének zömével haladéktalanul vegye üldözőbe a menekülő bánt, a maradék fegyveres-erő pedig, — amely Perczel Mór ezredes parancsnoksága alá helyeztetett, — a Róth-féle tartalék-hadosztály megsemmisítésére törekedjék.

Ámde, Jellasics oly hanyatthomlok rohant kifelé, hogy a fontoskodó és nehézkes Móga nem volt képes őt többé utolérni. A honvédelmi bizottmány tehát németnyelvű kiáltványokkal árasztotta el a Lajtha vidékét. Ezek a kiáltványok leplezetlen valóságában állították az osztrák nép elé a bánt. Elsorolják martalócz seregének rablásait; elmondják, hogy Jellasics, amint elfogott leveleiből is kiviláglik, — titkos összekötetésben áll a reakcióval, s nem egyéb a kamarilla gonosz eszközénél. A szabadságszerető osztrák nép fogadja tehát érdeme szerint. a bán gyülevész hadát, amely bizonyára ott is csak rabolni fog. A kiáltványok, megelőzvéen Jellasicsot, élénk hatást tettek az osztrák lakosságra.

A míg Móga a bán üldözésével volt elfoglalva: azalatt Perczel Mór a horvátok tartalékhada ellen kezdett csatározni. Mert az ország csak részben szabadult meg az inváziótól. Róth és Philippovics tábornokok vezetése alatt, mint tudjuk, körülbelől 10—12 ezer horvát táborozott még Fejérmegyében. Seregeink föladatát azonban tetemesen megkönnyíté a lelkes magyar nép, amely most már minden félelem nélkül szállt szembe a rablócsordákkal.

Maga Székesfejérvár járt elől a jópéldával. A várost szeptember 26-án szállotta meg Jellasics. A megszállásról s a horvát csapatok székesfejérvári táborozásáról érdekes feljegyzést találunk a „P. H.”-ban:

Múlt hó 26-án, — írja az ismeretlen levelező, — minden ellentállás nélkül fülhasító zsviói és ugatásszerű danolás közt rohantak székvárosunkba a horvátok...

Jellasics népe áll: mintegy 9—10 ezer rendes katonából, 400 hűtlen vasas németből, 30—40 nyomorék huszárból, 25 ezer legrongyosabb bocskoros, ködmenes, meztlábos, veres sipkás gatyás, fejszével, puskával, kaszával fegyverzett búgerből és mintegy 2—300 szerezsánból.

Hogy az olvasónak fogalma legyen a szerezsánról, egyet megkísérlek lerajzolni, ha ugyan ily ocsmányt lehet lerajzolni, mint a szerezsán.

Képzelden az olvasó egy apróra nyírt hajú veres sapkás cigányt, melynek rongyházi testét veres festett szűr fedi, nagy ületű gatyában, melynek szára bocskorba van fűzve, veres mellénnyel, póre üngösen, hosszú csövű puskával, tüszőjében két pisztoly és hosszú késsel. — Ez a szerezsán.

Ezen népet csak külseje teszi ijesztővé; különben gyáva, poltron s csak a védtelen ember irányában hő.

Bizony, bizony, vas a feje Jellasicsnak, hogy ilyen hitvány néppel Magyarországra mert jönni, s nagyon ostobáknak kell lenni azon tanácsosoknak, kik hinni tudták, miként a magyar nemzetet ezen baromcsorda képes osztrák járomba fogni...

A horvát rablóknak naponként 300 mázsa húst, 18 mázsa sót, 900 akó bort, 100 öl fát, 60,000 kenyeret kellett kiszolgáltatnunk. Keserves kötelesség, de mit tehetünk, midőn a kedves bán azzal kegyeskedett ijesztgetni, hogy népét rablásra ereszti,

A debreczeni ref. nagytemplom belseje.

s ekkor jaj nekünk. A horvát csorda felhízott nálunk, s mondhatja, hogy életében egyszer karácsonya is volt, ha ugyan új esztendőt csak egy is érend közlünk...

Öt napig sínylette a város Jellasics durva kényuralmát. De megpróbáltatása a bán távozásával sem ért egészen véget. A városban maradt még mintegy 1500 határőr, a kiket a menekülő bán az élelmiszerek és betegeinek az őrizetére hagyott hátra. Mielőtt azonban megkezdte volna híres visszavonulását, odaüzent Róth tábornoknak, hogy siessen ezek biztosítására. A határőrök tehát, — kik közül 500 a raktárakat őrizte,

a többi pedig a városon kívül tanyázott, — biztonságban hitték magokat. Sőt, abban a reményben, hogy Róth segélyhada úgyszólván közel van már, újra harácsolni kezdtek. A polgárság egy ideig csak tűrte a zsarolást, de végre is elfogyott a türelme.

Október 2-án este Izmay János tekintélyes polgár értekezletre hívta megbízhatóbb ismerőseit. Többen jelentek meg, így Sallern jómódú szappanos, Joanovics Péter posztókereskedő, Szász Ferencz a nemzetőrség parancsnoka, Peterdi százados, Ullmann kávéos stb.

— Azt hiszem, — vette fel a szót Izmay — eleget szenvedtünk már, hogy a további rablást hallgatag ne tűrjük. Tenni kell valamit, ha azt akarjuk, hogy végleg megszabaduljunk ettől a zsebrák hadtól. De mit? A nemzetőrség kevés, a nép pedig minden védelmi eszköz nélkül áll. Hisz Jellasics, mint tudjuk, még a vadászpuskákat is beszédette.

— Egy kis csellel talán sikert arathatnánk, — jegyezte meg Szász. — A városban jelenleg körülbelül 400 horvát katona lehet. Ezek is szét vannak szórva. Egy része a különböző raktáraknál végzi a szolgálatot, a másik kisebb rész pedig a kaszárnyában lebzsel. Fegyverezük le őket. Nem kell egyéb hozzá, csak egy kis elszántság. Hisz tapasztalhattuk, hogy milyen gyáva és hitvány nép ez. Ha tervünk sikerül, mindjárt lesz puska bőven. Akkor aztán az egész város talpra áll és egyesült erővel támadunk a kint táborozó horvátokra. Csaknem biztosra veszem, hogy kapitulálnak, ha látni fogják elszántságunkat.

— Helyes a terv, pártolom! — vágott közbe lelkes hévvel Sallern, a pirosposztós arcú, vastag szappanos. — De kell is nekünk puska! Van vasvillánk, van fejszénk, ez is elég ennek a csürhének. Én még ma eljárrok házról-házra, s csatlakozásra hívom fel a közönséget.

Megállapodtak. A titkos híradás még azon este szétröppent az egész városban. És előkerültek a rejtekben tartott fegyverek, új erőt nyert a vasvilla, köszörűkön pendült a fejsze.

Másnap, október 3-án — keddi nap volt — mindjárt reggel hozzáláttak a kieszt hadicsel keresztülviteléhez. Peterdi százados valami harminczöt-negyven nemzetőrrel kivonult a vámsorompóhoz, hogy a künn táborozó határőrök figyelmét lekösse. Ezalatt a városban megindult a vakmerő munka. Nyolcz-tíz emberből álló kicsiny csoportok verődtek össze a raktáraknál, a tábori kórház előtt; szóval, azokon a helyeken, a hol horvát katonák voltak őrálláson. Hallgatag, csöndesen, alig váltva egy-két szót, egy ideig csak álldogáltak. Úgy tettek, mintha bámész-

kodnának. De egy néma intés, s a subák alól elővillantak a fejszék. Aztán villámgyorsan, mint a párducz, kiszemelt áldozatokra törnek és foglyul ejtik. Szempillantás műve az egész.

Eközben Joanovics, ki horvátul is beszél, a postáról hazatérő kaszárnya-parancsnokra úgy ráijeszt, hogy a tisztt egész legénységével együtt önként lerakja a fegyvert. Nem telik bele egy óra, s a város a belső ellenségtől meg van tisztítva. Most megkondul a székesegyház

Ütközet Szikszónál 1848. decz. 28.

öreg harangja. Jeladás a gyülekezésre. Az egész város talpra ugrik. A nép kaszával, fejszével, vasvillával, — kinek mije volt, — rohan a városház-térre. A szívekben kigyúl a harczivágy. A kiállott szenvedés még a gyöngéket is bátrakká teszi.

— Az isten megsegített, — kiáltotta harsányan Sallern. — Most már az ő szent nevével gyerünk a külső ellenség legyőzésére.

És megindul a tömeg a külső sorompó felé; de most már vidám zajjal: dobpergés és trombitaharsogás közt. Elöl Sallern, a bátor szappanfőző, mellette: Joanovics, Szász és Izmay.

Mire azonban kiértek, Peterdi már javában alkudozott a horvátokkal. Csellel élt ő is. Megbízottat küldött táborukba, s megadásra hívta fel őket. Ha önkényt leteszik a fegyvert, — így hangzott Peterdi üzenete, — kegyelmet kapnak, ellenesetben a nemzetőrség, mely már sorakozik, irgalom nélkül kardélre hányja mindnyájokat. A határőrök eleintén hánykolódni kezdtek. De midőn értésükre jutott, minő sors érte társaikat, megszeppenvén, mégis csak mást gondoltak. Rövid tanakodás után visszaüzenték: jól van, kapitulálnak, ámde a város hatósága vállaljon kezeséget, hogy személyeiknek bántódása nem leszen. Kérelmük azonnal teljesített.

Ekkor aztán az egész polgárhad kivonult a táborhelyre, s átvette a horvátok gúlába rakott fegyvereit.

A foglyokat — több mint ezer embert, — az ujjongó nép nagy diadallal kísérte a városba, a honnan másnap, nemzetőrség fedezete alatt, az egész csapat Budapestre kísértetett. „*Egy sebesült honvéd*“, aki úgy látszik nemcsak szemtanúja, de részese is volt a lefegyverzésnek, a „Közlönyében ekként írja le a fejevári polgárság hősie tettet:

Fejérvár, október 4-

Tegnap Fejérvárnak nevezetes napja volt. Ön tudni fogja, hogy a várost Jellasics megszállva csordájával négy napig rémítgeté, az utcákon és piacon benne lágerozott, tüzeket rakatott, s így feküdt fennkáromolva a gyáva magyart, hogy egy puskaszó nélkül ereszti Budapestig. 26-án délelőtt 10 órakor tomboló muzsika-lárma közt húzódott Pest felé és 3—4 órakor már sűrű ágyúzást hallottunk, mi még inkább tüzesen folyt a következő nap, mely nap eredményét mindenki ismeri.

Jellasics az ütközet utáni nap egész erejével ismét Fejérváron húzódott keresztül a legmélyebb csöndben, dobszó nélkül; s meg sem állva, Moórnak vette útját, csak mintegy 1500 főnyi fedezetet hagyva hátra Fejérvárott.

Azon temérdek méltatlan és alávaló rablástól elkeseredve a polgárság, melyel lakosainkat, — daczára annak, hogy minden megkívántatókkal pontosan el volt a vad csorda látva, — rémítgeté; mondom mélyen elkeseredve, annak hírére, hogy Jellasics tovább húzódik főerejével, tegnap fegyvertelenül feltámadt (mert tudni kell, hogy fegyvereinket részint az őrnagy azon. taktikából, hogy az-ellenség tőlünk el ne szedhesse, a vész percében beszédese, — részint Jellasics akasztófa ijesztgetéssel hordássá be még azokat is, melyek az első beszédnél kimaradtak); azon csellel élt, hogy először a szolgálatban álló horvátokat apránként fegyverezteté le, s így szerevezte mintegy kétszáz fegyvert, szállingózott a sorompó felé, hol a horvátok tanyáztak.

A legelső lépések így történtek: Bizonyos Peterdi kapitány a sorompókhoz állítgata öröket, összesen mintegy harminczat. Midőn őrei a tanyázó csoportot meg akarták rohanni, mit nem engedvén, — egy fehér kendővel improvizált zászlóval azon üzenettel küldött a táborozó horvátokhoz követséget, hogy ha a fegyvert lerak-

ják, minden bántalomtól mentesek, különben borzasztó mészárlást fognak véghez vinni a fejérvári nemzetőrök. Míg a követség odajárt, az időt használva, gyűjtött mintegy 60 embert. — Eközben a követség visszatért azon hírral, hogy a horvátok a fegyvert addig le nem rakják, míg a városi-hatósággal nem értekeznek; ami meg is történt. Ekkor, a nemzetőrök, vasvillás és dorongos egyénekkel mindegyre szaporodván és erősödvén, a hadmenet bizonyos Szász kapitány vezetése mellett az ellenséghez mind közelebb vonul a két kolonban. A látvány oly nagyszerű vala, hogy midőn a horvát táborhoz értek, a szerezsanók fegyvereiket szépen lerakták, s magokat hadifoglyokul adák. Hadi diadallal előbb a városba, és ma reggel szintén Szász százados vezetése alatt négyszáz főnyi nemzetőrök kíséretében 1158 horvát fogolyt

Schlick táborából. — (A bécsi csász. udv. múzeumban őrzött kép után.)

kisértek a főváros felé.

Főérdemet az összes jelenlevő testületen kívül Szász és Peterdi századosok tettek és egy lovas nemzetőr.

Örömüket még növelte az óriási hadizsákmány. Ezerötszáz szuronyos puska, egész halom pisztoly és handzsár, kétszázötven mázsa liszt, hatszáz mérő zab, s közel hatvanezer töltény jutott a fejérváriak birtokába. Ám, ha csak egy-két napig késlekednek, hősies vállalkozásukból misem lesz. Dugába dől, mielőtt keresztülvihették volna. Mert Róth

tábornok ugyancsak sietett. Másnap: október 4-én egész haderejével mely kilenczezer emberből és tizenkét ágyúból állott, már a közeli Abán ütött tábort. Az volt a szándéka, hogy innen másnap egyenesen Fejérvárra vonul.

„Az újabb horvát hadak érkezésének hire — írja egy szemtanú,— nagy rémületbe ejtette a lakosságot. Az ide húzódott huszárok, székely gyalogosok, honvédtüzérek és nemzetőrök bátor kis tábora a városon kívül reggeltől délután három óráig várta a horvátokat, de eddig nem érkezvén, e napra nyugvás határozott. Holnap azonban a kipihent erő bátor lélekkel éhomra fogja bevárni a csatát . . .“

Erre azonban nem került a dolog. Róth tábornok, kinek serege a harczképtelenségig el volt csigázva, nem mert támadni, hanem Tácra húzódott. De'itt sem volt nyugta. A magyar csapatok, Perczel Mór vezérése alatt, mindenütt a sarkában jártak.

Róth egyszer csak azt tapasztalja, hogy áttörhetlen vasgyűrű képződik körülötte. Állapota hasonlatos a hajtóvadászlat sodrába került vad helyzetéhez. Bár merre fordul: lövésre kész fegyverek szegezpdnek mellének. Seholy semmi rés.

Tácson pihenni akart. Alig fog azonban az elszállásoláshoz: Görgei, mint a gyorsröptű héja, huszáraival reácsap és kiveri a faluból.

A horvátokat rémület fogja el. Katonáik már verekedni sem akarnak. Báránánál Róth egész előhada, — 1500 ember, — a legcsekélyebb ellentállás nélkül leteszi a fegyvert. Örülnek a nyomorultak, hogy bőrüket épségben vihetik haza.

Róth maga is fölhagy minden reménnyel és fegyverszünetért eseng. De Perczel visszautasítólág felel az ajánlatra, s föltétien megadást követel.

Róth végső kétségbeesésében még egy elhatározó lépésre szánja el magát. Azt hiszi, hogy talán mégis keresztültörhet csapataink harczvonalán; s ha sikerül átkelnie a Sión, bántatlanul iramodhatik Zágráb felé. Október 5-én, a ködös éj sötét leple alatt, egész haderejével Dégre, majd tovább: a tolnamegyei Ozorára vonul tehát. De hiábavaló erőlködés. A vasöv mind kisebbre szorul körülötte. A Sión nem mehet át, mert a hidakat Csapó Vilmos, a tolnai nemzetőrség őrnagya idejekorán fölszedte. Túlnan pedig, a folyó másik partját ezernyi ezer ember, a föld harezvágyó kaszás népe állja el, hogy az átkelést megghiúsítsa.

Végre Róth maga is belátja, hogy a föltétien megadásnál nincs egyéb menekvése. *És október 7-én Ozorán az egész hadtest Perczel*

Mór előtt lerakja a fegyvert. Két tábornok (Róth és Phillipovics), hatvan tiszt és 7500 határőr esik a mieink fogságába.

A dicső fegyvertényről maga a diadalmas vezér: Perczel Mór ekként számolt be a nemzetgyűlésnek:

Ozora, okt. 7-én 1848.

Folyó hó 5-én az ellenség magát meg nem adván, alkonyodás felé Csőznek kezdett vonulni, de a magyar tábor által sietve megelőztetvén, s Csőz általunk elfoglaltván, még az este elosont Kálózd felé.

6-án át Kálózdon s Dégen, a huszárság bámulatosan gyors üldözése és a gya-

A bábolnai csata 1848. decz. 28-án.

logság derekas előtörtetése mellett, az ellenség Ozoráig szorítottatott, hol is a Csapó Vilmos őrnagy vezérlete alatt általam e vidékre rendelt tolnai nemzetőrség által, a Sió vizén való átkelése, részint a hidak felszedése, részint szembeállítás által megakadályoztatott.

7-én, hajnalban Dégről seregeim egy részét Görgei őrnagy parancsa alatt, Szilason át az ellenség jobb oldala megtámadására küldvén, magam egyenest az ozorai erdön keresztül vonulva, arczban kezdém támadás alá venni.

Mindenekelőtt mégis, nehogy hasztalan vér ontassék, miután az ellenség, kitikkadtan és éhesen, védelemre már ekkor semmi készületet nem tőn, őt fegyvertételre és megadásra szólítám.

Mi minden tétoházás és alku nélkül egy pár szó parancsra megtörténvén, két generális: Róth és Phillipovich, 3 stabilis tiszt és mintegy 50 tiszt, továbbá 12 ágyú a töltés-szekerekkel és 5 zászló, végre 7500 közkatona és altiszt a mai napon elfoglaltatott és fogolylyá tétetett.

A két generálist, mint a magyar nemzet és ország vétkes megtámadtatásának főrésáeseit és indítóit fegyverletétel mellett, a többi tiszteket pedig fegyver-megtartathás mellett, hadi és országos foglyoknak nyilvánítván, őket a Zrinyi-csapat első századának őrizete alatt, a nemzetgyűlés további rendelkezésének szabadon tartásával Pestre szállítatni rendelém.

Az ágyukat, további intézkedésig táborunk többi ágyúíhoz csatoltatám. A fegyvereket, melyekből a minden erőlködés daczára is közbetolongott népség némely részt kezeibe keríte, nagyobb részben összeszedetém és őrizet alatt tartatom.

Kötelességem dicsőőleg megemlíteni *Gáspár* huszárcapitány urat és általában a vitéz és az ellenséget rettetető összes huszár-osztályt derék tisztjeivel egyetemben. Továbbá az ellenségnek Ozorán áttörését meggátoló *Csapó* Vilmos őrnagy urat, a Hunyadi-csapat őrnagyait: *Tranquit* és *MeszUnyit*; valamint a szabolcsi derék önkénytesek parancsnokát: *Patay* őrnagy urat; végre gróf *Eszterliázy* László urat, ki felhívásomra a Sárosára és Abára rendelt körösi és fejjermegyei nemzetőrök vezérletét elvállalni és az ellenség szorongattatásában buzgón résztvenni hazafiui kötelességének ismcré.

Perczel Mőricz.

A foglyok közül a betegek tűzhelyeikhez térhettek, a többieket azonban itt fogták az országban, nehogy Jellasics ismét fegyverbe állítsa őket ellenünk. A tisztikar Budapestre szállítatott. Róth és Phillipovics, mint felbujtók, honárulás miatt vád alá kerültek, az ellenük folyamatba tett bűnügyi eljárást azonban később maga a kormány függesztette fel. S a két tábornok kíméletes őrizet alatt, a legemberiesebb bánásmódban részesülve, egész Windischgrätz betöréséig a fővárosban maradt.

A képviselőház, az ozorai győzelem hírére a következő határozatot hozta:

A képviselőház hazafiúi örömmel vette Perczel Mór ezredesnek azon kedves jelentését, melyből a nemzetnek tudtára adatik, hogy vitéz Perczel Mór ezredesünk vezérlete alatt diadalmaskodó hadseregünk vitézsége, segítettve a felkelő népnek lelkes közremunkálásától, alig egy pár ezernyi rendes erővel a pártütő Jellasicsnak, — Róth és Phillipovics alatti, — majd három annyi zsoldosait legügyesebb tapintattal, a magyar nemzet fiaihoz méltó elszántsággal egy csapással és egyszerre megsemmisítette és mind a főnököket, mind az egész sereget részünkről majd semmi veszteséggel az ország foglyaiává tette.

Büszke a nemzet ily hadseregére, mely a történelemben ritka diadala által a magyar vitézség régi hírét és a magyar lobogók európai becsületét fegyelmi kitűntetésével is irta a történet lapjaira s a nemzetnek hálás emlékezetébe.

És a nemzet képviselői, mint a megnevezett vitézeknek, úgy az egész hadsereg minden egyes tagjának is méltányos megismerésüket nyilvánítják és a felkelő népnek lelkes közremunkálását az egész hazával tudatják; egyszersmind felhívják a diadalmas vezért, hogy mindazon egyes vitézeknek neveit körülményes jelentésében minél előbb tudassa a honvédelmi bizottmánynyal, kik magokat személyesen is kitüntették, hogy azokat addig is, míg a törvényhozásnak vitéz hadseregünkre már meghatározott hálája tettelesen fogatosíthatóvá lesz, méltó figyelmének érdemelésével kitüntethesse.

Pálfy János
alclnök.

Záborszky Alajos
jegyző.

Részlet a bábolnai csatából. — (Eredetije a becsi csász. udv. múzeumban.)

A képviselőháznak ezen az ülésén, mint látogató, persze csak a karzaton, jelen volt az ozorai diadal egyik hőse: Gáspár András huszárkapitány is, ki a horvátoktól elszedett hadilobogókat hozta fel. Éppen Kossuth beszélt, midőn Gáspár daliás alakja feltűnt a karzaton.

— Amint látom, — szolt beszéde folyamán Kossuth a karzatra tekintve, — itt van Gáspár huszárszázados úr, az ozorai dicső fegyvertény egyik részese. Éljen!.....

Erre a figyelmeztetésre az egész ház fölkelt és élénk, harsány éljenzéssel üdvözölte a röstelkedő századost.

A nemzetgyűlés által kilátásba helyezett jutalmazások nem is maradtak el. Számos előléptetés történt. A fényes diadal három legérdemesebb vitézét pedig, u. m. *Csapó* Vilmos és *Görgei* Artúr őrnagyokat, valamint *Gáspár* András huszárszázadost „a király és a haza nevében” ezredesekké nevezte ki a honvédelmi bizottmány. Sőt Csapónak „vitézsége és erélyessége jutalmául” az is megengedett, hogy a zsákmányul ejtett lóállomány közül magának egy paripát választhasson.

Jellasics rablókalandja az ozorai fegyverletétellel csúfos véget ért. Az illirismus dőre ábrándja rombadőlt, semmivé lett. Nem maradt belőle egyéb, csak keserűség és csalódás. Igaz, Jellasics még tovább is küzdött ellenünk, de immár nem önállóan, hanem mint az osztrák hadsereg egyik tábornoka.

A Dunántúl benső része, mely csaknem egy egész hónapon át oly mérhetlen szenvedéseknek volt kitéve, megszabadult a martalóczoktól. A hideg tűzhelyeken ismét megcsillant a melengető parázs, a nép hajjokába visszaszállt az óhajtott béke. Sajnos, csak rövid időre; de annyi szörnyű megpróbáltatás után édes volt ez a kis pihenő is.

Az ország ezen a részén csönd állott be; fegyveres erőre, legalább egy ideig, nem volt szükség. A honvédelmi bizottmány akként intézkedett tehát, hogy *Görgei* a maga dandárával Ausztria határszélére a főserg után menjen, s csatlakozzék *Mógához*; *Perczel Mór* pedig tiszta meg a *Muraközt* az ott csatangoló határőrvidéki bandáktól.

Persze, Bécsben mindezekről még mitsem tudtak. Az udvarnál egész biztosra vették, hogy Jellasics vállalkozása a legfényesebb eredménnyel fog végződni. A bán ugyanis, még a sukorói ütközet előtt, sikereiről *Latour* hadügyminiszternek kimerítő jelentést küldött, a melyben fennhéjázó hangon a többi közt ezeket írja:

„.....Seregeim a legcsekélyebb ellentállás nélkül diadallal vonulnak előre. Néhány nap múlva Pesten leszek. S innen, a lázadás fészkeiből aztán majd mi diktáljuk a megadás föltételeit.

A Burgban nagy meglepéssel fogadták ezt a hírt. A daczos magyar tehát végre mégis csak lánczra kerül. *Lamberg* meglesz bosszulva. A forradalmi törekvések erejüket veszítik, s az összbírodalom eszméje új életet nyer.

És a reakció boszorkány üstje megint forni kezdett. Jellasics pesti bevonulásához akartak mindenekelőtt valami csattanós meglepetéssel járulni. Csakhamar kifőzték a bosszútervet. Ruháztassék fel Jellasics korlátlan hatalommal. Vonuljon úgy Pestre, mint a császár helyettese.

Aztán kergesse szét az országgyűlést, ragadja magához az uralmat, s üljön szigorú törvényt a felbujtók ellen.

V. Ferdinánd, ki testben-lélekben napról-napra gyöngült, immár alig számított. Koronás báb volt és semmi egyéb. Az együgyűség közönyével beleegyezett mindenbe, aláírt mindent. Nem emelt kifogást a kamarilla ezen legújabb terve ellen sem.

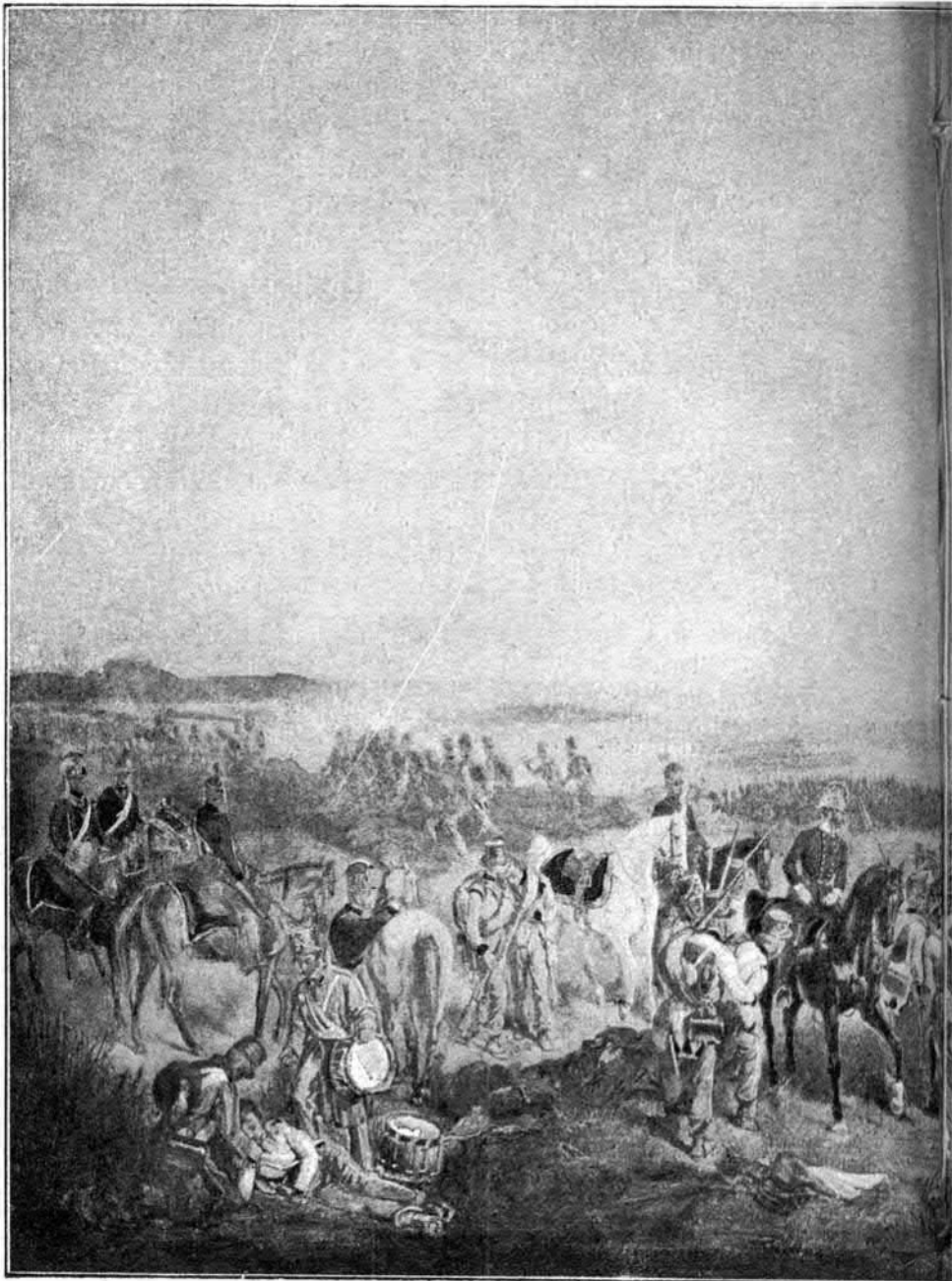
A kinevezésről szóló kir. irat legott elkészült. Most már csak a külső formáját kellett megadni. Mert azt akarták, hogy a dolognak alkotmányos színezete legyen; a dekrétumon rajta legyen a miniszteri ellenjegyzés is. Ne mondhassák a magyarok, hogy törvénytelen a kinevezés.

Igen ám, csakhogy nem volt miniszter. Batthyány gróf, mint tudjuk, leköszönt; Vay báró pedig nem fogadta el az új kormány alakítására vonatkozó megbízatást.

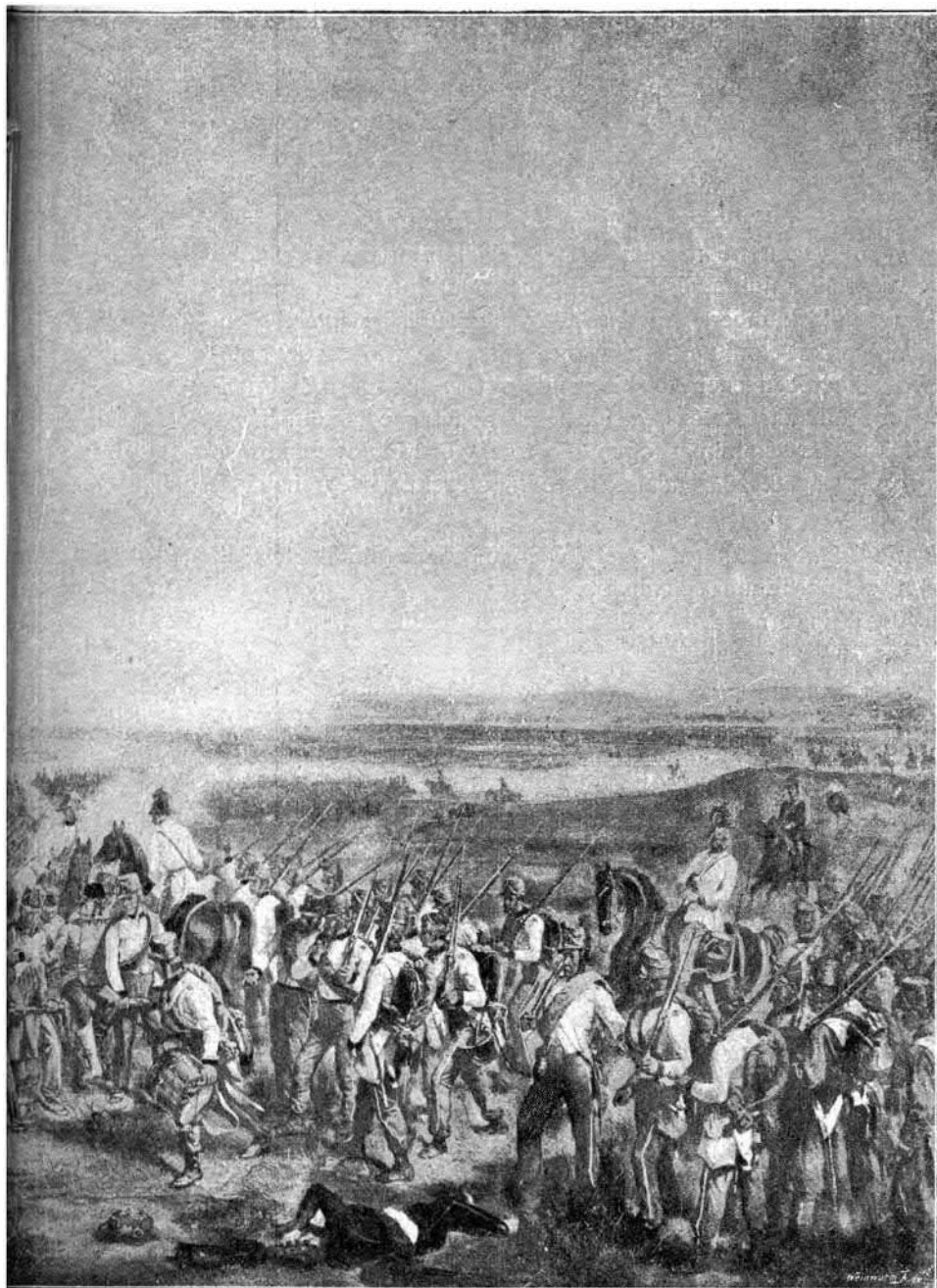
Az udvari-párt eleintén az aulikus főurak közt tapogatózott. Kéz alatt többeknek tett ajánlatot; de senki sem akart ily megalázó, hitvány szerepre vállalkozni.

Végre azonban mégis csak rábukkantak emberükre. Lakott Bécsben egy 73 éves rokkant tábornok: *Récsey* Ádám báró, ki magyar származású volt ugyan, de már gyermek-korában, mint az idegen talajba ültetett növény, végleg elszakadt hazájától. Atyja, még mint serdülő ifjút a katonai-pályára adta, hol gyorsan haladt előre. A napóleoni háborúkban már mint ezredes vett részt; 1820-ban vezérőrnagy, 1831-ben altábornagy, 1839-ben pedig Galiczia főhadparancsnoka lett. Innen aztán, mivel e fontos állás betöltésére képtelennek bizonyult, 1846-ban Bécsbe helyezték át, s hosszú szolgálata jutalmául a bárói czimet kapta, egyúttal pedig tábornagygyá neveztetett ki. Hogy mégis valami könnyű foglalatossága is legyen: szolgálattételre alkapitányi ranggal a magyar kir. testőrséghez osztották be.

Récsey teljes életében könnyűvérű ember volt. Szerette a nagyúri, pazar és vidám életet. Aféle élvhajszoló gavallér, ki még öreg korában is nagy kedvteléssel legyeskedett a kaczer asszonyok körül. Ez az életmód adósságokba keverte. Az udvarnál igen jól ismerték a hiuskodóvén generális untalan pénzzavarát. Erről a gyöngye oldaláról közelítette meg őt a kamarilla. Könnyen ment az alku. Vállalkoztak adósságainak a rendezésére, ha annak rendje és módja szerint, mint magyar miniszterelnök, ellenjegyzzi a felség kibocsájtandó rendeleteit. És *Récsey*, potom tizenhatezer forintért, — mert ennyit tett akkoron az adóssága, — a reakció eszközüül dobta magát!

Részlet a Szőregnél vívott csatából 1849. aug. 5-én. — (Mencz

József király ő Felsége tulajdonát képező olajfestmény után.)

Október 3-án, az alkotmányos tényezők durva mellőzésével, egyenesen kivezényelték magyar miniszterelnökké. S még aznap, újszólván olvasatlanul, mindjárt alá is írta ezt a szörnyűséges kir. leiratot:

„Mi első Ferdinánd stb. stb. Magyarország, Erdély nagyfejedelemség, úgy minden melléktartományok zászlósainak, egyházi és polgári főrendéinek, ország-nagyainak s képviselőinek, kik az általunk Pest városába összehívott országgyűlésre egybegyültek, üdvözetünket s jóakaratomkat.

Mély fájdalomunk s megindulásunkra, a képviselőház Kossuth Lajos s követői által nagy törvénytelenésekre vezettette magát; sőt királyi akaratunk ellenére több törvénytelen határozatait végre is hajtatta, és újabban az általunk a béke helyreállításával megbízott kir. biztos gróf Lamberg Ferencz altábornagyunk küldetése ellen, még mielőtt ez felhatalmazásunkat előmutathatta volna, szeptember 27-én oly határozatot hozott, minek következtében ezen kir. biztosunk egy vad csoport által nyilvános utcán, dühösen megtámadtatott és legirtózatoss módon megöletett. Ezen körülmények közt, királyi kötelességünknel fogva, a bátorság és törvény fentartása végett, kénytelenek vagyunk következő rendeteket adni, s ezeknek végrehajtását megparancsolni.

1. Ezennel *felosztatjuk az országgyűlést* olyképen, hogy az jelen legfelsőbb leiratunk kihirdetése után üléseit azonnal bezárandja.

2. A jelen országgyűlésnek minden, általunk nem szentesített határozatait és rendeleteit törvénytelenek- s erőtleneknek nyilatkoztatjuk.

3. *Alárendeljük* ezennel horvát-, tót- es dalmátországi bánunk s altábornagyunk *b. Jellasich József főparancsnokságának, Magyarországon s melléktartományaiban, úgy Erdélyben levő összes seregeinket* s bármintemű fegyveres testületeket, akár nemzetőrökből, akár önkéntesekből álljanak.

4. Addig, míg a feldúlt béke és rend az országban helyreállítatnék: *Magyarország hadi törvények alá vettetik*; s ez okból az illető hatóságoknál, vármegye, városi, vagy kerületi gyűlések tartása ideiglenesen felfüggesztetik.

5. Horvát-, tót- és dalmátországi bánunkat, *b. Jellasich Józsefet* ezennel mint *királyi felségünk teljhatalmú biztosát küldjük ki*, egész erőt és hatalmat adván neki, hogy a végrehajtó hatalom körében azon feljogosításokkal éljen, melyekkel a jelen rendkívüli körülményekben, mint királyi felségünk képviselője felruházva van. Ezen legmagasabb felhatalmazásunk folytán kinyilatkoztatjuk, hogy mind az, amit a horvátországi bán rendelni, intézni, határozni és parancsolni fog: legfelsőbb királyi hatalmunkkal rendeknek, határozottnak s parancsoknak tekintendő. Miért is minden egyházi, polgári és katonai hatóságoknak, tisztviselőknél és Magyar-, Erdély s minden mellékországok bármi rendű és rangú lakosainak ezennel legkegyelmesebben meghagyjuk, hogy ők báró Jellasicsnak, mint teljhatalmú kir. biztosunknak aláírásával jegyzett parancsait szintűgy teljesítsék s azoknak engedelmeskedjenek, valamint kir. felségünknek engedelmeskedni kötelesek.

6. Királyi biztosunknak különösen meghagyjuk, hogy az iránt őrkdjék, mikép gróf Lamberg Ferencz megtámadói s gyilkosai, úgy ezen kebellázító merénynek indítói s részvevői ellen a törvények teljes szigora alkalmaztassák.

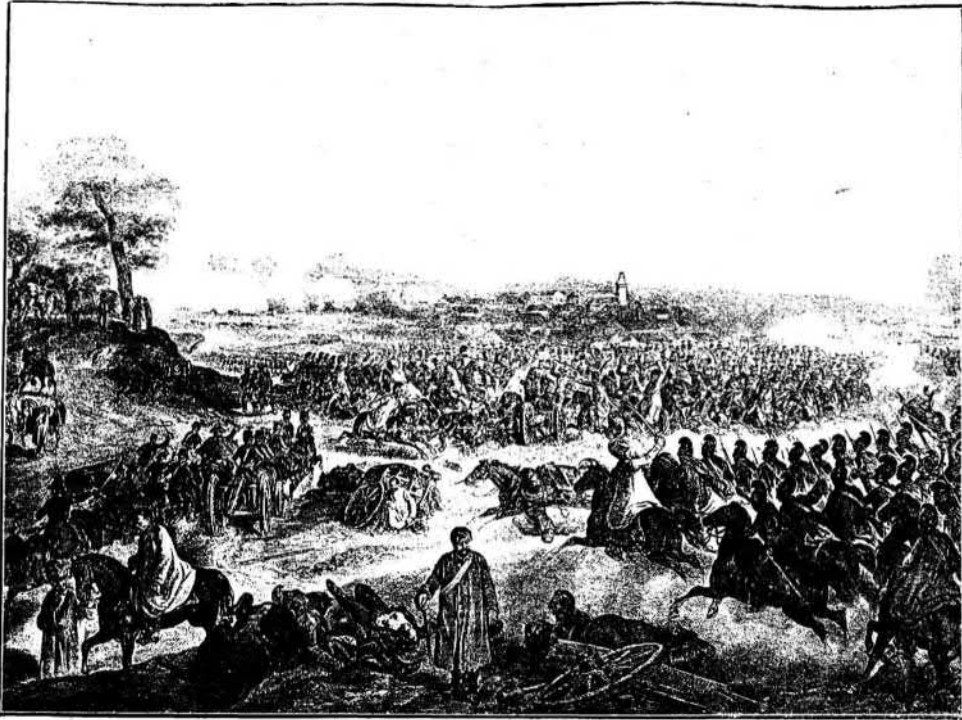
7. A közigazgatásnak egyéb folyó ügyeit ideiglenesen a minisztériumhoz külön kirendelt tisztviselők a törvények értelme szerint viendik.

Mi módon legyenek továbbá az összes birodalom közérdekei egységének biztosítása és vezetése maradandólag létesítendő, minden nemzetiségek egyenjogúsága mindenkorra biztosítandó, és ez alapon a koronánk alatt egyesült országok és népek kölcsönös viszonyai rendezendő; — az iránt a kellő intézkedés minden részek képviselőinek közremunkálásával fog tárgyalatni és törvényes utón megállapíttatni.

Kelt Schönbrunnban, október 3-kán 1848.

Récsey Adám, s. k.
miniszterelnök.

Ferdinánd, s. k.

Részlet a moóri csatából 1848. december 30-án.

Jellasics legyen az ország kényura! Az a Jellasics, aki pártot ütött a nemzet törvényes kormánya ellen; az a Jellasics, aki, ha az udvar nem pártfogolja, ma már megérdemlett helyén: a börtönben ül. Olyan ez, mintha a bűnös arra kapna engedélyt, hogy ő ítélkezhesék bírása felett. Ennél mélyebben csakugyap nem lehetett volna megalázni a magyart.

Á kir. leirat, persze, nyomban útnak indíttatott, hogy a képviselőház elnöke még a bán bevonulása előtt kézhez kapja azt. Hadd legyen ahatás minél rémületesebb. Jellasicsot is értesítették; külön udvari futár vitte meg neki a kinevezéséről szóló okmányt.

A futárnak azonban nem kellett valami messze fáradnia. Jellasics, szétzüllő seregével akkor már a határszélhez közel: Magyar-Óváron volt. Átvette az irományokat és szaladt tovább.

Az udvarnál csak a kir. kéziratok kibocsájtása után értesültek Jellasics kudarczáról. A bán tehát, kiről azt hitték, hogy győzelmes hadai élén Budapest alatt áll, ime, Bécs felé fut. Előnyomulás helyett menekvés, diadal helyett vereség. A kamarilla oszlopos emberei közt az első pillanatban roppant zavar támadt. Egész vállalkozásuk, melynek sikeréért annyit ármánykodának, közel volt a bukáshoz. Igazságérzet ha vezeti őket: a nemzet és az uralkodóház között dúló viszály talán még most is eligazítható lett volna. De nem; az udvari-párt a bosszú engesztelhetetlen szavára hallgatott.

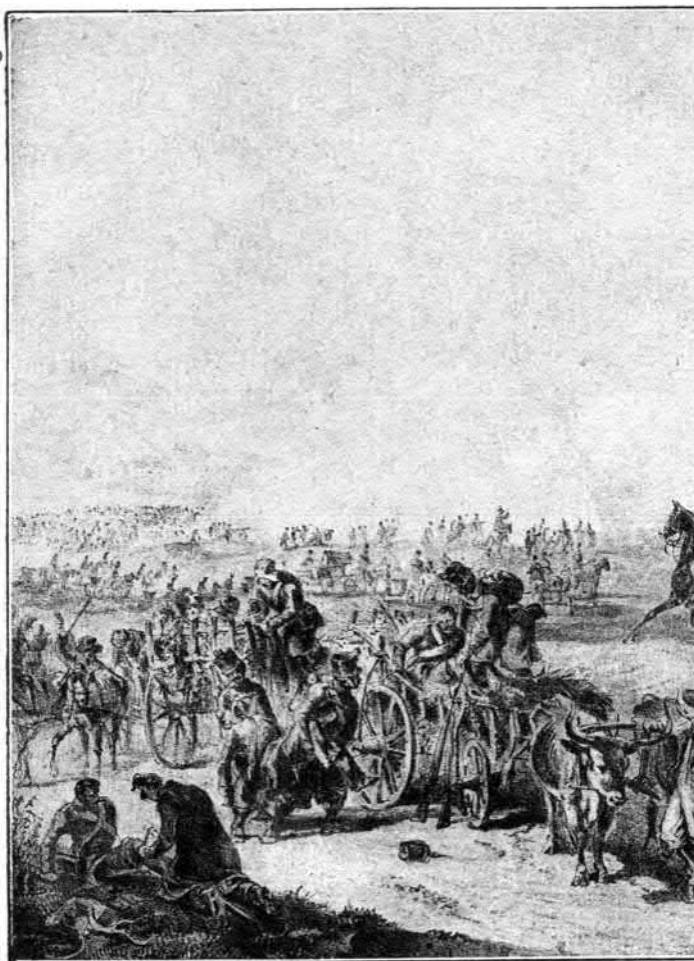
— Nem szabad meghátrálnunk! — mondotta Latour, az önkénynek ez a ravasz és tevékeny cselszövője.

És úgy lőn. Elhatározták, hogy nem tágítanak. Elhatározták, hogy a magyar nemzet nyakára ültetik Jellasicsot, ha az egész ország romhalmazzá lesz is. S ezzel a sötét elhatározással az udvar eddigi politikájában új fordulat állott be. Most már egész nyíltan proklamálták Magyarország ellen a háborút. A birodalom összes hadereje mozgósított. A hazánkban székelő főhadparancsnokokhoz kemény rendelet ment, hogy a magyar kormányt tüstént szakítsák meg az érintkezést és fegyveresen lépjenek az ellentállás terére.

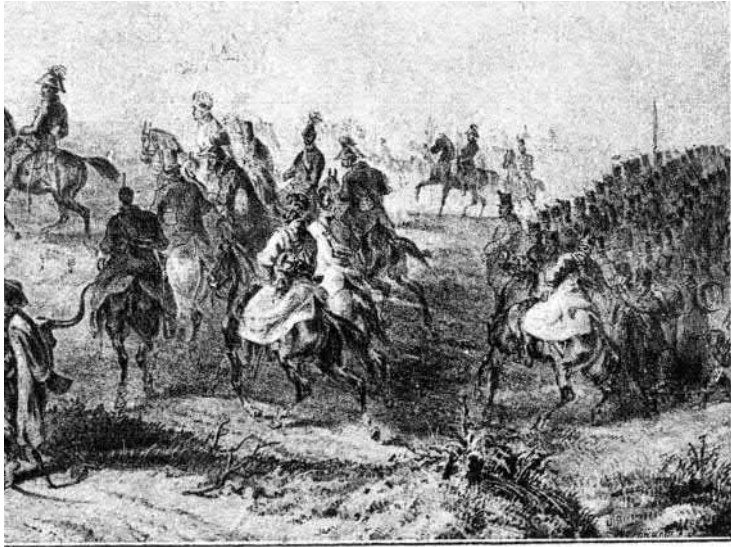
Kilencz oldalról egyszerre akartak reánk törni, hogy megfojtsanak, mielőtt még kellő önvédelmünkről gondoskodhatnánk.

A haditerv a következő volt: Az osztrák főszereg Jellasics vezetésével a Duna mentén haladjon Budapest felé; ezalatt Suminicz tábornok egy hadtesttel Morvából törjön az országba, s az Alsó-Vág völgyön előnyomulva Nagy-Szombaton keresztül nyújtson segítőkezet a főszeregnek; Götz tábornok pedig egy másik hadtesttel a bányavárosokat kerítse hatalmába. Ugyanekkor Schlick Galicziából, Nougent Horvátország felől, Puchner Erdélyből indítsa meg hadait. Útiránya mindegyiknek Pest legyen. Azon kell lenni, hogy a „felkelés“ egyre szűkebb és szűkebb térre szörítettassék. Ekkor aztán az egyesült hadak megszállják a „lázadás fészket“: a fővárost.

Hogy ez volt a haditerv, világosan igazolja Latour hadügyminiszter levele, melyet október elején Puchner erdélyi főhadparancsnokhoz intézett. Ez az érdekes levél főbb részleteiben így szól:

A kassai ütközet 1849. jan. 4-én. -

- (Eredetije a bécsi cs. udv. levéltárban.)

Excellenciádnak, — úgymond, — bizonyára már tudomása van róla, hogy Magyarországon az uralkodó-párt a törvényes tért egészen elhagyta . . . Most tehát nincs egyéb hátra, mint a törvényes rendet, az összbirodalom épségének fenntartása végett fegyverrel s oly gyorsan amint csak lehet, helyreállítani.

Midőn én e cél elérésére minden Magyarországgal határos katonai parancsnokságokból a rendelkezésemre álló sereget mozgósítom: Excellenciád ezennel azt a megbízást kapja, hogy az oláh határőri ezredekben haladéktalanul három zászlóalját s egy ezred osztrák lovasságot indítson Nagyvárad felé.

Az események gyors változása nem engedi a pontot, amely ellen ez a dandár működni fog, már most kijelölni. Nagyváradot csakis azért érintettem, nehogy az ottani vár a magyar felkelők kezébe essék, s a forradalmi kormány esetleg ide tegye át székhelyét. Excellenciádnak tehát teljesen szabad kezet hagyok, hogy egyetértőig a szerbekkel és az aradi parancsnokkal a körülményekhez képest saját belátása szerint cselekedjék.

Egyébként valamennyi seregparancsnok már utasított, hogy az összekötést a horvát bánnal kísértse meg, s magát parancsa alá helyezze . . .

A reakezióknak ez a nyílt zászlóbontása nemcsak nálunk keltette a legnagyobb megdöbbenést, hanem odaát Ausztriában is. Különösen a bécsi nép tekintett mindnagyobb aggodalommal az események komor alakulása elé. Tudták, érezték, hogy azon esetre, ha Magyarország alkotmánya megdől, reájok is az önkény sötét éjszakája borul. A márcziusi vívmányoknak egyszerre végük lesz. A szabadság zsenge plántáját, mely kiontott vérük talaján fogant, a kamarilla, mintha valami mérges gaz lenne, könnyörtelenül kitepi és tűzre dobja.

„Bécs, — kiált fel a „Constitution“ czimű lap, — állj szilárdul, s tekints Magyarországra; ha ez diadalmaskodik: te is győztél, ha Magyarország bukik: a te végórad is ütött.“

A nép rajta volt, hogy szilárd maradjon. Szokatlan élénkség, lázas izgalom vala tapasztalható mindenfelé. Úgy tetszett, mintha Bécs utczáin ismét a kikelet forradalmi szellője surrana végig. S ez az üde légáramlat, mint valami édes, mámorító ital, megittasítá még a katonákat is.

Latour hadügyminiszter október 5-én a gumpendorfi kaszárnya gránátosaihoz rendeletet intézett, hogy készüljenek útra, mert másnap reggel a magyarországi csataterre fognak indulni.

A parancs nagy visszatetszést szült a németszülctésű gránátosok közt. Tehát a szabadság letiprására viszik őket! Magyarország után bizonyára majd Ausztriára kerül a sor, s ők kénytelenek lesznek saját véreikre is fegyvert emelni.

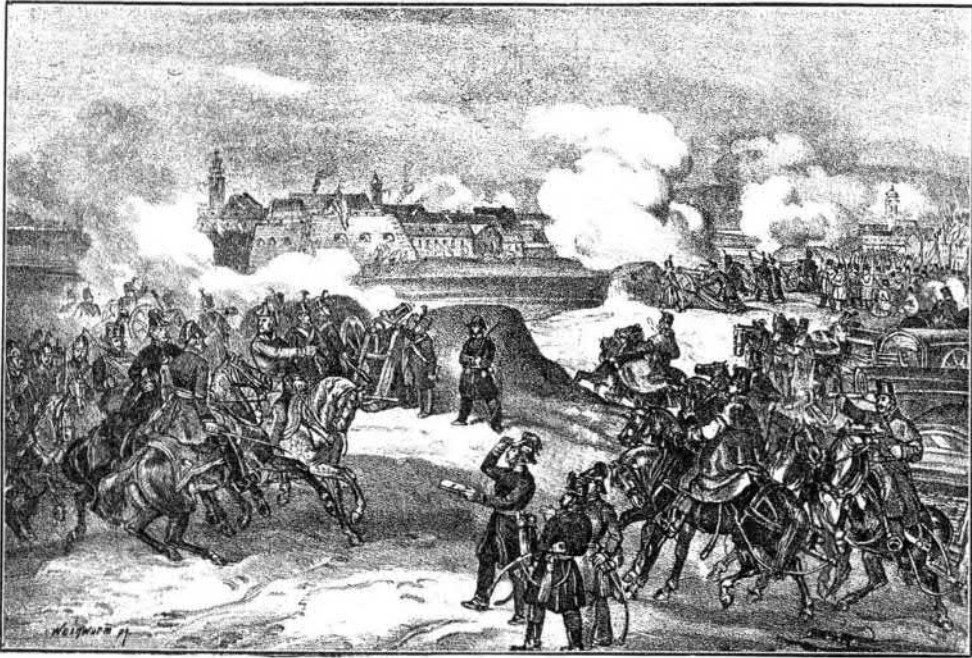
Nem, ezt nem teszik. Legott elhatározták, hogy Magyarország ellen, most, midőn az szabadságáért küzd, nem harcolnak, bármi történjék is velük. Az ügyeletes tisztt rémülten futott a hírrel a Burgba.

Ferencz-Károly főherczeg azonnal magához hívatta Latour grófot.

— Hát már a rendes sorkatonaság is forradalmi eszmékkal van megmételvezve! — kiáltott fel ingerülten. — Ezt nem szabad túrnunk.

És menten kiadatott a legfelsőbb hadiparancs, hogy az engedetlen öt gránátos zászlóalj vértések és dragonyosok fedezete alatt indíttassék útnak. S ha ezután is vonakodnának: meg kell tizedelni őket.

A gránátosok vakmerő elhatározása, úgyszintén az elszállításukra

Lipótvár ostroma. — (Egykorú kép.)

kiadott rendelet csakhamar köztudomású lett. Este már az egész Bécs erről beszélt. És a hová csak eljutott a hír: mindenütt a legnagyobb ingerültséggel fogadtatott. Magasztalólag szóltak a gránátosok hazafias magatartásáról, s a legerősebb szidalmakkal illeték a szabadságtipró kamarillát.

A külvárosok vendéglői, kávéházai megteltek közönséggel, amely szenvedélyes hangon tárgyalta a dolgot. Általános volt a nézet, hogy a gránátosok tovaszállítását minden áron meg kell akadályozni.

A forrongás perczről-perczre nőtt. Az utczákon még késő éjszaka

is nagy népcsoportok hullámzottak. A forradalmi szellő viharra kezdett izmosulni.

Másnap, *október 6-án*, már hajnali szürkületkor megmozdult valamennyi külváros. A gumpendorfi kaszárnyától a vasúti pályaházhoz vezető hosszú útvonal csakúgy feketéllett a roppant embersokaságtól. Várták, mi lesz hát a gránátosokkal. Öt órakor aztán híre fut, hogy a lovas-ezredek már felvonultak a kaszárnyához. A felindulás, a harag moraja zúg végig az egész útvonalon. A tömeg háborogni kezd, mint a viharos tenger. Mindenfelé ellentállásra készülnek.

Egy szemtanú naplószerű feljegyzései szerint a vihar óráról-óra azután így nőtt:

Reggelé óra: A német gránátosok nem akarnak indulni. A kaszárnyában zúznak-törnek mindent, ami kezük ügyébe akad.

5 óra: A gandendorfi, gumpendorfi és a wiedeni nemzetőrök riadót vernek, s gyorsan gyülekeznek.

5½ óra: Vértések és gránátosok állják körül a gránátosok gumpendorfi kaszárnyáját. A vértések közrefogják a gránátosokat és megindulnak. A nemzetőrök elállják a gránátosok útját, akik parancsszóra szuronysegezve kénytelenek ellenük nyomulni. Két nemzetőr és egy császári tiszt megsebesül.

6 óra: A gránátosok a Glacisra vonalnak. Menetelük rendetlen, nemzetőrök nyomulnak soraik közzé. A katonák hangosan tiltakoznak az ellen, hogy őket Magyarországba vigyék. A nemzetőrök rohamlépésben sietnek a vasúthoz és a Tábor-hid környékére. Megszállják mindkettőt. A vasúti sineket felszaggatják, a táviró-oszlopokat fölszedik.

7 óra: A német gránátosok a polgárok és a diákok közzé kezdenek elegyedni. Folyik a barátkozás. E közben a hidat felbontják, s karfáiból torlaszokat építenek. Azok a gránátosok, akik a hidon már átmentek, ismét visszatérnek. A nép hangos örömkialtásokkal fogadja őket.

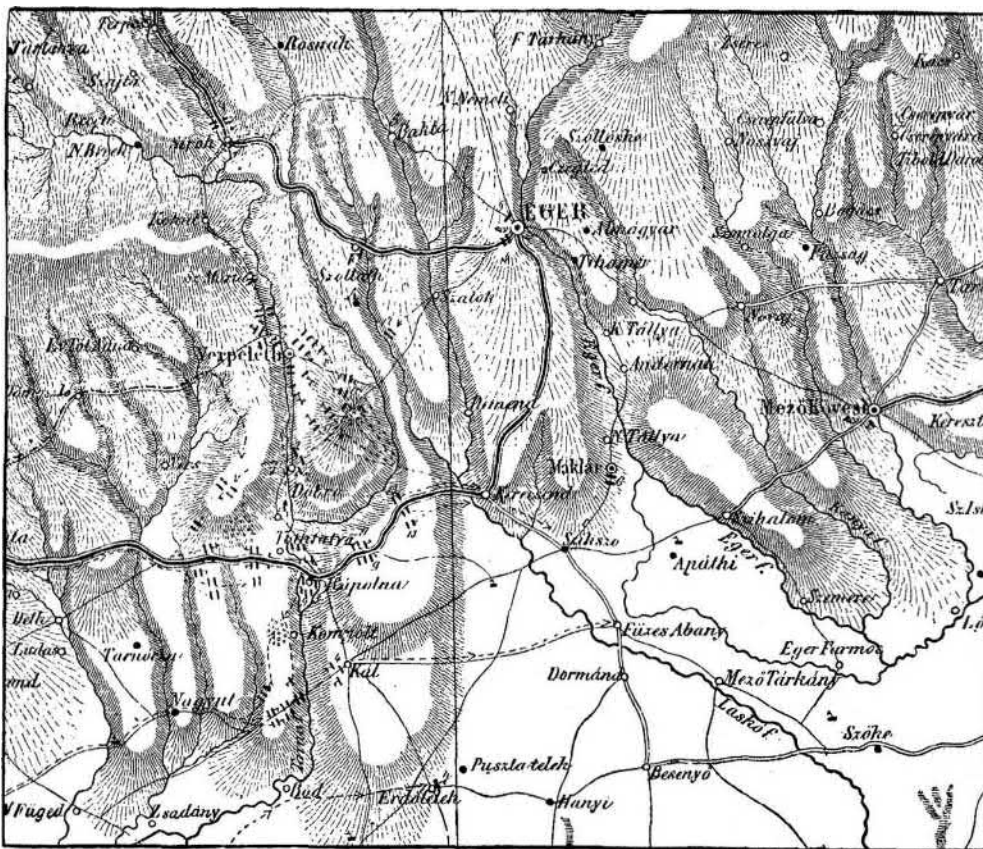
8 óra: Dobpergés zaja tölti be az utcákat. Roppant izgalom az egész városban.

9 óra: Az Aula is megmozdult. Az egyetemi légió hat szakasza rohamlépésben a Duna-hidakhoz rohan. Az összes boltak be vannak zárva. A nemzetőrség nagy csapatokban siet a gránátosok segélyére, akiket a vértések hiába szorítanak a tovább indulásra. A tüzérek ágyúkkal jönnek.

10 óra: A nemzetőrség és az egyetemi légió megszállja a vasúti töltést. Alól áll a Nassau-ezred, egy utász-század és a vértések. Ágyúik

is vannak. Az utászok a hidat helyreállítani akarják, de a nemzetőrök, polgárok, diákok, munkások és a kaszás nép nem engedik.

11 óra: A tüzekek a népre irányozzák ágyúikat; a nemzetőrség azonban rohamot intéz ellenök, az ágyukat és a lőporos kocsikat elszedi és a vasúti töltésre czipeli azokat. Eközben a német gránátosok az egyetemi légióhoz csatlakoznak. Breda gróf tüzet vezényel. A Nassau-ezred-

A kápolnai csata térképe. — (Egykorú felvétel. Eredetije az orsz. ereklye-múzeumban.)

beliek lőnek, amit a nép viszonz. A vezénylő tiszt: Breda holtan rogyik össze. Erre a katonák szuronyszegezve törnek előre, de a nép visszaveri őket.

11½ óra: A fegyvertelen nép a városba rohan, s a templom-harangokat félreveri. Vészes kongás. Az egyetemi ifjúság a sebesült nemzetőröket kocsira helyezi, s úgy hordozza őket körül a városban, tüzelve a lakosságot a csatlakozásra.

Déli 12 óra: Egy század vértés a városba akar nyomulni. Már a Ferdinánd-híd közelében vannak. Itt a nemzetőrök útjokat állják, mire visszavonulnak. Most a nemzetőrök megszállják a város falait, a kapukat bezárják.

Délután 1 óra: Az István-térce két városnegyed nemzetőrei a nép ellen fordulnak. Testvérharczra kerül a sor; de a nép végre mégis győz.

2 óra: Az ellenséges katonaság megszállotta a Grabent. A nemzetőrök, diákok és a munkások azonban halálmegvetéssel rohannak a katonaságra, s szörnyű harc fejlődik. Kartácscsal tizedelik a népet. Számos nemzetőr elesik. De a katonaság mégis kénytelen visszavonulni.

3 óra: A „Hoff“ felől utász-csapatok támadnak a népre, amely azonban visszaszorítja őket. A tömeg a hadügyminiszteri-palotát rohanja meg, az őrszobát hatalmába keríti, úgyszintén az ágyúkat is; mire a gránátosok és az utászok lerakják a fegyvert.

4 óra: A tömeg átkutatja a hadügyminiszteri-palotát, hogy Latour grófot a nép ítélőszéke elé állítsa. A padláson találják meg. Lehozzák az udvarra. A nemzetőrök védeni akarják, — de hasztalan! A felingerült nép minden áron végre akarja hajtani kegyetlen ítéletét.

5 óra: A katonaság kivonul a városból. A torlaszokat folyton építik.

Este 6 óra: A város falait egész szabályszerűen erősítik. Szolgálatban levő és obsitos katonák vegyest dolgoznak; a védelmi munkálatokat egy bizottság vezeti, a mely a nemzetőrségből alakult.

7 óra: A nép a fegyvertárnál gyülekezik, s a fegyverek kiadatását követeli. Belülről lövés történik. A nép szétriad. Egy tiszt katonákkal elzárja az utcát. Erre a nemzetőrök előtörnek s visszaüzik a csapatot az Arzenálba. A nép szemközt a fegyvertár kapujával, a sűrű kartácsolás daczára, torlaszt emel.

8 óra: A harc szünetel

A szünetelés, melyet a naplóíró följl egyez, azonban csak pillanatnyi. Olyan, mint mikor a viaskodó ember lélegzetet vesz. Az egész vonalon csakhamar ismét megindul a rémes harc.

S míg a Szent-István templománál, a Tábor-hídja körül, az Arzenál mellett újabb meg újabb heves összeütközésre kerül a dolog: ezalatt a tömeg egyrésze még mindig Latour hadügyminiszter fölött ítélkezik. Valóságos őrzöngéssel támad reá. Száz ökölcsapás éri. A szerencsétlen ember vérbefagyva rogyik össze.

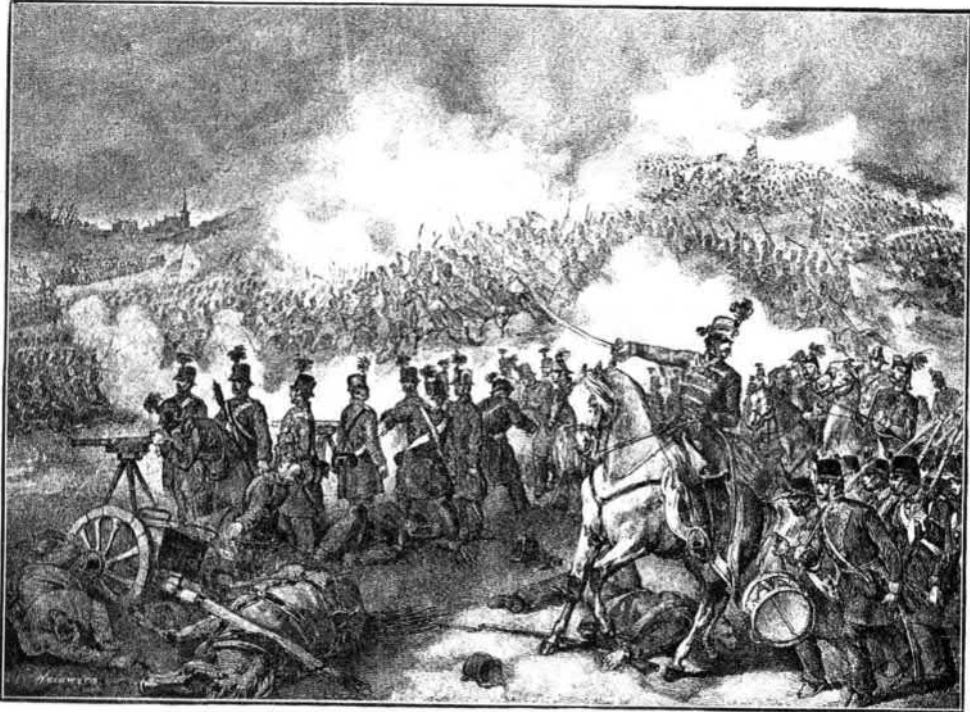
— Akasztófára a gazemberrel! — rikácsolja egy kivörösödött ábrázatú, elhízott vastag néember; a Wieden egyik ismeretes árusnője.

— Úgy van! Kötelet neki! — ordítják utána a körülállók.

A palota előtt, mely homlokzatával az „Am Hof“ piacztérre néz, egy kétágú kandeláber szórja halovány fényét. Ide voncsolja a tömeg a halállal vivődő grófot.

— De ki köti fel? — kérdi egy nemzetőr.

A nép visszahőköl. Mindenki irtózik a hóhér lealázó szerepétől.

A tarczali ütközet 1849. jan. 22. — (Egykorú kép.)

— Ha senki sem akarja, majd felkötöm én. Hisz a szabadságért teszem, — válaszol egy erős csengő hang; s erre a tömegből egy villogó szemű, elszánt arcú fiatal ember válik ki. Rausch Vilmos egyetemi hallgató.

Még egy pillanat és Baillet de Latour Tivadar gróf, az udvar kegyeltje, a nagyhatalmú hadügyminiszter, eltorzult fakó arczczal, már ott himbálózik a kandeláber karvasán.

Eközben a képviselőház ülésre jön össze. Azonnal küldöttséget választ s azt a császárhoz küldi. A Burg kapui azonban zárvák. A hosszú

ablaksor elejétől végig sötét. Mintha valami elátkozott kastély volna, úgy füst mostan ez a komor épület-tömeg.

A küldöttség nagy nehezen mégis csak bejut. Az egyik udvaron, a főkapunál ágyú-üteg van, mellette tüzerek égő kanócczal. Tovább egy zászlóalj gyalogos, majd lovas-csapat. Az egész őrség némán, hallgatóan áll: várván a jeladást a védelemre, avagy a támadásra.

Az uralkodó-család Ferencz Károly főherczeg benső termeibe húzódott. Elhalványult arczzal, szívszorongva várják a rettenetes vihar elvonulását. Zsófia főherczegasszony sírva borul férje nyakába.

— Istenem, istenem, mi lesz velünk? — zokogja kétségbeesetten.

S mintegy válaszképen az utczáról behangzik a nép velőtrázó csataordítása.

A küldöttség csak itt tudta meg, hogy a császár Schönbrunnban tartózkodik, ahová még kora reggel elmenekült.

Noha már este volt, utána mentek. Ferdinánd, aki, mint beszélük, a nagy ijedtség miatt ideg-görcsökbe esett, alig akarta őket fogadni.

— Még itt sem hagynak békén, — szólt szemrehányóan a küldötteknek.

— Felség, a komoly szükség parancsolja, hogy legmagasabb színe elé járuljunk, — válaszolt a küldöttség vezetője. Bécs vérben úszik, a nép és a katonaság gyilkolja egymást.

— De hát mit tegyék.... mit tegyék? — kérdezte a császár töprengve.

— Ha a dekrétum, mely Jellasicsot Magyarország kir. biztosául nevezi ki, visszavonatik, és ha Ausztria egy másik népszerű minisztériumot kap: a háborgó kedélyek gyorsan le fognak csillapodni.

— Az utóbbi kérelem talán teljesíthető lesz, — felelé a császár,— de ami a magyar dolgokat illeti, abba ne avatkozzanak. Hiszen Kossuth trónom ellen tör, — tette hozzá élénkebben.

De csakhamar erőt vesz rajta a gyöngeség. Úgy tetszik, mintha bágyadt, fénytelen szemében köny csillanna meg; egy pillanatig hallgat, aztán szinte akaratlanul sóhajtja:

— Milyen nehéz az uralkodás.....

Mire a küldöttség visszatért: a minisztérium már be is jelenté lemondását. Az egybegyűlt képviselők épp a további teendőik felett tanácskoztak, midőn az ülésterem szárnyas ajtaja hirtelen feltárul, s a küszöbön Wessenberg miniszterelnök alakja jelenik meg. Arcza dúlt, melle zihál. Alig tud a roppant felindulástól szóhoz jutni. Végre elmondja,

hogy a nép üldözése elől, mely már-már elfogta, menekült ide. Ő nem akar — úgymond — Latour sorsára jutni, inkább leköszön állásáról. S Wessenberg, ki Dobelhoff utódja volt, ott nyomban le is tette tárczáját.

A bécsi nép örvend Latour halálának. — (Bécsben készült egykorú kép.)

Néhány bátrabb képviselő vállalkozik, hogy a lemondás híret közölni fogja a néppel. Csakhogy a tömeg nem hallgat immár a csillapító szóra. Zárt oszlopsorokban, pokoli zaj közt, vonul az Arzenál felé, hol a felkelők és a katonaság között már esti hét órától folyik a rettenetes küzdelem.

Az egyik képviselő mégis beszélni próbál. De alig ejt néhány szót, midőn fegyver dörren és az ifjú szónok halva rogyik össze. Talán készakarva ölték meg, vagy tán csak egy eltévedt golyó fúródott mellébe, — ki vizsgálná azt most? A nép nem törődik vele, átgázol véres tetemén és rohan tovább.

— Az Arzenálhoz! Az Arzenálhoz! — ordítja ezer meg ezer rekedt torok.

Az ódon, de erős épület, — raktára tömérdek lőszernek, — heves ostrom alatt áll. A katonaság eleintén puskatúzzal igyekszik visszaszorítani a felkelőket; mikor azonban ez sem használ: kartácshoz nyúl. És megkezdődik a szörnyű vérengzés. A tüzérek odacézeloznak, ahol a csoportosulás a legsűrűbb. Csaknem mindegyik lövés talál. Sisteregve, fénykigyókat rajzolva, mint a tüzeső, hull a szétrobbant kartácsok golyózápóra a tömeg közé. Aztán itt is, ott is rémes, szívetfacsaró jajkiáltás hallatszik: a sebesültek és a haldoklók kínordítása.

De az ostromló nép még sem hátrál; sőt, a makacs ellentállás még nagyobb dühre ingerli. A nemzetőrség sietősen négy ágyút szerez, s ezekkel felel a kartácsolásra. Már virradni kezd, de az ádáz küzdelem még egyre tart. Az épület hátsó részén azonban egyszerre csak láng csap fel. Néhány pillanat és az egész tető tüztengerben van. A? októberi szürke égbolton pirosas fény támad. A nép szilaj gyönyörrel nézi az elemek pusztítását; egyetlen kar nem mozdul a mentésre. Az ágyuk elnémulnak; a katonaság, mint a kifüstölt ürge, kelepczébe kerül. Mire egészen kivilágosodik: az Arzenálból a szakadozott, kormos falaknál nem marad egyéb. Most a győzelemittas tömeg megszállja az épületet, s örömujjongva fog a zsákmányoláshoz. Hatvanezer puska és nagymennyiségű töltés jut birtokába.

A nemzetőrség a fegyvereket nyomban szétosztja a nép közt, amely — Messenhauscr, Blum Róbert, Aigner, Kudlich stb. vezetése alatt, — most még daczosabb elszántsággal készül a további védelemre. A fölkelők önbizalmát még növeli, hogy csaknem az egész katonaság kiszorított Bécs belterületéről.

A Burgban csak most rémülnek meg igazán. Az uralkodócsalád

az annyira dédelgetett „birodalmi fő- és székvárosból“ szégyenszemre futni kénytelen; Ferdinánd, hatezer emberből álló hadosztály és egy ágyú-üteg fedezete alatt, még aznap — október 7-én — egész udvarával Olmützbe menekül. Távozása előtt azonban egy haragos szózatban kijelenti, hogy jogát a bitor nép ellenében minden rendelkezésére álló

A bécsi halálfejes légió tagja. Lengyel légionárius. Tiroli vadász.

A külföldi szabad-csapatok. — (Egykorú vázlatok után.)

eszközzel védelmezni fogja; Auersperg herczeg tábornokot menten meg is bízta a rend helyreállításával.

Bécs azonban nem sokat törődik a fenyegetéssel, hanem lázong tovább. Most már a polgárság a helyzet ura. A várost hatalmas védőművekkel látja el, a veszélyeztetett pontokon pedig torlaszokat emel. Auersperg tábornok, ki a Marchfelden tartja hadiszállását, csakhamar

hozzálát az ostromhoz. És megújul az elkeseredett viadal, amely változó szerencsével egész a hó végéig tart.

A város védelmében különösen egy lengyel emigráns tűnik ki. Egyszerű, igénytelen ember, komoly és hallgató; de mindenütt ott van: ahol legnagyobb a veszély. Csodás nyugalommal áll a legszörnyűbb harc közepette. Mintha bűvös talizmánja volna: a golyó nem fogja. Ez a hős lengyel: *Bern József*, a későbbi magyar honvédtábornok.

A bécsi forradalomnak talán senki sem örült jobban, mint Jellasics. Legalább most már volt valami elfogadható ürügye, hogy osztrák területre meneküljön.

— Sajnálom, hogy vissza nem fordulhatok, — így hivalkodék tisztikara előtt, — de Bécsben nagyobb a veszély, sietnünk kell a trón megmentésére.

És hátrált tovább; ügyelve, hogy a magyar sereg valahogy nyomába ne érjen.

Túl a Lajthán roppant ellenszenvet keltett a bán jöttének hirtelensége. Az osztrák nép, a honvédelmi bizottmány kiáltványai nyomán, értesülve volt immár Jellasics viselt dolgairól. Az „Allgemeine Oesterreichische Zeitung“ közvetlen Latour gyászos elpusztulása előtt, a többi közt így ír: „A felfogott levelekből kétségtelen, hogy Latour hadügyminiszter Jellasicscsal egyetértett, s őt osztrák pénzzel segítette; következőleg Magyarországnak ténylegesen hadat üzent. A horvát háború az osztrák udvari-párt által előidézett reakció háborúja, nem egyedül a magyarok, hanem a szabadság ellen. A bán a reakció kezében csak eszköz volt . . .

Jellasics, hogy Ausztriában mégis valamivel barátságosabb fogadtatásra találjon, seregének salakját: a népfelkelőket hazaküldte, ő maga pedig csak a rendes határőr-ezredekkel vonult tovább. A gyülelész had — körülbelül tízezer ember — Theodorovics tábornok vezetése alatt, útnak is indult, s Vas- és Zalamegye szélén igyekezett Horvátországba jutni. Ámde, ez a zabolázatlan hegyi nép vad természetét ezúttal sem vetkőzte le: rabolni, pusztítani kezdett. Mintha sáskák lepték volna meg azt a vidéket, amerre átvonult: kietlen pusztaság maradt nyomán.

A sopronmegyei *Horpácsnál* azonban — október 12-én — Karger alezredes mintegy kétezer nemzetőrrel útját állta a rabló-csordának. Heves harc fejlődött ki, amely délelőtt tizenegy-től egész délután négy óráig tartott. Csapataink vitézül hadakoztak, s eleintén vissza is szorították a horvátokat; de később a túlnyomó erő elől mégis hátrálni voltak kénytelenek. De a legválságosabb perczen előbukkan Vidos

nemzetőrkapitány három új zászlóaljjal: s erre megfordul a hadiszerecnese. Theodorovics a peresznyei erdőbe húzódik, s innen másnap Kőszegen keresztül Ausztriába menekül. Ha Kőszeg város közönsége kissé nagyobb erélyt fejt ki, Theodorovics úgy jár, mint Róth Ozoránál: egész hadosztálya fogságba esik.

Vidos, Theodorovics kiűzéséről a következő jelentést tette a honvédelmi bizottnánynak:

Theodorovics táborát Karger alezredes, gróf Zichy Manó és gróf Zichy Ottó, úgy Kovács Zsigmond őrnagy urak mintegy 1800 emberrel f. hó 12-én

Branyiszkó.

példás bátorsággal sopronmegyei Horpács és Salamonfa helységek közt megtámadván, sok ember veszteséggel hátravonulni kényszerítők; később az ellen észrevevén seregünk csekély számát, négy háromfontos ágyúval és fegyvertűzzel felelt vissza; s bár Hegyfaluból a sűrű ágyúdörgésre rögtön megindított két Miklós-huszárszázad, Berzsényi Lénárd és Gosztonyi századosok vezérlete alatt oldalt bevágott és ötvennél több rablót felkonczolt, mégis a legalább 12,000 emberből álló rablócsoport elől délután ozsonna-tájban kénytelen volt visszavonulni.

Vidos főparancsnok e perccben érkezett Kanizsáról egy sasi és két soproni zászlóaljjal, s ámbár fáradtak voltak emberei, mégis csatarendbe álltak. Csepregh mezőváros feletti majornál azonban esti félhétkor tudomást vevén, hogy a horvát csapatok

a horpácsi erdő alatt táborba szálltak, Vidos nevezett majorhoz közel akként állítá seregét, hogy az ellenség sem a Sopronból vezető országúton, sem Csepreghből Kőszegnek, vagy Tömösd felé Szombathelynek vezető mellékúton el ne illanhasson. Mindamellett az ellenség, mihelyt seregeinknek az országúton Bükk felé vonulását észre vette, tüstént sebes lépésekkel Peresznye helység felé, az erdős hegyeken keresztül nem is annyira visszavonulni, mint *futni* kezdett; úgy, hogy reggeli szürkületkor az ellenségnek, mely az éji sötétben megszökött, csak hült helyét találtuk, s mivel Theodorovics Kőszegnél ellenállásra nem talált, alig képzelhető erőfeszítéssel Lékán, Pörgölinen keresztül osztrák földre menekült. Vidos főparancsnok erre Kőszegen táborba szállott s az ellenség mozdulatainak figyelemmel kísérésére lovas és gyalog csapatokat küldött a határszélre, hol a fölkelte bátor németajkú lakosság Vimmer lelkész úrnak bátor és lelkes vezérlete alatt csapatainknak hasznos szolgálatokat tett.

Különös dicséretet érdemelnek lelkes lovas- és gyalogsorkatonáink, hazafiui érzésű fő- és altisztjeikkel együtt, valamint a jeles tüzérség Adorján László tisztjével együtt. Ezen fél ágyutelep 1 embert és 4 lovat vesztett; többi veszteségünk áll 4 agyonlőtt és 4 sebesült derék huszárból. Ellenben az ellenség számlál kétszáz halottat s igen sok sebesültet. Foglyokul estek egy kapitány és egy hadnagy, kiket Vecsey nevezetű Mjklós-huszárral fogott el szekercstől-lovastól, s 35 közember a határőrökből; többnyire nyomorult földnépe. Ezen csata óta különben majd minden nap fogatnak el illyrek.

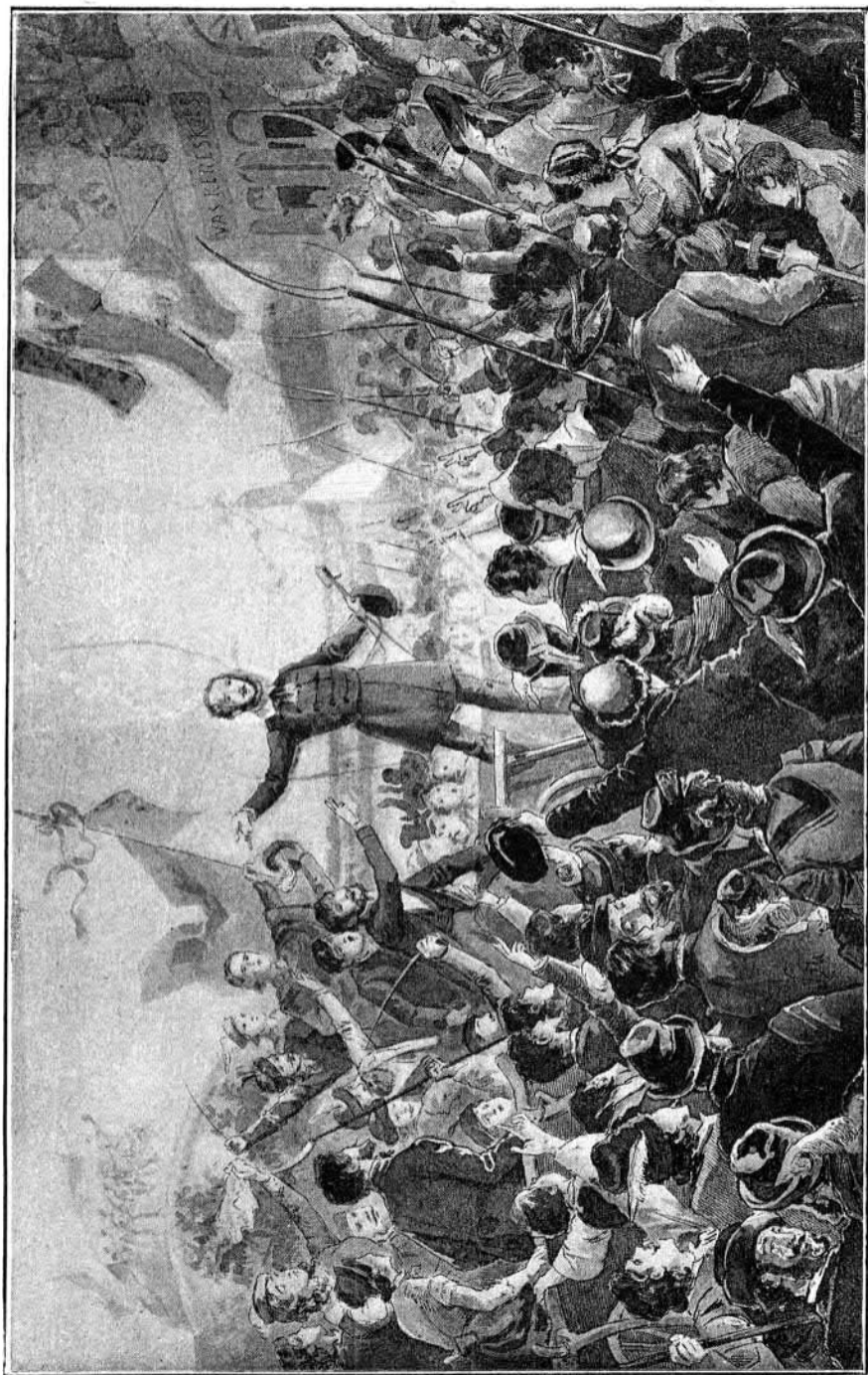
A barbár ellenség Zsira helységét felgyújtotta, Salamonfát kirabolta, erőszakos nőfertőzéseket követett el, miért a népet alig lehet visszatartani, hogy a fegyvertelen foglyokon véres bosszút ne vegyen.

Mint a pacsirta, midőn viharos éjszaka után vidám csattogással köszönti a ragyogó hajnalt: olyan volt a főváros mostan. Csupa öröm, csupa megelégedés. A sukorói győzelem hírére ünnepies „Te Deum“ tartatott a ferencziek templomában. Minden szem könnyvel telt meg, a legbensőbb hála konyével, midőn az agg prior ajkain elrebbent a fohász:

— Az ezer sebtől vérező magyar haza nevében mondok neked hálát, én Uram, én Teremtőm, hogy megaláztad kevély ellenségeinket, akik a te leghübb néped szabadságára törtek. Esdve kérünk, áldd meg továbbra is fegyvereinket, ápd szíveinkben az egyetértést; adj nekünk erőt és kitartást, hogy győzedelmünk teljes legyen

Ami hónapok óta nem történt: a társas élet ismét fellendült. A színházak, mulatóhelyek közönséggel teltek meg. Az arezokra visszatért a mosoly, a szívekbe a bizalom. A derűs hangulatot még növelték a minden oldalról érkező újabb, meg újabb diadalmi hírek.

De azért egy perezre sem szünetelt a hadikészülődés. Különösen Kossuth fejtett ki széleskörű tevékenységet. Azt akarta, hogy fegyverre keljen az egész magyar nép; s ne legyen addig pihenésünk, míg ellenség áll a haza földjén. Október elején ismét toborzó-körútra indult. Ezúttal a Tiszavidéket kereste fel. Szeged volt az első megállóhelye, ahová októ-

Kossuth a szegedi nép közt. — (Szemlér Mihály rajza.)

bér 4-én érkezett. Komor, hideg őszi idő volt, egész nap szitált az eső. De mit törődött ezzel a nép, midőn Kossuthot üdvözölhette körében. Már bevonulása diadalmenethez hasonlított. Hát még a mikor megeredt ajkairól e szívetrázó, igézetes szó:

Szegednek népe, nemzetem büszkesége, szegény elárult hazám oszlopa! m élyen megilletődve hajlok meg előtted.

Mikor Szegedhez közeledtem, sajnálni kezdém, hogy mellemből kifogyott a hang; de midőn Szeged népét látom, úgy látom, hogy nincs mit sajnálnom, mert itt többre nincs szükség, mint hogy a lelkesedés előtt mélyen meghajoljak.

Midőn én, mint az ország teljhatalmú biztosa s a honvédelmi bizottmány egyik tagja, népfelkelést intézendő, utamban más helyekre bementem, azért mentem be, hogy lelkesedést ébreszsek; de Szegedre azért jöttem, hogy itt a lelkesedést szemléljem.

És én mondhatlan örömmel szemlélem Szeged népében a lelkesedést; mert veszedelem fenyegeti szegény elárult hazánkat, oly veszedelem, melyhez hasonlót évkönyveink nem mutatnak, s melynek láttára némely kicsinyhitűek a fővárosban azt mondák, hogy a magyar nemzet napjai megszámitvák. De én azt mondám: ez nem igaz!

Alkudozásba akartak ereszkedni Jellasicscsal, ama gaz árulóval, kit az ármány pokoli céljainak kivitelére, arra, hogy csak nem rég visszanyert szabadságunkat s függetlenségünket kezeinkből újra kicsikarja s a népet újra a szolgaság jármába hajtsa, eszközül szemelt ki. De én azt mondám, hogy mielőtt a nemzet annyi erővel és küzdelemmel kivívott szabadságából csak hajszálnyit is lealkudnék, elmegyek és megtekintem a népet.

És most, miután Szeged népét látom, látom szemeiben a lelkesedés szikráit, nem késem megírni a fővárosba, hogy Szeged népe az árulóval minden alkudozás ellen ünnepelesen tiltakozik. Megírhatom-e ezt?

Mintha templomi szentbeszéd lenne, oly áhitatosan hallgatja az egybesereglett nép Kossuth szónoklatát. Egy darabig csak nézi, nézi néma bámulattal; aztán, mintha delejes áram járná át testét, kezd neki-melegedni. Arczakipirul, tekintete megvillan, jobbja ökölre szorul. Még néhány szó, s ez a tízezer ember, úgy amint van, kész a poklok kapuit is megostromolni, ha Kossuth úgy akarja.

— Megírhatja! Megírhatja! — zúgja a tömeg Kossuth kérdésére.

.... Igenis megírom, — folytatja tovább, — hogy miután Szegedet s népének ezreit a haza szerelmétől lelkesülve láttam, köszirtté szilárdult keblemben a hit, hogy a haza, lépjen bár a poklall szövetségre az ármány, mentve lesz.....

Ezután elmondja, hogy éppen most, midőn ő itt beszél, seregeink Jellasics utóhada ellen újabb döntő csatára készülnek.

— Tehát e fontos órában kérдем: találkozik-e egy fia a hazának, találkozik-e egy polgára a városnak, ki hazája szabadságáért véré, életét feláldozni kész nem volna?

- Nem találkozik! — kiáltja ezernyi ezer hang.
- Megesküsztek erre?
- Meg! — dörgi felmagasztosulva a nép.
- Tehát esküdjetek!

Kossuth leveszi kalapját és széttelint a sokaságon. A másik pillanatban a tízezer ember már ott áll hajadonfő, s jobbát magasra emelve, ünnepélyes áhítattal, lelkes hangon mondja Kossuth után:

— *A mindenható Istenre, ki védi az igazságot és a hitszegő árulót*

Csata Nyárasdnál 1849. jan. 13.

megbünteti, esküszünk: hogy hazánk szabadságából egy hajszálnyit utolsó csepp vérünkig elraboltatni nem engedünk. Esküszünk: hogy hazánkat védeni fogjuk, míg lesz közülünk egy, ki karját fölemelheti. A magyarok Istene úgy segéljen és áldjon meg bennünket!

Eközben ismét megeredt az eső. Hulltak, egyre hulltak a fényes esőcseppek az emberek fődetlen fejére, kipirult arczára; s úgy tetszett, mintha az ég könyve összevegyülne a nép örömkönyveivel....

Meghatóan fenséges szép jelenet volt ez. Kossuth maga is annyira megilletődött, hogy alig tudta beszédjét folytatni.

Szegediek! Hajdan — így szólt aztán remegő hangon — midőn a hazát veszély fenyegette, hős apáink véres kardot hordoztak körül a hazában s ennek láttára mint sasok repültek harcmezőre a vitéz magyarok. Én látván a haza jelen veszedelmét, zászlót ragadtam kezembe, megesküdvé, hogy addig nem nyugszom, szegény fejemet nyugalomra nem hajtom, míg az elárult haza fiait szabadságának megmentésére, annak árulói ellen zászlóm alá nem gyűjtöm. De most, miután Szeged népének lelkesedését látom, bizvást összehajtom e zászlót, e zászló nem enyém többé, én Szeged zászlója alá állok. És én bízom a magyarok istenében, bízom Szeged népének lelkesedésében, hogy kevés idő múlva mentve lesz a hon; ha pedig a hadi szerencse kevésbé mosolygna fegyverünkre, ha netalán a végrehajtó hatalom az ármány által a fővárosból kiszoríthatnék, azon esetre Szegedet oly pontnak tekintem, melyről a haza szabadságát, a nemzet függetlenségét megmenthetni hiszem

A beszéd hatása leírhatatlan. „Látni ezek után, — írja a „Közlöny“ szegedi levelezője, — hogy népünk a jelen nagyszerűségét nemcsak elfogta, de meg is értette; megértvén, ünnepélyes esküvel pecsételte, hogy kivívott szabadságunkból, utolsó csepp vérig egy hajszálnyit sem enged lealkudni, minek folytán 500 lovas kiállítását, — *Korda János* térparancsnok vezérlete alatt, — oly kijelentés mellett rendelt el, hogy az, az első parancsszóra kész szembeszállani az árulás, ármány, hűségtelenség ronda csordájával. Az általános népfelkelés hasonértelemben rendeztetvén el, parancsnokul *Csuha* alezredes jelöltetett ki; míg a városban hátramaradandók vezéréül lelkes polgármesterünk *Vadász Manó* lépend fel. És most jöjjön az a kamarilla pokoli művének összes légiójával, csak az utolsó meghalt magyarnak kezeiből csikarhatja ki szabadságának dicső zászlaját.“

Kossuth pedig ment tovább: Hódmezővásárhelyre, Csongrádra, Szentesre stb. S mostan is, mint az első körútja alkalmával, puszta megjelenése csodákat műveit. Nyomában seregek támadtak. Néhány buzdító beszédjére az egész Tiszavidék fegyverbe állt.

Kossuth kedvrederülten, duzzadó tettvágygal tért vissza Budapestre. Látván a magyar faj legendaszerű áldozatkészségét, még ha eleddig kételkedett volna is, most már bizton hitte, hogy a nemzet csakhamar győzedelmeskedni fog az ármány felett. Mint Antaeus, ő is a földből, a föld népének hazaszeretetéből merített friss erőt a további küzdelemre.

Nálunk a bécsi legújabb eseményekről ekkor természetesen még mitsem tudtak. Jellasics kinevezésének híre is csak október 7-én terjedt el a fővárosban. A bán ugyanis, mielőtt tovább ment volna, Magyaróvárról néhány határszéli hatóságnak nyomtatásban megküldte a kinevező kir. leiratot. Ha már Magyarországból futnia kellett, legalább reánk

akart ijeszteni. Úgy tett, mint a dühödt eb, amely menekülése közben is visszaharap.

A kir. leiratnak egy ilyen nyomtatott példánya került Pázmándy kezébe, aki azt nyomban: még a délelőtti ülésen bemutatta a képviselőháznak. De a dolog nem okozott valami nagy hatást. Hiszen tudták, hogy a futamló Jellasicstól legalább ezúttal nincs mit tartaniok. Midőn az elnök fölemlíté, hogy a kir. irat „*Récsey Adám miniszterelnök*“ ellenjegye-

A nagyszebeni első csata 1849. jan. 21. — (Eredetije az orsz. ereklye-muzeumban.)

zésével van ellátva, általános kaczagás támadt. Mintha valaki egy jó tréfát mondott volna el, olyan derűs hangulat fogta el az egész házat.

— Ki az a Récsey? Még a nevét sem hallottuk! — kiáltották minden oldalról.

— Azt beszélik, hogy valami rokkant generális! — felel gúnyolódva Kazinczy Gábor.

— Talán nem is létezik — jegyzi meg Kállay Ödön. — Bizonyosan Jellasics gondolta ki a nevet, s az egész leirat falsifikálva van.

— Persze, hogy falsifikáció! . . . Persze, hogy hamisítás! — hagyják helyben egyszerre hűszan is.

És újólaj fölhangzik a gúnyos hahota, hogy a falak szinte rengek bele. Az elnök alig tudja a csöndet helyreállítani:

Csak Kossuth maradt komoly. Sokkal jobban ismerte a bécsi intéző-köröket, hogysem kételkedett volna az irat valódiságában. Semmi kétség, hogy a kamarilla műhelyéből került az ki. Csakis a reakció lovagjainak agyában támadhatott az a sátáni gondolat, hogy Magyarország Jellasics uralma alá vetessék. Aggódó lelke megtelt keserűséggel. A haragtól csaknem reszketve lépett a szószékre.

. . . . Ennyire degradálni a királyság eszméjét! — kiáltott fel. — S ily szándékosan irtani ki minden kegyeletet a nép szívéből e szó iránt „király!”

Nem tettem ez iránt szót sem, hanem tapasztaltam, hogy úgy van! az ép, egészséges szív a hitszegővel már egy vonalra állítja e szót — „király!”

Azt gondolom tehát — így folytatja tovább — mondja ki á ház, miszerint fölteszi, hogy a documentum csak egy alávaló cselszövény Jellasicstól; de ha az nem volna is, az alkotmány felforgatását foglalja magában, s azért semmit érőnek nyilatkoztatja, s mindén embert, ki ennek értelmében lépést tett, vagy Jellasicsnak engedelmeskedni s az ő eljárásában közremunkálni merne, mint honárulót kívánnék tekintetni. Récseit pedig, kinek ugyan miniszterségéről semmit sem tudunk; de aki vagy arrogálja magának ezt a nevet a ház hire és tudta nélkül, vagy pedig valósággal megpróbálta őt valaki kinevezni, hogy felhasználhassa; ismétlem, Récseit a törvény értelmében, mint nemzet elleni bűnöst perbe kell fogatni . . .

. . . Valóban, ha valaha, most teljesezik az, miként annak, kit isten el akar veszíteni, esztét veszi el; mert ha volt valami, hogy a birkatürelmű, utolsó gyáva magyart is felrázza a szív mélyében megsértett becsület, emberiség és nem tudom, mi minden érzésnek legmagasabb fokára, csak ilyen dokumentumokra volt szükség...

Én azt hiszem, hogy az igaz ügyben az igaz Isten velünk van.

Alig voltam kilencz községben s ötvenezer ember áll készen; amennyiben e pillanatban nem volt rájok szükség, otthon maradtak s egy szavára a képviselőháznak talpon lesznek.

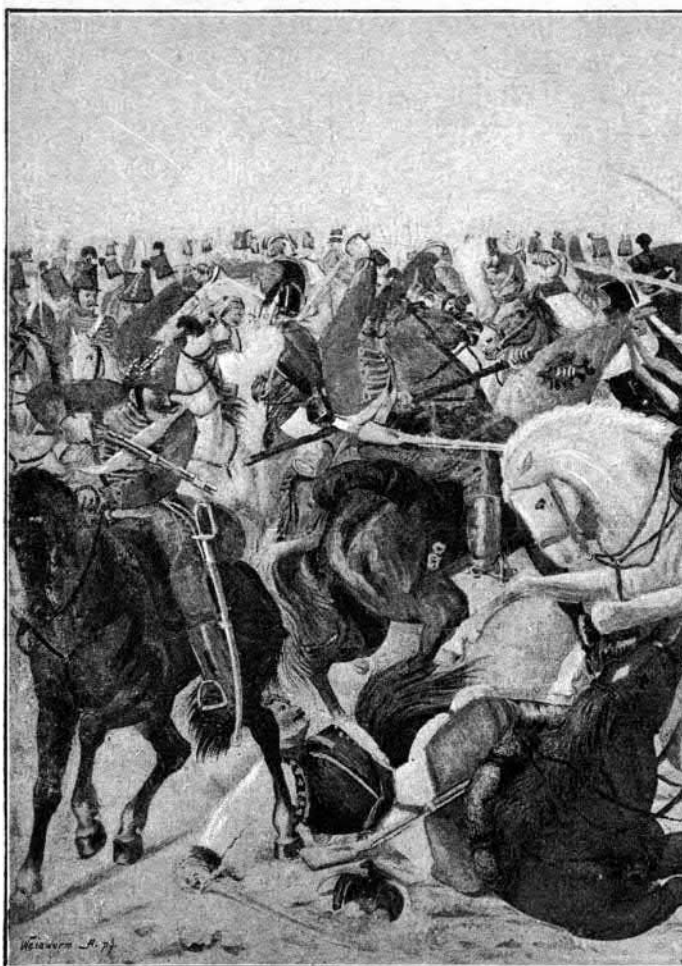
A szomszéd vidékeken szinte nehezteltek, miért nem szólítottak fel, hogy küldenének ők vagy ötvenezer embert.

Méltóztassanak elhinni, hogy nem termett annyi illyr, szerb, vagy akár micsoda csudafajbéli áruló e világon, mely a magyar nép összes lelkesedése által támogatott oly magyar várost, mint Szeged, megdöntené, hol önkénytesen, felhívás nélkül, a nép esküdött, miként elmegy a harezra mind s még a gyermek sem marad otthon.

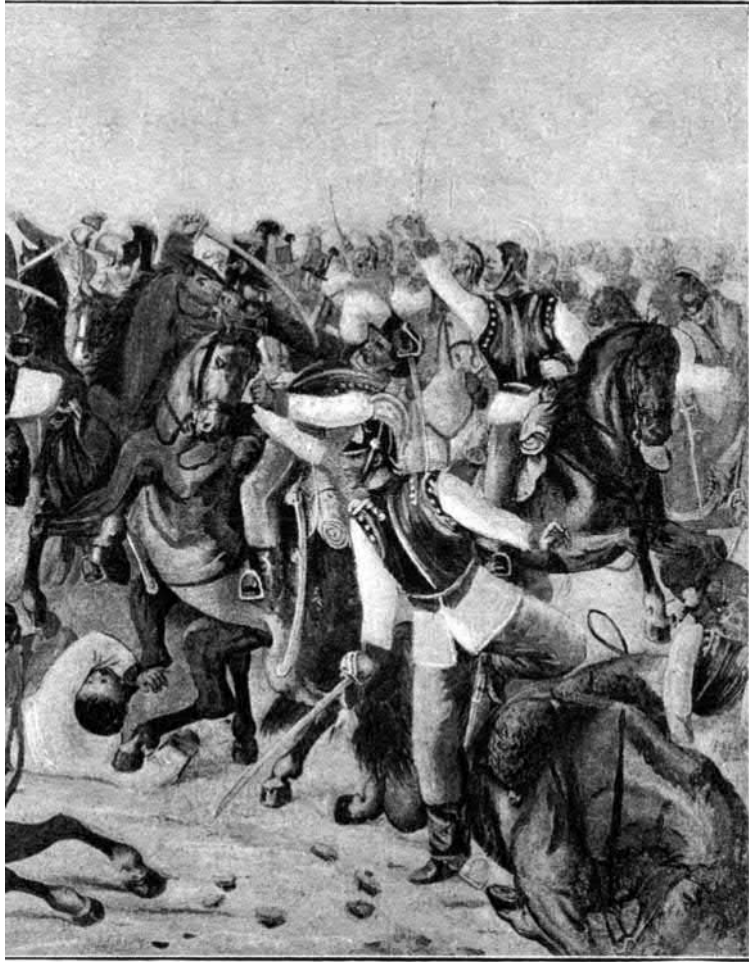
Addig tehát Magyarország elveszve nem lesz, és ha más nem, megtartja azon vidék, mely a dunai lelkes lakosságnak ez időben kimutatott közremunkálásának is nem kis támasza volt.

Tehát hidegvérrel kimondhatjuk, hogy ezen iromány koholt, s ha nem is volna az, a legocsmányabb árulás.

Ez okoknál fogva ilyen komédiára a ház eloslzani nem fog, s a nemzetet nem hagyja el, hanem kötelességének ismeri kimondani, hogy aki ezen iratnak leg-

Részlet a szolnoki csatából 1849. jan. 22. —

(Eredetije az 1848—49-iki ereklye-muzeumban.)

kevésbé is engedelmeskedni mer, az hazaáruló s azzal minden ember úgy bánják, mint hazaárulóval kell . . .

Végül kijelenti, hogy a kir. iratra adandó határozati javaslat szöveget a délutáni ülésen fogja előterjeszteni.

Kossuth rövid, indulatos beszédje felemelő hatást keltett. A szavaiból kisugárzó erős önbizalom szétáradt az egész házra, s a képviselők azzal a megszilárdult elhatározással oszlottak szét, hogy a nemzet törvényes jogaiból egy hajszálnyit sem engednek, bármi történjék is.

Alig ért véget azonban az ülés, midőn a király leirata megjött a rendes hivatalos utón is. Pázmándyt már otthon várta a kétfejűsasos bécsi levél. Most már tehát semmi kétség: Jellasics kinevezése komoly valóság, a nemzetgyűlés föl van oszlatva; az ország a haditörvények vasvesszeje alá kerül.

A képviselőház délutáni ülése ennek folytán már komor képet öltött. Beszéd nem volt. Az elnök egyszerűen a tény konstatálására szorítkozott, aztán az egyik jegyző által fölolvastatta a kir. leiratot.

— Gyalázat! Szégyen! És ezt a koronás király nevében teszik! — kiáltották a képviselők a fölháborodás hangján.

Most Kossuth lépett a szószékre, s minden bevezetés nélkül fölolvasta határozati javaslatát, amely még mindig abból a föltevésből indul ki, hogy a leirat hamisítás, s hogy ilyképen rút visszaélés történt a király nevével.

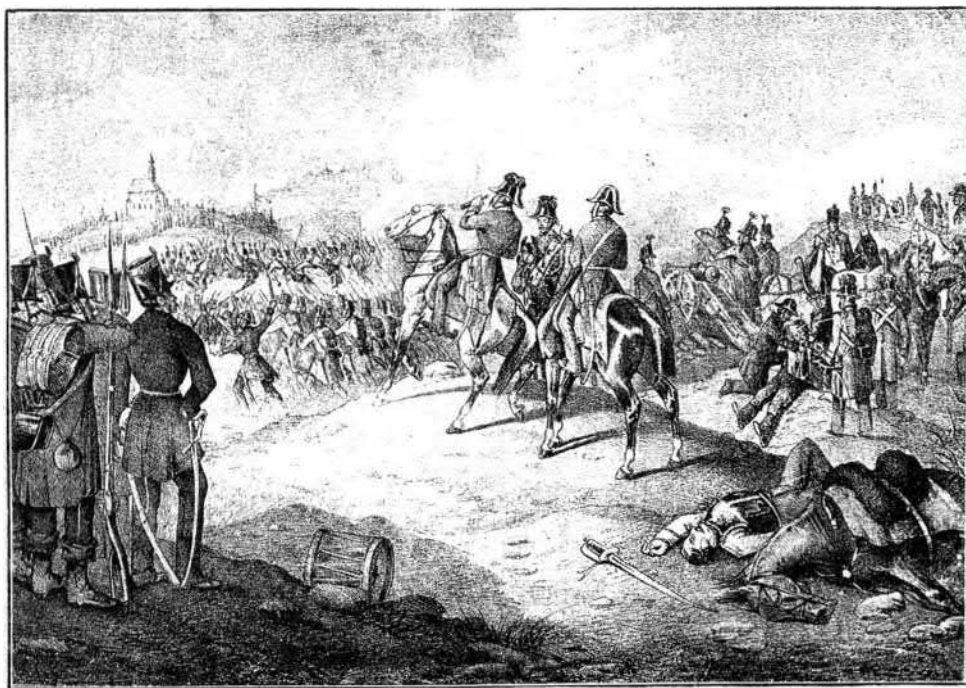
„Ámbár a legközelebbi időben — így szól a határozat ezen része, — a nemzet képviselői sokszorosán tapasztalták, miként hazánknak a királyt környező ellenségei, a beteg királynak nevével, Isten és ember igazságának, minden jognak, törvénynek s a királyi eskü szentségének lábbal tiprására szentségtelenül visszaélnek: mindazonáltal a felolvasott iratokban foglalt dolgok oly égrekiáltó jogsértést és törvénytípást foglalnak magukban, hogy annak a király által történt valóságos aláírását még a közelmúltaknak szomorú tapasztalásai után sem hihetnék el.

De nem hihetik még azért sem, mert bármennyire beteggé s önmagával tehetetlenné lett legyen is a király, még sem hihetik, hogy ő felsége öntudatos eszméjétől annyira megfosztva legyen, miszerint keze az igazságos Isten Ítéletétől vissza ne rettenjen egy oly iromány aláírásánál, melylyel hű Magyarországa népeinek nemzeti és alkotmányos létele ép azon rablónak s pártütőnek zsákmányul dobatnék oda irgalmatlanul, ki minden jognak, minden törvénynek s magának a királyi tekintélynek is lábbal tapodása mellett, fegyveres kézzel támadta meg az országot, öldöklő,

pusztítja, rablómódon zsarolja a magyar népet, s kit ő felsége törvényes formákban, miniszteri ellenjegyzés mellett, maga is pártütőnek nyilatkoztatott, s ki azóta pártütési bűneit az országba tett fegyveres beütésével csak sokszorososan növelte.

Épp azért a nemzet képviselői csak a király iránt táplált tiszteletüknek adnak kifejezést, midőn a fölolvastott irományt koholtnak és hamisnak nyilatkoztatják ki, s nem látnak abban egyebet, mint egy alávaló cselet, melylyel a pártütő Jellasics vitéz hadseregünk igazságos bosszújától menekedni törekszik.“

Azon nem várt esetre azonban, ha a sérelmes kir. leirat mégis

A windschveháti ütközet 1849. jan. 25. — (Egykori rajz.)

valónak bizonyulna, a nemzet képviselői kimondják:

1. az 1848. III. törvényezikk 3. §-a értelmében a királynak bármely rendelete, parancsolata, határozata és kinevezése csak úgy érvényes, ha egy Budapesten székelő miniszter által is ellenjegyeztetik. Magának az új miniszterelnöknek a kinevezése is' csak hasonló aláírás mellett lehet érvényes. Récsey Ádám pedig nem Budapesten székelő miniszter s miniszterségéről az országgyűlés általában semmit sem tud, következésképen a felhívott rendelet mindenesetre érvénytelen. Tekintetbe vévén:

2. hogy ugyancsak a múlt országgyűlésen alkotott IV. t.-czik 6. §-ának világos tartalma szerint az országgyűlés az utolsó évről való számadása és következő

évi költségvetés iránti határozatnak meghozatala előtt be nem rekesztethetik, sem az országgyűlés fel nem oszlattathatik; s mivel ezen határozatok még meg nem hoztak, az országgyűlést ő felsége még rendes miniszteri ellenjegyzés mellett sem oszlathatja el. És tekintetbe vévén:

3. hogy az országot az ellenségnek kezébe martalékul adni, az alkotmányt s minden alkotmányos biztosítékokat eltörölni, s az országot oly hadi törvények alá rendelni, melyek szerint a senkit meg nem támadott s csak magát a törvényt és az ország léteit kötelessége szerint védelmező nemzet minden tagjainak élete, halála a fegyveres ellenség pártító vezérének kezébe téessék, a királynak joga semmi esetben nem lehet. És tekintetbe vévén:

4. hogy Magyarországnak saját törvényei szerinti kormányzatát eltörölni, azt ő felsége többi tartományainak birodalmába beolvasztani, s hazánk törvényhozó hatalmát más idegen nemzetek képviselőiből is alakítandó valamely testületre ruházni a király koronázási esküjével, s úgy az 1790: 10-ik, mint a múlt országgyűlésen alkotott sarkalatos törvényekkel merőben ellenkezik:

Mindezeknél fogva a nemzet képviselői a nemzet halálát szentségtelen kezekkel alá nem írhatván, a felhívott állítólagos rendeletet, mind belső tartalmára, mind alakjára és külső formájára nézve törvénytelennek, érvénytelennek és semmit érőnek nyilatkoztatják. Törvényhozói kötelességüknek a törvény értelmében folytatását elhatározzák, s ezen határozatuk jogszerűségére nézve az örökkévaló Istenre, a nemzetre s az egész világ közvéleményére annál bátrabban, annál tisztább lélekkel hivatkoznak; mert lehetetlen hinniök, hogy egy derék, békés és hű nemzetnek ily hallatlanul irtózatossá módon az élő nemzetek sorából kiirtását, s ez által saját lételünknek is erkölcsi bizonytalanságba tételét a világnak bármely művelt népei hallgatag elnézhetnék.

Mely határozatnak folytán a nemzet képviselői úgy Jellasics Józsefet magát, mint mindenkit, aki őt ez országban bármely hivatalos hatósággal bírónak elismerné, neki önkéntesen engedelmessé válna, vagy éppen a nemzet alkotmányos szabadságának felforgatására intézett merényleteiben segédkezet nyújtani merészlene, hazárulónak nyilatkoztatják; s a honnak minden becsületes polgárát, de különösen a vitéz magyar hadsereget s az országnak minden hatóságait és tisztviselőit a honárulásban részvét súlyának terhe alatt arra kötelezik, hogy ezekkel akként bánjanak, mint a törvények a honárulókkal bántani rendelik.

Az ország minden hatóságainak pedig különösen is elengedhetlen kötelességükké teszik: hogy megyei, városi, vagy kerületi gyűléseiket rendszeresen folytassák, s a közigazgatás minden ágaiban törvényes kötelességük szerint folytonosan eljárjanak. A törvényes büntetés terhe alatt másként nem cselekedvén.

Végezetül, minthogy a nemzet képviselői az idézett, vagy koholt, vagy alkotmányt felforgató iraton Récsey Ádámnak, mint állítólagos miniszterelnöknek aláírását szemlélték; és tekintetbe véve azt, hogy ha magát ez irománynak miniszterelnökké törvényes formában lett kineveztetése nélkül írta alá, mint a miniszteri címnek bitorlója, törvényes büntetés terhe alá esik; és tekintetbe vévén különösen, hogy a múlt országgyűlésen alkotott III. t.-cz. 32. §-sza még a törvényesen kinevezett minisztereket is minden oly tettért, vagy rendeletért, feleletre vonandóknak parancsolja, mely

tett vagy rendelet az ország függetlenségét, az alkotmány biztosítékait, a fennálló törvények rendeletét, s az egyéni szabadságot sérti.

Ugyanazért a képviselőház Récsey Ádámnak törvényes kereset alá vonatását, s e végett vád alá helyezettetését ezennel elhatározza.

Mindezen határozatainak részint hozzájárulás, részint pedig az 1848: III. tcz. 34. §-a értelmében való eljárás végett a felsőházzal leendő közlésére, s egyszersmind az ország minden polgári és katonai hatóságaihoz, különösen pedig az ország vitéz hadseregéhez, — melynek hazafiui hűségétől és rettenthetlen vitézségétől várja nemzetünk ez elárult árva hazának megmentését — elküldésére és általános közhírré tételére a ház elnökét utasítja.

Ihász Dániel ezredes. — (1879-iki arczképe.)

Pesten, a képviselőház 1848. évi október 7-én tartott üléséből.

Lúdwig János,
jegyző.

Pázmándy Dénes,
elnök.

Ünnepélyes csöndben hallgatta végig a ház a határozati javaslatot. Csak mikor Kossuth készen volt a fölolvasással, zúgott föl a helyeslés moraja:

— Elfogadjuk! Elfogadjuk!

El is fogadták teljes szövegében, egyhangúlag. Egyúttal, hogy tiltakozásuknak annál nagyobb súlya legyen, harminczhat tagból álló bi-

zottságot küldtek ki Récsey pörbe idézésére. A honvédelmi bizottmány pedig — alkotmányos kormány kinevezésére a történetek után nem lévén többé kilátás, — véglegesítettett.

A Récsey elleni por megindítása azonban fölöslegessé vált. Az elvénhedt tábornok nem volt immár magyar miniszterelnök. Harmadnapra a sérelmes kir. irat ellenjegyzése után leköszönt. Az a tisztító vihar, mely október 6-án Bécs utczáin végigtombolt, a reakció többi szemetjével együtt, elsöpörte őt is. A bécsi *Aula* (egyetemi kör) előtt, mely elfogta, a következőkép próbált mentegetőzni:

— Október 3-án — úgymond, — az államkancelláriában tartott minisztertanácsra hívtak meg. Itt tudtomra adatott, hogy őfelsége engem Magyarország miniszterelnökévé nevezett ki; de csak ideiglenes minőségben, addig, míg Vay a kormányt megalakítja. Csupán néhány kir. iratot kell ellenjegyezniem. Nyomban ott kijelentettem, hogy én magamat ilyesmire nem engedem fölhasználtatni. Megmondtam, hogy a manifesztum aláírásával száműzetésemet írom alá. De a hosszas katonai szolgálat alatt az ember engedelmességhez szokik. Végre is kénytelen voltam engedni. A manifesztum aláírása után azonban rögtön beadtam lemondási kérvényemet; sőt ő felségét még a kir. leirat visszavonására is kértem.

Így védekezett a miniszteri székbe vezényelt invalidus tábornok. Az *Aula* hitt szavainak, s néhány napi fogság után szabadon ereszté. Récsey ezzel végkép letűnt a történet szinteréről; ámde, rövid szereplése mégis súlyos következményeket vont maga után. Az a kir. irat, amit ellenjegyzett, s a képviselőháznak erre adott válasza, — még inkább elmérgesíté a viszályt. Most már a király és a nemzet kerültek egymással szembe. Békés megegyezésről szó sem lehetett többé. Az udvari-párt, persze, kapva-kapott a kínálkozó alkalmon; pompás ürügy volt ez a nyílt beavatkozásra. A magyar képviselőház, — így szóltak, — megtagadta az engedelmességet koronás királyának, s ezzel forradalmi ténnyé lépett; itt az ideje tehát, hogy a lázongó ország, minden kímélet félretételével, fegyverrel igaztassék le. S ha közbe nem jön a bécsi forradalom: az osztrák tartományok összes hadereje nyomban ellenünk mozgósittatik. A népek sorsát intéző Gondviselés azonban néhány hétre, addig, amíg legalább némiképp fölfegyverkezhetünk, megoltalmazott a célbavett támadástól.

A bécsi forradalom híre október 7-én este terjedt el a fővárosban. Az első értesítést Niczky Sándor, Sopronmegye kormánybiztosa küldte. Másnap, október 8-án már kövérbetűs falragaszokról olvasta a közönség,

hogy „hazánk legnagyobb ellensége, gróf Latour osztrák hadügyminiszter föllakasztott. “

A hír természetesen roppant hatással volt a közönségre, a mely Isten büntető kezét látta Latour szörnyű halálában. Aztán jöttek a többi izgalmas hírek: a gránátosok ellentállásáról, a véres torlaszharczokról, az uralkodócsalád meneküléséről. A dinasztikus magyar nép szívében, mint valami sejtelmes ködkép, most kezdett először bontakozni a köztársasági eszme. Petőfi, a szabadságharcz lánglelkű dalosa már hangot

Részlet a szolnoki csatából 1849. márcz. 5.

is ad ennek a fakadó eszmének. „*Akaszszátok fel a királyokat!*“ — dörghi a népnek; s lantján, mint a -végítélet harsonája, megzendül a forradalmi szózat:

Lamberg szívében kés, Latour nyakán
Kötél, s utánok több is jön talán!
Hatalmas kezdesz lenni végre, nép!
Ez mind igen jó, mind valóban szép,
De még ezzel nem tettetek sokat —
Akaszszátok fel a királyokat!

Kaszálhasd a fűt világ végéig,
 Holnap kinó az, ha ma lenyesik;
 Tördelheted le a fa lombjait,
 Idő jártával újra kivirit;
 Tövestül kell kitepni azokat —
 Akaszszátok fel a királyokat!

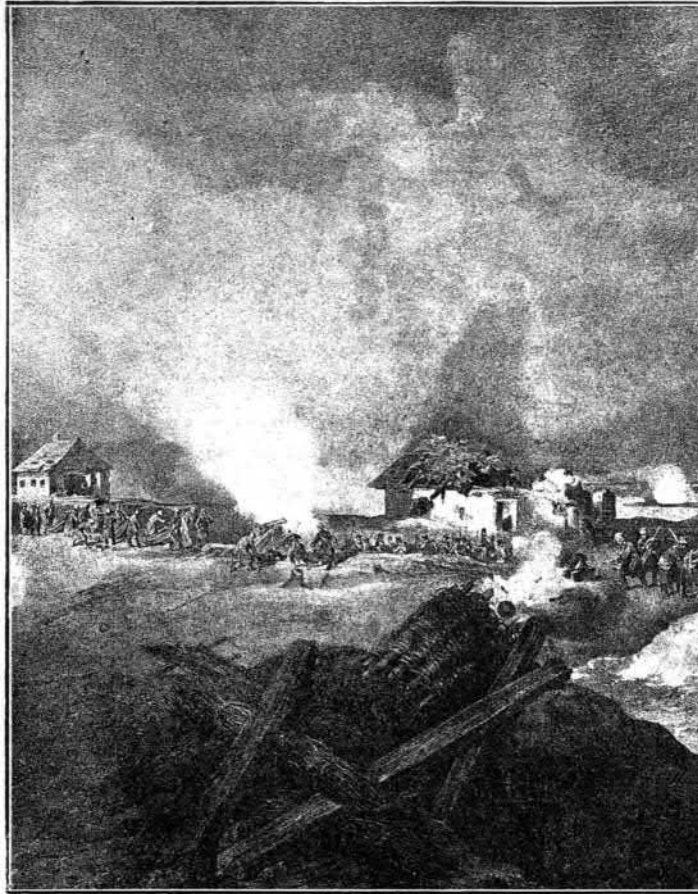
Vagy nem tanultad még meg, oh világ,
 Gyűlölni méltóképen a királyt?
 Oh, hogyha szétönthetném közietek
 Azt a szilaj, veszett gyűlöletet,
 Mitől keblem, mint a tenger dagad! —
 Akaszszátok fel a királyokat!

A nemzetgyűlés tagjai közt a bécsi események híre természetesen szintén örömteljes meglepetést okozott. A kamarilla azt beszélte ugyan, hogy az október 6-iki forradalom magyar kezek műve; ez az állítás azonban nem egyéb rosszakaratú gyanúsításnál. Való igaz, hogy a bécsiek fölháborodásának az ügyünk iránti rokonszenv volt a közvetlen okozója, de a magyar vezérférfiak semmi előzetes tudomással sem bírtak a dologról. Hisz az egész olyan hirtelen támadt, mint egy nyári zivatar.

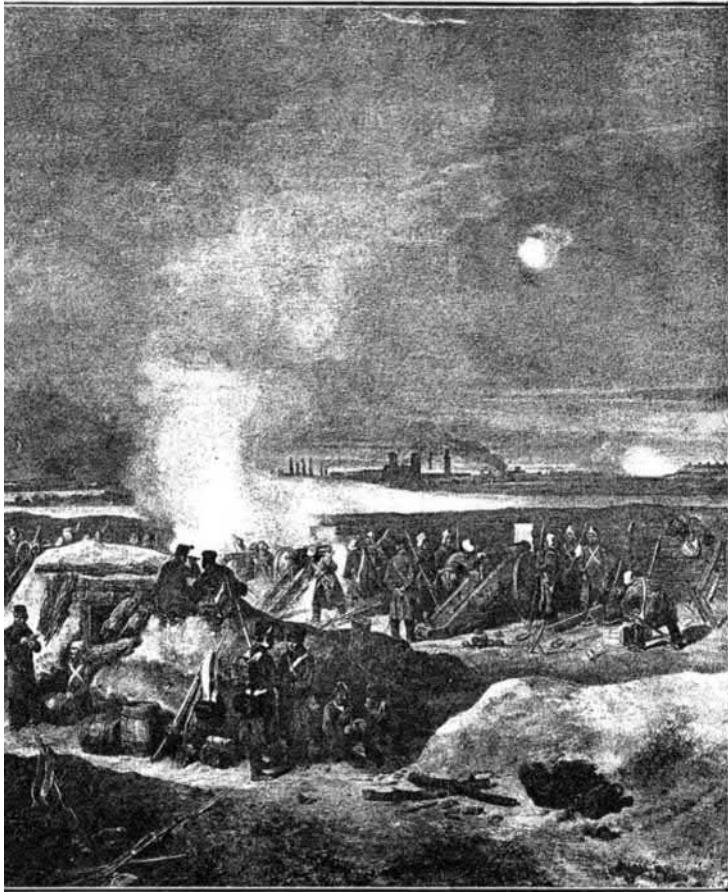
Ámde, oktalanság lett volna a bécsi nép forradalmi hangulatát hazánk javára föl nem használni. És legott fölmerült az eszme, hogy a magyar nemzet nyújtson segítőkézket a küzdő bécsi népnek; s így összefogván, együttes erővel üssünk a reakezióra. Kossuth, a képviselőház október 8-iki ülésén ez irányban indítványt is tett.

. . . Nagy kötelességnek ismerem, — mondotta Kossuth, — hogy midőn a bécsi nép érdekeinket oly nagy buzgalommal előmozdítja, ha ők az irántunk mutatott rokonszenv miatt valamely bajba kerülnének, őket mi sem hagyjuk cserben. És én fölhívom a t. Házat, mondja ki határozatilag, hogy valamint a kamarillával, a reakcióval és a nép szabadságát elnyomni akaró tendenciákkal alkut ez életben nem ismer: úgy az ausztriai nép irányában a legszívesb barátságot érezve, a nemzet irányában kész a találkozó érdekeket, istennek örök igazsága szerint megnyugtatólag kielégíteni. És remélem azon néptől, amely megérté, hogy veszélyünk közös, remélem, hogy hinni fog a magyar nemzet szavának, mely azt soha meg nem szegte. Mi pedig be fogjuk azt váltani a győzelem első percében . . .

A képviselőház tehát, Kossuth indítványához képest kimondá, hogy fegyveres segílyt küld a bécsi népnek. Nehogy azonban föllépésünk illetéktelen beavatkozásnak lássék, azt is elhatározta, hogy előbb kérdést intéz az osztrák birodalmi gyűléshez: elfogadja-e támogatásun-

Részlet Komárom ostromából. —

(Eredetije az orsz. ereklye-muzeumban.)

kát; s nincs-e kifogása az ellen, ha csapatjaink osztrák területre lépnek? Az üzenettel Irinyi József országgyűlési képviselő azonnal Bécsbe indult.

A segélyadás annál könnyebbnek látszék, mert hiszen a magyar sereg, mely a futamló Jellasicsot üldözte, már az osztrák határszélen volt; sőt abban a reményben, hogy támogatásunk úgyszólván elfogadtatik, előőrseit egész Bruckig toltá.

A bán oly gyorsan menekült, hogy seregeink csak *Parendorf*-nál, s itt is csupán utóhadát érhették utól. Ivánka Imre ezredes, rövid, de heves összecsapás után, el is fogott közülök néhány százat.

Jellasics október 8-án már Schwechátton volt. Túl lévén a veszélyen, ismét hánykolódni kezdett. Midőn a bécsi országgyűlés küldöttje tiltakozott további előnyomulása ellen, lenéző göggel imigyen válaszolt:

— Én csak a császártól fogadok el parancsot, s utamat az ágyuk dörgése jelzi.

S hogy még nagyobb biztonságban legyen: sietett csatlakozni az Auersperg hadseregéhez.

Az osztrák birodalmi gyűlés, ahol, mint többször említettük, a szláv elem vala többségben, tartózkodólag fogadta Irinyit. Azt felelte, hogy a főljánlott segély elfogadása nem tőle, hanem Bécs város hatóságától függ. A városi tanács viszont a birodalmi gyűléstől várta a kezdeményező lépést. E huzavona közben Csehországból és Morvából újabb és újabb csapatok érkeztek Auersperg ostromló hadainak az erősítésére; rövid idő alatt 25—30 ezer ember állott Bécs alatt.

Ekkor a honvédelmi bizottmány, nehogy seregünk céltalan megtámadtatásnak legyen kitéve, utasítást küldött Mógának, hogy térjen vissza, s csakis határaink védelmére szorítkozzék.

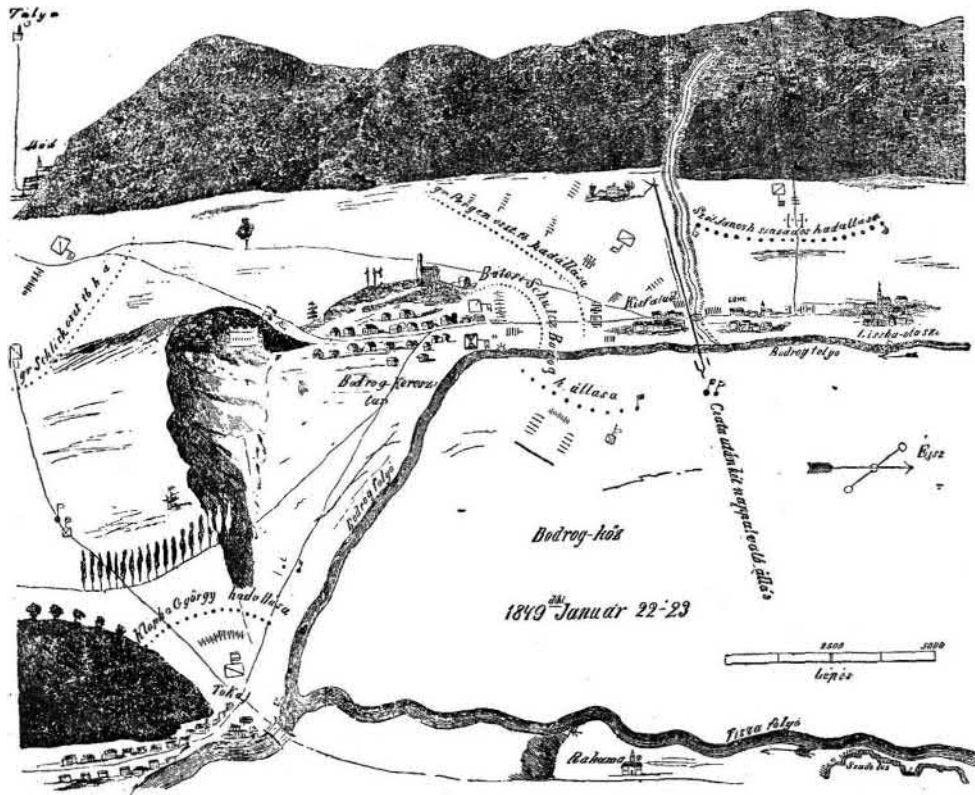
S így Kossuth jóakaratu szándéka dugába dőlt. Pedig ha ekkor kezét foghatunk a bécsi néppel: az események talán egészen más fordulatot vettek volna.

Móga tehát, aki különben sem érzett valami nagy kedvet a hadakozásra, ott vesztegelt a határszélen; a parendorfi táborban.

De annál mozgékonyabb volt dunántúli seregünk ama része, amely a Muraköz megtisztítására küldetett.

Említettük, hogy a Muraközben Nugent tábornok vezetése alatt, még mindig csatangolt öt-hatezer határőr. Jellasics ezt a tartalék-sereget, hazaküldött népfelkelői pótlásául, magához akarta vonni. Odaüzent tehát Nugentnak, hogy Zalán és Vasmegyén keresztül, siessen Ausztria felé. A tábornok, a vett parancshoz képest nyomban útra is kelt.

Az újabb horvát betörés hírére a két megye népe azonnal fegyverbe állt; Vidos, nemzetőrkapitány és Vas megye nagyerejű alispánja pedig, egy század huszárral, s 5—600 mozgó nemzetőrral az ellenség elé sietett. Nugent ekkor már átlépte Zala határát, s Kanizsa érintésével akart tovább haladni. De a felkelő magyar nép, áradatként, mind jobban körülzönlé. A horvát tábornoknak úgy látszik, eszébe jutott Roth gyászos

A bodrogkeresztúri csata vázlatá
(1849. április 22- és 23-án).

A bodrogkeresztúri csata térképe. — (Egykorú felvétel.)

esete, mert a helyett hogy előretört volna, szép csöndesen meghúzódott Kanizsánál. De itt sem volt maradása.

Másnap egyszerre csak híre fut Kanizsán, hogy Nugent föl akarja gyújtatni a várost. A polgárság sem rost, hanem fegyvert ragad, és bátor elszántsággal indul a horvátok tábora ellen. Nugent, abban a hiszemben, hogy nagyobb haderővel áll szemközt, hátrálót fuvat, s még azon éjjel hanyatthomlok rohan vissza a Muraközbe; megszállván a kottorai és letenyei Mura-hidakat.

Perczel Mór október 16-án érkezett dandárával Kanizsára, s a következő napon — október 17-én — mindjárt hozzáfogott az ellenség üldözéséhez. Seregét, mely 3000 emberből és tizenkét ágyúból állott, kétfelé osztotta. Az egyik részt, Gáspár András ezredes vezetése alatt, a *kottori*-i hid megostromlására küldötte; maga pedig dandárának^ másik felével *Letenyére* indult. A harc mindkét helyen csakhamar elkezdődik. A határőrök makacsul tartják magukat, de nem bírnak ellentállni csapatjaink vitéz rohamának. Perczel megfutamítja őket, Gáspár pedig beveszi sáncaikat. Nugent, látván, hogy hiábavaló minden erőfeszítése, leromboltatja a két hidat, s Csáktornya felé húzódik.

Másnap reggelre azonban már mindakét hid helyre van állítva. A magyar sereg átkel a Murán, s fürge gyorsasággal, nagy harczikedvvel veszi üzöbe az ellenséget. S míg a zöm az előnyomuló Perczel elől Varasd felé menekül: azalatt másik kisebb csapatjukat Gáspár András Domborunál utolérven, mint a haragos fergeteg reájok tör és szét-szórja őket.

A két napig tartó csatározás lefolyásáról Perczel Mór, a honvédelmi bizotmány előtt, a következő hadijelentéssel számol be:

Hadostán, okt. 18. reggeli 5 órakor 1848.

Tegnap, azaz október 17-én úgy Letenyénél, mint Kottorinál sikerült az ellenséget megszalasztani, s a két elfoglalva volt hidakon hadosztályunkat átszállítani.

Még aznap délután mindakét hadosztály nagyszerű eredményhez jutott. Jelesen az első hadosztályból az átszállított Hunyady és zalaegerszegi népségből Tranguss őrnagy vezérlete alatt mintegy 3 század sietve üzöbe vevé a haladó ellenség egy részét; azt utolérte, megtámadd és hétszázát fogolylyá tett. Mind jó fegyverrel ellátott horvátok, rendes katonatisztek vezérlete alatt. Ezek mind, még az nap este útnak indítottak Kanizsára és onnét Veszprémbe.

A Gáspár ezredes úr parancsa alá adott második hadosztály hasonló vitéz és eredménydús tettekkel dicsekedhetik.

Éppen ma hajnalban vett jelentés szerint ő Domborunál az 1900 főből álló ottani illír-sereget megtámadván, megverte. Az ellenség sok halottat vesztett, 3 tisztje és 100 halottja elfogatott; míg ellenben mi csak két halottat és néhány sebesültet számítunk.

A sereg mindenütt általában derekasan viselte magát. Különös érdemet szerzett a Jánosy főhadnagy parancsa alatt álló jeles honvéd tüzérség. E bátor vitézek mitsém törődve, hogy köztük több elhullott, rettenthetlenül tüzelőnek, s avanciroztak parancsaimat pontosan teljesítve előre és üzék golyóikkal a Murán túli nagyszámú ellenséget.

Továbbá igen kitünteté magát Tranguss őrnagy, ki két Hunyady-századdal és a zalaegerszegiek egy századával a 700 illír elfogatásánál sikeresen közreműködött.

Murmann őrnagy.
Mártonffy Károly ezredes.

Ujfalussy Sándor nemzetőri őrnagy.
Huczódczy Dénes őrnagy.

Mint Gáspár ezredes jelenté, — kit hadilag dicsérnem szinte felesleges, — a második hadosztálynál különösen derekasan viselte magát a Zrínyi-csapat öt százada, amely Szekulics kapitány, az általam helyettesített őrnagy vezérlete alatt áll.

Ha Istennek hálával tartozom, — így végzi Perczel jelentését, — hogy vezérletemet ily nevezetes eredményekkel jutalmazd: úgy kötelességem a nemzetet figyelmeztetni arra a nagy veszélyre, melyben hadi tekintetben is a horvátsággal népesült Muraköznek az ellenség általi elfoglaltatásával cs a szent-tamási mintára készületben levő megerősítésével döntenék. Ez hadilag igen nevezetes hely és ha idő engedtetik csak még 2—3 nap az ellen sem foglalandja el.

E vidéket Jellasics ellen, az akkor itt levő fegyveres néppel czélszerű intézkedés mellett meglehetett volna menteni.

Perczel Mór.

Nugent, tönkrevért hadosztályának a maradékával Stájerbe futott. S ezzel a Muraköz szerencsésen fölszabadult a horvátok kényuralma alól.

Előfordult ugyan még ezután is néhány összecsapás, így: november 13-án *Csepin* mellett, november 15-én a verőczemegyei *Szarvasnál*, november 20-án *Letenyénél*; de ezek jelentéktelen ütközetek vajának. Perczel Mór, diadalmas serege élén, most már nyugodtan mehetett a Bánátba; az egyes apróbb betörő bandákkal immár elbánt maga a Muraköz derék népe is.

Horvátország, a pártütés melegágya, ezek után megszűnt számottevő s komoly ellenfelünk lenni. A szerencsétlen tartományban, — a melylyel sem Jellasics, sem az udvar nem gondolt többé, — bomlásnak indult minden törvényes rend. Az illir-eszme pedig szertefoszlott, mint egy mámor-kép; nem maradt utána egyéb: csak Ínség és csalódás. Maga Gáj Lajos, az illirizmus megindítója, Jellasicstól cserbenhagyva, elkese-redetten vonult félre.

Hasonló, sőt ennél még nagyobb kudarczczal végződött a *pan-szláv-mozgalom*.

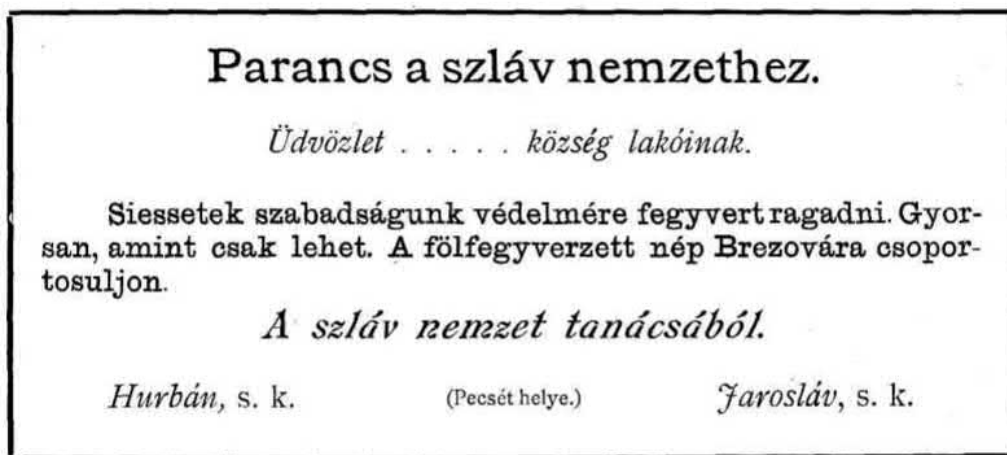
Tudjuk, hogy a kamarilla a Felvidéken is felszította a lázadás tüzét. Csakhogy itt sokkal nehezebben ment a dolog, mint a horvátoknál, avagy a szerbeknél. Húrban, Stúr, Hodzsa a legféktelenebb bujtogatást fejtették ki ugyan, de vajmi csekély eredménnyel. A békeszerető, jámbor tót nép nem sokat adott izgatásaikra. Egy pohár rozspálinka bizony nagyobb becsesei birt előtte, mint az egész képzeletbeli Szlávbirodalom. Arra még szívesen vállalkozott, hogy földesura vagyonún osztozkodják, de már háborúskodáshoz nem volt semmi hajlama.

Az udvari-párt valamelyik tagjának az az ötlete támadt, hogy talán jó volna a Felvidékre néhány száz cseh-önkéntet küldeni,

akiknek csalogató példáján majd csak harczikedvre buzdul a csöndes-vérü tótság is.

Hurbán Bécsbe idéztetett, ahol — felsőbb utasításra, — azonnal hozzáfogott az önkénytes-csapat toborzásához. Sikerült is összeszednie mintegy ötszáz cseh kalandort, akiket aztán az osztrák hadügyminiszterium annak rendje szerint fölfegyverzett.

Az ekként összetoborzott csapat élén színpadias zajjal vonult Hurbán a panszláv-üzelmek anyafészkebe: a nyitramegyei Brezovára. Megérkezvén, nyomban megfújta a harci kürtöt. A környék falvai illetén szövegű felhívásokkal árasztattak el:

Hurbán aláírásánál, a nagyobb tekintély kedvéért, ott díszlett a „szláv nemzeti tanács“ pecsétje is: hármás halom, kettős kereszttel; köriratja pedig ez: „*Narodna Rada Slovenska.*“

De hiába ment szét a pöcsétes parancsolat, a tót nép sehogy sem akart gyülekezni a brezovai táborba. Nagy nehezen, mindenféle ígéretekkel alig tudtak összeszedni 2500—3000 embert; ezek is legnagyobbbrésben züllött csavargók, renyhe munkakerülők valának, akiket nem annyira a panszláv-eszme iránti buzgalom, mint inkább a szabad zsákmányolás ösztöne vezetett Hurbánhoz.

A honvédelmi bizottmány, báró Jeszenák János nyitramegyei főispánt bírta meg a csírázó zendülés elfojtásával. Jeszenák, támogatva Zmertich Károly orsz. képviselő által, élénk buzgalommal fogott a hazafias munkához. Mindenekelőtt azon volt, hogy a veszélyes mozgalom lehetőleg elszigeteltessék. A Felvidék ezen a részén tehát megszervezte a nemzetőrséget. S jellemző, hogy épp azok a községek, mint Ó-Tura,

Szenicze, Lubina, Hradek stb., amelyekre Hurbán leginkább számított, a nemzetőrség lobogói alá vonultak. A becsületes tót nép az ő természetes eszejárásával úgy gondolkozott, hogy ha már katonáskodnia kell, inkább szolgál a magyar kormány alatt, mely felszabadító őt a jobbágyság igája alól, mint Hurbán táborában, ahol csak ígérnek, azonban mitsem adnak. De elhatározására az is nagy hatással volt, hogy a sorkatonság, — legalább még ekkor: a mozgalom kezdetén, — segítőkezet nyújtott a magyar kormánynak a rend helyreállításában.

Eleinte csak Nyitra-Szeniczen szállásolt némi haderő: két század

Messenhauser C. Venczel. — (A bécsi októberi forradalom vezetője.)

Wallmoden-vasas, Vojnics Lajos őrnagy parancsnoksága alatt. Később aztán a Felvidékre rendeltetett Knöhr tábornok is, egy egész gyalogezreddel.

Hurbán ezek daczára támadáshoz látott. Nyilván meg akarta mutatni, hogy őt terveinek kivitelében legkevésbé sem zavarja a katonaság. Fölhasználva az éj sötétjét, ádáz dühhel, mint az éhes fenevad, legelőször is *Jabloniczdra* tört; de sikertelenül, mert martalócz serege, mely csaknem kétezer emberből állott, egy század gyalogos elöl, a legelső puskalövésekre gyáva módon megszaladt. Épp így járt *Szeniczen* is, ahol Vojnics őrnagy üzte el.

Hurbán, ezen újabb veresége után futárt menesztett Becsbe; valószínűleg azzal a kérelemmel, hogy a sorkatonaság tiltassék el az ellene való küzdelemtől.

Mit végzett a panszlávok küldöttje a császárvárosban, — nem tudjuk; de annyi tény, hogy Vojnicsot, aki bácskai származású magyar ember volt, a parancsnoksága alá rendelt vasasokkal Morvába helyezték át; Knöhr tábornok pedig jóakarattal kezdett viselkedni a hurbanisták iránt.

— Nem megmondtam, — kiáltott fel dicsekedve Hurbán a vasasok távozásakor, — hogy a katonaságnak nem szabad ellenem működni, mert én a császár embere vagyok.

Azt hitte, hogy most már nyert ügye van, s legott udvarlására siet a Felvidék. És újra kitört rajta a dicsvágy. Szeptember 26-án indult

Hurbán pecsétje.

második hódító útjára. Mindenekelőtt a vakmerő *Szeniczét*, ahol a minap puskatussal fogadták, szerette volna példásan megfenyíteni. Álig ért azonban a város alá, midőn néhány száz fürge nemzetőr eléje sietett és megint derekasan elpáholta. A nagy hadvezér *Ó-Turára* hátrált; s hogy nevéhez mégis fűződjék valamelyes dicső haditett: a védtelen községet fölgyújtotta. Másnap, szeptember 28-án ugyanezt akarta tenni *Kosztelna* nevezetű faluval is, de ekkor már talpon volt az egész nemzetőrség, amely a védelemből a támadásba csapott át. Hurbán tanácsosabbnak vélte, ha megerősített táborhelyére: Brezovára húzódik. A nemzetőrség azonban nem hagyta immár békén. A következő napon — szeptember 29-én — oly erőteljes rohamot intézett ellene, hogy néhány óráig tartó viadal után az egész hurbanista-fészek elpusztult. A hős armádia rémülten menekült a miavai hegyek közzé. A cseh diákok futottak leg-

jobban. Midőn Hurbán látta, hogy ezúttal sem termett számára babér, megszorítá apró rusznyák-lovát és úgy eltűnt az erdők sűrűjében, hogy napokig hire veszett.

A híres ütközetről egy szakólcza polgár így emlékezik meg:

Szakolcza, okt. 3. Hurbán Szenicze alól szeptember 27-én Ó-Turának vezette táborát. A községet, miután ott seregünknek csak igen csekély része vala, felgyújtotta. Másnap szept. 28-án Kosztelna ellen vonult három ezernyi hadával. De itt, valamint másnap szeptember 29-én *Brezova-Miava* körül seregünk kompakt erővel támadta meg Hurbán táborát, s azt annyira szétveré, hogy vitéz ellenfeleinknek nyomára sem lehetett akadni.

Hurbán népe a lövöldözésben gyakorlatlan lévén, amint megtámadtatva többeket soraiból leterített, látott, be nem várva tökéletes körülfogásukat, neki rugaszkodtak a tenger erdőségnek, melyből nagyobb része Morvaország felé menekült.

Hurbán, Stúr, Hodzsa, Zsiska és Zách fővezérek lóháton kommandirozván embereiket, amint futásnak eredt népüket látták, ők is elugrottak.

A rablók fészkei: Brezova, Miava, Verbó üresek voltak, többnyire csak asszonyok találtatván hon. E helységek most embereink által foglaltattak el, az elfogottak felett — a rendelt statarialis bíróság ítél.

Vidékünkön tehát a szent béke malasztja virulni kezd De kifogja megteríteni az ó-turaiak és kosztelnaiak roppant kárait, mely helységeket Hurbán rablócsordája porrá égetett és végig kirabolt? . . .

Valóban gyalázat, egy nemzettel ily játékot üzni! Mindenből kitűnik, hogy egy eladósodott lutheránus prédikátor, kinek rossz leikénél és hitvány testénél egyebe sincs, ily szerepet maga erszényéből nem játszhatik. Különben is más becsületes magyar ember, ha Bécsbe, vagy onnan utazik, annyira megmotoztatik és ha legkisebb gyanúba találtatnék, annyira zaklattatik, hogy az embernek kedve múlik Bécsbe utazni. És Hurbán urám 400 cseh diákjával és menykő nagy ládába pakkolt 1500 darab cs. kir. gyárbeli puskával és municzióval minden motozás és harminczadolás nélkül szabadon járhat Ausztria-, Morva- és Magyarország határain ki és be. Hej uraim, ebben csak a vak nem látja az ármányt, melyben körülvétettünk

A panszláv-mozgalom a brezovai-miavai csatavesztéssel derékon tört. A bocskoros vitézek úgy szétrebbentek, hogy alig lehetett őket ismét összeretelni. A cseh önkéntesek zöme hazatért. Azt mondták, hogy a magyarországi tót nép éretlen még a szláv szabadságra, ők tehát a nemes cseh vért nem pazarolják érte. No, nem is pazarolták.

Hurbán viszont a cseh tanulókat szidta, akik csak a boros-asztaloknál hősök, de ha ellenség elé kell állni, mindjárt azt nézik, hogy merre tágasabb. Szóval, teljes volt a zűrzavar.

A „tót nemzeti tanács“ végső kétségbeesésében egyenest Knöhr tábornokhoz fordult, oltalmáért esedezván. A könyörgő levél, amely

szintén egyik igen jellemző adaléka a bécsi reakció akkori üzelmeinek, a következőleg hangzik:

Tábornok úr!

Van szerencsénk tudomására hozni, hogy mi ő felsége császárunk és királyunk, az uralkodóház és az osztrák birodalom épségben tartása mellett vagyunk. Épp ezért léptünk fel a magyar szakadárság ellen, amely a birodalom szétdarabolását, s a magyar koronához tartozó, de nem magyar ajkú népek leigázását tűzte céljául.

Mi tótok kötelességünknek tartjuk, százados elnyomatás után, jogainkkal és szabadságunkkal élni, amiket ő felsége minden nemzetiségnek egyforma mértékben legkegyelmesebben megadni méltóztatott. A nemzetiségek egyenlőségét kell követelnünk, hacsak nem akarunk megvetendő nép maradni.

Törekvésünket, érzelmeinket különben maga ő felsége is ismeri. Ezért volt lehetséges, hogy önkéntes-csapatunk, fegyverrel és lőszerezellel bőven ellátva, külön vonaton katonai díjszabással indult f. hó 17-én Bécstől.

Mindezekből, úgy hisszük, tábornok úr meg fogja érteni, hogy mi ő felsége a császár és király iránt rendületlen hűséggel viseltetünk, a cs. kir. katonasággal pedig egyetértésben akarunk működni.

A nemzeti tanács biztosítja Önt tábornok úr, hogy a tót nemzet föltétlenül és föltétlenül csatlakozik Önhöz.

A legnagyobb örömmel maradtunk a tábornok úr alázatos szolgálói.

1848. szept. 80.

A tót nemzeti tanács:

*Húrban M. József,
Hodza M.,*

*Stúr Lajos,
Zack F.,*

Rossau Timót.

Knöhr tábornok épp visszatérőben volt pozsonyi állomáshelyére, midőn a „tót nemzeti tanács“ könyörgését kézhez kapta. A rideg és büszke katona egyáltalán nem igen rokonszenvezett a hurbanistákkal. „Az egész csöcselék — mondotta egy ízben megvetőleg, — nem ér egy lövésnyi puskaport.“ Ha kéz alatt mégistámogatókat, bizonyára csakis felsőbb utasításból tette. A levelet tehát, mielőtt elutazott volna, felküldötte a magyar kormánynak. Hadd lássa, honnan fú a szél.

Kossuth amúgy is rég tisztában volt az egész mozgalom eredetével és céljával. Tudta, hogy Hurbán Bécstől nyeri a támogatást; de nagyon jól tudta azt is, hogy a reakció minden lehető el fog követni a lázadás újabb felélesztésére. Hogy tehát lehetőleg megakasztassék a pánszláv apostolok további üzelme, a következő hirdetményt bocsájtotta ki:

1175

E.

Hirdetmény.

A honvédelmi bizottmány részéről ezennel közhírré tétetik:

hogy **Hodzsa** hivatalától elmozdított ver-bicza-szent-miklósi lelkész, mint bebizonyított bujtogató és néplázító, czinkostársaival: **Stur**ral és **Hurbánnal** együtt mint honárulók és a hazára, honpolgárokra és a közbátorságra nézve veszedelmes emberek, **Magyarország polgárainak sorából ezennel kitöröltetnek**; s egyiktől-egyiktől **ötven pengő forintnyi dijj** mellett minden hatóságoknak és egyes személyeknek is, — ha magokat Magyarország határain belől mutatni merik, — elfogátása, vagy akármi módoni kézrekerítésök szoros és polgári kötelességévé tétetik.

Budapest, október 17-én 1848.

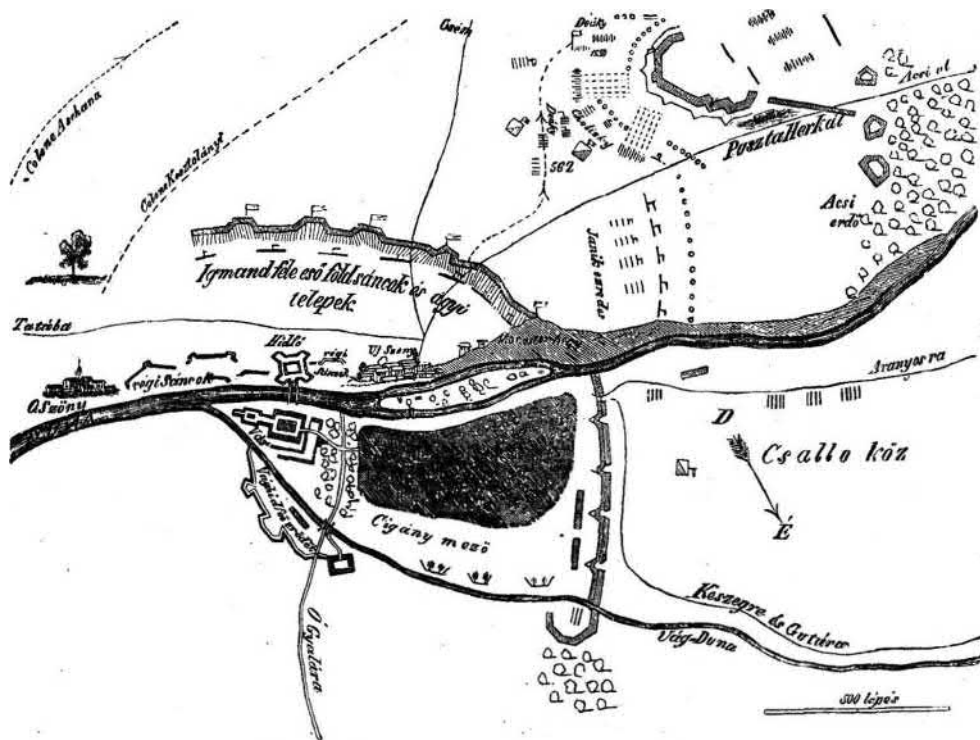
Az országos honvédelmi bizottmány

Kossuth Lajos

elnök.

A reakció erre a hirdetésre azzal válaszolt, hogy Hurbán részére az alezredesi rangot eszközölte ki. És újra megindult a bujtogató. A Kárpátok vidékét cseh, morva, orosz ügynökök barangolták be, akik semmiféle eszköztől sem riadtak vissza, hogy a zendülés hamvadó zsarát-noka ismét lángrobbantassék. De sikertelenül; a panszláv-eszme nem tudott gyűjtani. Aztán a Felvidéken volt immár a vaskezü Beniczky Lajos is, akit a honvédelmi bizottmány Zólyom, Hont, Bars és Turóc megyék területére polgári és katonai kormánybiztosnak nevezett ki.

Beniczky, Querlonde őrnagy segédkezésével, jelentékeny haderőt gyűjtött

A komáromi vár új erődítései térképe.

össze, s kíméletes szigorral tüstént hozzálátott a forrongás lecsillapításához.

Hurbán helyzete naprólnapra válságosabb lett. Már-már össze-csaptak feje fölött a hullámok, midőn híret vette, hogy a jablonkai szoroson, Frischeisen ezredes vezetése alatt, osztrák katonaság tört hazánkba. Mint a vízbefúló.-oly mohósággal kapott e mentőeszköz után, s futvást sietett a császári hadsereghez csatlakozni.

Friseisen ezredest, aki ugyancsak kellenül fogadta, mégis

sikerült valamikép rábírnia, hogy a *trencsénmtgyei Badutin* mellett táborozó Beniczky dandárát együttes erővel támadják meg. Ámde, ez a kísérlete is dugába dőlt. Honvédjeink visszaverték. Hat órai csatározás után Hurbán Császa felé volt kénytelen futni, Frischeisen pedig egész Jablonkáig hátrált.

A pánszláv vezér nem mert többé kezdeményező lépést tenni. Örült, hogy szétzüllő csapatjával, — amely a „*tót önkénytes zászlóalj*“ elnevezést kapta,— Frischeisen, majd később Götz tábornok védő szárnyai alá húzódhatik. Maga Hurbán elvesztő minden befolyását, zászlóalja pedig példátlan gyávasága miatt közmegvetés tárgya lön. „A siralmas tót vitézeket—jegyzí meg egy osztrák katona-író — valósággal őrizni kellett, hogy a honvédek kárt ne tegyenek bennök.“ S számuk, mint tavaszi olvadáskor a hó, ez őrizet daczára, mégis egyre fogyott. Alig volt éjszaka, hogy egy-két tót önkénytes meg ne ugrott volna. A szökevények aztán bandákká verődtek össze, s a zavaros időket rablásra használták fel.

A pánszláv-eszme mint valami lidérczfény föl-fölbukkant még ezután is, de félelmessége elmúlt.

A haragvó magyar oroszlán tehát rövid időközben immár a második ellenségét tiporta össze. A küzdelemnek azonban, sajnos, ezzel nem lett vége. A legyőzöitek háta megett ott állott még a reakció hydrája. Ezzel is le kellett számolni.

De a nemzet bízott erejében. És bízott Istenben, hogy igazságos ügyét el nem hagyja.

— Fiúk, a haza nevében előre! — kiáltá Beniczky a badutini ütközet napján honvédjeinek.

És a hős fiuk rohantak a halálba.

Igen, — „*a haza nevében!*“ Ez volt az ige, mely fegyverbe állította a nemzetet; ez volt a jelszó, amely alatt az elárult magyar nép tovább küzdött.

Az agyagfalvi székely népgyűlés.

VI.

Mikor az isten alszik.

Jellasics kudarcza rendkívül kínos meglepetést okozott az udvarnál, a hol az idegrázó események e zűrzavaros korszakában sok mindenre el voltak készülve, de azt csakugyan nem hitték, hogy a bán vállalkozása ilyen csúfondáros módon fog végződni.

A kamarilla az első pillanatban megrettent. Hiszen egész terve a horvát pártütésen sarkallott. Ez vala a kiindulási-pont, ahonnan a csel-szövény megindult, ez volt az alapfal, amelyen a reakció boszorkányvárát fölépíteni akarták. Ezért lőn Jellasics, az alkotmányosság megkerülésével horvát bán; ezért támogatták oly odaadón, ezért nevezték ki Magyarország kényurául. S mindezeknek az összbirodalmi ábrándoknak épp a megvalósulás pillanatában vége.

Az udvari-párt ijedelmét még növelte, hogy a kudarcz a többi lázongó nemzetiségekre is lehangelőlag hatott. A pánszláv-mozgalom megfeneklett. Az erdélyrészi oláhság még mindig csak a készülődésnél volt. De a szerb felkelés sem lobogott immár azzal a pusztító lánggal, mint kezdetben. Úgy látszék, mintha a magyar nemzet fölülkerekedett volna.

Hogy Jellasics nem lett kegyvesztetté, azt csakis magas összekötéseinek, főkép pedig Zsófia főherczegasszony pártfogoló szavának köszönhetette.

Az udvar, mihelyt Olmützbe ért, azonnal hozzálátott az ingó trónus megerősítéséhez. Mindenekelőtt alkalmas ember után néztek, aki

Jellasicsnál nagyobb erélylyel és több körültekintéssel vigye keresztül a reakció terveit. Megtalálták: ott székel Prága városában, mint Csehország parancsnokoló tábornoka. A neve: herceg *Windischgrätz* Alfréd; egy dúsgazdag főúri-család sarja, az uralkodóház odaadó s hű embere, aki a prágai forradalom véres elnyomásával már tanújelét adta kegyetlen szigorának. A császár tekintete legott Prága felé fordult: s *Windischgrätz* herceg Ausztria és Magyarország teljeshatalmu főparancsnokának neveztetett ki; feladatául tűzvetvén, hogy a „lábadást a birodalom minden részében, bárhol jelentkezék is, a legrövidebb idő alatt verje le.“

Ferdinánd ezen elhatározását egy rideg hangú szózatban hozta tudomására Ausztria és Magyarország népeinek.

. Trónralépésem óta, — így szölt a többi közt a kiáltvány, — népeimnek jóléte volt életcélom! Egész uralkodásom, de főleg az utolsó két hónap története fényesen tanúsítja ezt. A Gondviselés által reám rótt kötelességek elhanyagolását jelentené azonban, ha tovább is eltünném az olyan tetteket, amelyek a trónt és a birodalmat örvény szélére sodorják, s az általam biztosított szabadságot korlátlan erőszakoskodássá változtatják.

Ezen kötelmeimből folyólag, vérző szívvel bár, de kénytelen vagyok fegyveres erőt használni a lábadás ellen, bárhol jelentkezék is; s addig nem fogok nyugodni, míg a rend, csend és a törvényesség helyre nem áll, s hű jobbagyaim: Lamberg és Latour grófok gyilkosai az igazság bosszuló kezének ki nem lesznek szolgáltatva.

Hogy mindezt elérjem: a birodalom különféle részeiből haderőt küldök a fölkelés székhelye: Bécs ellen, s *Windischgrätz* herceg altábornagyomnak a birodalom területén valamennyi csapataim felett, — kivéven a gróf Radezky tábornagy vezérlete alatt álló olaszországi hadsereget, — ezennel átadom a főparancsnokságot. Egyszersmind felruházom őt teljhatalommal, hogy a megzavart békét saját belátása szerint a lehető legrövidebb idő alatt helyreállíthassa . . . “

Egy másik kir. irat pedig *Windischgrätz*hez intéztetett. Ez így szölt:

Kedves Windischgrätz herceg!

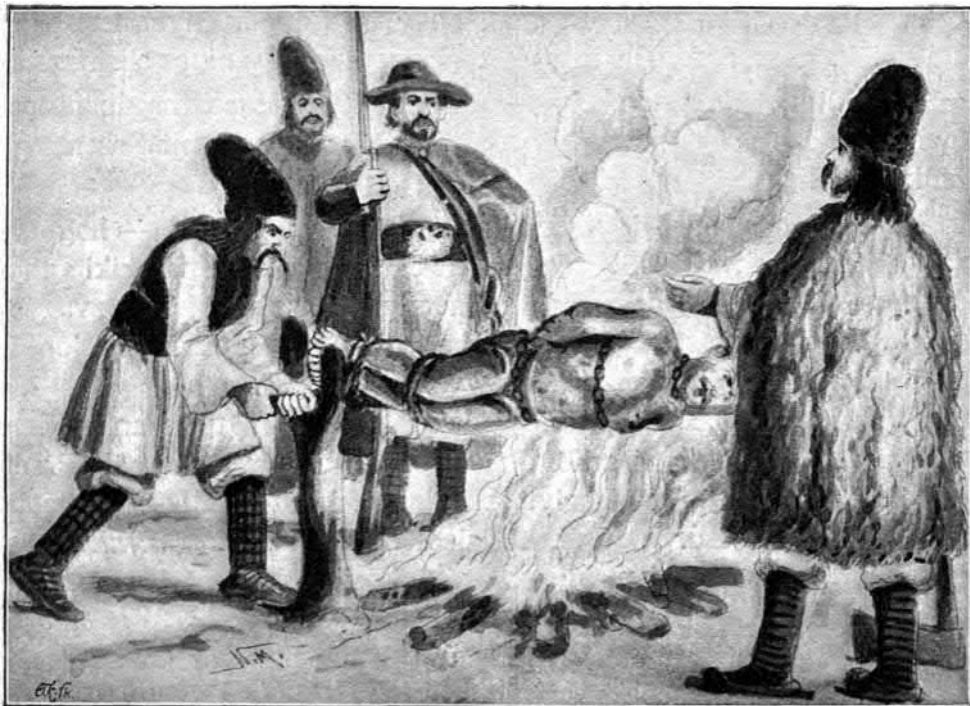
Tekintettel a jelen viszonyokra, midőn Bécs fővárosom nyílt lábadásban van, midőn az alkotmányos országgyűlés a biztonság hiányában magasztos földatának megfelelni képtelen, midőn fővárosomban úgy a kormány, mint a hatóság kötelessége teljesítésében korlátozva van, — mély sajnálkozásomra, nincs más módom, mint hogy fegyveres erővel lépjek fel a törvény elleni lábadás és az anarchia megfékezésére.

Hogy a teendő intézkedéseknél a lehető legnagyobb egységet létesítsem, bizva az Ön hazaszeretetében és dinasztiam iránt kipróbált hű ragaszkodásában, — kinevezem Önt hadseregem összes csapatjai főparancsnokául, kivéven a Radecky tábornagy alatt álló sereget. Felhatalmazom és megbízom Önt, hogy mindazon katonai rendszabályokat tetszése szerint alkalmazza, a melyeket Ön. alkalmasaknak tart a rend és a csend gyors visszaállítására.

Bízom hadseregem oly gyakran tanúsított hűségében, s vezérének kipróbált belátásában, hogy a birodalmat a fenyegető veszélytől megmenti és ezzel atyai szívem előtt oly drága népeimnek jobb jövőre nyithatok kilátást.

Olmütz, 1848. október 16.

Ferdinánd s. k.

Az oláhok rémtetteiből Fejérváron Mégai órásmestert elevenen megsütik.

Az udvari-párt haditerve tehát a váratlanul közbejött események folytán módosult. Azt határozta, hogy mindenekelőtt Bécs igáztassék le; s csak azután, ha a rend a császár-városban helyreáll, vonuljon az egész haderő, Windischgrätz vezérlete alatt, Magyarország ellen. De addig is minden lehető el kell követni a magyar nemzet növekvő erejének a megbénítására. A horvátok helyett egy új és friss elem: az *oláh* nép állítassák a csatorba. Fogjon hozzá immár ez is a véres munkához.

Es úgy lőn. Erdély csakhamar szintén lángbaborult. A vész angyala suhogtatta meg fekete szárnyait a kies ország rész fölött.

A móczok csataordításától viszhangzott a havas, legyilkolt magyarok holttetemén lakmározott a keselyű.

Az erdélyrészi forrongás kezdetét ismerjük immár. Tudjuk, hogy az unió szolgált ürügyül a pártos mozgalom megindítására; tudjuk, hogy az önző szászok hintették el az oláh nép közzé a meghasonlás magvát. „A szász bürokraták, — írja egy szemtanú, — hivatalaikat féltették, a papok pedig gazdag dézsmájokat az unió esetére; s miután a király az unió-törvényt szentesíté s a szász-követek is rászavaztak: nem maradt egyéb hátra, mint „körültekinteni“, s a románok ellenszegülési hajlamát titkon ápolgatni, arra oktattván őket, hogy az unió érvényét nem lehet elismerniük, mert a román negyedik nemzetnek még nincs elismerve.“

Midőn azt tapasztalták, hogy az unió kérdése egymagában nem elegendő a köznép felbujtására, tovább menvén: atulajdonjog szentsége ellen kezdtek izgatni.

— Itt az ideje, — így beszéltek ügynökeik a népnek, — hogy az igazságtalan földosztály kiigazíttassék. Foglaljon le magának kiki annyi szántót, rétet és erdőt, amennyi csak lehetséges. Hisz a földesurak vagyonának javarésze úgyis elkobzott, úrbéres telkekből áll. Ez a föld, jog és igazság szerint, a román gazdáké; vegyék tehát vissza.

A láztíó beszéd termékeny talajra hullott. A tudatlan pórnép együgyű szívében csakhamar fölrajzoltak az állatias, vad ösztönök. Préda után kezdett áhítózni. Többhelyt szilaj erőszakhoz nyúlt, hogy hatalmába kerítse a földesúr birtokát. Az alsófehérmegyei *Mihálczfalva* községében már vér is folyt e miatt; az első vér a küszöbön álló rémes harezban.

A földosztás Mihálczfalván is úgy kezdődött, mint más román községekben. A falu népe összesúgott, s a gróf Eszterházy-család uradalmához tartozó legszebb rétet lefoglalta.

— A rét ami tulajdonunk, — mondotta a pápa, — mert területén valamikor oláh templom állott.

S barmaikat nyomban ki is hajtották a kövér legelőre.

A dolog eddig baj nélkül ment, de ezután következett a szomorú végkifejlés.

Az uraság gazdatisztje tiltakozott az erőszak ellen, a nép azonban agyonütéssel fenyegette. Ekkor a kasznár, kinek immár élete sem volt biztos, egyenesen a megyéhez fordult panaszával. Béldi főispán, hogy útját szegje az oláhság további garázdálkodásainak, Nagy-Enyedről két század székely-gyalogost küldött a rend helyreállítása végett

Mihálczfalvára. A katonaság közeledésének hírére a szomszédos községek lakossága, kaszákkal, fejszékkel fölfegyverkezten sereglett Mihálcz-

Az oláhok rémtetteiből.

Egy dombai magyar földbirtkosnak levágnák kezét-lábát, aztán övig földbe temetik.

falvára, hogy a földosztók segélyére legyen. A tömeg — körülbelül háromezer ember, — a falu elé vonult, s védelmi állásba helyezkedék.

A Küküllő partjáról csakhamar dobpörgés hangzik. Jön a székely katonaság egyforma, lassú, kimért lépéssel. A két század egész a zendülők közelébe vonul, aztán megáll és lábhoz ereszti fegyverét. A megye két küldöttje: az alispán és szolgabíró most a nép közé vegyül s barátságos hangon kéri, hogy térjen haza s engedjen utat a katonaságnak. Durva káromlás a felelet. Eközben megérkezik a főispán: Béldi. Ez is előveszi minden rábeszélő tehetségét. Hasztalan.

— Inkább rakásra pusztulunk; de sem tisztviselő, sem katona nem lép a községünkbe, — zúgja a sokaság.

Az őrnagy érré parancsot ad, hogy az első század szuronyszegezve, de lassan és kimérettel vonuljon előre.

A katonaság megindul; de alig tesz néhány lépést, midőn az útszéli rozsvetésből lövés dördül el, s egy közvitéz vérző arcczal omlik össze.

Ez volt a jel a támadásra. A hátráló tömeg visszafordul és ráveti magát a katonaságra. Néhány vakmerő kaszás egyenesen a tisztekre tör.

De most már a székely baka sem rost. Puskáját arczához kapja, s minden vezényszó nélkül, lő és újra lő. Kétségbeesett küzdelem fejlődik. A fegyverropogás zajába vad káromlás vegyül, majd egy-egy velőt-rázó jajkiáltás hasítja végig a löporfüstös levegőt. Az oláhok sorai megbomlanak. Még egy-két lövés: s az egész tömeg rémült futással menekül a faluba. Tizenkét halott, s számos sebesült maradt a csatatéren.

A vitás rét visszakerült ugyan az Eszterházyak birtokába, de a katonaság föllépése újabb tápúl szolgált a lázításnak. Mindenféle rémhírek keltek szárnyra az esetről; egyes bujtogatók ötven, sőt száz halott-ról beszéltek.

A kormányzék, a forrongó kedélyek megnyugtatása céljából, végre is egy külön bizottságot volt kénytelen kiküldeni az ügy megvizsgálására. A vegyes bizottmány— amely Béldi Ferencz s ifjú Kemény István biztosokból, továbbá Teutsch századosból és Sándor hadbíróból állott, — kiment Mihálcfalvára és ott a helyszínén szigorú tárgyilagossággal ejté meg a vizsgálatot. Eljárásának eredményéről aztán hosszabb jegyzőkönyvben számolt be, amelynek érdemleges része így hangzik:

... A kihallgatott számtalan tanuk vallomásaiból tisztán kiviláglik: miszerint a mihálcfalvaiak, valamint a kérdéses lázadásban résztvett szomszéd Obrásza, Oláh-Cseszve és Karácsonyfalva helységek lakosai némely balázsfalvi bujtogatók által, kiket jelenleg nyugodt eszméltre térésük után átkoznak, odautasítottak, hogy többé ne kérelmezzenek, mert a mi valaha közhely a falué vagy a templomé volt, az az övék. S minthogy a gróf Eszterházy-család mihálcfalvi egyik rétvén állítólag

valaha oláh templom volt, melynek otlétét azonban a jelen nemzedék nem érte meg, ezen rétet barmaikkal erőszakosan leéttették. Midőn rendretérítésük végett az illető alispán által kivitt katonai elégtétel a Küküllő jobb partjára megérkezett, a kompot indulatosan megtagadták. Ezen ellenszegülést a szebeni bujtogatóknak hirül adván, arra tanítottak, hogy szerezzenek fegyvert, szegüljenek ellent, mert ha engedékenyek lesznek, a székelyek mindnyájokat leölik.

Azalatt nemes Alsó-Fehérmegye főispánja báró Bánffy Miklós úr a katonai elégtételnek megakadályozása tekintetéből a Nagy-Enyeden szállásolt 2-ik székely gyalogezredbeli főhadnagy Balázs Konrád urat egy század katonaságnak rendelése iránt hivatalosan megkereste, ki is csakugyan a Nagy-Enyeden maradt század nagyobb részét azonnal Tövisre rendelte, hogy az oda visszavonulni kénytelenített

Gróf Hadik Gusztáv honvédezedes.

századdal egyesülve Mihálczfalván a teendőket teljesítse. Az őrnagy úr másnap hajnalban a nagy-enyedi katonasegedelemmel Tövisre megérkezve, onnan illető alispán és több katonatiszt urakkal a katonaság élén Mihálczfalvára megindult; s azalatt míg a katonaság Gáltónél a Maroson részenként átszállítatnék, az előbb említett urakkal előre ment, hogy a mihálczfalvaiakkal küldetésük törvényes okát megértesse.

A mihálczfalvaiak azonban már a tiszt urak megérkezése előtt a szomszéd Obrázsa, Oláh-Csesztve és Karácsonyfalva községek lakosait erőszakos ellentállásuk elősegítésére harangok félreverésével felszólítván: sőt Mihálczfalva helység előljárói is fenyegetésekkel kényszerítvén az ottani lakosokat az ellentállásra, ily felszólítások és kényszerítések következtében az említett négy falubeliek mintegy

háromezerén hosszúnyelű csépekkal, fejszékkel, vasvillákkal, egyenesre tűzött kaszákkal, sőt puskákkal is felfegyverkezve már a falu elé állottak, a katonai elégtétel bementét erőszakkal is megakadályozni.

Eközben megérkezett nemes Alsó-Fejérmegye főispánja is, és kimeríthetlen béketűrőssel igyekezett a felfegyverzett néptömeget ellenszegülésük törvénytelen voltáról, s a reájok háromlandó rossz következményekről meggyőzni ... De a néptömeg a főispáni kegyelemnek ezen utolsó jelét is szenvedélyes durvasággal viszszautasítván, káromló szavak közt kinyilatkoztatá:

— Készebbek vagyunk meghalni, mintsem a főispánt, vagy más tisztviselőt,

Az oláhok rémtetteiből.

Naszódon a magyarokat oszlopokhoz kötözik, s a legszörnyűbb kegyetlenségek közt gyilkolják le.

székely, vagy akármily néven nevezendő katonaságot falunkba bocsájtani.

Erre a főispán és az őrnagy közakarattal elhatározták, hogy a katonaság előre tartott szuronyokkal, de lassú léptekkel haladjon előre, hogy így a néptömegén áttörve éji tanyát keressen magának.

De alig haladott a katonaság néhány lépésnyire, midőn az út melletti magas szálú rozsvetésből a néptömeg részéről egy puskalövés esett, melynek következtében

az első sorban álló Mórítz Sámuel nevű közvitéz keresztullövetvén, azonnal össze-roskadott. Ugyanazon szempillanatban a főőrnagy és százados Szilágyi urak is egy-egy feléjük irányzott kasza vágással életük, veszélyeztetésével megtámadtattak, de egy sebesen előlépett altiszt és közvitéz a gyilkos szándékú két megtámadót egy-egy lövéssel földre terítették. S midőn így a székely katonák haditisztjeiket is a halál tor-kában látnák, ők is az erőszakos megtámadás által önvédelmükre kényszerítve, kevés perczek alatt minden parancsoló nélkül több lövést tettek a néptömegre, amelynek következtében eddigelé 12 meghalt, 6 pedig meg van sebesítve.

A szaladásnak indult néptömeg onnan sietve eltávozván, az elkeseredett katonaság némelyike előtódult ugyan, de tisztjei erélyes fellépése által azonnal meg-állásra kényszerítve kiki osztályába visszalépett, s így együttesen vonulának be a községbe

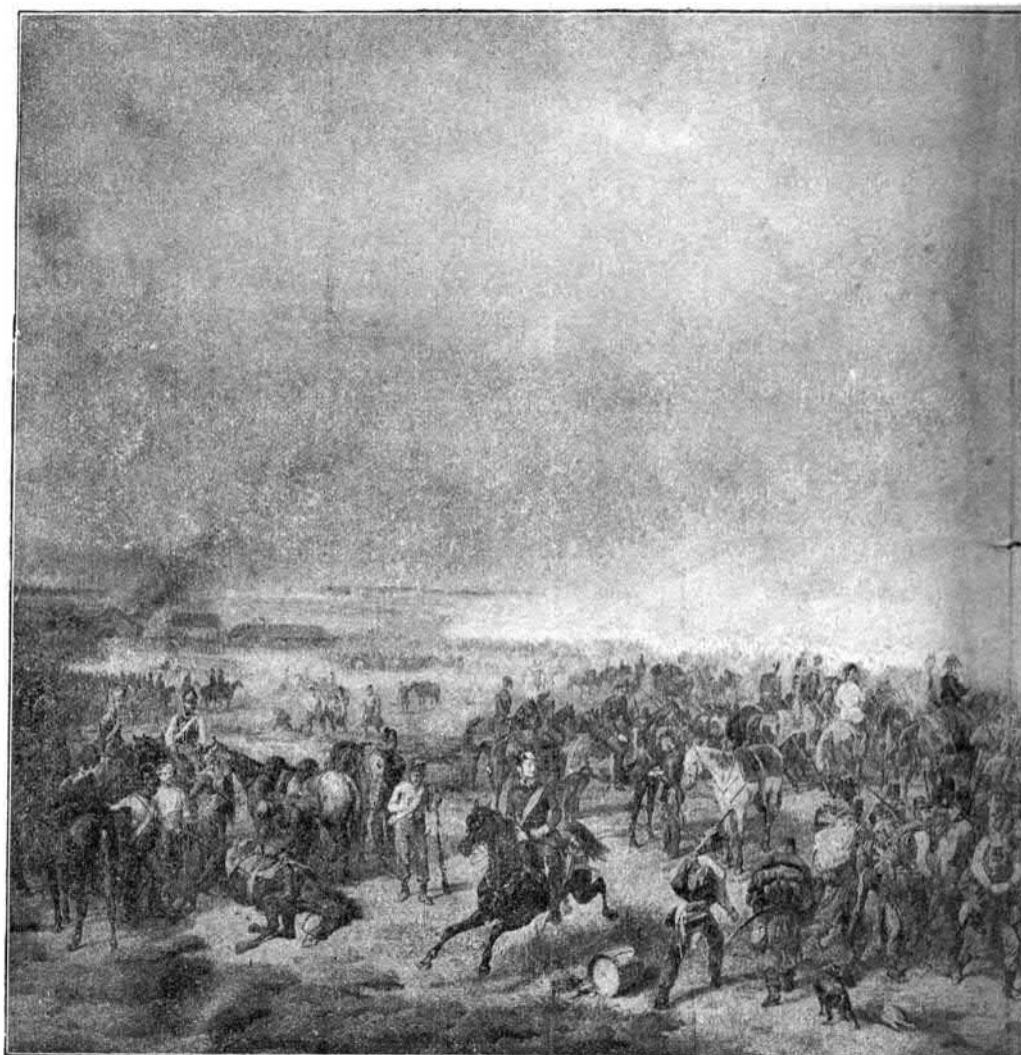
De az izgalom, daczára a vizsgálatnak, nem csillapult. A mihálcz-falvi esetet persze fölhasználta valamennyi bujtogató, de legjobban kizsákmányolták a szászok.

— A székelyek reátok akarnak törni, hogy újra leigázzának. Mihálcz-falván még csak próbálkoztak, majd csak ezután jön a komoly veszedelem. Vigyázatok, legyetek résen. És fegyverkezettek, míg nem késő.

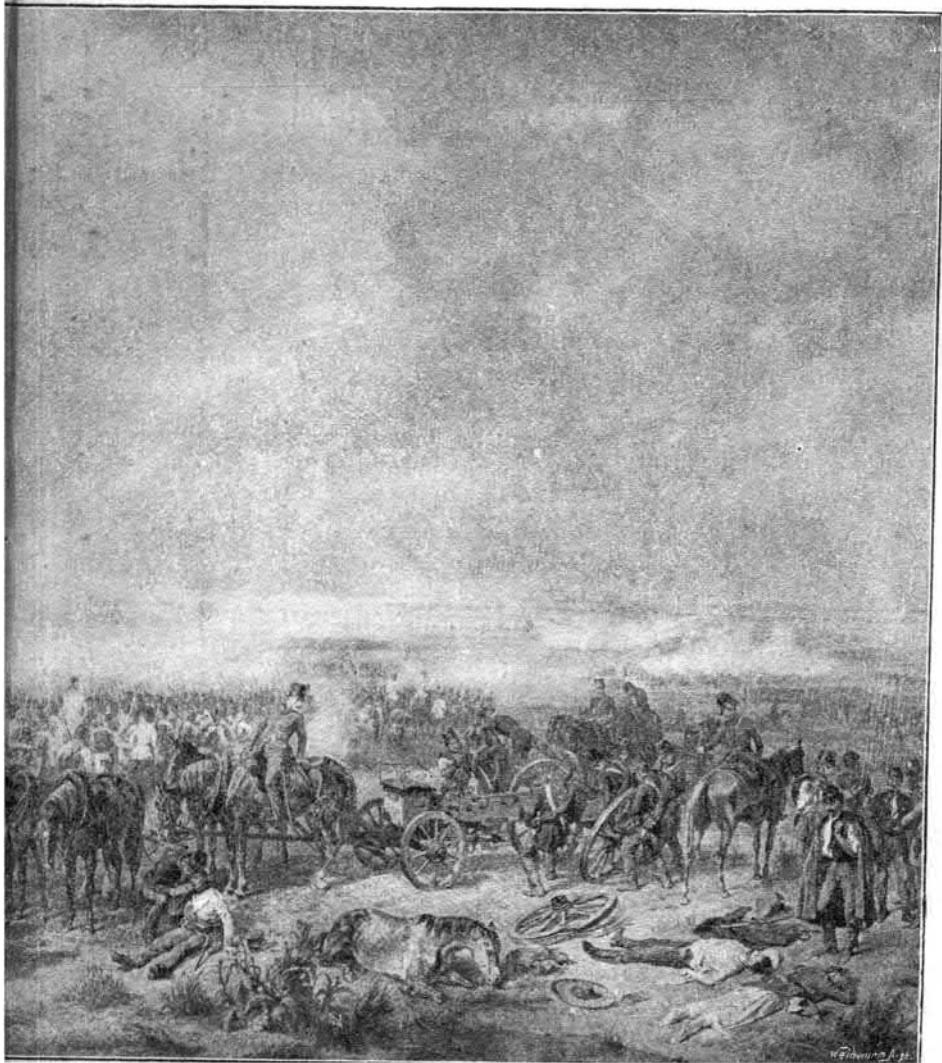
Így láztiottak Geyza király hálátlan telepesei; így verték az éket a magyar nemzet és a román nép közzé.

Az oláhság mindenfelé forrongni kezdett, s napról-napra boto-rabb követelésekkel lépett elő. Aztán előjöttek rejtekeikből vezérei: Barnucz, Laureáni, Janku stb., s Dákó-Románia ábrándképét dob-ták közzéje. Majd a szervezkedéshez láttak. A forradalmi mozgalom egyöntetű vezetésére megalakították az úgynevezett „román pacifikáló komité“-t, vagyis magyarul: az oláh békéltető bizottságot. Ez a paci-fikáló komité azonban valóságos torzképe volt szépen csengő nevének. Nem békitett ez, de lázított; nem az olajág, hanem a gyújtogató fáklya illet működéséhez.

Ilyen súlyos viszonyok közt volt Erdély, midőn báró Vay Miklós királyi biztos Kolozsvárra érkezett, hogy a tévelygő román népet a tör-vényesség és a béke útjára terelje. Vay dicséretes buzgalommal fogott nehéz föladatának a teljesítéséhez, de immár ő sem vala képes megkü-zdeni a vakmerő bujtogatókkal. Nem használt ezeknél már sem a békítő beszéd, sem a parancsoló hang. Fegyver kellett ide, amely kérlelhetlenül lesújtson a honárulók fejére. Ez pedig nem állott Vay rendelkezésére. Puchner, az erdélyi főhadparancsnok kezdettől fogva kétszínűen visel-kedik. A legnagyobb udvariassággal fogadta ugyan a kir. biztost, de

A komáromi csata. — (I. Ferencz József ő felsége a király)

magántulajdonát képező festménye után.)

midőn a fegyveres támogatásra fordult a beszéd, mindannyiszor kitérő választ adott.

Nem lehet aztán csodálni, hogy a forrongás mint száraz avaron atüzláng: úgy terjedt tovább, egyre tovább, mindig szélesebb körben. A román forradalmi bizottság emberei szakadatlanul útban voltak. Szemérmetlenül, nyíltan folyt immár a készülődés mindenfelé. A havasok alján a mócok lándzsákat kezdek kovácsolni.

A kir. biztos végre mégis elhatározó és komoly lépésre szánta el magát. Föloszlatta a román komitét. A bizottság azonban, melynek fészke Balázsfalván volt, ügyet sem vetett Vay rendeletére. Összeszedte sátorfáját és Nagyszebenbe, a főhadparancsnokság székhelyére költözött. S mintha semmi sem történt volna: egész nyugodtan tovább folytatá üzelmeit.

Vay báró, hacsak nevetségessé nem akart válni, kénytelen volt még erőteljesebb eszközökhöz folyamodni. Megbizta az erélyes Béldi Ferencz grófot, hogy menjen Szebenbe, s üssön szét a komité tagjai közt, verje vasra őket. Csakhogy a bizottság megneszelte a dolgot; mire Béldi Szebenbe érkezett: szétszöktek. Valamelyes véletlen folytán a bizottságnak csak két nagyszájú tagja: Laureáni és Balacescu maradt ott. Ezeket aztán Béldi minden kímélet nélkül le is tartóztatta.

Az elfogatásról, persze torzítással és nagyítva, így emlékezik meg a magyarfaló „*Siebenbürger Bote*“:

Tegnapelőtt szerfelett nagy izgatottságba jött polgárságunk. Tudniillik a kormánybiztos gróf Béldi Ferencz anélkül, hogy magát a polgári hatósággal érintkezésbe tette volna, erős katonai segélylyel némely lázítással vádolt egyéneket bebörtönöztetett. A polgárság éjjeli nyugalmában háborítva, s a katonaságnak hatósági vezetés nélkül házaiba történt erőszakos berontása által megrettenve, nagy számban a polgármesterhez ment, hogy megnyugtatót szerezzen. A polgármester a dolog mibenlétéről mit sem tudott, s azonnal a téparancsnokhoz sietett. Gróf Béldi csak ekkor adta Írásos rendeletét a polgármesternek, midőn az elfogatások már megtörténtek. Az egész zavar, melynek kellemetlen következményei lehetnek, onnan származott, mert polgárságunk hazafiatlansággal vádoltatik, amit a magyar lapok hazug közleményeik által még növelnek. (?) Ha a biztos, küldetésének céljáról a polgármestert eleve tudósítja, az egész dolgot a közönség felzaklatása nélkül hajthatta volna végre.

Polgártársaink a dolog valódi állásáról értesülvén, csakhamar megnyugodtak. A közbékét azonban, mely eddig zavartalan vala, másfelől új veszély kezdé fenyegetni. Balacescu és Laureáni tanárok befogatásának híre villámgyorsasággal futott szét a környék román népe közt. A bebörtönözést követő éjszakán, mint érte-

sülünk, a városból kivezető utakat oláhok állták el, hogy a fogoly tanárok gyanított elszállítását meggátolassék.

Harmadnap aztán számos tagú küldöttség jelent meg Béldi kormánybiztosnál, hogy a foglyokat kezeség mellett helyezze szabadlábra. Béldi válaszában megígérte, hogy a kormányzékénél közbenjár érdekükben, a válasz megérkeztéig azon-

Az oláhok rémtetteiből.
Baranyai Károlynak, neje és leánya szemeláttára, lefűrészelik karjait és fejét.

bán a foglyok szigorú katonai őrizet alatt tartatnak. A küldöttség innen a hadparancsnoksághoz ment. A vidéki oláhság közt egyébként nagy az ingerültség, mit a rosszakaratú lázítók könnyen rosszra használhatnak.

Vajha felhagynának már egyszer a magyarok, így kiált fel végül a „Siebenbürger Bote“, — a szászok gyanúsításával, s bíznának loyálisában.

Vay most már szélesebbkörű intézkedésekhez is nyúlt. A lázongó megyéket statárium alá helyezte, a forradalmi bizottság megszökött tagjai ellen pedig körözőleveleket bocsájtott ki.

Az erélyes föllépés, ha a főhadparancsnokság kezére jár vala a kir. biztosságnak, bizonyára megtörte volna a bujtogatás erejét. De nem így történt. Pfersmann szebeni térparancsnok, a komité sűrgető kérelmére, néhány nap múlva szabadon ereszté a két foglyot. Laureáni .a román forradalmi bizottságnak egyik legmozgékonyabb tagja volt, igazi néptribun, akinek szavára esküdött az oláh pór. A tömeg valóságos diadallal kísérte Orlátra, ahonnan újból, most még bátrabban indult meg a féktelen izgatás.

Vay minden tette, a magyar kormány minden intézkedése újabb meg újabb ürügyül szolgált a lázításra.

Épp ebben az időben hajtották végre Erdély területén az ujonczozási-törvényt. Széltében-hosszában megindult tehát a hajsza, hogy a törvénynek ne engedelmeskedjék a lakosság.

Itt is a szászok vitték a zászlót. Nagyszeben ment legelői a pártütésben. Midőn a szept. 6-iki székgyűlésen a honvédállításról szóló miniszteri rendelet felolvastatott, a bizottsági tagok kijelentették, hogy a sorozást, — mivel az erre vonatkozó törvényczikk még nincs szentesítve, — nem foganatosítják. Szeben példáját nyomban követte Brassó, aztán jött a többi szász város.

A román forradalmi bizottságnak gondja volt rá, hogy hasonlóképp cselekedjék az oláhság is. Nem sok biztatás kellett neki. Egyik község a másik után mondta fel az engedelmisséget a megyei hatóságoknak. *Aranyos-Lónán* az ingerültség már oly magas fokra hágott, hogy a nép még csak a faluba sem akarta eresztetni a sorozó-bizottságot. Katonáság lépett közbe, ami véres összeütközésre vezetett. Többen megölettek, ezenkívül számos sebesülés történt.

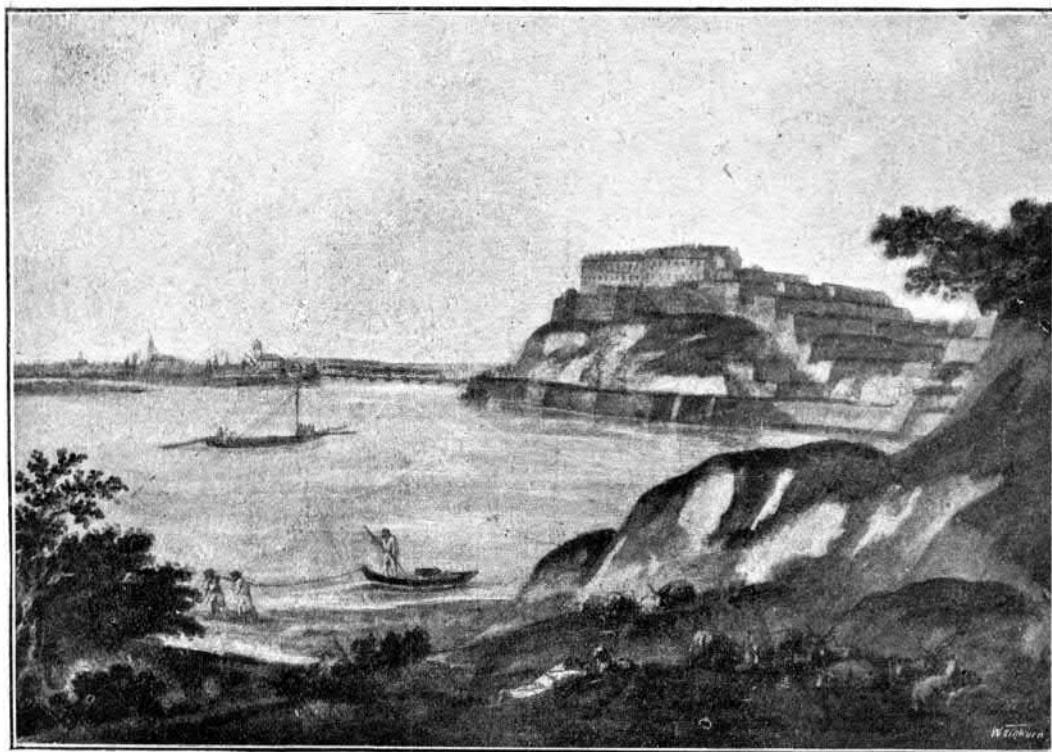
Az esetről, s egyáltalán az oláhság akkori forrongásáról érdekesen emlékezik meg a „Közlöny“-ben egy dévai polgár, a többi közt ezeket írván:

Szeptember 11-én megelőzött éjjel a katonaságtól irtódzó oláh ifjak a vajdaszegi és a szent-mártoni berkekben egybeseregelve, több falubelieket összecsesdítve ellentálló állapotba helyezkedtek a lónai úton. A tordamegyei igazgatás még aznap egy csapat gyalog katonaságot állított velök szembe, lecsendesítésüket próbálva, de sikertelenül. Miután a katonatiszt látta, hogy számuk ezeren felül szaporodott, semmi erőt nem használt.

Másnap azonban ideszállítván a székely huszárezrednek Aranyos-székben kebelezett százada is, a katonaság ismét megpróbálta felvilágosítás által békés elosz-

latásukat, de ez a tömegre hatással nem volt. Erre megindított a gyalogság szegzett szuronyokkal, inkább csak ijesztésükre; de nem mozdultak, bízva abban, hogy a huszárszázad oláhajkú része nem fog ellenük erőszakot használni.

A katonaság egy darabig maradt az ijesztésnél; míglen egy oláh suhancz megkezdte a katonatisztre a kövel való hajigálást, ezt a sokaság közápóra követé. Ekkor már helye nem lévén a türelemnek, a katonaság megkezdte a tüzelést és a lovasság báró Bánffy János vezérlete alatt a gyülevész csoportot megszalasztotta. Mint hallatszik 13 maradt halva a csataterén, négy pedig veszedelmes sebet nyert, apróbb sebet többen. A katonaság mihelyt az ellentállás megszűnt, nem üldözte őket,

Pétervárad 1848-ban.

hanem beszállít a bizottmányokkal a Jósika-udvarba, s már most tart a nyomozat a bujtogatók kipuhatólására.

Az összeírással egyáltalán nagy baj van. A népnek a fejébe verték, hogy csak a komitének engedelmeskedjék; ez az úr, a magyar kormány semmi. A komité pedig megbízottjai által a népet engedetlenségre lázítja. A nép aztán vagy ellentáll az összeíró komissióknak, vagy elbújik. A tordai hasadékban is két-háromszáz, katonaságtól menekülni kívánó legény bujkál; és mondják, hogy a csongvai és miklóslaki erdőben is többen volnának megvonulva. Félni lehet, hogy ha a lázítás tovább így folytatódik, nagy veszedelem lesz ebből . . .

Az aranyos-lónai esethez hasonló durva kihágások mind sűrűbben fordultak elő. A nép közt botor mendemonda terjedt el, amely még növelte forrongását. Azt beszélték, hogy a magyar nemzet külön királyt választott magának; ez a király most háborúba elegyedett a császárral, s a kormány azért akarja zászló alá terelni az oláhságot, hogy elvérezzék a csatatéren. A magyar király hadviselése tehát csak ürügy a román nép kipusztítására.

S ehhez a mendemondához aztán még hozzájárult a pópák ilyenén izgatása:

Nugent, osztrak tábornok. — (Egykoru kep.)

— Amit nyertetek, azt kizárólag csakis a császárnak köszönhetitek, nem pedig a nemes uraknak. S most a magyarok azt a jó öreg császárt, a ki feloldott benneteket a jobbágyság alól, trónjától meg akarják fosztani; még pedig a ti segítségetekkel. Ezért rendelték el a sorozást.

A politika szövevényeiben járatlan köznép csakugyan nem tudta, hogy a király, akire a magyar kormány rendeleteiben hivatkozik, voltaképpen ugyanegy személy azzal a császárral, akiről papja beszél. Úgy fogadta a beszédet amint mondva volt és még jobban megerősödék balhiedelmében. Eleinte megszökött az újonczozás előtt, később aztán vakmerően szembeszállt a sorozó-bizottságokkal.

A siker, amit ellenállásával itt-ott elért, még elbizakodottabbá tette. S az elbizakodás nyomán jöttatevéketlenség. A nép félbenhagyta munkáját és csoportokba verődven, napestig a korcsmákban tivornyázott. Egyéb-ről sem folyt a tanakodás, mint a küszöbön álló nagy háborúról, amely — ha a magyarok vereségével végződik, — úrrá teszi valamennyiöket; nem lesz adó, megszűnik a katonáskodás; mindenki annyi földet kap, amennyire csak kedve szottyan. Koronként aztán egy-egy titokzatos alak toppant közzéjük: valami irnokféle, vagy papnövendék, aki még csodálatosabb dolgokat regélt nekik, — hogy egy új román birodalom van alakulóban; hogy nem csak a katonaság, hanem a császár is pártjukon áll; hogy a magyaroknak ütött a végórája. Ne féljenek tehát, utasítsák vissza ezután is a hatóságok beavatkozását, s fogjanak mielőbb a lándzsák készítéséhez.

Így szórták a komité ügynökei a gyújtó tüzet a hiszékeny nép közzé, amely hovatovább vadabb és kötekedőbb lett.

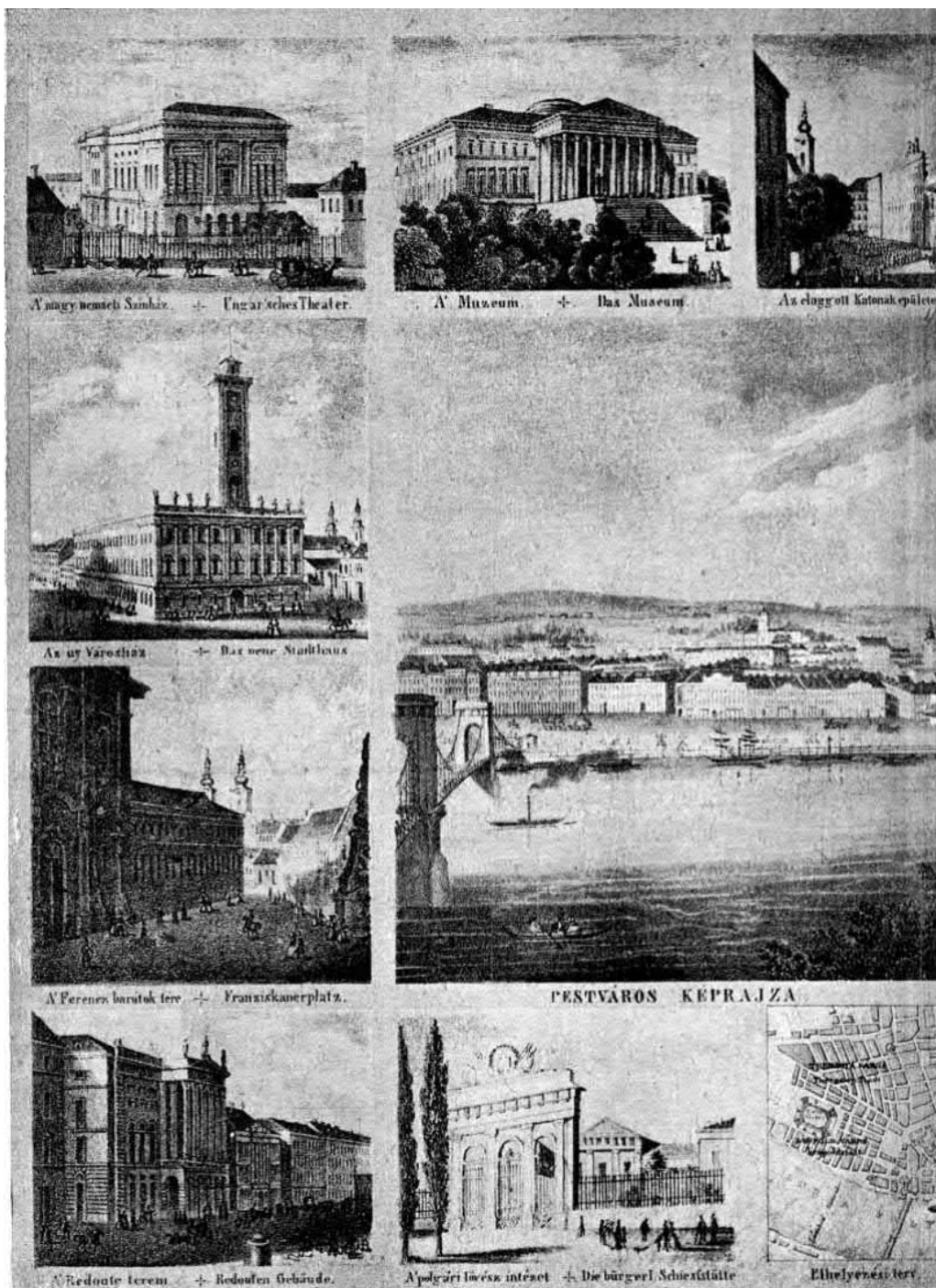
S a hatóságok csaknem tehetetlenül állottak ezekkel az üzelmekkel szemben. Bomlásnak indult minden törvényes rend. *Weér* Farkas, Szolnokmegye főispánja már szeptember 15-ikén figyelmezteti a kormányt a fenyegető veszedelemre, a többi közt ezeket írván:

... A sorozás vala e példás békéjű megyében — úgymond, — kezdete a csend és a rend felbontásának. Alig kezdődött el: azonnal megtelt a megye bujtogatókkal, kik a II-ik oláh határőr-ezred vidékéről rajként áradtak ki. Eddig is, ha volt is a feszültségnek némi jele a nép némely rétegében: ellenszegülésnek színe sem volt látható. Most az tűnik fel egyeseknél és az egész községeknél egyaránt.

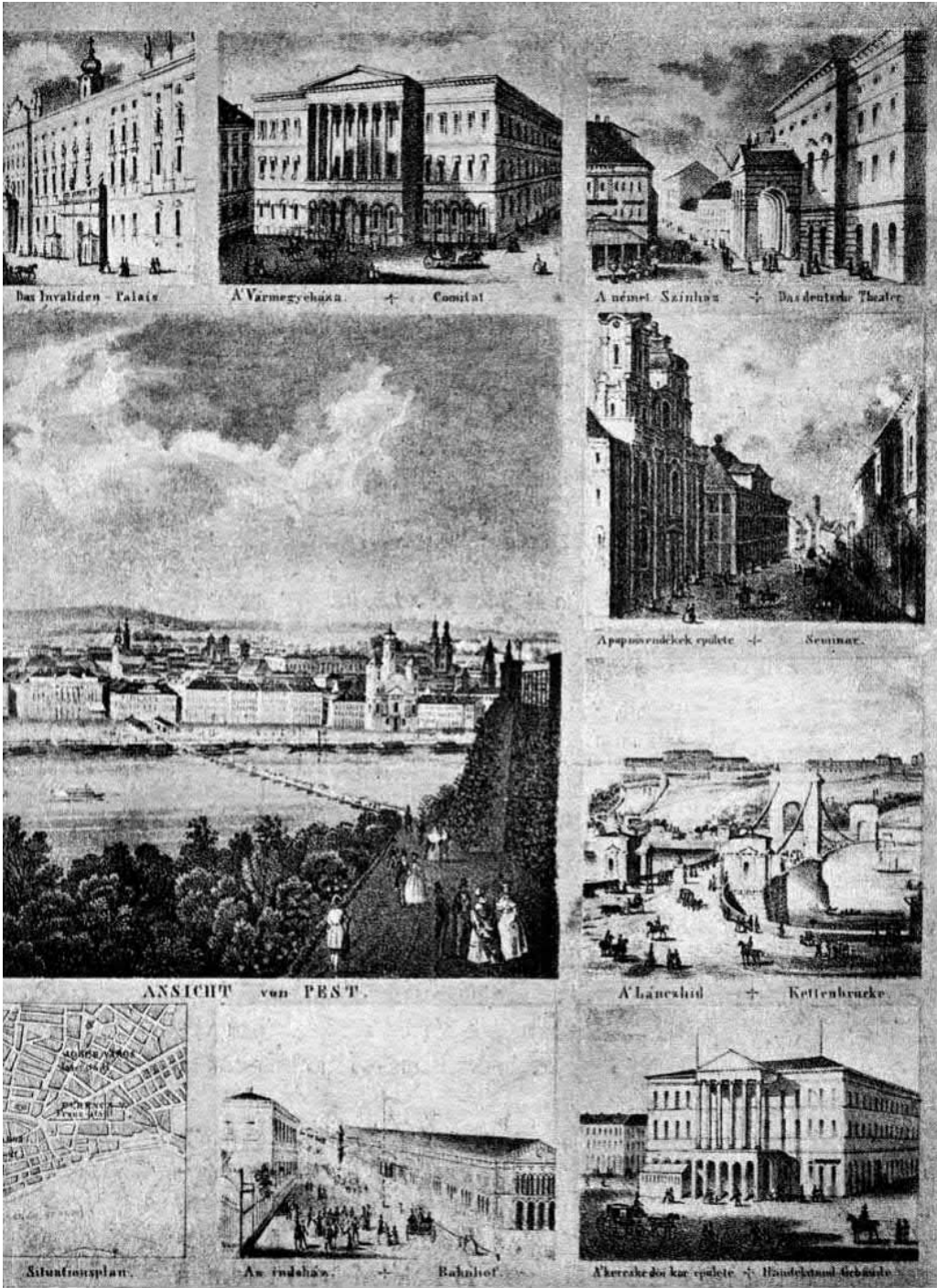
A bujtogatók azt terjesztik a nép között, hogy a mostani kormányrendszer nem a császári felség akaratából létezik, hanem egy királytól, akit a magyarok a császár ellen állítottak fel. Ettől érkeznek a rendeletek, amiket a közigazgatási tisztviselők végrehajtani akarnak. Ez a balvélemény márczius óta mind tovább-tovább terjed; nem volt község a megyében, mely ily vagy más alakban hasonlóul ne nyilatkozott volna. Most azt mondják, hogy a jelenlegi katona-állítás arra való, hogy a magyarok a császárt megtámadják, a cél pedig az, hogy az oláhság a felség elleni harezokban elvérezzék.

Semmi kétség, hogy mindez Naszódról származik. Az első lökést egy, azon vidéki oláh papság által zárt ajtónál a templomban tartott gyűlés adta, melyben több katonatiszt, sőt báró Jóvics csász. ezredes is résztvett . . .

E közben haza érkezett bécsi útjából Urbán alezredes s nyíltan beszélni kezdette, hogy ő felsége ugyan a magyaroknak tett engedményeket most még meg nem változtathatja, de ha a hadsereg teszi, nem tesz ellenére. Ő szolgálatát Ígérte erre, amit teljesít is, mert rá szavát adta. Rövid időn felmondandja az engedelmeséget a magyar minisztériumnak, nyilatkozik az Unió ellen, s azt írásba foglalta a törvényhatóságokkal.

Pestváros látképe és nevezetesebb

sebb épületei 1848—49-ben.

Azzal is ámitják, hogy Urbán ezredes beszélt a császárral, s magától az uralkodótól kapott felhatalmazást és meghagyást arra, hogy mindezeket a népnek megmondja.

A lázítás nagyban foly, a kedélyek hangulata már-már böszültségbe megy át, az oláhság tömegekbe verődik össze, kezd elvonulni az erdőkbe, vagy gyülesezik, iszik, tanakodik; sőt több helység fegyverrel van ellátva, harang félreveréssel ad hirt az összegyűlésre, s megesküdtek utolsó csepp vérig ellene állni a katonaaállításnak, s kényszerítés esetében magukat kölcsönösen védni. Ezek következtében a megye csaknem felbomlásnak indult.

Néhány nappal később pedig már ilyen sötét színekkel fösti a megnövekedett forrongás képét:

A megyei tisztviselők kijelentették, hogy többé semmi hivatalos eljárást a nép közt végezni nem mernek, míg a rend és a csend alkalmas eszközökkel helyre nem áll; nem akarják magukat és övéiket a nép gyűlölségének és dühének kitenni.

A nép forrong, fegyverkezik, kaszáit egyengeti, csoportokban támadási terveket forral egyik-másik birtokos ellen, akik amint erről értesülnek, otthagynak mindenüket, elmenekülnek a merre lehet; de a nagyobb résznek nincs hová menekülni, az várja minden nap a fejére mérendő csapást.

Az itt előadottak — jegyzi meg a főispán — hű képe a többi megyékben levő anarchikus viszonyoknak.

Mindazonáltal Jellasics támadásáig nem került törésre a dolog. Forrongtak, készülődtek, de a tömeges felkelésre még nem volt bátorságuk. A legfőbb oka az, hogy a katonaság mindezekig semleges viselkedék. A mennyire lehetett nehezíté ugyan a Vay működését, sőt kéz alatt a zavargások élesztősén munkált, de tartózkodott a nyílt állásfoglalástól.

A mint azonban megjött a híre a horvátok betörésének: azonnal másképp alakulta helyzet. A sorkatonaság az első, mely kilép figyelő állásból. *Urbán* Károly cs. és kir. ezredes, a II-ik oláh határőrezred parancsnoka, Jellasics módjára, Naszódon nyomban kitűzi a pártütés zászlóját, s kiáltvánnyal fordul a románokhoz, hogy „a császár és a birodalom védelmére“ köréje sorakozzanak. Hasonlóképp cselekszik az I-ső határőr-ezred területén *Riebel* József őrnagy.

A román forradalmi bizottság, látván, hogy a katonaság megmozdul, szintén a cselekvés terére lép. Újabb, most már fegyveres népgyűlést hirdet Balázsfalvára. Vay báró megijed, nem tudja mitévő legyen. Kezdetben betiltja a sokadalom megtartását, s karhatalommal fenyegetőzik; de csakhamar eláll a tilalomtól, sőt maga is Balázsfalván terem, s ott csillapító szóval igyekszik a tömeg békés feloszlására. Megígéri, de csak azon föltétel alatt, ha a fogvalevő Mikást szabadon ereszt, s a

komité többi körözött embereinek menlevelet ad. Vay bámulatos hiszékenységével ebbe is belemegy: Mikás előtt megnyitja a börtön vasajtáját, s általános bűnbocsánatot hirdet.

Csak ezt várta a komité. Most már hallani sem akart a feloszlás-

Janku, mint csendes őrült. — (A 60-as években rajtolt kép.)

ról. Haragos daczczal, a magyarság szidalmi közt, csak azért is elkezdik a tanácskozást, s egészen forradalmi térre lépnek.

Kimondják, hogy a magyar kormány főnhatósága előtt nem hajolnak meg, hanem az osztrák minisztériumtól akarnak függeni. A „román békéltető bizottság“-ot (komité-t) kormányhatalommal ruházzák fel, s meg-

bízást adnak neki Erdély átszervezésére a római birodalom mintájára szerint. Majd egy latinnyelvű szózatot bocsájtanak ki, amelyben kijelentik, hogy a román nép, a magyarok és a szászok példájára, szintén nemzetőségeket állít.

Ez az érdekes szózat, az oláhok nagyzási hóbortjának legelső torzszülöttje, latin eredetiben a következőleg hangzik:

Az önérzetes hangú nyilatkozat magyar fordítása ez:

Notum est cunctis nationibus caram hanc nostram Patriam incolentibus, Suam Majestatem Sacratissimam prout ceteris nationibus sinu Monarchiae Austriacae complexis, ita etiam Nationi Romanae Magnum Transilvaniae Principatum incolenti facultatem clementissimè concessisse arma sumendi, ac militiam Nationalem erigendi. Hoc jure praedita Natio Romanorum de Transilvania pro sui defensione, ac securitate publica armis se providere vult exemplo Hungarorum et Saxonum carae hujus patriae coincolarum, notum reddens universis coincolis, earumque respectivis Jurisdictionibus, se non alio consilio, nisi publicae securitatis, ac suae defensionis eausa arma suscipere in iisque se se exercere velle, idquod etiam Natio Hungarorum et Germanorum de Transilvania hucdum aequali jure fecit, faci que; requirit proinde attacta Natio caeteras nationes coincolas earumque Jurisdictiones, ne ullos Romanis hoc jure utentibus óbices ponere, potius illos in pace sinere velint, quosibi arma comparare, fieri curare, in iisque se se exercere valeant ; Romani simul solenniter contra quasvis impetitiones protestantur, parati vel unum de fratribus suis injustae laccessitum, omnes, ut fratres decet, defendere, non laccessiti vero, omnes coincolas altissima pace frui permittere.

Blasii 27/15 septembris 1848.

Populus Romanus.

Tudva van kedves hazánk minden lakosa előtt, hogy Ő felsége mint az osztrák birodalomban lakó minden más nemzetet: úgy az Erdélyben lakó román nemzetet is kegyelmesen felhatalmazta, hogy fegyvert foghasson s nemzeti katonaságot állíthasson fel.

Ezen jognál fogva, követvén a magyaroknak és szászoknak, mint honfitársaiknak példáját, a román nemzet is, a saját maga és a közcsend védelmére föl akar

Zsófia főhercegasszony. — (A bécsi császári udvari múzeumban őrzött eredeti után.)

fegyverkezni. Tudtára adja a hon minden lakossának, illetőleg a törvényhatóságoknak, hogy nem egyéb czélból ragad fegyvert, s nem egyébért gyakorolja magát az ezzel való bánásmódban, mint önmaga és a közbátorság védelmére; és teszi ezt azon jognál fogva, amint teszi az országban a magyar és a német nemzet.

Felszólítja tehát az ország többi lakóit, nemkülönb a törvényhatóságokat, hogy a románokat ezen joguk gyakorlásában ne akadályozzák; sőt engedjék, hogy maguknak fegyvert szerezzenek, kovácsolhassanak, s annak használatában magukat gyakorolhassák.

Kijelentik, hogy a fegyverkezés bárminemű akadályoztatása ellen ünneplésen tiltakoznak, s ha valamelyikük igaztalanul megbántatnék, ők mint testvérüket valamennyien együtt védelmezni fogják; de ha nem bántatnak: minden honfitársukat békében hagyják.

Balázsfalva, 1848 szept. 27.

A román nép.

S hogy a „Populus Romanus“ ebbéli kijelentésének nyomatéka is legyen, mindjárt kiadatik az utasítás, hogy minden férfi, a 17-ik életévtől az 50-ig évig haladéktalanul lássa el magát fegyverrel. Ezt az utasítást azonban, hogy legyen mégis aki értse, már nem latin nyelven, hanem oláhul szerkesztették.

Csaknem két héten át, szeptember 16-tól egész 30-káig rajzott a roppant sokaság — harmincz-negyvenezer ember — a balázsfalvi mezőkön. Egy óriási, fanatizált tábor, mely csak intésre vár, hogy hozzáfogjon a magyarság lemészárlásához.

Bánffy János, Küküllőmegye főispánja a kormányzékhez intézett jelentésében a gyűlésen történekről ezeket mondja:

. . . . „Egymást érik és valósítják meg a Balázsfalva környékéről hozzám érkezett hírek, melyek a szerencsétlen vidéket elpusztulással fenyegetik. A gyűlés már megkezdődött, számuk nagyobb mint májusban; s folyvást nő. Csaknem valamennyien fegyvert is hoztak, vannak köztük orlái határőrök is. A kedélyek ingerültek, sőt dühösek; feltételök nem kevesebb, mint a magyarokat kiirtani, oláh vajdát választani, oláh terri-tóriumot foglalni. Alig hihető, hogy e nagy tömeg felbujtogatott nép, melynek fegyver is van kezében, vérontás, vagy pusztítás nélkül oszol-jék szét, annyival inkább, mivel papjaik nyilván bátorítják őt erre. Prok-lamáció forog közöttük, hogy ha falvaikba megyei tiszt megy, verjék agyon; ha pedig katonaságot küldnek, estve vendégeljék meg, s éjjel meggyilkolván, fegyvereiket szedjék el. . . Számuk felmegy 40.000-re. Szomorú kilátás megyém kevés magyarsága számára, melyet mindenfelől ellenség vesz körül. Erdély nagy veszedelem előtt áll. Ha a kamarilla

feje felett — így végződik a jelentés, — ennyi ármányra sem csattan meg Isten bosszuló ostora, lehetetlen igazsága felől kétségbe nem esni“

Bánffy, honszerető lelkével szinte belelát a komor jövőbe. Erdély csakugyan nagy veszedelem meredélyén állott. Látóhatára mind sötétebb, nehéz viharföllegek kavarnak égboltján; s egy-egy ciklázó villám már jelzi a szörnyű istenítélet közeledését.

A forradalmi komité vakmerő elbizakodottságában immár Erdély százados intézvényeire emeli a bontó csákányt, hogy szétdúlja azokat, s törmelékein saját agyrémének csapongása szerint a római birodalom mintájára egy új világot teremtsen.

Kinek az agyában fogant meg ez a bizar eszme, — nem jegyezte fel a krónika. Valószínűleg Barnucz vetette fel, aki, mint egykori tanár, a legképzettebb tagja volt a bizottságnak. Nyilván olvasta valahol, talán Eutropiusban, hogy Traján császár uralkodása alatt Erdély területén néhány római gyarmat virágzott. Ebből aztán kisütötte, hogy ők voltak Traján gyarmatosainak az ivadékai. Illő tehát, hogy most, mikor erre olyan kedvező alkalom kínálkozik, visszavarázsoltsassék általuk: a tisztavérű utódok által, a római birodalom ősi fénye és hatalma.

S legott hozzáfogtak az örületes terv megvalósításához.

Legelőször az alakítandó birodalom földrajzi határait szabták meg. Eszerint az új országnak Erdély marad a középpontja, alkotórészei pedig: Bukovina, a magyar Bánság és Oláhország. *Dakó-Románia* lészen a neve; a vajda pedig a „*Dux Romanorum*“ ezimet fogja viselni.

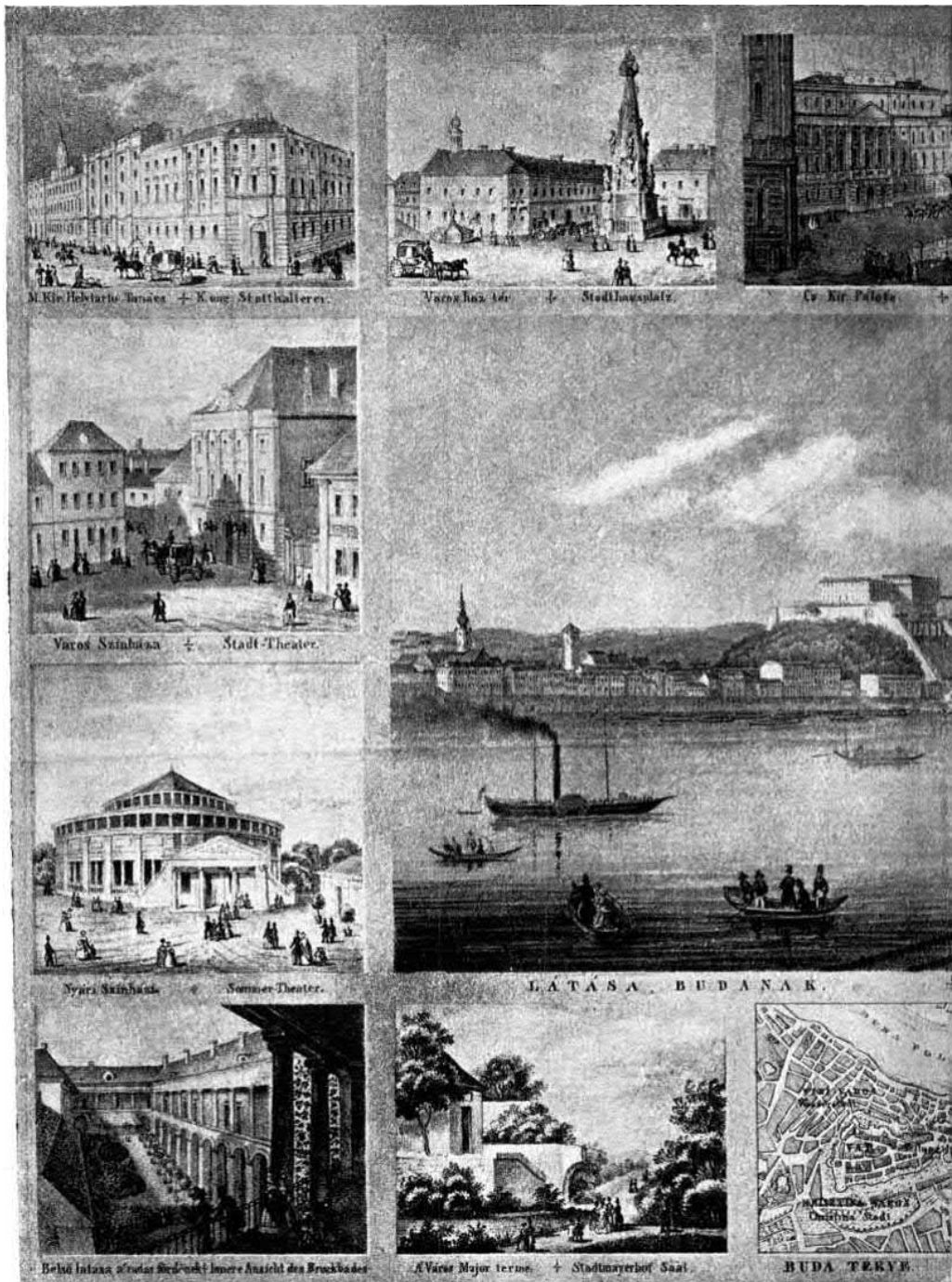
Most aztán, midőn már az ország területével rendbe jöttek, a belső-szervezetet csinálták meg; természetesen ezt is római módra. Mint-hogy azonban úgy Bukovina, mint Oláhország, de még a Bánság is zárva volt honalapító terveik előtt, egyelőre csak túl a Királyhágón maradtak.

Erdély területét, természetesen a régi közigazgatás mellőzésével, huszonnégy *prefektúrára* osztották. A prefekturák jelzése számmal és névvel történt. Így a Janku“ prefekturája az 1-ső számú volt, s e mellett az „*Auraria gemina*“ hangzatos nevet viselé.

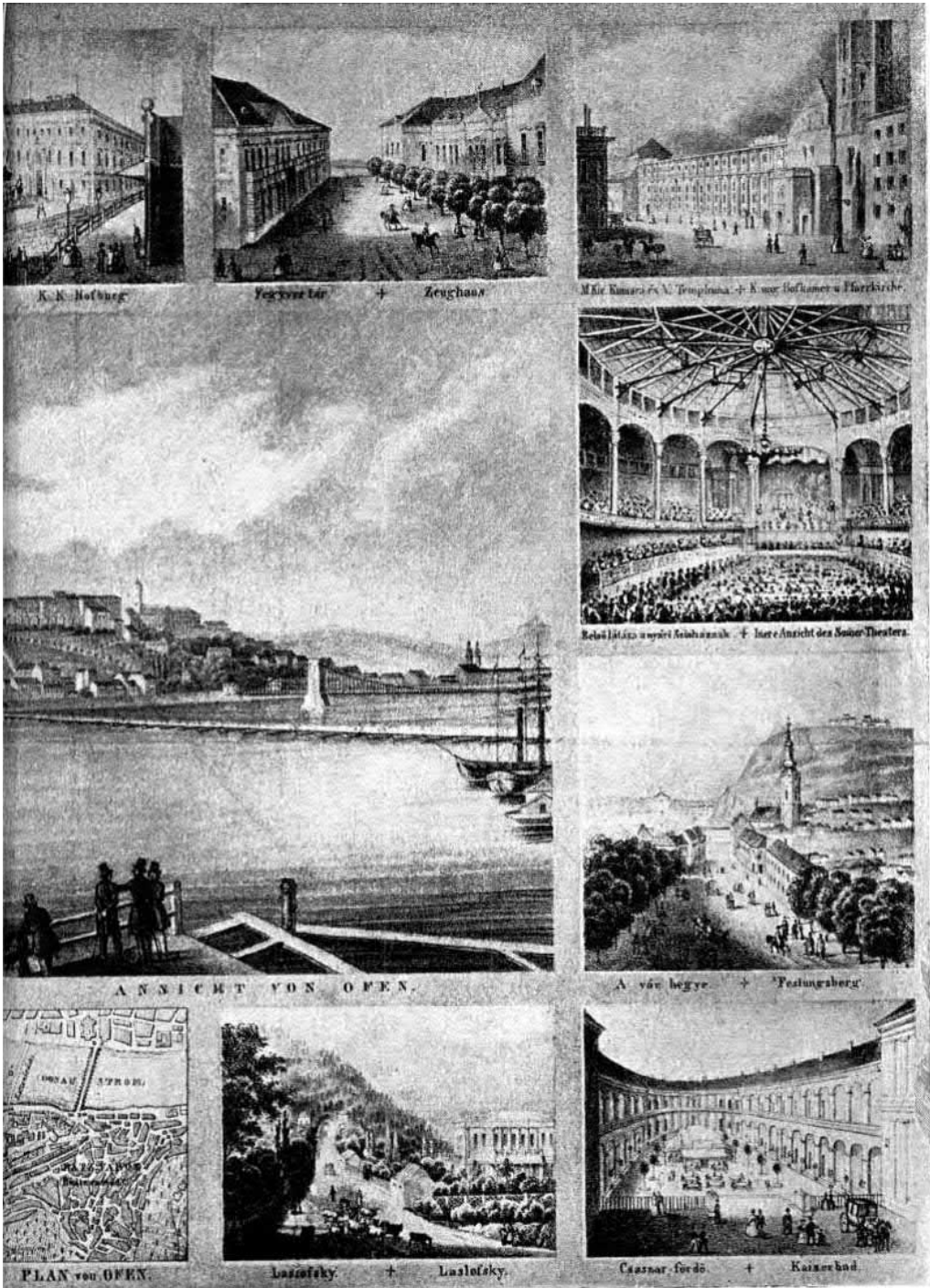
A *prefektúra*, mely átlag 100 községet foglalt magában, tíz *tribunatus*-ra oszlott. A prefektúra volt tehát a megye, a tribunatus a járás.

A prefektura élén *kormányzó* állt, alatta egy *prefekt* és egy *al-prefekt*. Ez vala a központi vezetés.

A tribunatusokra a *tribün* és az *altribun* ügyelt, míg a falusi bíró teendőit a *centurio* és a *vice-centurio* végezte. Ezeknek az igazgatás leg-

Buda látóképe és nevezetesebb épült

letekkel 1848-49-ben.

alsó szerve gyanánt: a *decurio* és a *vice-decurio* segédkezett. A szervezet katonai jellegű lévén, valamennyien, persze állásukhoz képest, tisztirangot viseltek. A decuriók voltak az altisztek.

A hadsereg,— 195,000 fegyveres — huszonkét *légióra* osztatott. Minden prefektura tehát egy-egy légiót volt köteles kiállítani. Egy légió 10—12,000 embert számlált.

A tisztviselői-kar egyelőre nem kap készpénzbeli fizetést; e helyett azonban „szükségleteinek a pótlására *requirálhat*.” Magától értetődik, hogy az a *requirálás*, másszóval: harácsolás csakis a magyarok birtokain eszközölhető.

Ilyen volt Dákó-Rómánia alap-tervezete. Katonai jelleggel: *szabad rablás*. Persze, a szervezkedés, kivált eleintén, kéz alatt folyt. Az új birodalom csak papiroson létezett. Később azonban, midőn Puchner, az erdélyi főhadparancsnok is ellenünk fordult, egyes törvényhatóságok területén, olyan helyütt, ahol az oláhság vala túlsúlyban, kísérletet is tettek a római-rendszer életbeléptetésére. Így: Fogaras, Küküllő, Hunyad, Zaránd stb. megyék többé-kevésbé már részesültek is a prefektura-uralom áldásaiban.

A pártütés élén, mint tudjuk, *Saguna* András gör.-keleti nem egyesült püspök állott. Mikor a „románbékéltető bizottság“ megalakult: őt választották annak elnökéül. Az egész forradalmi mozgalom lelke és irányítója azonban mégis az alelnök *Barnucz* (Barnuti) Simon volt. Egykor tanár Balázsfalván, ahonnan azonban orosz üzemci miatt elcsapták; rendkívül fanatikus, mozgékony és szívós ember. Mellette, mint a komité tagjai: *Laureani* Trebecius, *Balacescu* Miklós, *Cipariu*, *Mikesül* Flórián, *Brán* János fejtettek ki lázas és vakmerő tevékenységet.

A prefektek közül különösen kettőnek tartotta fenn nevét a borzalom. Az egyik *Axente* Sever, a másik pedig *Janku* (eredetileg: *Jank*) Abrahám. Mindkettő kegyetlen mint a tigris, kivétközve minden embe-riességből. *Axente* azelőtt pap volt, *Janku* ügyvédsegéd. De a két szörnyeteg közül ez utóbbi talán mégis valamivel elnézőbb bírálatra számíthat.

Axente csakis a haszon miatt raboltatott, s gyilkolt szörnyű kedvtelésből. A martalóczipzsisága és a fenevad vérszomja egyesült benne. Azt mondják, hogy valósággal kéjelgett a lemészárolt emberek kínszenvedésein; sőt a szép és fiatal magyar úrilányok kiomló véréből meg olykor ivott is.

Janku inkább szilaj rajongásból kegyetlenkedett. Azt hitte, hogy ezzel kezére jár az udvari-pártnak, amely aztán szolgálatai viszonzá-

sául függetleníteni fogja a románokat. Nem úgy történt. A szabadságharc leveretése után a kény uralom vasvesszője bizony ránehezedett velünk együtt az oláhokra is. Most már nem volt reájok többé szükség, hát feledésbe ment az ígélet. Jankut végtelenül elkéséríté ez a hálátlan-ság. Minden áron tovább akart harcolni, de most már az osztrák ellen. Csak mikor látta, hogy még vezértársai is cserbenhagyják, vonult vissza a havasok közzé. Ott élt elbújva, mogorván, mint egy sebzett farkas, egész 1852-ig, midőn Ferencz József úgynevezett békéltető körútjában Erdélyt is érinté. Ekkor Janku is előbujt rejtekéből, azzal az erős szándékkal, hogy magának az ifjú császárnak tárja fel a kijátszott román nép

Susán János osztrák tábornok.

sérelmeit. De Schwartzenberg herceg, Erdély akkori polgári és katonai kormányzója, nem eresztette az uralkodó színe elé.

— Sértés volna ő felségére, — így szólt elutasítólag, — ha egy véreskező bandita-vezért mutatnék be neki.

Janku e sértő mellőzés miatt annyira elbúsulta magát, hogy csakhamar megőrült. Hosszú éveken át mint csendes eszelős Brád vidékén bolygott, könyörületes pásztoremberek alamizsnáján tengődve. A lélekfurdalás még az álmat is elűzte szemeiről. Rémlátományok gyötörték.

— Ennyi vér, ennyi vér hiába! — szokta mondogatni, s mint az űzött vad rohant tovább: ki a hegyek közzé, a havasok rejtett zugaiba.

A román komité zászlóbontását nyomban követték a szászok is. Képviselőiket, akik pedig az unióra szavaztak, hazarendelik a pesti országgyűlésről. Majd emlékiratot szerkesztenek, azzal a botor kérelemmel járulván a fölség elé, hogy a szászlakta föld emeltessék külön örgrófságra. Végül még azt is elhatározzák, hogy az osztrák haderő támogatására önálló vadász-zászlóaljat szerveznek.

Első látszatra úgy tűnik fel, mintha az erdélyi mozgalom a többi nemzetiségek forrongásától különálló lett volna. Pedig dehogya! Ennek is a kamarilla állt a háta mögött. Á kéz, mely az egész szintér alakjait mozgatta, ide is Bécsből nyúlt ki. Legjobban kiviláglik ez Latour hadügyminiszter leveléből, amelyet Lamberg dicstelen halála után az erdélyi főhadparancsnokhoz: Puchnerhez intézett.

„. . . Excellenciádnak — így ír a többi közt Latour, — bizonyára a hirlapokból már tudomása van róla, hogy Magyarországon az uralkodópárt most már egészen elhagyta a törvényes tért, s ő felsége parancsai ellen nyílt lázadásban tört ki, úgy annyira, hogy gr. Lamberg is, ő felsége biztosa Pesten a legkegyetlenebb módon meggyilkoltatott. Ezek után *nincs tehát egyéb hátra, mint a törvényes állapotot a birodalom veszélyeztetett épségének fenntartása végett, fegyveres kézzel a lehető leggyorsabban visszaállítani*... Talán mondanom sem kell, hogy a magyar minisztériumnak bármily rendelete, mely a hadseregére vonatkozik, mostantól érvénytelen. Miért is a honvédcsapatok alakítására vonatkozó toborzások, avagy fölhívások szigorúan eltiltandók, a nemzetörségek pedig lefegyverzendők . . .“

Ezzel aztán hivatalosan is megadatik a jel a támadás elkezdésére. Maga Puchner megy elől a jó példával. Most már ő is egészen leveti álarczát. Az Erdélyben tanyázó sorkatonaságnak megparancsolja, hogy a magyar hadügyminiszter elkerülésével, kizárólag csakis neki engedelmeskedjék. Majd int Urbán ezredesnek, hogy nyomuljon csak előre. S a „komisz Urbán,“ — amint durvasága miatt később elnevezték, — mintegy ezer főnyi haddal csakugyan kimozdul Naszódról, s a Székelyföld felé vonulva Szászrégenben állapodik meg. Példáját követi Riebel, ki meg Rákösd irányába vonul.

A román forradalmi bizottság csaknem tombol örömében. Végre tehát elkezdheti véres aratását.

— Fel testvérek, ütött a szabadulás órája! — kiáltja Barnucz a balázsfalvi mezőkön táborozó sokaságnak.

A martalócz tömeg, mint az éhes farkas-csorda, ha zsákmányt

szimatol, vad üvöltésben tör ki erre a kijelentésre. Aztán mindenféle gyorslábú hirnökök futnak szét az értesítéssel, *tette* szólítván az oláh-ságot. De kell is ide külön felhívás! Hiszen az összes kovácsműhelyek üllője immár hetek óta csakis a készülő lándzsák hevétől sziporkázik. Kész ez a felbujtogatott nép mindenre. S ha talán mégis megrezdülne szívében egy-egy nemesebb érzés: ott a pópa, kiöli az.

— *Most szalad tenni mindent, — így prédikálnak, — mert az Isten három hónapig alszik.*

Jablonowszky Félix osztrák tábornok. — (Eredetije a bécsi udv. levéltárban.)

S a babonás pór az első szóra elhiszi, hogy a világok Ura csakugyan álomra hunyta örökdő szemeit. Szabadon vetemedhetik tehát minden rosza: gyilkolhat, rabolhat; az alvó Isten úgyszem tudja meg.

S legott hozzáfog a fosztogatáshoz. A közbiztonság megszűnik. Rézség, gyülevész bandák állják el az országutakat. Kabátos embernek egyik faluból a másikba, élete veszélyeztetése nélkül, alig lehet átmenni. Minden jel azt mutatja, hogy egy új Hóravilág rémnapjai közelednek.

Kolozsvár, az erdélyrészi magyarság gyúpontja, önvédelemről kezd gondoskodni. Október 5-én gyűlésre jön össze a nép, s kér-

vénnyel fordul a kormányhoz: oltalmat, s Vay bárónál erélyesebb biztost kérve.

A honvédelmi bizottmány, melynek erejét leköti más ezer baj, nem sokat tehet a távol fekvő Erdély érdekében. Kard helyett tollat ragad, s a következő csillapító szózattal fordul a román néphez:

Az oláh néphez!

A magyar nemzet testvéri módon megosztotta az oláhokkal minden szabadságát és nem tartott meg magának, de csak egyet sem. kizárólag, nem hagyott fenn sajátjával semmi kiváltságot, mely az oláhok szabadságára megszorítólag hathatott volna. És tette ezt a magyar nemzet saját ösztönéből, tette önként és nem kényszerítve.

Az oláhok, — igaz, — sokat szenvedtek már rég idő óta, szabadságuk majd misem volt, s mégis súlyos terheket viseltének, s még nevek is meg volt alázva az ország törvényeiben.

Ugyde, ki miatt szenvedték mindezt? A királyt környező tanácsosok miatt, akik azonban nemcsak az oláhok, de a magyarok felett is kiterjesztették a szolgaság páleáját. De az isten megsokalta a népek szenvedéseit és elhozta az igazság diadalának napját. És szabad lón a nép, oláh mint magyar, horvát mint rác, s a felszabadulás örömhangjai pillanatra elűzik a király rossz tanácsadóit.

A robot eltöröltetett úgy a magyarokra, mint az oláhokra nézve, az adó terheit egyenlően hordozza nemes és nem nemes, magyar és oláh; s egyenlő joggal bir az ország dolgainak elintézésében, nincs kizárva semmi közhivatalból, s nyitva áll a becsületes kenyérkeresetnek minden útja előttük, épen úgy mint a magyarok előtt.

És e szép és közös szabadság oly viruló reményeknek vala szülője, hogy az Isten is gyönyörködék e szép ország boldog jövődjé felett.

De a gonoszság megirigylé a nép boldogságát, s a király rossz tanácsosai lassanként ismét előkullogtak, mint éhes farkasok, ha az elszalasztott prédának szaga üti meg felfújt orrlyikaikat. És tervet készítenek, amely szerint a népnek kivívott szabadságán ismét semmivé lehessen tenni.

S minthogy a magyar nemzet volt az, mely a szabadságot mindnyájunk, s így az oláhok részére is kivívta és közkinccsé tette: a magyar nemzetet akarta mindenekelőtt kiirtani, mert hiszen ezt megsemmisítve, könnyű leendett a többi felszabadult népeket is a régi igába visszakényszeríteni.

És ármánya bizonyos pontig rettenetesen sikerült is. Gyalázatos bujtogatói által felzúdítá a különfajú népeket a magyarok ellen; elcsábítván őket oly ámitások által, mintha a magyar elnyomásukon gondolkodnék; holott a magyar volt az, mely a közös szabadságot számukra is kivívta. Így lázítá fel a rácokat, így a szászokat, így a horvátokat, s így az oláhokat, hogy lennének saját jó magyar testvéreiknek gyilkosai.

De az igazság szent Istene nem adta segélyét a gonoszok munkájára, s az áruslás saját vermébe bukott bele. A pártütő Jellasics csordájának egy része — 10,000 ember, Istentől megáldott fegyvert!, vitéz harezosaink által elfogatott és lefegy-

vereztetett, más része pedig ijedten menekül pártütő vezérével, de derék és rettenthetlen seregeink mindenütt nyomában vannak s a kérlelhetlen igazság büntető bosszújától maga a pokol sem fogja őt megmenteni, mert hiszen még utolsó reménye: a Bécsből várt segédsereg is elmaradt; a bécsi nép borzasztó Ítéletet tartván hazánk elárulóinak egyik főczinkosa: Latour felett, aki a pártütő Jellasicsnak segélycsapatokat akart küldeni.

Így fog elveszni az árulás, így fog menthetetlenül semmivé tétetni a pártütőnek még szét nem vert tábora, mely a felkelt nép tömegétől körül van fogva, s mint a kelepczébe jutott vad le fog sujtatni a szabadulás reménye nélkül.

Az oláhok rémtetteiből.

Baranyay Károlyné férjének lefűrészt fejt póznára tűzve gyalog kénytelen Balázsfa'vára vinni

Es e veszendő ellenség támogatására bujtogattak fel tégedet oláh nép, hogy gyilkolnád te is a magyart, kitől szabadságodat nyerted. Azért vigyázz, nehogy elhagyván magadat csábíttatni, végveszélyt áraszsz fejedre.

A magyar nemzetnek honvédelmi bizottmánya az intésnek ez utolsó szép szavát intézi hozzátok, s még most az egyszer tanácsadólag fordul felétek.

Az ország kormánya megparancsolja tehát nektek oláhok, egyenként és összesen, kik magatokat a bujtogatás által félrevezetni engedtetek, hogy *nyolez nap alatt mindenki* a rendnek és a törvényes engedelmességnek magát aláesse, csöndesen és jó polgárhoz méltólag viselkedjék, s a zavargásoktól és zendülésektől tartózkodjék, mert különben, — a mily igazán Isten van az égben és az igazságot védi, —

a büntetés szigora és kérlelhetlensége fog szállani a bűnösök fejére. És vitéz hadseregünk, mely csak most vert szét egy hazaáruló csordát, ellenetek fog indulni, s akkor jaj leszen minden zendülőnek és háromszoros jaj minden bujtogatónak. Jobb lett volna ez esetben nektek nem születni, mert kegyelemre és irgalomra a pártütők közül senki sem számolhat.

De addig is, meg lesz hagyva a magyar és a székely népnek, hogy keljen fel és mint a vihar seperjen el minden hálátlan gazt, ki hazájának szabadsága ellen föltárnád, s anya- és testvérgyilkossá lenni nem irtózék; meg lesz hagyva, hogy keljen fel a magyar-székely nép tömegestől és irtson ki minden hazaárulót és pártütőt, ki a jó szóra nem akar hallgatni.

Azért, kinek élete és vagyona kedves: az hallja meg a jóakaratu intésnek ezt az utolsó szavát. Mert aki ezt sem akarja megérteni: az lakolni fog. Földje elvétegetik s szét fog osztatni a haza hű fiai között, míg a honáruló meg fog halni a bitónak és a fegyvernek halálával.

Vigyázzatok azért oláh testvérek, hogy ne hívjátok magatokra a büntetés óráját. Legyetek hű, csendes és békeszerető fiai e hazának és szerető testvérei a magyaroknak, ki veletek a szabadság minden jótéteményét becsületesen megosztá.

Ne hagyjátok magatokat elcsábíttatni, de sőt fogjátok el és jelentsétek fel azokat, kik bujtogatni, lázítani akarnak, mert ezek a ti legnagyobb ellenségeitek.

A szabadság, egyenlőség és testvériség szelleme járja át szíveiteket, hogy tiszteletben tartsátok a törvényt; szeressétek felebarátaitokat és szeressétek a közös hazát, mely nektek közös szabadságot adott.

Béke veletek!

Kelt Pesten, október 10-én 1848.

Az ország védelmére megbízott országgyűlési bizottmány.

Kossuth Lajos,

elnök.

Idősb gr. Eszterházy Mihály,

bizottmány! tag.

Az intő szózat hatástalanul hangzott el. Pedig nyomatékaúl a honvédelmi bizottmány *Baldacci* Manó tábornokot is Erdélybe küldte, hogy — mint katonai parancsnok, — segélyére legyen Vay kir. biztosnak a lázadás elfojtásában.

Csakhogy késő volt már minden. A vihar kitört, s bösz tombolását nem lehetett immár proklamációkkal lecsitítani.

A szép országrész magyarsága tehát továbbra csaknem egészen önerejére volt utalva. Kétségbejítő helyzet, a melyet még súlyosbit a népességi viszonyokban rejlő aránytalanság.

Erdély lakossága 1848-ban körülbelül így oszlott fel:

Oláh..... 1.000,000 lélek

Székely..... 400,000 „

Magyar	300,000lélek
Szász.....	200,000,,
Egyéb, vegyes lakosság.....	50,000 ,,

Az oláhság és a szász-faj eszerint együttesen mintegy 1.200,000 lelket számlált. Ezzel szemben 400,000 székely és 300,000 magyar állott; tehát csaknem félmillióval kevesebben, mint a két lázadó néptörzs.

A székely nemzet egy ideig még csak elég biztonságban érezte

Az oláhok rémtetteiből.

Boros-Bocsárdon Székács gazdatisztet és Pcterfy tanárt ekébe fogják, s addig hajszolják őket, míg holtan össze nem rognak.

magát. Egy tömegben lakott; aztán, határőri szolgálatra lévén kényszerítve, jól értett a fegyverforgatáshoz is.

. A magyarság ellenben szét volt zilálva, mint az oldott kéve. Itt is otthont alapított, amott is. A magyar községeket legtöbbszörre oláh néptenger övezte. Sokhelyt meg elegyesen lakott a magyar a románnal. Sőt, akárhány oláh községben csupán a földesúr és háznépe volt magyar.

A veszedelmet még az is növelte, hogy a magyarság egyetlen védett hely fölött sem rendelkezék. Valamennyi számottevő erőd és várkastély ormán osztrák zászló lengett.

Nem kell azonban azt hinnünk, hogy az erdélyrészi magyar nép talán összetett kezekkel nézte a vészfellegek tornyosulását. Az a gyújtó szikra, amely a pesti márcziusi ifjúság szívéből pattant ki, lángralobbantá Erdély magyarságának a lelkesedését is. És ez a szent tűz az unió kimondásával nem hamvadt el, de lángolt tovább; s lángolt egyre ragyogóbb fénynyel, egész a szabadságharcz lezajlásáig.

Midőn a nemzet segélykérő szavát fölemelte: az erdélyi magyarság sem maradt el bőkezű adományaival. A sort gróf Rhédey Ádám nyitotta meg, ki egy mázsza ezüstöt adott a honvédsereg fentartására, aztán jött a többi főúri-család, majd a nemesség vetélkedve a polgárosztálylyal, végül az egyszerű magyar és székely földmives, aki ha egyebet nem adhatott, hát följánlotta két izmos karját a hon védelmére.

Még a nők sem maradtak hátra. Kolozsvárott két bájos fiatal leányka — Szilveszter Zsuzsi és Balázs Kata, — vette kezébe a gyújtó-ívet.

„Életünket nem áldozhatjuk a honnak, — így szól a többi közt felhívásuk, — karjainkkal nem szolgálhatjuk azt, de míg a haza vészbe borult képén aggódva függnek leikeink, míg zászlóink győzelméért mindennap imádkozunk: addig nélkülözésekkel megtakarított filléreinket, sőt szeretetteink emléktárgyait is édes hazánk oltárára tenni honlányi kötelességünknek ismerjük...“

De nemcsak anyagi segélylyel járult a bérezés ország magyar közönsége a haza szabadságának védelméhez, de vérét is kész volt ontani a szent ügy érdekében. Mindenütt nemzetőrséggé tömörült. A XI-ik és a XII-ik honvédzászlóalj pedig Erdély ifjúságának színétvirágát foglalta magában.

Szintoly örömmel fogadták *Bethlen* Gergely és *Mikes* Kelemen kezdeményezését egy szabad lovascsapat alakítására vonatkozólag. A föl-szólítás, amit e tárgyban kibocsájtottak, így hangzik:

Honfiak! Testvérek!

Ha valaha szükség volt arra, hogy Magyarhon minden polgára annak védelmére és fenntartására, saját érdekét félretéve tettelesen és elszántsággal föllépjen, úgy jelenleg bizonyosan szükség vagyon; bizonyítják ezt a napi események. Kötelessége minden honfinak tehát azon módon segíteni, melyet szükségesnek vél.

Felszólítjuk ezen oknál fogva azon polgártársainkat, kik lovakat tenyésztenek, kiknek lovuk van és a lovaglás mesterségében bármennyire is jártasok, egy mentői hamarabb, itten Kolozsvártt összegyűlendő lovas sereg felállítására, mely magát tökéletesen a magyar minisztérium rendelkezése alá adván, nem bizonyos meghatározott évekre, hanem míg honunk veszedelemben forog, kötelezi. Lóra azért polgártársak, legszebb alkalmunk van jelenleg azon boldogító öntudatot megszerezni,

melyszerint teljes erőnkől megtettünk mindent az igazságos ügy és hazánk védelmére; éljünk azért ezen alkalommal, melylyel élni minden honfinak kötelessége.

Nyílt karokkal várjuk tehát azon barátainkat, kik velünk itten ezen üdvös célra egyesülni kívánnak. A magokat előadható akadályokat az elrendezés által a lehetőségig elhárítani teljes erőnkől igyekezni fogunk.

Azért csak előre barátink; minden nagy, erős test apróbb részekből áll. Legyen a mi seregünk egyik kis része a mostan alakuló hatalmas magyar hadseregnek. S ha nem tehetünk annyit, mennyit tenni kívánnánk, annyit bizonyosan tenni fogunk, mennyit minden erőnk felhasználásával, vérünk és életünk feláldozásával tenni képesek leszünk.

Felszólítjuk továbbá azon lótenyésztő hazafiakat, kik vagy koruk, vagy elfog-

Báró Walden Lajos, osztrák tábornok.

laltatásuk miatt nem jöhetnének a hon védelmére, ezen alakulandó sereget lovak adományozása által elősegíteni. Minthogy bizonyosan fognak többen találkozni, kik legjobb akaratjuk mellett is, ló hiánya miatt nem jöhetnének, az ilyesek számára kívánjuk tudásul adni, hogy több ló van már rendelkezésünk alatt ezen alakulandó sereg számára.

Az ide jönni szándékozóknak tudokra adjuk, hogy a mely nap a napidíjt és lótartást a kormánytól veendik: az nap a bevett önkéntes katonai esküt letenni tartoznak; valamint azt is, hogy mi négy hétig itten Kolozsvárt leszünk oly szándékkal, hogy ha ezen idő alatt százon felül szaporodand a sereg száma: azonnal induljunk a kötelesség és dicsőség mezejére.

Gr. Mikes Kelemen.

'Gr. Bethlen Gergely.

A két fiatal főúr Erdélyben már ekkor is oly népszerű vala, hogy felhívásuk mindenfelé élénk viszhangot keltett. Pedig még csak azután Írták nevüket a szabadságharcz aranylapjaira. Mindakettő teli lángoló hazaszeretettel, nemes becsvágygyal, vas akaraterővel. Békében gyöngédék, szívélyesek; harciban rettenthetlenek.

„Aki látta *Bethlent* a csatában, — írja Czecz — amint száguldott hollóféketc arabs paripáján, csákóját negédesen félrenyomva homlokára, majd a fáradtakat nyájas tréfaszóval biztatva, majd a gyávákat kardja lapjával sarkalva, aztán huszárjainak élén merészen nekiugratva az ellenség zömének, mindig legelői és mindig serénykedve; aki így láthatta, büszke örömtől dagadozott a szíve és a hazafi leghőbb kívánságait röptette feléje dolgainak jó sikere iránt.“

Mikesről pedig ekként emlékezik meg egyik kortársa: „Szép deli férfi, kellemes arisztokratikus modorral, derék lovag; mint katona pompás czimbora, a csataterén bátor, elszánt és merész.“

Mikes és Bethlen a legbensőbb barátságban éltek. Csaknem egyszerre fogant meg lelkükben a gondolat, hogy Erdélyben önkéntes lovascsapatot toborzanak. Aztán együtt indulnak a csatamezőre, mindig egymás mellett küzdenek, s úgyszólván egyidőben lépnek elő ezredekké; egyik is, másik is dédelgetett kedvencze Bennnek, s mindkettő egyaránt kevély büszkesége az erdélyi magyar hadseregnek. Nagy-Szeben ostrománál is (1849. jan. 21-én) együtt törnek az ellenségre. Szinte nemes vetélkedés támad köztük; de jön egy ostoba ágyúgolyó és szétmarczangolja Mikeset. A nemes bajnok ott vérzik el a várfal alatt, leghőbb barátja: Bethlen Gergely ölelő karjai közt.

Alig zendül meg a Bethlenék harciszózata, már ismét egy új hazafias mozgalom támad. Jön *Berzenczey* László marosszéki székely képviselő, hogy a kormány megbízásából egy könnyű lovasezredet szedjen össze.

És újra megindul a toborzás. Vidám cigányzene veri föl Kolozsvár ódon utcáinak nyomasztó csöndjét. Bethlen és Mikes, kiknek már van ötven-hatvan önkénytesük, magok vezetik embereiket a trikolór alá. S csakhamar együtt van a délezeg *Kossuth-huszárok* első százada. (A csapat később Hunyady Mátyás a nagy király emlékére: a „*Mátyás-huszárezred*“ nevet kapta.)

Kolozsvárról a Székelyföldre megy Berzenczey. A góbék komoly természetüknél fogva kissé tartózkodóbbak ugyan, de azért köztük is szívélyes fogadtatásra talál. Kivált az uriosztály csakúgy buzog a lelke-

sedés hevétől. Egy tekintélyes deési ügyvéd: Nagy Ferencz például maga viszi három fiát a toborzóhelyre. S midőn a három gyermekifjú elbúcsúzik a szülei háztól, anyjuk könnybefúló hangon így szól hozzájuk: — Isten áldjon, isten vezéreljen benneteket, gyermekeim. De jegyezzétek meg, hogy csak úgy lesztek székely apátoknak és a hazának méltó fiai, ha ellenségeket legyőzve tértek vissza.

S ehhez hasonló eset nem egy fordult elő.

Hazatérő horvát felkelők.

Ámde, a verbunkosok csalogató nótáját mindjobban elnyomja valami titokzatos moraj. Úgy tetszik, mintha onnan Balázsfalva felől pusztító vihar közelednék. A székelység ügyelni kezd, majd szorongató nyugtalanság fogja el. Csakhamar jönnek aztán a vészhirek, sűrűn, egymásután, mint megriasztott hollósereg. Az oláhok föllázadtak, — így szól az első hír; az oláhok már hozzáfogtak a fosztogatáshoz, — mondja a másik; az oláhok a Székelyföldre is be akarnak törni, — figyelmeztet a harmadik.

De már erre a székely jobbja is kemény ökölre szorul.

A haragkitörés ebben a pillanatában Berzenczey Lászlónak, a toborzó kormánybiztosnak hatalmas ötlete támad. Szózatot bocsájt ki, amelylyel fölhívja a székely nemzetet, hogy október 16-án gyűljön össze a történeti nevezetességű Agyagfalván, s ott ősi szokás szerint tanácskozzék a teendők felől.

Berzenczey fölhívása általános tetszéssel fogadtatik. Csak Puchner, a főhadparancsnok rettent meg, s mindenféle akadályokat gördít a székely nép tömörülése elé. Midőn látja, hogy kudarcot vall, újabb cselhez folyamodik. Azt hiszi, hogy a három székely határőr-ezred katonasága előtt még van tekintélye. Legalább ezeket szeretné otthon tartani. Fölszólítja tehát őket, hogy a gyűlésen ne vegyenek részt.

„... Kénytelen vagyok teljes őszinteséggel megmondani,— így szól hozzájuk a főhadparancsnok, — hogy Ő felsége ezen gyűlés megtartását nem engedélyezte. Továbbá bizvást állíthatom, hogy az oláhság semmiféle szándékot nem táplál a magyarok, avagy a székelyek megtámadására. Intem tehát önöket, vigyázzanak, nehogy ármányos emberek eszközeivé váljanak, és ez által családjuk jólétét kockára tegyék. Az egybehívok nem viseltetnek őszinte szándékkal a székely nemzet iránt, s csakis a saját önző céljaikra akarják kizsákmányolni a székely határőrök jóhiszeműségét. Legyenek tehát előrelátók, hallgassanak főhadparancsnokuk és jó barátjuk intelmére, s ne menjenek az agyagfalvi gyűlésre . . .“

Ilyen mézes hangon beszélt Puchner a székely katonákhoz; az a Puchner, akinek a védőszárnyai alatt nőtt oly ijesztővé az oláh pártütés.

Eleintén különben maga a kormányzék is idegenkedett Berzenczey tervétől. Nyilván attól félt, hogy az egybegyűlendő tömeg az izgalmas események hatása alatt még valami meggondolatlanságot talál elkövetni. Már intézkedett is a gyűlés betiltása iránt, midőn néhány honvédtiszt a gubernium palotájába rohan, s a rendeletet összetépi. Mikó Imre gróf, a kormányzék érdemes elnöke kezdetben haragra lobban, de utóbb maga is belátja, hogy tilalmának fentartásával voltaképp csakis a reakezió malmára hajtaná a vizet. Eláll tehát szándékától, sőt szép szóval még a főhadparancsnokot is ráveszi, hogy enyhítsen rendeletén. Puchner aztán nagy kegyesen megengedte, hogy minden katona-faluból két-két székely elmehet a gyűlésre, de fegyver nélkül ám.

Az akadályok végre tehát mégis elhárítottak. Sőt megjött a felsőbb engedély is, azzal a kikötéssel azonban, hogy a gyűlésen maga Mikó elnököljön.

Mindenesetre helyesebb volt így: a törvényesség korlátai közt

maradva. Ámde, a kedélyek már ekkor annyira izgatottak valának, hogy a székely nemzet a tilalom föntartása esetén is okvetlenül megtartja gyűlését. Bár mennyire nehezebbre esett, ki kellett lépnie figyelő állásából, ha csak azt nem akarta, hogy magyar véreihez hasonló sors érje. Hiszen az oláh lázadók magatartása perczről-perczre fenyegetőbbé vált. Növelte a veszélyt, hogy a fölkelés további vezetését immár maga a simulékony és ravasz Puchner vette kezeibe.

Csutak Kálmán honvédezeres. — (1848-iki arcképe.)

Említettük, hogy az osztrák hadügyminiszter mindjárt Lamberg halála után Puchnerhez bizalmas jellegű levelet intézett, amelyben a hadviselés megkezdésére utasítja; egyebek közt azt is szívére kötvén, hogy a magyar nemzetörségeket, a hol csak lehetséges, fegyverezze le.

Puchner, midőn látja, hogy a székely-mozgalom egyre nagyobb hullámokat vet, annak ellensúlyozásául legott hozzáfog a lefegyverzésre vonatkozó parancs végrehajtásához. De óvatosan cselekszik: itt is a románokat tolja előtérbe.

A főhadparancsnokság intézésére az oláhság egész váratlanul hirte-

len tömörülni kezd. Gyülekező-helyül: Hátszeg, Szász-Régen, Musina és Balázsfalva tüzetik ki. Jelszó: a lefegyverzés; határidő: október 12-ike.

S megmozdul az egész oláh nép. Nagy tömegekben özönlik a kijelölt táborhelyekre. Az októberi nap bágyatag fénye a villanó lándzsák ezerein törik meg.

Már ez a gyülekezés is valóságos csapásként nehezedik Erdély védtelen magyarságára. Mint a sáskajárás, olyan e martalóc-had vonulása. Előtte a rémület, nyomán a pusztulás. De ez csak a kezdet. Amint táborhelyére ér, s tudatára jön roppant erejének: nem elégszik meg a pusztá zsákmányolással, de immár vér után kezd szomjuhozni.

— *Az isten alszik, szabad tenni mindent,* — cseng folyton fülébe, mint édes dudaszó papjának prédikálása.

A lelkiösméret, ez az égi szikra, mely Istenhez emeli az embert, egészen kialszik szívéből; s vad ösztöneinek uralma alatt csakhamar vérengző állattá süllyed.

Balázsfalvárói, a pártütés e gyúpontjáról, hol tiz-tizenötezer ember torlódott össze, indul ki az öldöklés.

A zabolázatlan tömeg, azonnal a táborozás megkezdésekor, mint az iszapos ár ellepi az egész vidéket. Itt fegyverek után kutat, amott élelmiszereket rabol. S é harácsolás közben a szertecsatangoló bandák valóságos hajtóvadászokat rendeznek az uri-osztály ellen. Nincs irgalom, nincs válogatás. Üldözés tárgya mindenki: legyen az gyöngye nő, avagy erős férfi, a megtört aggastyán épp úgy, mint a gagyogó gyermek; mindenki, ha magyarul beszél.

A foglyok lánczrafüzve Balázsfalvára hurczoltatnak. De már útközben meggyilkoltatik csaknem valamennyi. Így jár *Gyárfás* Elek szolgabíró, kinek megcsönkített holtteste napokon át ott hever temetlenül a bozótos útszélen. Így jár *Dobay* Zsigmond veresegyházi földbirtokos, két szép hajadon leányával együtt. A két szűzies ártatlanságu gyermekleányon atyjuk szemeláttára előbb baromi erőszakot követnek el, aztán lemészárolják mindahármokat. •

A bűn ragadós, mint a pestis. Csakhamar hasonló iszonyatoságok színhelye lesz a többi oláh táborhely is: Szász-Régen, Musina és Hátszeg.

A rémület kiáltása hangzik mindenfelé. Az erdők rengetegei megtelnek menekülőkkal. A szegény magyar, mint az üldözött vad, bujkálni kénytelen saját hazájában. Anyák eltűnt gyermekeik után jajongnak, a gyermek legyilkolt szüleit siratja.

Az ősi fészek, a tornáczos udvarház néptelenné válik. Küszöbét fölveri a gaz, düledező tetején besüvit a kóbor szellő.

A munka mindenfelé szünetel. Nem szántott, nem vetett ezen a szomorú őszön Erdélyben senki.

Puchner, nemhogy oltalmat nyújtana a szerencsétlen üldözötteknek, de még ő is ellenök fordul. Utasítására a sor-katonaság szintén megkezdí a lefegyverzést. Hadd legyen mentől védtelenebb a magyar. *Szilágy-Somlyó* nemzetőrsége az első, amelytől elszedik a fölszerelést; majd *Rákösd* nevű községre kerül a sor. A kicsiny falu bátor népe azonban ellentáll Riebelnek, s csak véres küzdelem után, a túlerő nyomása alatt válik meg féltett fegyverétől. Innen aztán tovább vonul a katonaság; benéz minden községbe, minden uriházba, s a hol máskép nem sikerül a lefegyverzés: ott kegyetlen erőszakhoz nyúl. Így szolgáltatja ki maga Puchner a szorongatott magyarságot a vérszomjas oláh banditáknak.

A szívfacsaró jajkiáltás keresztültör völgyön-bérczen át, bús siráma elszáll egész az Olt folyóig s még komorabbá teszi a székely népet, mely alig várja, hogy az agyagfalvi téren tanácsra gyűlhessen.

A gyűlés, mint tudjuk, október 16-ikára tűzetett ki.

De már napokkal azelőtt mozgásba jön egész Székelyország. Agyagfalvára készül mindenki.

Agyagfalva Udvarhelyszék egy szerény kis faluja, de hires-nevezetes a székely nemzet történetében. A községtől mintegy negyedórányira, a Nagy-Küküllő partján, beszegve zöldelő halmoktól, egy nagy mezőség terül el. Ezen a virányos téren tartotta nemzeti gyűléseit immár hosszú századok óta a székely nép. Itt sereglett össze, midőn sérelmei valának; innen szállt ki csatára, ha vész fenyegette a hazát.

Idejött most is, hogy ősi szokás szerint isten szabad ege alatt együttesen tanácskozzék a védelem felől.

Október 16-án, — hétfő volt, — már pirkadó hajnalban az egész völgy csak úgy nyüzsgőit a roppant sokaságtól.

Az egybegyűltek száma lehetett ötven-hatvanezer; székely főnemesek, katonák, földművelők, még asszony-nép is, tarka, színes egyvelegben.

Szép, festői látvány. Egy jelenés a honfoglalás legendájából. Úgy

tetszik, mintha maga Atila vezette volna ide viharedzett népét, hogy szembeszálljon a bős ellenséggel. Szinte várjuk, mikor zendül meg a tárogatók bűgő szava. Jakab Elek, a jeles történetíró, aki mint Kossuth-husár maga is résztvett e tanácskozáson, így írja le a gyűlés külső képét:

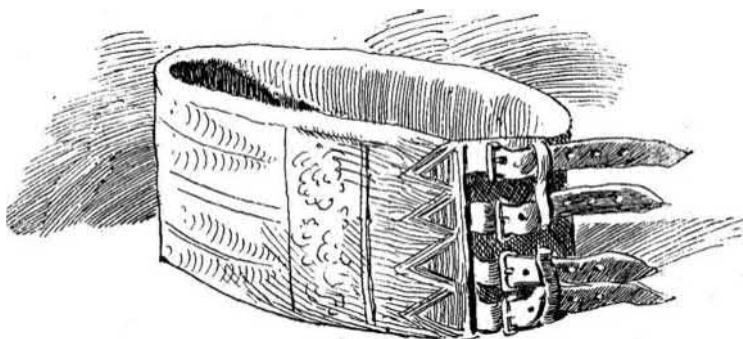
“...A láthatáron köröskörül vékony vízi párákód úszott, az erdők sárguló levelei mintha narancs-szönyeggel borították volna be a hegyeket, amiken a cseresznye és vadvadkörtefa piros levelei élénk csikókban húzódtak át; a légtérben az ökörnyal mint fényháló himbálózott, s a harmatos mezőt őszi fehér-piros kikirics tarka tengere fődte be. Ide gyűlt össze a Csikból és Háromszékből mintegy 15—15 ezer, Udvarhelyszékről 20—25 ezer, Marosszékről 2—3 ezernyi nép és több küldöttség; Aranyosszékről szintén egy népes küldöttség, mely kijelenté, hogy küldőik ugyan a távolság miatt nagyobb számban a nemzeti ünnepen meg nem jelenhettek, de várják a nemzet parancsát és oda mennek és anynyian, a hová és a mennyien rendelve lesznek. A csikiek és háromszékiek közt volt egy-egy gyalog határ-zászlóalj is, egészen harczkészen, kétezernyi fő, tiszteikkel együtt, erőteljes életkorban, vas testalkotással, könnyüvérű, vidám és kedélyes férfiak, akik jól élnek és csinosan ruházkodnak; elmetszették a német frakk végét, hogy magyarosabb legyen alakja, s csákójukra nemzeti szalagcsokrot tűztek, hogy a sárgafekete zsinór ne boszantsa a szemet. A háromszékiek közt volt egy huszárosztály: 302 szép férfi, mind daliás alak, a sujtásos dolmányon s huszáros negéddel félvállra vetett mentéken megakad a szem, csákójukra nemzeti szalag tekercsödik, tisztjeik egyenruháján ezüst és arany paszomán ragyog, játszian szökdel és délczegül ágaskodik velők a kevély paripa. Báró Szentkereszti Zsigmond kapitány vezényelte őket, Háromszék egyik legszebb férfija. Csikból és Háromszékből tartalékosok, nemzetörök, vadászok sok zászlóaljra menő népe s hosszú tömör sorai, ezernyi ezer bajnok férfi, kerek, bojtos kalapjukkal és fekete zekéjükkel vígan élcelődtek a németre, s vágytak szemben lenni a rácz lázadókkal. Ott volt Homoród-Almás, Karácsonyfalva, Oklánd, Vargyos, Nagy-Ajta, Bölön természetes szép népe: egyenesek mint a fenyő, erősek mint a tölgy, arezuk színe élénken barnapiros, látszik, hogy tiszta havasi léget szívnak, s üdítő kristály forrásvíz italuk. Nagy számban jelent meg Etéd, Bözöd, Makfalva, Kibéd, Várad, Sófalva; a Fehérnyikó mellől: Siménfalva, Rugonfalva, Szent-Mihály; a Kis-Küküllő tájról Fiátfalva, Székely-Keresztúr, Ujszékelszékelysége, — szépen nyírt hajjal, pödrött bajuszszal: házi szöttes mellény, s talpig magyaros viselet tette őket feltűnővé.

Estve Kriza népdalait énekelték, nappal pedig Kölcsey Himnuszát, s Vörösmarty „Szózat“-át szavalták

Mire a felkelő nap kibontakozik ködfátyolából, a gyülekezet teljes. Nem hiányzik egy sem, akinek súlya van a székelyek közt.

A tengernyi sokaság, mely szétárad az egész tájon, lassanként gyülekezni kezd. *Berzenczey* László a főrendező. Szép, barna férfi; domború mellén sűrű bekecs feszül, kalpagja mellett hosszú vöröstoll leng, oldalát könnyű aczélkard verdesi. Tüzes pej ló toporzékol alatta. Többször benyargalja a tágas mezőt; itt buzdítva, amott intézkedve. Tetszészaj fogadja mindenütt.

A tér közepén, nemzeti szín zászlókkal diszitve, áll a szónoki-emelvény. Jobbról-balról nyalka Kossuth-huszárok. Körülöttük a nép:

Oláh tölténytartó títiszű. — (Eredetije az orsz. ereklye-muzeumban.)

sűrű, tömött sorokban, csillagalakú fölállítással. Minden székelyszék külön, a nemzetőr csapatok és a határőrök saját tisztjeik vezetése alatt.

Tíz órakor, a székely főnemesek kíséretében, megérkezik a kiküldött kir. biztos is: gróf *Mikó* Imre, Erdély kincstárosa s a gubernium elnöke. Mindenfelől felzúg az üdvözlő „éljen“, amint tisztas alakja fölűnik az elnöki-asztalnál.

Mikó néhány felvilágosító komoly szóval megnyitván a gyűlést, a tollvivő jegyző: *Kovács* Elek fölolvassa az előterjesztéseket.

Az érdemleges tanácskozás előtt azonban az elnök még egyszer szót kér. Azt indítványozza, hogy az esetleges gyanúsítások elkerülése céljából, esküdjének mindnyájan hűséget a királynak és a hazának.

A gondolat általános tetszéssel fogadtatik. Egy-két percz és kész az esküforma. Szövege ez:

„Esküszöm az élő Istenre, miszerint törvényes királyom, V-ik Ferdinándnak, édes hazámnak, a magyar alkotmánynak és független felelős

magyar minisztériumnak tántoríthatlan híve leszek; esküszöm, hogy egyedül a magyar felelős független minisztériumtól függök, és hogy az erdélyi Generál-kommandótól semmiféle rendeletet ezután el nem fogadok. Isten engem úgy segítjen, úgy adja lelkem üdvösségét.“

Templomi áhítattal, hű szíve legnemesebb érzelmei szerint teszi le a nép a szent fogadalmat. Nem tér ki előle a jelenlevő katonaság sem; sőt a székely határőrök két ezredese: *Droschner* Ferencz és *Sombori* Sándor mondja lehangosabban. *Droschner*, aki származására idegen, az egyik Kossuth-huszár csákóját teszi a fejére és tört magyarsággal lelkesülten kiáltja:

— Ezen csáko nemzeti színeiért én is örömmel harcolok.

Az eskütétel után az indítványokra kerül a sor, s egyakarattal kimondják:

1. A szász és a román néphez békéltető szózatot intéznek és fölkérik: ne izgason az unió ellen, viseltessék hűséggel az alkotmányos kormány iránt, hagyja békén magyar honfitársait. Ellen esetben a székely nemzet fegyverrel lesz kénytelen Erdély megzavart nyugalma helyreállítani.

2. A határőr-szolgálat, az országgyűlés 1848. szept. 19-iki határozatához képest, egyszer s mindenkorra megszűnik.

3. A szebeni főhadparancsnokságtól semmiféle rendeletet nem fogadnak el többé.

4. Az egész székelység az 1848: XXII. törvényezikk értelmében nemzetőr-csapatokká alakul.

5. Az idegen katonaság távolittassék el Erdélyből, a várakba székely őrség helyezendő.

Ezután a táborbaszállás időpontja kerül szőnyegre. A kérdés fölött élénk és heves vita fejlődik.

Az első szónok *Berde* Mózsa háromszéki orsz. képviselő és kormánybiztos. Türelemre int. A székelység tartsa készen puskaporát, de óvakodjék az elhamarkodott lépéstől. Térjen most tüzhelyéhez, s mielőtt táborba szállna, szervezze magát.

Erre *Berzenczey László* lép a szószékre, s Berdével szemben azt indítványozza, hogy fogjanak azonnal fegyvert. Nincs most helye — úgymond, — a halogatásnak, midőn az egész ország lángokban áll. „A lelkes barna arcz, siket mély hang, — írja *Kővári*, aki szintén ott volt a gyűlésen, — megrázá a népet. A fenyegető vést oly borzasztó

színben festé, hogy a nemzet hölgyei, kik a szónok körében foglaltak helyet: lelkesültségökben könnyekre fakadának.“

A lelkesedés szikrája, mint a delejes-áram szétfut az egész tömegen. Az arezok kipirulnak, s ezernyi ezer hang rivallja:

— Menjünk azonnal!

Hiába szólal fel még egyszer *Berde*, majd a másik kormánybiztos: gr. *Bethlen* János; hiába mondják, hogy csak az ágyuk megérkezéséig legyenek türelemmel. Mind nem használ. A székely népet immár magá-

Ramming Vilmos osztrák tábornok.

val ragadja a szilaj harczikedv; s újra meg újra, folyvást követelőkben hangzik mennydörgése:

— Megyünk azonnal! Megyünk mindnyájan!

Az elnöklő kir. biztos elvégre is kénytelen kimondani, hogy a székely nemzet a veszélyben forgó haza védelmére a gyűlés befejezésével késedelem nélkül a harczterre megy.

A lelkesedés izgalma oly nagy, hogy a gyűlést fel kell függeszteni. Másnap, — október 17-én, — már nyugodtabb mederben folyik a tanácskozás.

Mindenekelőtt Kossuthnak, „*az alkotmányos szabadság nagy első bajnokának*“ mondanak köszönetét. Ezután többrendbeli panasz és kérelem fölött intézkednek. Végezetül kimondja a gyűlés, hogy *minden székely, 19—40 év közt, „személy válogatás nélkül“ azonnal táborba szállani köteles.*

A tanácskozás ezzel véget ért.

A következő napon, — október 18-án, — a vezértanács a tábor rendezéséhez fog. A fegyverbíró népet, székeként, négy dandárra osztja. A csik-gyergyói dandárnak *Droschner*, a háromszékinek *Donáth*, az udvarhelyszékinek *Betzmann*, s a marosszékinek gr. *Lázár* Dénes lesz a parancsnoka. Fővezérré *Sombori* Sándor huszárezredest választják; „nemzeti kormánybiztos“ gyanánt pedig *Berzenczey* László nevezetik ki melléje. A tábor főhadbiztosi teendőit báró *Rauber* Nándor vállalja magára, a hadipénztár kezelése pedig *Bethlen* János grófra bízatik.

Alkonyaikor aztán oszladozni kezd a sokaság. A csapatok dalos kedvvel, harsogó zene mellett indulnak hazafelé, hogy megtegyék utolsó előkészületeiket a véres tusára.

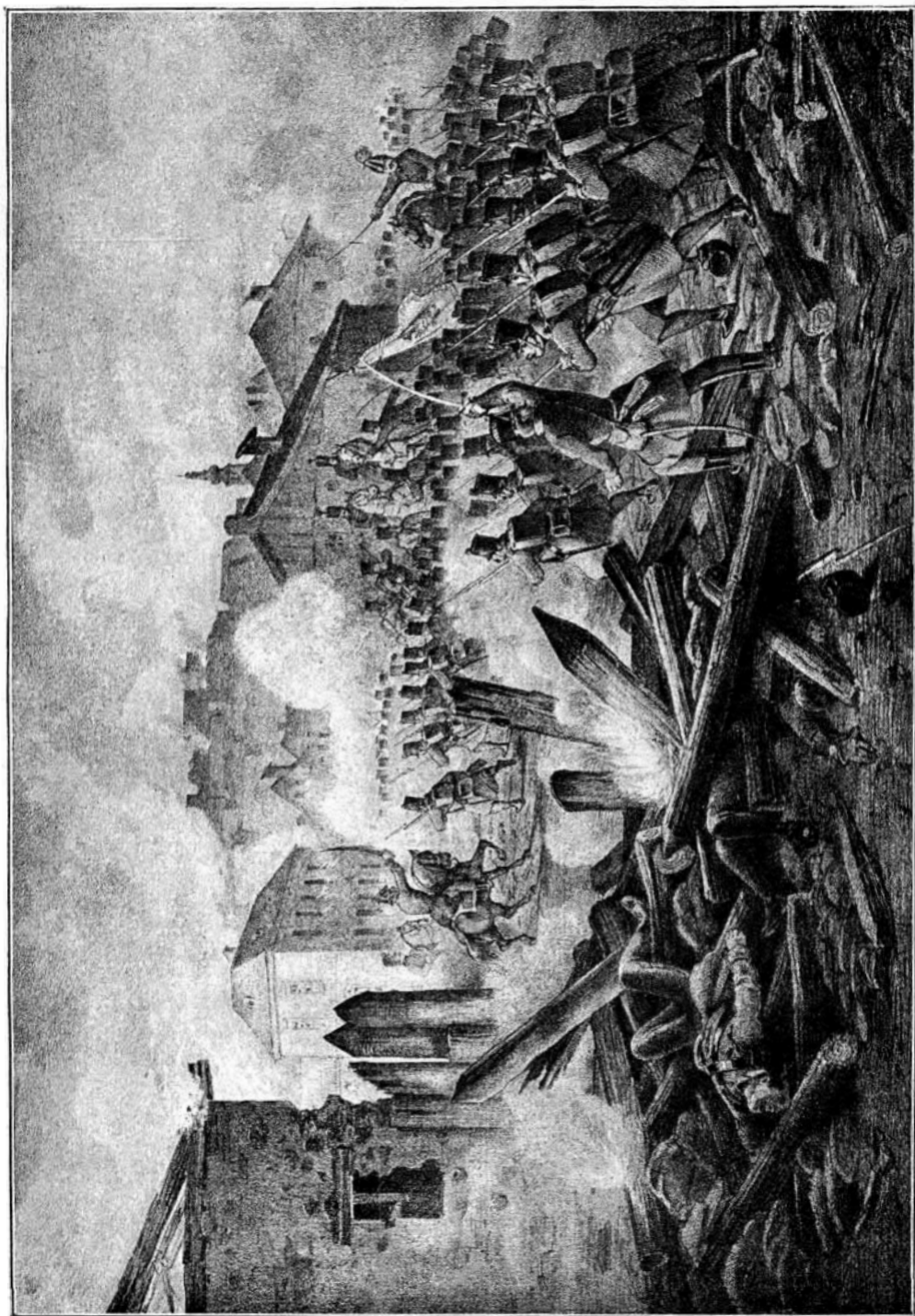
Így zajlott le az agyagfalvi téren az utolsó székely nemzeti gyűlés. Történelmi becsű és emlékü jegyzőkönyve teljes szövegében ime, ekként hangzik:

Nemes anya Udvarhely székben keblezett agyagfalvi téren az úgynevezett Foncsika patakja mellett őseink tanácskozó és törvényhozó helyén 1848. okt. 16-án kezdődött és Hídvégi Mikó Imre kincstárnok, általunk megválasztott székely atyánkfia elnöksége alatt folytatott általános székely nemzetgyűlés jegyzőkönyve.

Első nap, vagyis 1848. október 16-án.

1. Elnök Mikó Imre atyánkfia a gyűlést megnyitó lelkes beszédében felhívja a székely nemzetet a hon és királyi trón megtartására oly módon lépni föl, hogy a különböző fajú és nyelvű testvérnemzetiségek jogai és alkotmányos szabadsága oltalmazásával egyesek elnyomása is hatályosan megvédessenek.

2. Előterjesztetik, miként Magyarhonban s az erdélyi részekben a bécsi kamarilla ármányos működése oda vitte a dolgokat, hogy e haza földét az összes Magyarhonban nyilvános pártütések és lázadások fertőztetik, az ország békés polgárait nemzetiség színe, ürügye alatt egymás ellen lázították annyira, hogy az egymással századok folytán békében élt nemzetiségek, egymást fegyveres erővel megtámadni részint készültek, részint meg is támadták, és nyílt háborút folytatnak s minden törekvése oda van irányozva a bécsi kamarillának, miként a magyar fajt, mint ör-

Eszék ostroma. — (Eredetije a bécsi cs. udv. muzeumban.)

állóját az ország szabadságának, minden áron nyomja el s aztán elnyomván az ország minden népeit, a magyar legszabadabb alkotmányt, melynek áldásait egyenlően élvezik ez ország minden fajú, nyelvű és vallású lakói, megsemmisítvén, szolgaság rabigájába süllyeszte, sőt nem átalják a magyar fajt azzal is gyanúsítani, mintha hűtlen akarna lenni királyához, — ezek folytán indítványoztatik:

a) Irassék meg a magyar független felelős miniszteriumnak, adja tudtára a királynak, hogy a székely nép törvényes királyához tántorithatlan hűséggel és öröklött szent vallásossággal hona és királya védelmében elvérezni kész; ellenben azok ellenségei a királynak, kik megingatják hű népeiben a királyság iránti pietást, hitet és tényeken nyugvó meggyőződést.

b) Készíttessék egy proklamáció az ország minden fajú és vallású népeihez, és ez több ezer példányokban nyomassék ki, a nép között akként osztassék el, hogy ennek tartalma, tisztségek és papság által magyaríztatván, ezen proklamációban fejeztessék ki, hogy a székely nép azért gyülekezék össze Agyagfalva terére, miszerint tanácskozzék ezen vészes időben, midőn a királysék szintügy, mint az ország bátorsága pártütők által támadtatott meg, midőn nemzetiségek ürügye alatt harcz folytatatik a bécsi kamarilla által, melynek Jellasics egyik bérszolgája s több mások is, miként lehessen testvériesen helyreállítani a békét s ennek áldásaiban megvédeni a királyi széket s az ország megtámadott belcsendét.

Fejeztessék ki továbbá, miként a székely nép a testvériesség karjaival kész magához csatolni minden fajú és vallású nemzetet, s ha bármelyiknek szabadsága megtámadatnék, utolsó csepp vérig oltalmazandja, a székely nemzet kivívott új szabadságának, (mind a mellett is, hogy részére semmit sem nyert) őszintén örvend s annak védelmére segédkezet nyújt; megvárja tehát ezen okból, mind a szászoktól, mind a románoktól, a testvériség szent nevében, hogy keblükben minden törvényellenes bujtogatásokat megszüntetvén, a bujtogatókkal statarialiter bánjanak, a két magyar hazát egyesítő és a király által szentesített törvény előtt meghajoljanak; a király által megerősített felelős független magyar miniszteri kormánynak engedelmeskedjenek; az országot katonával és pénzzel segítsék, mert maga a király mondá, hogy vészben van a haza; pénzt tehát és katonát mentői előbb, ha hivei a királynak és az általa szentesített törvényeknek hódolni; kik megszegték a törvényeket, azokkal, mint hazaárulókkal s az ilyenek megfenyítésére fegyveres erővel is készen állani, a király és törvény nevében kötelesek.

c) Minthogy a hon és királyi szék ellenségei megtorlására mentői számosabb katonaság szükséges, ezennel mondassék ki határozatilag, miként a székely nemzetre általánosan, minden kivétel nélkül, ideértve a jelenleg katonáskodó székelyeket is, alkalmaztassák az 1848. évi XXII. törvényezikk, ennek nyomán, mind az öt székely székekben az 19—25 évesekből rögtön alakíttassanak honvédek.

Mind a nemzetőrök, mind a honvédek saját tisztjeikkel lesznek ellátandók, mindenik magyar vezényleti szavakat, lobogót és ruhát használand s függésük leend egyenesen a magyar miniszteriumtól.

A miniszterium kéressék meg, hogy az ekkép alakítandó székely hadaknak egy magyar főparancsnokot haladéktalanul rendeljen, ki által a katonai ügyekben kormányoztassanak.

A N.-Szebenben még jelenleg fennálló katonai főparancsnokságtól rendelkeztek a tiszteknek úgyszintén a közvitézeknek elfogadni tilos. Végre

d) Vay Miklós királyi biztos kéressék meg, miként miután törvényeink tiltják, hogy az ország erősségei, várai, idegen ajkú parancsnokok által őriztessenek: úgy rendelkezék, hogy a dévai, gyulafehérvári, m.-vásárhelyi, fogarasi s más várainkból az idegen parancsnokok kiköltöztessenek, őrizetükre magyar katonaság alkalmaztassák, nehogy veszélyeztessenek továbbra is az ország bátorságára szolgáló várak és rendelkezék arra nézve is, hogy az ország mindennemű jövedelmei egyedül a kolozsvári tartományi fiókpénztárába szállíttassanak, az azt nem teljesítők honárulóknak tekintetvén.

é) Haladéktalanul munkáljon arra, hogy a lázadó és lázasztó szélbéli oláh alezredes Urbán ezen hivatalából rögtön elmozdítottassék, bujtotatásaiért s az ország törvénye pártos megtapodásáért, mint honáruló büntetessék, valamint arra is, hogy a hadügyminiszter ur által a székelyek számára kiadatni rendelt ágyuütegek elszállítását Gyulafejérvárról multhatatlanul eszközölje.

Az elősorolt indítványokat az összes székely nemzet magáévá tevén, miután az ezekben foglalt intézkedések a hon és a királyi szék, a személy- és vagyonbátorság fentartására irányozvák: a legnagyobb készséggel elhatározta ezeknek végrehajtását, a székely nemzet kebelében minden személykülönbség nélkül, a jog- és kötelezettségbeli egyenlőség alapján életbeléptetni, az alább megnevezendő birtokosok által megrendelte.

3. A képviselőháznak vésteljes körülményei közt kitüntetett hazafi éber eljárásáért köszönetét szavaztatni indítványoztatván.

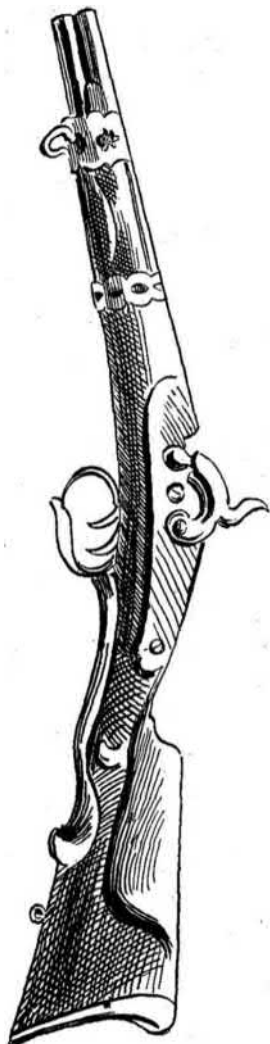
Az indítvány osztatlan többséggel elfogadtatván, a képviselőháznak meghatni határozatott.

4. Előterjesztetik az összes székely nemzetnek, úgy a fegyveres katonaságnak is azon óhajtása, mely szerint a magyar alkotmányra hitét letenni kívánna, a gyűlés szintén intéztessék el.

Az indítvány kitűnő örömmel fogadtatván, a nép előtt fölolvastatik az alábbi esküforma:

„Én N. N. esküszöm az elő istenre, miszerint törvényes királyom ötödik Ferdinándnak, édes hazámnak, a magyar alkotmánynak és a független felelős minisztériumnak tántorítható» híve leszek; esküszöm, hogy egyedül a magyar független felelős minisztériumtól függök és hogy az erdélyi Generalkommandótól semmi rendeletet el nem fogadok. Isten engem úgy segítjen, úgy adja lelkem üdvösségét.“

Ezen felolvasott esküformára a teljes nemzeti gyűlés hitét azonnal letenni kitérő készséggel nyilatkozván, az eskü egyszer a tömeges gyűlés által letétetik

mit követőleg részletes eskületelek vitettek véghez külön helyeken Berzenczei László, ifj. Bethlen János, Keller János, Berde Mózsza, Mikó Mihály és Demeter József atyáinkfiái jelenlétükben; a székely gyalogezredek tisztikara is egész testületével, hasonlóan a lovaszredek tisztikara is egész testületével. Valamint meghatározottat az is, hogy mind azok, kik ezen gyűlésen jelen nem lehetnek, az illető kormánybiztosok előtt haladék nélkül hasonló esküt tegyenek le.

5. A nagyszebeni úgynevezett főhadri kormányynak a székely nemzetre nézve minden intézkedései, már megszűntnek lévén kimondva és kinyilatkoztatva: indítványoztatik, hogy a hon vészes perczeiben a székely földön levő egész erő a magyar minisztériumtól függendvén, a nemzet kebelébe kiküldött *Keller János, Miitó Mihály, Berde Mózsza, Demeter József*, ifj. *Bethlen János* és *Zeyk József* kormánybiztos atyáinkfiái, illető hatósági körükben erélyesen működve, fővezérül lovas-ezredes *Sombori Sándor* atyánkfia az összes nemzet által nevezteték ki, ki is a minisztériumtól közvetlen függéssel a nemzet levéltára és pecsétje helyéről Sz.-Udvarhelyről a nemzeti magyarosítandó pecsét alatt és a kormánybiztosok egyike ellenjegyzése mellett székelyföldi erővel a hon és királyszer nyugalmát akként intézendi, hogy a hol a hazában már kiütött, vagy ezután kiütendő lázadások által nemzetiségünk féltő kincsei, polgártársaink, s különösen magyar testvéreink személy- és vagyonbátorsága védelmet és biztosítást kívánnak, oda sietve elegendő erőt rendelni s mindennemű ellenjegyzett rendeletéinek, ki a székelyföldön él, fővesztés terhe alatt engedelmeskedni köteles legyen.

Ezen indítvány közegyetértéssel elfogadtatik s meghatároztatik, hogy a törvényhatóságok és ezredek utjain köriratok által hirdettessék ki.

6. M.-Vásárhelynek veszélylyel fenyegetett állása terjesztetvén elő, ennek épségben leendő megtartása rögtönös intézkedést kíván.

Küldessék futár, ki a körülmények állásának végére járva, azonnal a bizottmány kellő erő iránt rendelkezend.

7. Miként kormánybiztos atyáinkfiái egybehivató körlevelére a székelyföld minden lakója fővesztés alatt megjelenni köteles legyen.

8. A lovas- és gyalogezredesek maguk és tisztikaruk nevében a gyűlés színén előterjesztik, miként eddig is őszinte óhajtásuk volt a magyar minisztériumtól függeni, mire magokat az alkotmányra letett esküjök után teljesen köteleseknek is érzik, felhívjuk azonban a nemzeti gyűlést, miután a n.-szebeni főhadvezérségnek minden rendelkezését érvényteleneknek és á székely ezredek nem kötelezhetőeknek nyilvánították, sietve eszközölnének ki, hogy a magyar hadügyminisztérium a székely ezredek közvetlen rendelkezése alá vevén, haladék nélkül intézkedjék.

Ugyan a székely ezredekbeli tisztikar részéről előterjesztetik a n.-szebeni főhadvezérnek azon közintézkedése, melynél fogva a serezezekből a honvédzászlóaljokhoz állallépett tisztok becsületszegőknek nyilatkoztattak s a serezezekbeli tisztikar az olyanokkali társalkodástól, mint akik azon főhadivezéség kifejezése szerint rász szelleműek, eltiltatott, felhivatik a nemzeti gyűlés erre nézve is intézkedni.

Az indítvány első ágát illetőleg, szorgosan és czélszerűen intézkedni kormánybiztos atyáinkfiái teendője; mi az előterjesztés második ágát illeti, e nemzeti gyűlés kimondja, miként mindazon tisztok és közvitéztek, kik a hon szavát megértve, ennek

és a királyi trónnak épségben megtartását mint honvédek eszközölték s honvédi zászlók alatt teljesítik hónuk iránti köteleességeiket, az egész hon és a székely nemzet közbecsülésére érdemesítették magukat és e közbecsülés alapján a haza valamint tetteiket méltányolni, úgy érdemeik szerint jutalmazni is fogja.

9. Brassó vidékéről az ott keblezett magyar helységek, jelesen Apácza, Újfalu, Krizba, Csernátfalu, Hosszufalu, Türkös, Bács-Ujfalu, Purkercz, Zajzon, Tatrang képviselői megbízó leveleiket beadva, küldöik azon kívánatát terjesztők elő, miként mint egyébiránt is magyarajkuak, a székely nemzet rendelkezései alá

Részlet a komáromi harcokból. — (Egykorú kép.)

ajánlják fel magukat s e nemzet törvényes akaratának egyesített erővel támogatására készek.

A székely nemzet, melynek erős elhatározása, minden nemzetségei tekintet nélkül, védelmezni azokat, kik jogaikban megsértettek és a kamarilla fölhasználta eszközei dühének kitétettek, a képviselt községek kifejezett kívánatát teljes méltánylással vette, és a honvédelem érdekében teendő rendelkezéseit ide kiterjeszteni elhatározta, a magyar alkotmányra, a képviselt közönségek küldöttei hitüket le is tették, e tekintetben Brassó városával a kiegyenlítést megtenni, valamint a székely nemzetbeli szoros egyetértést szilárd akaratra fektetni, háromszéki főkirálybíró Horváth Albert atyánkfia megbizatik.

Második nap, vagyis 1848. október 17-én.

1848-ban október 17-én az előbbi elnökség alatt és helyben a nemzeti gyűlés folytattatik.

10. A tegnapi gyűlésről szerkesztett jegyzőkönyv felolvastatik, minek felolvasása után előterjesztetik, miként Felső-Fehérmegyének honvédelmi szempontból tegnapi napon kifejezett azon kívánata, melynél fogva erre nézve merőben a székely nemzet intézkedő rendelkezésére ajánlotta fel magát, elfogadva lévén, tétetnék jegyzőkönyvbe.

A nemzetgyűlés Felső-Fehérmegye ajánlatát méltánylással fogadván, intézkedéseit kiterjeszteni elhatározta.

11. Az erdélyi részekbeli királyi kormányzéseknek, mint felelősség nélküli testületnek intézkedéseit a nemzeti gyűlés zsidbaszónak találván, ennek további rendelkezéseit magára nézve minden kötelező erő nélkülieknek mondá ki és egyértelműleg elhatározá:

Miként a magyar minisztérium erről sürgönyileg értesíttessék, addig is a nemzet kormánya királyi biztos b. Vay Miklós és a minisztérium által kiküldött illető kormánybiztosok vezetése alatt marad.

12. Tordamegye felső kerülete küldöttei úgy Kolozsvár városa, Kolos és Torda mezővárosa, nemkülönben Csanád, Ilye, Jára képviselői megbízatások szerint kifejezik, miként a harcias székely nemzet testvéri segélyére számítanak, s az iránt kéri fel a nemzeti gyűlést, miként a magyar népfaj igen nagy részét, egyfelől a felázított románoknak, másfelől a lázadó Urbán zászlója alatt esküdtött magyarok is vérfagyalólág gyilkolván, megmentésükre tétetnék intézkedés: '

Kellő intézkedések tétetvék.

13. Kossuth Lajosnak, az alkotmányos magyar szabadság első bajnokának, valamint a bécsi aulának, mely nemcsak az osztrák nép kivívott szabadságát, hanem Magyarországnak királyi szentesítés által megerősített alkotmányát és a bécsi kamarilla ármányával szemben, mint megdönthetetlen védbástya oltalmazta, a székely nemzet méltányos köszöneté nyilváníttatni indítványoztatott.

Mind Kossuth Lajosnak, mind a bécsi aulának megíratni egy érteim illeg elhatároztatott.

14. Nyújtódi közpolgár Német János földesura Könczei Károly által eddigi birtokából szándékolt kitétetését parancsolván, illető kormánybiztos, Berde Mózsza atyánkfíához utasíttatik.

15. A magyar-péter-laki őrsereg saját erejét a nemzet rendelkezésére ajánlja föl s egyszersmind helységükben a románajkúak gyilkolását panaszolja.

Védelmi állásra kellő intézkedések tétetvék.

16. Több magyar testvéreink azon kérelmükre, melyek rendin életüknek és javaiknak a románajkúak között kellő bátorságosítása iránt felhívás tétetik.

A nemzeti gyűlés a kormánybiztosok intézkedése alá bizza.

17. Pünkösti Pál, nyugdíjazott lovas százados, önerejét s több évek alatt sajátított katonai képességét fölajánlja.

A nemzeti gyűlés saját fia ezen kötelesség teljesítését méltányolja, s egyszerűsmind főparancsnok atyánkfia figyelmébe ajánlja.

18. A székely nemzet ámbár támadó háborút sem kezdeni, sem folytatni férfiasán meghatározta; azonban, mivel a védelmi állás nemzetiségünk ismert harciassága mellett is kellő nyomatékkal úgy bírand, ha jelesen néhány ágyúüteg urai leendettünk:—

Ezeknek beszerzését a nemzeti gyűlés a harangok e céljai följánlásával is elősegíteni meghatározta, minek következtében Bölön közönsége harangjait elsőben föl is ajánlotta.

19. Kápolnás és Szentegyházás oláh falvak eddigi ezen elnevezésüket kérik Székelyvárosra átalváltoztatni:

A kérés elfogadásával jövendőben Kápolnás és Szentegyházás oláh falvak Székelyvárosnak nevezetnek, mi köröztetni határozatott.

20. A jelen perczen érkezett alapos tudósítások szerint az erdélyi részekben felbujtogatott románajkuak, több helyütt a magyar nemzetiség ellen már tettleges kitérésre, magyar testvéreink öldöklésére vetemültek és a törvénytöli függést felmondották. — Ámbár a székely nemzet nyelv, vallás és nemzetiségrei tekintet nélkül mindenkit alkotmányos jogaiban védelmezni elhatározott szándékkal van, ezen elhatározottsága mellett, magyar testvéreink védetlen gyilkolását legkevésbé tűrhétvén, első teendőinknek az élet és vagyon bátorságosítását, valamint az általuk felbontott törvényes rend siető helyreállítását mulhatlanul eszközlendőnek látva, a körülmények sürgetőségéhez képest a 4-ik pont alatti végzés annyibani változtatásával elhatározta:

A 19-től 40 évesig mindenki személyválogatás nélkül táborba szállani ezenen köteles, az e szerint kiállítandó székely tábor már kinevezett fővezére, *Sombori Sándor* atyánkfia mellé, nemzeti biztosul *Berzenczey László* nevezetett ki, teljes hatalom adatván nevezett fővezér atyánkfianak a székely nemzet harcmezőn levő hadi ereje felett az igazságtalanul magtámadottak, s az alkotmány védelmére úgy rendelkezni, hogy a törvényesség terén maradva a hon és a királyi trón fenmaradása biztosíttassék; a megállapított korúakból szükséges szám szerinti tábor alakítani a fővezér atyánkfia teendője lészen.

Ennek következtében a tábor siető alakítása kezdődvén munkába vétetni, a tanácskozás tovább folytatása megszűnt.

Kelt nemes Anya-Udvarhelyszékben az agyagfalvi téren 1848. okt. 17.

Mikó Imre,
elnök.

(*p. H.*)

Kovács Elek,
tollvivő jegyző.

Az agyagfalvi székely gyűlés nagyszerű lefolyása, az a páratlan összhang, az a lángoló hév, mely ott nyilvánult, aggodalommal töltötte el a cselszövő Puchnert. Nem elég, hogy a székely határőrség végleg kivonta magát a generálkommandó főnhatósága alól; nem elég, hogy a székely nép a pesti kormánynak esküszik hűséget; de ezenfelől még azt is elhatározza, hogy tüstént táborba száll. Már pedig, ha a székely haderő kimozdul bérezés otthonából: könnyen megeshetik, hogy a kamarilla összes tervei dugába dőlnek.

Ezt nem szabad megengednie. Újabb döntő lépések megtételére szánja el magát. Mindenekelőtt nyílt szövetségre lép a román forradalmi bizottsággal, s azt immár *hivatalosan* is elismeri. Ezzel kapcsolatosan tömérdek fegyvert,— több mint tízezer lándzsát, — bocsájt a felkelők rendelkezésére. Így indul el, kart karba öltve, a kevély császári generális az oláh martalócokkal. Igazán tanulságos látvány. De hát a cél szentesíti az eszközöket. Hiszen ez nem az első példa az összbirodalmi eszme híveinek a táborában. S talán nem is az utolsó.

A zendülés lobogó máglyáját ekként eligazítván, maga is kardjához nyúl. Sietősen összevonja haderejét. Négy tábort alakít. Egyet *Urbán* alezredes parancsnoksága alatt Szász-Régennél; a másikat, *Riebel* őrnagygal az élén, Hunyadmegyében; a harmadikat báró *Heydte* dragonyos-kapitány felügyelésével Szász-Kézden; a negyediket pedig *Gedeon* József altábornagy vezetése mellett Szeben városában. Ez a legutóbbi volt a főhadiszállás.

Most aztán Puchner megteszi az utolsó békebontó lépést is. Éppen úgy, mint annak idején Jellasics, hirtelen eldobja álarczát, s valódi mivoltában lép az események színpadára. *Erdélyt ostromállapot alá helyezi és maga áll a katonai uralom élére.* Erre vonatkozó kiáltványa imígy szól:

Felhívás Erdély összes hatóságaihoz és lakóihoz.

Miután Magyarország nádora és a minisztérium hivatalaikról lemondottak, s azóta egy ármányos párttöredék az új minisztérium alakulását folyvást akadályozza: ma tulajdonkép nincs Magyarországnak törvényes kormánya.

A budapesti képviselőház V. Ferdinánd király szentséges nevét álnokul fölhasználva, Kossuth Lajos elnöksége alatt állítólagos kir. biztosok, érvénytelen kiáltványok és semmis rendeletek útján az ígért szabadság és egyenlőség helyett valóságos rémuralmat léptetett életbe itten Erdélyben is.

Ő felsége f. évi október 3-káról és 4-kéről kelt kiáltványai által ezen erőszakos hatalmaskodást és törvényellenes kormányzatot megsemmisítettén; —azt törvényesnek elismerni, vagy tekinteni immár nekünk sem szabad.

Mindamellett ez az ál-kormány ijesztgetésekkel, fenyegetéssel, sőt véres kivégzésekkel tovább garázdálkodik; s terrorizmusát még a császári kir. hadseregére is ki akarja terjeszteni, s Ő felsége vitéz katonáit úgy? a hadparancsnokságokat, s minden más katonai hivatalt a császár és király iránt tartozó hűség megszegésére csábítja.

Ugyanezen pártkormány a hírlapok útján azt az álhírt is terjeszti, mintha a népek szabadsága és alkotmánya veszélyeztetve volna; nevezetesen, hogy a román nemzet által a magyar és székely népfaj elnyomása céllozlatnék; holott mindez merőben alaptalan, s ő felsége atyai szándokával homlokegyenest ellenkező koholmány.

A hegyesi csata. — (Eredetije az orsz. ereklye-múzeumban.)

Ezen álhírek által előidézett bomlásnak, de különösen a Nagyfejedelemség nemzetiségei közt folyvást fokozódó ingerültségnek véget vetendő, — miután magam is meggyőződtem, hogy Erdély lakóinak nagy többsége a budapesti törvénytelen kormányt kifejezetten megutálta, s fejedelméhez való hű ragaszkodásában a hont bitor uralmától és ez által a polgárháborútól elhatározottan megakarja menteni, — Ő felsége okt. 3-áról kibocsájtott manifesztuma következtében, melyszerint a Magyarországot és melléktartományait hadi törvények alá rendeli: *jelen fölhívással felséges Császáruk és Királyunk nevében*, míg a veszély napjai tartanak, s a törvényes állapot helyre nem áll, *ez ország kormányát kezembe veszem*; oly megjegyzéssel azonban, hogy minden rendelkezésemre álló eszközzel és erővel a rend, csend és közbátorság fenntartására fogok törekedni.

Ezen ország Felsőes Fejedelme nevében ezennel ünnepélyesen fölhívatnak tehát az összes világi és egyházi hatóságok, hogy ezen rendeletemnek pontosan s minden ellenszegülés nélkül engedelmeskedni, s velem együtt a közrend és a közbátorság felett örködni kötelemüknek ismerjék.

Az önkényes-csapatok, bármi legyen a nevük, a *mai nappal föloszlattatnak; a toborzás és ujonezozás betiltatik*; a fennálló nemzetörségek pedig a császári királyi hadikormányzat parancsai alá helyeztetnek. Az úgynevezett kormánybiztosok, akiket a budapesti törvénytelen uralom küldött Erdélybe, további működésüktől eltiltatnak; s ha ezen rendeletemnek ellenszegülve, továbbra is működni merészkednének: közönséges kémek módjára haditörvényszék elé fognak állíttatni.

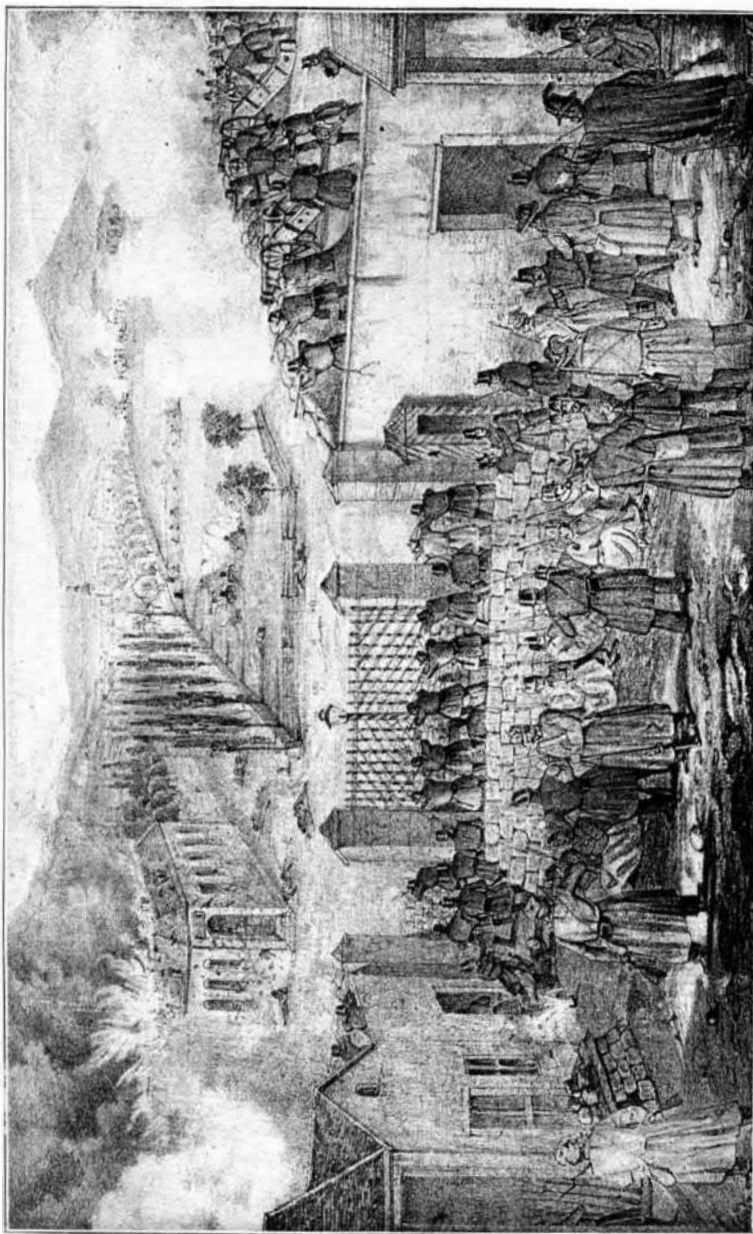
Ami pedig benneteket illet, ezen Nagyfejedelemség nemzetei és lakosai, — akik Uralkodótokhoz és a felséges császári családhoz minden álszineskedéstől menten rendületlen hűséggel ragaszkodtok, — hozzátok ime, ez a szavam:

Életetek egyik emlékezetes pillanatja érkezett el, midőn hűségteket és ragaszkodástokat nemcsak szóval, de tettel is tanúsíthatjátok legkegyesebb földi Uratok iránt, akinek, mint egy szerető apának, szíven fekszik minden népének jóléte és boldogsága. *Tanúsíthatjátok pedig hűségteket az által, ha*, — minden nemzetnek szabadságát és egyenlőségét egyaránt védelmezve, — *a budapesti erőszakos kormány terrorizmussá vált kényuralmával szembeszállani és megküzdeni elég bátrak lesztek.*

Sokan és erősek vagytok! Talpra tehát, az elsőtől az utolsóig; egy mindnyájáért és mindnyájan egyért hely állva. Veletek harczol a szent igazság, mely az ítélet mérlegét kezében tartó Nemezisz és az oltalmazó Gondviselés védpaizsa alatt soha sem enyészhetik el.

Egyesüljetek valamennyien a császári királyi hű és vitéz hadsereggel, amely sorsotokban szintén osztozik; fogadjátok el azt vezérül. A hadsereget követve, parancsaimra hallgatva, s a törvényes hatóságok rendeleeteinek híven engedelmeskedve, a közös egyetértésben erőt, ebben pedig biztos védelmeteket találhatjátok föl. Egyedül csakis az vezethet benneteket azon szabadság birtokába, melyet Isten segédelmével, mindnyájunk számára kivívni akarunk.

Bizalommal számítok az igazság és a hon minden igazlelkű barátjára, akiket ezennel felséges Császáruk és Királyunk nevében ünnepélyesen fel is hívok, hogy nekem szent törekvésemben: e hon békéje és rendje fön tartásában, úgy szintén az

Részlet a bécsi októberi forradalomból. — (A felkelők és a katonaság harca.)

alkotmányos szabadság és minden nemzet egyenlőségének biztosításában segítőket nyújttsanak.

Éljen alkotmányos császárunk és királyunk, Ferdinánd!

Éljenek az osztrák birodalomnak testvériséget és békességet akaró hű népei!

Nagy-Szeben, 1848. október 18-án.

Báró Puchner Antal

császári királyi tábornok-helytartó, főparancsnok.

Ezzel aztán a koczka elvettetett. A háború forgatagába került a Királyhágón túli országrész is.

Két ellenséges táborra oszlott Erdély. Az egyik részen volt a maroknyi magyarság és a szervezetlen székely; a másik oldalon: az egész császári hadsereg, a szász fölkelés, s az oláh néptenger.

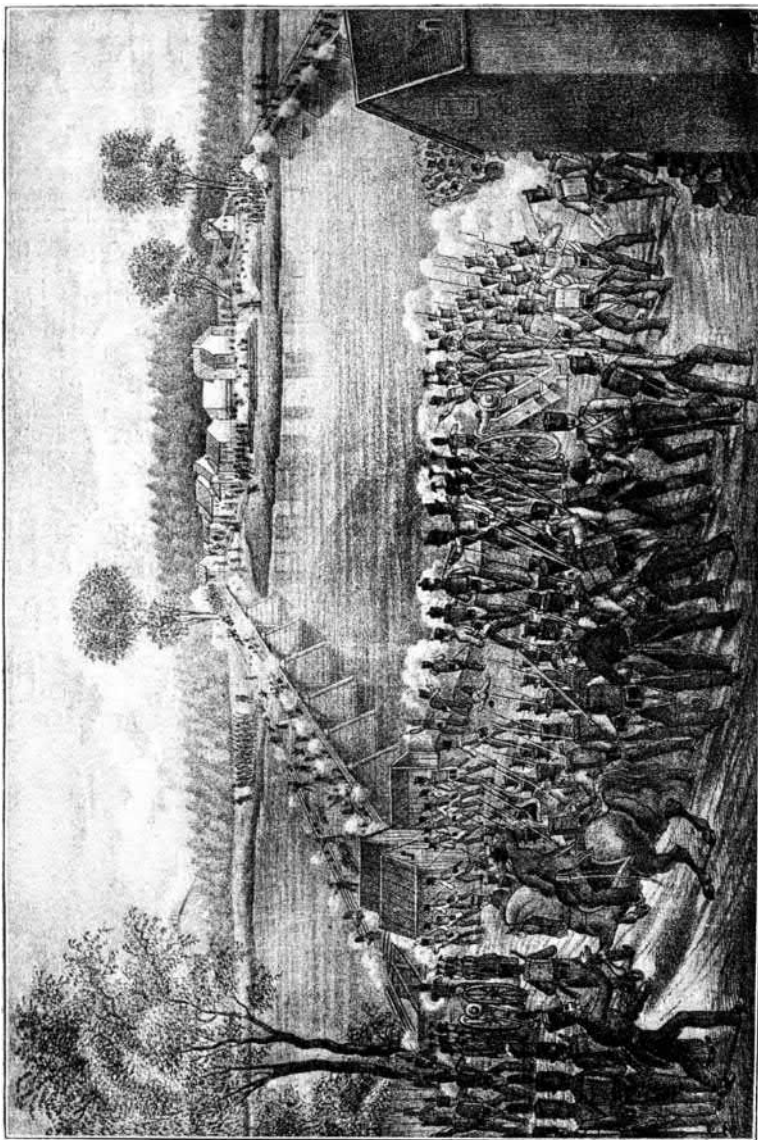
Erdély csaknem valamennyi számottevő erőssége, mint Gyula-Fehérvár, Szeben, Déva, Brassó, Verestorony stb. a katonaság birtokában volt. A szászok kerített városaik falai mögül fondorkodtak. Az oláhoknak nem volt ugyan külön védőhelye, de a nyugati havas, melyet Janku tartott megszállva, fölért a leghatalmasabb erősséggel.

Csak a magyar állott pusztán, egyedül, végkép magára hagyatva a tomboló vihar közepeit. Nem volt egyebe, mint két erős karja. De még így is bizonyára övé agyőzelem: ha a fegyver idő előtt, kajánul, ki nem csavartatik kezéből. Mert a lefegyverzés tovább folyt. A művelet azonban most már egészen az oláh felkelőkre bízta Puchner. S a komité kapvakapott a kínálkozó alkalmon. Pompás ürügy vala ez a magyarság tovább irtására. S irtották is oly hajmeresztő kegyetlenséggel, hogy még most is, hosszú félszázad múltán borzongás fut végig tagjainkon e szörnyettek olvasásakor. Szinte hihetetlennek látszik, hogy Isten képére alkotott teremtmény ennyire képes kivetközni minden embe-riességéből.

S a hitvány népsöpredék vérszomja, mint a tigrisé, a kegyetlenséggel együtt egyre nőtt. Nem elégedett meg immár egyesek legyilkolásával, hanem tömeges mészárlásokat is rendezett. Az első ilyen szörnyű vérengzés október 19-én *Kis-Enyeden* történt.

Kis-Enyed Alsó-Fehérmege oláh vidékén fekszik. Virágzó község volt már 1848-ban is; köznépe románajku, de közbirtokossága nagyrészt magyar. Akkoron mintegy negyven úri-család lakta.

A magyar családok helyzete kétségtelenül nem volt irigylésreméltó az ellenség áradatában. El is követtek minden lehetőt, hogy a veszély ne találja őket egészen készületlenül. A férfiak nemzetőrséggé

Részlet a bécsi októberi forradalom harcaiból. — (Küzdelem a Táborhídnál.)

alakultak, s a kis csapat naponként serényen gyakorolta magát a fegyverforgatásban. De önerejükön kívül abban is bíztak, hogy a közeli Apóidon állomásozó katonaság, baj esetén, majd csak megvédi őket.

Rettenetesen csalatkoztak. Október 14-én, tehát még az agyagfalvi gyűlés előtt, — egyszerre csak nyolcz-tízezer oláh felkelő özönli el Kis-Enyedet. Jövetelük célja, mint mondták, a nemzetórség lefegyverzése.

A magyarok, látván az óriási túlerőt, Zsigmond Elek földbirtokos kőfallal kerített udvarházába menekülnek. Semmi kedvök sincs e nyers tömeg kényére bizni sorsukat. Elhatározzák, hogy a fegyvert nem fogják kiadni kezökből; kimondják, hogy addig védekeznek, amig csak valahonnan segedelem nem érkezik. S tüstént hozzáfognak az udvarház kellő megerősítéséhez: a kaput, ajtókat eltorlaszolják, löszert készítenek, majd a védekezés módjában állapodnak meg.

A vakmerő elhatározás borzasztó haragra ingerli a felkelőket. Tajtékozó dühhel, üvöltve mint a hiénacsorda, tör a martalócz-had a gyöngye épületre, hogy azt hatalmába kerítse. S ezzel olyan viadal kezdődik, mely csaknem páratlan a maga nemében. Kivül *tízezer* lándzsás oláh, ottbenn: alig *ötven-hatvan* fegyverbiró magyar. S ez a néhány elszánt férfi fölveszi a harcot a tízezernyi ellenséggel, s *három* napig egyfolytában küzdve, dicsőségesen ellentáll az ádáz ostromnak. Legendába való dolog ez.

A szörnyű dráma végjelenetét Kemény Gábor báró, „*Nagy-Enyednek és vidékének veszedelme*“ című történeti vázlatában így mondja el:

„Négy hosszú napot és négy virradni nem tudó éjjel töltöttek el a szerencsétlen magyarok e rögtönzött erősségben. Képzelní lehet azt a feszültséget, a amelyben voltak, azon kimerültséget, mely végre erőt vön mindnyájukon, midőn a férfiak éjjel-nappal fegyverben örködtek, a nők pedig napokon át a kétségbeesés lassú perczeit élték.

E közben Szebenben a kis-enyediekért ismerőseik több Ízben megkísértették közbenjárni. Pfersmann tábornokhoz fordultak, ugyanahhoz, ki Lauréanit a fogságból szabadon creszté. Pfersmann végre egy oláh tribünt küldött ki Kis-Enyedr.

A tribün, — egy volt oláhtanító, — okt. 19-én csakugyan kiment Nagy-Enyedre, s ott a császár nevében felszólítá a magyarokat, hogy adják meg magokat. Csak tegyék le a fegyvert, úgymond, nem lesz semmi bántódásuk. A szorongatott magyarság, megfontolván a viszonyokat, szívesen megadta volna magát rendes katonaságnak, mert ebben az eset-

Az 1849-iki magyar köztársasági-párt programja.

— Az eredeti hű másolata. —

É. Á. 3.

A 'radical' párt programja.

- 1. Egy is összehatalan magyarországi, teljes önállósággal és függetlenséggel.
- 2. Magyar országban demokrácia ^(köztársaság) ~~szabadság~~ felállítására.
- 3. E magas cél elérése végett, elcsúszni minden félrendszabály, elhagyása, rószaként bitorlásának kiküszöbölése.

Pálfi István
 Kőrösi Csoma Sándor
 Dobó István
 Pórházi Károly
 Nagy István
 Batsányi László
 Rengyel
 Szabadságharcz
 Darányi János
 János utcháló
 János János
 Ödön János
 János János
 Maximilian Miklós
 Hermann János
 János János
 Vörösmarty Mihály
 György János
 Vörösmarty László
 János János
 János János

Jakab Antal
 Károly János
 János János
 25. János János
 János János
 János János
 János János
 30. János János
 János János
 János János
 János János
 János János
 35. János János
 János János
 János János
 János János
 János János
 40. János János

1892
Kalle Antas
Maj: 2.
Magosi Jandor
-
Ivan Antas

100
Guboffler Gögöms

Korodi Samu
NanP

Jöttise János
Mávilégi István
Lábor Imre
Júlián Daniél
Jóftu Ferenc
Gyulavilajai
Borcsinok Alkó

Pompéry János
Mánabudai

Deak Sándor
Cserki István
Károly János
Károly Mihály
Károly János

Gyulavilajai
Demeter János
László Viktor
Terebintsközi
Károly János
Jóth...

ben számíthatott lovagias bánásmódjára; de félt e rendetlen csőcselék tömegnek átadni fegyverét. Felmerült az eszme, hogy vágják ki magokat Apóidra; ott rendes katonaság van, az majd talán szárnyai alá veszi őket. De miként rendezzék a visszavonulást annyi, ilyen fáradsághoz nem szokott nővel, sok kis gyermekkel, aggokkal, sőt betegekkel, — gyalog?!

Ezért, noha a férfiak bíztak, hogy el tudnának Apóidra jutni, egyezkedni kezdtek. Hiszen a tribün a főhadparancsnokság nevében azt ígérte, hogy nem lesz bántódásuk.

Előbb azonban csak azokat a fegyvereket akarták kiadni, amelyek a főhadparancsnokság útján jutottak kezeikbe. Mindössze talán 17 volt olyan nálok. A béke-biztos azonban saját fegyvereiket is követelte, újólag biztosítván őket, hogy hajuk szála sem görbül meg, nyugodtan távozhathatnak. Végre ebbe is belenyugodtak.

Az egyezmény szerint az udvarnak meghatározott kapuján kilépve egyenként tették le a fegyvert. Erre egy kis nyugalom állott be. Már oszladozni kezdtek, midőn egyszerre hangzik:

— Meneküljtek, gyilkolnak!

S most olyan rémes, vérfagyasztó jelenet következett, amelyet — jegyzi meg Kemény báró, — jobb lesz elhallgatni. *Talán egy óra lefolyása alatt 140 ember: férfi, nő, agg és gyermek mérszároltatott le.*

A legyilkoltak közt valának: *Daczó János, Farkas Károly és Lajos; továbbá Bányai Sándor, Hódor Károly, Zavar K. és családja, Balogh János tisztartó, stb.* Baloghot, kire egyébként is haragudtak, megkülönböztetett kegyetlenséggel végezték ki. Egy *Pallosné* nevű tisztes matrónának három gyermekét és négy unokáját mérszárolták le.

Egy gutaütött, ágybanfekvő, magával jöthetetlen öreg asszony ágya körül rakott szalmával égettetett meg.

Ezen irtózatosságok láttára *Szaláncziné* nevezetű úrinő, rettenetes kétségbeesésében előbb két gyermekét *dobta a kútba*, aztán maga ugrott utánuk. Követni akarta nővére is, ez azonban előbb köveket szedett kötényébe, hogy hamarabb elmerüljön a vízbe. Már nekiindult a kútnak, midőn hirtelen *az örültség* tört ki rajta“

Így pusztult el Kis-Enyed értelmisége: száznegyven ártatlan magyar. Tetemök már rég elporladt, de a süppedékes hant fölött, hol siri álmukat aluszszák, ma is könnyezve áll meg az emlékezet.

Nyilvánvaló, hogy Puchner harcziriadója a felkelő-bandák szilaj vakmerőségét csak növelte. Azt hitte ez az elaljasodott tömeg, hogy a

magyar kormány tekintélye és hatalma immár végkép elsöpörtetett Erdély területéről. Szabad a magyarirtás, nemcsak a szunyadó Isten elnézéséből, de annak földi helytartója: a „császár“ engedelmével is.

Pedig nem volt egészen így. Vay még mindig kezében tartotta a kormányrúd egyrészét. Puchner fenhéjázó rendeletére október 21-én erélyeshangu nyilatkozattal válaszolt; kijelentvén, hogy a polgári kormányzatot, amelyet a király és a nádor jóváhagyásával az alkotmányos magyar minisztérium kezéből vett át, nem fogja átadni, a rendbontók ellen pedig szigorának teljével lép fel.

.... Királyi biztosi állásomból kifolyólag, — így szól a többi közt, — felszólítok minden nemzetet az engedelmességre, a béke és a csend fentartására. S mindeneknek egyszermind tudtára kívánom adni azt is, hogy felséges urunknak szentes és soha vissza nem vont akaratja és szándéka az lévén, hogy én királyi biztosi állásomban a hon javára tovább is működjem, valamint eddig, úgy ezután is kész vagyok mindenkinek igazságos panaszát kihallgatni, igazságát kiszolgáltatni; — de másfelől azt is kinyilatkoztatom, hogy minden rendetlenséget megszüntetni, a rendbontók, zavargók és bujtogatók ellen erőteljesen fellépni elhatározott szándékom és akaratom.

Minek következtében ezennel szorosán betiltok minden törvénytelen gyűléseket, felszólítván a népet, hogy bárki által is felszólítatva az ellenkezőre, csakis a törvényes előjárásoktól függjön, a bujtogatók által kezébe adott fegyvereket tüstént letegye. Felszólítom azon rendzavarokat is, kik magokat törvényellenesen megyei tisztviselőkké emelték, hogy többé semmi hivatalos eljárást tenni ne merészeljenek.

Fájdalmasan ugyan, de biztos tudomásomra esvén, hogy a népnek egyrésze már tetteles kitörésre vetemedett: ölt, gyilkolt, békés polgárokat saját lakjokból fogásra hurczolt. Komolyan intek tehát mindenkit, hogy mindez megszűnjék, mert bűnös tette példás büntetés nélkül nem maradhat, s nem is fog maradni.

Tudtul kívánom adni végül azt is ez országrész minden lakosainak, hogy a székely nemzet tudomásomra juttatta azon, közelebbi napokban Agyagfalván felsőbb engedelemmel megtartott gyűlésén hozott határozatát, miszerint a haza minden népeinek barátságos kezet nyújtani kész ugyan, azonban a megbomlott rend helyreállítására készségét kimondván, fegyveres vitézeit rendelkezésem alá ajánlotta.

Ily barátságos kéznyújtásra és a csendesség elleni közremunkálásra, részemről is e hazának több nemzeteit is ezennel ünnepélyesen felhívom

Egyben a románokhoz is intézett hasonszellemű szózatot, s még egyszer és utoljára fölhívja őket, hogy térjenek tűzhelyeikhez, s igyekezzenek megférti magyar honfitársaikkal.

De lehet-e a zivatart kérleléssel lecsitítani? Hallgat-e a dühödt eb a nyájas szóra?

A figyelmeztetés nyom nélkül hangzott el. Túlharsogta a dühöngő orkán, elnyomta a fosztogató bandák diadalmi üvöltése.

Persze, maga Puchner is azon munkált, hogy a királyi biztos intelmének mentői kisebb legyen a hatása. Midőn Vay kiáltványai megjelentek, fenhéjázó dicsekvéssel így kiáltott fel:

— Vay azt mondja, hogy nem adja át nekem a hatalmat. Nincs szükség rá. Á hatalom immár úgylis az én kezeimben összpontosul.

S kérkedésének mintegy igazolásául *Lemény* János püspököt haza-

A bécsi nemzetőr és családja. — (Gúnykép a bécsi 1848-iki forradalmak idejéből.)

fias érzelmei miatt csak úgy rövid úton elmozdítá főpásztori-székéből, s helyére a magyargyűlölő *Krajnik* Simon balázsfalvi prépostot ültette.

De még ennél is tovább ment. Hozzáfogott a martalócz bandák egyöntetű szervezéséhez. Főhatalmazást adott ugyanis a román forradalmi bizottságnak, hogy a felkelők, a prefektúrák számaránya szerint, külön-külön csapattestekbe osztassanak. A felszerelésről a kincstár gondoskodik, a tisztek kinevezése az osztrák hadügyminisztériumot illeti. *Az ekként alakítandó sereg az osztrák haderő 33-ik hadtestét fogja képezni.*

Ezzel aztán újabb tápot nyert a lázadás. Az oláhok, akikkel nem

lehetett többé bírni, most már a *császári sas* jelvénye alatt törtek ellenünk.

Vay báró, válaszkép a főhadparancsnokság ezen ismételt árulására, *általános népfölkelést* hirdetett. Erre vonatkozó fölhívása ekként szól:

Hirdetmény.

Hazánk felett a vész mindinkább tornyosul; sőt alávaló eljárás, ármány és árulás azt végveszélylyel is fenyegetik.

Ezelőtt pár hónapokkal Naszódon alezredes Urbán kezdte meg tervét azon ürügy alatt, hogy a hozzáfolyamodó népet az uralkodó felség hívségére esketvén fel, békére és engedelmességre inté a hozzá ezrenként tóduló falvak lakosait.

Én és a királyi kormányzék sejtve a ezélatot, nem egyszer szólottunk határozatosan fel ez eljárása ellen Urbán alezredesnek a szebeni főhadvezérség előtt, a mely mindannyiszor megígérte, hogy ötet rendre utasíttandja, s e mellett innepélyesen is ismételve fogadta, hogy a hazában a rendet és csendet minden áron fenn fogja tartani.

Innepélyes ígérteit be nem váltotta, mert elébb is már tekintetbe nem véve többszöri felszólításaimat, rendeleteimet, megfosztá a magyar földet csaknem minden katonaságtól, minden nagyobb szerű oltalomtól, alattomban maga gyulasztotta a polgárháborút.

Majd főhadparancsnok báró Puchner Antal, ki f. hó 9-én azt nyilatkoztatta ki, hogy gyöngélkedő egészsége miatt a kormányt nem vihetvén, ezt letette, folyó hó 18-án magát minden törvények fölébe emelve ő felsége nevében (melyre felhatalmazást előmutatni nem képes) az én és a kir. kormányzék hathatos óvakodásaink és ellenmondásaink daczára, a polgári és katonai hatalom átvételét megkísértvén, erőszakos igazgatását azzal kezdte, hogy békés polgárokat csendes lakhelyökből Urbán alezredeshez és Balázsfalvára rabságra hurczoltatni, többeket legyilkoltatni és Fehérvár várost a várban levő katonaság szemeláttára felgyújtatni megengedte. S hogy vészfenyegető ebbeli eljárását sikeresebben folytathassa, idegen országban tanyázott katonaságot kíván felhasználni az élet és a vagyon feldulására, a magyar nemzetiség letiprására, ezt máig is a legvészesb helyeken fosztván meg gyakran utolsó segélyétől.

Ilyen megcsalatott és szomorító állásában e hazának, mint felséges Fejedelmem ez erdélyi részekben kinevezett királyi biztosa, ezek oltalmára és megmentésére a kegyelmesen reám ruházott hatalomnál s kötelességnél fogva ezennel *általános népfölkelést* hirdetek.

Keljen fel mindenki; vének és ifjak, — ragadjanak fegyvert és seregeljenek tüstént össze a haza védelmére. Minden hatóság késedelem nélkül gyűjtse össze ekénti fegyveres erejét az általa meghatározandó helyre, hogy egyesülvén azon negyvenezer vitéz székely atyafiakkal, kik már a haza oltalmára M-Vásárhelyről kiindulandók, — legyőzhessük azon ellenséget, ki szép ígéreteit csalással váltotta be, s a kinek nincsen más czélja, mint összerombolni életünket, vagyonunkat, nemzetiség-

Horvát tábor Becs alatt. — (Eredetije Zágrábban jelent meg 1848-ban.)

günket és dicső alkotmányunkat, s idegen földdé tenni a századokon át fennálló Magyarhont.

A vitéz székely nemzet tömegestől feláll a haza oltalmára, s a Királyhágón túl lakó magyarság testvéreinek védelmére sietni fog.

Tudtul adom végtére, hogy mindaz, ki a haza ellen felkél és lázong, ki ellenségeinkkel kezét fog, mint arra érdemeden el fogja veszteni újonnan nyert szabadságát, el azon szabad földet, melyet egy nagylelkű áldozat következtében ingyen kapott, s azon föld jutalmul fog szolgálni azoknak, kik a haza megmentésére sikeres kezét nyújtottak.

Mindezekre mint királyi biztos felséges királyom V-ik Ferdinánd nevében szólítom fel az erdélyi részek minden lakosait.

Kolozsvár, október 23-án 1848.

B. Vay Miklós,
kir. biztos.

A katonai és a polgári főhatóság ilyenét villongása még zavarosabbá tette a helyzetet. Senki sem tudta: kinek engedelmessé válnak. Egész Erdélyben, a Székelyföld kivételével, csaknem végkép fölbomlott minden törvényes rend. Százhatvanezer lándzsás oláh rémuralma alá került a bérezés országész. Mintha csak százhatvanezer veszett farkast eresztettek volna szabadjára . . .

Erdély óriási temetőhöz hasonlított. Mindenütt gyász, pusztulás, siralom. Patakokban folyt a drága magyar vér. Éjjelről-éjjelre piros volt az ég a felgyújtott városok és falvak lobogó lángjától.

Lehetetlen megilletődés nélkül olvasnunk az akkori tudósításokat. Telvék azok hangos jajjal, szívfacsaró kétségbeeséssel.

Egy *tordai* polgárember a „Közlöny“-ben így festi a rémuralom képét:

„. . . Kétségbeesett, fájdalomdúlt arezok siralomházzá változtatták városunkat. A menekülők egymást érve, a minden órában érkező borzasztó hírek vérbosszúra szólítják a bátrat, de még jobban elcsüggesztik a gyöngét.

Gazdag családoknak ma már ruházatuk, eledelök sincs. Embertársaik alamizsnájából éldegélnek, kik ezelőtt dúsak valának. Ma temettetett el egy kétségbeesett nő, aki férje iszonyú meggyilkoltatásának hírére megőrült, s azután öngyilkossá lett.

Mi már nyílt háborúban vagyunk. Janku, Axentye, Mikás, Móga, Dobrán, Prodán stb. vezérek biztatására mindenfelé folyik a fosztogatás és a vérengzés. Tíz-tizenötezer főből álló rablósapatok ellen kell védekeznünk. Közel hozzánk: a havasokban Móga tábora seregei össze, megrohanással fenyegetvén városunkat. Ludasnál egy más roppant tábor

«Zalathna ciarza 1848-har»

áll; másfelől Janku vezérlete alatt szintén óriási tömeg fenyegeti Nagy-Enyedet. Ezenkívül három-négyezer főből álló táborok alakulnak, vagy szétszélednek, s nagyobb vállalatokhoz készülődnek. Minden helységben halomra áll számukra a süttetett kenyér.

Mi pedig segély, támasz nélkül állunk. A magyar nép vagyonsabb része részint lekonczolva, részint minden javaiból kiforgatva. — A székelység már kiszállt, de az is fegyver és ágyú nélkül van. Ne ámít-suk magunkat, minden lelkesültségünk mellett sincs akkora erőnk, hogy azzal magunkat e rabló-csordák ellen fentarhassuk; nekünk fegyveres segítségre van szükségünk, különben végkép elbukunk“

Egy *kis-enyedi* kereskedő, a szörnyű vérfürdő gyászos hírmondója így zokog fel:

„. . . Földönfutó koldus vagyok. Volt virágzó üzletem: kirabol-ták, volt díszes házam: fölgyújtották. Szerető nőm és szép két gyerme-kem a móczok lándzsái alatt vérzett el. Mennybéli Isten, hol vannak bosszuló villámaid, hogy lesújtsd a gazokat?“

Ugyancsak egy *kis-enyedi* polgár a „Híradó“-ban a többi közt ezeket írja:

„..... Ma találtam fel szegény boldogtalan atyám holttestét. Hat nap óta hevert temetlenül az erdőszélen. Alig tudtam ráismerni. Lábszárcsontja le van rágva, bizonyosan valami éhes dúvad lakmározott rajta. A holttestet krákogó varjak lepték el. És mindezt nekem, a fiúnak látni kellett. Rettenetes!.....“

Egy bujdosó birtokos ekként panaszkodik:

„. . . Már egy hét óta erdőkben bolyongunk, a vadállatok szikla-odújában keresvén menedéket az emberi-szörnyek elől. Látva vérfa-gyasztó kegyetlenségeiket, még talán az emberevő kannibálok is undor-ral fordulnának el tőlük“

Bizony igaz, még a kannibálok is túltett ez a vérengző népsöp-redék, amely, kivált mióta Puchner vette védőszárnyai alá, nem ismert többé semmiféle korlátokat.

A felkelők egyik táborhelye, mint említettük, az abrudbányai havasok rejtekében feküdt. Fenyvesekkel borított óriási heglánczolat ez. Félelmetes, zordon vidék. Pázsitos völgyeit oláh pásztornép lakja, az úgynevezett „móczok,“ akik nemzedékről-nemzedékre csaknem kizáró-lag juhtenyésztéssel foglalkoznak.

Itt, ez égbenyúló hegyek közt: *Topánfalván* ütötte fel tanyáját Janku. a „havasok királya.“ A fáradhatlan bujtogatónak nem került

valami nagy fáradságába, hogy a havasok félvad pásztornépét csábos ígéretekkel maga köré gyűjtse. Csakhamar tizenöt-húszezer főnyi felkelő had állott rendelkezésére.

A „havasi király“ rémuralma az egész hegyvidékre kiterjedt. Több alprefekt, mint Axente, Bottyán, Dobra, Prodán stb. helyzetetett parancsnoksága alá; legalább erre vall az a beosztás, mely támadásaikban nyilvánult. Janku volt a vihodár, az alprefektek: a pribékjei. Úgy látszik, hogy Alsó-Fehérmegye területén még az egyes helyek kifosztásának a sorrendje is Janku által határozott meg.

Kis-Enyed után *Gyula-Fehérvár* lefegyverzésére került a sor. Az orvtámadás okt. 21-én történt; persze, mint rendesen, gyújtogatással párosulva. Az oláhok rablókalandja azonban most az egyszer kudarczsal végződött. A nemzetőrség kiverte őket a városból. Ámde, nem sokáig tartott a polgárság öröme. Amit képtelen volt keresztülvinni a tízezernyi felkelő sereg: azt megcselekedte egymaga Horák gyulafehérvári várparancsnok. Még aznap ráüzent a polgármesterre, hogy a nemzetőrség tüstént rakja le a fegyvert, a városházára pedig tűzesség ki a császári sárgafekete zászló, mert különben vele gyűlik meg a bajuk. S a város, mely ott feküdt az ellenséges erőd torkában, kénytelen volt meghajolni az erőszak előtt.

Nagy volt az elkeseredés e miatt a lakosság között. De a megalázzással legalább életüket mentették meg, mert az oláhok nem mertek többé támadást intézni a császári sas védelme alatt álló Fejérvár ellen.

Sokkal rosszabbul járt *Zalathna*, a virágzó bányaváros.

Zalathna Alsó-Fehérmegye délnyugati részén, hegyektől koszorúzott völgykatlanban fekszik. Egyik legrégebb bányatelepe hazánknak; arany és ezüst érczéből már a rómaiak is pénzt vertek. S nemes férne a hosszú századok folyamán nemhogy elapadt volna, de tárnáiban mindig újabb meg újabb dús erekre akadt a kutató csákány. A szabadságharc idején Erdély aranybányászatának még mindig *Zalathna* volt a közép-pontja. Itt székelt a cs. kir. bányagazgatóság, a korona-uradalom intézősége, s több más bányahivatal. Lakosainak száma 1848-ban körülbelül 3000 lehetett; ezek közt számos tisztviselő, több polgárcsalád, sőt néhány földbirtokos is. Általánvéve tehetősek és jómódúak; még az oláhjú köznép is, amely a bányamunkánál mindenha szép keresethez jutott.

Az alkotmányos élet beköszöntésekor *Zalathna* is nemzetőrséget szervezett; ámde távol minden forradalmi szándéktól; amit legjobban

igazol az, hogy maga a cs. kir. bányai igazgató: *Nemegyei* Ferencz volt a nemzetőrség parancsnoka.

Ez a jámbor és királyhű nemzetőrség, vagy talán inkább a bányaváros jóléte, szintén szemet szúrta havasi király topánfalvi büntanyáján.

Október 22-én alkonyatkor, tehát közvetlenül a gyulafehérvári kudarcz# után, *Dobra* Péter, Janku egyik véreskező pribékjének a vezetése alatt egész váratlanul nyolcz-tízezer mócz jelenik meg Zalathna alatt. A martalócz-had a közel Petrozsányban üt tábor, s egyelőre csak a város kikémlésére szorítkozik. Képzeltető a zalathnai polgárság ijedelme. A nők és a gyermekek a templomba rejtőznek, a nemzetőrség pedig tüstént őrzőjáratokra indul. Egy ilyen czirkáló csapat az est sötétjében véletlenül az oláh tábor kémjeire bukkan. Nem bántják egymást, sőt még szóba elegyednek. Beszélgetés közt azonban valamelyik nemzetőr puskája elsül, s az egyik mócz karján könnyű horzsolást okoz. Az oláhok éktelen káromlások között visszafutnak Petrozsányba, s föllármázzák az alvó tábor, hogy baj van: a zalathnai nemzetőrség rájuk lövöldözött.

A véletlen összeütközés nagy riadalmat okoz Zalathnán is. Az óva-, tos *Nemegyei* azonban, nehogy valami baj kerekedjék a dologból, nyomban átküld három tekintélyes oláh gazdát Petrozsányba, hogy a sajnos tévedés felől kellő felvilágosítással szolgáljanak. Ámde, a békekövetek eredmény nélkül tértek vissza.

— Mi nem tűrhetjük tovább a zalathnaiak ijesztgetését — így szól *Dobra* dölyfös üzenete. — Holnap reggel 8—9 óra közt eljövünk, s akkor tegye le mindenki fegyverét. Ha nem: lássák a következményeket.

S *Dobra* csakugyan beváltotta fenyegetését; beváltotta irtóztatóan. Másnap, — október 23-án, — már kora reggel a felkelők tábora, mint egy roppant farkascorda, szörnyű ordítás közt Zalathnán terem.

A nép éppen a templomban volt. Szorongattatásában fohászával az Istenhez fordult, hogy távoztassa el tőle a fenyegető nagy veszedelmet. Az orgona zengő akkordjai közzé azonban egyszerre csak ez a vészkiáltás vegyül:

— Jönnék az oláhok!

Az istentisztelet félbenszakad. Az ájtatoskodó közönség rémülten fut haza, hogy vagyonának a mentéséhez fogjon. De már késő: a város el van árasztva a móczok ezreivel.

Borzasztó zűrzavar támad. A nemzetőrség a tolongásban nem

képes tömörülni. Együttes ellenállásról tehát szó sincs. Mindenki csak önmagával gondol. Egyesek, elszántan a legvégsőre, fegyverhez nyúlnak; viszont mások, a meghódolás jeléül, fehér kendőiket lobogtatják. Süketítő

Nő, mint nemzetőr. — (1848-iki kép.)

harczizaj veri föl a máskor oly csöndes városka nyugalmát. Es e szörnyű hangegyvelegbe, mintha Isten serkentő szava volna, belebúg a félrevert harangok bánatos kongása.

A rémület által csak növekszik a móczok prédaszomja. Rabolni kezdenek. E közben, rendes szokásuk szerint, több helyütt fölgyújtják a várost. Itt is, ott is vörös lángoszlop emelkedik föl; kezdetben fáklya-szerű lobogással, majd átcsapva a szomszédos épületekre. A tüztenger csakhamar végighömpölyög egész Zalathnán.

— Meneküljünk! Mentsük meg legalább az életünket! — kiáltja az újabb csapás e rémes pillanatában Bartha bányaülnök.

— Menekülni! Menekülni! Fejérvár felé még szabad az út! — visszhangozzák mindenfelé, a mentőeszme által megkapatva.

S aki csak szerét ejtheti, mint az üzött szarvas, rohan ki az égő városból, a pusztulás e gyászhelyéről.

Körülbelül *nyolczszázra* rúg a menekülők száma: nők, férfiak, gyermekek elegeesen. Csaknem mind az értelmiségből.

Hüvös, őszi idő van. Az ég borult, a látóhatár ködös. A menekülők zömének azonban még csak melegebb ruhája sincs. Jöttek úgy, amint a vész találta őket. Még szerencse, hogy egyik-másik férfi fegyverét elhozhatta.

A Gyula-Fehérvár felé vezető út meredek hegyek közt egy keskeny völgyön kanyarog keresztül. Ezen az úton menekülnek a zalathnaiak. A gyermekek gyöngye lábacsáját feltöri az éles kavics, az idősebbeken a kimerülés vesz erőt; de azért csak futnak tovább, üzve-hajtva az életösztön ereje által.

Már-már azt hiszik, hogy szerencsésen megszabadultak. Feness község határánál azonban a móczok egy csapata, amely mint a véreb nyomukon indult, utoléri és körülfogja őket.

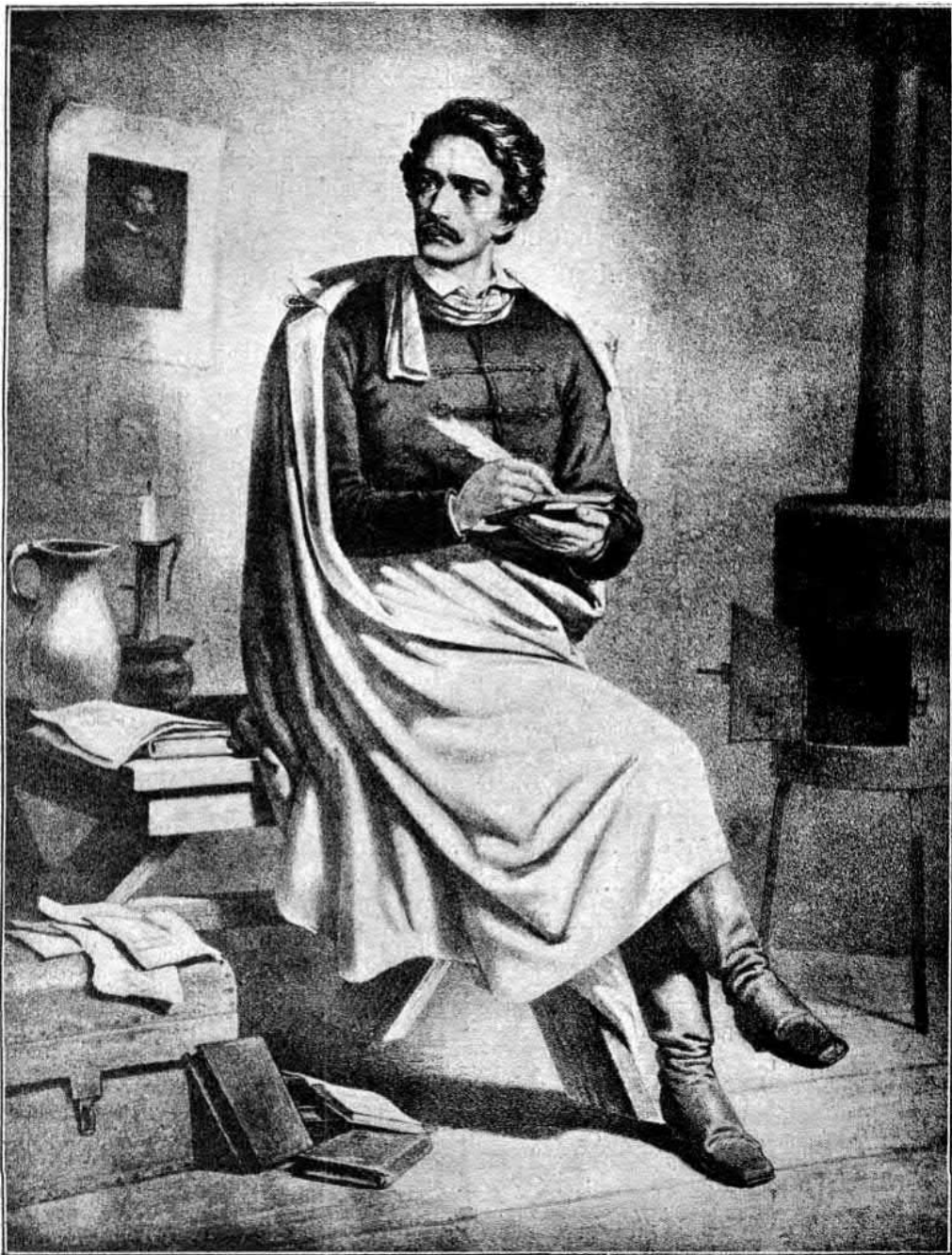
Vége mindennek . . . A menekülők karavánja megáll: némán, kétségbeesetten, mint a kiket halálra szántak. Csak a nők csöndes zokogása hallik.

Bartha bányaülnök (Nemegyei valahol elmaradt) még egy végső kísérletre szánja el magát: alkudozásba bocsájtkozik a rablócsapat vezetőivel. Az oláhok szokatlan előzékenységet tanúsítanak. Rövid tanakodás után kész a megegyezés; még pediglen a következő kölcsönös föltételek alatt:

a) A magyarok megadják magukat; akinél fegyver van: azt át-szolgáltatja.

b) Bántódása senkinek sem lesz.

c) Az egész csapat Gyula-Fehérvárra kísértetik; ott átadják őket a várparancsnokságnak.

Petőfi a táborban.

Petőfi a táborban.

d) A férfiak gyalog mennek tovább, a nők és a gyermekek számára azonban a felkelők húsz kocsit rendelnek.

Hálafohász rebben el minden ajkról. Tehát mégis van remény, hogy legalább pusztá életök megmarad.

—Mindenekelőtt ide a fegyverekkel! —szól a felkelő csapatvezetője.

A magyarság egyik a másik után egész gyanútlanul adja át puskáját, pisztolyát, aki mit hozott magával.

Csak ezt lesték a haramiák. Ravaszul összenéznek; olajfakó arczaikon kaján mosoly villan meg.

Mintegy félóra múlva két paraszt-szekér döcög elő; mindegyiken egy-egy nagy hordó pálinka. A járművekre fölhányják az elkobzott fegyvereket, aztán elhangzik a nyers parancsszó:

— Indulj! Előre!

— Hát azok a szekerek, amiket az asszonyok és a gyermekek számára ígértetek? — kérdi meglepetve dr. Knöpfler bányarvos.

— Eh, szokjanak ők is a gyalogláshoz; úgysem megyünk messzi, — válaszol otromba röhögéssel az egyik mőcz.

— De hát hová visztek? -

— Az a mi gondunk!

— Ez csalás, az adott szó megszegése, — pattan fel Bartha.

— Háború van; ilyenkor pedig nem kötelez sem a szó, sem az ígéret, — feleli hetykén az egyik banditavezér.

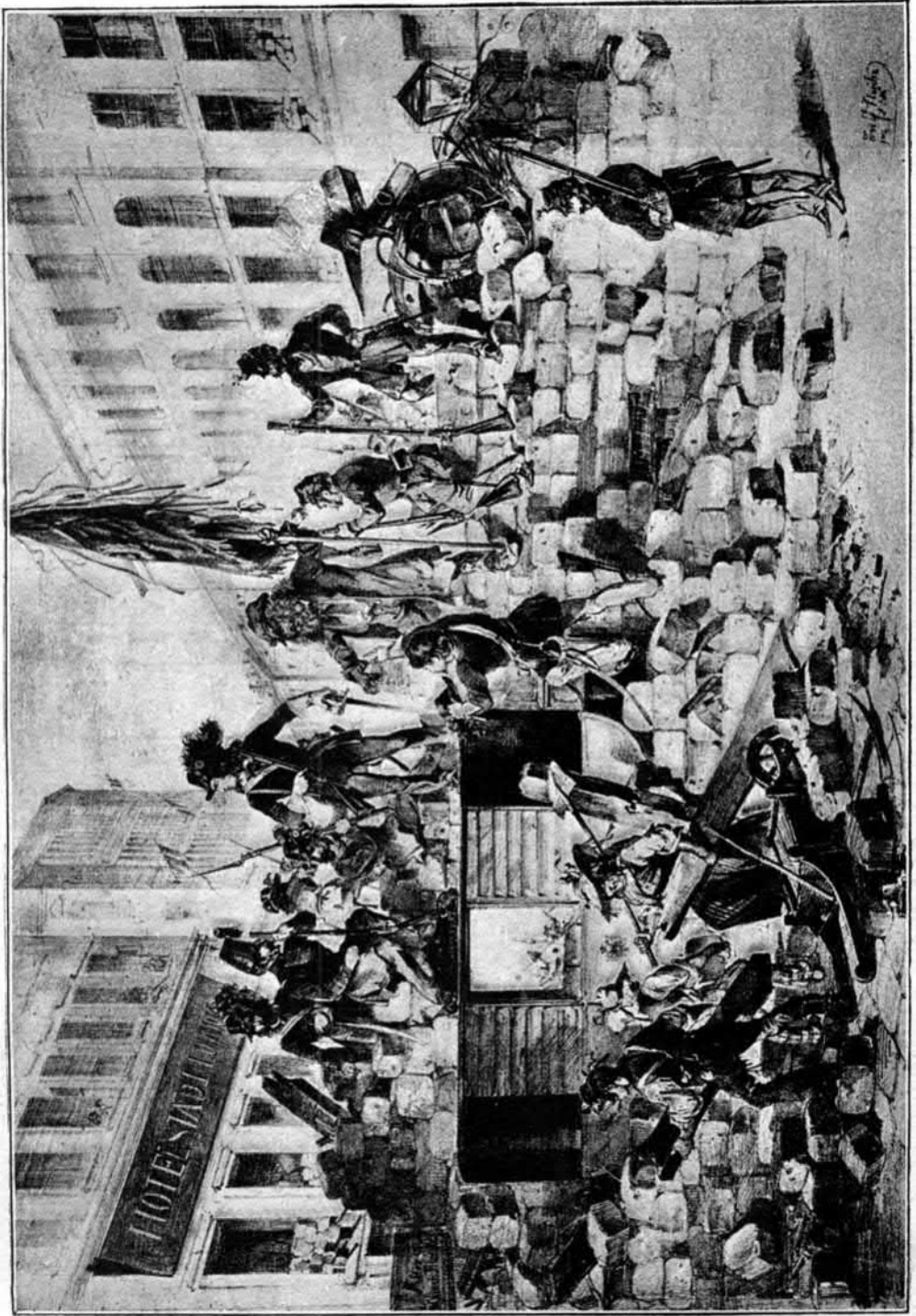
Hiábavaló itt minden. Ez a hiénaszívű nép nem ismer sem tisztességet, sem irgalmat. Menniök kell. És elindulnak, körülzárólva kétezer fegyveres mőcz által. De minő út ez a boldogtalanokra nézve! . . . Igazi Golgotha. Vad szidalom, kíméletlen taszigálás, kemény ütleg kíséri őket.

Időközben beesteledik. Megered az eső, fagyasztó szél zúg végig a völgykatlanon. *Preszákán* alól megáll a menet. Azt mondják az oláhok, hogy pihenő lesz. Itt fognak meghálni, pittymalatkor aztán mennek tovább.

A foglyok számára egy kukoricza-földetjelölnek ki; maguk pedig a körülfekvő gypen szállnak táborba.

Ez volt a szegény magyarok utolsó éjszakája. Mintha csak előéreztek volna rettenetes sorsukat: senki sem húnyja le szemeit. Ott ülnek a nedves talajon, a hidegtől összegémbereedve, szomorú hallgatással.

Egy kis fiú, alig tíz esztendő, letérdel az esőázott földre, összekulcsolja kezecskéit, s anyjának előmondása mellett imádkozik:

Torlasz-építés a bécsi októberi forradalom Idején. — (Eredetije a bécsi demokrata-kör birtokában.)

— Édes Istenkém! Fordítsd reánk szegény fogoly magyarokra könyörülő tekintetedet. Szabadíts meg minket ebből a borzasztó veszedelemből.

Vájjon utat lel-e ez a hő fohász, az ártatlan gyermekszív esdő könyörgése az Úr zsámolyához? . . Vagy csakugyan alszik az Isten?

Az oláhok szintén ébren vannak. Csapra ütik a két pálinkás-hordót és a lobogó örtüzek mellett inni kezdenek. A szesz gőze fejükbe száll, s korhelykedésük szilaj tivornyává fajul.

Egész hangosan, a magyarok fülehallatára, arról kezdenek vitázni: mitévők legyenek a foglyokkal.

— Kísérjük Balázsfalvára, — tanácsolja az egyik alvezér, — ott majd elbánnak velők.

— Mit fáradoznánk, *verjük agyon őket*, — mond a másik.

— Ez lesz a legjobb! — kiáltják egyszerre húszán is.

— De előbb meg kellene nézni: nincs-e nálok pénz? — veti föl egy puffadt arczú mócz, a részegségtől alig állva lábain.

A tetszetős tanácsot nyomban követi a tett. Az agg Koncznének gyönyörű antik aranyfüllöngője van. Az egyik oláh sóvár pillantást vet a csillanó aranyra.

— Add ide azokat a fülbevalókat vén boszorkány! — rivalt reá, és mindjárt ki is szakítja azokat, s pedig oly kíméletlenséggel, hogy a szegény asszony füleiből kiserken a vér.

A martalóczokban erre minden földelmével föltámad a ragadozás vágya. A nőket, — eleintén csak ékszer után kutatva, — a legszeméretlenebb motozásnak vetik alá. Egy vagyonos zalathnai asszonyságnál, — Bihari Julianna volt a boldogtalan neve, — ezer darab aranyat találnak. E fölött aztán, mint az éhes ebek ha konezot dobnak közzéjük, összeczívodnak. S míg a banda egyik része a prédán dulakodik, egy másik csoport Jullenbaum Antal hegybíró nejét akarja levetkőztetni. A nő vonakodik, s midőn látja, hogy a rablók erőszakhoz nyúlnak, férje után kiált. A hegybíró odarohan, az egyik móczot torkon ragadja, s ellöki zokogó nejétől.

— Mit, te még ellenszegülsz?! — ordítja a zshivány, s lándzsájával olyat sújt az erdőmester fejére, hogy az vérbeborultan rogyik össze.

Ami ezután következett: azt toll nem képes leírni. Szörnyű, rettenetes mézszárlás; örökös szégyenlapja az erdélyrészi román-nép történetének.

Az egész rablóhad, eszeveszett dühvel, ráveti magát a védtelen

foglyokra, s csaknem egytől-egyig legyilkolja őket. Patakokban omlik a vér. Az áldozatok szívfacsaró jajkiáltása, mint egy rétte-netes vád, belezokog a hangtalan éjszakába, s megremeg-teti még talán a vadállatokat is.

Mire megvirrad: a táborhelyen immár rémes csönd honol. A felkelő nap *hatszáznegyven* lemészárolt magyar véres tetemére veti bágyatag fényét.

Az egész csapatból, csodával határos módon, ta-lán százhuszan menekültek meg. Ezek egyike: *Szabó János* ref. lelkész, mint közvetlen szemtanú a „Honvéd“ című lapban így emlékezik meg a borzalmas vérfürdőről:

„ . . . Itt Proszakán este a nedves térre a magyaro-kat lefektetik; igen, lefektetik, mert senkinek felállani nem szabadott, aki ezt tette, rögtön föbelőtték. Az elvesztett fegy-vereket magok közt elosztják. Most aztán elkezdődött a fosztás, rablás. Mindenkit mindenétől megfosztottak.

A nőknek hajukat szétbontották: nincs-e ott drágaság elrejtve, a női szemérmét megsértették. Mindenekelőtt a nőknek papucsait, a férfiaknak csizmáikat vették el.

Egész éjszaka keresztül kutyáknak szidták, fenyegették, hogy a magyarokat egészen kiirtják.

Reggelre, október 24-én virradóra parancsolják a szegény kifosztott magyaroknak, hogy keljenek fel. És e szóra „*indulj*“, minden fegyvert rájuk sütnek. S boldog volt, kit golyó talált, mert a többit a legnagyobb, legtigri-sebb kínzások közt lándzsákkal verték agyon. Nem kímél-tek sem öreget, sem fiatalet; nem gyermeket, nem csecs-szopót. Még az *oláh nők is részt vettek a vérengzésben és kapával verték agyon asszonyainkat.*

Császár Zsigmondnének, egy jószívű úriasszony-nak előbb fejét törték be, lándzsával mellét átszúrták, úgy hogy mind elől, mind hátul a vér patakként folyt, aztán egy lándzsanyelet döftek méhébe, lemeztelenítették, csak egy inget hagyván rajta. A szegény asszony talán harmadnapra kábultságából magához jöven, mezítláb, egy ingben beván-szorgott Fejérvárra és az oláhoknál kegyetlenebb várpa-rancsnok a várba sem engedte be, a városon a kór-házba jutott, s iszonyú kínok között egy pár nap múlva

meghalt. Pecherné 80 éves aggnő, Frenclné, Dianicsné mind alig mozgatható öregek, lándzsa által haltak meg. *Három szopós gyermeknek anyjuk szemeláttára nyakukat szakasztottak el.* Farkas László őrseregkapitánynak előbb egyik, aztán másik lábát, ismét egyik kezét, aztán a másikat vágták le, s végre főbeütötték . . .

A legyilkoltak névjegyzékét ifj. Kemény István báró a „*Fekete Könyv*“ című emlékfüzetében a következőkép állítja össze:

I. *Cs. kir. tisztviselők:* Nemegyei János bányaaigazgató, Ujváry Ádám a korona-uradalom főintézője, Freudel Ferencz tiszttartó, Demény János uradalmi főügyész, Horvatovics József igató, Antos György ispán s Stojkovics Károly gyakornok.

II. *A bányatanács hivatalnokai közül:* Császár Zsigmond bányatörvényszéki elnök, Bartha Gyula és Debreczeni Ferencz bányaelnökök, Imre Miklós titkár, Decanis Manó írnok, Pál Ferencz írnok; továbbá két hajdú: Sáfár Dániel és Illics István.

III. *Bányakezelő személyzetből:* Will Mihály pénztáros, Császár György, Farkas Károly, Eckhardt János gyakornokok.

IV. *A beváltó hivatalból:* Séber László főbeváltó, Weiszer József, Lenkey János, Stukli Ferencz és Taub Lajos próbaverők; Kümmerle Adolf és Baksi Károly gyakornokok.

V. *A korona-uradalom ügyészi hivatalából:* Adorján György ügyész, Horváth Ferencz alügyész, Füzy Ferencz irattárnok, Huber Gyula, Teóry János és Nagy István díjnokok; végül: Szima János, Popolczy János és Teniszláv hivataloszolgák.

VI. *A kir. erdőhivatalból:* Neszenfeld Ferencz erdőmester, Jullenbaum Antal hegybíró, Téglássy Antal írnok, Kozma Ferencz és Amburus Zoltán erdészgyakornokok.

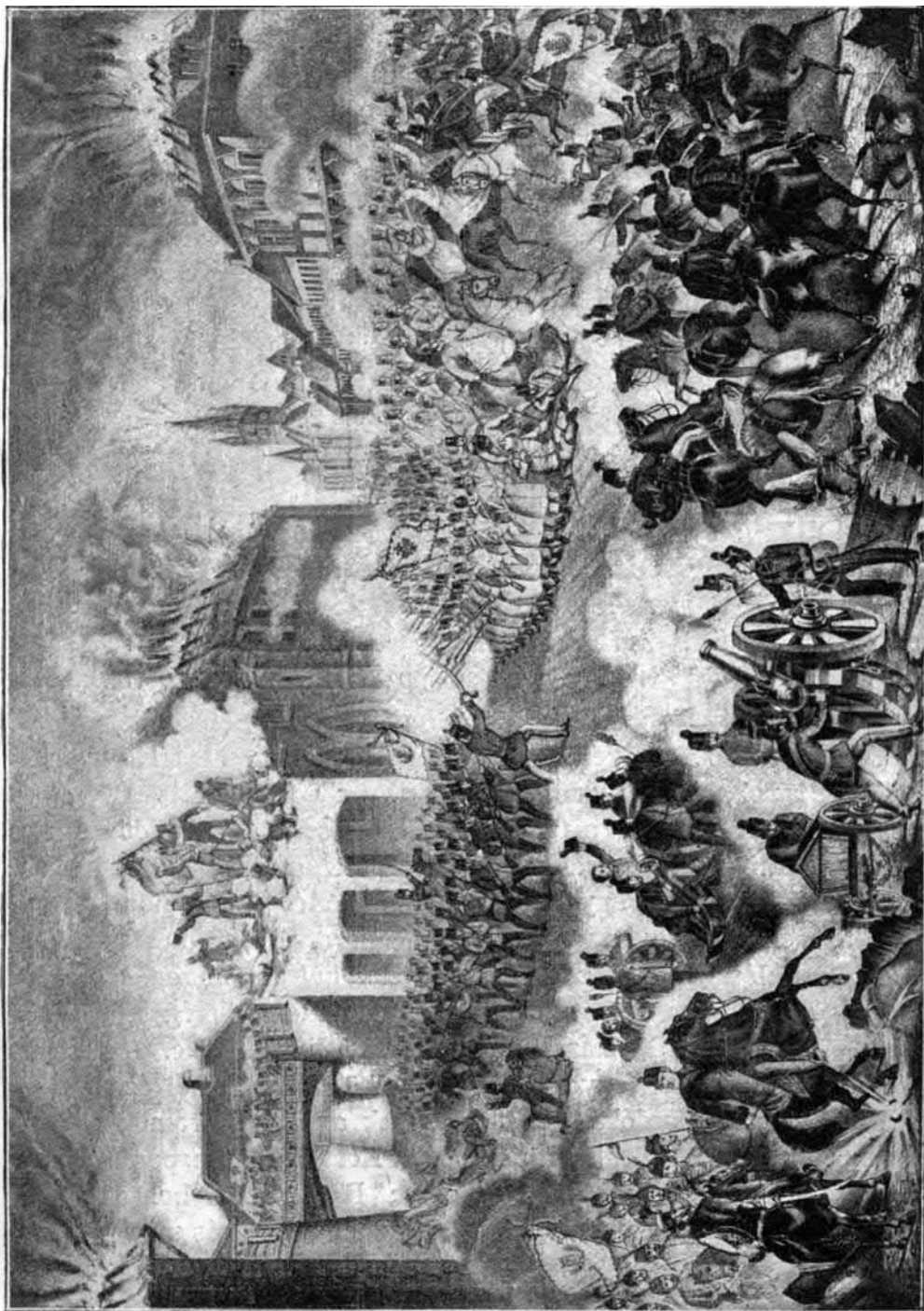
VII. *A főolvasztó hivatal személyzetéből:* Reinhold Antal, Musnay János olvasztó mesterek; Schweller János segéd.

VIII. *A lelkészek és tanítók közül:* Salánky Antal ref. lelkész; Róth Ferencz tanár, Sponer Ferencz tanító és orgonista.

IX. *A bánya-építészetből:* Román Ferencz építő, Wilhelm Lajos és Binder Antal pallérok.

X. *Idegen tisztviselők:* Mihálkovicz József offenbányai kohómester, Barabás János offenbányai erdész, Barthos Antal csertesi írnok.

XI. *A megyei tisztviselők sorából:* László István adóbiztos, Draszdrovszky István jegyző.

Nagy-Szeben ostroma. — (Eredetije az 1848—49-iki orsz. ereklye-múzeumban.)

XII. *A nyugdíjas hivatalnokok közül:* Farkas Károly ispán, Klein György erdész.

XIII. *Gyógyszerészek.* Eismann József kincstári gyógyszeráros, s Árkosy Lajos segédje.

XIV. *Kir. postahivatal személyzetéből:* Lukács Tivadar, Gáspár Vilmos expeditorok.

XV. *A tisztviselők nejei közül.* Császár Zsigmondné, Decáni Ernőné, Farkas Lászlóné, Jullenbaum Antalné, Freudl Ferenczné, Román Ferenczné, Téglásy Antalné, Treuenfeld Adolfné.

XVI. *Hivatalnokok özvegyei.* Decanicsné 80 éves, Peicherné 80 éves, Konczné 70 éves; Hollóné, Leoné, Urbánné 60—60 évesek.

XVII. *Tisztviselők gyermekei közül* meggyilkoltatott: 12 fiú és 13 leány.

Ezenkívül, kiknek nevét nem lehetett megtudni:

XVIII. <i>A bányászok közül</i>	5
XIX. <i>Bányahivatalnokok és felügyelők</i>	11
XX. <i>Kereskedő</i>	5
XXI. <i>Iparos</i>	198
XXII. <i>Bánya-és kohómunkás</i>	136
XXIII. <i>Asszony és gyermek</i>	186

Az összes áldozatok száma: *hatszáznegyven*. Ennyire teszi a „Fekete Könyv“ is. A szerencsétlenek több napon át ott heverték temetetlenül a farkasok, hollók prédájának kitéve.

Zalathna egészen a tűz martalékául esett. Elhamvadt mind a három temploma, csaknem valamennyi középület, s száznál több ház. De elpusztultak az összes bányaművek is, a munka és a szorgalom e nagy-szerű telepei. S azalatt, míg a városban dúlt a vész, az oláhok nekifeküdtek a rablásnak. Csak a kincstár pénztárából tizenháromezer darab aranyat és húszezer darab ezüst húszast vittek el. Hát még az összeharácsolt magánvagyon! Százezrekre rúg annak az értéke. Átkutattak minden házat, minden egyes lakást. A feltört pinczéből az utcára gurították a boroshordókat, s ott dőzsöltek a füstölgő romok között, trágár dalok mellett nyivákoló dudaszónál. Két éjjel, két napon át, egész okt. 25-ikéig tartott ez a pokoli devernya. Ekkor aztán hozzáfogtak a zsákmány fölosztásához; a préda fölött azonban, szokás szerint, hajba kaptak és egymást kezdték öldökölni. Janku személyes közbejöttére vala szükség, hogy az ittas csöcselék között a rend némileg helyreálljon.

A zalathnai vérengzés híre egész Erdélyben mély megdöbbenést

keltett. Maga Puchner is megsokalta a dolgot, s ráírt a forradalmi bizottságra, hogy hagyjon fel a czéltalan kegyetlenkedéssel. De nem hallgattak ezek immár a főhadparancsnok intelmére sem.

A zalathnai vérfürdő után az úgynevezett *Hegyalja* magyarságá-

Utczai lapelárusítónő Becsben 1848-ban.

nak a kiirtása következett. Itt Jankunak egy másik bűntársa: *Axente* Szever vitte a főszerepet.

Álsó-Fehérmegye derekán, Nagy-Enyedtől egész Gyula-Fehérvárig, több mérföldnyi hosszúságban egy szélesöblű völgy terül el. A völgy közepetáján, közel Fehérvárhoz, középnagyságú hegy: a „Bilak“ terpszkedik; középpontja több hegygerincznek, amelyek, mint egy-egy óriási kar, jobbra-balra nyúlnak. Gyönyörű, virányos tájék ez. A természet paradicsomkertje. A Bilak körül elterülő lapály a legjobb búzatermő föld, a szelidhajlásu lejtőkön a borág zöldéi, a völgyeket pedig gyümölcsöskertek lepik el. Közbe-közbe mintha rózsalugasból mosolygó leányarcz nézne ki, öreg fák árnyas rejtekében egy-egy tiszta, csinos falu. Ez a Hegyalja, Erdély híres bortermő vidéke.

A lakosság itt is oláh; de az egyes községekben igen sok magyar birtokoscsalád lakott. Ezeknek a kiirtására indult el, mindjárt Zalathna gyászos pusztulása után, Axente. Vállalkozását nagyban elősegíté a környék oláh népe, amely amúgy is ellenséges indulattal viseltetett a jómódú magyar urak iránt. Mindjárt megjelenése után nyolcz-tizezer emberből álló tábor verődött össze Krakkóban. Ez volt a főhadiszállás; innen intézte Axente a véres munka folyását.

És ezzel megindult az irtózatoss hajsza. A felkelősereg, apróbb bandákra oszolva, elszéledt a szomszédos községekben, s a lefegyverzés ürügye alatt, kezdte összefogdosni a magyarokat. A foglyok a táborhelyre: *Krakkóba* hurczoltattak. Számuk október 26-án már meghaladta a kétszázat. A községen kívül terül el egy mocsaras rét: ez szolgált tanyájuk gyanánt. Itt voltak a szabad ég alatt, két nap, két éjjel; kitéve az örök durva szidalmának, szakadó esőnek, a gyötrő éhezésnek. Harmadnap — október 28-án, — reggel végre Péchy Tamás birtokos pinczejébe terelték őket. A remény sugara csillant meg könybeborult szemekben. Azt hitték a boldogtalanok, hogy a két napi szenvedés után talán mégis ütni fog számukra a szabadulás órája. Dehogy a szabadulás; dehogy az! . . . A halál órája volt az, amely megkondult fölöttük.

Mindjárt a déli harangszó után lándzsás oláhokkal telt meg az udvar. Lehettek vagy ezren. Jövetelök czélja világos volt. Látszott rejtélyes mozdulataikon, tekintetük vadságán, hogy valami szörnyű dolgot forralnak. Csak a szegény magyarok ott len a pincze vak sötétjében nem tudtak semmiről.

Előbb azonban az egész banda Péchy legjobb borából dorbézolni kezdett. Körülbelül két óra hosszáig tartott ez a szokásos tivornya. Mikor aztán csaknem valamennyi a föld poráig itta magát: hozzáálltak a bor-

zalmas terv végrehajtásához. A foglyokat kettesével-hármasával kivezeték a pinczéből, s mindjárt ott a gádornál *agyonbunkózták* őket.

Az idő már alkonyodott, s mégsem voltak készen. Pedig sietniök kellett, mert hire jött, hogy a foglyok kiszabadítására honvédcsoportok közelednek. *Istálló-lámpások fényénél folytatták tehát az öldöklést.*

A kétszáz fogoly közül egyetlenegy sem szabadult meg. Mind legyilkolták.

A krakkói mérszárlás, úgy látszik, intő jel gyanánt szolgált, hogy most már teljes erővel az egész Hegyalján kezdessék meg a magyarirtás.

Másnap, — október 29-én — *Benedek* mezőváros magyar lakóit érte hasonló rémes sors. Itt *hetven* ártatlan emberre borult a halál örök éjszakája.

Seress Benjáminna, a benedeki jegyző gyászborult özvegye, ama kérvényében, amelyet Ferencz József erdélyi körútja alkalmából a felségnek átnyújtott, a többi közt így emlékszik meg az öldöklés lefolyásáról:

.....Meggyilkolt férjemmel: Seress Benjáminnál Benedek mezővárosban laktunk. A férjem jegyző volt itt.

A zavargások kitörésekor mi is menekülni akartunk. A nép azonban kért, hogy maradjunk, nem lesz semmi bántódásunk, védelmük alá vesznek.

Ezen ígéret daczára egyik éjjel a tömeg házukba tört, s engemet férjemmel és négy gyermekemmel együtt kiránczigáltak az ágyból, s egy közeli házba hurczoltak, ahol már több mint hetven ember volt összezsúfolva. Itt töltöttük az éj hátralevő részét. Napkeltekor valamennyiünket a szabadba vezettek, s egy mély gödör mellé sorba állítottak. Mi megadással túrtuk sorsunkat, mert nem hittük, nem hittük, hogy mindennek mérszárlás lesz a vége. Ekkor egy Szavú Mitru nevű oláh így kiáltott reám: „Hol a pénz, amit a borért kaptál?“ Én megmondtam neki; ő azonban megragadván jobbomat magával hurczolt, ezalatt én a másik kezemmel ösztönszerűleg magam után vontam négy gyermekemet.

Alig tettem néhány lépést: megkezdődött a mérszárlás. Legelőször is a férjemet verték agyon, aztán sorban valamennyit. Egyedül egy földesúr leánya: Pál Mária bocsájtatott szabadon, meghajolván Thoma György nevezetű oláh legény abbéli kívánsága előtt, hogy feleségül megyen hozzá. Néhány öregembernek s egy pár asszonynak, kik a faluban maradtak, ez alkalommal megkegyelmeztek ugyan, de később az oláhok ezeket is agyonverték“

Ugyanezen a napon gyilkoltatott le *Magyar-Igen* értelmisége is. Egyedül csak a ref. lelkészt hagyták életben.

— Neked megkegyelmeztünk, — így szóltak hozzá a banditák,— hogy hirdethesd az utókor előtt, milyen módon irtottuk ki ennek a vidéknek a magyarjait.

Boros-Bocsárdon szintén nagy volt az öldöklés. Csupán ebben az egy községben *hetvenhárom* magyart fosztott meg a vérboszu életétől. A meggyilkoltak között volt Péterit László, a nagy-enyedi főiskola tudós tanára is. Péterit számára, talán előkelősége miatt, különleges halálnemet eszeltek ki. Igavonó barom módjára, *ekébe fogták*. Párja egy Székács nevezetű ispán volt. A boldogtalan emberek, gúnykaczaj közt, a mezőre hajtattak, hogy ott szántsanak velök. Itt aztán addig hajszolták őket, amíg csak mindakettő a végkimerülés és az ütlegek súlya alatt össze nem rogyott.

Hasonló kegyetlenséggel irtották ki *Sárd* és *Kisfalud* közbirtokosságát. Az áldozatok száma több mint *hatvan* ember; köztük a járás két szolgabírája: Benedek József és Szöllősy Elek.

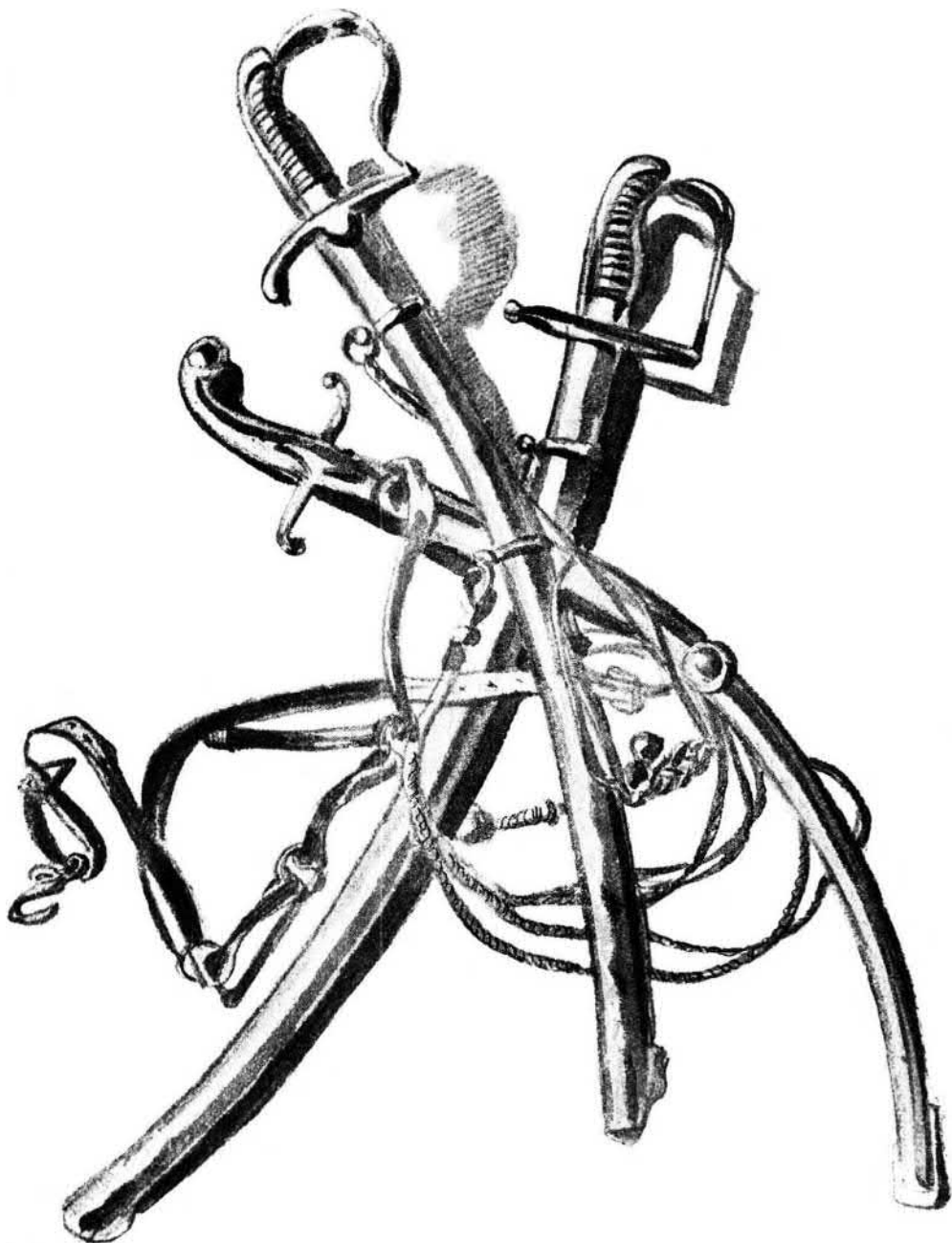
E két utóbbi áldozatnak özvegyei a császárhoz benyújtott panaszlevelükben ekként adják elő a vérengzést:

„ . . . 1848 október havában férjeinkkel együtt: Benedek József főszolgabíróval és Szöllősy Elek szolgabíróval sárdi birtokunkon szüretelni voltunk. De látva az oláhok előkészületeit, nagyobb biztonság kedvéért Gyula-Fehérvárra mentünk. Az oláh hordák azonban mindjárt másnap megtámadták ezt a várost is; felgyújtották úgyszólván az ágyuk torkában; ami hihetetlenül hangzik ugyan, de mégis úgy történt. Mit tehettünk egyebet?! Visszaindultunk ismét Sárdra.

Az oláhok azonban üldözőbe vettek, úgy hogy útközben az Eszterházy-féle kastélyba menekültünk. Az oláhok azonban megostromolták az épületet, s mi fogságba jutottunk. Jakabfty nevezetű földbirtokos szemünk láttára gyilkoltatott meg. Engem és Benedeknét összevissza vertek; férjeinket pedig egy pinczébe zárták. Innen aztán az átvonuló Janku serege elé állították férjeinket, s a többi szerencsétlenekkel együtt fölkoncizoltattak.

Minket szegény özvegyeket pedig gyalog hajtottak tuskön-bokron át a Gyula-Fehérvárnál fekvő táborba. Itt szabadon bocsájtottak. Erre mi férjeink megcsonkított holttemével Sárdra mentünk, s ott eltemettük őket. Örökös veszedelem között, a legkegyetlenebb bántalmazásoknak kitéve, négy szomorú hetet töltöttünk itt; a tribünök, ismételt

könyörgéseink daczára nem engedték, hogy a községből kimozduljunk. Pénzünket pedig erőszakkal elvették A sárdiakat nagyrészt sárdi, a

Huszárkard.

A honzáség fegyvereiből.

kisfaludiakat pedig kisfaludi oláhok gyilkolták le. Két határőrtsiszt: Mumzath és Schöndruck voltak a vezetőik“

Maros-Újváron még szörnyűbb dráma zajlott le. Itt *kilenczven* magyar életét oltotta ki a véreskezű Axente. Úgy volt, hogy a foglyok Balázsfalvára kísértetnek. Hármásával összekötötték őket, s a kettős sorban felállított szerencsétlenek közzé egy hosszú és vastag kötelet húztak át, amelyhez minden csoport külön-külön megerősítettet. Így indultak el ötszáz lándzsás oláh fődözete alatt. De nem mentek messzire, hiszen a Balázsfalvára való szállítás egyértelmű vala akkoron a halállal. Mindjárt a falu alatt, a Maros partján a parancsnokoló alvezér megállítja a menetet. Erre előlép egy pópa, kezében kereszttel. A foglyok-csopor-tonként elővezettetnek, a pópa megimádkoztatja a boldogtalanokat, s aztán sorban: egyiket a másik után a legnagyobb nyugalommal agyonverik, a vonagló holttesteket a Marosba hullámai közzé dobálva. Egy-egy velőtrázó jajkiáltás, a víztocsecsanása, s csendes minden. Az öldöklés itt is, épp úgy mint Krakkóban, olyan sokáig tart, hogy az utolsó négy csoport már csak fáklyafénynél végezhető ki. De megteszik, nincs kegyelem senki számára. Este nyolcz órakor a sötét, morajló folyón immár ott úszik lassú himbálással a kilenczven véres holttestem: porlandó hüvelye kilenczven megdicsőült mártírnak.

Csaknem ugyanezen időben irtatott ki: *Borbánd, Diósd, Csáklya, Veresegyház, Forró* és *Asszony nép* magyarsága is.

Zalathnától föl Maros-Újvárig egész Alsó-Fehérmegye egy »agy temetőhöz hasonlított. A Hegyalja letarolt völgyén a gyászharangok szomorú kongása búgott végig. Alig volt magyar uriház, amelynek megsiratni való halottja ne lett volna. Hiszen egy pár hét alatt csupán ennek az egy vármegyének a területén több mint *kétezerötyszáz* ember mérszároltatott le.

Ámde Alsó-Fejér nem állt egyedül mérhetlen gyászával. A hová csak elért az oláhok keze, hasonló vérengzés folyt mindenütt.

Felső-Fejérmegyének csaknem valamennyi tisztviselője legyilkoltatott.

Küküllőmegye sem járt jobban. Itt Hosszuaszó, Szancsal, Szélkut, Dombó a borzalmas stácziók.

Zarándmegyében Buttyán prefekt bocsájtotta szárnyra prédaéhes martalóczeit. A szorongatott magyarság *Körösbányán*, a megye akkori székhelyén gyűlt össze. A menekülők közt voltak a *Brádyak* is, egyik legelőkelőbb nemes családja Zarándnak. Itt akartak ők is a vihar elvonulásáig meghúzódni.

Október 22-én azonban a felkelők egy csapatja egész váratlanul

a városra üt, a nemzetőrséget lefegyverzi, a menekülőknél pedig meghagyja, hogy térjenek otthonukba, nem lesz semmi bántódásuk. Többen el is indulnak.

Gábor Áron elsüti felszerelt első ágyúját.

A *Brády-család*, nehogy útközben rablótámadásnak legyen kitéve, még oltalomról is gondoskodik. Egyenesen a kőrösbányai román lelkészhez fordul, hogy kísérelje el őket hazáig: a közel fekvő Brádra.

A plébános, ki régi ismerőse a családnak, kelletlenül bár, de mégis meghajol a kérelem előtt. Október 25-én alkonyatkor kocsikon útra kelnek tehát. A karavánt ezek képezték: Brády András és neje; Brády János nejével és leányaival; Brády Pál, a felesége és féléves gyermeke; Brády Péter és Sándor; s végül a rokon Kriscsóry Ábrahámné a leányaival.

Mire felczihelődnek, egészen beesteledik. De alig érnek ki a város határából: már nyomukon a veszedelem. Ötven-hatvan tagból álló felkelőbanda, amely, úgy látszik, lesekedett rájuk, meglepi és körülfogja a védtelen utasokat. Zaj, lárma, dulakodás támad. Brády Jánosék kocsiját a megszilajodott lovak kiragadják a tömegeből, s a Kőrösveze sekély medrén visszagázolnak velők a városba. A többiek elől azonban elvan vágya minden út. A horkoló lovak zabláját vasmarku móczok fogják. Lehetetlen a menekülés. Kegyelemre megadják tehát magokat. A rablóbanda, diadalordítás közt, egész *Váka* alá megy a foglyokkal, itt aztán, tábort ütvén, minden fontolgtatás nélkül agyonveri valamennyit. Még a boldogtalan pópának sem kegyelmeznek: tűzbe vetik. Pitymallatkor a község rétjén *tizenkilencz* áldozat fekszik vérbefagyva, köztük *tizennégy a Brády-családból*. A holttesteket egy gödörbe hányják, Brády Pálné szopós gyermekét azon elevenen. A szegény kis angyal panaszos nyöszörgése még sokáig kihallatszik a lazán hantolt sírgödörből.

Még ennél is irtózatossabb vérengzés színhelye volt *Algyógy*, ahol *nyolczvanöt* embert, köztük Boncza ref. lelkészt mészárolták le az oláhok. *Bokajban* pedig *harmincz* magyar pusztult el a kannibálok lándzsái alatt.

Hátszegen „az oláh pap, — mint egy szemtanú írja, — a Sztrigy partján czölöpökhöz *tizenöt* magyart kötöztetett, aztán minden fogollyal szemben egy-egy lándzsás oláhot állított, akik parancsára a magyarok fejét kettéhasították. A holttestek a vízbe hulltak.“

Torda-Aranyosmegyében csupán *Gerend-Kereszturon* több mint *kétszáz* magyart gyilkoltatott le Mikás. *Kocsárd* magyarsága, *hatvan* ember, az utolsó csecsszopóig, szintén egészen kiirtatott.

A II-ik határőr-ezred területén (most Besztercze-Naszódmegye) Urbán székhelye: *Naszód* volt az öldöklések középpontja. Maga Urbán biztatta a felkelőket a magyarok kipusztítására.

— Minden megölt románért öt magyarnak a fejét üttetem le, — így szokott henczegni.

Nem csoda aztán, ha *Naszódon* úgyszólván nap-nap mellett lehetett látni oszlopokhoz kikötött úrinőket s előkelő férfiakat, kiteve a gyüle-

vész tömeg legaljasabb szidalmainak. „A nők közül, — jegyzi föl egy menekült, — némelyeknek emlői, másoknak füleik, orruk levagdálva, s mindegyik gyalázatosan megnyírva.“

Ámde, ez az elvadult nép, amint láttuk, nem elégedett meg foglyainak egyszerű kivégzésével, hanem előzőleg rendszerint mindenféle kínzásoknak vetette őket alá. Irtózatos dolgok ezek! Egy darab a sötét középkor bünkrónikáiból. Kétségbevonhatlan okmányok ha nem igazolnák: nem hinnők, nem hihetnők, hogy a XIX-ik század delén Isten képmására alkotott teremtmények ennyire tudtak lealjasodni.

Rémes tetteikből, íme, csak egy-két példa:

Miske János Felső-Fejérmegye egyik érdemes albírájának tüzes

Turóczy Mózes, Gábor Áron ágyúöntőjének gyárvezetője. (1893-iki arcsképe.)

dróttal sütötték ki a szemeit. Ekkor aztán arczczal a messze kéklő hegyek felé fordították, s így gúnyolódának vele:

— No, kutya, látod-e az erdődet?

Kocsárdon, mint egy szemtanú beszéli, „az apát, anyát és gyermeket egymásra rakták és úgy döfték lándzsával keresztül. A fogak kisedése, ujjak, fülek, orr levagdálása napirenden volt. Némelyeknek belét szakasztották ki, s a vonagló áldozat szájába tömték.“

Borbádon Baranyay Károly földbirtokos, nejének és leányának a szemeláttára fűrészeltetett darabokra. A szerencsétlen áldozat fejét aztán karóra húzták, s Baranyaynének mezítláb kellett azt egész Balázsfalváig vinni.

A *dombói* határban egy magyar utas került a czirkáló felkelők kezébe. A fogolynak lenyesték kezét-lábát, s aztán övig ásták a földbe. A szerencsétlen ember a legirtózatossabb kínok közt pusztult el.

Benedeken Szőlössy Elek szolgabíró elevenen nyúztatott meg; Mégai órasmestert pedig megsütötték. Az áldozat húsából a többi fogolynak enni kellett. Aki vonakodott: annak a bestiák erőszakkal tömték a szájába a megpörkölt húsdarabokat.

Borzasztó halállal múlt ki *Doboli* Zsigmond veresegyházi birtokos is. Hosszú vastag tűkkel, a minőket a gyapjúzsákok varrásánál szokásos használni, eladdig szurkálták, amíg csak ki nem szenvedett. Agyonkínzásában főképp az oláh asszonyok fejtettek ki hóhéri művészetet.

Még szörnyűbb módon végeztetett ki *Rhédey gróf udvarbírája*. A szerencsétlen embernek, — nevét nem jegyezte föl a krónika, — tén- den alól levágták mindakét lábát, s aztán gúny és szitok közt, a saját levágott lábaival verték agyon.

Veress János hosszúteleki birtokos, nejével és három felnőtt gyermekével együtt a falujabéli oláhok által elfogatván, a pápa intézkedése folytán Balázsfalvára vala kísérendő. A rabcsalád, persze, kellő fedezettel, útnak is indíttatott. Pókafalvánál azonban a csapat vezetőjének sátáni ötlete támad.

— Hó, megálljatok! — szól társaihoz. — Mondok valamit. Soh' se fáradjunk mi ezekkel a nyomorultakkal egész Balázsfalváig, hanem csapjunk velük egy kis mulatságot. Kössük ki őket oda a dombra, aztán használjuk *céltábla* gyanánt. Legalább kipróbáljuk a puskáinkat.

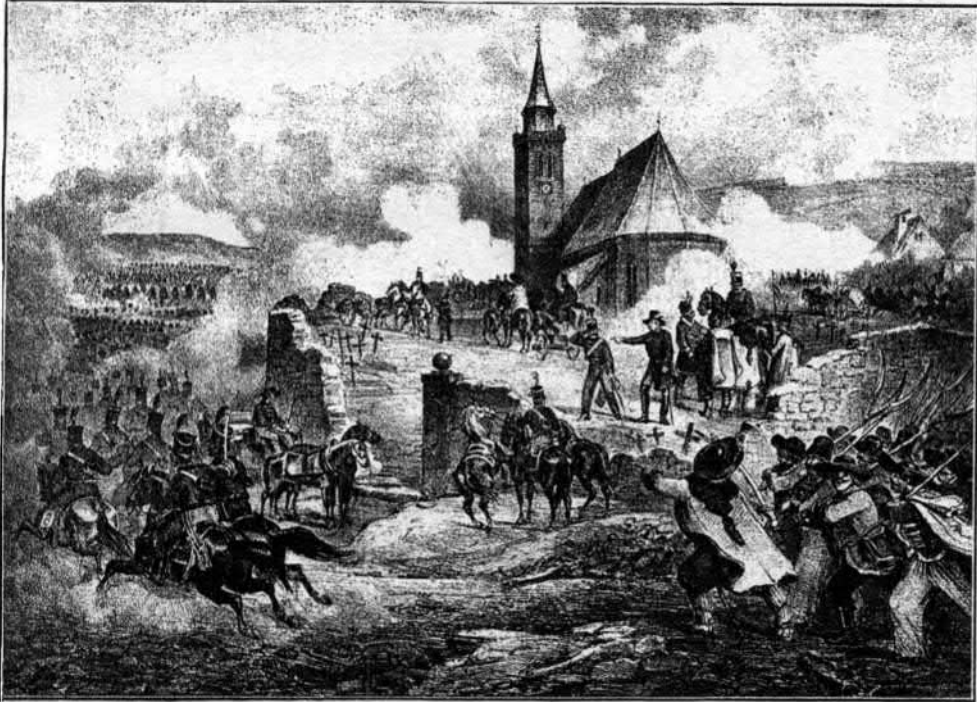
A terv tetszik, s legott hozzáfognak a kiviteléhez. A foglyok szétválasztatnak, s a közeli magaslaton mindegyik külön-külön fához erősítetik. És ezzel megindul a rémes játék. Először puskából lövöldöznek rájuk; majd lándzsáikat veszik elő s ezeket dobálják a szegény emberek vérező testébe. Ha egy-egy lövés vagy lándzsa talál: vad ujjongásban törnek ki, mitsem törődve áldozataik szívfacsaró jajgatásával.

S ez a versengés csak a szerencsétlenek kimúlásával ér véget. Ekkor aztán, mint akik kitűnően mulattak, visszatérnek falujokba. Az öt holttest pedig ott marad a ragadozók prédájául.

De ne folytassukHisz talán egy egész könyv sem volna elegendő ezeknek a vérfagyasztó iszonyatosságoknak az elmondására.

S a vérengzés, szerte egész Erdélyben, hónapokig tartott.

Hogy mennyi az áldozatok száma? Ki tudná azt ma már biztosan megállapítani! Hiszen egyedül Alsó-Fejérmegyében, mint már említők, néhány hét alatt 2500 ember mészároltatott le. Ehhez nincs hozzászámítva a Nagy-Enyed pusztulásakor — 1849 január 8-án — elvérzettek száma; pedig itt is több mint 400-an estek áldozatául Axente martalócainak. Az abrudbányai hegyszakadékban szintén 2000 legyilkolt magyar aluszsza síri álmát.

A szászváros! csata 1849. február 7-én. — (Egykorú kép.)

Ha mindezt összevetjük: az összes áldozatok száma, a legkisebb túlozás nélkül, bátran tehető *tízezerre*.

Balgaság volna azt hinni, hogy az oláh köznép csakis a maga vad ösztöneiből gázolt oly mámoros szilajsággal az embervérben. Nem; Janku, Axente, Prodán, Mikás, Bálinté, stb. fölbujtása folytán vetemedék ennyire. Ezek a hírhedt prefektek uszították a műveletlen, nyers tömeget a magyar ellen; ők voltak a mészárlások főintézői.

Számos adat igazolja ezt.

Abrudbányán egy úriasszony, kit a móczok megöléssel fenyegettek, egyenesen Jankuhoz fordult oltalomért.

— Az istenre kérem, — így esdekelt — szabadítson meg ebből a szörnyű helyzetből!

A „havasi király“ eleintén úgy tett, mintha nem hallaná a könyörgést. Mikor azonban a nő hangos zokogásra fakad, hirtelen odalovagol a lándzsás mócok közzé, s reájok rivall:

— Elég volt már az öldöklésből!

Erre az egyik martalócz daczosan fölveti bozontos fejét s kihívólag ekként válaszol:

— Hát akkor miért eskettél meg minket a hegyek közt, hogy egyetlen magyarnak se kegyelmezzünk? Én bizony megtartom eskümet. Gyilkolni fogok, s gyilkolni fogunk mindnyájan.

Csaknem hasonló jellemző szóváltásról teszen említést a „Fekete Könyv“ is. Hatvani őrnagy dandárának a lemészárlása után (1849. május 9.) Janku és Bálinté egy abrudbányai özvegyasszonynál víg lakomát csaptak. Borozás közben Janku egyszerre csak asztalhoz üti poharát, s elkomorult arczczal így szól:

— Nem szabad több gyilkosságnak történni, már undorodom a vértől.'

— Te szemét! — pattan fel erre Bálinté. — Örökké kár, hogy ilyen nagy hatalom van a kezekben; de még nagyobb kár, hogy éppen tégedet tettek közöttünk elsőnek.

— Már akárhogy van, — felel Janku, — de az én akaratommal nem szabad több gyilkosságnak történni.

— Úgy! — ugrik fel Bálinté az asztaltól. — Hát már elfeledted, hogy mire esküdtünk Balázsfalván? Majd emlékedbe hozom. Arra esküdtünk, hogy még a méhmagzatot sem fogjuk kímélni, ha magyar.

Mi történt azután, nem tudni. Azt mondják, hogy Janku és Bálinté többé nem is beszéltek egymással.

Janku és bűntársainak a háta mögött pedig a cs. kir. sorkatonaság állt. Láttuk, hogy Puchner az oláh légiókat, a 33-ik hadtest gyanánt, legfelsőbb engedelemmel a császári hadsereg keretébe illesztette. Az is köztudomású, hogy minden felkelő csapathoz egy-egy cs. kir. tiszt osztatott szolgálattételre. És ezek a vitéz tiszturak, — így: Schönbruck, Joanovics stb. — ugyancsak tevékeny részt vettek a harácsolásban.

Riebel őrnagy, főhadparancsnokság képviselőjében, rendes tagja volt a román forradalmi bizottságnak.

Urbán ezredes szinte tobzódott az omló magyar vérben. Naszód

egy nagy vérpadhoz hasonlított, ahol csaknem napirenden voltak a kivégzések.

Egy őszi napon marczona kinézésű oláh legény jelentkezik kihallgatásra Urbánnál. Bebocsájtják. A legény vérfoltos keszkenőbe takartan valami gömbölyű dolgot rejteget.

— Nos mi az? — kérdi tőle Urbán.

A legény a keszkenőből egy levágott emberfejet vesz ki, s üstö-kénél magasra emelve, így válaszol:

Kufstein vára 1850-ben.

— A báró Huszár Zsigmond feje. Méltóságodnak hoztam ajándékba.

Az ezredes arcza nevetésre torzul.

— S hogy jutottál hozzá?

— Nála szolgáltam mint inas. Tegnapelőtt éjszaka rárohantam és megöltem, — válaszol a szörnyeteg bamba dicsekvéssel.

S Urbán, a helyett hogy vasraveretné, dicséretekkel halmozza el, dús borralalót ad neki; sőt később bátorsága jutalmául még valami biztosfélenek nevezi ki.

Így aztán elhihetjük, amit akkor szélüben beszéltek, hogy Urbán, jutalmak osztogatásával, maga ösztökélte az oláhokat a magyarirtásra. Különben van erre nézve bizonyíték is.

A preszákai szörnyű vérengzés alkalmával az egyik bányatiszt irgalomért esdett.

— Nem kegyelmezhetünk nektek, ti kutyák — szólta az egyik alvezér, — mert *Puchner és Urbán azt parancsolták*, hogy minden magyart irtsunk ki.

De hát az egész mozgalom megett ki állott? A választ megkapjuk a rideg tényekben.

Midőn a harcz lezajlott, mikor az önkény sötét éjszakája borult a nemzetre: mint aranyeső, úgy hult a sok rendjel, kitüntetés, jutalom az oláhok közé. A magyarirtás volt az érdem fokmérője. Akiknek kezéhez a legtöbb vér tapadt: azok kapták a legfényesebb ordókat. Axente, valamennyi közt a legvérengzőbb, még külön nyugdíjban is részesült. S a 630 frtnyi nyugdíj mais: 1895-ben, — az alkotmányos élet visszaállításának 23-ik évében — a brassói magyar kir. adóhivatal utján rendszeren kijár neki. Hej, nehéz az ilyen dolgokra fátyolt borítani! . . .

A prédaszomj átragadt a magyarországi román népre is. De a zendülés, a hatóságok ébersége folytán, itt még sem ölthetett olyan széles arányokat, mint túl a Királyhágón.

A *mármarosmegyei* oláhság, mely még kikeletkor „a király, haza és a nemzet iránt,” hűséget fogad, már szeptember derekán forrongani kezd. Titkon gyülesezik, majd meg Urbán ezredessel lép összeköttetésbe, akinek utasításából azt magyarázza ki, hogy „minden nadrágos ember föllakasztandó.” A mozgalom csakhamar nyílt lázadásban tör ki. A sóbányák komoly veszélyben forognak. A rakonczátlankodás *Borsán* éri el forrpontját, midőn az egybesereglett nép kijelenti, hogy a magyar kormány parancsai előtt többé nem hajol meg, hanem „a császárral és az erdélyi testvérekkel tart.” Végre is katonaságnak kell közbelépni. *Péterfi* András őrnagy, a honvédelmi bizottmány utasítására, okt. 28-án szigeti és szabolcsi nemzetőrökkel középük üt, s rövid harcz után szétszórja fészüket. A község a tűz martalékául esik, a főbb czinkosok pedig bitóra kerülnek.

Az erdélyi havasok közül átcsapó forradalmi ragály csakhamar megfertőztette *Arad, Bihar, Temes* megyék oláhajkú lakosságát is, mely bandákká verődvén, hasonlókép rabolni kezdett. Fűbis, Nagy-Remete, Tót-Várad, Konop, Soborsin, Zám stb. községben vér is folyt.

A jó példával, persze, ezen a vidéken is a párttűző katonaság ment elől. Rukowina báró temesvári parancsnok ugyanis egyenesen megtiltotta a népnek, hogy a megyei hatóság iránt engedelmisséggel viseltessék. Ehelyett, Ambrózy Lajos báró, egykori adminisztrátor elnöksége alatt, valami bizottság-félet szervezett, s erre ruházta a polgári-hatalmat.

A honvédelmi bizottmány, végetvetendő e hatalmaskodásnak, erélyes intézkedésekhez nyúlt. A megye székhelyét Temesvárról Lúgosra tette át, az Ambrózy-féle kényszer-hatóság tagjait pedig, törvényen kívül

Erdőssy Rafael, Bem tábori lelkésze.

helyezvén, hazaárulóknak nyilatkoztatta ki. Egyúttal a zendülés gyors lefojtásáról is gondoskodott.

Máriássy, ki Arad alól több ízben rándult a vidék egyik-másik részébe, később pedig az erélyes Gál László szerencsésen el is oltják a keletkező tüzet. Arad és Bihar oláhsága november elején már ismét csöndes volt; a temesi azonban a császári hadsereg védőszárnyai alatt csaknem a háború végéig egyre garázdálkodott.

Kővárvidéken szinte kitört az oláh lázadás. Ezeket a szatmár-megyei nemzetőrökkel, Katona Miklós őrnagy szedte ránczba.

E közben *Erdély* bércei közt már dörögtek az ágyuk. Megkezdődött a rendszeres háború. Ámde, a magyarság a rettentő üldözés közepette annyira szétilálódott, hogy képtelen vala erejének a kellő kifejtésére. Hiányzott a szervező kéz, mely egy egészszé tömörítse, hiányzott bátorsága, de hiányzott még a szükséges fegyver is. A kis honvédcsoport, Bethlen Gergely és Bánffy János vezetése alatt, elég függően mozgott ugyan; de gyöngé ereje, mint szirten a hab, megtört a rémuralom ijesztő hatalmával szemben.

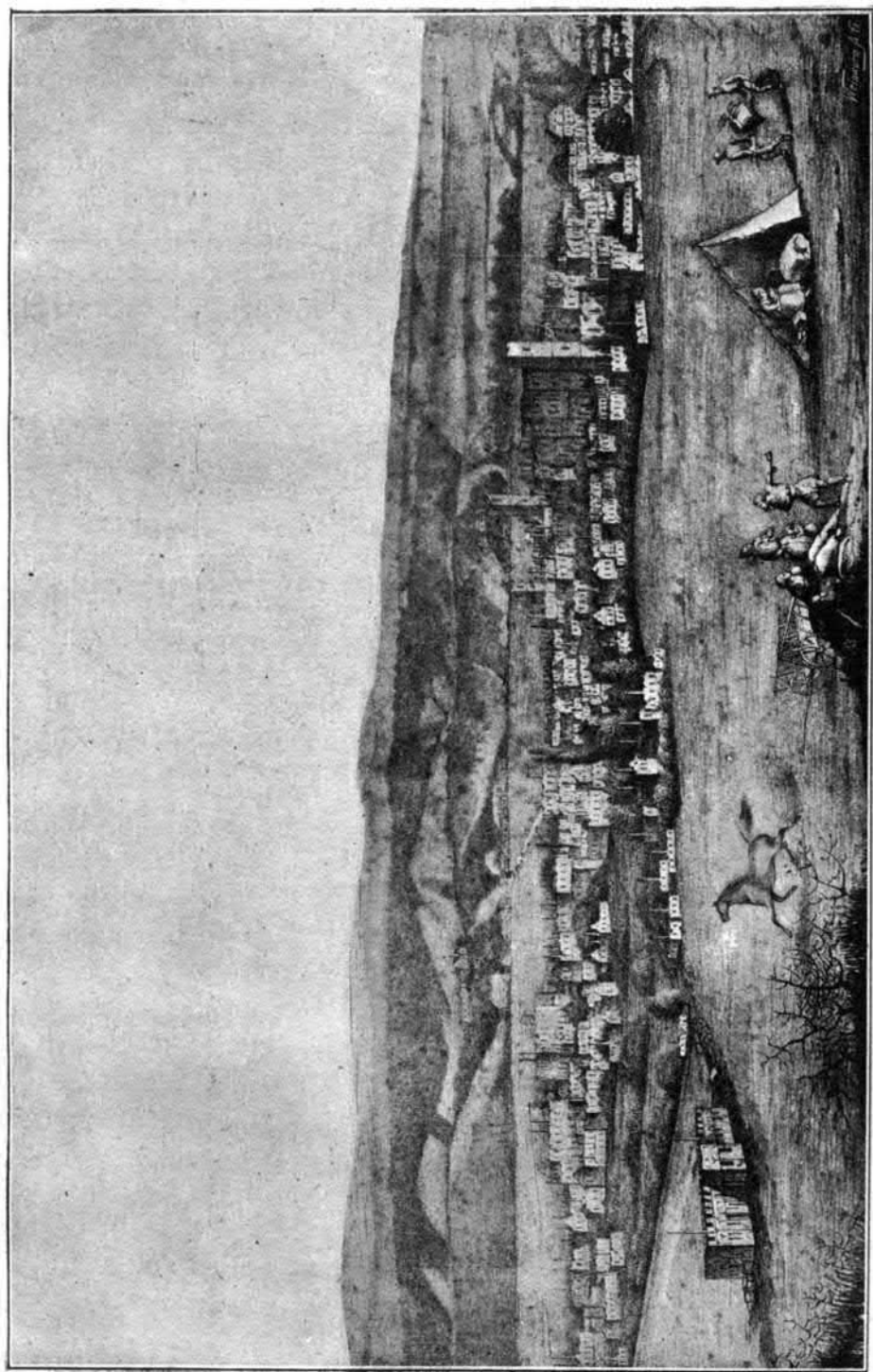
A szorongatott magyarság minden reménye tehát egyedül a székelyek harczképességében összpontosult. Október közepén végre kimozdult a várva-várt haderő: négy dandárban, *tizenkétezer* ember. Daliás, bátor nép, amely, ha rátermett vezér áll az élén, keresztültör a poklokra is. Sajnos, ezúttal még nem volt ilyen kívánatos vezére.

A székely hadak útja diadallal kezdődött. Lázár Dénes előnyomuló dandára ugyanis mindjárt *Radnótnál*, — okt. 24-én — egy nagy, tizenkétezer főnyi oláh-táborra bukkan, melyet rövid mérkőzés után szétszór. Bő zsákmány és néhány száz fogoly a harc jutalma.

A győzelem felvillanyozólag hat a székelységekre. A sereg zöme most már bátor elszántsággal nyomul tovább, hogy a vérengzések egyik főrendezője: Urbán ellen vegye föl a tusát. A terv az, hogy Beczmann és Droschner egyesült erővel törjenek Urbán főhadiszállására: Szász-Régenre.

A támadást október 31-én délelőtt tíz órakor Beczmann kezdte meg, *Sárpatak* mellett megütköztén Urbán előhadával. Heves küzdelem fejlik ki; de a székely-dandár rohama oly erős, hogy a császáriak végre is hátrálni kénytelenek. Délután megérkezik a Droschner harezvagyó dandára is.

A két csapat most már egyesülten üt Urbánra, aki a győzelem biztos reményében *Vajda-Szent-Iván* előtt három ágyúval és kétezer emberrel immár várja őket. Ámde, ezúttal is a székely fegyvereknek kedvez a hadiszerencse. A hetyke granicsár-ezredes elveszti a csatát, s ijedt serege zagyva futással menekül Szász-Régen felé. A győztes székely had, persze, a nyomában. A hajszának csak a leszálló éjszaka vet véget. Másnap, — november 1-jén — azonban megújítják az üldözést, s egész Szász-Régenig nyomulnak előre. Szász-Régen falai közt ekkor már egyetlen katona sincs. Tovább futottak. Berzenczey nemzeti kormánybiztos, ki a sereggel utazott, megadásra szólítja fel a szászokat. Tegyük le a fegyvert, lássák el huszonnégyórai élelemmel a székely

Az oroszok által felgyújtott Losoncz városa a leégés után. — (Egykoru kép.)

sereget, s végül hódoljanak meg a magyar kormány előtt. Ezek a föltételei.

A szászok, bízva abban, hogy Urbán visszafordul és fölszabadítja őket, időhaladék okából húzni-halasztani kezdik az alkudozást. Már este van, s még mindig csak az előtanácskozásnál tartanak. A székelly-tábor, amely napok óta úgyszólván étlen-szomjan csatározik, a rozszakaratu huzavona miatt zúgolódni kezd. Erre Berzenczey, az álnok szász atyafiak megfenyítéseül, elrendeli Régen kirablását. Az éhes székelly katonaság haragos dühhel tör a városra, s bizony nem kímél semmit. A harácsolás közben, állítólag egy pék vigyázatlansága következtében, a város kigyúl, s nagyrésze porrá ég.

Ezzel valami csodálatos, máig is kimagyarázhatlan fordulat állott be a székelly nép kedély világában. Lobogó lelkesedése, szilaj harczivágya, mintha hideg vízzel öntötték volna le, egyszerre kialudt. Nem akart semmi áron tovább harczolni. Azt mondta, rász az élelmezés, rász a vezérlet, rász a puska, rász minden; ő megy haza. Sem szép szó, sem fenyegetés nem használ. A tábor bomlásnak indul. Egyik csapat a másik után, némely zsákmánnyal megrakodva, siet vissza bércei közzé. A gyönyörű sereg, reménye és büszkesége Erdélynek, néhány nap alatt kétezer főre olvad. Ezek is kedvetlenek, látszik elborult arczukon, hogy jobb szeretnének társaik után menni. A tábor maradékával Sombori Marosvásárhelyre húzódik.

A bomlás hírére az ellenség hadlterve azonnal megváltozik. Most már a császáriak lépnek fel támadólag. Gedeon József altábornagy tizenkét ágyúval s négyezer emberrel legott Marosvásárhely alatt terem, s november 5-én megrohanja a székellyeket. Roppant zavar, szörnyű ijedelem támad. A vezérek, fölhagyván 'minden reménnyel, nem akarnak a túlnyomó császári hadsereg ellen harczolni. Maga Berzenczey, támogatva Gál Sándor táborkari főnök által, áll a csapatok elére. Mindhiába. A fegyelmezetlen székelly katonaság, mintha csak alkalomra várt volna, az első ágyúdördülésre futásnak ered, s meg sem áll hazáig.

A székelly-tábor most már csakugyan végleg szétzüllött. Nem maradt belőle egyéb, mint néhány sebesült és sok-sok keserűség. Berzenczey népszerűsége odalett. A boldogtalan ember, akit néhány hét előtt még egész Erdély a tenyerén hordozott, a székelly tisztok haragja elől menekülni kénytelen. Többnapij bujdoklás után Galiczián keresztül juthattott csak Budapestre. A székellytábor kudarcza később a nemzetgyűlésen

is szóba került, amely alkalommal Berzenczey hosszabb beszédben, nagy elkeseredés közt védekezett a vádak ellen.

. Három hétig—így szól a többi közt,—
 40 ezer embert kontóra kellett tartanunk, úgy
 mint Jellasics. Ugyan nem volt két töltségünk se,
 de azért Szász-Régen alá is elmentünk, nem ke-
 vés ütközettel és Urbán seregét szétvertük. És
 ekkor a szász nemzet kiköltözött a várostól, kijött
 élőkbe néhány rabember és néhány szenátor és
 kérdezték mitakarunk. Mit azt feleltük, hogy tart-
 sanak ki bennünket 24 óráig és kapituláljanak.

A seregek nem volt zsoldja. Méltóztattak a
 szász-régenieknek az erdőbe menni és 24 óráig
 a legénység éhen-szomjan fizetés nélkül ott ült,
 béketűrve Szász-Régen alatt, akkor egy szász
 és egy oláh boltos felgyújták a várost. Udvar-
 helyről jön levél, hogy meg van támadva. Ekkor
 a fegyelemnek vége van, a kormánybiztosok
 rendelkeznek, de rendelkezéseik kontramandál-
 tattak . . .

A székely-tábor feloszlásával a magyarság
 ismét védelem nélkül maradt. Erdély éjszak-
 nyugati részén Kolozsvár körül volt még egy
 maroknyi honvédcsapat Baldacci Manó ezredes
 vezetése alatt.

A császáriak, kiknek ereje Wardener tá-
 bornok galicziai seregével tetemesen szaporodott,
 most ennek a kis honvédcsapatnak megsemmisí-
 tését tűzték ki célul. Három hadoszlopban, há-
 rom oldalról nyomultak Kolozsvár ellen. A főerő
 Besztercze felől, egy másik hadoszlop Gyula-
 Fehérvárról, a harmadik pedig, melynek zömét
 az oláh népfelkelés képezte, a Havasok aljáról. Az
 egész támadó had körülbelül 8000 főből állott,
 a fővezérletet maga Wardener báró vitte.

Kolozsvár körül a vasgyűrű napról-napra
 szűkebb lett. Enyed, Torda, Deés, Szamosujvár egymásután estek el.
 Baldacci kétszer is tett gyöngé kísérletet az ellenség föltartóztatá-

sára, de eredménytelenül. Amilyen kitűnő hadszervező volt, olyan rossz vezér.

November 16-án az egyesült császári seregek már Kolozsvár előtt állottak.

Az ellenség előnyomulásáról, — írja Kőváry László, — november 16-án délben terjedt el Kolozsvárott a hír. Délután a magyarság a harctérre szólíttatott Kolozsvár és Szamosfalva közzé. De vajmi csekély volt ez a védősereg. Az egész: a XI-ik honvédszászlóaljából, egy osztály Kossuth-huszárból és egy háromfontos ágyú-ütegből állott. A sereg zöme még alig szagolt puskaport. Kolozsvár nemzetőrsége nem jöhetett számításba, mert az egész város talpon volt ugyan, de elkeseredésében forrongott. Senki sem tudta, mi legyen a teendő. A konzervatívek a föladás mellett, a radikálisok az ellentállásról szónokoltak. A városi magistratus és a haditanács pedig egész nap ülésezett, de megállapodásra nem tudott jutni.

Alkonyaikor már hallani lehetett a közeledő császáriak dobpergését. Erre még nagyobb lőn a zavar és az ingerültség. Ezernyi ezer ember nyüzsgött az utczákon, hangosan követelve, hogy védessék meg a város. Groisz Gusztáv főbíróra, ki a városháza erkélyéről a föladás mellett beszélt, rálöttek. Szerencséjére, a golyó nem találta. Baldacci bárót árulás gyanúja miatt, elfogta a haragvó tömeg, s a városházára vitte. A megcsúfolt vezér Mikes Kelemen közbenjárására csak nagynehezen szabadulhatott ki fogságából. A zűrzavart még növelte Szamosfalva égése. Sokan azt hitték, hogy a város gyúlt ki.

Este hét órakor az a váratlan hír terjed el, hogy a XI-ik zászlóalj Szamosfalva mellett vakmerő szuronyrohammal visszaverte az ellenséget. Leirhatlan az öröm. De az egész csak egy pillanatig tart. Nyomon követi a keserű csalódás. Igaz, Urban meghátrált, de csak azért, hogy haderejét a végső támadásra összpontosítsa. Alig egy fél óra múlva, Daun gróf őrnagy, a Párma-ezreddel már a czukorgyár mellett tűnik fel, s tábort ütven, őrtüzeket gyújt. A haditanács erre annyira megrémül, hogy lemond minden ellenállásról, s a város föladását határozza el. Gróf Mikó Imre és Groisz Gusztáv nyomban, még azon éjjel az ellenséges táborba mennek, s Válaszúton fölkeresik Wardener tábornokot, hogy vele a várós meghódolása iránt alkudozásba bocsájtkozzanak. November 17-én virradatkor végre aláíratik az egyesség, mely a következő:

Egyezmény

Kolozsvár szabad királyi város lakosai és a felső-erdélyi cs. kir. hadsereg közt, mely ez utóbbi parancsnokának Apahidán 1848 november 16-án délután két órakor kelt felszólítására és az 1848 november 17-én reggel négy órakor kelt ellen-nyilatkozat mellett kötött.

1. A nemzetőrség leteszi fegyvereit és ideiglenes megőrzés végett a cs. kir. hadseregnek adja át, meghagyatván a törvény értelmében az a joga, hogy, ha a nyugalom és a rend (melyet eddig a nemzetőrség nem veszélyeztetett) helyre áll, újra szervezkedhessék s így visszakapja fegyvereit.

2. Hadi járandóságról ezúttal nincsen szó, mert annak kivetése teljesen Puchner báró altábornagy, parancsnokló tábornoktól függ.

3. A városba bevonult cs. kir. csapatok ellátása, mint eddig, a törvényesen előírt módon történik.

4. A lefegyverzett és fogva tartott cs. kir. csapatok szabadlábba helyeztesenek; s ha ez még nem történt volna meg, ez iránt haladéktalanul intézkedjenek. Ezek, valamint a fegyverrel ellátott cs. kir. csapatok a Szamosfalva felől jövő hadtest elébe mennek s ezzel együtt vonulnak be a városba.

5. A rendről s a vagyon és személybiztonságról az alulírt parancsnokok kezeskednek; minden rablási kísérlet ellen katonai erővel lépnek föl és a bűnösöket átadják a törvénynek.

6. A cs. kir. csapatokon kívül semmiféle más katonaság nem türetik a városban és annak környékén; s ha ilyenre akadnának, ellenségnek tekintik és ehhez képest bánnak el vele.

7. A városba és annak határába csakis cs. kir. csapatok vonulnak be.

Mind ennek hitelül két, sajátkezűleg aláírt, irat-példányt állítottunk ki.

Kelt *Válaszúton*, 1848 november 17-én.

Gróf Mikó Imre s. k.

Báró Wardener Ágost s. k.

Grois Gusztáv s. k.

ürbán s. k.

Kolozsvár városbírái.

alezredes, a 2-ik román ezred parancsnoka.

Másnap, október 18-án Erdély fővárosa már az ostromállapot vasvesszeje alatt nyög. Három embernek tilos az utcán megállani. A közhelyeket becsukják. A katonaság házról-házra jár és fegyverek után kutat. Elfogatások napirenden. '

Emellett elkezdődik a harácsolás is. Az arany és ezüstnemű, amit az erdélyi magyarság oly nagy áldozatkészséggel a hon védelmére gyűjtött, Urbán kapzsi kezébe kerül. De ez mind kevés. Ezenfelül még 210.000 pfrtnyi hadisarczot is vet a városra..

A szerencsétlenség okairól az ottani események egyik közvetlen szemlélője, a keserűség hangján így emlékezik meg:

„..... Erdély eleste — úgymond, rendszeresen vitetett keresztül. Mikor Gyulafehérvárat, Erdély egyetlen erősségét, hol nagymennyiségű ágyú s mindennemű hadiszer létezett, Vay nem igyekezett a nemzetnek biztosítani; —holott augusztusban a sorkatonaság az ő teljes rendelkezése alatt állott s engedelmességének nem egy jelét adta. Mi-nek következése az Ion, hogy a vár oláh határőrkatona-sággal rakatott meg, ágyúinkkal a vár ellenünk erősített meg, de sőt megerősítették a szász városok is, az ellenség keletkező táborai pedig fölszereltettek; — mikor továbbá semmi sem tétetett arra, hogy az Erdélyben tanyázó sorkatonaság a nemzetnek megnyeressék, valamint igen kevés arra, hogy honvéd seregünk minél nagyobb számban és lehetőleg gyorsan állíttassák ki; — és mikor a szász-oláh Komité bujtogatása, az oláhok roppant tömegekben való felkelése, Urbán izgatása és az oláh és magyar községekhez küldözött rendeletéi, újonczok szedése és a sárgafekete zászló alá holnapokon át folytatott felesketése, — mikor mindezek történtek s türettek a mi szinleges jóbarátaink által, kik ügyeinket kezelték, szintúgy mint dühös ellenségeink által nyíltan kovácsoltattak a mennykövek a borzasztó kitörésre, Erdély jobbérzésű fiainak s általában a magyar elem nagyobb részének kiölésére. Magok azon urak, kik minden polgári s katonai hatalmat magokhoz ragadtak s másoknak semmi befolyást nem engedtek, — ők juttatták tönkre Erdélyt, ők játszották azt habár akaratlanul is, az ellenség kezére. Kormánybiztosok, kiküldve a minisztériumtól, nem hiányoztak ugyan. De ők nem szerettek ott mulatni, hol a veszély mutatkozott; minek az lett a következménye, hogy a mint nőtt a veszély, azon mértékben nőtt részükről a rendetlenség és fogyott az önbizalom. A kormánybiztosok a sereg összeállításán eléggé nem működvén, semmit sem tettek. A mit tettek, abban sem volt köszönet; működéseikben nem volt semmi rend, semmi határozottság. Azt sem tudták, mit akarnak; mert nem tudták, mit akar az ellenség. Nem tudtak kémekeket tartani. Az ellenség mindezt jól tudta . . .

Súlyos vádak, s nem éppen alapnélküliek. Kétségtelen, hogy kellő időben foganatosított intézkedésekkel az oláh-vérengházások legnagyobb része megakadályozható lett volna. Ámde, viszont az is kétségtelen, hogy az ottani magyarság sem fejtette ki erélyét. Hiszen csaknem ellenállás nélkül, csüggeteg megadással, mintha megbabonázták volna, engedte magát a mészárszékekre hurczolni.

A becsületes igyekezetű, de gyöngé Vay nem sokára fölmentett állásától. Baldacci ellen pedig vizsgálatot indított a kormány.

De hát mindez nem akadályozhatta meg többé a katasztrófát. Erdély fölött összecsaptak a vész eltemető hullámai.

A maroknyi honvédsereg, megtörve, szárnyaszegetten mint a sebzett madár, Csúcsáig vonult. Egész Erdélyben, már csak itt ezen a határszéli rejtett ponton lobogott még a trikolor.

Úgy tetszik, mintha csakugyan elfordult volna az Isten Erdély honalkotó népétől.

De nem. Segítő kegyelmét nem vonta meg tőle. A megpróbáltatás véget ér. Megmozdul Gábor Áron, az ágyúöntő hős; aztán jön Bem, a lánglelkű vezér. A székelyek szívébe új erőt önt, a magyarság karját megacézolja.

És Erdély borús egén újra fölragyog a dicsőség fényező napja.

(Vége a második kötetnek.)

